

**ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ**

4

ΕΞΑΗΜΕΡΟΣ

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΚΕΙΜΕΝΟΝ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ**

**‘Υπό¹
ΣΤΕΡΓΙΟΥ Ν. ΣΑΚΚΟΥ
Καθηγητού Πανεπιστημίου**

Ἐπόπται

ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ & ΣΤΕΡ. Ν. ΣΑΚΚΟΣ
Καθηγηταί Πανεπιστημίου

Ἐπιμεληταί

ΒΑΣ. Σ. ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ & ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗΣ
Διδάκτορες τῆς Θεολογίας

ΕΠΕ

ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1973

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

4

ΕΞΑΗΜΕΡΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

‘Εξαήμερος ή ‘Εξαήμερον λέγεται κατ’ ἀρχὴν τὸ ἔξαήμερον, κατὰ τὸ ὅποῖον ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, καὶ ἐπειτα τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Γενέσεως καὶ δλῆς τῆς ἀγίας Γραφῆς, δπου ἀποκαλύπτεται θεοπνεύστως διὰ τοῦ Μωϋσέως, πῶς ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον. Οἱ πατέρες καὶ οἱ ἄλλοι ἔκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἡρμήνευσαν δι’ ὅμιλῶν καὶ ὑπομνημάτων δλην τὴν ἀγίαν Γραφὴν ἡ μεμονωμένα αὐτῆς βιβλία, ἰδιαιτέρως δὲ ἡρμήνευσαν τὴν ‘Εξαήμερον. ‘Ο Μ. Βασίλειος ἔξεφώνησεν ἐννέα ὅμιλας εἰς τὴν ‘Εξαήμερον ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, αἱ ὅποιαι ἀποτελοῦν ἐνιαῖον ἔργον καὶ ἐκδίδονται εἰς τὸν παρόντα τόμον. Εἰς τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα τὸ ἔργον δὲν ἔχει ἐνιαῖον τίτλον. Κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἀρχαίων ὡς τίτλος ἐνδὸς ἔργου ἐθεωρεῖτο ἐνίστε ὁ τίτλος τοῦ πρώτου λόγου. ‘Ο τίτλος λοιπὸν τῆς πρώτης ὅμιλας εἰς τὰ χειρόγραφα τοῦ ἔργου τούτου εἶνε « . . . Εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ‘Εξαήμερου», η « . . . Εἰς τὴν ‘Εξαήμερον ὅμιλία α’», η «Λόγος εἰς τὴν ‘Εξαήμερον α’», η « . . . Λόγος εἰς τὴν ‘Εξαήμερον, ἥτοι εἰς τὸ “Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν”». ‘Ο Γρηγόριος Νύσσης καὶ ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς τὸ δνομάζουν ἀπλῶς «‘Εξαήμερον». ‘Εκ τούτων συμπεραίνων ἐπιγράφω ὡς ἐνιαῖον τίτλον τοῦ ἔργου τὸν τίτλον «‘Ομιλίαι εἰς τὴν ‘Εξαήμερον».

Τὴν ‘Εξαήμερον τοῦ Μ. Βασιλείου μαρτυροῦν ἡδη πρῶτοι ὁ ἀδελφός του Γρηγόριος Νύσσης καὶ ὁ φίλος του Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. ‘Επειδὴ μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ Μ. Βασιλείου ὑπῆρχον ἀντιρρήσεις διὰ τὴν ‘Εξαήμερον, ὁ Γρηγόριος Νύσσης ἔγραψε πρὸς τὸν Πέτρον, τρίτον ἀδελφὸν τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου, τὸ ἔργον «‘Απολογητικὸς πρὸς Πέτρον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ περὶ τῆς ‘Εξαημέρου» τὸ ἔγραψε δὲ κατὰ παρά-

κλησιν τοῦ Πέτρου. Εἰς τὸ προοίμιον τοῦ ἔργου αὐτοῦ γράφει σχετικῶς τὰ ἔξῆς. «Τί κάνεις, ἀνθρωπε τοῦ Θεοῦ; Μοῦ παραγγέλλεις νὰ κατατολμήσω τὰ ἀτόλμητα καὶ νὰ ἐπιχειρήσω πράγματα, ποὺ ἐγὼ δχι μόνον νὰ τὰ ἐπιτύχω είνε τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ ἐπιχειρήσω ἀκόμη είνε ἀξιοκατάκριτον, κατὰ τὴν ἴδικήν μου βεβαίως γνώμην; Διότι μοῦ παραγγέλλεις νὰ λάβω αὐτὰ ποὺ ὁ μέγας Μωϋσῆς ἐφιλοσόφησε περὶ τῆς κοσμογονίας θεοπνεύστως, καὶ ἀπ' αὐτὰ δσα φαίνονται ἐκ πρώτης δψεως ἀντιφατικά, νὰ τὰ βάλω μὲ κάποιαν συνεπῆ ἔννοιαν εἰς ἔνα είρμον, καὶ ν' ἀποδείξω δτι ἡ ἀγία Γραφὴ δὲν ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτήν. Καὶ αὐτὸ νὰ τὸ κάνω μετὰ ἀπὸ τὴν θεόπνευστον ἔκεινην ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐρμηνείαν τοῦ πατρὸς ἡμῶν, τὴν ὁποῖαν δλοι δσοι τὴν ἐγνώρισαν τὴν θαυμάζουν ἐξ ἵσου μὲ αὐτὰ ποὺ ἐφιλοσόφησεν αὐτὸς ὁ Ἰδιος ὁ Μωϋσῆς. Καὶ καλὰ κάνουν, νομίζω, καὶ εὐλογα. Διότι δτι είνε διὰ τὸν κόρκον τοῦ σίτου ὁ στάχυς, ποὺ προῆλθεν ἀπ' ἔκεινον, χωρὶς νὰ είνε ὁ Ἰδιος ὁ κόρκος, ἢ μᾶλλον είνε μὲν δυνάμει ὁ Ἰδιος ὁ κόρκος, ἀλλ' είνε διαφορετικὸς εἰς τὸ μέγεθος εἰς τὸ κάλλος εἰς τὴν ποικιλίαν καὶ εἰς τὸ σχῆμα, αὐτὸ ἀκριβῶς, θὰ ἔλεγε κανείς, είνε διὰ τὸν λόγον τοῦ μεγάλου Μωϋσέως τὰ νοήματα ποὺ ἔξεπόνησε μὲ φιλοπονωτέρων ἐρμηνείαν ὁ μέγας Βασίλειος. Διότι δσα εἶπεν ἔκεινος μὲ ὀλίγα καὶ εὐκολοπερίγραπτα λόγια, αὐτὰ ὁ διδάσκαλος ἡμῶν τὰ ἔκανε πιὸ μεγάλα διὰ τῆς ὑψηλῆς φιλοσοφίας καὶ τὰ ἔκανεν δχι στάχυν ἀλλὰ δένδρον, σὰν ἔκεινον τὸν «κόρκον τοῦ σινάπεως» πρὸς τὸ δποῖον παρομοιάζεται ἡ βασιλεία (τῶν οὐρανῶν), τὸν κόρκον ποὺ γίνεται δένδρον ἐντὸς τῆς καρδίας τοῦ γεωργοῦ καὶ ἔτσι ἐφούντωσε πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν μὲ τὰ νοήματα, καὶ ἀπλώσε τὰ δόγματα σὰν κλάδους, καὶ ὥρθωθηκε πρὸς τὰ ὑψη μὲ στόχον τὴν εὔσέβειαν, ὥστε καὶ αἱ ὑψηλαὶ καὶ ὑψηλοβάμονες ψυχαί, ποὺ τὸ Εὐαγγέλιον τὰς ὄνομάζει «πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ», νὰ δύνανται νὰ φωλιάζουν εἰς τὰ μεγάλα κλαδιά του

Πῶς είνε λοιπὸν δυνατὸν δίπλα εἰς τὸ τοιοῦτον καὶ τόσον μέγα δένδρον τῶν λόγων (τοῦ Μ. Βασιλείου) νὰ φυτεύσω καὶ ἐγὼ τὴν μικρὰν παραφυάδα τῆς διανοίας μου; "Ἡ μήπως αὐτὸ

μὲν οὕτε σὺ μοῦ τὸ παραγγέλλεις, οὗτ' ἔγώ θὰ τὸ ἐδεχόμουν ποτέ, τὸ νὰ βάλω δηλαδὴ τὸ ἴδικόν μου πόνημα ἀπέναντι ἐκείνου ποὺ ἐφιλοπόνησεν ὁ πατήρ ἡμῶν καὶ διδάσκαλος; 'Αλλ' δπως ἀκριβῶς οἱ γεωργοὶ ἐπιτυγχάνουν θαύματα, δταν σοφίζωνται νὰ παραγάγουν πολλὰ εἰδὴ καρπῶν ἀπὸ ἕνα δένδρον (ἢ δὲ μέθοδος τῆς καλλιεργείας αὐτῆς εἰνε ἡ ἔξῆς ἀποσποῦν ἕνα μικρὸν φύλλον μαζὶ μὲ δλίγον φλοιὸν ἀπὸ ἕνα δένδρον, καὶ τὸ ἐπικολλοῦν εἰς ἄλλο μεγαλύτερον δένδρον, εἰς ἕνα σημεῖον ποὺ κάνουν μίαν τομήν, ὥστε μὲ τὸν φυσικὸν χυμὸν τοῦ μεγαλυτέρου δένδρου νὰ τρέφεται τὸ ἐμβόλιον ἐκεῖνο καὶ νὰ γίνῃ κλάδος). ἔτσι καὶ ἔγώ θὰ πάρω τὴν ἴδικήν μου διάνοιαν σὰν ἕνα μικρὸν μίσχον καὶ θὰ τὴν ἐπικολλήσω εἰς τὸν χυμόν τοῦ μεγάλου δένδρου, δηλαδὴ εἰς τὴν σοφίαν τοῦ διδασκάλου ἡμῶν, καὶ θὰ προσπαθήσω νὰ γίνω κλάδος ἐκείνου, ἐμπηγνύων δσον δύναμαι τὰς ρίζας μου εἰς τὰ νοήματά (του) καὶ ποτιζόμενος μὲ τὴν χορηγίαν τῶν ἐφοδίων ποὺ πηγάζουν χάριν ἡμῶν ἀπ' ἐκεῖ. Νομίζω δτι μερικοὶ δὲν ἀντελήφθησαν καλῶς τὸν σκοπὸν τοῦ πονήματός του εἰς τὴν 'Ἐξαήμερον, καὶ διὰ τοῦτο τοῦ κατηγοροῦν, δτι δὲν τοὺς ἔξήγησε σαφῶς περὶ τοῦ ἡλίου, οὔτε πῶς ὁ φωστήρ αὐτὸς (ἐδημιουργήθη) μετὰ τρεῖς ἡμέρας, οὔτε ἀν κατεσκευάσθη μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἀστέρας· διότι δῆθεν εἰνε ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ τὸ μέτρον τῆς ἡμέρας μὲ πρωτὶ καὶ βράδυ, ἀν δὲν εἰνε ἀπαραιτήτως ὁ ἥλιος ποὺ θὰ κάνῃ βράδυ μὲ τὴν δύσιν του καὶ πρωτὶ μὲ τὴν ἀνατολήν του»¹. Μετὰ ταῦτα ὁ Γρηγόριος εἰς τὸ ἔργον του «Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου», τὸ ὅποῖον ἔγραψεν ὡς συνέχειαν τῆς 'Ἐξαήμερου τοῦ M. Βασίλείου, διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ σχετικὴν καὶ μὴ ἐκπληρωθεῖσαν ὑπόσχεσιν ἐκείνου, εἰς τὸ προοίμιον πάλιν γράφει. «Καὶ ἡ ὑπόθεσις τοῦ λόγου μου εἰς πολλοὺς θὰ φανῇ μὲν ἵσως τολμηρά· ἀλλ' ἔγὼ δὲν νομίζω δτι εύρισκεται ἔξω ἀπὸ τὰ δρια τοῦ πρέποντος. Διότι ὁ μόνος ποὺ κατενόησεν ἀξίως τὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ εἰνε ὁ Βασίλειος, αὐτὸς ποὺ ἐδημιουργήθη δητως κατ'

1. Γρηγορίου Νύσσ., 'Απόλογ. περὶ 'Ἐξαημ., προοίμ., PG 44,61 - 64.

είκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ψυχὴ του ἔλαβε τὴν μορφὴν τοῦ δημιουργοῦ του, ὁ κοινὸς πατὴρ καὶ διδάσκαλος ἡμῶν, ὁ δποῖος μὲ τὴν ἐρμηνείαν του ἔκανεν εὐκατάληπτον εἰς τὸν λαὸν τὴν ὑψηλὴν διαχόσμησιν τοῦ σύμπαντος, καὶ μὲ τὴν σοφίαν του ἔκανε γνώριμον εἰς τοὺς μυουμένους εἰς τὴν θεωρίαν τὸν κόσμον ποὺ ἐκτίσθη ἀπὸ τὸν Θεὸν μὲ τὴν ἀληθινὴν σοφίαν.

Ἐγὼ δέ, ἐνῷ εἴμαι ἀνίκανος ἀκόμη καὶ νὰ τὸν θαυμάζω δπως τοῦ ἀξίζει, διενοήθην νὰ συμπληρώσω τὰς ἐλλείψεις τῶν θεωριῶν ποὺ ἔκανεν διέγας· δχι μὲ σκοπὸν νὰ νοθεύσω τὸ πόνημα ἔκείνου μὲ κάτι ὑποβολιμαῖον (διότι εἶνε ἀθέμιτον νὰ ἔξυβρίσω τὸ ὑψηλὸν ἔκεινο στόμα μὲ τὰς ἰδικάς μου προσθήκας), ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἡ ἐντύπωσις δτι ἡ ἀποψίς τοῦ διδασκάλου ἀφέθη εἰς τοὺς μαθητὰς ἐλλιπής. Διότι ἀν., ἐνῷ ἡ Ἐξαήμερος εἶνε ἀλιπῆς ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν ἀνθρωπὸν, κανεὶς ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του δὲν ἔφροντιζε νὰ κάνῃ κάτι διὰ τὴν ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐλλιποῦς, θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀποδοθῇ εὐλόγως μομφὴ ἐναντίον τῆς μεγάλης δόξης ἔκείνου, δτι δὲν ἥθελησε ν' ἀφήσῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἔνα ἐρμηνευτικὸν ἔργον. Τώρα δμως ποὺ ἐγὼ ἐτόλμησα μετὰ ἀπ' αὐτὸν κατὰ δύναμιν νὰ ἔξηγήσω αὐτὸ ποὺ παρελείφθη, ἀν μὲν εὑρεθῇ εἰς τὸ ἰδικόν μου ἔργον κάτι ποὺ νὰ μὴ εἶνε ἀνάξιον τῆς διδασκαλίας ἔκείνου, ὁπωσδήποτε αὐτὸ ἀνήκει εἰς τὸν διδασκαλὸν· ἀν δμως τὸ ἔργον μου δὲν πλησιάσῃ τὴν μεγαλοφυᾶ ἐρμηνείαν (του), ἔκεινος μὲν θὰ εἶνε ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὴν σχετικὴν κατηγορίαν, δτι δηλαδὴ δὲν ἥθελησε ν' ἀφήσῃ καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς του κάτι καλόν, καὶ θὰ διαφύγῃ τὴν μομφὴν, ἐγὼ δὲ φυσικὰ θὰ εἴμαι ὑπόλογος ἔναντι αὐτῶν ποὺ κοιτάζουν εἰς ποῖον νὰ ἐπιρρίψουν μομφὴν, διότι δὲν κατώρθωσα νὰ χωρέσω μέσα εἰς τὸν μικροφυᾶ νοῦν μου τὴν σοφίαν τοῦ καθηγητοῦ². Ταῦτα ὁ Γρηγόριος Νύσσης περὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Μ. Βασιλείου.

Ο δὲ φίλος του Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, εἰς τὸν «Ἐπιτά-

2. Γρηγορίου Νύσσ., Περὶ κατασκ. τοῦ ἀνθρ., προοίμ., PG 44,125 bed.

φιόν του εἰς τὸν Μ. Βασίλειον», γράφει καὶ περὶ τῆς Ἐξαημέρου. «Οταν τὴν Ἐξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζωμαι καὶ διὰ γλώσσης φέρω, μετὰ τοῦ κτίστου γίνομαι καὶ γινώσκω κτίσεως λόγους καὶ θαυμάζω τὸν κτίστην πλέον ἢ πρότερον, δψει μόνη διδασκάλω χρώμενος»³. Καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ Μ. Βασιλείου περιέχει τροπάρια, εἰς τὰ ὅποια ὁ μελῳδὸς ψάλλει ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Μ. Βασίλειον καὶ λέγει: «Τῶν δητῶν ἐκμελετήσας τὴν φύσιν...», «...τὴν φύσιν τῶν δητῶν ἐτράνωσας»⁴, δηλαδὴ πρῶτα ἐμελέτησες καλῶς καὶ ἔπειτα μᾶς διηρμήνευσες τὴν φύσιν τῶν δητῶν, τὸν κόσμον, τὸ σύμπαν.

Πλὴν τῶν προειρημένων μαρτυροῦν τὴν Ἐξαήμερον σύγχρονος μὲν τοῦ Μ. Βασιλείου ὁ Λατῖνος Ἱερώνυμος⁵, μεταγενέστεροι δὲ ὁ Λατῖνος Κλεσιόδωρος⁶ καὶ τὸ παρ' ἡμῖν Λεξικὸν τοῦ Σουτδα (I' αἰών) ⁷. Καὶ ὁ Σωκράτης δὲ ἀσφαλῶς θὰ ἐν-

3. Γρηγορίου Ναζ., Ἐπιτάφ., 67 PG 36,585a.

4. Μηναῖον Ἰανουαρίου, σελ. 15α.

5. Ὁ Ἱερώνυμος εἰς τὸ ἔργον του *De viris illustribus*, 116 ἔχει τὸν ἔξῆς βίον τοῦ Μ. Βασιλείου (κατὰ τὴν ἀρχαὶ Ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ Σωφρονίου). «Βασίλειος Καισαρείας τῆς Καππαδοκῶν, ἥτις πρῶτον Μάζακα ἐκαλεῖτο, ἐπίσκοπος, Κατὰ Εὐνομίου ἐξαιρέτους συνέταξε λόγους, καὶ Περὶ Πνεύματος ἀγίου τεῦχος, καὶ Εἰς τὴν Ἐξαήμερον διμίλας ἐννέα, καὶ Ἀσκητικόν, καὶ βραχείας καὶ ποικίλας Ὄμιλας. τελευτὴ βασιλεύοντος Γρατιανοῦ» PL 23,748a (ἢ747a). Εἰς δὲ τὴν Ἐπιστολὴν του πρὸς Παμμάχιον καὶ Ὦκεανὸν ὁ Ἱερώνυμος γράφει: «Ἐσχάτως ὁ ἄγιος Ἀμβρόσιος συνέταξε τὴν Ἐξαήμερον του ἀκολουθῶν μᾶλλον τὰς γνώμας τοῦ Ἰππολύτου καὶ τοῦ Βασιλείου» Epist. ad Pamm. et Ocean., 7 PL 22,749.

6. «Τὴν ἀρχὴν τῆς Ὁκταπεύχου ἡρμήνευσεν ὁ ἄγιος Βασίλειος εἰς γλῶσσαν ἀττικὴν· καὶ τὴν ἐρμηνείαν του μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν ὁ Εὔσταθιος, ἀνὴρ λογιώτατος· καὶ τὴν μετέφρασεν ἔτσι, διότε, καθὼς φαίνεται, μὲ τὴν δύναμιν τῆς εὐγλωττίας του νὰ φένη τὴν μεγαλοφυΐαν του λογιώτατου ἀκείνου ἀνδρός. ὁ Βασίλειος ἐπεξετάθη μέχρι τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἐννέα λόγους· εἰς αὐτοὺς ἀποκαλύπτει τὴν φύσιν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τοῦ ἀέρος καὶ τῶν ὑδάτων, καὶ τὰς ἴδιοτητας σχεδὸν δλων τῶν πλασμάτων» Cassiodorus, *De inst. div. Litt.*, 1 PL 70,1110ab. Βλ. καὶ αὐτόθι, πρόλ., 1107d - 1108a.

7. «Βασίλειος Καισαρείας τῆς Καππαδοκῶν ἐπίσκοπος, ἥτις πρώην

νοῦ τὴν Ἐξαήμερον, δταν γράφη, δτι «Βιβλία ἔκάτερος αὐτῶν (=M. Βασιλείου καὶ Γρηγορίου Θεολ.) πολλὰ καὶ θαυμαστὰ συνέγραψαν καὶ ἐξέδωκαν· ἀφ' ὧν τινα δὲ 'Ρουφῖνος εἰς τὴν 'Ρωμαίων γλῶσσαν μεταβεβληκέναι φησίν»⁸. Ἐκ τῶν ἀρχαίων λατινικῶν μεταφράσεων τῆς 'Ἐξαημέρου σώζεται ἡ τοῦ Εύσταθίου (Ε' αἰών), τὴν ὁποίαν μαρτυρεῖ δὲ Κασσιόδωρος καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Garnier εἰς τὰ ἀπαντα τοῦ M. Βασιλείου⁹.

Ο Μ. Βασίλειος εἰς τὸν ἐπίλογον τῆς 'Ἐξαημέρου (9,39) ὑπόσχεται εἰς τοὺς ἀκροατάς του, δτι ἄλλοτε θὰ τοὺς ὅμιλήσῃ διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». «Εἰς τί ἔχει τὸ 'κατ' εἰκόνα' δὲ ἀνθρωπός, καὶ πῶς εἶνε μέτοχος τοῦ 'καθ' ὅμοιωσιν', θὰ τὰ εἰπῶ εἰς τὸ μέλλον, ἀν μᾶς ἐπιτρέψῃ δὲ Θεός». Ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐκπλήρωσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του, λόγω ἵσως τοῦ προώρου θανάτου του. Διὰ τοῦτο ἀνέλαβε, καθὼς εἴδομεν, τὴν ἐκπλήρωσίν της δὲ ἀδελφός του Γρηγόριος, καὶ ἔγραψε τὸ «Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου». Ἀλλ' ἐνῷ δὲ ο Γρηγόριος τόσον αὐθεντικῶς καὶ σαφῶς μαρτυρεῖ, δτι δὲ Μ. Βασίλειος δὲν ἔγραψε τὸ ὑποσχεθὲν ἔργον, τὸ ἔγραψε βραδύτερον κάποιος ἀνώνυμος πλαστογράφος καὶ τὸ ἐκυκλοφόρησεν ὡς ἔργον τοῦ M. Βασιλείου. Ἀρχίζει μάλιστα μὲ τὰ λόγια «Πολαιοῦ χρέους ἔκτισιν ἀποπληρώσων ἥκω . . . ». Τὸ νόθον αὐτὸν ἔργον ἐκδίδεται εἰς τὰ ἀπαντα τοῦ M. Βασιλείου, ὡς νόθον ἀσφαλῶς, ὑπὸ τοῦ Garnier, καὶ εἰς τὰ ἀπαντα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ὡς ἔργον τοῦ Γρηγορίου ὑπὸ τοῦ Migne¹⁰. Ἐντεῦθεν ἐξηπατήθησαν μερικοὶ νεώτεροι καὶ ὅμιλοῦν περὶ ἔνδεκα λόγων εἰς τὴν 'Ἐξαήμερον.

Μάζακα ἐκαλεῖτο, . . . Οὗτος ἔγραψε πλεῖστα, ἐν οἷς θαυμάζεται τὰ Εἰς τὴν 'Ἐξαήμερον. καὶ Κατ' Εὐνομίου δὲ ἐξαιρέτους συνέταξε λόγους, καὶ Περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος τεῦχος, καὶ τὰς Εἰς τὴν 'Ἐξαήμερον ὅμιλας ἐντάξει, ἐπέρον τεῦχος Ἀσκητικόν, . . . » Λεξικὸν Σουτζά.

8. Σωκράτους, 'Εκκλ. ιστ. 4,26 PG 67,533c.

9. Garnier 1,908 - 974.

10. Garnier 1,461 - 492· PG 44,257 - 298.

"Άλλοι συγγραφεῖς συγγράψαντες 'Εξαήμερον εἶνε οἱ 'Ιππόλυτος,' Σεβηριανὸς Γαβάλων, Γεώργιος Πισίδης (ἔμμετρον), 'Αναστάσιος πρεσβύτερος, καὶ Ζαχαρίας Σχολαστικός: ἔγραψαν δὲ καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης, καθὼς εἴδομεν, τὸν Ἀπολογητικὸν περὶ τῆς 'Εξαήμερου καὶ τὸ Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ Γρηγόριος Θεολόγος τὸ ἔπος «Περὶ κόσμου»¹¹. Λατῖνοι δὲ ἔγραψαν 'Εξαήμερον ὁ Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων, ὁ δοποῖος λαμβάνει πολλὰ ἀπὸ τὸν Μ. Βασίλειον, καὶ οἱ Πέτρος Ἀβαιλάρδος, Βέδας Αἰδέσιμος, 'Ονώριος τοῦ Αὐγουστούνου, 'Ερνάλδος ἀββᾶς, καὶ Οὐγων ὁ Rothomagensis. Γενικῶς ὑπομνήματα εἰς τὴν Γένεσιν, εἰς τὰ ὅποια περιέχεται καὶ ἡ 'Εξαήμερος ἐκάστου, ἔγραψαν "Ἐλληνες μὲν οἱ Μελίτων Σάρδεων, Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, Ὁριγένης, Διόδωρος Ταρσοῦ, Δίδυμος Ἀλεξανδρεὺς, Ἰωάννης Χρυσόστομος, Θεόδωρος Μοψουεστίας, «Ἐύσταθιος Ἀντιοχείας» (εἶνε μᾶλλον χρονογραφία ἀπὸ κτίσεως κόσμου), Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Θεοδώρητος, Γεννάδιος Α' Κωνσταντινουπόλεως, Προκόπιος Γαζαῖος, Λέων Πατρίκιος, Θεόδωρος Πρόδρομος (ἔμμετρον). Λατῖνοι δὲ οἱ Ζήνων, Ἱερώνυμος, Αὐγουστῖνος, Εύχέριος, Ἰσίδωρος Ἰσπάλεως, Βέδας Αἰδέσιμος, Wicboldus, Alcuinus, Rabanus Maurus, Walafridus Strabus, Remigius, Petrus Damianus, Richardus de Dumelis, Bruno Astensis, Rupertus, Hugo de s. Victore, Petrus Comestor. Λόγους ποὺ διαπραγματεύονται μεμονωμένα θέματα τῆς 'Εξαήμερου ἔγραψαν ἐπίσης πολλοί. Μεταξὺ δλων αὐτῶν τὴν ἔξαίρετον θέσιν κατέχουν τὸ 'Ὑπόμνημα εἰς τὴν Γένεσιν τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ἀποτελούμενον ἀπὸ 68 διμιλίας ἐκ τῶν ὅποιων αἱ 10 εἰς τὴν 'Εξαήμερον, καὶ πάλιν τοῦ ἴδιου ἀλλη μία σειρὰ 9 διμιλιῶν εἰς τὴν Γένεσιν, ἐκ τῶν ὅποιων αἱ 3 εἰς τὴν 'Εξαήμερον.

Τῆς 'Εξαήμερου τοῦ Μ. Βασίλειου χειρόγραφα ὑπάρχουν ἀφθονα καὶ καλῆς ποιότητος καὶ ἀρχαῖα (ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος). "Εντυποι ἐκδόσεις ἔγιναν πολλαὶ ἐκ τῶν ὅποιων ἡ καλυτέρα μέ-

χρι τοῦδε εἶνε ἡ δευτέρα τρίτομος (ἔξατευχος) τοῦ J. Garnier (Parisiis 1839²), καὶ τελευταία χρονικῶς ἡ τοῦ S. Giet (Paris 1949) ἡ ὅποια ἔγινεν ἐκ τῶν ἔξης δώδεκα ἀρχαίων χειρογράφων χωδίκων τῆς ἑθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων· τοῦ Θ' αἰῶνος Coislinianus 299· τοῦ Ι' αἰῶνος Parisini 476, 753· τοῦ IA' αἰ. Paris. 955, Coisl. 235· τοῦ IB' αἰ. Paris. 957· τοῦ ID' αἰ. Paris. 503, 956· τοῦ IE' αἰ. Paris. 477, 478, 968· καὶ τοῦ IS' αἰ. Paris. 959. "Ολοι αὐτοὶ οἱ κώδικες προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν.

Τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὅποιον ἔξεφώνησεν ὁ Μ. Βασίλειος τὰς διμιλίας εἰς τὴν Ἑξαήμερον εἶνε ἄγνωστον. "Ισως ἔξεφωνήθησαν περὶ τὸ 370. Γνωρίζομεν δμως δτι ἔξεφωνήθησαν ἐντὸς πέντε ἡμερῶν καὶ εἰς καιρὸν νηστείας, μᾶλλον τῆς «νηστείας» πρὸ τοῦ πάσχα ἡ ὅποια βραδύτερον ἐλέγετο «τεσσαρακοστὴ» καὶ ἔτι βραδύτερον «μεγάλη τεσσαρακοστὴ» εἰς διάκρισιν ἀπὸ τῆς «μικρᾶς τεσσαρακοστῆς» τῶν Χριστουγέννων. Φαίνεται δὲ δτι περὶ τῆς πασχαλίου νηστείας πρόκειται ἐδῶ, διότι καὶ τοῦ Χρυσοστόμου ἀμφότεραι αἱ σειραὶ δμιλιῶν ἔξεφωνήθησαν κατ' αὐτὴν τὴν νηστείαν, καὶ ἄλλων συγγραφέων τὰ σχετικὰ ὑπομνήματα καὶ αἱ Ἑξαήμεροι ἐπίσης. Φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τοῦ δτι μέχρι καὶ σήμερον ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων κατὰ τὴν πρὸ τοῦ πάσχα νηστείαν εἰς τὴν Ἑκκλησίαν διαβάζεται τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως. Ἐγὼ δὲ ὑποθέτω δτι αἱ πέντε ἡμέραι τῶν δμιλιῶν τοῦ Μ. Βασίλειου εἶνε αἱ λοιπαὶ τῆς ἑβδομάδος πλὴν Σαββάτου καὶ Κυριακῆς. Παραθέτω ἐν συνεχείᾳ τὸ πρόγραμμα τῶν δμιλιῶν του μαζὶ μὲ τὰς παραπομπάς, δπου ὁ Ἰδιος ὁ Μ. Βασίλειος μᾶς δίδει τὰς πληροφορίας.

Καιρὸς νηστείας 8,42· 8,44.

Δευτέρα·	πρωτ:	'Ομιλία	A'	3,1· 3,2.
	βράδυ:		B'	2,45· 3,1· 3,2.
Τρίτη·	πρωτ:		Γ'	3,2· 3,49.
	βράδυ:		Δ'	3,49.
Τετάρτη·	πρωτ:		E'	

Πέμπτη·	πρωΐ:	'Ομιλία	Σ'	6,38· 7,35.
	βράδυ:		Z'	7,30· 7,35· 8,10.
Παρασκευή·	πρωΐ:		H'	8,42· 8,47.
	βράδυ:		Θ'	8,47· 9,1· 9,41.

Οι ἀκροαταὶ ήσαν χειρώνακτες· ἤκουον τὸν πρωϊὸν λόγον πρὸ τῆς ἐργασίας των, καὶ τὸν βραδιὸν μετὰ τὴν ἐργασίαν των. Ἐνίοτε, ἴδιας τὸ πρωΐ, ἐβιάζοντο, καὶ ὁ Μ. Βασίλειος ἡναγκάζετο νὰ συντομεύσῃ τὸν λόγον, δπως τὸ πρωΐ τῆς Τρίτης εἰς τὴν Γ' ὁμιλίαν (3,2). Ἀλλοτε ἐσυντόμευσε λόγῳ τῆς ἀσθενείας του καὶ διέτι ἡ ὥρα ἦτο περασμένη βραδινή (7,30). Εἰς τὴν Η' ὁμιλίαν φαίνεται δτι δύναται νὰ ἐπεκταθῇ, διέτι ἵσως ἦτο κάποια ἀργία, καὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ ἐπήγαιναν κατ' εὐθεῖαν νὰ παίξουν ζάρια (8,44 - 45).

Ἡ γλῶσσα τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὴν γλῶσσαν τοῦ Χρυσοστόμου ποὺ ἦτο ἡ δημοτικὴ τῆς ἐποχῆς, εἶνε ἡ καθαρεύουσα τῆς ἐποχῆς του, ἀττικὴ, δπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Κασσιόδωρος. Τὸ περιεχόμενον τῆς Ἐξαημέρου εἶνε ἡ ἔρμηνεία τῶν στίχων 1,1-25 τῆς Γενέσεως καὶ μία σύντομος ἔρμηνεία τῶν στίχων 1,26-27. Εἰς τοὺς ὑποτίτλους τῶν ὁμιλιῶν εἰς τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα τὸ περιεχόμενον δίδεται ὡς ἔξῆς.

- Ομιλία Α' «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν».
- Β' Περὶ τοῦ «ἀδρατος ἦν ἡ γῆ καὶ ἀκατασκεύαστος».
- Γ' Περὶ τοῦ στερεώματος.
- Δ' Περὶ συναγωγῆς ὑδάτων.
- Ε' Περὶ βλαστήσεως γῆς.
- Σ' Περὶ γενέσεως φωστήρων.
- Ζ' Περὶ ἐρπετῶν (=ψαριῶν).
- Η' Περὶ πτηνῶν καὶ ἐνύδρων.
- Θ' Περὶ χερσαίων.

Τυπικῶς τὸ περιεχόμενον τῶν ὁμιλιῶν ἔχει ὡς ἔξῆς.

A' — Γέν. 1,1.	S' — 1,14 - 19.
B' — 1,2 - 5.	Z' — 1,20 - 23.
Γ' — 1,6 - 8.	H' — 1,20 - 23.
Δ' — 1,9 - 10.	Θ' — 1,24 - 25· καὶ 26 - 27.
E' — 1,11 - 13.	

Άλλ' ὁ Μ. Βασίλειος δὲν ἀσχολεῖται ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ κειμένου τῆς Γραφῆς παρουσιάζει, καὶ εἴτε δέχεται εἴτε ἀποκρούει, τὰς φιλοσοφικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐπὶ τοῦ θέματος ποὺ διαλαμβάνει ἑκάστη ὁμιλία. Εξ αὐτῶν δύναται κανεὶς νὰ συμπεράνῃ τί περίπου ἐσπούδασεν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν, δταν ἥτο μᾶλι μὲ τὸν φίλον του Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, καὶ ποῖα περίπου φιλοσοφικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ βιβλία ἐμελέτησεν. "Ἐχει δὲ τὸ περιεχόμενον τῆς 'Εξαημέρου ὑπ' αὐτὸ τὸ πρᾶσμα ὡς ἔξῆς.

+/-
:

- 'Ομιλία A' Φιλοσοφία, φυσική.
- B' Φιλοσοφία, φυσική.
- Γ' Φυσική, μετεωρολογία, γεωγραφία.
- Δ' Γεωγραφία, γεωλογία, φυσική.
- E' Φυτολογία, φαρμακευτική.
- S' Ἀστρονομία, μετεωρολογία.
- Z' Ἰχθυολογία.
- H' Πτηνολογία.
- Θ' Ζωολογία.

Φαίνεται καλῶς ὅτι ἐμελέτησε πολὺ καὶ ἤντλησε πληροφορίας ἐκ τῶν βιβλίων χυρίως μὲν τεσσάρων, Ἀριστοτέλους, Πλουτάρχου, Αἰλιανοῦ, καὶ Διογένους Λαερτίου· δευτερεύοντως δὲ τῶν Διοδώρου Σικελιώτου, Ὁππιανοῦ, Διοσκουρίδου, Φίλωνος τοῦ Ἰουδαίου, καὶ τῶν Χριστιανῶν Ἰππολύτου καὶ Ὁριγένους.

Χρησιμοποιεῖται ίκανά χωρία ἐξ δλων τῶν βιβλίων τῆς ἀγίας Γραφῆς. Διὸς ἀντλεῖται καὶ ἐξ ἀποκρύφων, τὰ δόποῖα δονομάζει «ἀπόρρητον παράδοσιν» καὶ «ἀπόρρητον λόγον», δεχόμενος τὴν διδαχήν των ἑκείνην τὴν δόποιαν μνημονεύει (2,42· 6,14). Κείμενον χρησιμοποιεῖται ἄλλοτε τῶν Ἐβδομήκοντα, τὸ δόποιον ἀναγνώσκει καὶ ἡ Ἐκκλησία, ἐνίστε δμως προτιμᾶς τοὺς ἄλλους μεταφραστάς, Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, ἀπαξ δὲ καὶ ἀπορρίπτει τὴν παραλλαγὴν τῶν Ἐβδομήκοντα. Κατ' ἐπανάληψιν βελτιώνει ἐπὶ τὸ ἔλληνικώτερον τοὺς Ἐβδομήκοντα, ίδιως δπου τὸ κείμενον φαίνεται νὰ ἔχῃ τραχείας ἐπαναλήψεις. Ἀναγκάζεται νὰ ἀπολογηθῇ πρὸς τοὺς «ἴξω» διὰ τὴν ἀγροῦκον γλῶσσαν τῆς Γενέσεως (6, 9-10). Ἐρμηνείαν ἐφαρμόζει βασικῶς τὴν ἱστορικήν. Καταπολεμεῖ τὴν ἀλληγορίαν, κυρίως δταν τὴν ἀντιμετωπίζῃ ὡς ὀλοκληρωτικὴν μέθοδον ἐρμηνείας (9,2-4)· ἐνίστε δμως ἐρμηνεύει καὶ ὁ ίδιος ἀλληγορικῶς (3,43-47· 5,33-36· κλπ.) η δέχεται ἐν μέρει τὴν ἀλληγορίαν (2,24).

Διαιρῶ τό τε κείμενον καὶ τὴν μετάφρασιν εἰς μικρὰς παραγράφους (1,2,3,κλπ.), ἀλλ' ἀφήνω καὶ τὴν παλαιὰν διαιρεσιν εἰς μεγάλας παραγράφους (α', β', γ', κλπ.). Εἰς τὰς μικρὰς παραγράφους ἀνταποκρίνεται τὸ εύρετήριον. Ἐχρησιμοποίησα δὲ διὰ τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης εἰσαγωγῆς καὶ τῶν ἐπακολουθούντων σχολίων τὴν ἀκόλουθον βιβλιογραφίαν.

Βιβλιογραφία

Aelii Dionysii et Pausaniae atticistarum fragmenta, Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin 1950.

Ἀθηναίου, Δειπνοσοφισταί Lb.

Αἰλιανοῦ, Περὶ ζώων, BTB.

Ambrosius, Hexaëmeron, PL 14,133 - 288.

Ἀριστοτέλους, Φυσικὴ ἀκρόασις (184 - 267).

- Περὶ οὐρανοῦ (268 - 313).
- Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς (314 - 338).
- Μετεωρολογικὰ (338 - 390).
- Περὶ κόσμου (391 - 401).
- Περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι (486 - 638).
- Περὶ ζώων γενέσεως (715 - 789).
- Μετὰ τὰ φυσικὰ (980 - 1093).
- "Απαντά κατὰ τὴν ἔκδ. I. Bekkeri, t. 1 - 2,
Berolini A 1831.

M. Βασιλείου, 'Ομιλίαι εἰς τὴν Ἑξαήμερον, ἔκδ. J. Garnier, t. 1, p. 1 - 125· 975 - 995, Paris 1839². Καὶ ἔκδ. S. Giet, ἐν Sources Chrétiennes, t. 26, Paris 1949.

Βολιώτη Δ. - Ἀθανασιάδη N., Δένδρα καὶ θάμνοι, Θεσσαλονίκη 1971.

Γεωργίου Πισίδου, Ἑξαήμερον ἢ Κοσμουργία, BTB (συνημμένον εἰς τὰ ἔργα τοῦ Αἰλιανοῦ μαζὶ μὲ τὰ ἀνώνυμα 'Ιερακοσόφιον, Ὁρνεοσόφιον, Κυνοσόφιον).

Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἐπιτάφιος εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον, PG 36,493 - 606.

Γρηγορίου Νύσσης, Ἀπολογητικὸς πρὸς Πέτρον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ περὶ τῆς Ἑξαημέρου, PG 44,61 - 124.

— Περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, PG 44,124-256.

«Γρηγορίου Νύσσης» ἢ «M. Βασιλείου», Εἰς τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα «Ποιήσωμεν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν», ἢ Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, PG 44,257 - 298 ἢ Garnier, t. 1,461 - 492.

Διογένους Λαερτίου, Βίοι φιλοσόφων, Οχ.

Διοδώρου Σικελιώτου, Βιβλιοθήκη ἱστορική, BTB.

Διοδώρου Ταρσοῦ, Εἰς τὴν Γένεσιν, PG 33,1561-1580.

Διοσκουρίδης· βλ. Πεδάνιος.

Etymologicum graecae linguae Gudianum, ἔκδ. I. Bekkeri, Lipsiae 1818.

Etymologicum magnum, ἔκδ. F. Sylburgii, Lipsiae 1816.

Εύσταθίου Θεσσαλονίκης, Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν, Lipsiae 1825-27.

Eustathius, S. Basilii magni Homiliae in Hexaëmeron, (versio latina), Garnier 1,908 - 974.

‘Ησυχίου Ἀλεξανδρέως, Λεξικόν, ἔκδ. K. Latte, Hauniae 1953.

‘Ιππολύτου, Ἐλεγχος κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων, ΒΕΠ 5,198-377.

Cassiodorus, De institutione divinarum Litterarum, PL 70,1105 - 1150.

Cicero, De republica, Lb.

Λωρέντη N., Λεξικὸν τῶν κυρίων ὀνομάτων, Βιέννη 1837.

Meineke A., Fragmenta poetarum comicorum antiquorum, t. 1 - 3.

Μηναῖον Ἰανουαρίου, ἔκδ. «Φῶς», Ἀθῆναι.

‘Ομήρου, Ἰλιάς, Οχ.

‘Οππιανοῦ, Ἀλιευτικά, Lb.

Πεδανίου Διοσκουρίδου, Περὶ ὅλης ἰατρικῆς, ἔκδ. M. Wellmann, t. 1 - 3, Berolini 1958.

Πλάτωνος, Τίμαιος, Φαῦδρος, Πολιτεία, Οχ.

Πλουτάρχου, Περὶ τῶν ἀρεσκόντων φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτων, BTB.

— Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνυδρα; BTB.

— Συμποσιακὰ προβλήματα, BTB.

— Πῶς ἐν τις αἴσθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ’ ἀρετῇ, BTB.

— Σόλων, BTB.

Σουΐδα, Λεξικόν, ἔκδ. I. Bekkeri, Berolini 1854.

Στράβωνος, Γεωγραφικά, BTB.

Σχόλια εἰς τὸν Ἀριστοφάνην, ἔκδ. F. Dubner, Parisiis 1855.

Σωκράτους, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, PG 67,29 - 842.

Titus Livius, Ab urbe condita, BTB.

Φίλωνος, Νόμων ἱερῶν ἀλληγορία, Lb.

— Περὶ φυτουργίας Νῶε, Lb.

- Περὶ τῆς πρὸς τὰ προπαιδεύματα συνόδου, Lb.
- Hieronymus, *De viris illustribus*, PL 23,631 - 760.
- Epistolae, PL 22· Epistola 84: Ad Pammachium et Oceanum.
- 'Ωριγένους, 'Εξαπλᾶ, ἔκδ. F. Field, t. 1 - 2, Hildesheim 1964.
- 'Ιωάννου Χρυσοστόμου, 'Ὑπόμνημα εἰς τὴν Γένεσιν, ἔκδ. B. Montfaucon, t. 4,1-746 [ἢ PG 53-54].
- Λόγοι εἰς τὴν Γένεσιν ἐννέα, Montf. 4,747-807 [ἢ PG 54,581 - 630].

Συντομογραφίαι

ΒΕΠ	Βιβλιοθήκη Ἐλλήνων πατέρων, Ἀθῆναι.
BTB	Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Lipsiae.
Lb	The Loeb Classical Library, London.
Ox	Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis, Oxonii.
PG	Migne J.-P., Patrologia graeca, Parisiis.
PL	Migne J.-P., Patrologia latina, Parisiis.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΟΜΙΛΙΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΑΗΜΕΡΟΝ

Ο ΜΙΛΙΑ Α'

- 1 α'. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. πρέπουσα ἀρχὴ τῷ περὶ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως μέλλοντι διηγεῖσθαι ἀρχὴν τῆς τῶν ὅρωμένων διακοσμήσεως προθεῖναι τοῦ λόγου. οὐρανοῦ γὰρ καὶ γῆς ποίησις παραδίδοσθαι μέλλει, οὐκ αὐτομάτως συνενεχθεῖσα, ὡς τινες ἐφαντάσθησαν, παρὰ δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν αἰτίαν λαβοῦσα. ποία ἀκοὴ τοῦ μεγέθους τῶν λεγομένων ἀξία; πῶς παρεσκενασμένην ψυχὴν πρὸς τὴν τῶν τηλικούτων ἀκρότασιν προσῆκεν ἀπαντᾶν; καθαρεύονταν τῶν παθῶν τῆς σαρκός, ἀνεπισκότητον μερίμναντις βιοτικαῖς, φιλόπονον, ἐξεταστικήν, πάντοθεν περισκοποῦσαν εἴ ποθεν λάβοι ἀξίαν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ. ἀλλὰ πρὸν ἐξετάσαι τὴν ἐν τοῖς ὄγμασιν ἀκρίβειαν καὶ διερευνήσασθαι ἡλίκα τῶν μικρῶν φωνῶν τούτων ἐστὶ τὰ σημανόμενα, ἐνθυμηθῶμεν τίς ὁ διαλεγόμενος ἥμιν. διότι καν τῆς βαθείας καρδίας τοῦ συγγραφέως μὴ ἐφικώμεθα διὰ τὸ τῆς διανοίας ἥμῶν ἀσθενές, ἀλλὰ τῇ γε ἀξιοπιστίᾳ προσέχοντες τοῦ λέγοντος, αὐτομάτως εἰς συγκατάθεσιν τῶν εἰρημένων 3 ἐναχθησόμεθα. Μωϋσῆς τοίνυν ἐστὶν ὁ τὴν συγγραφὴν ταύ-

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΟΜΙΛΙΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΑΗΜΕΡΟΝ

ΟΜΙΛΙΑ Α'

- 1 α'. «Ἐν ἀρχῇ ἦποίησεν δὲ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» (Γεν. 1,1). Ὅταν ἔνας πρόκηται νὰ ἀναπτύξῃ τὸ θέμα τῆς κατασκευῆς τοῦ κόσμου, πρέπουσα ἀρχὴ τοῦ λόγου του εἶνε νὰ δμιλήσῃ διὰ τὴν Ἀρχὴν τῆς διακοσμήσεως τῶν ὅσων βλέπομεν. Διότι οὐρανοῦ καὶ γῆς δημιουργία πρόκειται νὰ διδαχθῇ, δημιουργία ποὺ δὲν ἐνεφανίσθη αὐτομάτως, ὅπως ἐφαντάσθησαν μερικοί, ἀλλ' ἔχει αἰτίαν τὸν Θεόν. Ποῖον αὐτὶ εἶνε ἄξιον νὰ συλλάβῃ τὸ μέγεθος τῶν λεγομένων; Πῶς θὰ ἐπρεπε νὰ εἴνε προπαρεσκευασμένη μία ψυχή, διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἀκρόασιν τόσῳ μεγάλων πραγμάτων; Νὰ εἴνε καθαρὴ ἀπὸ τὰ πάθη τῆς σαρκός, νὰ μὴ τὴν σκοτίζουν μέριμναι βιοτικαί, νὰ εἴνε πρόθυμος νὰ κοπιάσῃ, ἔξεταστική, νὰ ἐρευνᾷ πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν, μήπως καὶ εὔρῃ δίοδον διὰ νὰ συλλάβῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ ὅπως πρέπει.
- 2 Ἄλλα, πρὶν ἔξετάσωμεν τὰς λεπτομερείας τῶν λόγων καὶ πρὶν ἐρευνήσωμεν ἔξαντλητικῶς πόσῳ μεγάλα εἴνε τὰ νοήματα αὐτῶν τῶν μικρῶν φράσεων, δις σκεφθῶμεν ποῖος εἴνε αὐτὸς ποὺ μᾶς δμιλεῖ. Διότι, καὶ δὲν ἀκόμη δὲν συλλάβωμεν τὸ βάθος τῆς σκέψεως τοῦ συγγραφέως λόγω τῆς δδυναμίας τῆς διανοίας μας, δημος αὐτομάτως θὰ βεβαιωθῶμεν διὰ τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων, δὲν
- 3 βασιζώμεθα εἰς τὴν ἀξιωπιστίαν τοῦ λέγοντος. Καὶ λοι-

την καταβαλλόμενος· Μωϋσῆς ἐκεῖνος ὁ μαρτυρηθεὶς ἀστεῖος εἶναι παρὰ τῷ Θεῷ ἔτι ὑπομάζιος ὥν δν εἰσεποιήσατο μὲν ἡ θυγάτηρ τοῦ φαραώ, ἐξέθρεψε δὲ βασιλικῶς, τοὺς σοφοὺς τῶν Αἴγυπτίων διδασκάλους αὐτῷ τῆς παιδεύσεως ἐπιστήσασα. δς τὸν δύκον τῆς τυραννίδος μισήσας καὶ πρὸς τὸ ταπεινὸν τῶν δμοφύλων ἀναδραμών, εἶλετο συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἡ πρόσκαιρον ἔχειν ἀμαρτίας ἀπόλαυσιν. ὁ τὴν πρὸς τὸ δίκαιον φιλίαν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως κεκτημένος, δπον γε καὶ πρὸν ἐπιτραπῆναι αὐτῷ τοῦ λαοῦ τὴν ἀρχήν, φαίνεται διὰ τὸ τῆς φύσεως μισοπόνηρον μέχρι θανάτου τοὺς κακοὺς ἀμυνόμενος. ὁ φυγαδευθεὶς παρὰ τῶν εὐεργετηθέντων, καὶ ἀσμένως μὲν τοὺς Αἴγυπτιακοὺς θιρύβους ἀπολιπάν τὴν δὲ Αἴθιοπίαν καταλαβών, κάκεī πᾶσαν σχολὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἄγων, καὶ ἐν τεσσαράκοντα δλοῖς ἔτεσι τῇ θεωρίᾳ τῶν ὅντων ἀποσχολάσας. δς ὁγδοηκοστὸν ἥδη γεγονὼς ἔτος, εἶδε Θεὸν ὃς ἀνθρώπῳ ἰδεῖν δυνατόν, μᾶλλον δὲ ὡς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὑπῆρξε κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν τοῦ Θεοῦ, δτι Ἐὰν γένηται προφήτης ὑμῶν τῷ Κυρίῳ, ἐν δράματι αὐτῷ γνωσθήσομαι καὶ ἐν ὕπνῳ λαλήσω αὐτῷ. οὐχ οὕτως ὡς ὁ θεοράπων μον Μωϋσῆς ἐν δλῷ τῷ οἴκῳ μον πιστός ἐστι· στόμα κατὰ 5 στόμα λαλήσω αὐτῷ, ἐν εἰδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων. οὗτος τοίνυν ὁ τῆς αὐτορροσώπου θέας τοῦ Θεοῦ ἐξ ἵσου τοῖς ἀγγέλοις ἀξιωθείς, ἐξ ἀν ἥκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ διαλέγεται ἡμῖν. ἀκούσωμεν τοίνυν ἀληθείας ὁμμάτων οὐκ

πόν, αύτὸς ποὺ συνέταξε τὸ βιβλίον τοῦτο εἰνε δὲ Μωϋσῆς. 'Ο Μωϋσῆς ἐκεῖνος διὰ τὸν δποῖον ἐμαρτυρήθη ὅτι, ὅταν ἀκόμη ἦτο βρέφος θηλάζον, ἦτο «ἀστεῖος παρὰ τῷ Θεῷ» (Πράξ. 7,20· Ἔξ. 2,2). Ἐκεῖνος τὸν δποῖον ἢ θυγάτηρ τοῦ φαραὼ καὶ υἱοθέτησε καὶ ἀνέθρεψε βασιλικῶς, διορίζοντας ὡς διδασκάλους διὰ τὴν ἐκπαίδευσίν του τοὺς σοφοὺς τῶν Αἴγυπτίων (Πράξ. 7,22). Αύτὸς ποὺ περιεφρόνησε τὸ μεγαλεῖον τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ταπεινότητα τῶν δμοεθνῶν του, προτιμώντας «συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἀμαρτίας ἀπόλαυσιν» ('Ἐβρ. 11,25). Αύτὸς ποὺ ἀγαποῦσε τὸ δίκαιον ἐκ φύσεως, ἀφοῦ καὶ πρὶν νὰ τοῦ ἀνατεθῇ ἢ διακυβέρνησις τοῦ λαοῦ, ἐμφανίζεται νὰ τιμωρῇ τοὺς κακοὺς μέχρι θανάτου χάρις εἰς τὸ ἔμφυτον μῖσος του πρὸς

- 4 τοὺς πτονηρούς ('Ἐξ. 2,11 - 12). Αύτὸς ποὺ ἔξωρίσθη ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ εὐηργέτησε, καὶ ἐγκατέλειψε μὲν εὐχαρίστως τὴν αἴγυπτιακὴν κοσμικὴν κίνησιν, ἥλθε δὲ εἰς τὴν Αἴθιοπίαν ('Ἐξ. 2,15), καὶ ἐκεῖ, ἀπηλλαγμένος τελείως ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἐπὶ τεσσαράκοντα δλόκιληρα ἔτη ἀφωσιώθηκεν εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ὄντων. Αύτὸς ποὺ ὅταν ἔγινε πλέον δγδοήκοντα ἐτῶν, εἶδε τὸν Θεόν ('Ἐξ. 33,11), ὃσον εἰνε δυνατὸν νὰ τὸν ἴδῃ ἀνθρωπος, ἢ μᾶλλον ὃσον δὲν ἡδυνήθη νὰ τὸν ἴδῃ κανεὶς ἄλλος, συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ ποὺ λέγει· «Ἐάν γένηται προφήτης ὑμῶν τῷ Κυρίῳ, ἐν δράματι αὐτῷ γνωσθήσομαι καὶ ἐν ὑπνῷ λαλήσω αὐτῷ. οὐχ οὕτως ὡς δ θεράπτων μου Μωϋσῆς ἐν δλῷ τῷ οἴκῳ μου πιστός ἔστι. στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ, ἐν εἶδει, οὐ
- 5 δι' αἰνιγμάτων» ('Ἄρ. 12,6 - 8). Αύτὸς λοιπὸν ποὺ ἤξιώθη νὰ ἴδῃ τὸν Θεόν αὐτοπροσώπως δπως καὶ οἱ ἄγγελοι, αὐτὸς μᾶς διδάσκει ἀπὸ ὅσα ἤκουσεν ἀπὸ τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ἀξίζει νὰ ἀκούσωμεν τὰ λόγια τῆς ἀληθείας, ποὺ ἐλαλήθησαν δχι μὲ ἐπιχειρήματα ἀνθρωπίνης σοφίας, ἀλλὰ μὲ διδάγματα τοῦ Πνεύματος (Α' Κορ. 2,4

ἐν πειθοῖς σοφίας ἀνθρωπίνης, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος λαληθέντων· ὡν τὸ τέλος οὐχ ὁ τῶν ἀκονόντων ἔπαινος, ἀλλ' ἡ σωτηρία τῶν διδασκομένων.

6 β'. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἰστησί μου τὸν λόγον τὸ θαῦμα τῆς διανοίας. τί πρῶτον εἴπω; πόθεν ἀρξομαι τῆς ἑξηγήσεως; ἐλέγξω τῶν ἔξω τὴν ματαιότητα; ἡ ἀνυμνήσω τὴν ἡμετέραν ἀλήθειαν; πολλὰ περὶ φύσεως ἐπραγματεύσαντο οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί, καὶ οὐδὲ εἰς παρ' αὐτοῖς λόγος ἐστηκεν ἀκίνητος καὶ ἀσάλευτος, ἀεὶ τοῦ δευτέρου τὸν πρὸ αὐτοῦ καταβάλλοντος· ὥστε ἡμῖν μηδὲν ἔργον εἶναι τὰ ἐκείνων ἐλέγχειν· ἀρκοῦσι γὰρ ἄλλήλοις πρὸς τὴν οἰκείαν ἀνατροπήν. οἱ γὰρ Θεὸν ἀγνοήσαντες, αἰτίαν ἔμφρονα προεστάναι τῆς γενέσεως τῶν δλῶν οὐ συνεχώρησαν, ἀλλ' οἰκείως τῇ ἐξ ἀρχῆς ἀγνοίᾳ τὰ ἐφεξῆς συνεπέρανταν. διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἐπὶ τὰς ὄλικὰς ὑποθέσεις κατέφυγον, τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις τὴν αἰτίαν τοῦ παντὸς ἀναθέντες· οἱ δὲ ἀτομα καὶ ἀμερῆ σώματα καὶ ὅγκους καὶ πόρους συνέχειν τὴν φύσιν τῶν ὁρατῶν ἐφαρτάσθησαν. νῦν μὲν γὰρ συνιόντων ἄλλήλοις τῶν ἀμερῶν σωμάτων, νῦν δὲ μετασυγκρινομένων, τὰς γενέσεις καὶ τὰς φθορὰς ἐπιγίνεσθαι· καὶ τῶν διαρκεστέρων σωμάτων τὴν ἴσχυροτέραν τῶν ἀτόμων ἀντεμπλοκὴν τῆς διαμονῆς τὴν αἰτίαν παρέχειν. ὄντως ἵστον ἀράχνης ύφαίνονται οἱ ταῦτα

1. Ἐννοεῖ περίπου τοὺς ἑξῆς· Θαλῆν, Ἀναξίμανδρον, Ἀναξιμένην, Πιθαγόραν, Ἐμπεδοκλῆ, Ξενοφάνη, Ἡράκλειτον, Λεύκιππον, Δημόκριτον, Ἀριστοτέλη.

2. «Ἀναξαγόρας Κλαζομένιος. οὗτος... πρῶτος τῇ ὄλη νοῦν ἐπέστησε» Διογένης Λαέρτιος, Βίοι φιλοσ. 2,6.

3. Οἱ Ἀναξίμανδρος, Ἀναξιμένης, Ἐμπεδοκλῆς, Ἡράκλειτος.

4. Οἱ Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος. Ο Λεύκιππος «πρῶτος ἀτόμους

καὶ 2,13). Λόγια πού ἔχουν σκοπὸν δχι νὰ προκαλέσουν τοὺς ἐπαίνους τῶν ἀκροατῶν, ἀλλὰ νὰ σώσουν τοὺς διδασκομένους.

- 6 β'. «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» (Γέν. 1,1). 'Ο θαυμασμὸς ποὺ θαμβώνει τὴν διάνοιάν μου δὲν μ' ἀφήνει νὰ δμιλήσω. Τί νὰ εἰπῶ πρῶτον; 'Απὸ ποῦ ν' ἀρχίσω τὴν ἔξήγησιν; Νὰ ἐλέγξω τὰς ἀνοησίας τῶν ἔξωτερικῶν; ή νὰ ἔξυμνήσω τὴν ἴδικήν μας ἀλήθειαν; Πολλὰ διεπραγματεύθησαν περὶ φύσεως οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καμμία θεωρία των δὲν τοὺς ἔμεινε χωρὶς νὰ κλονισθῇ καὶ νὰ ἀνατραπῇ· πάντοτε δὲ πρόμενος ἀνέτρεπε τὸν προηγούμενον¹. "Ετοι ἡμεῖς δὲν ἔχομεν καμμίαν ἀνάγκην νὰ ξετινάξωμεν τὰς θεωρίας ἐκείνων· ἀρκοῦν οἱ ἕδιοι νὰ ἀνατρέπουν δὲνασ τὸν ἄλλον.
- 7 Διότι αὐτοὶ ποὺ ἡγνόησαν τὸν Θεόν, δὲν παρεδέχθησαν δτι εἰς τὴν γένεσιν τοῦ παντὸς ἐπιστατεῖ μία σκεπτομένη Αἴτια², ἀλλ' ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀρχικὴν ἀγνοιάν των συνήγαγον καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα συμπεράσματά των. Διὰ τοῦτο ἄλλοι μὲν κατέφυγον εἰς τὴν ἀποψιν δτι αἱ ὑποδομαὶ τοῦ κόσμου εἶνε ὄλικαί, ὑποστηρίζοντας δτι ή αἴτια τοῦ παντὸς εἶνε τὰ ὄλικὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου³. "Άλλοι δὲ ἐφαντάσθησαν, δτι ή δρατὴ φύσις ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀτομα καὶ ἀδιαίρετα σωματίδια, καὶ ἀπὸ δγκους καὶ πόρους· καὶ δτι, καθὼς τὰ ἀδιαίρετα σωματίδια ἀλλοτε μὲν ἐνώνονται μεταξύ των ἀλλοτε δὲ ἀποχωρίζονται ἀπ' ἄλλήλων, συντελεῖται ή γένεσις καὶ ή φθορά· καὶ δτι ή ισχυροτέρα συμπλοκὴ ἀτόμων τῶν διαρκεστέρων μαζῶν
- 8 γίνεται ή αἴτια τῆς διατηρήσεως τοῦ κόσμου⁴. Πρα-

ἀρχὰς ὑπεστήσατο . . . Τὸ μὲν πᾶν ἀπειρόν φησι . . . , τούτου δὲ τὸ μὲν πλῆρες εἶναι, τὸ δὲ κενόν, *(ἄ)* καὶ στοιχεῖά φησι. κόσμους τε ἐκ τούτων ἀπείρους εἶναι καὶ διαλύεσθαι εἰς ταῦτα. γίνεσθαι δὲ τοὺς κόσμους οὕτω· φέρεσθαι κατὰ ἀποτομὴν ἐκ τῆς ἀπείρου πολλὰ σώματα παντοῖα τοῖς σχήμασιν εἰς μέγα κενόν, ἀπεργάζεσθαι μίαν, καθ' ήν προσκρούοντα

γράφοντες, οἱ οὗτω λεπτὰς καὶ ἀνυποστάτους ἀρχὰς οὐ-
ρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ὑποτιθέμενοι. οὐ γὰρ ἥδεσαν
εἰπεῖν ὉἘν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.
διὰ τοῦτο ἀκυβέρνητα καὶ ἀδιοίκητα εἶναι τὰ σύμπαντα,
ώς ἂν τύχῃ φερόμενα, ὑπὸ τῆς ἐνοικούσης αὐτοῖς ἀθεότη-
9 τος ἡπατήθησαν. δπερ ἵνα μὴ πάθωμεν ἡμεῖς, δ τὴν κο-
σμοποιίαν συγγράφων εὐθὺς ἐν τοῖς πρώτοις ὅγμασι τῷ
δνόματι τοῦ Θεοῦ τὴν διάνοιαν ἡμῶν κατεφώτισεν, εἰπάν
ὍἘν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός. τί καλὴ ἡ τάξις! ἀρχὴν πρῶτον
ἐπέθηκεν, ἵνα μὴ ἄναρχον αὐτὸν οἰηθῶσι τινες. εἴτα ἐπή-
γαγε τό ὉἘποίησεν, ἵνα δειχθῇ, δτι ἐλάχιστον μέρος τῆς
τοῦ δημιουργοῦ δυνάμεως ἔστι τὸ ποιηθέν. ὡς γὰρ ὁ κε-
ραμεὺς ἀπὸ τῆς αὐτῆς τέχνης μυρία διαπλάσας σκεύη, οὐ-
τε τὴν τέχνην οὕτε τὴν δύναμιν ἔξηνάλωσεν, οὗτω καὶ ὁ
τοῦ παντὸς τούτου δημιουργὸς οὐχ ἐνὶ κόσμῳ σύμμετρον
τὴν ποιητικὴν ἔχων δύναμιν, ἀλλ’ εἰς τὸ ἀπειροπλάσιον
ὑπερβαίνονταν, τῇ δοπῇ τοῦ θελήματος μόνη εἰς τὸ εἶναι
10 παρήγαγε τὰ μεγέθη τῶν ὁρωμένων. εἰ οὖν καὶ ἀρχὴν ἔ-
χει ὁ κόσμος, καὶ πεποίηται, ζήτει τίς ὁ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ
δοὺς καὶ τίς ὁ ποιητής. μᾶλλον δέ, ἵνα μὴ ἀνθρωπίνοις
λογισμοῖς ἐκζητῶν παρατραπῆς πον τῆς ἀληθείας, προέ-
φθασε τῇ διδασκαλίᾳ, οἰονεὶ σφραγῖδα καὶ φυλακτήριον

(ἀλλήλοις) καὶ παντοδιπῶς κυκλούμενα διακρίνεσθαι χωρὶς τὰ δμοια πρὸς
τὰ δμοια. Ισορρόπων δὲ διὰ τὸ πλῆθος μηκέτι δυναμένων περιφέρεσθαι,
τὰ μὲν λεπτὰ χωρεῖν εἰς τὸ ἔξω κενόν, ὃσπερ διαττόμενα· τὰ δὲ λοιπὰ συμ-
μένειν καὶ περιπλεκόμενα συγκατατρέχειν ἀλλήλοις καὶ ποιεῖν πρῶτον τι
σύστημα σφαιροειδές» Διογένης Λαέρτ., Βίοι φιλ. 9,30 - 31. «Ο δὲ Δημόκρι-
τος ἔλεγεν «ἀρχὰς εἶναι τῶν δλων ἀτόμους καὶ κενόν, τὰ δ' ἀλλα πάντα
νενομίσθαι· ἀπείρους τε εἶναι κόσμους καὶ γενητούς καὶ φθαρτούς. καὶ τὰς

- γματικῶς ιστὸν ἀράχνης ύφαίνουν αὐτοὶ ποὺ τὰ γράφουν αὐτά, αὐτοὶ ποὺ θέλουν ως θεμέλια τοῦ ούρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης τόσον λεπτὰ καὶ σχεδὸν ἀνύπαρκτα ἀρχικὰ σωματίδια. Δὲν ἔξεραν νὰ εἰποῦν «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν δὲ Θεός τὸν ούρανὸν καὶ τὴν γῆν». Διὰ τοῦτο ἡ ἐντὸς αὐτῶν κατοικοῦσα ἀνθεῖα τοὺς ἔξηπάτησε νὰ πιστεύσουν, ὅτι τὰ σύμπαντα εἰνε ἀκυβέρνητα καὶ ἀδιοίκητα, καὶ πηγαίνουν δπῶς τύχῃ. Διὰ νὰ μὴ πάθωμεν καὶ ἡμεῖς τὸ ἴδιον, αὐτὸς ποὺ συνέγραψε τὸ βιβλίον τῆς κοσμοποιίας ἀπὸ τὰς πρώτας κιόλας λέξεις κατεφώτισε τὴν διάνοιάν μας μὲ τὸ δνομα τοῦ Θεοῦ, λέγοντας «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν δὲ Θεός». Τί ὠραῖον πρᾶγμα ἡ τάξις! "Εβαλε πρῶτα «ἀρχήν», διὰ νὰ μὴ νομίσουν μερικοὶ ὅτι ὁ κόσμος εἰνε ἄναρχος· ἔπειτα προσέθεσε τὸ «ἐποίησε», διὰ νὰ φανῇ ὅτι αὐτὸς ποὺ ἐδημιουργήθη εἰνε ἐλάχιστον μέρος τῆς δυνάμεως τοῦ δημιουργοῦ. 'Ο κεραμεὺς μὲ μίαν καὶ τὴν ἴδιαν πάντοτε τέχνην πλάσσει ἄναριθμητα σκεύη, χωρὶς νὰ ἔχαντληται οὔτε ἡ τέχνη του οὔτε ἡ δύναμις του· ἔτσι καὶ ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ τοῦ σύμπαντος, ἔχοντας τὴν δημιουργικήν δύναμιν δχι ἰσομεγέθη μὲ ἓνα μόνον κόσμον, ἀλλ' ἀπείρως μεγαλυτέραν, μὲ τὸ νεῦμα τοῦ θελήματός του μόνον ἔφερεν εἰς τὴν ὑπαρξιν τὰ μεγέθη 10 τῶν πραγμάτων ποὺ βλέπομεν. 'Αφοῦ λοιπὸν ὁ κόσμος καὶ ἀρχὴν ἔχει καὶ ἐδημιουργήθη, ἔρεύνα νὰ μάθης ποῖος εἰνε ἐκεῖνος ποὺ τοῦ ἔδωκεν ἀρχὴν καὶ ποῖος ὁ δημιουργός. "Η μᾶλλον, διὰ νὰ μὴ παραπλανηθῆταις ἔξω ἀπὸ τὸν δρόμον τῆς ἀληθείας ἔρευνώντας μὲ ἀνθρωπίνους συλλογισμούς, σὲ προλαμβάνει μὲ τὴν διδασκαλίαν, ἀποτυπώνοντας τρόπον τινὰ σὰν σφραγίδα καὶ φυλακτὸν εἰς

ἀτόμους δὲ ἀπείρους είναι κατὰ μέγεθος καὶ πλῆθος, φέρεσθαι δ' ἐν τῷ δλῳ δινούμενας. καὶ οὕτω πάντα τὰ συγκρίματα γεννᾶν, πῦρ ὑδωρ ἀέρα γῆν· είναι γάρ καὶ ταῦτα ἐξ ἀτόμων τινῶν συστήματα» Διογένης Λαέρτ., Βίοι φιλ. 9,44.

ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐμβαλὼν τὸ πολυτίμητον δνομα τοῦ Θεοῦ, εἰπὼν Ὡν ἀρχῇ ἐποίησεν δ Θεός. ἡ μακαρία φύσις, ἡ ἄφθονος ἀγαθότης, τὸ ἀγαπητὸν πᾶσι τοῖς λόγου μετειληφόσι, τὸ πολυπόθητον κάλλος, ἡ ἀρχὴ τῶν δντων, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸ νοερὸν φῶς, ἡ ἀπρόσιτος σοφία, οὗτος Ὁποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

11 γ'. Μὴ οὖν ἄναρχα φαντάζουν, ἀνθρωπε, τὰ δρώμενα, μηδέ, ἐπειδὴ κυκλόσε περιτρέχει τὰ κατ' οὐρανὸν κινούμενα, ἡ δὲ τοῦ κύκλου ἀρχὴ τῇ προχείρῳ αἱσθήσει ἡμῶν οὐκ εῦληπτος, ἄναρχον εἶναι νομίσης τῶν κυκλοφορικῶν σωμάτων τὴν φύσιν. οὐδὲ γὰρ ὁ κύκλος οὗτος, τὸ ἐπίπεδον λέγω σχῆμα τὸ ὑπὸ μιᾶς γραμμῆς περιεχόμενον, ἐπειδὴ διαφεύγει τὴν ἡμετέραν αἰσθησιν, καὶ οὕτε δύνατο ἔξενρεῖν δυνάμεθα, οὕτε εἰς δ κατέληξεν, ἥδη καὶ ἄναρχον αὐτὸν ὀφείλομεν 12 ὑποτίθεσθαι. ἀλλὰ κἄν τὴν αἰσθησιν διαφεύγῃ, τῇ γε ἀληθείᾳ πάντως ἀπό τινος ἥρξατο δ κέντρῳ καὶ διαστήματί τινι περιγράψας αὐτὸν. οὕτω καὶ σὺ μή, ἐπειδὴ εἰς ἐαυτὰ συννεύει τὰ κύκλῳ κινούμενα, τὸ τῆς κυρήσεως αὐτῶν δμαλὸν καὶ μηδενὶ μέσῳ διακοπτόμενον τὴν τοῦ ἄναρχον τὸν κόσμον καὶ ἀτελεύτητον εἶναι σοι πλάνην ἐγκαταλίπῃ. παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. καὶ δ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται. προαναφώνησις τῶν περὶ συντελείας δογμάτων καὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου μεταποίησεως τὰ νῦν ἐν βραχέσι κατὰ τὴν στοιχείωσιν τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας παραδιδόμενα. Ὡν ἀρχῇ ἐποίησεν δ Θεός. τὰ ἀπὸ χρόνου ἀρξάμενα πᾶσα ἀνάγκη καὶ ἐν χρόνῳ συν-

τὰς ψυχάς μας τὸ πολυτίμητον δνομα τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγοντας «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν δ Θεός». Ἡ μακαρία φύσις, ἡ ἀνεξάντλητος ἀγαθότης, αὐτὸ ποὺ ἀγαποῦν δλαι αἱ λογικαὶ ὑπάρχεις, τὸ πολυπόθητον κάλλος, ἡ ἀρχὴ τῶν δντων, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸ νοερὸν φῶς, ἡ ἀφθαστος σοφία, αὐτὸς «ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν».

- 11 γ'. Μὴ λοιπόν, ἀνθρωπε, φαντάζεσαι ἀναρχα αὐτὰ ποὺ βλέπομεν, καὶ μὴ νομίσῃς ὅτι ἡ φύσις τῶν σωμάτων ποὺ κινοῦνται εἰς κυκλικὴν τροχιάν εἰνε ἀναρχος, ἐπειδὴ τάχα κινοῦνται τὰ οὐράνια αὐτὰ σώματα κυκλικῶς καὶ ἡ αἰσθησίς μας δὲν δύναται εὔκόλως νὰ συλλάβῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ κύκλου. Διότι καὶ τὸν κύκλον, αὐτὸ τὸ ἐπιπεδον σχῆμα τοῦ κύκλου ποὺ περιέχεται ἐντὸς μιᾶς γραμμῆς, δὲν πρέπει νὰ τὸν ἐκλαμβάνωμεν ὡς ἀναρχον, ἐπειδὴ διαφεύγει τὴν ἀντίληψίν μας καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν οὕτε ἀπὸ ποὺ ἀρχίζει οὕτε ποὺ καταλήγει.
- 12 'Αλλὰ παρ' δλον ὅτι διαφεύγει τὴν ἀντίληψίν μας, εἰς τὴν πραγματικότητα αὐτὸς ποὺ τὸν περικλείει μέσα εἰς μίαν γραμμὴν μὲ ὡρισμένον κέντρον καὶ ὡρισμένον ἀνοιγμα τοῦ διαβήτου δπωσδήποτε ἀπὸ κάποιον σημεῖον ἀρχίζει. "Ἐτσι λοιπὸν καὶ εἰς σέ, τὸ ὅτι τὰ σώματα τὰ κινούμενα κυκλικῶς ἐπανέρχονται εἰς τὴν προηγουμένην τῶν θέσιν καὶ τὸ ὅτι ἡ κίνησίς των εἴνε δμαλή καὶ δὲν διακόπτεται ἀπὸ κονένα παρεμβαλλόμενον ἔμποδιον, δὲν πρέπει νὰ σοῦ δημιουργήσῃ τὴν πεπλανημένην ἐντύπωσιν, ὅτι δ κόσμος εἴνε χωρὶς ἀρχὴν καὶ τέλος. «Παράγει γάρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου» (Α' Κορ. 7,31)· καὶ «Ο οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται» (Ματθ. 24,35). Αύτὰ ποὺ παραδίδονται μὲ συντομίαν τώρα, κατὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν εἰς τὴν θεόπνευστον διδασκαλίαν, εἴνε μία ἔκ τῶν προτέρων ἀποκάλυψις τῶν ἀληθειῶν περὶ συντελείας καὶ μεταποιήσεως τοῦ κόσμου. «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν δ Θεός». "Οσα ἥρχισαν ἀπὸ ἕνα χρονικὸν σημεῖον κατ' ἀνάγκην τελειώνουν εἰς ἕνα χρονικὸν σημεῖ-

τελεσθῆναι. εἰ δρχὴν ἔχει χρονικήν, μὴ ἀμφιβάλλης περὶ τοῦ τέλους. γεωμετρίαι γὰρ καὶ ἀριθμητικαὶ μέθοδοι καὶ αἱ περὶ τῶν στερεῶν πραγματεῖαι καὶ ἡ πολυθρύλητος ἀστρονομία, ἡ πολυάσχολος ματαιότης, πρὸς ποῖον καταστρέφοντι τέλος; εἴπερ οἱ περὶ ταῦτα ἐσπουδακότες συναίδιον εἶναι τῷ κτίστῃ τῶν δλων Θεῷ καὶ τὸν δρώμενον τοῦτον κόσμον διενοήθησαν, πρὸς τὴν αὐτὴν δόξαν ἀγαγόντες τὸν περιγεγραμμένον καὶ σῶμα ἔχοντα ὑλικόν, τῇ ἀπεριλήπτῳ καὶ ἀοράτῳ φύσει, μηδὲ τοσοῦτον δυνηθέντες ἐννοηθῆναι, δτὶ οὗ τὰ μέρη φθοραῖς καὶ ἄλλοιώσεσιν ὑπόκειται, τούτον καὶ τὸ δλον ἀνάγκη ποτὲ τὰ αὐτὰ παθήματα 14 τοῖς οἰκείοις μέρεσιν ὑποστῆναι. ἀλλὰ τοσοῦτον ἐματαιώθησαν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία, καὶ φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν, ὥστε οἱ μὲν συνυπάρχειν ἐξ ἀιδίου τῷ Θεῷ τὸν οὐρανὸν ἀπεφήναντο· οἱ δὲ αὐτὸν εἶναι θεὸν ἄναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον καὶ τῆς τῶν κατὰ μέρος οἰκονομίας αἴτιον.

15 δ'. Ἡ που αὐτοῖς ἡ περιουσία τῆς τοῦ κόσμου σοφίας προσθήκην οἵσει ποτὲ τῆς χαλεπῆς κατακρίσεως, δτὶ οὕτως δξὺ περὶ τὰ μάταια βλέποντες, ἐκόντες πρὸς τὴν σύνεσιν τῆς ἀληθείας ἀπετυφλώθησαν. ἀλλ' οἱ τῶν ἀστρων τὰ διαστήματα καταμετροῦντες καὶ τοὺς ἀειφανεῖς αὐτῶν καὶ ἀρκτών τοὺς ἀπογραφόμενοι, καὶ δσοι περὶ τὸν νότιον πόλον κείμενοι τοῖς μέν εἰσι φανεροὶ ἡμῖν δὲ ἀγνωστοι, καὶ βόρειον πλάτος καὶ ζῳδιακὸν κύκλον μνρίοις διαστήμασι διαιροῦντες, καὶ ἐπαναφορὰς ἀστρων καὶ στη-

5. «Ξενοφάνης ἀγένητον καὶ ἀιδίον καὶ ἀφθαρτον τὸν κόσμον (εἶπε)» Πλούταρχος, Ἀρέσκ. φιλοσ. 2,4.

- ον. "Αν ἔχουν χρονικήν ἀρχήν, μὴ ἀμφιβάλης διὰ τὸ τέλος τῶν. Ἐνῷ αἱ γεωμετρίαι καὶ αἱ μέθοδοι τῆς ἀριθμητικῆς καὶ αἱ στερεομετρίαι καὶ ἡ πολυσθρύλητος ἀστρονομία, ἡ πολυάσχολος ματαιότης, εἰς ποῖον τέρμα καταλήγουν, ἀφοῦ αὐτοὶ ποὺ ἐρευνοῦν αὐτὰ τὰ πράγματα διενοήθησαν, δτὶ καὶ ὁ δρατὸς αὐτὸς κόσμος εἶνε ἄδιος μᾶζι μὲ τὸν Θεόν τὸν κτίστην τῶν ὅλων; "Ἐθεσαν εἰς τὴν Ἰδίαν μοῖραν τὸν πεπερασμένον καὶ ὑλικὸν κόσμον μὲ τὴν ἀπερίγραπτον καὶ ἀόρατον φύσιν, καὶ δὲν ἐστάθησαν ίκανοὶ νὰ ἔννοήσουν, δτὶ ὅποιου τὰ μέρη ὑπόκεινται εἰς φθοράν καὶ ἀλλοίωσιν, αὐτοῦ κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ δλον θὰ ὑποστῇ κάποτε τὰ ἴδια παθήματα ποὺ ὑπέστησαν
- 14 τὰ μέρη του. Ἀλλὰ τόσον πολὺ «ἔματαιώθησαν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία, καὶ φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν» (‘Ρωμ. 1,21 - 22), ὥστε ἄλλοι μὲν ὑπεστήριξαν δτὶ ὁ κόσμος συνυπάρχει ἀνέκαθεν μὲ τὸν Θεόν, ἄλλοι δὲ δτὶ ὁ ἴδιος ὁ κόσμος εἶνε ὁ Θεός ὁ ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος καὶ ὁ αἴτιος τῆς ἀρμονίας τῶν ἐπὶ μέρους τομέων του⁵.
- 15 δ'. Πραγματικὰ ἡ περισσή κοσμικὴ σοφία θὰ τοὺς φέρῃ κάποτε προσθήκην τῆς φοβερᾶς κατακρίσεως, διότι ἐνῷ ἔβλεπον μὲ τόσην δξυδέρκειαν τὰ μάταια πράγματα, ἀπετυφλώθησαν μὲ τὴν θέλησίν των ὅσον ἀφορᾶ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀληθείας⁶. Αὐτοὶ ποὺ καταμετροῦν τὰς ἀποστάσεις τῶν ἀστέρων, καὶ ἀπογράφουν αὐτοὺς ποὺ εἶνε ἀειφανεῖς καὶ βορεινοί, καὶ αὐτοὺς ποὺ ἐπειδὴ εύρισκονται εἰς τὸν νότιον πόλον εἰς ἄλλους μὲν εἶνε δρατοὶ εἰς ἡμᾶς δὲ ἀγνωστοί, καὶ εύρισκουν τὸ βόρειον πλάτος, καὶ διαιροῦν τὸν ζωδιακὸν κύκλον εἰς ἀναρίθμητα διαστήματα, αὐτοὶ ποὺ προσδιορίζουν τὰς ἐπαναφορὰς τῶν ἀστέρων καὶ τὰ σημεῖα δπου ἀκινη-

6. Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ἐν 8,35.

φιγμούς καὶ ἀποκλίσεις καὶ πάντων τὴν ἐπὶ τὰ προηγούμενα κίνησιν δι' ἀκριβείας τηρήσαντες, καὶ διὰ πόσον χρόνου τῶν πλανωμένων ἔκαστος τὴν ἑαυτοῦ περίοδον ἐκπληροῖ, μίαν τῶν πασῶν μηχανὴν οὐκ ἔξενδρον πρὸς τὸ τὸν Θεὸν ἐννοῆσαι ποιητὴν τοῦ παντὸς καὶ κριτὴν δίκαιου τὴν ἀξίαν ἀντίδοσιν τοῖς βεβιωμένοις ἐπάγοντα· οὐδὲ τῷ περὶ τῆς κρίσεως λόγῳ τὴν ἀκόλουθον τῆς συντελείας ἔννοιαν ἐπιγνῶναι, διὰ ἀνάγκη μεταποιηθῆναι τὸν κόσμον, εἰ μέλλοι καὶ ἡ τῶν ψυχῶν κατάστασις πρὸς ἐτερον εἶδος ζωῆς μεταβάλλειν. ὥσπερ γάρ ἡ παροῦσα ζωὴ συγγενῆ ἔσχε τοῦ κόσμου τούτου τὴν φύσιν, οὕτω καὶ ἡ μέλλοντα τῶν ψυχῶν ἡμῶν διαγωγὴ ὀίκείαν τῇ καταστάσει ὑποδέξεται τὴν λῆξιν. οἱ δὲ τοσοῦτον ἀπέχοντιν ὡς ἀληθέσι τούτοις προσέχειν, ὥστε καὶ πλατὺν γέλωτα καταχέοντιν ἡμῶν περὶ συντελείας τοῦ κόσμου τούτου καὶ παλιγγενεσίας αἰῶνος ἀπαγγελόντων.

17 ε'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀρχὴ κατὰ φύσιν προτέτακται τῶν ἀπ' αὐτῆς, ἀναγκαίως περὶ τῶν ἀπὸ χρόνου τὸ εἰναι ἔχόντων διαλεγόμενος ταύτην ἀπάντων προέταξε τὴν φωνὴν, εἰπὼν Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν. ἢν γάρ τι, ὡς εἴκε, καὶ πρὸ τοῦ κόσμου τούτου, δ τῇ μὲν διανοίᾳ ἡμῶν ἐστὶ θεωρητόν, ἀνιστόρητον δὲ κατελείφθη, διὰ τὸ τοῖς εἰσαγομένοις ἔτι 18 καὶ τηπίοις κατὰ τὴν γνῶσιν ἀνεπιτήδειον. ἢν τις πρεσβυτέροις τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως κατάστασις ταῖς ὑπερκοσμί-

7. Τὰ σημεῖα αὐτά λέγονται «στηριγμοί» τῶν πλανητῶν. «Τοὺς πλανητας οἱ μαθηματικοὶ στηρίζειν λέγουσι παυσαμένης τῆς εἰς τοῦμπροσθεν αὐτῶν πορείας· ἐν δὲ τῷ φιλοσοφεῖν οὐκ ἔστι ληγούστης διάλειμμα προκοπῆς οὐδὲ στηριγμός, διλλ' ἀεὶ τίνας ἔχουσα κινήσεις ἢ φύσις...» Πλούταρχος, Πῶς ἀν τις αἰσθοίτο ἐαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῇ, 3.

τοῦ δι' δλίγον⁷ καὶ τὰς ἀποκλίσεις, καὶ σημειώνουν μὲν μεγάλην ἀκρίβειαν τὴν κίνησιν δλων πρὸς τὰ προηγούμενα σημεῖα, καὶ ἐντὸς πόσου χρόνου δέ κάθε πλανή-

16 τῆς συμπληρώνει τὸν κύκλον του⁸, αὐτοὶ μίαν μόνον μέθοδον δὲν κατώρθωσαν νὰ ἔφεύρουν, μίαν μέθοδον ποὺ νὰ τοὺς δίνῃ νὰ κατανοήσουν, ὅτι δέ Θεὸς εἶνε δημιουργὸς τοῦ παντὸς καὶ κριτής δίκαιος ποὺ ἀνταποδίδει τὴν ἀνταπόδοσιν ποὺ πρέπει εἰς τοῦ καθενὸς τὰς πράξεις· οὔτε κατώρθωσαν ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς κρίσεως νὰ συναγάγουν ὡς φυσικὴν συνέπειαν τὴν πραγματικότητα τῆς συντελείας, ὅτι δηλαδὴ εἶνε ἀναπόφευκτον νὰ μεταποιηθῇ δέ κόσμος, ἀφοῦ πρόκειται καὶ ἡ κατάστασις τῶν ψυχῶν νὰ εἰσέλθῃ εἰς ἔνα νέον εἶδος ζωῆς. Διότι ὅπως ἡ παροῦσα ζωὴ εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὴν φύσιν τοῦ κόσμου τούτου, ἔτσι καὶ ἡ μέλλουσα ζωὴ τῶν ψυχῶν μας θὰ λάχῃ μίαν μερίδα συγγενῆ πρὸς τὴν κατάστασίν της. Αὐτοὶ δὲ τόσον πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τὸ νὰ πιστεύσουν αὐτὰ τὰ πράγματα ὡς ἀληθινά, ὥστε καὶ καγχάζουν εἰς βάρος μας, ὅταν δμιλῶμεν περὶ συντελείας τοῦ κόσμου καὶ ἀναγεννήσεως τῆς ζωῆς.

17 ε' Ἐπειδὴ δὲ ἐκ φύσεως ἡ ἀρχὴ εὑρίσκεται πρὸ αὐτῶν ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ αὐτήν, κατ' ἀνάγκην, ὅταν δμιλῇ περὶ αὐτῶν ποὺ μετροῦν τὸ εἶναι των ἀπὸ κάποιον χρονικὸν σημεῖον, προτάσσει πρὶν ἀπὸ δλα τὰ ἀλλα τὴν φράσιν ἐκείνην ποὺ λέγει· «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε». Διότι, καθὼς φαίνεται, ὑπῆρχε κάτι καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν τὸν κόσμον, κάτι τὸ δποῖον δυνάμεθα μὲν νὰ τὸ ἐννοήσωμεν θεωρητικῶς μὲ τὴν διάνοιάν μας, ἀφέθηκεν δμως ἀνιστόρητον, διότι δὲν ἦτο κατάλληλον πρὸς ἀποκάλυψιν δι' αὐτοὺς ποὺ τώρα μόλις εἰσάγονται εἰς τὴν γνῶσιν καὶ ὡς πρὸς αὐτήν εἶνε ἀκόμη νήπιοι. Ὅπηρχε μία κατάστασις πρεσβυτέρα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀρμόζου-

8. Αὐτὰ περιγράφονται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν Ἀρέσκ. φιλοσ. 2,32.

οις δυνάμεσι πρέπουσα, ή υπέρχρονος, ή αἰωνία, ή ἀίδιος. δημιουργήματα δὲ ἐν αὐτῇ ὁ τῶν δλων κτίστης καὶ δημιουργὸς ἀπετέλεσε, φῶς νοητὸν πρέπον τῇ μακαριότητι τῶν φιλούντων τὸν Κύριον, τὰς λογικὰς καὶ ἀօράτους φύσεις, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν νοητῶν διακόσμησιν, δσα τὴν ἡμετέραν διάνοιαν υπερβαίνει, ὡν οὐδὲ τὰς ὄνομασίας ἔξευρεῖν δυνατόν. 19 ταῦτα τοῦ ἀօράτου κόσμου συμπληροῖ τὴν οὐσίαν, ὡς διδάσκει ἡμᾶς ὁ Παῦλος, λέγων "Οτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, εἴτε ὀρατά, εἴτε ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἔξουσίαι, εἴτε δυνάμεις, εἴτε ἀγγέλων στρατιαί, εἴτε ἀρχαγγέλων ἐπιστασίαι· δτε δὲ ἔδει λοιπὸν καὶ τὸν κόσμον τοῦτον ἐπεισαχθῆναι τοῖς οὖσι, προηγουμένως μὲν διδασκαλεῖον καὶ παιδευτήριον τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἐπειτα μέντοι καὶ ἀπαξιπλῶς πάντων τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ ἐπιτήδειον ἐνδιαιτῆμα, συμφυῆς ἅρα τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ ζώοις τε καὶ φυτοῖς ἡ τοῦ χρόνου διέξοδος υπέστη, ἐπειγομένη ἀεὶ καὶ παραρρέουσα καὶ μηδαμοῦ πανομένη τοῦ δρόμου. ἡ οὐχὶ τοιοῦτος δ χρόνος, οδ τὸ μὲν παρελθὸν ἡφανίσθη, τὸ δὲ μέλλον οὕπω πάρεστι, τὸ δὲ παρὸν πρὸν γνωσθῆναι διαδιδράσκει τὴν αἰσθησιν; τοιαύτη δέ τις καὶ τῶν γινομένων ἡ φύσις, ἡ αὐξανομένη πάντως ἡ φθίνουσα, τὸ δὲ ἰδρυμένον καὶ στάσιμον οὐκ ἐπίδηλον ἔχουσα. ἐπρεπεν οὖν τοῖς ζώων τε καὶ φυτῶν σώμασιν, οἵονεὶ ὁρέύματί τινι πρὸς ἀνάγκην ἐνδεδεμένοις καὶ τῇ πρὸς γένεσιν ἡ φθορὰν ἀγούσῃ κινήσει συνεχο-

σα εἰς τὰς ὑπερκοσμίους δυνάμεις, ἡ ὑπέρχρονος, ἡ αἰωνία, ἡ ἀίδιος. Ὁ δὲ τῶν δλων κτίστης καὶ δημιουργὸς εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἐπλασε δημιουργήματα, τὸ νοητὸν φῶς ποὺ στολίζει τὴν μακαριότητα τῶν ἄγαπώντων τὸν Κύριον, τὰς λογικάς καὶ ἀοράτους φύσεις, καὶ δλον τὸν ἀρμονικὸν κόσμον τῶν νοητῶν, ὃσα ὑπερβαίνουν τὴν διάνοιαν μας, ὃσων δὲν εἰνε δυνατὸν νὰ συλλάβωμεν οὕτε τὰς δνομασίας. Αὐτὰ δπαρτίζουν τὴν οὔσιαν τοῦ ἀοράτου κόσμου, καθὼς μᾶς διδάσκει ὁ Παῦλος λέγων «Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, εἴτε ὀρατά, εἴτε ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἔξουσίαι, εἴτε δυνάμεις» (Κολ. 1,16· Ρωμ. 8,38· Ἐφ. 1,21· Α' Πέτρ. 3,22), εἴτε ἀγγέλων στρατιαί, εἴτε ἀρχαγγέλων ἐπιτελεῖα. Καὶ ὅταν πλέον ἥλθεν ἡ ὥρα νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὰ ὄντα καὶ ὁ κόσμος αὐτός, πρῶτα μὲν ὡς σχολεῖον καὶ ἐκπαιδευτήριον τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἐπειτα δὲ καὶ ὡς κατάλληλος τόπος διαβιώσεως δλων ἐν γένει ὃσα ἀναπτύσσονται καὶ φθείρονται, τότε ἐκτίσθη ὡς βάσις ἡ ῥοή τοῦ χρόνου σύμφυτος μὲ τὸν κόσμον καὶ μὲ τὰ ζῶα του καὶ τὰ φυτά τού, μία ῥοή ποὺ συνεχῶς ἐπείγεται καὶ τρέχει παραπλεύρως πρὸς αὐτά, καὶ πουθενὰ δὲν τερματίζει τὸν δρόμον της. Ἡ μήπως ὁ χρόνος δὲν εἰνε κάτι, τοῦ δποίου τὸ μὲν παρελθὸν ἐξηφανίσθη, τὸ δὲ μέλλον ἀκόμη δὲν ἐνεφανίσθη, τὸ δὲ παρὸν πρὶν καλὰ - καλὰ γίνη ἀντιληπτὸν διαφεύγει ἀμέσως ἀπὸ τὰ χέρια τῆς αἰσθήσεως; Τέτοια δὲ περίπου εἰνε καὶ ἡ φύσις τῶν γινομένων πραγμάτων, ἡ δποία δπωσδήποτε ἡ αὐξάνεται ἡ καταρρέει, καὶ δὲν τὴν χαρακτηρίζει καθόλου ἡ σταθερότης καὶ ἡ μονιμότης. Ἐπρεπε λοιπὸν τὰ σώματα τῶν ζῶων καὶ τῶν φυτῶν, ποὺ εἰνε κατὰ κάπτοιον τρόπον δεμένα ἀναγκαστικῶς εἰς ἓνα φεῦμα καὶ τὰ ἔχει συλλάβει ἡ κίνησις ποὺ τὰ ὅγει πρὸς τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθοράν, Ἐπρεπε νὰ περικλείωνται ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ χρόνου, ὁ δποίος ἔχει χαρακτῆρα συγγενῆ πρὸς τὰ μετα-

μένοις, ύπὸ τῆς τοῦ χρόνου φύσεως περιέχεσθαι, συγγενῆ τοῖς
ἀλλοιούμενοις κεκτημένου τὴν ἴδιότητα. ἐντεῦθεν οἰκείως
ἐπέβαλε τῷ περὶ αὐτὸν λόγῳ δὲ σοφῶς ἡμᾶς τοῦ κόσμου
τὴν γένεσιν ἐκδιδάσκων, εἰπὼν Ὡν ἀρχῇ ἐποίησε· του-
τέστιν ἐν ἀρχῇ ταύτῃ τῇ κατὰ χρόνον. οὐ γὰρ δὴ κατὰ
πρεσβυγένειαν πάντων τῶν γενομένων προέχειν αὐτὸν μαρ-
τυρῶν λέγει ἐν ἀρχῇ γεγονέναι, ἀλλὰ μετὰ τὰ ἀρχατα καὶ
νοούμενα τῶν ὁρατῶν τούτων καὶ αἰσθήσει ληπτῶν τὴν
22 ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως διηγεῖται. λέγεται μὲν οὖν ἀρχὴ καὶ
ἡ πρώτη κίνησις· ὡς Ὡρχὴ ὅδοῦ ἀγαθῆς τὸ ποιεῖν δίκαια.
ἀπὸ γὰρ τῶν δικαίων πράξεων πρῶτον κινούμεθα πρὸς τὸν
μακάριον βίον. λέγεται δὲ ἀρχὴ καὶ δθεν γίνεται τι, τοῦ
ἐνυπάρχοντος αὐτῷ ἔτέρουν, ὡς ἐπὶ οἰκίας θεμέλιος καὶ ἐπὶ
πλοίου ἡ τρόπις, καθὸ εἴρηται Ὡρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου.
οἷον γὰρ κρηπὶς καὶ βάθρον πρὸς τὴν τελείωσιν ἡ εὐλάβεια.
ἀρχὴ δὲ καὶ τῶν τεχνικῶν ἔργων ἡ τέχνη· ὡς ἡ σοφία Βε-
σελεὴλ τοῦ περὶ τὴν σκηνὴν κόσμου. ἀρχὴ δὲ πράξεων πολ-
λάκις καὶ τὸ εὐχρηστὸν τέλος τῶν γινομένων· ὡς τῆς ἐλε-
ημοσύνης ἡ παρὰ Θεοῦ ἀποδοχή, καὶ πάσης τῆς κατ' ἀρε-
τὴν ἐνεργείας τὸ ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκείμενον τέλος.

23 ζ'. Τοσανταχῶς οὖν λεγομένης τῆς ἀρχῆς, σκόπει
εἰ μὴ πᾶσι τοῖς σημαινούμενοις ἡ παροῦσα φωνὴ ἐφαρμό-
σει. καὶ γὰρ ἀφ' οὗ χρόνου ἥρξατο ἡ τοῦ κόσμου τούτου
σύστασις, δινατόν σοι μαθεῖν, ἐάν γε ἐκ τοῦ παρόντος εἰς
τὸ κατόπιν ἀναποδίζων φιλονεικήσῃς εὑρεῖν τὴν πρώτην
ἥμέραν τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως. εὑρήσεις γὰρ οὕτω
πόθεν τῷ χρόνῳ ἡ πρώτη κίνησις, ἔπειτα δτι καὶ οἰονεὶ
θεμέλιοί τινες καὶ κρηπῖδες προκατεβλήθησαν ὁ οὐρανὸς
καὶ ἡ γῆ· εἰτα δτι ἔστι τις τεχνικὸς λόγος ὁ καθηγησά-

βλητά πράγματα. Διά τοῦτο αὐτὸς ποὺ σοφῶς μᾶς διδάσκει τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου, πολὺ ταιριαστὰ ἔρραψεν ἐπάνω εἰς τὴν περὶ αὐτοῦ διήγησιν τὸ «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε». δηλαδὴ εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τοῦ χρόνου. Διότι ὅταν λέγῃ ὅτι ἔγιναν «ἐν ἀρχῇ», δὲν ἐννοεῖ ἀσφαλῶς ὅτι δὲ χρόνος εἶνε πρεσβυγενῆς ἔναντι ὅλων τῶν δημιουργημάτων, ἀλλὰ μετὰ τὰ δόρατα καὶ τὰ νοητὰ διηγεῖται τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως τῶν δρατῶν αὐτῶν καὶ αἰσθητῶν πραγμάτων. Λέγεται βεβαίως ἀρχὴ καὶ ἡ πρώτη κίνησις ὅπως «Ἀρχὴ δδοῦ ἀγαθῆς τὸ ποιεῖν τὰ δίκαια» (Παρμ. 16,7). διότι ἀπὸ τὰς δικαίας πράξεις ἐκκινοῦμεν ἀρχικῶς πρὸς τὴν μακαρίαν ζωὴν. Λέγεται ἐπίστης ἀρχὴ καὶ ἐκεῖνο ἀπὸ τὸ δόπιον ἀρχίζει νὰ γίνεται κάτι, καὶ λέγεται ἀρχὴ τοῦ ἄλλου ποὺ ἐνυπάρχει εἰς αὐτό, ὅπως εἰς τὴν οἰκίαν τὸ θεμέλιον καὶ εἰς τὸ πλοιόν ἡ καρίνα, συμφώνως πρὸς τὸ βητόν· «Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου» (Ψαλ. 110,10· Παρμ. 1,7). διότι ἡ εὐλάβεια εἶνε διὰ τὴν τελείωσιν τρόπον τινὰ θεμέλιον καὶ βάσις. Ἀρχὴ πάλιν τῶν τεχνικῶν ἔργων λέγεται ἡ τέχνη· ὅπως ἡ σοφία τοῦ Βεσελεὴλ λέγεται ἀρχὴ τῆς διακοσμήσεως τῆς σκηνῆς (Ἑξ. 31,2). Ἀρχὴ δὲ τῶν πράξεων λέγεται πολλὰς φοράς καὶ τὸ ἐπ' ἀγαθῇ ἐλπίδι προσδοκώμενον τέρμα τῶν πραττομένων· ὅπως ἀρχὴ τῆς ἐλεημοσύνης τὸ ὅτι τὴν δέχεται δὲ Θεός, καὶ ἀρχὴ κάθε ἐναρέτου ἐνεργείας δὲ σκοτὸς ποὺ περιέχεται εἰς τὰς ὑποσχέσεις.

23 σ'. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ «ἀρχὴ» λέγεται μὲ τόσας σημασίας, πρόσεχε μήπως ἡ λέξις αὐτὴ ποὺ χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ταιριάζει μὲ ὅλας τὰς σημασίας της. Διότι σοῦ εἰνε δυνατὸν νὰ μάθῃς ἀπὸ πότε ἥρχισεν ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἐὰν βέβαια ἐπιδοθῆσεις νὰ εὔρῃς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου, προχωρώντας ἀνάπτοδα ἀπὸ τὸ παρὸν εἰς τὸ παρελθόν. Διότι ἔτσι θὰ εὔρῃς ἀπὸ ποῦ ἐδόθη εἰς τὸν χρόνον ἡ πρώτη κίνησις· ἔπειτα δὲ καὶ σὰν θεμέλια καὶ βάσεις ἐκτίσθησαν πρῶτα

μενος τῆς τῶν ὁρωμένων διακοσμήσεως, ὡς ἐνδείκνυται
 σοι ἡ φωνὴ τῆς ἀρχῆς· καὶ τὸ μὴ εἰκῇ μηδὲ μάτην, ἀλλὰ
 πρός τι τέλος ὠφέλιμον καὶ μεγάλην χρείαν τοῖς οὖσι συν-
 εισφερόμενον ἐπινενοῆσθαι τὸν κόσμον, εἴπερ τῷ δητὶ ψυ-
 χῶν λογικῶν διδασκαλεῖον καὶ θεογνωσίας ἐστὶ παιδευτή-
 ριον, διὰ τῶν ὁρωμένων καὶ αἰσθητῶν χειραγωγίαν τῷ νῷ
 παρεχόμενος πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀοράτων, καθά φησιν
 δ ἀπόστολος, δτὶ Τὰ ἀδρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου
 24 τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. ἡ τάχα διὰ τὸ ἀκαρι-
 αῖον καὶ ἄχρονον τῆς δημιουργίας εἴρηται τὸ 'Ἐν ἀρχῇ
 ἐποίησεν, ἐπειδὴ ἀμερές τι καὶ ἀδιάστατον ἡ ἀρχή. ὡς
 γὰρ ἡ ἀρχὴ τῆς ὅδοις οὕπια δόδος καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκίας οὐκ
 οἰκία, οὕτω καὶ ἡ τοῦ χρόνου ἀρχὴ οὕπια χρόνος, ἀλλ' οὐ-
 δὲ μέρος αὐτοῦ τὸ ἐλάχιστον. εἰ δὲ φιλονεικῶν τις χρόνον
 εἶναι λέγοι τὴν ἀρχήν, γινωσκέτω δτὶ διαιρήσει αὐτὴν εἰς
 τὰ τοῦ χρόνου μέρη. ταῦτα δέ ἐστιν ἀρχὴ καὶ μέσα καὶ
 τελευτή. ἀρχὴν δὲ ἀρχῆς ἐπινοεῖν παντελῶς καταγέλα-
 στον. καὶ διχοτομῶν τὴν ἀρχήν, δύο ποιήσει ἀντὶ μιᾶς,
 μᾶλλον δὲ πολλὰς καὶ ἀπειρούς, τοῦ διαιρεθέντος ἀεὶ εἰς
 25 ἔτερα τεμνομένουν. Ινα τοίνυν διδαχθῶμεν ὅμοι τῇ βουλήσει
 τοῦ Θεοῦ ἀχρόνως συνυφεστάναι τὸν κόσμον, εἴρηται τὸ
 'Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν. δπερ ἔτεροι τῶν ἐρμηνευτῶν, σαφέ-
 στερον τὸν νοῦν ἐκδιδόντες, εἰρήκασιν 'Ἐν κεφαλαίῳ ἐ-
 ποίησεν δ Θεός, τοντέστιν ἀθρόως καὶ ἐν δλίγῳ. τὰ μὲν
 οὖν περὶ ἀρχῆς, ὡς δλίγα ἀπὸ πολλῶν εἰπεῖν, ἐπὶ τοσοῦ-
 τον.

9. Ἀκύλας· «Ἐν κεφαλαίῳ ἐκτίσεν δ Θεός» Ὁριγένους, Ἐξαπλᾶ.

- δούρανδς καὶ τὴ γῆ· ἔπειτα δτὶ ύπάρχει μία λογικὴ τῆς τεχνικῆς ποὺ διέπει τὴν διακόσμησιν τῶν δσων βλέπομεν, καθὼς σοῦ ύποδεικνύει τὴ λέξις «ἀρχή». Θὰ εὕρης ἐπίστης καὶ δτὶ δ κόσμος ἐπενοήθη καὶ ἔγινεν δχι τυχαίως οὔτε ματαίως, δλλὰ διὰ νὰ ύπηρετήσῃ ἐνα σκοπὸν ὠφέλιμον καὶ νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὰ δντα μίαν μεγάλην χρησιμότητα, ἐφ' δσον βέβαια είνε πράγματι σχολείον ψυχῶν λογικῶν καὶ ἐκπαιδευτήριον θεογνωσίας, τὸ δποῖον διὰ τῶν δρατῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν χειραγωγεῖ, τὸν νοῦν πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀοράτων, καθὼς λέγει δ ἀπόδστολος, δτὶ «Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται» (Ρωμ. 1,20). "Η ίσως τὸ «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν» ἐλέχθη, ἐπειδὴ τὴ δημιουργία ἔγινεν ἀκαριαίως καὶ χωρὶς παρέλευσιν χρόνου· είνε δὲ τὴ ἀρχὴ κάτι ποὺ δὲν διατρέπεται καὶ δὲν ἔχει διαστάσεις. Διότι δπως τὴ ἀρχὴ τῆς δδοῦ δὲν είνε ἀκόμη δδὸς καὶ τὴ ἀρχὴ τῆς οἰκίας δὲν είνε οἰκία, ἔτσι καὶ τὴ ἀρχὴ τοῦ χρόνου δὲν είνε χρόνος, δλλ' οὔτε κάν ἐνα ἐλάχιστον μόριον αὐτοῦ. "Ἐὰν δὲ κανεὶς ἔχῃ ἀντίρρησιν καὶ λέγη δτὶ τὴ ἀρχὴ είνε χρόγος, πρέπει νὰ δέρη δτὶ θὰ ἀναγκασθῇ νὰ τὴν διαιρέσῃ εἰς τὰ μέρη τοῦ χρόνου. Είνε δὲ αὐτὰ τὴ ἀρχὴ καὶ τὸ μέσον καὶ τὸ τέλος. "Αλλὰ τὸ νὰ ἐπινοῇ κανεὶς ἀρχὴν τῆς ἀρχῆς είνε πολὺ γελοῖον. Καὶ αὐτὸς ποὺ διχοτομεῖ τὴν ἀρχήν, θὰ κάνῃ ἀντὶ μιᾶς δύο ἀρχάς, τὴ μᾶλλον πολλὰς καὶ ἀπείρους, ἀφοῦ τὸ διαιρούμενον
- 24 θὰ τέμνεται συνέχῶς εἰς δλλα τεμάχια. "Ελέχθη λοιπὸν τὸ «ἐν ἀρχῇ ἐποίησε», διὰ νὰ διδαχθῶμεν, δτὶ δ κόσμος ἐδημιουργήθη χωρὶς παρέλευσιν χρόνου, ἀμέσως μόλις ἔξεφράζετο τὴ βούλησις τοῦ Θεοῦ. "Άλλοι μεταφρασταὶ μεταφράζοντας σαφέστερον τὸ νόημα, ἀπέδωσαν αὐτὴν τὴν φράσιν ὡς ἔξῆς: «Ἐν κεφαλαίῳ ἐποίησεν δ Θεός», δηλαδὴ ἀκαριαίως, εἰς ἐλάχιστον διάστημα. Αύτὰ λοιπὸν εἶχα νὰ εἰπῶ περὶ τῆς «ἀρχῆς» ὡς δλίγα ἀπὸ τὰ πολλὰ.

26 ζ'. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν τεχνῶν αἱ μὲν ποιητικαὶ λέγονται αἱ δὲ πρακτικαὶ αἱ δὲ θεωρητικαί, καὶ τῶν μὲν θεωρητικῶν τέλος ἔστιν ἡ κατὰ νοῦν ἐνέργεια, τῶν δὲ πρακτικῶν αὐτὴ ἡ τοῦ σώματος κίνησις, ἡς πανσαμένης οὐδὲν ὑπέστη οὐδὲ παρέμεινε τοῖς δρῶσιν δρχήσεως γάρ καὶ αὐλητικῆς τέλος οὐδέν, ἀλλ' αὐτὴ εἰς ἑαυτὴν ἡ ἐνέργεια καταλήγει· ἐπὶ δὲ τῶν ποιητικῶν τεχνῶν καὶ πανσαμένης τῆς ἐνέργειας προκείμενόν ἔστι τὸ ἔργον· ὡς οἰκοδομικῆς καὶ τεκτονικῆς καὶ χαλκευτικῆς καὶ ὑφαντικῆς, καὶ δσαι τοιαῦται, αἱ, καν μὴ παρῇ δ τεχνίτης, ἵκανῶς ἐν ἑαυταῖς τοὺς τεχνικοὺς λόγους ἐμφαίνονται, καὶ ἔξεστί σοι θαυμάσαι τὸν οἰκοδόμον ἀπὸ τοῦ ἔργου καὶ τὸν χαλκέα καὶ τὸν ὑφάντην· ἵνα οὖν δειχθῇ δτι δ κόσμος τεχνικόν ἔστι κατασκεύασμα, προκείμενον πᾶσιν εἰς θεωρίαν, ὥστε δι' αὐτοῦ τὴν τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν σοφίαν ἐπιγινώσκεσθαι οὐκ ἄλλῃ τινὶ φωνῇ ἐχρήσατο δ σοφὸς Μωϋσῆς περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' εἰπεν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν· οὐχὶ ἐνήργησεν οὐδὲ ὑπέστησεν, ἀλλὰ Ἐποίησε. καὶ καθότι πολὺοι τῶν φαντασθέντων συνυπάρχειν ἐξ ἀδίου τῷ Θεῷ τὸν κόσμον οὐχὶ γεγνηθοταί παρ' αὐτοῦ συνεχώρησαν, ἀλλ' οἵονεὶ ἀποσκίασμα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ δητα αὐτομάτως παρνποστῆγαι· καὶ αἴτιον μὲν αὐτοῦ ὁμολογοῦσι τὸν Θεόν, αἴτιον δὲ ἀπροαιρέτως, ὡς τῆς σκιᾶς τὸ σῶμα καὶ τῆς λαμπτηδόνος τὸ ἀπανγάζον· τὴν οὖν τοιαύτην ἀπάτην ἐπανορθούμενος δ προφήτης, τῇ ἀκριβείᾳ ταύτη τῶν δημάτων ἐχρήσατο εἰπὼν

10. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη τυγχάνει οὔσα περὶ γένος τι τοῦ δυντος..., δῆλον δτι οὔτε πρακτικὴ ἔστιν οὔτε ποιητικὴ. τῶν μὲν ποιητικῶν ἐν τῷ πράττοντι ἡ προσίρεσις. τὸ αὐτὸ γάρ τὸ πρακτὸν καὶ τὸ προσιρετόν. ὥστε εὶ πᾶσα διάνοια ἡ πρακτικὴ ἢ ποιητικὴ ἢ θεωρητικὴ,

- 26 ζ'. "Ἐνα παράδειγμα· ἀπὸ τὰς τέχνας ἄλλαι μὲν λέγονται ποιητικαί, ἄλλαι δὲ πρακτικαί, ἄλλαι δὲ θεωρητικαί¹⁰. καὶ τῶν μὲν θεωρητικῶν σκοπὸς εἶνε ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ· τῶν δὲ πρακτικῶν ἡ ἴδια κίνησις τοῦ σώματος, ποὺ δὲ παύσῃ, τίποτε δὲν ὑπάρχει, οὔτε παραμένει εἰς τοὺς θεατάς· π.χ. δὲν ὑπάρχει σκοπὸς τοῦ χοροῦ καὶ τῆς μουσικῆς, ἄλλ' ἡ ἴδια ἡ ἐνέργεια εἶνε καὶ δὲ πάντερος σκοπὸς τοῦ ἑαυτοῦ της· εἰς δὲ τὰς ποιητικὰς τέχνας, καὶ ὅταν ὀκόμη παύσῃ ἡ ἐνέργεια, τὸ ἔργον εὐρίσκεται ἐνώπιόν μας, ὅπως τὰ ἔργα τῆς οἰκοδομικῆς τέχνης καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς χαλκευτικῆς καὶ τῆς ὑφαντικῆς, καὶ ὅσαι ἄλλαι παρόμοιαι ὑπάρχουν, αἱ ὅποιαι, καὶ δὲν εἶνε παρών δὲ τεχνίτης, ἀποδεικνύουν ἐπαρκῶς μὲν τὸ ἔργον των τὴν λογικὴν τῆς τεχνικῆς του, καὶ δύνασαι νὰ θαυμάστης ἀπὸ τὸ ἔργον τὸν οἰκοδόμον καὶ τὸν χαλκέα καὶ τὸν ὑφάντην.
- 27 "Ἐτσι λοιπόν, διὰ νὰ δειχθῇ δτι δὲ κόσμος εἶνε κατασκεύασμα τέχνης τοποθετημένον ἐνώπιον δλων διὰ νὰ τὸ βλέπουν, ὥστε ἀπὸ τὸν κόσμον νὰ ἀναγνωρίζουν τὴν σοφίαν τοῦ τεχνίτου τομ, δ σοφὸς Μωϋσῆς δὲν ἔχρησιμοποιήσε περὶ αὐτοῦ καμμίαν ἀλλην ἔκφρασιν, ἄλλ' εἶπεν «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν». Οὔτε «ἐνήργησεν» οὔτε «ὑπέστησεν», ἄλλ' «ἐποίησεν». 'Υπῆρξαν, καθὼς ειδαμεν, πολλοὶ ποὺ ἔφαντάσθησαν, δτι δὲ κόσμος ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν μαζὶ μὲ τὸν Θεόν, καὶ δὲν παρεδέχθησαν δτι ἔγινεν ἀπὸ τὸν Θεόν· ὑπεστήριξαν δτι συνυπῆρχεν αὐτομάτως σὰν μία σκιὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ· καὶ δμολογοῦν μὲν δτι δ Θεὸς εἶνε δ αἴτιος τοῦ κόσμου, ἄλλ' αἴτιος χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, ὅπως, χωρὶς νὰ τὸ θέλουν, τὸ σῶμα εἶνε αἴτιον τῆς σκιᾶς καὶ ἡ πηγὴ τοῦ φωτὸς αἴτιον τοῦ φωτός. Μίαν τοιαύτην ἀπάτην λοιπὸν θέλοντας νὰ διαλύσῃ δ προφῆτης, ἔχρησιμοποίησε τὰς ἀκριβεῖς αὐτὰς λέξεις, λέγων·

ἡ φυσικὴ θεωρητικὴ τις δὲν εἶη, ἄλλὰ θεωρητικὴ περὶ τοιοῦτον δὲν δέστι δυνατὸν κινεῖσθαι...» Ἀριστοτέλης, Μετά τὰ φυσ. 5,1 (1025β).

Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός. οὐχὶ αὐτὸ τοῦτο τὴν αἰτίαν τοῦ εἶναι παρέσχεν, ἀλλ’ ἐποίησεν ὡς ἀγαθὸς τὸ χρήσιμον, ὡς σοφὸς τὸ κάλλιστον, ὡς δυνατὸς τὸ μέγιστον. μόνον γὰρ οὐχὶ τεχνίτην σοι ἔδειξεν ἐμβεβηκότα τῇ οὐσίᾳ τῶν δλων, καὶ τὰ καθ’ ἑκαστον μέρη πρὸς ἀλληλα συναρμόζοντα, καὶ τὸ πᾶν ὅμολογον ἔαντῷ καὶ σύμφωνον καὶ ἐναρμονίως ἔχον ἀποτελοῦντα.

28 η'. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. ἐκ δύο τῶν ἄκρων τοῦ παντὸς τὴν ὑπαρξίην παρηγένετο, τῷ μὲν οὐρανῷ τὰ πρεσβεῖα τῆς γενέσεως ἀποδούς, τὴν δὲ γῆν δευτερεύειν φάμενος τῇ ὑπάρξει. πάντως δὲ καὶ εἰ τι τούτων μέσον, συναπεγενήθη τοῖς πέρασιν. ὥστε καν μηδὲν εἴπῃ περὶ τῶν στοιχείων, πυρὸς καὶ ὕδατος καὶ ἀέρος, ἀλλὰ σὺ τῇ παρὰ σαντοῦ συνέσει νόει, πρῶτον μὲν διὰ πάντα ἐν πᾶσι μέμικται, καὶ ἐν γῇ εὑρήσεις καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ πῦρ, εἴγε ἐκ λίθων μὲν πῦρ ἔξαλλεται, ἐκ σιδήρου δέ, δις καὶ αὐτὸς ἀπὸ γῆς ἔχει τὴν γένεσιν, πῦρ ἄφθονον ἐν ταῖς παρατριψει πέφυκεν ἀπολάμπειν. δ καὶ θαυμάσαι δξιον, πῶς ἐν μὲν τοῖς σώμασιν ὑπάρχον τὸ πῦρ, ἀβλαβῶς ἐμφωλεύει· προκληθὲν δὲ ἐπὶ τὸ ἔξω, δαπανητικόν ἐστι τῶν φυλασσόντων τέως. τὴν δὲ τοῦ ὕδατος φύσιν ἐνυπάρχουσαν τῇ γῇ οἱ φρεωρύχοι δεικνύουσι· καὶ τὴν τοῦ ἀέρος οἱ ἀπὸ γενοτισμένης αὐτῆς ἀτμοὶ ὑπὸ ἥλιου θαλφθείσης ἀναπεμπόμενοι. ἐπειτα μέντοι καὶ εἰ φύσει τὸν ἄνω τόπον

11. Τὰ τέσσαρα στοιχεῖα τοῦ κόσμου, γῆν ὕδωρ δέρα πῦρ, κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ τὸν Ἀκραγαντίνον, πυθαγορικὸν φιλόσοφον τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος, δέχεται καὶ δ. Μ. Βασίλειος. «Ἐδόκει δὲ τῷ Ἐμπεδοκλεῖ τάδε· στοιχεῖα μὲν είναι τέτταρα, πῦρ ὕδωρ γῆν δέρα· Φιλίαν θ' ἡ συγκρίνεται (=ἐνώνονται)

«Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός». Δὲν προσεφέρθη ἀπλῶς ὁ ἴδιος ὡς αἰτία τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐδημιούργησεν ὡς ἀγαθὸς τὸ χρήσιμον, ὡς σοφὸς τὸ ὠραιότατον, ὡς δυνατὸς τὸ μέγιστον. Ὁλίγον ἀκόμη καὶ θὰ σου ἐδείκνυε τὸν τεχνίτην νὰ εἰσέρχεται ἀνάμεσα εἰς τὰ οἰκοδομικά ὄλικά τοῦ παντὸς καὶ νὰ συναρμολογῇ τὰ διάφορα μέρη μεταξύ των καὶ νὰ ἀποπερατώνῃ τὸ πᾶν κατὰ τρόπον ποὺ νὰ εἴνε διάλογον καὶ σύμφωνον καὶ ταιριαστὸν μ' αὐτόν.

- 28 τῇ. «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Μ' αὐτὰ τὰ δύο, ποὺ είνε τὰ ἀκρα τοῦ σύμπαντος, ὑπαινίσσεται κάθε τὶ ποὺ ὑπάρχει, ἀποδίδοντας μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν τὰ πρεσβεῖα τῆς γενέσεως, λέγοντας δὲ δτὶ ᾧ γῇ ἔρχεται δευτέρα εἰς τὴν ὑπαρξίν. Ὅπωσδήποτε δὲ καὶ δτὶ περιέχεται μεταξύ αὐτῶν ἀποπερατώθηκε μαζὶ μὲ τὰ ἀκρα. «Ωστε παρ' ὅλον δτὶ δὲν λέγει τίποτε διὰ τὰ στοιχεῖα, τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν ἀέρα, ἐν τούτοις σὺ πρέπει νὰ τὰ ἐννοήσῃς μὲ τὸ μυαλό ποὺ ἔχεις. Πρῶτα - πρῶτα διότι μέσα εἰς ὅλα εύρισκονται ὅλα· καὶ μέσα εἰς τὴν γῆν θὰ εὔρης καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ πῦρ¹¹, ἀφοῦ ἀπὸ τοὺς λίθους ἀναπηδᾷ πῦρ· ἐπίστης ἀπὸ τὸν σίδηρον, ποὺ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν γῆν βγαίνει, ἀκτινοβολεῖ συνήθως διὰ τῆς τριβῆς ἀφθονον πῦρ. Καὶ ἐδῶ είνε τὸ ἀξιοθάυμαστον· πῶς τὸ πῦρ, δταν μὲν ὑπάρχῃ μέσα εἰς τὰ σώματα, ἐμφωλεύει ἀβλαβῶς, δταν δμως προκληθῇ νὰ ἔξελθῃ ἀπὸ τὰ σώματα, τότε κατατρώγει τὰ σώματα μέσα εἰς τὰ ὅποια ἐφυλάσσετο μέχρι στιγμῆς. Ὅτι δὲ καὶ τὸ ὕδωρ ὑπάρχει μέσα εἰς τὴν γῆν μᾶς τὸ ἀποδεικνύουν αὐτοὶ ποὺ ἀνοίγουν πηγάδια. Καὶ δτὶ μέσα εἰς αὐτὴν πάλιν ὑπάρχει ἀήρ τὸ ἀποδεικνύουν οἱ ἀτμοὶ ποὺ ἀνεβαίνουν, δταν αὐτῇ είνε νοτισμένη καὶ ὁ ἥλιος τὴν θερμαίνῃ. Ἐπειτα

καὶ Νεῖκος φ διακρίνεται (⇒ ἀποχωρίζονται)» Διογένης Λαέρτ., Βίοι φιλ. 8, 76.

δούρανδος ἐπέχει, ή δὲ γῆ τὸ κατώτατόν ἔστι· διότι ἐπὶ μὲν τὸν οὐρανὸν τὰ κοῦφα φέρεται, ἐπὶ δὲ τὴν γῆν τὰ βαρέα πέφυκε καταρρέπειν, ἐναντιώτατα δὲ ἀλλήλοις τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω· ὁ τῶν πλεῖστον διεστώτων κατὰ τὴν φύσιν ἐπιμνησθείς, καὶ τὰ τὴν μέσην τούτοις ἐκπληροῦντα χώραν συνεκδοχικῶς παρεσήμανεν. ὥστε μὴ ζήτει τὴν τῶν καθ' ἔκαστον ἐπεξήγησιν, ἀλλὰ τὰ σιωπηθέντα νόει διὰ τῶν δηλωθέντων.

- 30 θ'. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. ἡ περὶ τῆς οὐσίας ἔρευνα ἐκάστου τῶν ὅντων, ἡ τῶν κατὰ θεωρίαν ὑποπιπτόντων ἡμῖν ἡ τῶν προκειμένων ἡμῶν τῇ αἰσθήσει, μακρὸν καὶ ἀπηρτημένον λόγον ἐπεισάγει τῇ ἐξηγήσει, ὡς πλείονας ἐν τῇ περὶ τοῦ προβλήματος τούτου σκέψει καταναλίσκεσθαι λόγους τῶν λοιπῶν, δσα ἐνδέχεται ὁρθῆναι περὶ ἐκάστου τῶν ζητουμένων πρὸς τὸ μηδὲ προύργον τι εἶναι εἰς τὴν τῆς Ἐκκλησίας οἰκοδομὴν τὸ περὶ ταῦτα κατασχολεῖσθαι. ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς οὐσίας τοῦ οὐρανοῦ ἀρκούμεθα τοῖς παρὰ τοῦ Ἡσαΐου εἰρημένοις· δις ἐν ἴδιωτικοῖς ἔρμασιν ἵκανὴν ἡμῖν τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἐνεποίησεν, εἰπών· Ὁ στερεώσας τὸν οὐρανὸν ὥσει καπνόν· τουτέστι λεπτὴν φύσιν καὶ οὐ στερεὰν οὐδὲ παχεῖαν εἰς τὴν τοῦ οὐρανοῦ σύστασιν οὖσιώσας. καὶ περὶ τοῦ σχήματος δὲ ἵκανὰ ἡμῖν τὰ παρ' αὐτοῦ, εἰπόντος ἐν δοξολογίᾳ Θεοῦ· Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὥσει καμάραν. 32 τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῆς γῆς συμβουλεύωμεν ἑατοῖς, μὴ πολυπραγμονεῦν αὐτῆς τὴν οὖσίαν, ἷτις ποτέ ἔστι, μηδὲ κατατρίβεσθαι τοῖς λογισμοῖς αὐτὸς τὸ ὑποκείμενον ἐκζητοῦντας, μηδὲ ζητεῖν τινα φύσιν ἔρημον ποιοτήτων, ἀποιον ὑπάρχουσαν τῷ ἑαυτῆς λόγῳ, ἀλλ' εὐ εἰδέναι, δτι

βέβαια δπως δ ούρανός ἐκ φύσεώς του κατέχει τὴν ύψη-λοτέραν θέσιν, ἔτσι καὶ ἡ γῆ κατέχει τὴν χαμηλοτέραν. Διότι ἐκ φύσεως πρὸς μὲν τὸν ούρανὸν ἀνυψώνονται τὰ ἐλαφρά σώματα, πρὸς δὲ τὴν γῆν καταπίπτουν τὰ βαρέα. Καὶ αὐτὸς ποὺ ἀναφέρει αὐτὰ ποὺ ἐκ φύσεως εἰνε τὰ πλέον ἀπομεμακρυσμένα μεταξύ των, ἀσφαλῶς ὑπονοεῖ καὶ ὅλα ὅσα ὑπάρχουν ἀνάμεσά των. Καὶ διὰ τοῦτο μὴ ζητῆς νὰ σοῦ δίδῃ ἔξήγησιν διὰ τὸ κάθε τὶ ἴδιαιτέρως, ἀλλ' ἀκούοντας ὅσα λέγει νὰ ἔννοης καὶ ὅσα ἀποσιωπᾶ.

- 30 θ'. «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν ούρανὸν καὶ τὴν γῆν». Διὰ νὰ ἔρευνήσω τὴν οὔσιαν τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ ὄντα, εἴτε αὐτῶν ποὺ συλλαμβάνονται μὲ τὴν πνευματικὴν ὅρασιν, εἴτε αὐτῶν ποὺ ὑποπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις, θὰ ἔπρεπε νὰ μακρύνω καὶ νὰ ἐπεκτείνω πολὺ τὸν λόγον μου, ὥστε μόνον διὰ τὸ θέμα αὐτὸν νὰ εἰπῶ περισσότερα ἀπὸ ὅσα θὰ ἔλεγα δι' ὅλα τὰ ἀλλα ζητήματα. «Ἄν δημοσίᾳ ἐγίνετο αὐτό, τίποτε τὸ ὠφέλιμον διὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἑκκλησίας δὲν θὰ προσέφερε τὸ νὰ ἀσχολούμεθα περὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν οὔσιαν τοῦ ούρανοῦ, ἀρκοῦμαι εἰς ὅσα εἰπεν δὲ Ἡσαΐας, δὲ ποιῶς μὲ ἀπλοϊκὰ λόγια μᾶς ἔδωσε νὰ καταλάβωμεν ἐπαρκῶς τὴν φύσιν του, λέγοντας· «Ο ο στερεώσας τὸν ούρανὸν ὥσει καπνόν» (¹Ἡσ. 51,6). δηλαδὴ αὐτὸς ποὺ διὰ νὰ κατασκευάσῃ τὸν ούρανόν, ἐπλασε τὴν φύσιν του λεπτὴν καὶ ὅχι στερεὰν οὔτε παχεῖαν. Καὶ διὰ τὸ σχῆμα του δὲ μᾶς φθάνουν αὐτὰ ποὺ εἰπεν δὲ ἕδιος δοξολογώντας τὸν Θεόν· «Ο ο στήσας τὸν ούρανὸν ὥσει καμάραν» (¹Ἡσ. 40,22). Ἄσ συμβουλεύσωμεν δὲ εἰς τοὺς ἔσωτοὺς μας τὰ ἕδια καὶ διὰ τὴν γῆν, νὰ μὴ περιεργαζόμεθα σχολαστικῶς ποία εἶνε ἡ οὔσια της, μήτε νὰ κατατριβώμεθα εἰς ὑπολογισμούς, ἀναζητώντας τὸ κύριον καὶ ἀρχικὸν στοιχεῖον της, μήτε νὰ ἀναζητῶμεν μίαν φύσιν χωρὶς ποιότητας, ποὺ νὰ εἶνε καθ' ἔσωτὴν ἀποιος, ἀλλὰ νὰ γνωρίζωμεν καλῶς, δτι ὅλα ὅσα βλέπομεν ὡς συστατικὰ αὐ-

πάντα τὰ περὶ αὐτὴν θεωρούμενα εἰς τὸν τοῦ εἰναι κατατέ-
 τακται λόγον, συμπληρωτικὰ τῆς οὐσίας ὑπάρχοντα. εἰς
 οὐδὲν γὰρ καταλήξεις, ἐκάστην τῶν ἐνυπαρχούσων αὐτῇ
 ποιοτήτων ὑπεξαιρεῖσθαι τῷ λόγῳ πειρώμενος. ἐὰν γὰρ
 ἀποστήσῃς τὸ μέλαν, τὸ ψυχοδόν, τὸ βαρύ, τὸ πυκνόν, τὰς
 κατὰ γενούσιν ἐνυπαρχούσας αὐτῇ ποιότητας, ἢ εἰ τινες ἄλλαι
 33 περὶ αὐτὴν θεωροῦνται, οὐδὲν ἔσται τὸ ὑποκείμενον. ταῦ-
 τά τε οὖν καταλιπόντα σε, μηδὲ ἔκεινο ζητεῖν παραινῶ,
 ἐπὶ τίνος ἔστηκεν. Ἰλιγγιάσει γὰρ καὶ οὕτως ἡ διάνοια, πρὸς
 οὐδὲν ὅμολογούμενον πέρας διεξιόντος τοῦ λογισμοῦ. ἐάν
 τε γὰρ ἀέρα φῆς ὑπεστρῶσθαι πλάτει τῆς γῆς, ἀπορή-
 σεις, πῶς ἡ μαλθακὴ καὶ πολύκενος φύσις ἀντέχει ὑπὸ το-
 σούτον βάρους συνθλιβομένη, ἀλλ' οὐχὶ διολισθαίνει πάν-
 τοθεν τὴν συνίζησιν ὑποφεύγοντα καὶ ἀεὶ πρὸς τὸ ἄνω
 ὑπερχεομένη τοῦ συμπιέζοντος. πάλιν, ἐάν ὑποθῆς ἔστω
 ὕδωρ εἰναι τὸ ὑποβεβλημένον τῇ γῇ, καὶ οὕτως ἐπιζητήσεις,
 πῶς τὸ βαρὺ καὶ πυκνὸν οὐ διαδύνει τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ὑπὸ
 τῆς ἀσθενεστέρας φύσεως τὸ τοσοῦτον ὑπερφέρον τῷ βά-
 ρει κρατεῖται· πρὸς τὸ καὶ αὐτοῦ τοῦ ὕδατος τὴν ἔδραν ἐπι-
 ζητεῖν, καὶ πάλιν διαπορεῖν τίνι στεγανῷ καὶ ἀντερείδοντι
 34 δ τελευταῖος αὐτοῦ πυθμὴν ἐπιβαίνει. ἐάν δὲ ἔτερον σῶμα
 τῆς γῆς ἐμβριθέστερον ὑποθῇ κωλύειν τὴν γῆν πρὸς τὸ κά-

12. Γλυκύ, πτικρόν, ἀλμυρόν, κλπ.

13. "Οπως ἐπεζήτησαν νὰ ἔξηγήσουν οἱ ἀρχαῖοι φυσικοὶ φιλόσοφοι Θαλῆς, Ξενοφάνης, Ἀναξιμένης, Ἐμπεδοκλῆς, Ἀναξαγόρας, Δημόκριτος, Ἀριστοτέλης, κλπ.

14. «Ἀναξιμένης δὲ καὶ Ἀναξαγόρας καὶ Δημόκριτος τὸ πλάτος αἰ-
 τιον εἶναι φασι τοῦ μένειν αὐτὴν (= τὴν γῆν). οὐ γὰρ τέμνειν ἀλλ' ἐπιπω-
 ματίζειν τὸν ἀέρα τῶν κάτωθεν. . .» Ἀριστοτέλης, Περὶ οὔρανοῦ 2, 13 (294β).

15. «Οι δὲ ἐφ' ὕδατος κείσθαι (τὴν γῆν λέγουσι)· τοῦτο γὰρ ἀρχαιό-

τῆς κατατάσσονται εἰς τὸ εἶναι καὶ εἶνε συμπληρωματικὰ τῆς οὐσίας της. Διότι ἀν ἐπιχειρήσης διὰ τῆς λογικῆς νὰ ἀπομονώσῃς μίαν - μίαν τὰς εἰς αὐτὴν ὑπαρχούσας ποιότητας, δὲν θὰ καταλήξῃς εἰς τίποτε. Ἐὰν ἀπομονώσῃς τὸ μαῦρον, τὸ ψυχρόν, τὸ βαρύ, τὸ πυκνόν, τὰς γευστικὰς ποιότητάς της¹², καὶ δσας ἀλλας ποιότητας ἔχει ἡ γῆ, δὲν θὰ μείνῃ τίποτε ὡς κύριον καὶ ὀρχικὸν στοιχεῖον. Καὶ ἀν ἀφῆσῃς κατὰ μέρος αὐτά, σὲ συμβουλεύω πάλιν νὰ μὴ ζητῇς νὰ μάθῃς μήτε τὸ ποῦ στηρίζεται ἡ γῆ¹³. Διότι καὶ τότε πάλιν θὰ πιάσῃ θιγγός τὴν διάνοιάν σου καὶ ἡ σκέψις σου δὲν θὰ δύνασται νὰ εύρῃ ἀκρην μὲ τὴν λογικήν. Καὶ ἀν εἰπῆς δτι κάτω ἀπὸ τὴν πλαστείαν γῆν εἶνε στρωμένος ἀήρ, δὲν θὰ δύνασαι νὰ ἔξηγήσῃς πῶς ἡ μαλακὴ αὐτὴ οὐσία, ποὺ εἶνε σχεδὸν ἔνα κενόν, ἀντέχει κάτω ἀπὸ ἔνα τόσον μέγα βάρος ποὺ τὴν καταπιέζει, καὶ πῶς, ἀφοῦ πιέζεται, δὲν διαφεύγει γλιστρώντας καὶ διαφεύγοντας ἀπὸ δλας τὰς πλευράς, καὶ πῶς δὲν διαχέεται συνεχῶς ὑπεράνω τοῦ πιέζοντος σῶματος τῆς γῆς¹⁴. "Αν πάλιν ὑποθέσῃς δτι κάτω ἀπὸ τὴν γῆν ὑπάρχει στρωμένον ὄνδωρ¹⁵, καὶ τότε θὰ σοῦ χρειασθῇ νὰ ἔξηγήσῃς, πῶς τὸ βαρὺ καὶ πυκνὸν σῶμα τῆς γῆς δὲ βιθίζεται εἰς τὸ ὄνδωρ, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα ποὺ εἶνε τόσον βαρύτερον τοῦ ὄνδατος ἐπιπλέει εἰς μίαν οὐσίαν μικροτέρου βάρους καὶ μικροτέρας πυκνότητος. Ἐξ ἀλλου θὰ ζητῇς ἐν συνεχείᾳ νὰ μάθῃς καὶ ποὺ πατεῖ ἔκεινο τὸ ὄνδωρ, ἐπειτα εἰς ποιὸν στερεὸν στήριγμα στηρίζεται δ τελευταῖος πυθμὴν ἔκεινου τοῦ ὄνδατος, καὶ οὕτω καθ' 34 ἔχῆς¹⁶. Ἐὰν δὲ ὑποθέσῃς δτι ἔνα ἀλλό σῶμα σκληρότερον τῆς γῆς τὴν στηρίζει καὶ δὲν τὴν ἀφήνει νὰ πέσῃ πρὸς

τατὸν παρειλήφαμεν τὸν λόγον (= θεωρίαν), δν φασιν εἰπεῖν Θαλῆν τὸν Μιλήσιον» 'Αριστοτέλης, Περὶ οὐρ. 2,13 (294α).

16. Αὐτὴν περίπου τὴν ἀναίρεσιν κάνει καὶ δ 'Αριστοτέλης, ἐκ τοῦ διποίου τὴν λαμβάνει δ Μ. Βασίλειος. "Ενθ" ἀνωτ. (294α - 295β).

τω χωρεῖν, ἐνθυμηθήσῃ κάκεῖνο δμοίου τινὸς δεῖσθαι τῷ
 στέγοντος καὶ μὴ ἔῶντος αὐτὸ καταπίπτειν. καν τι δυνη-
 θῶμεν ἐκείνῳ συμπλάσαντες ὑποθεῖναι, τὸ ἐκείνου πάλιν
 ἀντέρεισμα δ νοῦς ἡμῶν ἐπιζητήσει, καὶ οὗτως εἰς ἀπειρον
 ἐκπεσούμεθα, τοῖς ἀεὶ εὑρισκομένοις βάθροις ἔτερα πάλιν
 ἐπινοοῦντες. καὶ δσῳ ἐπὶ πλεῖον τῷ λόγῳ προσίεμεν, τοσού-
 τῷ μείζονα τὴν συνεργειστικὴν ἀναγκαζόμεθα δύναμιν ὑπει-
 σάγειν, ή πρὸς δλον δμοῦ δυνήσεται τὸ ὑπερκείμενον ἀντι-
 35 βαίνειν. διὰ τοῦτο δρονς ἐπίθετο τῇ διανοίᾳ, μήποτέ σου
 τῆς πολυπραγμοσύνης δ τοῦ Ἰώβ λόγος καθάψηται περι-
 σκοποῦντος τὰ ἀκατάληπτα, καὶ ἐρωτηθῆσται παρ' αὐτοῦ
 καὶ σύ, Ἐπὶ τίνος οἱ κρίκοι αὐτῆς πεπήγασιν. ἀλλὰ καν
 ποτε ἐν Ψαλμοῖς ἀκούσης Ἐγὼ ἐστερεώσα τοὺς στύλους
 αὐτῆς, τὴν συνεκτικὴν αὐτῆς δύναμιν στύλους εμρῆσθαι
 νόμισον. τὸ γὰρ Ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, τί
 δηλοῖ, ή τὸ πάντοθεν περικεχύσθαι τῇ γῇ τὴν τοῦ ὕδατος
 36 φύσιν; πῶς οὖν ὁντὸν ὑπάρχον τὸ ὕδωρ καὶ ἐπὶ τὸ πρανὲς
 πεφυκὸς καταπίπτειν, μένει ἀπαιωρούμενον καὶ οὐδαμοῦ
 ἀπορρέον; σὺ δὲ οὐ λογίζῃ, δτι τὴν αὐτὴν ή καὶ ἔτι πλείονα
 ἀπορίαν τῷ λόγῳ παρέχει ή γῇ καθ' ἑαυτὴν κρεμαμένη,
 βαρυτέρα τὴν φύσιν οὖσα. ἀλλὰ ἀνάγκη, καν γῆν καθ' ἑα-
 τὴν είναι δῶμεν, καν ἐπὶ τοῦ ὕδατος αὐτὴν ἀποσαλεύειν
 εἴπωμεν, μηδαμοῦ ἀναχωρεῖν τῆς εὐσεβοῦς διανοίας, ἀλλὰ
 πάντα δμοῦ συγκρατεῖσθαι δμολογεῖν τῇ δυνάμει τοῦ κτί-

17. Ὁτι ἐπὶ ἀπείρου στερεοῦ σώματος στηρίζεται ή γῆ, είνε ή θεωρία

τὰ κάτω, τότε θὰ σκεφθῆς δτὶ καὶ ἔκεινο τὸ σῶμα ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ ἔνα ἀνάλογον σῶμα, ποὺ νὰ τὸ στηρίζῃ καὶ νὰ μὴ τὸ ἀφήνῃ νὰ καταπέσῃ. Καὶ ὃν κατορθώσωμεν νὰ τοῦ βάλωμεν καὶ ἔκεινου ἔνα στήριγμα, ἢ σκέψις μας θὰ ἀναζητήσῃ πάλιν τὸ ἀντιστήριγμα τοῦ στηρίγματος ἔκεινου, καὶ ἔτσι θὰ βυθισθῶμεν εἰς τὸ ἄπειρον, καὶ κάθε φορὰν ποὺ θὰ εύρισκωμεν μίαν βάσιν θὰ ἀναζητῶμεν τὴν βάσιν τῆς βάσεως. Καὶ δσον περισσότερον προχωρεῖ ἡ σκέψις μας, τόσον μεγαλυτέρα στηρικτικὴ δύναμις θὰ μᾶς χρειάζεται, ἢ δποία νὰ δύναται νὰ σηκώνη δλον μαζὶ 35 τὸ ὑπεράνω αὐτῆς βάρος¹⁷. Διὰ τοῦτο βάλε δρια εἰς τὴν σκέψιν σου, μήπως, καθὼς περιεργάζεσαι τὰ ἀκατάληπτα, ἢ πολυπραγμοσύνη σου ἔλθῃ ἀντιμέτωπος μὲ τὴν εἰρωνείαν τοῦ Ἰώβ, καὶ σ' ἐρωτήσῃ καὶ σένα· «Ἐπὶ τίνος οἱ κρίκοι αὐτῆς πεπήγασιν»; (¹⁷Ιώβ 38,6). Ἀλλὰ καὶ ὃν ποτὲ ἀκούστης εἰς τοὺς Ψαλμούς «Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς» (Ψαλ. 74,4), πρέπει νὰ καταλάβῃς δτὶ «στῦλοι» λέγεται ἢ δύναμις ποὺ τὴν συγκρατεῖ. Ἀλλως τε καὶ τὸ «Ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν» (Ψαλ. 23,2) τί ἀλλο σημαίνει, παρὰ δτὶ γύρω ἀπὸ τὴν γῆν διαχέε- 36 ται παντοῦ τὸ ὄνδωρ; Καὶ πῶς τὸ ὄνδωρ, ἐνῷ εἰνε φευστὸν καὶ ἐκ φύσεως καταπίπτει πρὸς τὸν κατήφορον, πῶς μὲνι μετέωρον καὶ δὲν καταρρέει ἀπὸ καμμίαν πλευράν; Παρέλειψες δὲ νὰ σκεφθῆς καὶ τοῦτο, δτὶ τὴν ίδιαν ἢ καὶ ἀκόμη μεγαλυτέραν ἀπορίαν δημιουργεῖ εἰς τὸ λογικὸν ἢ γῆ, ὃν ὑποθέσωμεν δτὶ μένει μετέωρος εἰς τὸ χάος μόνη καὶ χωρὶς στήριγμα, ἐνῷ εἰνε σῶμα βαρύ. Ἀλλ' εἴτε εἰπωμεν δτὶ ἢ γῆ κρέμεται μόνη μετέωρος, εἴτε δτὶ λικνίζεται ἐπάνω εἰς τὸ ὄνδωρ, δπωσδήποτε δὲν πρέπει νὰ φύγωμεν ἔξω ἀπὸ τὰ δρια τῆς εὔσεβοῦς σκέψεως, ἀλλὰ νὰ δμολογῶμεν, δτὶ τὰ πάντα συγκρατοῦνται ἀπὸ τὴν δύ- τοῦ Ξενοφάνους. «Οἱ μὲν γάρ διὰ ταῦτα ἄπειρον τὸ κάτω τῆς γῆς εἰναί φασιν, ἐπ' ἄπειρον αὐτὴν ἔρριζῶσθαι λέγοντες, ὁσπερ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος . . .» Ἀριστοτέλης, Περὶ οὐρ. 2,13 (294α).

- 37 σαντος. ταῦτα οὖν χρὴ ἔαυτοῖς τε λέγειν καὶ τοῖς διερωτῶσιν ἡμᾶς, ἐπὶ τίνος τὸ ἄπλετον τοῦτο καὶ ἀφόρητον τῆς γῆς ἐρήμεισται βάρος, διτὶ Ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς. τοῦτο ἀσφαλέστατον ἡμῖν πρὸς νόησιν καὶ ὠφέλιμον τοῖς ἀκούονσιν.
- 38 ι'. Ἡδη δέ τινες τῶν φυσικῶν καὶ τοιαύταις αἰτίαις τὴν γῆν ἀκίνητον μένειν κατακομψεύονται. ὡς ἅρα διὰ τὸ τὴν μέσην τοῦ παντὸς εὐληφέναι χώραν, καὶ διὰ τὴν ἵσην πάντοθεν πρὸς τὸ ἄκρον ἀπόστασιν, οὐκ ἔχουσαν ὅπου μᾶλλον ἀποκλιθῆ, ἀναγκαίως μένειν ἐφ' ἔαντῆς, ἀδύνατον αὐτῇ παντελῶς τὴν ἐπὶ τι δοπῆρ τῆς πανταχόθεν περικειμένης δύμοιότητος ἐμποιούσης. τὴν δὲ μέσην χώραν μὴ ἀποκληρωτικῶς τὴν γῆν μηδὲ ἐκ τοῦ αὐτομάτου λαχεῖν, ἀλλὰ φυσικὴν εἶναι ταύτην τῇ γῇ καὶ ἀναγκαίαν τὴν θέσιν. τοῦ γὰρ οὐρανίου σώματος τὴν ἐσχάτην χώραν ὡς πρὸς τὸ ἄνω κατέχοντος, ἀπερ ἄν, φησίν, ὑποθώμεθα βάροη ἐκπίπτειν ἀπὸ τῶν ἄνω, ταῦτα πανταχόθεν ἐπὶ τὸ μέσον συνενεχθήσεται. ἐφ' ὅπερ δ' ἀν τὰ μέρη φέρηται, ἐπὶ τοῦτο καὶ τὸ δλον συνωσθήσεται δῆλον δτι. εἰ δὲ λίθοι καὶ ἔνδια καὶ τὰ γενορὰ πάντα φέρεται πρὸς τὸ κάτω, αὕτη ἀν εἴη καὶ τῇ δλῃ γῇ οἰκεία καὶ προσήκουσα θέσις· καν τι τῶν κούφων φέρηται ἀπὸ τοῦ μέσου, δῆλον δτι πρὸς τὸ ἀνώτατον κυνηθήσεται. ὥστε οἰκεία φορὰ τοῖς βαρυτάτοις ἡ πρὸς τὸ κάτω κάτω δὲ ὁ λόγος μέσον ἔδειξε. μὴ οὖν θαυμάσῃς, εἰ μη-

18. Εἶνε ἡ θεωρία τοῦ Ἐμπεδοκλέους, κατὰ τὸν δποίον τὸ ἀπτωτὸν τῆς γῆς δφείλεται εἰς ἓνα συνδυασμὸν φυγοκέντρου καὶ κεντρομόλου δυνάμεως ἐν τῷ σύμπαντι. «Οἱ δ' ὁσπερ Ἐμπεδοκλῆς, τὴν τοῦ οὔρανοῦ φορὰν κύκλῳ περιθέουσαν καὶ θᾶττον φερομένην τὴν τῆς γῆς φορὰν κωλύειν, καθάπερ ἐν τοῖς κυάθοις τὸ ὄδωρ· καὶ γάρ τοῦτο κύκλῳ τοῦ κυάθου φερομένου

- 37 ναμιν τοῦ δημιουργοῦ. Αὐτὰ λοιπὸν πρέπει νὰ λέγωμεν καὶ εἰς τοὺς ἔσωτούς μας καὶ εἰς δσους μᾶς ἐρωτοῦν, ποῦ στηρίζεται τὸ ἀμέτρητον αὐτὸν καὶ ἀσήκωτον βάρος τῆς γῆς· νὰ λέγωμεν δτι «Ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς» (Ψαλ. 94,4). Αὐτὸν μᾶς εἶνε πολὺ δσφαλὲς νὰ τὸ ἐννοήσωμεν καὶ ὥφελιμον εἰς δσους τὸ ἀκούουν.
- 38 1'. 'Υπάρχουν καὶ μερικοὶ φυσικοὶ οἱ δποῖοι ἀσχολούμενοι μὲ διζοσπαστικὰς θεωρίας ὑποστηρίζουν, δτι τὸ ἀμετακίνητον τῆς γῆς δφείλεται εἰς τὴν ἔξῆς αἰτίαν. "Οτι τάχα, ἐπειδὴ ἡ γῆ κατέχει τὸ κέντρον τοῦ σύμπαντος καὶ ἀπέχει ἔξι ἵσου ἀπὸ δλα τὰ ἄκρα αὐτοῦ, δὲν ἔχει πρὸς τὰ ποῦ νὰ κλίνῃ διὰ νὰ πέσῃ, καὶ κατ' ἀνάγκην στέκεται μόνη της, καὶ δτι ἡ ἴσομετρία τῶν ἀποστάσεων ποὺ ὑπάρχει πέριξ αὐτῆς τῆς καθιστᾶ ἐντελῶς ἀδύνατον τὸ νὰ πέσῃ πρὸς οἰανδήποτε κατεύθυνσιν¹⁸. Κατέχει δὲ, λέγουν, τὸ κέντρον ἡ γῆ, δχι ἐπειδὴ τὸ ἔλαχεν ὡς μερίδα, οὔτε τυχαίως, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὸν εἶνε ἡ φυσικὴ καὶ ἀναγκαία θέσις της. Διότι, κατ' αὐτούς, ἐφ' ὅσον τὸ σῶμα τοῦ ούρανοῦ κατέχει τὴν ἐσχάτην θέσιν πρὸς τὰ ἄνω, δσα βάρη καὶ ἀν ὑποθέσωμεν δτι πίπτουν ἀπὸ τὰ ἄνω, δλα αὐτὰ ἀπὸ οἰονδήποτε σημείον συγκεντρώνονται εἰς τὸ μέσον· καὶ πρὸς ὅποιον σημείον τείνουν νὰ συγκεντρωθοῦν τὰ μέρη (τοῦ σύμπαντος), εἶνε φανερὸν δτι πρὸς αὐτὸν τὸ σημείον συνωθεῖται καὶ δλον τὸ σύμπαν. 'Εφ' ὅσον δὲ οἱ λίθοι καὶ τὰ ἔύλα καὶ δλα τὰ γήινα τείνουν νὰ πέσουν πρὸς τὰ κάτω, ἄρα καὶ δι' δλόκληρον τὴν γῆν αὐτὴ εἶνε ἡ θέσις της ποὺ τῆς ἀνήκει. 'Εάν δὲ ἔνα σῶμα ἔλαφρὸν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ κέντρον, εἶνε φανερὸν δτι κατευθύνεται πρὸς τὸ ἀνώτατον μέρος. "Ωστε ἡ κατεύθυνσις ποὺ εἶνε οἰκεία εἰς τὰ βαρύτερα σώματα εἶνε ἡ πρὸς τὰ κάτω· οἱ δὲ ὑπολογισμοί μας

πολλάκις κάτω τοῦ χαλκοῦ γινόμενον δμως οὐ φέρεται κάτω πεφυκὸς φέρεσθαι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν» Ἀριστοτέλης, Περὶ ούρ. 2,13 (295α).

δαμοῦ ἐκπύπτει ἡ γῆ, τὴν κατὰ φύσιν χώραν τὸ μέσον ἔχουσα. πᾶσα γὰρ ἀνάγκη μένειν αὐτὴν κατὰ χώραν, ἡ παρὰ
 40 φύσιν κινουμένην τῆς οἰκείας ἐδρας ἐξίστασθαι. τούτων δ' ἂν σοι δοκῇ τι πιθανὸν εἶναι τῶν εἰρημένων, ἐπὶ τὴν οὕτω ταῦτα διαταξαμένην τοῦ Θεοῦ σοφίαν μετάθεται τὸ θαῦμα. οὐδὲ γὰρ ἐλαττοῦται ἡ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἐκπληξίς, ἐπειδὰν ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται τι τῶν παραδόξων ἐξενρεθῇ· εἰ δὲ μή, ἀλλὰ τό γε ἀπλοῦν τῆς πίστεως ἴσχυρότερον ἔστω τῶν λογικῶν ἀποδείξεων.

41 ια'. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ οὐρανοῦ εἴποιμεν, ὅτι πολυνφανότατοι πραγματεῖαι τοῖς σοφοῖς τοῦ κόσμου περὶ τῆς οὐρανίου φύσεως καταβέβληνται. καὶ οἱ μὲν σύνθετον αὐτὸν ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων εἰρήκασιν, ὡς ἀπτὸν ὄντα καὶ δρατόν, καὶ μετέχοντα γῆς μὲν διὰ τὴν ἀντιτυπίαν, πυρὸς δὲ διὰ τὸ καθορᾶσθαι, τῶν δὲ λοιπῶν διὰ τὴν μῖξιν. οἱ δὲ τοῦτον ὡς ἀπίθανον παρωσάμενοι τὸν λόγον, πέμπτην

19. Αὔτη εἶνε ἡ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλους. «Συμβέβηκε δὲ ταύτῳ μέσον εἶναι τῆς γῆς καὶ τοῦ παντὸς» Ἀριστοτέλης, Περὶ οὐρ. 2,14 (296β). «Οπου γάρ μία βώλος, καὶ ἡ σύμπασσα γῆ φέρεται . . . εἰς τὸν αὐτὸν τόπον» Αὔτόθι 1,7 (276α). «Δῆλον γάρ ὡς οὐχὶ μέχρι τοῦ ἀψασθαι τοῦ κέντρου τὸ ἔσχατον, ἀλλὰ δεῖ κρατεῖν τὸ πλέον, ἔως ὅν λάβῃ τὸ αὐτοῦ μέσω τὸ μέσον μέχρι τούτου γάρ ἔχει τὴν φοτήν. οὐδὲν τοίνυν τοῦτο διαφέρει λέγειν ἐπὶ βώλου καὶ μορίου τοῦ τυχόντος ἡ ἐπὶ δῆλης τῆς γῆς· οὐ γάρ διὰ μικρότητα ἢ μέγεθος εἰρηται τὸ συμβαίνον, ἀλλὰ κατὰ παντὸς τὴν φοτήν ἔχοντος ἐπὶ τὸ μέσον· ὅστε εἴτε δῆλη ποθὲν ἐφέρετο εἴτε κατὰ μέρος, ἀναγκαῖον μέχρι τούτου φέρεσθαι, ἔως ὅν πανταχόθεν διοίως λάβῃ τὸ μέσον . . .» Αὔτόθι 2, 14 (297β). Δηλαδὴ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη κάθε σῶμα ποὺ πίπτει, τείνει νὰ ταυτίσῃ τὸ κέντρον του μὲ τὸ κέντρον τοῦ κόσμου ποὺ εἶναι τὸ κέντρον τῆς γῆς. Αὔτὸ δυτῶς ισχύει ἀλλὰ μόνον διὰ τὴν περιοχὴν τῆς ἐλξεως τῆς γῆς· καὶ ἔτσι εἶνε μία μερικὴ ἀνακάλυψις τοῦ νόμου τῆς παγκοσμίου ἐλξεως ἡ τῆς βαρύτητος.

20. 'Ο Μ. Βασίλειος λοιπὸν ἀκολουθεῖ τὸν Ἀριστοτέλη· διότι ἐνῷ

- ἀπέδειξαν ὅτι «κάτω» είνε τὸ κέντρον¹⁹. Μή ἀπορήσῃς λοιπόν, διατί ἡ γῆ δὲν πίπτει πουθενά, ἀφοῦ ἔχει ὡς φυσικὴν θέσιν τὸ κέντρον. Ἐπομένως είνε ἀναπότρεπτος ἀνάγκη νὰ μένῃ εἰς τὴν θέσιν της, παρὰ νὰ ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν θέσιν τῆς κινουμένη παρὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους²⁰. 'Αλλ' ἀν κανένα ἀπ' αὐτὰ ποὺ εἴπα σοῦ φαίνεται ὅτι είνε ἀξιον πίστεως, μετάφερε τὸν θαυμασμόν σου εἰς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ ποὺ τὰ ἐτακτοποίησεν. δλα ἔτσι. Διότι δὲν ἐλαττώνεται ἡ ἔκπληξις διὰ τὰ καταπληκτικῶτα πράγματα, δταν εύρεθῇ δ τρόπος μὲ τὸν δποῖον γίνονται δλα ἐνα - ἐνα τὰ παράδοξα. 'Αλλὰ καὶ ἀν δὲν εύρεθῇ, δπωσδήποτε ἡ ἀπλότης τῆς πίστεως ἀς είνε περισσότερον πειστική ἀπὸ τὰς λογικὰς ἀποδείξεις.
- 41 1α'. Τὰ ἴδια θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ διὰ τὸν οὔρανόν, δτι δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς σοφοὺς τοῦ κόσμου ἔχουν συνταχθῇ περὶ τῆς φύσεως τοῦ ούρανοῦ πολλαὶ πραγματεῖαι²¹ ποὺ ὑποστηρίζουν πολλὰς ἀπόψεις. Καὶ ἄλλοι μὲν θέλουν τὸν ούραγὸν σύνθετον ἀπὸ τέσσαρα στοιχεῖα, καὶ δτι είνε χειροπιαστὸς καὶ δρατός²², καὶ δτι περιέχει γῆν μέν, ἐπειδὴ είνε χειροπιαστός, πῦρ δὲ ἐπειδὴ φαίνεται, τὰ δύο δὲ ὑπόλοιπα (ὕδωρ καὶ ἀέρα) ἐπειδὴ είνε ἀπαραίτητα διὰ νὰ γίνῃ τὸ μῆγμα. "Αλλοι δὲ ἀπέρριψαν τὴν θεωρίαν αὐτὴν ὡς ἀπαράδεκτον καὶ ὑπέθεσαν ἀναποδείκτως, δτι ὑπάρχει μία πέμπτη ούσια²³ ὥλης

ἀπορρίπτει τὰς θεωρίας τῶν ἀλλων, χρησιμοποιῶν μάλιστα τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ 'Αριστοτέλους, ἀσπάζεται τὴν θεωρίαν τοῦ 'Αριστοτέλους. Αὐτὴ ἀλλως τε ἦτο τότε ἡ κοινῶς ἐπικρατοῦσα.

21. Αὐτὴν ποὺ κυρίως ἔχει ὑπ' δψιν δ Μ. Βασίλειος είνε ἡ «Περὶ ούρανοῦ» πραγματεία τοῦ 'Αριστοτέλους.

22. «Ἐμπεδοκλῆς στερέμνιον είναι τὸν ούρανὸν ἐξ ἀέρος συμπαγέντος ὑπὸ πυρὸς κρυσταλλοειδῶς . . .» Πλούταρχος, 'Αρέσκ. φιλοσ. 2, 11.

23. 'Εντεῦθεν παρήχθη ἡ σύγχρονος λέξις «πεμπτουσία».

τινὰ σώματος φύσιν εἰς οὐρανοῦ σύστασιν οἰκοθεν καὶ παρ' ἔαντων ἀποσχεδιάσαντες ἐπεισήγαγον. καὶ ἔστι τι παρ' αὐτοῖς τὸ αἰθέριον σῶμα, δι μῆτε πῦρ, φασί, μῆτε ἀὴρ μῆτε γῆ μῆτε ὕδωρ μῆτε δλως δπερ ἐν τῶν ἀπλῶν διότι τοῖς μὲν ἀπλοῖς οἰκεία κίνησις ἡ ἐπ' εὐθείας, τῶν μὲν κούφων
 42 ἐπὶ τὸ ἄνω φερομένων τῶν δὲ βαρέων ἐπὶ τὸ κάτω. οὕτε δὲ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω τῇ κυκλικῇ περιιδινήσει ταῦτον· καὶ δλως τὴν εὐθεῖαν πρὸς τὴν ἐν τῷ κύκλῳ περιφορὰν πλείστην ἀπόστασιν ἔχειν. ὃν δὲ αἱ κατὰ φύσιν κινήσεις παρηλλαγμέναι τυγχάνουσιν, τούτων ἀνάγκη, φασί, παρηλλάχθαι καὶ τὰς οὐσίας. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἐκ τῶν πρώτων σωμάτων, δι δὴ στοιχεῖα καλοῦμεν, σύνθετον εἶναι δύνατὸν ἡμῖν ὑποθέσθαι τὸν οὐρανόν, τῷ τὰ ἐκ διαφόρων συγκείμενα μὴ δύνασθαι ὁμαλὴν καὶ ἀβίαστον ἔχειν τὴν κίνησιν, ἐκάστον τῶν ἐνυπαρχόντων ἀπλῶν τοῖς συνθέτοις ἄλλην καὶ ἄλλην
 43 δρμὴν παρὰ τῆς φύσεως ἔχοντος. διὸ πρῶτον μὲν καμάτω συνέχεται ἐν τῇ συνεχεῖ κινήσει τὰ σύνθετα, διὰ τὸ μίαν κίνησιν μὴ δύνασθαι πᾶσιν εὐάρμοστον εἶναι καὶ φίλην τοῖς ἐναντίοις· ἀλλὰ τὴν τῷ κούφῳ οἰκείαν, πολεμίαν εἶναι τῷ βαρυτάτῳ. δταν μὲν γὰρ πρὸς τὰ ἄνω κινώμεθα, βαρυρόμεθα τῷ γεώδει· δταν δὲ πρὸς τὰ κάτω φερώμεθα, βιαζόμεθα τὸ πυρῶδες, παρὰ φύσιν αὐτὸ πρὸς τὸ κάτω καθέλκοντες. ἡ δὲ πρὸς τὰ ἐναντία διολκὴ τῶν στοιχείων διαπτώ-

24. Αὔτη είνε ἡ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλους, δ ὅποιος ἀπέρριψε τὰς προτιγουμένας θεωρίας. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὑπάρχουν τρεῖς κινήσεις, ἡ πρὸς τὰ ἄνω ποὺ είνε οἰκεία τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ἀέρος, ἡ πρὸς τὰ κάτω οἰκεία τῆς γῆς καὶ τοῦ ὑδατοῦ, καὶ ἡ κύκλῳ ποὺ. είνε καὶ ἡ πασῶν τελειοτέρα, διότι δ κύκλος είνε τέλειον σχῆμα, καὶ ἀρχαιοτέρα, διότι τὸ τελειότερον είνε καὶ ἀρχαιότερον. 'Ο οὐρανός, ἐφ' ὅσον δὲν κινεῖται πρὸς τὰ ἄνω, δὲν είνε ἐκ πυρὸς

ἀπὸ τὴν δοπίαν ἀποτελεῖται ὁ οὐρανός²⁴. Καὶ προσδιορίζουν τὸ λεγόμενον αἰθέριον σῶμα, διὰ τὸ ὅποιον λέγουν διτὶ δὲν εἶνε οὔτε πῦρ οὔτε ἀήρ οὔτε γῆ οὔτε ὕδωρ, οὔτε καθόλου δμοιδίζει μὲν ἐναὶ ἀπὸ τὰ (τέσσαρα) ἀπλᾶ στοιχεῖα. Διότι, λέγουν, τὰ μὲν ἀπλᾶ στοιχεῖα τὰ χαρακτηρίζει ἡ εὐθύγραμμος κίνησις, καὶ φέρονται ἢ πρὸς τὰ ἄνω,
 42 ἢν εἶνε ἐλαφρά, ἢ πρὸς τὰ κάτω, ἢν εἶνε βαρέα. Ἐπίστης τόσον ἡ πρὸς τὰ ἄνω ὅσον καὶ ἡ πρὸς τὰ κάτω κίνησις δὲν εἶνε τὸ ἴδιον μὲ τὴν κυκλικὴν περιστροφήν· καὶ γενικῶς ἡ εὐθύγραμμος κίνησις διαφέρει πάρα πολὺ ἀπὸ τὴν κυκλικὴν κίνησιν. Τῶν δὲ σωμάτων τῶν δοπίων διαφέρουν ἐκ φύσεως αἱ κινήσεις, διαφέρουν κατ' ἀνάγκην καὶ αἱ οὐσίαι. Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ ὑποθέσωμεν, οὔτε διτὶ ὁ οὐρανὸς εἶνε σύνθετος ἀπὸ τὰ πρῶτα (τέσσαρα) σώματα ποὺ τὰ ὀνομάζομεν στοιχεῖα, διότι τὰ ἀποτελούμενα ἀπὸ διάφορα στοιχεῖα δὲν δύνανται νὰ ἔχουν τὴν κίνησιν των διμαλήν καὶ ἀβίαστον, ἀφοῦ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ συστατικά τοῦ συνθέτου ἐλαβεν ἀπὸ τὴν φύσιν διαφορετικὴν τάσιν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν πρῶτα - πρῶτα μὲν τὰ σύνθετα σώματα καταβάλλονται ἀπὸ κάμπτον μὲ τὴν συνεχῆ κίνησιν, διότι δὲν εἶνε δυνατὸν ἡ μία κίνησις νὰ εἶνε ταῖριαστὴ καὶ κατάλληλος εἰς ἀντίθετα στοιχεῖα· ἀλλ' αὐτὴ ποὺ εἶνε οἰκεία εἰς τὸ ἐλαφρόν, εἶνε ἀντίθετος εἰς τὸ βαρύ. Ὅταν μὲν κινούμεθα πρὸς τὰ ἄνω, μᾶς βαρύνει τὸ γεῶδες, δταν δὲ πίπτωμεν πρὸς τὰ κάτω, συμπαρασύρωμεν τὸ πυρῶδες τραβώντας τὸ πρὸς τὰ κάτω παρά τοὺς φυσικούς νόμους. Τὸ δὲ ἀλληλοτράβηγμα τῶν

ἢ ἀέρος· ἐφ' δοσον δὲν κινεῖται πρὸς τὰ κάτω, δὲν εἶνε ἐκ γῆς ἢ ὕδατος· ἀρα ὑπάρχει μία πέμπτη ούσια οἰκεία τῆς κυκλοτεροῦς κινήσεως, ἐφ' δοσον ὁ οὐρανὸς κινεῖται κυκλοτερῶς. Καὶ συμπεραίνει περὶ τῆς ούσιας τοῦ οὐρανοῦ· «Ἐκ τε δὴ τούτων φανερὸν διτὶ πέφυκέ τις ούσια σώματος ὀλλη παρὰ τὰς ἐνταῦθα συστάσεις, θειοτέρα καὶ προτέρα τούτων ἀπάντων . . .» Ἀριστοτέλης, Περὶ οὐρ. 1, 2 (269α). Καὶ Πλούταρχος, Ἀρέσκ. φιλοσ. 2, 7· 2, 11.

σεώς ἔστιν ἀφορμή. τὸ γὰρ ἡναγκασμένον καὶ παρὰ φύσιν ἐπ' ὀλίγον ἀντισχόν, καὶ τοῦτο βιαίως καὶ μόλις, ταχὺ δι-ελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ἐκάστου τῶν συνελθόντων πρὸς τὴν οἰκείαν χώραν ἐπανιόντος. διὰ μὲν δὴ ταύτας, ὡς φασι, τῶν λογισμῶν τὰς ἀνάγκας τοὺς τῶν προαγόντων ἀθετήσαντες λόγους, οἰκείας ὑποθέσεως ἐδεήθησαν οἱ πέμπτην σώματος φύσιν εἰς τὴν οὐρανοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἀστέρων γένεσιν ὑποτιθέμενοι. ἄλλος δέ τις τῶν σφριγώντων κατὰ πιθανολογίαν, ἐπαναστὰς πάλιν τούτοις, ταῦτα μὲν διέχεε καὶ διέλυσεν, οἰκείαν δὲ παρ' ἑαυτοῦ ἀντεισήγαγε δόξαν. περὶ ὧν τὴν λέγειν ἐπιχειροῦντες, εἰς τὴν δμοί-
45 αν αὐτοῖς ἀδολεσχίαν ἐμπεσούμεθα. ἄλλ' ἡμεῖς ἐκείνους ὃντες ἀλλήλων ἐάσαντες καταβάλλεσθαι, αὐτοὶ τοῦ περὶ τῆς οὐσίας ἀφέμενοι λόγου, πεισθέντες Μωϋσεῖ, δτι Ἐποίησεν δ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὸν ἀριστοτέχνην τῶν σοφῶς καὶ ἐντέχνως γενομένων δοξάσωμεν, καὶ ἐκ τοῦ κάλλος τῶν δρωμένων τὸν ὑπέροχαλον ἐννοώμεθα, καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν αἰσθητῶν τούτων καὶ περιγραπτῶν σωμάτων ἀναλογιζόμεθα τὸν ἀπειρον καὶ ὑπερομεγέθη καὶ πᾶσαν διάνοιαν ἐν τῷ πλήθει τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ὑπερβαίνοντα. καὶ γὰρ εἰ καὶ τὴν φύσιν ἀγνοοῦμεν τῶν γενομένων, ἄλλὰ τό γε δλοσχερῶς ὑποπίπτον ἡμῶν τῇ αἰσθήσει τοσοῦτον ἔχει τὸ θαῦμα, ὥστε καὶ τὸν ἐντρεχέστατον νοῦν ἐλάττονα ἀναφανῆναι τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, πρὸς τὸ ή

25. Καὶ ταῦτα τοῦ Ἀριστοτέλους. «Ἐπεὶ δὲ τῶν σωμάτων τὰ μέν ἔστιν ἀπλᾶ τὰ δὲ σύνθετα ἐκ τούτων (λέγω δ' ἀπλᾶ δσα κινήσεως ἀρχὴν ἔχει κατὰ φύσιν, οἷον πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ τούτων εἶδη καὶ τὰ συγγενῆ τούτοις), ἀνάγκη καὶ τὰς κινήσεις εἶναι τὰς μὲν ἀπλᾶς τὰς δὲ μικτάς πως· καὶ

στοιχείων πρὸς ἀντιθέτους κατευθύνσεις γίνεται ἀφορμὴ πτώσεως. Διότι αὐτὸς ποὺ ἔξαναγκάζεται καὶ ἐκβιάζεται παρὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἀφοῦ προβάλῃ μικρὰν ἀντίστασιν καὶ αὐτὴν μετὰ βίας καὶ δυσκολίας, ταχέως διαλύεται εἰς τὰ ἔξ ὡν συνετέθη, ἐπειδὴ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ συναντηθέντα στοιχεῖα ἐπανέρχεται εἰς τὴν θέσιν του²⁵. Καὶ καθὼς λέγουν, ἔξ αἰτίας αὐτῶν τῶν ἀνυπερβλήτων φυσικῶν δυσκολιῶν εἰς τοὺς ἐπιστημονικοὺς ὑπολογισμούς, ἀπέρριψαν τὰς θεωρίας τῶν προηγουμένων καὶ ἔκαναν ἴδικήν των θεωρίαν αὐτοὶ ποὺ θέτουν ὡς βάσιν τὴν πέμπτην οὐσίαν τῆς ὅλης ἐκ τῆς διποίας ἀποτελοῦνται δούρανδς καὶ οἱ ἀστέρες του. 'Ἐνας δὲλλος δέ, ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ εἶνε δεινοὶ οἰκοδόμοι ὑποθέσεων, τὰ ἔβαλε μὲ δλους αὐτούς, καὶ τὰς μὲν θεωρίας των ἔξετίναξε καὶ διέλυσεν, εἰσηγήθη δὲ ἀντὶ ἔκείνων μίαν ἴδικήν του θεωρίαν. 'Ἄλλ' ἀν ἀρχίσω τώρα νὰ ἀναπτύσσω αὐτὰ τὰ πράγματα, θὰ καταντήσω εἰς τὴν ἴδιαν φλυαρίαν ποὺ

45 κατήντησαν ἔκεινοι. 'Ἄλλ' ἡμεῖς δὲς ἀφήσωμεν ἔκείνους νὰ καταρρίπτουν δ ἔνας τὸν δὲλλον, δὲς ἐγκαταλείψωμεν τὸν περὶ οὐσίας λόγον, καὶ πειθόμενοι εἰς τὸν Μωϋσῆν, δτὶ «ἐποίησεν δ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν», δὲς δοξάσωμεν τὸν ἀριστοτέχνην αὐτῶν ποὺ ἐδημιουργήθησαν μὲ τόσην σοφίαν καὶ τέχνην, καὶ ἀπὸ τὴν ὠραιότητα τῶν ὄσων βλέπομεν δὲς φανταζώμεθα τὸν πανωραϊόν, καὶ ἀπὸ τὸ μέγεθος τῶν αἰσθητῶν αὐτῶν καὶ περιγραπτῶν σωμάτων δὲς ἀναλογιζώμεθα τὸν ἀπειρον καὶ ὑπερμεγέθη, αὐτὸν ποὺ μὲ τὸ πλῆθος τῆς δυνάμεως του ὑπερβαίνει πᾶσαν διάνοιαν. 'Άλλως τε ἀν καὶ ἀγνοοῦμεν τὴν φύσιν τῶν δημιουργημάτων, ἐν τούτοις αὐτὰ ποὺ ὑποπίπτουν καθ' δλοκληρίαν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας εἴνε τόσον θαυμάσια, ὥστε καὶ δ εύφυεστερος νοῦς νὰ ἀποδεικνύεται κα-

τῶν μὲν ἀπλῶν ἀπλᾶς, μικτὰς δὲ τῶν συνθέτων κινεῖσθαι δὲ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν' Ἀριστοτέλης, Περὶ οὐρ. 1,2 (268β - 269α).

Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

δυνηθῆναι αὐτὸς κατ' ἀξίαν ἐπεξελθεῖν, η τὸν διφειλόμενον
ἔπαινον ἀποπληρῶσαι τῷ κτίσαντι φέ πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ
κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

τώτερος δπό τὸ ἐλάχιστον ἐν τῷ κόσμῳ δημιούργημα, κατώτερος τόσον εἰς τὸ νὰ δυνηθῇ νὰ ἔξετάσῃ αὐτὸ δπως πρέπει, ὅσον καὶ εἰς τὸ νὰ πλέξῃ τὸ ἀντάξιον ἐγκώμιον εἰς τὸν δημιουργόν του. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει κάθε δόξα, τιμὴ καὶ δύναμις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Β'

- 1 α'. Μικροῖς ἔωθεν ἐνδιατρίψαντες όγμασι, τοσοῦτον ἀποκεκρυμμένον τὸ βάθος τῆς διανοίας εὑρομεν, ὥστε τῶν ἐφεξῆς παντελῶς ἀπογνῶναι. εἰ γὰρ τὰ προαύλια τῶν ἀγίων τοιαῦτα, καὶ τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ οὖτοι σεμνὰ καὶ ὑπέρογκα, τῇ ὑπερβολῇ τοῦ κάλλους τοὺς ὁφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν περιαστράπτοντα, ποταπά τὰ ἅγια τῶν ἀγίων; καὶ τίς ἵκανός κατατολμῆσαι τῶν ἀδύτων; ή τίς ἐπόψεται τὰ ἀπόρρητα; ἀπρόσιτος μὲν γὰρ αὐτῶν καὶ ή θέα,
- 2 δυσερμήνευτος δὲ παντελῶς τῶν νοηθέντων ὁ λόγος. πλὴν ἄλλ' ἐπειδὴ παρὰ τῷ δικαίῳ κριτῇ καὶ ὑπὲρ μόνου τοῦ προελέσθαι τὰ δέοντα οὐκ εὐκαταφρόνητοι εἰσιν ἀφωρισμένοι μισθοί, μὴ ἀποκτήσωμεν πρὸς τὴν ἔρευναν. εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀξίας ἀπολειπόμεθα, ἄλλ' ἐὰν τοῦ βουλήματος τῆς Γραφῆς μὴ ἐκπέσωμεν τῇ βοηθείᾳ τοῦ Πνεύματος, καὶ αὐτοὶ οὐκ ἀπόβλητοι παντελῶς κριθησόμεθα καὶ τῇ συνεργίᾳ τῆς χάριτος οἰκοδομήν τινα τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ παρεξόμεθα.
- 3 β'. Ἡ δὲ γῆ ἡν, φησίν, ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. πῶς ἀμφοτέρων ὁμοτίμως γετομένων, οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁ μὲν οὐρανὸς ἀπηρτίσθη, η δὲ γῆ ἔτι ἀτελής ἐστι καὶ ἀνεξέργαστος; η δλως, τί τὸ ἀκατάσκευον τῆς γῆς; καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν

1. Ἀγια ἦτο δ κυρίως ναὸς ἐν τῇ θρησκείᾳ τοῦ Ἰσραήλ, Προαύλια ἡ Κοσμικὸν ἦτο τὸ ἀντίστοιχον τοῦ σημερινοῦ νάρθηκος καὶ τῆς σημερινῆς αὐλῆς, δπου μόνον εἰσήρχετο δ λαὸς δλος, Ἀγια τῶν ἀγίων δὲ τὸ ἀντίστοι-

ΟΜΙΛΙΑ Β'

- 1 α'. Μίαν μικράν φράσιν ἔξηγήσαμεν τὸ πρωῖ καὶ εύρήκαμεν τόσον ἀπόκρυφον τὸ βάθος τοῦ νοήματος, ὥστε νὰ ἀπελπισθῶμεν ἐντελῶς διὰ τὰ παρακάτω. Διότι δὲ τὰ προαύλια τῶν ἀγίων¹ εἰνε τέτοια καὶ τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ τόσον σεβάσμια καὶ ὑπερύψηλα, ποὺ νὰ θαμβώνουν σὰν ἀστραπαὶ τοὺς ὁφθαλμοὺς τῆς διανοίας μᾶς μὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὡραιότητος, τί πρέπει νὰ εἰνε τὰ ἄγια τῶν ἀγίων; καὶ ποῖος εἰνε ἰκανὸς νὰ τολμήσῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ ἄδυτα; καὶ ποῖος δύναται νὰ ἀτενίσῃ τὰ ἀπόρρητα; Ἀπρόσιτος μὲν ἡ θέα των, δυσερμήνευτος δὲ ἐντελῶς δὲ λόγος τῶν δσων ἐνοήσαμεν. Παρὰ ταῦτα, ἐπειδὴ δὲ δίκαιος κριτής καὶ μόνον διὰ τὴν προθυμίαν νὰ πράξῃ κανεὶς τὸ καθῆκον ἔχει βάλει εἰς τὴν ἀκρηγ μισθοὺς πολὺ ἰκανοποιητικούς, δὲν πρέπει νὰ δειλιάσωμεν ἐνώπιον τῶν δυσκολιῶν τῆς ἐρεύνης. Διότι, παρ' ὅλον δὲτι δὲν εἴμεθα ἀξιοι, ἐν τούτοις δὲν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Πνεύματος δὲν πέσωμεν ἔξω ἀπὸ αὐτὸ ποὺ θέλει νὰ ἐκφράσῃ ἡ Γραφή, καὶ οἱ ἴδιοι δὲν θὰ κριθῶμεν ὡς ἐντελῶς ἀξιοκατάκριτοι, καὶ μὲ τὴν συνεργασίαν τῆς χάριτος θὰ οἰκοδομήσωμεν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ.
- 3 β'. «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος» (Γέν. 1,2), λέγει. Ἀφοῦ καὶ τὰ δύο, οὐρανὸς καὶ γῆ, ἔγιναν μὲ τὴν αὐτὴν τιμήν, πῶς δὲ μὲν οὐρανὸς ἀποπερατώθηκε, ἡ δὲ γῆ εἶνε ἀκόμη ἀτελῆς καὶ μισοφτιαγμένη; Ἡ γενικῶς, ποῖον πρᾶγμα τῆς γῆς ἦτο ἀκατασκεύαστον; καὶ

χον τοῦ σημερινοῦ Ἱεροῦ βήματος, δπου τότε εισήρχετο μόνον δ ἀρχιερεὺς καὶ αὐτὸς ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνον.

ἀόρατος ἦν; ἔστι μὲν οὖν τελεία κατασκευὴ γῆς ἡ ἀπ' αὐτῆς εὐθηνίᾳ· φυτῶν παντοδαπῶν βλαστήσεις, δένδρων ὑψηλοτάτων προβολαὶ καρπίμων τε καὶ ἀκάρπων, ἀνθῶν εὔχροαι· καὶ εὐωδίαι, καὶ δσα μικρὸν ὕστερον μέλλει τῷ προστάγματι τοῦ Θεοῦ ἐπανατείλαντα τῇ γῇ τὴν γεννησαμένην κατακοσμεῖν. ὃν ἐπειδὴ οὐδὲν οὕπω ἦν, ἀκατάσκενον αὐτὴν εἰκότως δὲ λόγος ἀνύμασε. τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ οὐρανοῦ εἴποιμεν· δτι οὐκ ἐξείργαστο οὕπω οὐδὲ αὐτός, οὐδὲ τὸν οἰκεῖον ἀπειλήφει κόσμον, ἀτε μήπω σελήνῃ μήτε ἡλίῳ περιλαμπόμενος μηδὲ τοῖς χροοῖς τῶν ἄστρων κατεστεμένος. οὕπω γὰρ ταῦτα ἐγεγόνει. ὥστε οὐχ ἀμαρτίσεις τῆς ἀληθείας, καν τὸν οὐρανὸν ἀκατάσκενον εἴπης. ἀόρατον δὲ τὴν γῆν προσεῖπε διὰ δύο αἵτίας· ἡ δτι οὕπω ἦν αὐτῆς ὁ θεατὴς ἀνθρωπος, ἡ δτι ὑποβρύχιος οὖσα ἐκ τοῦ ἐπιπολάζοντος τῇ ἐπιφανείᾳ ὕδατος οὐκ ἡδύνατο καθορᾶσθαι. οὕπω γὰρ ἦν συναχθέντα τὰ ὕδατα εἰς τὰ οικεῖα συστήματα, ἀπερ ὕστερον δ Θεὸς συναγαγὼν προσηγόρευσε θαλάσσας. ἀόρατον οὖν τί ἔστι; τὸ μὲν δ μή πέφυκεν ὀφθαλμοῖς σαρκὸς καθορᾶσθαι, ως δ νοῦς δ· ἡμέτερος· τὸ δὲ δ τῇ φύσει ὀρατὸν ὑπάρχον, διὰ τὴν ἐπιπρόσθεσιν τοῦ ἐπικειμένου αὐτῷ σώματος ἀποκρύπτεται, ως δ ἐν τῷ βυθῷ σίδηρος. καθ' δ σημαινόμενον νῦν ἀόρατον ἡγούμενα προσειρῆσθαι τὴν γῆν καλυπτομένην ὑπὸ τοῦ ὕδατος. ἐπειτα μέντοι, καὶ μήπω τοῦ φωτὸς γενηθέντος, οὐδὲν ἦν θαυμαστὸν τὴν ἐν σκότῳ κειμένην, διὰ τὸ ἀφώτιστον εἶναι τὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἀέρα, ἀόρατον καὶ κατὰ τοῦτο παρὰ τῆς Γραφῆς προσειρῆσθαι.

γ'. Ἀλλ' οἱ παραχαράκται τῆς ἀληθείας, οἱ οὐχὶ τῇ

- διὰ ποίαν αἰτίαν ἡ γῆ ἦτο ἀόρατος; Τελεία κατασκευὴ τῆς γῆς εἶνε βεβαίως ὁ πλοῦτος ποὺ ὑπάρχει ἐπάνω εἰς αὐτήν· τὰ ποικίλα φυτά ποὺ βλαστάνουν· τὰ δένδρα ποὺ προβάλλουν πανύψηλα εἴτε καρποφόρα εἴτε ἄκαρπα· τὰ διαθη μὲ τὰ ὡραῖα χρώματα καὶ ἀρώματα· καὶ δσα ὑστερ' ἀπ' ὀλίγον πρόκειται νὰ φυτρώσουν εἰς τὴν γῆν μὲ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ στολίζουν αὐτὴν ποὺ τὰ ἔγεννησεν. Ἐπειδὴ τότε δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη τίποτε ἀπ' αὐτά, εὐστόχως ἡ διήγησις ὀνομάζει τὴν γῆν ἄκα-
 4 τασκεύαστον. Τὰ ἴδια θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ διὰ τὸν οὐρανὸν ὅτι οὔτε καὶ αὐτὸς ἀκόμη εἶχεν ὑποστῆ τὴν δριστικὴ ἐπεξεργασίαν, οὔτε εἶχε λάβει τὴν διακόσμησίν του, ἀφοῦ δὲν τὸν ἐφώτιζεν ἀκόμη οὔτε ἡ σελήνη οὔτε δὲν ἦλιος, οὔτε τὸν ἐστεφάνωνεν ὁ χορὸς τῶν ἄστρων. Αὐτὰ δὲν εἶχαν γίνει ἀκόμη. "Ωστε δὲν θὰ εύρισκεσαι ἐκτός ἀληθείας, ἀν εἰπῆς καὶ τὸν οὐρανὸν ἀκατασκεύαστον. Ἀπεκάλεσε δὲ τὴν γῆν ἀόρατον διὰ δύο λόγους· ἡ διότι δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη ὁ ἀνθρωπος διὰ νὰ τὴν βλέπῃ, ἡ διότι ἦτο κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ὑδατος ποὺ τὴν ἐσκέπαζε καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τὴν βλέπῃ κανείς. Ἀκόμη δὲν εἶχον συγκεντρωθῆ τὰ ὕδατα εἰς τὰς συγκεντρώσεις των, τὰς δποίας ἔκανεν ὁ Θεὸς ὑστερα καὶ τὰς ὠνό-
 5 μασε θαλάσσας. Τί σημαίνει λοιπὸν ἀόρατον; Πρῶτα μὲν αὐτὸ ποὺ ἐκ φύσεως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ τὸ ἰδοῦν δρθαλ- μοὶ σωματικοί, ὅπως ἡ σκέψις μας. Ἐπειτα δὲ αὐτὸ ποὺ εἶνε μὲν ἐκ φύσεως ὄρατόν, ἀλλὰ δὲν φαίνεται, διότι σκεπάζεται ἀπὸ ἔνα ἄλλο σῶμα, ὅπως ὁ σίδηρος ποὺ εἶνε εἰς τὸν βυθόν· ὑπ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν σημασίαν, νομίζω, λέγεται ἐδῶ ἡ γῆ ἀόρατος· Ἐπειδὴ ἐσκεπάζετο ἀπὸ τὸ ὕδωρ. Ἐπειτα βέβαια, ἀφοῦ καὶ τὸ φῶς δὲν εἶχε γίνει ἀκόμη, δὲν εἶνε καθόλου παράδοξον καὶ διὰ τοῦτο ἡ Γρα- φὴ νὰ ὀνομάζῃ ἀόρατον τὴν γῆν ποὺ ἦτο εἰς τὸ σκότος, διότι ὁ ὑπεράνω αὐτῆς ἀτῆρ ἦτο ἀφώτιστος.
 6 γ'. 'Αλλ'-οὶ παραχαράκται τῆς ἀληθείας, αὐτοὶ ποὺ

Γραφῇ τὸν ἑαυτῶν νοῦν ἀκολουθεῖν ἐκδιδάσκοντες, ἀλλὰ πρὸς τὸ οἰκεῖον βούλημα τὴν διάνοιαν τῶν Γραφῶν διαστρέφοντες, τὴν ὅλην φασὶ διὰ τῶν λέξεων τούτων παραδηλοῦσθαι. αὕτη γάρ, φασί, καὶ ἀόρατος τῇ φύσει καὶ ἀκατασκεύαστος, ἀποιος οὐσα τῷ ἑαυτῆς λόγῳ καὶ παντὸς εἴδους καὶ σχήματος κεχωρισμένη, ἦν παραλαβὼν δ τεχνίτης τῇ ἑαυτῷ σοφίᾳ ἐμόρφωσε καὶ εἰς τάξιν ἡγαγε, καὶ οὗτω δι’ 7 αὐτῆς οὔσιώσε τὰ ὄρώμενα. εἰ μὲν οὖν ἀγέννητος αὕτη, πρῶτον μὲν διμότιμος τῷ Θεῷ τῶν αὐτῶν πρεσβείων ἀξιούμενη. οὐδὲ τί ἂν γένοιτο ἀσεβέστερον, τὴν ἀποιον, τὴν ἀνείδεον, τὴν ἐσχάτην ἀμορφίαν, τὸ ἀδιατύπωτον αἰσχος (τοῖς γὰρ αὐτῶν ἐκείνων προσδρήμασι κέχορμαι) τῆς αὐτῆς προεδρίας ἀξιοῦσθαι τῷ σοφῷ καὶ δυνατῷ καὶ παγκάλῳ δημιουργῷ καὶ κτίστῃ τῶν δλων; ἔπειτα εἰ μὲν τοσαύτη ἐστίν, ὥστε δλην ὑποδέχεσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπιστήμην, καὶ οὕτω τρόπον τινὰ τῇ ἀνεξιχνιάστῳ τοῦ Θεοῦ δυνάμει ἀντιπαρεξάγουσιν αὐτῆς τὴν ὑπόστασιν, εἴπερ ἔξαρκεῖ δλην τοῦ Θεοῦ τὴν σύνεσιν δι’ ἑαυτῆς ἐκμετρεῖν· εἰ δὲ ἐλάττων ἡ ὅλη τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ οὕτως εἰς ἀτοπωτέραν βλασφημίαν αὐτοῖς ὁ λόγος περιτραπήσεται, δι’ ἐνδειαν ὅλης ἀπρακτον καὶ ἀνενέργητον τῶν οἰκείων ἔργων τὸν Θεὸν κατεχόντων. ἀλλ’ ἔξηπτάτησε γὰρ αὐτοὺς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ πενία. καὶ ἐπειδὴ παρ’ ἡμῖν ἐκάστη τέχνη περὶ τινα ὅλην ἀφωρισμένως ἡσχόληται, οἷον χαλκευτικὴ μὲν περὶ τὸν σίδηρον, τεκτονικὴ δὲ περὶ τὰ ἔνδα· καὶ ἐν τούτοις ἀλλο μέν τί ἐστι τὸ ὑποκείμενον, ἀλλο δὲ τὸ εἶδος, ἀλλο δὲ

2. «Τὸ ἀδιατύπωτον αἰσχος». Αύτοὶ οἱ αἱρετικοὶ ποὺ ὑπεστήριξαν αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ λέγονται ἐδῶ «παραχαράκται τῆς ἀληθείας» ήσαν οἱ γνωστικοί

δὲν γυμνάζουν τὸ φρόνημά των νὰ ἀκολουθῇ τὴν Γραφήν, ἀλλὰ διαστρέφουν τὸ νόημα τῆς Γραφῆς συμμορφώνοντάς το μὲ τὸ θέλημά των, λέγουν δτὶ μὲ τὰς λέξεις αὐτὰς ὑπονοεῖται ἡ ὑλη. Διότι αὔτῃ εἰνε, λέγουν, καὶ ἀδρατος ἐκ τῆς φύσεώς της καὶ ἀκατασκεύαστος, ἀφοῦ καθ' ἐαυτὴν εἰνε χωρὶς ἴδιότητας καὶ χωρὶς κανένα σχῆμα καὶ καμμίαν μορφήν· αὐτὴν παρέλαβεν δ τεχνίτης καὶ τῆς ἔδωκε μορφὴν μὲ τὴν σοφίαν ποὺ ἔχει, καὶ τὴν ἔβαλεν εἰς 7 τάξιν, καὶ ἔτσι μ' αὐτὴν ἐπλασε τὰ δσα βλέπομεν. Ἀν δμως ἡ ὑλη εἰνε ἀγέννητος, πρῶτα - πρῶτα εἰνε ἰσότιμος μὲ τὸν Θεὸν καὶ ἔχει τὰ πρεσβεῖα ἐξ Ἰσού μ' αὐτὸν. Τί ἀσεβέστερον ἡδύναστο νὰ ὑπάρξῃ ἀπ' αὐτό, ἀπὸ τὸ νὰ τοποθετῇ δηλαδὴ κανεὶς εἰς τὴν ὑψίστην θέσιν μαζὶ μὲ τὸν σοφὸν καὶ δυνατὸν καὶ πανωρατίον δημιουργὸν καὶ κτίστην τῶν ὅλων τὴν ἀνευ ἴδιοτήτων ὑλην, τὴν ἀνευ μορφῆς, τὴν ἐσχάτην ἀμορφίαν, τὸ «ἀκαλούπωτον αἰσχος»; (Χρησιμοποιῶ λέξιν ποὺ χρησιμοποιοῦν ἔκεινοι οἱ ἴδιοι) ². Ἐξ ὅλου, ἐὰν μὲν ἡ ὑλη εἰνε τόσον μεγάλη, ὥστε νὰ ἀπορροφᾷ ὅλην τὴν ἐπιστήμην τοῦ Θεοῦ, μ' αὐτὸν τὸν τρόπῳ ἔξισώνουν τὴν ὑπόστασίν της μὲ τὴν ἀνεξιχνίαστον δύναμιν τοῦ Θεοῦ, ἐφ' δσον ἐπαρκεῖ νὰ καλύψῃ μὲ τὸ μέγεθός της δλην τὴν σοφίαν αὐτοῦ· ἐὰν δὲ ἡ ὑλη εἰνε μικροτέρα τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, πάλιν μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐκτρέπονται εἰς χειροτέραν βλασφημίαν, διότι ὑποστηρίζουν δτὶ δ Θεὸς συγκρατεῖται παρὰ τὴν θέλησίν του ἀπρακτος καὶ χωρὶς νὰ δημιουργῇ δσα ἐπιθυμεῖ, διότι δὲν ὑπάρχει ὑλη. Ἀλλὰ τοὺς ἐξηπάτησεν ἡ πτωχεία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡμεῖς δηλαδὴ οἱ ἀνθρωποι ἔχομεν τὴν κάθε τέχνην σχετικὴν μὲ ἓνα ὠρισμένον ὑλικόν, δπως τὴν σιδηρουργικὴν μὲ τὸν σιδηρὸν καὶ τὴν τεκτονικὴν μὲ τὸ ξύλον· εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς, ὅλο μὲν εἰνε ἡ πρὸς κατεργασίαν ὑλη, ὅλο δὲ ἡ διαμορφωτικὴ δύναμις τῆς τέχνης, καὶ ὅλο αὐτὸ ποὺ γίνεται διὰ τῆς τέχνης· καὶ τὸ μὲν ὑλικὸν παραλαμ-

τὸ ἐκ τοῦ εἰδονς ἀποτελούμενον καὶ ἔστιν ἡ μὲν ὅλη ἔξωθεν παραλαμβανομένη, τὸ δὲ εἶδος παρὰ τῆς τέχνης ἐφαρμοζόμενον, ἀποτέλεσμα δὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν συντιθέμενον ἔκ τε τοῦ εἰδονς καὶ τῆς ὅλης· οὕτως οἰονται καὶ ἐπὶ τῆς θείας δημιουργίας, τὸ μέν σχῆμα τοῦ κόσμου παρὰ τῆς σοφίας ἐπῆχθαι τοῦ ποιητοῦ τῶν δλῶν, τὴν δὲ ὅλην ἔξωθεν ὑποβεβλῆσθαι τῷ κτίσαντι, καὶ γεγενῆσθαι τὸν κόσμον σύνθετον, τὸ μὲν ὑποκείμενον καὶ τὴν οὐσίαν ἐτέρωθεν ἔχοντα, τὸ δὲ 9 σχῆμα καὶ τὴν μορφὴν παρὰ Θεοῦ προσλαβόντα. ἐκ δὲ τούτον αὐτοῖς ὑπάρχει ἀρνεῖσθαι μὲν τὸν μέγαν Θεὸν τῆς συστάσεως τῶν ὄντων προεστηκέναι, οἷον δὲ ἐράνους τινὸς πληρωτήν, ὀλίγην τινὰ μοῖραν εἰς τὴν τῶν ὄντων γένεσιν παρ' ἑαυτοῦ συμβεβλῆσθαι· οὐ δυνηθέντες διὰ λογισμῶν ταπεινότητα πρὸς τὸ ὑψος ἀπιδεῖν τῆς ἀληθείας· διτὶ ἐνταῦθα μὲν αἱ τέχναι τῶν ὑλῶν ὕστεραι, διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας παρεισαχθεῖσαι τῷ βίῳ. τὸ μὲν γὰρ ἐριον προϋπήρχεν, ἡ δὲ ὑφαντικὴ ἐπεγένετο τὸ τῆς φύσεως ἐνδέον παρ' ἑαυτῆς ἐκπληροῦσα· καὶ τὸ μὲν ἔύλον ἦν, τεκτονικὴ δὲ παραλαβοῦσα, πρὸς τὴν ἐπιζητουμένην ἐκάστοτε χρείαν διαμορφοῦσα τὴν ὅλην, τὴν ἐνχρηστίαν ἡμῖν τῶν ἔύλων ὑπέδειξε, κώπην μὲν ναύταις, γεωργοῖς δὲ πτύον, διπλί- 10 ταις δὲ δόρυν παρεχομένη. ὁ δὲ Θεός, πρὸν τι τῶν νῦν ὅρμένων γενέσθαι, εἰς νοῦν βαλόμενος καὶ δρμήσας ἀγαγεῖν εἰς γένεσιν τὰ μὴ ὄντα, διμοῦ τε ἐνόησεν διοῖόν τινα χρὴ τὸν κόσμον εἶναι, καὶ τῷ εἶδει αὐτοῦ τὴν ἀρμόζουσαν ὅλην συναπεγένησε. καὶ οὐρανῷ μὲν ἀφώρισε τὴν οὐρανῷ πρέ-

3. «Πτύον»· ἔννοεῖ τὸ λιχνιστικὸν φτυάρι, αὐτὸ τὸ ἔύλινον φτυάρι μὲ τὸ ὅπιον λιχνίζουν οἱ γεωργοί. Καὶ δὲ Ἡσύχιος λέγει· «Πτύον· θρινακ· ἔύλον ἐν ᾧ διαχωρίζουσι τὸν σῖτον ἀπὸ τοῦ ἀχύρου».

βάνεται ἀπ' ἔξω, ἢ δὲ διαμορφωτικὴ δύναμις ἐφαρμόζεται ὑπὸ τῆς τέχνης, ἀποτέλεσμα δὲ εἰνε αὐτὸ ποὺ προκύπτει καὶ ἀπὸ τὰ δύο, καὶ ἀπὸ τὴν ὑλὴν καὶ ἀπὸ τὴν διαμορφωτικὴν δύναμιν τῆς τέχνης. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔτσι ἔχουν αὐτὰ τὰ πράγματα εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, νομίζουν ὅτι τὸ ἴδιον γίνεται καὶ εἰς τὴν θείαν δημιουργίαν, ὅτι δηλαδὴ τὸ μὲν σχῆμα τοῦ κόσμου ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὴν σοφίαν τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὅλων, ἢ δὲ ὑλὴ προϋπήρχε καὶ ἐδόθη εἰς τὸν δημιουργὸν ἀπ' ἔξω· ὅτι δὲ κόσμος ἔγινε σύνθετος, καὶ ὅτι τὴν μὲν δεδομένην ὑλὴν τὴν ἔχει ἀπ' ἄλλοῦ, τὸ δὲ σχῆμα τῆς μορφῆς τὸ ἔλαβεν
 9 ἔπειτα ἀπὸ τὸν Θεόν. Ἀπ' αὐτὸ ἔξεκίνησαν, καὶ κατήντησαν εἰς τὸ νὰ ὑπόστηρίξουν, ὅτι δὲ μέγας Θεὸς δὲν προίσταται εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ὅντων, ἀλλὰ σὰν ἔνας ἀνθρωπὸς ποὺ προσφέρει εἰς ἓνα ἔρανον ἔχει συνεισφέρει δόλιγα μόνον πράγματα διὰ νὰ γίνῃ δὲ κόσμος. Λόγῳ τῆς χαμηλῆς στάθμης τῆς σκέψεώς των δὲν ἡδυνήθησαν νὰ διακρίνουν τὴν ἔξῆς ἀλήθειαν. "Οτι εἰς ἡμᾶς μὲν τοὺς ἀνθρώπους αἱ τέχναι εἴνε μεταγενέστεραι ἀπὸ τὰς ὑλας καὶ ἐπενοήθησαν καὶ εἰσήχθησαν εἰς τὴν ζωὴν μας διὰ τὰς ἀνάγκας μας· διότι τὸ μὲν μαλλὶ προϋπήρχεν, ἢ δὲ ὑφαντικὴ τέχνη ἔγινεν ὑστερα διὰ νὰ διαπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν τῆς φύσεως· ἐπίστης τὸ μὲν ἔνδιον ὑπῆρχεν, ἢ δὲ τεκτονικὴ τὸ παρέλαβεν ἔπειτα καὶ διαμορφώνοντας τὸ ὑλικὸν ἀναλόγως πρὸς τὰς ἐκάστοτε ἀνάγκας μᾶς ἔδωκε τὰ εὔχρηστα ξύλα, τὸ κουπὶ εἰς τοὺς ναύτας, τὸ φτυάρι
 10 ³ εἰς τοὺς γεωργούς, τὸ δόρυ εἰς τοὺς δπλίτας. Ο Θεός ὅμως, πρὶν γίνῃ διτίδηποτε ἀπ' ὅσα βλέπομεν τώρα, ἀφοῦ ἐσκέφθη καὶ ἀπεφάσισε νὰ φέρῃ εἰς τὴν ὑπαρξίαν τὰ ἀνύπαρκτα, ταυτοχρόνως συνέλαβε καὶ τὸ σχέδιον τοῦ κόσμου καὶ ἐδημιούργησε τὸ ὑλικὸν τὸ δποῖον ἔχρειάζετο ἢ διαμορφωτικὴ του δύναμις. Καὶ διὰ μὲν τὸν οὐρανὸν ἔξεχώρισε τὴν ὑλὴν ποὺ ἦτο κατάληλος δι' οὐρανὸν, εἰς δὲ τὸ σχῆμα τῆς γῆς ἐτοποθέτησε τὴν ὑλην

πουσαν φύσιν τῷ δὲ τῆς γῆς σχήματι τὴν οἰκείαν αὐτῇ καὶ δφειλομένην οὐσίαν ὑπέβαλε. πῦρ δὲ καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα διεσχημάτισέ τε, ως ἐβούλετο, καὶ εἰς οὐσίαν ἤγαγεν ως ὁ ἐκάστου λόγος τῶν γινομένων ἀπῆτει. δλον δὲ τὸν κόσμον ἀνομοιομερῆ τυγχάνοντα ἀρρόκτω τινὶ φιλίας δεσμῷ εἰς μίαν κοινωνίαν καὶ ἀρμονίαν συνέδησεν· ὥστε καὶ τὰ πλεῖστον ἀλλήλων τῇ θέσει διεστηκότα ἡγῶσθαι δοκεῖν διὰ τῆς συμπαθείας. πανσάσθωσαν οὖν μυθικῶν πλασμάτων, ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν οἰκείων λογισμῶν τὴν ἀκατάληπτον διανοίας καὶ ἄφατον παντελῶς ἀνθρωπίνῃ φωνῇ δύναμιν ἐκμετροῦντες.

12 δ'. Ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐξ ἡμισείας ἐκάτερον, ἀλλ' δλον οὐρανὸν καὶ δλην γῆν, αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῷ εἶδει συνειλημμένην. οὐχὶ γὰρ σχημάτων ἐστὶν εὑρέτης, ἀλλ' αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν δημιουργός. ἐπεὶ ἀποκρινέσθωσαν ἡμῖν, πῶς ἀλλήλοις συνέτυχον ἡ τε δραστικὴ τοῦ Θεοῦ δύναμις, καὶ ἡ παθητικὴ φύσις τῆς ὅλης, ἡ μὲν τὸ ὑποκείμενον παρεχομένη χωρὶς μορφῆς, δὲ τῶν σχημάτων τὴν ἐπιστήμην ἔχων ἀνευ τῆς ὅλης, ἵν' ἐκατέρῳ τὸ ἐνδέον παρὰ θατέρου γένηται τῷ μὲν δημιουργῷ τὸ ἔχειν δπον τὴν τέχνην ἐνεπιδείξηται, τῇ δὲ ὅλῃ τὸ ἀποθέσθαι τὴν ἀμορφίαν καὶ τοῦ εἰδους τὴν στέρησιν. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον. πρὸς δὲ τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπανίωμεν. ἡ δὲ γῆ ἦν ἀδρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. εἰπὼν Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν,

- ποὺ ἤτο ἡ κατάλληλος καὶ ἡ πρέπουσα. Τέλος τὸ πῦρ καὶ τὸ ὄνδωρ καὶ τὸν ἀέρα τὰ ἐσχημάτισεν ὅπως ἥθελε, καὶ τὰ ἔφερεν εἰς τὴν ὑπαρξίν, ὅπως ἀπαιτούσεν δὲ χαρα-
- 1.1 κτήριο τοῦ καθενός ἀπὸ δσα ἔγιναν. Καὶ ὅλον τὸν κόσμον, καίτοι ἀποτελεῖται ἀπὸ μέρη ἀνόμοια, τὸν συνέδεσε μὲν ἕνα ἅρρηκτον δεσμὸν φιλίας⁴ εἰς μίαν κοινωνίαν καὶ ἀρμονίαν. "Ἐτσι καὶ αὐτά, ποὺ λόγω τῆς θέσεώς των ἀπέχουν τὴν μεγίστην μεταξύ των ἀπόστασιν, ἀποδεικνύονται ἡνωμένα διὰ τῆς συμπαθείας. "Ἄσ σταματήσουν λοιπὸν τὰ μυθικά των φαντασιοκοπήματα, ἀς σταματήσουν νὰ καταμετροῦν μὲν ἀνθρωπίνας ἐκφράσεις καὶ μέσα εἰς τὴν ἀσθένειαν τῆς λογικῆς των τὴν δύναμιν τὴν ἀκατάληπτον εἰς τὰς διανοίας καὶ τὴν ἐντελῶς ἀνεκλάλητον.
- 12 δ'. «Ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» (Γεν. 1,1). "Οχι τὸ ἥμισυ τοῦ καθενός, ἀλλ' ὅλον τὸν οὐρανὸν καὶ ὅλην τὴν γῆν, Ὂλην καὶ μορφὴν διὰ μιᾶς. Διότι δὲ Θεὸς δὲν εἶνε ἐφευρέτης σχημάτων ἀλλὰ δημιουργὸς αὐτῆς τῆς ἰδίας τῆς φύσεως τῶν ὄντων. "Αν δὲν εἶνε ἔτσι, ἀς μᾶς ἔξτηγήσουν, πῶς συνηντήθησαν ἡ ἐνεργητικὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ παθητικὴ φύσις τῆς Ὂλης, ἡ μὲν Ὂλη συνεισφέροντας τὴν μᾶζαν χωρὶς μορφὴν, δὲ Θεὸς ἔχοντας τὴν ἐπιστήμην τῶν σχημάτων χωρὶς Ὂλην, ὥστε τὸ καθένα νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἔλλειψίν του ἀπὸ τὸ ἀλλο· δὲ μὲν δημιουργὸς νὰ λάβῃ ἀπὸ τὴν Ὂλην τὸ νὰ ἔχῃ ποὺ νὰ δείξῃ τὴν τέχνην του, ἡ δὲ Ὂλη νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν δημιουργὸν τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὴν ἀμορφίαν καὶ ἀπὸ τὴν στέρησιν τῆς μορφῆς⁵. 'Άλλ' δοσον μὲν ἀφορᾶ εἰς αὐτά, φθάνουν τόσα. "Ἄσ ἐπανέλθωμεν δὲ εἰς τὴν ἀρχήν. «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος». "Οταν εἴπεν «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»,

5. Ἀριστοτέλης, Φυσικὴ δικρόασις 3,1 (201α). Μετὰ τὰ φυσικὰ 7,6 (1045β).

πολλὰ ἀπεσιώπησεν, ὅδωρ, ἀέρα, πῦρ, τὰ ἐκ τούτων ἀπογεννώμενα πάθη· ἀ πάντα μὲν ὡς συμπληρωτικὰ τοῦ κόσμου συνυπέστη τῷ παντὶ δῆλον ὅτι· παρέλιπε δὲ ἡ ἴστορία, τὸν ἡμέτερον νοῦν γυμνάζουσα πρὸς ἐντρέχειαν, ἐξ ὀλίγων ἀφορμῶν παρεχομένη ἐπιλογίζεσθαι τὰ λειπόμενα. ἐπεὶ οὖν οὐκ εἴρηται περὶ τοῦ ὅδατος ὅτι ἐποίησεν δὲ Θεός, εἴρηται δὲ ὅτι ἀόρατος ἦν ἡ γῆ, σκόπει σὺν κατὰ σεαυτὸν τίνι παραπετάσματι καλυπτομένη οὐκ ἐξεφαίνετο. οὗτε οὖν πῦρ αὐτὴν καλύπτειν ἥδύνατο· φωτιστικὸν γὰρ καὶ καταφάνειαν παρέχον οἵς ἂν προσγένηται μᾶλλον ἢ σκοτῶδες τὸ πῦρ.

- 14 οὐ μὴν οὐδὲ ἀήρ προκάλυμμα ἦν τότε τῆς γῆς· ἀραιὰ γὰρ καὶ διαφανὴς τοῦ ἀέρος ἡ φύσις, πάντα τὰ εἰδη τῶν ὁρατῶν δεχομένη καὶ ταῖς τῶν ὁρώντων ὅψεσι παραπέμπουσα. λειπόμενον τοίνυν ἔστι νοεῖν ἡμᾶς ὅδωρ ἐπιπολάζειν τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς γῆς, οὕπω πρὸς τὴν οἰκείαν ληξιν τῆς ὑγρᾶς οὐσίας ἀποκριθείσης. ἐκ δὲ τούτου οὐ μόνον ἀόρατος ἦν ἡ γῆ, ἀλλὰ καὶ ἀκατασκεύαστος. ἡ γὰρ τοῦ ὑγροῦ πλεονεξία ἔτι καὶ νῦν ἐμπόδιόν ἔστι πρὸς καρπογονίαν τῇ γῇ. ἡ οὖν αὐτὴ αὔτια καὶ τοῦ μὴ δρᾶσθαι καὶ τοῦ ἀκατασκεύαστον εἶναι· εἴπερ κατασκευὴ γῆς δὲ οἰκεῖος αὐτῇ καὶ κατὰ φύσιν κόσμος, λήια μὲν ταῖς κοιλότησιν ἐγκυμαίνοντα, λειμῶνες χλοάζοντες καὶ ποικίλοις ἀνθεσι βρύοντες, νάπαι εὐθαλεῖς, καὶ δρῶν κορυφαὶ ταῖς ὄλαις κατάσκιοι· ὃν οὐδὲν εἰχεν οὐδέπω· ὡδίνονσα μὲν τὴν πάντων γένεσιν διὰ τὴν ἐναποτεθεῖσαν αὐτῇ παρὰ τοῦ δημιουργοῦ δύναμιν, ἀναμένονσα δὲ τοὺς

- ἀπεσιώπησε πολλά, τὸ ὄνδωρ, τὸν ἀέρα, τὸ πῦρ, καὶ ὅσα
 ἀποτελοῦνται ἀπ' αὐτά· δλ' αὐτὰ εἶνε φανερὸν ὅτι ἔγι-
 ναν μαζὶ μὲ δλον τὸν κόσμον ὡς συστατικά του, τὰ πα-
 ρέλειψεν ὅμως ἡ διήγησις γυμνάζοντας τὸν νοῦν μας εἰς
 εὐστροφίαν, διότι ἀπὸ τὰς δλίγας διφορμάς ποὺ τοῦ δί-
 δει τὸν προκαλεῖ νὰ συλλαμβάνῃ ἐπὶ πλέον καὶ τὰ ὑπό-
 λοιπα. Ἐπειδὴ λοιπὸν διὰ τὸ ὄνδωρ δὲν ἐλέχθη ὅτι τὸ
 «ἔποιησεν δ Θεός», ἐλέχθη ὅμως ὅτι «ἡ γῆ ἦν ἀόρατος»,
 σκέψου σὺ μόνος σου μὲ ποῖον παραπέτασμα ἐκαλύπτε-
 το καὶ δὲν ἐφαίνετο. Ἀσφαλῶς πῦρ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ
 τὴν καλύπτῃ· διότι τὸ πῦρ εἶνε φωτιστικὸν καὶ διαφα-
 νές, ἐπιτρέπον νὰ φαίνωνται ὅσα καλύπτει, καὶ δὲν συσ-
 14 κοτίζει. Οὔτε βέβαια καὶ δ ἀήρ ἦτο τότε ὀδιαφανὲς προκά-
 λυμμα τῆς γῆς, διότι δ ἀήρ ἐκ φύσεώς του εἶνε ἀραιὸς καὶ
 διαφανής· μέσα του κολυμβοῦν ὅλα τὰ εἰδη τῶν δρατῶν
 καὶ αὐτὸς τὰ ὑποδεικνύει εἰς τὰ ὅμματα τῶν βλεπόντων.
 Αὐτὸ ποὺ ὑπολείπεται λοιπὸν εἶνε νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι
 τὸ ὄνδωρ ἐσκέπταζε τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, διότι τὸ ὑγρὸν
 στοιχεῖον δὲν εἶχεν ἀκόμη περιορισθῆ εἰς τὴν θέσιν ποὺ
 τοῦ ἐδόθη ὡς κλῆρος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ γῆ ἦτο ὅχι μόνον
 «ἀόρατος» ἀλλὰ καὶ «ἀκατασκεύαστος». Διότι ὅταν τὸ
 ὑγρὸν στοιχεῖον σκεπάζῃ τὴν γῆν, ἀκόμη καὶ τώρα ἐμ-
 15 ποδίζει τὴν γῆν νὰ καρποφορῇ. Διὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν
 λοιπὸν αἵτίαν ἡ γῆ· καὶ δὲν ἐφαίνετο καὶ ἦτο ἀκατασκεύ-
 στος. Διότι «κατασκευὴ» τῆς γῆς εἶνε τὰ φυσικὰ στολί-
 δια της, τὰ σπαρτὰ χωράφια ποὺ κυματίζουν εἰς τὰς κοι-
 λάδας, τὰ λειβάδια τὰ γεμάτα χλόην καὶ φορτωμένα μὲ
 ποικίλα ἀνθη, τὰ φαράγγια τὰ γεμάτα βλάστησιν, καὶ
 αἱ κορυφαὶ τῶν βουνῶν αἱ σκεπασμέναι ἀπὸ πυκνὰ δά-
 στη· τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶχεν ἀκόμα, ἀλλ' ἐγκυμονοῦσε
 βέβαια δλα ὅσα ὑπάρχουν ἐπάνω εἰς αὐτήν, ἐπειδὴ ὁ
 δημιουργὸς τῆς εἶχεν ἐναποθέσει τὴν δύναμιν του, ἀνέ-
 μενε δὲ τὸν χρόνον ποὺ ἐπρεπε νὰ περάσῃ, ὥστε μὲ τὸ

καθήκοντας χρόνους, ἵνα τῷ θείῳ κελεύσματι προαγά-
γη ἔαυτῆς εἰς φανερὸν τὰ κυήματα.

16 ε'. Ἀλλὰ Καὶ σκότος, φησίν, ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. πάλι
ἄλλαι μύθων ἀφορμαὶ καὶ πλασμάτων δυσσεβεστέρων ἀρ-
χαὶ πρὸς τὰς ἴδιας ὑπονοίας παρατρεπόντων τὰ ὄγκηα.
τὸ γὰρ σκότος οὐχ ὡς πέφυκεν ἐξηγοῦνται ἀέρα τινὰ ἀφώ-
τιστον, ἢ τόπον ἐξ ἀντιφράξεως σώματος σκιαζόμενον,
ἢ δλῶς καθ' ὅποιανοῦν αἰτίαν τόπον φωτὸς ἐστερημένον,
ἄλλὰ δύναμιν κακήν, μᾶλλον δὲ αὐτὸν τὸ κακόν, παρ' ἔαυ-
τοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχον, ἀντικείμενον καὶ ἐναντίον τῇ ἀγαθό-
τητι τοῦ Θεοῦ ἐξηγοῦνται τὸ σκότος. εἰ γὰρ δ Θεὸς φῶς ἐστι,
δῆλον δτὶ ἢ ἀντιστρατευομένη αὐτῷ δύναμις σκότος ἀν εἴ-
η, φασί, κατὰ τὸ τῆς διανοίας ἀκόλουθον. σκότος οὐ παρ'
ἔτέρον τὸ εἶναι ἔχον, ἀλλὰ κακὸν αὐτογένητον. σκότος
πολέμιον ψυχῶν, θανάτον ποιητικόν, ἀρετῆς ἐναντίωσις ὅπερ
καὶ ὑφεστάναι, καὶ μὴ παρά Θεοῦ γεγενῆσθαι, ὑπ' αὐτῶν
17 μητρύεσθαι τῶν τοῦ προφήτου λόγων ἐξαπατῶνται. ἐκ
δὴ τούτου τί οὐχὶ συνεπλάσθη τῶν πονηρῶν καὶ ἀθέων δο-
γμάτων; ποῖοι λύκοι βαρεῖς διασπῶντες τὸ ποίμνιον τοῦ
Θεοῦ οὐχὶ ἀπὸ τῆς μικρᾶς ταύτης φωτῆς τὴν ἀρχὴν λα-
βόντες ἐπεπόλασαν ταῖς ψυχαῖς; οὐχὶ Μαρκίωνες; οὐχὶ
Οὐαλεντῖνοι ἐντεῦθεν; οὐχ ἡ βδελυκτὴ τῶν μαυχαίων
αἰρεσις, ἢν σηπεδόνα τις τῶν Ἐκκλησιῶν προσειπὼν οὐχ

6. Αὔτα είνε ισχυρισμοὶ τῶν γνωστικῶν.

7. Δηλαδὴ δ Μωϋσῆς.

8. Ὁ Μαρκίωνος ἦτο γνωστικός, μαθητής τοῦ Κέρδωνος καὶ αἵρεσιάρ-
χης τῶν μαρκιωνιτῶν, δράσας ἐν Ῥώμῃ μετὰ τὸ 140 μ.Χ. Ἡτο καὶ στοϊκὸς
φιλόσοφος.

9. Ὁ Οὐαλεντῖνος, σύγχρονος τοῦ Μαρκίωνος, αἵρεσιάρχης τῶν οὐα-

πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ νὰ φέρῃ εἰς φῶς αὐτὰ ποὺ ἐγκυμονοῦσε.

- 16 ε'. Ἀλλὰ «Καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου» (Γέν. 1,2), λέγει. Καὶ ἄλλαι πάλιν ἀφορμαὶ μύθων καὶ δυσσεβεστέρων φαντασιοκοπημάτων ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι στρεβλώνουν τὰ βῆτα σύμφωνα μὲ τὰς ἀντιλήψεις των. Ἐξηγοῦν τὸ σκότος ὅχι ὅπως ὅντως εἶνε ὡς ἔνα ἀέρα ἀφωτιστον, ἢ τόπον ποὺ σκιάζεται διότι τὸν φράσσει ἀπὸ τὸν ἥλιον ἔνα σῶμα, ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει τόπον στερημένον ἀπὸ φῶς δι' ὅποιανδήποτε αἴτιαν, ἀλλ' ὡς δύναμιν κακήν, ἢ μᾶλλον ὡς αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ κακὸν ποὺ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν του ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀντίθετον καὶ ἔχθρικὸν πρὸς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ· ἔτσι ἐξηγοῦν τὸ σκότος. Διότι, λέγουν, ἂν δὲ Θεὸς εἶνε φῶς, εἶνε φανερὸν ὅτι ἡ δύναμις ποὺ τοῦ ἀντιστρατεύεται θὰ εἶνε τὸ σκότος· αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἡ λογικὴ συνέπεια. Σκότος ποὺ δὲν ἔχει τὴν ὑπαρξίν του ἀπὸ ἄλλον, ἀλλ' εἶνε κακὸν αὐτογέννητον. Σκότος ποὺ πολεμεῖ τὰς ψυχάς, ποὺ φέρει θάνατον, ποὺ ἐναντιώνεται εἰς τὴν ἀρετὴν⁶. Περὶ αὐτοῦ τοῦ σκότους ἔξαπατῶνται καὶ νομίζουν ὅτι δὲν ἔχει τὸ προφήτης⁷ μὲ ὅσα λέγει δηλώνει ὅτι καὶ ὑπῆρξε καὶ δὲν ἐπλάσθη ἀπὸ τὸν Θεόν. Πόσα πονηρὰ καὶ ὅθεα δόγματα δὲν ἐπλάσθησαν ἀπ' αὐτὸ τὸ χωρίον! Πόσοι «λύκοι βαρεῖς» (Πράξ. 20,29) διασπῶντες τὸ ποίμνιον τοῦ Θεοῦ δὲν ἔλαβον ἀφορμὴν ἀπὸ τὸ μικρὸν αὐτὸ βῆτὸν διὰ νὰ ἐπικαθήσουν ἐπὶ ψυχῶν! Ἀπ' ἐδῶ δὲν ἔξεκίνησαν οἱ Μαρκίωνες⁸ καὶ οἱ Οὐαλεντῖνοι⁹; Ἀπ' ἐδῶ δὲν ἔξεκίνησεν ἡ σιχαμερὴ αἵρεσις τῶν μανιχαίων¹⁰, τὴν ὅποιαν δὲν θὰ πέσῃ κανεὶς ἔξω δὲν τὴν δνομάσῃ σαπίλαν τῶν ἐκκλησιῶν; «Αν-

λεντινιανῶν, ἔδρασεν ὡσαύτως ἐν 'Ρώμῃ. Ἡτο καὶ φιλόσοφος πυθαγορικὸς καὶ πλωτωνικός.

10. Οι μανιχαῖοι ἡσαν ὀπαδοὶ τοῦ Πέρσου αἵρεσιάρχου Μάνητος. Εἶχον παχυλὸς ἰδέας καὶ αἰσχρὰς τελετουργίας. Βλ. ὁμιλίαν 8, 1.

άμαρτήσεται τοῦ προσήκοντος; τί μακρὰν ἀποτρέχει; τῆς
 ἀληθείας, ἄνθρωπε, ἀφορμὰς σεαυτῷ τῆς ἀπωλείας ἐπι-
 18 νοῶν; ἀπλοῦς δὲ λόγος καὶ πᾶσιν εῖληπτος. ἀδρατος ἦν
 ἡ γῆ, φησί. τίς ἡ αἰτία; ἐπειδὴ ἄβυσσον εἶχεν ἐπιπολάζου-
 σαν ἑαυτῇ. ἄβυσσον δὲ ἔννοια τίς; ὅδωρ πολὺ δυσέφικτον
 ἔχον ἑαυτοῦ τὸ πέρας ἐπὶ τὸ κάτω. ἀλλ' ἔγνωμεν πολλὰ τῶν
 σωμάτων καὶ δι' ὅδατος λεπτοτέρουν καὶ διανυοῦς πολλάκις
 διαφαινόμενα. πῶς οὖν οὐδὲν μέρος τῆς γῆς διὰ τῶν ὅδάτων
 ἐδείκνυτο; διτὶ ἀλαμπτῆς ἔτι καὶ ἐσκοτισμένος ἦν ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ
 19 κεχυμένος ἀήρ. ἀκτὶς μὲν γὰρ ἥλιον δι' ὅδάτων δικυνομένη,
 δείκνυσι πολλάκις τὰς ἐν τῷ βάθει ψηφῖδας· ἐν τυκτὶ δέ τις
 βαθείᾳ οὐδενὶ ἀν τρόπῳ τὰ ὅπο τὸ ὕδωρ κατίδοι. ὥστε τοῦ
 ἀδρατον εἰναι τὴν γῆν κατασκευαστικόν ἔστι τὸ ἐπαγόμενον,
 διτὶ καὶ ἄβυσσος ἦν ἡ ἐπέχονσα, καὶ αὕτη ἐσκοτισμένη. οὕτε
 οὖν ἄβυσσος δυνάμεων πλῆθος ἀντικειμένων, ὡς τινες ἐ-
 φαντάσθησαν, οὕτε σκότος ἀρχική τις καὶ πονηρὰ δύνα-
 μις ἀντεξαγομένη τῷ ἀγαθῷ. δύο γὰρ ἔξισάζοντα ἀλλή-
 λοις κατ' ἐναντίωσιν, φθαρτικὰ ἔσται πάντως τῆς ἀλλήλων
 συστάσεως καὶ πράγματα ἔξει διηνεκῶς καὶ παρέξει ἀπαύ-
 στως πρὸς ἀλλήλα συνεχόμενα τῷ πολέμῳ. κανὸν ὑπερβάλ-
 λη δυνάμει τῶν ἀντικειμένων τὸ ἔτερον, δαπανητικὸν ἐ-
 20 ξάπαντος τοῦ κρατηθέντος γίνεται. ὥστε εἰ μὲν ἴσορροπον
 λέγουσι τοῦ κακοῦ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐναντίωσιν, δαπα-
 στον εἰσάγοντι πόλεμον καὶ διηνεκῆ τὴν φθορὰν, κρα-
 τούντων ἐν μέρει καὶ κρατουμένων. εἰ δὲ ὑπερέχει δυνάμει
 τὸ ἀγαθόν, τίς ἡ αἰτία τοῦ τὴν φύσιν τοῦ κακοῦ μὴ παντελῶς
 ἀνηρησθαι; εἰ δέ, δ μὴ θέμις εἰπεῖν, θαυμάζω πῶς οὐχὶ
 φεύγουσιν αὐτοὶ ἑαυτοὺς πρὸς οὕτως ἀθεμίτους βλασφημίας

11. Ἀγαθὸν καὶ κακόν.

- θρωπε, διατί τρέχεις μακράν τῆς ἀληθείας ἐπινοώντας
 18 διὰ τὸν ἑαυτόν σου λαβάς ἀπωλείας; Ἀπλοῦς δὲ λόγος
 καὶ εἰς ὅλους εὐκατάληπτος. Ἀόρατος, λέγει, ἡτοῦ ἡ
 γῆ. Ποία ἡ αἴτια; Ἐπειδὴ τὴν ἐσκέπαζεν ἀβύσσος. Καὶ
 τί σημαίνει ἀβύσσος; "Υδωρ πολὺ τοῦ ὄποιου τὸν πυθμέ-
 να πολὺ δυσκόλως δύναται κανεῖς νὰ τὸν φθάσῃ. Γνω-
 ρίζομεν ὅμως ὅτι πολλὰ σώματα φαίνονται πολλάκις μέ-
 σα ἀπὸ τὸ ὕδωρ, ἀν αὐτὸς εἶνε λεπτὸν καὶ διαυγές. Δια-
 τί λοιπὸν δὲν φαίνοταν κανένα μέρος τῆς γῆς μέσα ἀπὸ
 τὰ ὕδατα; Διότι δὲ ἀήρ ποὺ ἡτοῦ διάχυτος ὑπεράνω αὐ-
 τοῦ ἡτοῦ ἀκόμη ἀφώτιστος καὶ σκοτεινός. Διότι τὸ μὲν φῶς
 τοῦ ἥλιου διαπερνώντας τὸ ὕδωρ δεικνύει πολλάς φοράς
 τὰ χαλίκια ποὺ εύρισκονται εἰς τὸν πυθμένα· ὅταν ὅμως
 ἔχωμεν βαθεῖαν νύκτα μὲν κανένα τρόπον δὲν δύναται κα-
 19 νεῖς νὰ ἴδῃ τὰ κάτω ἀπὸ τὸ ὕδωρ. "Ωστε τοῦ ὅτι ἡ γῆ
 ἡτοῦ ἀόρατος δικαιολογητικὸν εἶνε αὐτὸς ποὺ προστί-
 θεται, ὅτι «καὶ ἀβύσσος» ὑπῆρχε ποὺ τὴν ἐσκέπαζε, καὶ
 αὐτὴ ἡτοῦ ἐσκοτισμένη. Οὕτε λοιπὸν ἡ ἀβύσσος εἶνε πλή-
 θος ἔχθρικῶν δυνάμεων, ὅπως ἐφαντάσθησαν μερικοί, οὔ-
 τε τὸ σκότος εἶνε κάμμια ὀνέκαθεν ὑπάρχουσα πτονηρά
 δύναμις ποὺ ἐναντιώνεται εἰς τὸ ἀγαθόν. Διότι ἰσόπαλα
 πράγματα.¹¹ Θὰ ἔφθειρον ὅπωσδήποτε τὴν ὑπαρξιν ἀλ-
 λήλων, καὶ διὰ παντὸς καὶ ἀπαύστως θὰ ἡνωχλοῦντο
 καὶ θὰ ἡνωχλουν τὸ ἔνα τὸ ἄλλο περιπλεκόμενα εἰς πό-
 λεμον. Καὶ ἀν τὸ ἔνα ἀπὸ τὰ δύο εἶνε δυνατότερον, θὰ κα-
 20 ταφάγη ὅπωσδήποτε τὸ ἡττημένον. "Ωστε ἀν μὲν λέγουν
 ἰσόπαλον τὴν ἐναντίωσιν τοῦ κακοῦ πρὸς τὸ ἀγαθόν,
 εἰσηγοῦνται ἔνα ἀπαύστον πόλεμον καὶ μίσιν αἰωνίαν
 φθοράν, καθὼς ἄλλοτε μὲν θὰ νικοῦν καὶ ἄλλοτε θὰ νικῶν-
 ται. 'Εάν δὲ εἶνε δυνατότερον τὸ ἀγαθόν, διὰ ποιὸν λό-
 γον δὲν κατεστράφη τελείως ἡ φύσις τοῦ κακοῦ; "Αν δὲ
 συμβαίνῃ αὐτὸς ποὺ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐκστομίσω, τό-
 τε ἀπορῶ πῶς δὲν σιχαίνονται οἱ ἴδιοι τὸν ἑαυτόν των,

21 ύποφερόμενοι. οὐ μὴν οὐδὲ παρὰ Θεοῦ τὸ κακὸν τὴν γένεσιν ἔχειν εὐσεβές ἐστι λέγειν, διὰ τὸ μηδὲν τῶν ἐναντίων παρὰ τοῦ ἐναντίου γίνεσθαι. οὕτε γὰρ ἡ ζωὴ θάνατον γεννᾷ, οὕτε τὸ σκότος φωτός ἐστιν ἀρχή, οὕτε ἡ νόσος ὑγείας δημιουργός, ἀλλ’ ἐν μὲν ταῖς μεταβολαῖς τῶν διαθέσεων ἐκ τῶν ἐναντίων πρὸς τὰ ἐναντία αἱ μεταστάσεις· ἐν δὲ ταῖς γενέσεσιν οὐκ ἐκ τῶν ἐναντίων, ἀλλ’ ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἔκαστον τῶν γινομένων προέρχεται. εἰ τοίνυν, φησί, μήτε ἀγένητον μήτε παρὰ Θεοῦ γεγονός, πόθεν ἔχει τὴν φύσιν; τὸ γὰρ εἶναι τὰ κακὰ οὐδεὶς ἀντερεῖ τῶν μετεχόντων τοῦ βίου. τί οὖν φαμέν; διὰ τὸ κακόν ἐστιν οὐχὶ οὐσίᾳ ζώσα καὶ ἔμφυχος, ἀλλὰ διάθεσις ἐν ψυχῇ ἐναντίως ἔχουσα πρὸς ἀρετήν, διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ καλοῦ ἀπόπτωσιν τοῖς δαθύμοις ἐγγινομένη.

22 σ'. Μὴ τοίνυν ἔξωθεν τὸ κακὸν περισκόπει· μηδὲ ἀρχέγονόν τινα φύσιν πονηρίας φαντάζου· ἀλλὰ τῆς ἐν ἐαντῷ κακίας ἔκαστος ἐαυτὸν ἀρχηγὸν γνωριζέτω. ἀεὶ γὰρ τῶν γινομένων τὰ μὲν ἐκ φύσεως ἡμῖν ἐπιγίνεται, οἷον γῆρας καὶ ἀσθένεια· τὰ δὲ ἀπὸ ταυτομάτου, οἷον αἱ ἄλογοι περιπτώσεις ἀλλοτρίαις ἀρχαῖς ἐπισυμβαίνουσαι, σκυθρωπῶν τιων πολλάκις ἡ καὶ τῶν φαιδροτέρων· ὡς τῷ φρέαρ δρύσσοντι ἡ τοῦ θησαυροῦ εὑρεσις, ἡ τῷ πρὸς τὴν ἀγορὰν ὀρμημένῳ ἡ τοῦ λυσσῶντος κυνὸς ἐντευξις· τὰ δὲ ἐφ' ἡμῖν τυγχάνει, ὡς τὸ κρατῆσαι τῶν ἐπιθυμιῶν, ἡ μὴ κολάσαι τὰς ἥδονάς· ὡς τὸ κατασχεῖν ὀργῆς, ἡ χεῖρας ἐπαφεῖναι τῷ παροξύναντι· ἀληθεύειν ἡ ψεύδεσθαι· ἐπεικῇ τὸ ἥθος εἶναι καὶ μέτριον, ἡ ὑπέρογκον καὶ ἀλαζονείας ὑπεραιρόμενον. ὅν τοίνυν αὐτὸς εἰ κύριος, τούτων τὰς ἀρχὰς μὴ ζητήσῃς ἐτέρωθεν, ἀλλὰ γνώριζε τὸ κυρίως κακὸν ἐκ τῶν

- 21 ὅταν κυλίωνται εἰς βλασφημίας τόσον ἀθεμίτους. Δὲν εἶνε βέβαια εὐσεβές οὔτε καὶ τὸ νὰ εἰπῆ κανεῖς διὶ τὸ κακὸν ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὸν Θεόν, διότι κανένα ἀπὸ τὰ ἀντίθετα πράγματα δὲν παράγεται ἀπὸ τὸ ἀντίθετόν του. Οὔτε ἡ ζωὴ γεννᾶθανατον, οὔτε τὸ σκότος εἶνε πηγὴ τοῦ φωτός, οὔτε ἡ νόσος δημιουργεῖ ὑγείαν· ἀλλ' ὅταν μὲν πρόκηται διὰ μεταβολᾶς ψυχικῶν καταστάσεων, αἱ μεταβολαὶ γίνονται ἐκ τῶν ἀντίθετων εἰς τὰ ἀντίθετα· ὅταν δύμας πρόκηται διὰ γενέσεις, τότε τὸ καθένα ἀπὸ δοσα γίνονται προέρχεται ὅχι ἐκ τῶν ἀντίθετων ἀλλ' ἐκ τῶν δύμογενῶν. Ἀλλὰ τότε, λέγει, δὲν οὔτε ἀγέννητον εἶνε, οὔτε ἀπὸ τὸν Θεόν ἔγινεν, ἀπὸ ποῦ ἐφύτρωσε; διότι κανεῖς ἀσφαλῶς ἀνθρώπος δὲν θὰ ἀρνηθῇ διὶ ὑπάρχουν τὰ κακά. Τί θὰ εἴπωμεν λοιπόν; Ὁτι τὸ κακὸν εἶνε ὅχι ὑπαρξις ζωντανή καὶ ἔμψυχος, ἀλλὰ μία διάθεσις ψυχικὴ ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀρετήν, ἡ ὅποια διάθεσις ἐμφανίζεται εἰς τοὺς φθερούμους, ὅταν ἐκπίπτουν ἀπὸ τὸ καλόν.
- 22 s'. 'Ἐπομένως μὴ ἔξετάζῃς τὸ κακὸν ἔξωτερικῶς, καὶ μὴ τὸ φαντάζεσαι ὡς μίαν ἀρχέγονον ἐκ φύσεως πονηρίαν· ἀλλ' ὁ καθεὶς νὰ γνωρίζῃ, διὶ ὁ ἴδιος εἶνε ἀρχηγὸς τῆς κακίας ποὺ ἔχει μέσα του. Διότι πάντοτε ἐξ δοσῶν γίνονται, ἀλλα μὲν μᾶς ἔρχονται ἐκ φύσεως, π.χ. τὸ γῆρας καὶ αἱ ἀσθενεῖαι· ἀλλα δὲ αὐτομάτως, π.χ. τὰ ἀστάθμητα περιστατικὰ ποὺ ἐπισυμβαίνουν ἀπὸ ξένα αἴτια, εἴτε εἶνε πολλάκις θλιβερά εἴτε καὶ χαρμόσυνα, δπως εἶνε τὸ νὰ εύρῃ θησαυρὸν αὐτὸς ποὺ δινοίγει πηγάδι ἢ τὸ νὰ συναντήσῃ κάποιος λυσσασμένον σκύλον καθὼς πηγαίνει πρὸς τὴν ἀγοράν· ἀλλα δὲ ἔξαρτῶνται ἀπὸ ἡμᾶς, π.χ. τὸ νὰ συγκρατήσω τὰς ἐπιθυμίας μου, ἢ νὰ μὴ χαλιναγωγήσω τὰς ἡδονάς, δπως τὸ νὰ συγκρατήσω τὴν δργήν μου, τὸ νὰ κτυπήσω αὐτὸν ποὺ μὲ ἔξηρέθισε, τὸ νὰ λέγω τὴν ἀλήθειαν ἢ νὰ ψεύδωμαι, τὸ νὰ είμαι ἐπιεικής καὶ μετριοπαθής ἢ ὑπερήφανος καὶ πολὺ ἀλαζών. Λοιπόν, δοσῶν είσαι σὺ δ ἴδιος κύριος, αὐτῶν τὰς ἀρχὰς μὴ τὰς

προαιρετικῶν ἀποπτωμάτων τὴν ἀρχὴν εἰληφός. οὐ γὰρ ἂν εἴπερ ἀκούσιον ἦν καὶ μὴ ἐφ ἡμῖν, τοσοῦτος μὲν ἐκ τῶν νόμων δι φύσις τοῖς ἀδικοῦσιν ἐπήρητο, οὕτω δὲ ἀπαραιτητοι τῶν δικαστηρίων αἱ κολάσεις τὸ πρὸς ἀξίαν τοῖς κακούργοις ἀντιμετροῦσαι. ταῦτα δέ μοι εἰρήσθω περὶ τοῦ κυρίως κακοῦ. νόσον γὰρ καὶ πενίαν καὶ ἀδοξίαν καὶ θάνατον καὶ δσα λυπηρὰ τοῖς ἀνθρώποις, οὕπω καὶ ἐν τῇ μοίρᾳ τῶν κακῶν καταλογίζεσθαι ἄξιον, διὰ τὸ μηδὲ τὰ ἀντικείμενα τούτοις ἐν τοῖς μεγίστοις ἡμᾶς τῶν ἀγαθῶν ἀριθμεῖν· ὥν τὰ μὲν ἐκ φύσεώς ἔστι, τὰ δὲ καὶ συμφερόντως πολλοῖς ἀπαντήσαντα φαίνεται. πᾶσαν οὖν τροπήν καὶ δι' ὑπονοίας ἐξῆγησιν ἐν γε τῷ παρόντι κατασιγάσαντες, τοῦ σκότους τὴν ἔννοιαν ἀπλῶς καὶ ἀπεριεργάστως, ἐπόμενοι τῷ βουλήματι τῆς Γραφῆς, ἐκδεξώμεθα. ἐπιζητεῖ δὲ διὸ λόγος, εἰ συγκατεσκευάσθη τῷ κόσμῳ τὸ σκότος καὶ εἰ ἀρχαιότερον τοῦ φωτὸς καὶ διὰ τί τὸ χεῖρον πρεσβύτερον; λέγομεν τοίνυν καὶ τοῦτο τὸ σκότος μὴ κατ' οὐδίαν ὑφεστηκέναι, ἀλλὰ πάθος εἶναι περὶ τὸν ἀέρα στερηθεὶς φωτὸς ἐπιγινόμενον. ποίου τοίνυν φωτὸς ἀμοιρος αἱ φυιδίως δὲν τῷ κόσμῳ τόπος εὑρέθη, ὥστε τὸ σκότος ἐπάνω εἶναι τοῦ ὕδατος; λογιζόμεθα τοίνυν δτι, εἴπερ τι ἦν πρὸ τῆς τοῦ αἰσθητοῦ τούτου καὶ φθαρτοῦ κόσμου συστάσεως, ἐν φωτὶ ἀν ἦν δῆλον δτι. οὔτε γὰρ αἱ τῶν ἀγγέλων ἀξίαι, οὔτε πᾶσαι αἱ ἐπονράνιοι στρατιαί, οὔτε δλως εἰ τί ἔστιν ὀνομασμένον ἢ ἀκατονόμαστον τῶν λογικῶν φύσεων καὶ τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων, ἐν σκότῳ διηγεν, ἀλλ' ἐν φωτὶ καὶ πάσῃ εὑφροσύνῃ πνευματικῇ τὴν πρέπουσαν ἑαυτοῖς κατάστασιν είχε. καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ, οὔκουν δστις γε τὸ ὑπερουράνιον φῶς ἐν ταῖς τῶν ἀ-

ἀναζητήσῃς ἀλλοῦ, ἀλλὰ γνώριζε ὅτι τὸ κατ' ἔξοχὴν λεγόμενον κακὸν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν του ἀπὸ τὰς προαιρετικὰς πτώσεις. Διότι δὲν ἦτο ἀκούσιον καὶ δὲν ἔξηρτάτο ἀπὸ ἡμᾶς, δὲν θὰ ἐφοβοῦντο οἱ ὅδικοι τόσον πολὺ τὸν νόμον, οὕτε θὰ ἤσαν τόσον ἀπαραίτητοι αἱ ποιναὶ τῶν δικαστηρίων ποὺ πληρώνουν εἰς τοὺς κακούργους δ, τι τοὺς ἀξίζει. Αὐτὰ ποὺ εἴπα φθάνουν περὶ τοῦ κατ' ἔξοχὴν κακοῦ. Διότι τὴν νόσον καὶ τὴν πτωχείαν καὶ τὴν ἀδοξίαν καὶ τὸν θάνατον, καὶ ὅσα εἶνε λυπηρά εἰς τοὺς ἀνθρώπους, δὲν πρέπει νὰ τὰ καταλογίζωμεν ὡς κακά, διότι οὕτε καὶ τὰ ἀντίθετα αὐτῶν τὰ συγκαταλέγωμεν μεταξὺ τῶν μεγίστων ἀγαθῶν. Ἐξ αὐτῶν ἀλλα μὲν ὑπάρχουν ἐκ φύσεως, ἀλλα δὲ ἀποδεικνύονται καὶ ὅτι εύρηκαν πολ-

- 24 λοὺς πρὸς τὸ συμφέρον των. "Ἄσ φιμώσωμεν λοιπὸν τούλαχιστον εἰς τὸ παρὸν χωρίον κάθε τροπικὴν καὶ ὑπονοούμενην ἔξήγησιν, καὶ ἂς δεχθῶμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ σκότους ἀπλῶς καὶ χωρὶς πολύπλοκον σκέψιν, ἀκολουθώντας αὐτὰ ποὺ θέλει νὰ ἐκφράσῃ ἡ Γραφή. Ἐπιζητοῦμεν δὲ κατὰ τὴν παροῦσαν ἔρευναν νὰ διευκρινήσωμεν, δὲν τὸ σκότος κατεσκευάσθη μαζὶ μὲ τὸν κόσμον, καὶ δὲν εἶνε ἀρχαιότερον τοῦ φωτός, καὶ διατί τὸ χειρότερον εἶνε πρεσβύτερον. Λέγομεν λοιπὸν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ σκότος δὲν εἶνε μία ούσιαστικὴ ὑπαρξία, ἀλλ' εἶνε μία παθητικὴ κατάστασις τῆς ἀτμοσφαίρας, ποὺ ἐπικρατεῖ δταν ἀπουσιάζῃ τὸ φῶς. Ἀπὸ ποῖον λοιπὸν φῶς εὑρέθη αἴφνιδίως στερημένος δ κοσμικὸς χῶρος, ὥστε τὸ σκότος νὰ εἶνε ἐπάνω ἀπὸ τὸ ὄνδωρ; Συμπεραίνομεν ἀρα ὅτι, δὲν πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ αἰσθητοῦ καὶ φθαρτοῦ αὐτοῦ κόσμου ὑπῆρχε κάτι, ἦτο προφανῶς ἐν τῷ φωτί. Διότι οὕτε οἱ φορεῖς τοῦ ἀγγελικοῦ ἀξιώματος, οὕτε δλαι αἱ ἐπουράνιοι στρατιαί, οὕτε γενικῶς ὅτιδήποτε ἄλλο ὧνομασμένον ἦ ἀκατονόμαστον ἀπὸ τὰς λογικὰς φύσεις καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα ἔζη εἰς τὸ σκότος, ἀλλ' εἰς τὸ φῶς καὶ εἰς πᾶσαν εὐφροσύνην πνευματικὴν εἶχον τὴν κατά-

γαθῶν ἐπαγγελίαις ἐκδέχεται, περὶ οὐ Σολομών φησι· Φῶς δικαίοις διὰ παντός καὶ ὁ ἀπόστολος· Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πάτρὶ τῷ ἴκανώσαντι ἡμᾶς ἐν τῇ μερίδι 26 τοῦ κλήρου τῶν ἀγίων ἐν τῷ φωτί. εἰ γὰρ οἱ καταδικαζόμενοι πέμπονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἔξωτερον, δῆλον δτι οἱ τὰ τῆς ἀποδοχῆς ἀξια εἰργασμένοι ἐν τῷ ὑπερκοσμίῳ φωτὶ τὴν ἀνάπτανσιν ἔχουσιν. ἐπεὶ οὖν ἐγένετο ὁ οὐρανὸς προστάγματι Θεοῦ ἀθρόως περιταθεὶς τοῖς ἐντὸς ὑπὸ τῆς οἰκείας αὐτοῦ περιφερείας ἀπειλημμένοις, σῶμα ἔχων συνεχὲς ἴκανὸν τῶν ἔξω διαστῆσαι τὰ ἔνδον, ἀναγκαίως τὸν ἐναπολειφθέντα αὐτῷ τόπον ἀφεγγῆ κατέστησε, τὴν ἔξωθεν αὐγὴν διακόψας. τρία γὰρ δεῖ συνδραμεῖν ἐπὶ τῆς σκιᾶς, τὸ φῶς, τὸ σῶμα, τὸν ἀλαμπῆ τόπον. τὸ τοίνυν ἐγκόσμιον σκότος τῇ σκιᾷ τοῦ οὐρανίου σώματος παρυπέστη. 27 νόησον δέ μοι ἀπὸ παραδείγματος ἐναργοῦς τὸ λεγόμενον, ἐν σταθηρῷ μεσημβρίᾳ σκηνήν τινα ἐκ πυκνῆς καὶ στεγανῆς ὅλης ἑαυτῷ περιστήσαντα, καὶ ἐν σκότῳ αὐτοσχεδίῳ ἑαυτὸν καθειργνύντα. τοιοῦτον οὖν κάκεινο τὸ σκότος ὑπόθουν, οὐ προηγουμένως ὑφεστηκός, ἀλλ' ἐπακολουθῆσαν ἐτέροις. τοῦτο δὴ τὸ σκότος καὶ ἐπιβαίνειν λέγεται τῇ ἀβύσσῳ, ἐπειδὴ τὰ ἔσχατα τοῦ ἀέρος πέφυκε ταῖς ἐπιφανείαις τῶν σωμάτων συνάπτεσθαι. τότε δὲ ὅδωρ ἦν τοῖς πᾶσιν ἐπιπολάζον. διόπερ ἀναγκαίως τὸ σκότος ἐπάνω ὑπάρχειν εἰρηται τῆς ἀβύσσου.

28 ζ'. Καὶ Πνεῦμα Θεοῦ, φησίν, ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. εἴτε τοῦτο λέγει τὸ πνεῦμα, τοῦ ἀέρος τὴν χύσιν, δέξαι τὰ μέρη τοῦ κόσμου καταριθμοῦντά σοι τὸν συγγραφέα,

στασιν ποὺ τοὺς ἔπρεπε. Καὶ εἰς αὐτὰ κανεῖς δὲν θὰ ἔχῃ
ἀντίρρησιν, οὔτε πολὺ περισσότερον αὐτὸς ποὺ μαζὶ μὲ
τὰ ὑπεσχημένα ἀγαθὰ προσδοκᾷ τὸ ὑπερουράνιον φῶς,
περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Σολὸμὼν λέγει· «Φῶς δικαίοις διὰ παν-
τός» (Παρ. 13,9). καὶ ὁ ἀπόστολος· «Εύχαριστοῦντες
τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τῷ ἰκανώσαντι ἡμᾶς ἐν τῇ μερίδι τοῦ

26 κλήρου τῶν ἀγίων ἐν τῷ φωτί» (Κολ. 1,12). "Αν αὐτοὶ
ποὺ καταδικάζονται ἀποστέλλωνται «εἰς τὸ σκότος τὸ
ἔξωτερον» (Ματθ. 8,12), εἶνε φανερὸν δτι αὐτοὶ ποὺ ἔ-
πραξαν τὰ ἄξια τῆς ὑποδοχῆς διαπιάνονται εἰς τὸ ὑπερ-
κόσμιον φῶς. "Οταν λοιπὸν ἔγινεν δούρανδος ποὺ μὲ πρόσ-
ταγμα τοῦ Θεοῦ ἀκαριαίως ἐταυνύσθη γύρω ἀπὸ τὰ δσα
περιελήφθησαν ἐντὸς τῆς περιφερείας του, καθὼς ἔχει σῶ-
μα συνεχὲς ἰκανὸν νὰ ἀποχωρίσῃ τὰ μέσα ἀπὸ τὰ ἔξω,
κατ' ἀνάγκην ἔκανε τὸν χῶρον ποὺ περιέκλεισε μέσα του
ἀφώτιστον, διότι διέκοψε τὸ ἔξωτερικὸν φῶς. Διότι τρία
πρέπει νὰ συνυπάρξουν διὰ νὰ γίνη σκιά, τὸ φῶς, τὸ σῶ-
μα, καὶ ὁ ἀφώτιστος χῶρος. Τὸ ἐντὸς τοῦ κόσμου λοιπὸν
~~φῶς~~
27 πρόεκυψε ἀπὸ τὴν σκιάν τοῦ σώματος τοῦ οὐρα-
νοῦ. "Ἐννόησον αὐτὸς πόὺ λέγω ἀπὸ τὸ ἔχῆς σαφὲς παρά-
δειγμα· εἰς ἓνα Ισχυρὸν μεσημβρινὸν φῶς στῆσε μίαν σκη-
νὴν ἀπὸ πυκνὴν καὶ στεγανὴν ὑλην, καὶ ἔγκλείσου μέσα
εἰς τὸν αὐτοσχέδιον σκοτεινὸν χῶρον τῆς. Τέτοιον νὰ φαν-
τασθῆς καὶ τὸ σκότος ἐκεῖνο, δχι προϋπάρχον ἀλλὰ με-
ταγενέστερον ἀπὸ ἀλλα. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σκότος λέγε-
ται δτι ἐπιβαίνει ἐπάνω εἰς τὴν ἀβυσσον, ἐπειδὴ τὸ ἀ-
κρον τοῦ δέρος ἐφάπτεται εἰς τὰς ἐπιφανείας τῶν σωμά-
των· τότε δὲ τὰ πάντα ἐσκέπαζε τὸ ὄντωρ, καὶ διὰ τοῦτο
κατ' ἀνάγκην ἐλέχθη, δτι τὸ σκότος ἦτο «ἐπάνω τῆς ἀ-
βύσσου».

28 ζ'. «Καὶ Πνεῦμα Θεοῦ», λέγει, «ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ
ὄντωτος» (Γέν. 1,2). "Η ἐννοεῖ αὐτὸς τὸ πνεῦμα¹⁸, δηλα-
δὴ τὸν διάχυτον δέρα, δπότε δέξου τὴν ἐκδοχὴν δτι ὁ
συγγραφεὺς σοῦ ἀπαριθμεῖ τὰ μέρη τοῦ κόσμου, δτι «ἐ-

δτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς οὐρανόν, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, καὶ τοῦτον
χεόμενον ἥδη καὶ δέοντα. εἴτε, δὲ καὶ μᾶλλον ἀληθέστερον
ἔστι καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν ἐγκριθέν, Πνεῦμα Θεοῦ τὸ ἄγιον
εἰρηται, διὰ τὸ τετηρῆσθαι τοῦτο ἴδιαζόντως καὶ ἔξαιρέτως
τῆς τοιαύτης μνήμης ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἀξιοῦσθαι, καὶ μη-
δὲν ἄλλο Πνεῦμα Θεοῦ ἢ τὸ ἄγιον, τὸ τῆς θείας καὶ μακαρίας
29 Τριάδος συμπληρωτικόν, ὄνομάζεσθαι. καὶ ταύτην προσ-
δεξάμενος τὴν διάνοιαν, μείζονα τὴν ἀπ' αὐτῆς ὠφέλειαν
ενδρήσεις. πῶς οὖν ἐπεφέρετο τοῦτο ἐπάνω τοῦ ὕδατος;
ἔρω σοι οὐκ ἐμαντοῦ λόγον, ἀλλὰ Σύρου ἀνδρὸς σοφίας
κοσμικῆς τοσοῦτον ἀφεστηκότος, δσον ἐγγὺς ἦν τῆς τῶν
ἀληθινῶν ἐπιστήμης. ἔλεγε τοίνυν τὴν τῶν Σύρων φωνὴν
ἐμφατικωτέραν τε εἶναι καὶ διὰ τὴν πρὸς τὴν ἐβραΐδα γει-
τνίασιν μᾶλλον πως τῇ ἐννοίᾳ τῶν Γραφῶν προσεγγίζειν.
30 εἶναι οὖν τὴν διάνοιαν τοῦ δητοῦ τοιαύτην. τὸ Ἐπεφέρετο,
φησίν, ἔξηγοῦνται ἀντὶ τοῦ συνέθαλπε καὶ ἔξωγόνει
τὴν τῶν ὕδάτων φύσιν, κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἐπωαζούσης ὅρ-
νθος καὶ ζωτικήν τινα δύναμιν ἐνιείσης τοῖς ὑποθαλπο-
μένοις. τοιοῦτόν τινά φασιν ὑπὸ τῆς φωνῆς ταύτης παραδη-
λοῦσθαι τὸν νοῦν, ὡς ἐπιφερομένου τοῦ Πνεύματος· τουτέστι
πρὸς ζωογονίαν τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν παρασκευάζοντος.
ώστε ἵκανῶς ἐκ τούτου τὸ παρά τινων ἐπιζητούμενον δεί-

13. «Σύρου ἀνδρός». Κατά τινας «Σύρον ἀνδρά» δι Μ. Βασίλειος ἐννοεῖ τὸν Ἐφραίμ τὸν Σύρον· οὗτος ἐγενήθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ διπέθανε τῷ 373· περὶ τὸ 370 ίσως ἐπεσκέψη τὸν Μ. Βασίλειον εἰς τὴν Και-
σάρειαν. 'Αλλ' ἡ εἰδησις αὐτῇ, ἀβέβαιος οὖσα, φαίνεται δτι ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς ἐμρηνείας αὐτοῦ τοῦ χωρίου τῆς Ἐξαπίμερου. Κατὰ τὸν Tillemont δι Μ. Βασίλειος ἐννοεῖ τὸν Εύσέβιον Σαμοσατέα ἐπίσκοπον Σαμοσάτων τῆς Μ. Ἀσίας. Κατὰ τοὺς Duscaeus καὶ Montfaucon ἐννοεῖ τὸν Διόδωρον Ταρσοῦ, Σύρον ἐλληνόγλωσσον, διδάσκαλον δὲ τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Εἶνε

- ποίησεν δὲ Θεὸς» οὐρανόν, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, καὶ αὐτὸν διάχυτον πλέον καὶ φέοντα· ἡ πάλιν, πρᾶγμα ποὺ εἰνε καὶ πολὺ ἀληθέστερον καὶ τὸ ἐνέκριναν καὶ οἱ ἀρχαιότεροί μας, «Πνεῦμα Θεοῦ» ἐννοεῖ τὸ ἄγιον Πνεῦμα· διότι αὐτὴν ἡ ὄνομασία φυλάσσεται ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἴδιαιτέρως καὶ κατ' ἔξαίρεσιν διὰ τὸ ἄγιον Πνεῦμα, καὶ δὲν ὄνομάζεται ὅλο Πνεῦμα «Πνεῦμα Θεοῦ», παρὰ μόνον τὸ ἄγιον Πνεῦμα ποὺ συμπληρώνει τὴν μακαρίαν Τριάδα τῆς Θε-
- 29 ὁτητος. Καὶ ἀν παραδεχθῆς αὐτὴν τὴν σημασίαν, θὰ εὔρης μεγαλυτέραν τὴν ἔξ αὐτῆς ὥφελειαν. Καὶ πῶς αὐτὸ «ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὄντος»; Θὰ σοῦ εἰπῶ μίαν γνώμην ὃχι ἴδικήν μου, ὅλλας ἐνὸς Σύρου ἀνδρός¹³, ποὺ ἦτο τόσον ξένος ἀπὸ τὴν κοσμικήν σοφίαν, ὃσον ἦτο οἰκεῖος τῆς ἐπιστήμης τῆς ἀληθείας. Ἔλεγε λοιπὸν ὅτι ἡ συριακὴ γλῶσσα εἶνε περισσότερον ἐμφατικὴ καὶ ὅτι πλησιάζει κάπως περισσότερον τὴν ἐννοιαν τοῦ πρωτοτύπου
- 30 τῶν Γραφῶν, διότι εἶνε συγγενής μὲ τὴν ἑβραϊκήν. Λέγει λοιπὸν ὅτι ἡ σημασία τοῦ ῥήτοῦ εἶνε ἡ ἔξης· τὸ «ἐπεφέρετο», λέγει, τὸ χρησιμοποιοῦν ἀντὶ τοῦ «συνέθαλπε» καὶ «ἔζωγόνει» τὴν φύσιν τῶν ὄντων, ὅπως τὸ πτηνὸν ποὺ κλωσῷ τὰ αὐγά του, καὶ καθὼς τὰ ζεσταίνει τοὺς ἔγχυνει σὰν μὲν ξεσιν μίαν ζωτικὴν δύναμιν. Τέτοια περίου, λέγουν, εἶνε ἡ σημασία τῆς φράσεως αὐτῆς, ποὺ λέγει ὅτι «ἐπεφέρετο τὸ Πνεῦμα», δηλαδὴ προητοίμαζε τὴν φύσιν τοῦ ὄντος διὰ νὰ βγάλῃ ζωήν. Ὡστε τοῦτο εἶνε μία ἰκανοποιητικὴ ἀπάντησις εἰς αὐτὸ ποὺ ἐπιζητοῦν μερι-

Δὲ ἀξιον σημειώσεως ὅτι τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν τοῦ «ἐπεφέρετο» ποὺ ἀναφέρει δ. Μ. Βασίλειος εὐθὺς ἀμέσως ὡς ἐρμηνείαν τοῦ «Σύρου ἀνδρός», τὴν δίδει καὶ δ. Διόδωρος εἰς ἀπόσπασμά του διασωθὲν εἰς τὴν ἐρμηνευτικὴν Σειρὰν τοῦ Νικηφ. Θεοτόκη, δπου λέγει· «Βούλεται ἡ ἑβραϊκὴ λέξις ἡ τοῦ 'ἐπεφέρετο' σημαίνειν, δτι καθάπερ δρνις ὡὰ θάλπει ταῖς πτέρυξιν ἀπολῶς ἐφαπτομένη εἰς τὸ ζωιγονεῖν, οὗτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐπεφέρετο τοῖς ὄντασι ζωθαλποῦν». Βλ. Διοδώρου Ταρσ., Εἰς Γέν. 1,2 PG 33,1563c.

κνυσθαι, δτι οὐδὲ τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἀπολείπεται.

31 η'. Καὶ εἰπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς. πρώτη φωνὴ Θεοῦ φωτὸς φύσιν ἐδημιούργησε, τὸ σκότος ἡφάντισε, τὴν κατίφειαν διέλινσε, τὸν κόσμον ἐφάίδρυνε, πᾶσιν ἀθρόως χαρίεσσαν δψιν καὶ ἡδεῖαν ἐπήγαγεν. οὐρανός τε γὰρ ἐξεφάνη κεκαλυμμένος τέως τῷ σκότῳ, καὶ τὸ ἀπ' αὐτοῦ κάλλος τοσοῦτον, δσον ἔτι καὶ νῦν ὀφθαλμοὶ μαρτυροῦσι. περιελάμπετο δὲ ἀήρ, μᾶλλον δὲ ἐγκεκριμμένον ἐαυτῷ δλον διόλου εἶχε τὸ φῶς, ὁξείας τὰς διαδόσεις τῆς αὐγῆς ἐπὶ τὰ δρια ἐαυτοῦ πανταχοῦ παραπέμπων. ἄνω μὲν γὰρ μέχρι πρὸς αὐτὸν αἰθέρα καὶ οὐρανὸν ἔφθανεν· ἐν δὲ τῷ πλάτει πάντα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, βόρειά τε καὶ νότια καὶ τὰ ἑῶα καὶ τὰ ἐσπέρια, ἐν δξείᾳ καιροῦ δοπῆ κατεφώτιζε. τοιαύτη γὰρ αὐτοῦ ἡ φύσις, λεπτὴ καὶ διαφανής, ὥστε μηδεμιᾶς παρατάσεως χρονικῆς προσδεῖσθαι τὸ φῶς δι' αὐτοῦ πορευόμενον. ὥσπερ γὰρ τὰς δψεις ἡμῶν ἀχρόνως παραπέμπει πρὸς τὰ δρῶμενα, οὕτω καὶ τὰς τοῦ φωτὸς προσβολὰς ἀκαριαίως, καὶ ὡς οὐδὲ ἀν ἐπινοήσειέ τις ἐλάττονα χρόνον δοπήν, ἐπὶ πάντα ἐαυτοῦ τὰ πέρατα ὑποδέχεται. καὶ αἰθήρ ἡδίων μετὰ τὸ φῶς· καὶ ὄδατα φανότερα, οὐ μόνον δεχόμενα τὴν αὐγήν, ἀλλὰ καὶ παρ' ἐαυτῶν ἀντιπέμποντα κατὰ τὴν ἀνάκλασιν τοῦ φωτός, μαρμαρυγῶν πανταχόθεν ἀποπαλλομένων τοῦ ὄδατος. πάντα ἡ θεία φωνὴ πρὸς τὸ ἡδίστον καὶ τιμιώτατον μετεσκεύασεν. ὥσπερ γὰρ οἱ ἐν τῷ βυθῷ ἐνιέντες τὸ ἔλαιον, καταφάγειαν ἐμποιοῦσι τῷ τόπῳ, οὕτως ὁ ποιητὴς τῶν δλων ἐν φθεγξά-

14. Δηλαδή χύνουν λάδι ἐπὶ τῆς θαλάσσης, διὰ νὰ ἡρεμήσῃ «σὰν λάδι»

κοί, ἀπάντησις πού λέγει ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον δὲν μένει ἀμέτοχον τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας.

- 31 Η'. «Καὶ εἶπεν δὲ Θεός· Γενηθήτω φῶς» (Γέν. 1,3). 'Η πρώτη φράσις τοῦ Θεοῦ, ἐδημιούργησε τὸ φῶς, ἔξηφάνισε τὸ σκότος, διέλυσε τὴν κατήφειαν, ἐφαίδρυνε τὸν κόσμον, εἰς δλα διὰ μιᾶς ἔδωκεν ὅψιν χαριτωμένην καὶ γλυκεῖαν. Διότι καὶ δὲ οὐρανὸς ἐφάνη ποὺ μέχρι τότε ἦτο σκεπασμένος ὀπὸ τὸ σκότος, καὶ ἡ ὥραιότης αὐτοῦ ἐδείχθη τόση, δσην καὶ τώρα ἀκόμη μαρτυροῦν οἱ ὁρθαλμοί μας. Κατεφωτίζετο δὲ δὲ ἀήρ, ἡ μᾶλλον εἶχε τὸ φῶς ἀναμεμιγμένον μαζί του δλως διόλου, καὶ ἐξαπέστελλε πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν τῶν δρίων του ζωηρὰ τὰ κύματα τῆς λαμπτηδόνος. Διότι πρὸς τὰ ἐπάνω μὲν ἐφθανε μέχρι τὸν αἰθέρα τὸν ἴδιον καὶ τὸν οὐρανόν, κατὰ πλάτος δὲ κατεφωτίζεν ἀκαριαίως δλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, βόρεια καὶ νότια, ἀνατολικὰ καὶ δυτικά. 'Η φύσις του εἶνε τόσον λεπτή καὶ διαφανής, ὥστε τὸ φῶς νὰ μὴ χρειάζεται οὔτε τὴν παραμικρὰν παρέλευσιν χρόνου διὰ νὰ τὸν διασχίσῃ. Διότι ὅπως χωρὶς μεσολάβησιν χρόνου διαβιβάζει τὰ βλέμματά μας πρὸς τὰ ἀντικείμενα ποὺ βλέπομεν, ἔτσι καὶ τὰς ἀκτίνας τοῦ φωτὸς τὰς ὑποδέχεται εἰς δλα τὰ πέρατα αὐτοῦ ἀκαριαίως καὶ χωρὶς νὰ συλλαμβάνῃ κανεὶς τὴν ἐλαχίστην παρέλευσιν χρόνου. Καὶ δὲ αἰθήρ ἐγινε γλυκύτερος μετὰ τὸ φῶς· καὶ τὰ ὕδατα λαμπρότερα, καὶ ὅχι μόνον δέχονται τὴν λάμψιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιστρέφουν δπίσω, καθὼς ἀντανακλοῦν τὸ φῶς, καθὼς ὀπὸ παντοῦ πάλλονται τὰ φωτεινὰ κύματα ποὺ ἐκπέμπει τὸ ὕδωρ. "Ολα δὲ φωνὴ τοῦ Θεοῦ τὰ μετέβαλεν, ὥστε νὰ γίνουν δὲ τι γλυκύτερον καὶ δὲ τι πολυτιμότερον ὑπάρχει. Διότι ὅπως οἱ δύται ποὺ βουτοῦν εἰς τὸν βυθόν, χύνονται ἐπάνω εἰς τὰ ὕδατα ἔλαιον, κάνουν τὸν τόπον διαυγῆ¹⁴, ἔτσι δὲ δημιουργὸς τῶν δλων εἶπε μίαν λέξιν ἐπάνω

καὶ νὰ εἰσδύῃ μέσα της τὸ φῶς ἀδιάθλαστον, ὥστε νὰ βλέπουν καλύτερον.

μενος όημα, τῷ κόσμῳ τὴν τοῦ φωτὸς χάριν ἀθρόως ἐνέθηκε.

- 34 Γενηθήτω φῶς. καὶ τὸ πρόσταγμα ἔργον ἦν· καὶ φύσις ἐγένετο, ἵς οὐδὲ ἐπινοῆσαι τι τερπνότερον εἰς ἀπόλαυσιν δυνατόν ἐστι λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις. δταν δὲ φωνὴν ἐπὶ Θεοῦ καὶ όημα καὶ πρόσταγμα λέγωμεν, οὐ διὰ φωνητικῶν ὁργάνων ἐκπεμπόμενον ψόφον οὐδὲ ἀέρα διὰ γλώσσης τυπούμενον τὸν θεῖον λόγον νοοῦμεν, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ θελήματι ὁπήν διὰ τὸ τοῖς διδασκομένοις εὔσύνοπτον ἡγούμεθα ἐν εἴδει προστάγματος σχηματίζεσθαι. Καὶ εἰδεν δὲ Θεὸς τὸ φῶς δτι καλόν. τίνα δὲ εἴποιμεν ἡμεῖς τοῦ φωτὸς ἄξιον ἔπαινον, δ προλαβὸν τὴν παρὰ τοῦ κτίσαντος μαρτυρίαν ἔχει δτι καλόν; καὶ παρ' ἡμῖν δὲ ὁ λόγος τοῖς ὀφθαλμοῖς παραπέμπει τὴν κρίσιν, οὕτως οὐδὲν ἔχων εἰπεῖν τοσοῦτον, δσον ἡ αἴσθησις μαρτυρεῖ προλαβοῦσα. εὶ δὲ τὸ ἐν τῷ σώματι καλὸν ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα τῶν μερῶν συμμετρίας καὶ τῆς ἐπιφαινομένης εὐχροίας τὸ εἰναι ἔχει, πῶς ἐπὶ τοῦ φωτός, ἀπλοῦ τὴν φύσιν δντος καὶ δμοιομεροῦς, δ τοῦ καλοῦ διασώζεται λόγος; ἡ δτι τῷ φωτὶ τὸ σύμμετρον οὐκ ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ μέρεσιν ἀλλ' ἐν τῷ πρὸς τὴν ὅψιν ἀλύπῳ καὶ προσηνεῇ μαρτυρεῖται; οὕτω γὰρ καὶ χρυσὸς καλός, οὐκ ἐκ τῆς τῶν μερῶν συμμετρίας ἀλλ' ἐκ τῆς εὐχροίας μόνης τὸ ἐπαγωγὸν πρὸς τὴν ὅψιν καὶ τὸ τερπνὸν κεκτημένος. καὶ ἐσπερός ἀστέρων κάλλιστος, οὐ διὰ τὸ ἀναλογοῦντα ἔχειν τὰ μέρη

15. «Πλάτων τὴν φωνὴν δρίζεται πνεῦμα διὰ στόματος ἀπὸ διανοίας τὴγμένον καὶ πληγὴν ὑπὸ δέρος δι' ὥτων καὶ ἐγκεφάλου καὶ αἵματος μέχρι ψυχῆς διαδιδομένην» Πλούταρχος, Ἀρέσκ. φιλοσ. 4, 19. Βλέπε καὶ δμιλίσιν 3, 6.

16. Δηλαδὴ τὸ βλέπετε προτοῦ νὰ σᾶς τὸ εἰπὼ.

17. «Ἐσπερός ἡ ἐωσφόρος, αὐγερινὸς ἡ ἀποσπερίτης, φωσφόρος, Ἀ-

- εἰς τὸν κόσμον καὶ πάραυτα ἀπλωσε παντοῦ τὸ χαριτω-
 34 μένον φῶς. «Γενηθήτω φῶς». Καὶ τὸ πρόσταγμα ἦτο ἐν
 ταύτῳ ἔργον· καὶ ἐδημιουργήθη ἐνα πλάσμα, τοῦ δποίου
 οὔτε νὰ φαντασθοῦν κάτι τερπνότερον εἰς ἀπόλαυσιν δὲν
 δύνανται αἱ ἀνθρώπιναι διάνοιαι. "Οταν δέ, προκειμένου
 περὶ τοῦ Θεοῦ, λέγωμεν «φωνὴ» καὶ «λόγος» καὶ «πρόσ-
 ταγμα», δὲν νοοῦμεν τὸν θεῖον λόγον σὰν ἥχον ποὺ ἐκ-
 πέμπεται μὲ φωνητικὰ ὅργανα, οὔτε σὰν ἀέρα ποὺ ἡ
 γλῶσσα (σὰν πέννα κιθάρας) τὸν κτυπᾷ (σὰν χορδὴν)¹⁵,
 ἀλλά, διὰ νὰ γίνῃ εὔκατάληπτον τὸ μάθημα εἰς τοὺς δι-
 δασκομένους, λέγομεν διὰ τὴν νεῦσιν τοῦ θελήματος ὅτι
 35 σχηματίζεται σὰν ἐνα εἶδος προστάγματος. «Καὶ εἴδεν
 ὁ Θεὸς τὸ φῶς ὅτι καλόν» (Γέν. 1,4). Τί ἔγκωμιον θὰ ἡμπο-
 ροῦσα νὰ ἐκφωνήσω ἑγώ ἀντάξιον τοῦ φωτός, ἀφοῦ αὐ-
 τὸ ἐπρόλαβε καὶ ἐπῆρεν ἀπὸ τὸν πλάστην τὴν μαρτυρίαν
 ὅτι εἶνε «καλόν»; Ἀλλὰ καὶ ἑγώ, καθὼς σᾶς δμιλῶ, ἀναθέ-
 τω τὴν κρίσιν εἰς τὰ ὅμματά (σας), ἀφοῦ δὲν ἔχω νὰ εἰ-
 πῶ τίποτε τὸσον ἔγκωμιαστικόν, δσον προλαμβάνει καὶ
 μαρτυρεῖ ἡ αἰσθησις πρὶν νὰ μαρτυρήσῃ ὁ λόγος¹⁶. Ἐὰν
 δὲ ἡ ὡραιότης τοῦ σώματος ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν της εἰς
 36 τὴν συμμετρίαν τῶν μελῶν καὶ εἰς τὸν ὡραῖον ἔξωτερικὸν
 χρωματισμόν, πῶς τὸ φῶς, ποὺ εἶνε ἀπλοῦν εἰς τὴν φύ-
 σιν του καὶ δμοιομερές, χαρακτηρίζεται ὡραῖον; "Η
 μῆπως ἡ συμμετρία διὰ τὸ φῶς δὲν ἐδράζει εἰς τὰ ἴδια
 του μέλη, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι ἀπαλύνει καὶ χαροποιεῖ τὸν ὀ-
 φθαλμόν; Διότι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἶνε ὡραῖος καὶ
 ὁ χρυσός· ὅχι ἀπὸ συμμετρίαν τῶν μελῶν του, ἀλλ' ἐ-
 πειδὴ ἔχει τὴν εὐχάριστον καὶ ἐλκυστικὴν ἐμφάνισίν του
 εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας μόνον ἀπὸ τὸν ὡραῖον χρωμα-
 τισμόν. Καὶ ὁ ἔσπερος¹⁷ εἶνε ὁ ὡραιότερος τῶν ἀστέρων,

φροδίτη· εἶνε ὁ μεγαλύτερος καὶ λαμπρότερος ἀστὴρ τοῦ οὐρανοῦ μετὰ τοὺς
 δύο μεγάλους. Εἶνε πλανήτης.

37 εξ ὧν συνέστηκεν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἄλυπόν τινα καὶ ἡδεῖαν τὴν ἀπ' αὐτοῦ αὐγὴν ἐμπίπτειν τοῖς ὅμμασιν. ἔπειτα νῦν ἡ τοῦ Θεοῦ κρίσις περὶ τοῦ καλοῦ, οὐ πάντως πρὸς τὸ ἐν δψει τερπνὸν ἀποβλέποντος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν εἰς ὕστερον ἀπ' αὐτοῦ ὠφέλειαν προσορωμένου γεγένηται. δρθαλμὸν γὰρ οὕπω ἡσαν κριτικοὶ τοῦ ἐν φωτὶ κάλλους. Καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους. τουτέστιν ἀμικτον αὐτῶν τὴν φύσιν καὶ κατ' ἐναντίωσιν ἀντικειμένην ὁ Θεὸς κατεσκεύασε. πλείστῳ γὰρ τῷ μέσῳ διέστηκεν ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ καὶ διώρισε.

38 θ'. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. νῦν μὲν λοιπὸν μετὰ τὴν ἡλίου γένεσιν ἡμέρα ἐστίν, ὁ ὑπὸ ἡλίου πεφωτισμένος ἀήρ, ἐν τῷ ὑπέρ γῆν ἡμισφαιρίῳ λάμποντος, καὶ νῦν σκίασμα γῆς ἀποκρυπτομένου ἡλίου γινόμενον. τότε δὲ οὐ κατὰ κίνησιν ἡλιακήν, ἀλλ' ἀναχεομένου τοῦ πρωτογόνου φωτὸς ἐκείνου καὶ πάλιν συστελλομένου κατὰ τὸ δρισθὲν μέτρον παρὰ Θεοῦ, ἡμέρα ἐγένετο καὶ νῦν ἀντεπήσει. Καὶ ἐγένετο ἐσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία. ἐσπέρα μὲν οὖν ἐστι κοινὸς δρός ἡμέρας καὶ νυκτός· καὶ πρωΐα ὅμοίως ἡ γειτονία νυκτὸς πρὸς ἡμέραν. Ἰνα τοίνυν τὰ πρεσβεῖα τῆς γενέσεως ἀποδῶ τῇ ἡμέρᾳ, πρότερον εἴπε τὸ πέρας τῆς ἡμέρας, εἰτα τὸ τῆς νυκτός, ὡς ἐφεπομένης τῆς νυκτὸς τῇ ἡμέρᾳ. ἡ γὰρ πρὸ τῆς γενέσεως τοῦ φωτὸς ἐν τῷ κόσμῳ κατάστασις οὐχὶ νῦν ἡν ἀλλὰ σκότος· τὸ μέντοι ἀντιδιασταλὲν πρὸς τὴν ἡμέραν, τοῦτο νῦν ὀνομάσθη· δπερ νεωτέρας καὶ τῆς προσηγορίας μετὰ

37 ὅχι ἐπειδὴ ἔχουν ἀναλογίαν τὰ μέρη ἀπὸ τὰ διποῖα ἀποτελεῖται, ἀλλὰ διότι ἡ λάμψις του ἐμπίπτει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπαλή καὶ γλυκεῖα. Ἐξ ἀλλού εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲ Θεός ἔξέφερε τὴν κρίσιν ὅτι τὸ φῶς εἶνε ὥραῖον, ὅχι ἐπειδὴ ἀπέβλεπεν διπωσδήποτε εἰς τὸ ὅτι φαίνεται ὥραῖον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ προέβλεπε τὴν ὀφέλειαν ποὺ θὰ προέκυπτεν ἀπ' αὐτὸν εἰς τὸ μέλλον. Διότι τότε δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη ὀφθαλμοὶ νὰ ἐκτιμήσουν τὸ κάλλος τοῦ φωτός. «Καὶ διεχώρισεν δὲ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους» (Γέν. 1,4). Δηλαδὴ δὲ Θεὸς ἔκανε τὴν φύσιν των ἀσυμβίβαστον καὶ ἄκρως ἀντίθετον. Διότι τὰ ἀπεμάκρυνε καὶ τὰ ἔχώρισε τὸ ἔνα ἀπὸ τὸ ἄλλο μὲ τὴν μεγίστην διαφοράν.

38 θ': «Καὶ ἐκάλεσεν δὲ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα» (Γέν. 1,5). Τώρα βέβαια μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἡλίου, ἡμέρα εἶνε ἡ ἀτμόσφαιρα ἡ φωτισμένη ἀπὸ τὸν ἡλιον ποὺ λάμπει εἰς τὸ ἐπάνω ἀπὸ τὴν γῆν ἡμισφαίριον (τοῦ οὐρανοῦ), νὺξ δὲ εἶνε μία σκιὰ τῆς γῆς ποὺ δημιουργεῖται ὅταν ἀποκρύπτεται δὲ ἡλιος. Τότε ὅμως ἡ ἡμέρα ἐγίνετο καὶ ἡ νὺξ ἤρχετο εἰς ἀντικαταστασίν της, ὅχι ἀπὸ τὴν ἡλιακὴν κίνησιν, ἀλλὰ καθὼς τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς διεχύνετο, καὶ πάλιν συνεστέλλετο, συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα ποὺ ὠρισεν δὲ Θεός. «Καὶ ἐγένετο ἐσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία» (Γέν. 1,5). Ἐσπέρα βέβαια εἶνε τὸ κοινὸν σύνορον τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νύκτος δομίως καὶ πρωΐα εἶνε τὸ σημεῖον ποὺ γειτονεύει ἡ νὺξ μὲ τὴν ἡμέραν. Διὰ νὰ δώσῃ λοιπόν τὰ πρεσβεῖα τῆς δημιουργίας εἰς τὴν ἡμέραν, εἴπε πρῶτα τὸ τέλος τῆς ἡμέρας καὶ ἐπειτα τῆς νύκτος, διότι ἡ νὺξ ἀκολουθεῖ τὴν ἡμέραν. Διότι ἡ κατάστασις ποὺ ὑπῆρχεν εἰς τὸν κόσμον, πρὶν νὰ γίνῃ τὸ φῶς, δὲν ἦτο νὺξ ἀλλὰ σκότος. Ἔνῳ νὺξ ὀνομάσθη ἐκεῖνο (μόνον τὸ σκότος) ποὺ ἀντιδιαστέλλεται πρὸς τὴν ἡμέραν. Διὰ τοῦτο αὐτὸν ἔλαχε νὰ δινομάζεται μετὰ τὴν ἡμέραν ὡς νεώτερον.

40 τὴν ἡμέραν τετύχηνεν. Ἐγένετο οὖν ἐσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ. τὸ ἡμερονύκτιον λέγει. καὶ οὐκέτι προσηγόρευσεν ἡμέρα καὶ νύξ, ἀλλὰ τῷ ἐπικρατοῦντι τὴν πᾶσαν προσηγόριαν ἀπένειμε. ταύτην δὲν καὶ ἐν πάσῃ τῇ Γραφῇ τὴν συνήθειαν εὑροίς, ἐν τῇ τοῦ χρόνου μετρήσει ἡμέρας ἀριθμούμενας οὐχὶ δὲ καὶ νύκτας μετὰ τῶν ἡμερῶν. Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν, διψαλμωδός φησι. καὶ πάλιν δὲν Ἰακώβ. Αἱ ἡμέραι τῆς ζωῆς μου μικραὶ καὶ πονηραί. καὶ πάλιν· Πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου. ὥστε τὰ νῦν ἐν ἴστορίᾳ εἰδει παραδοθέντα νομοθεσία ἐστὶ πρὸς τὰ ἔξης. Καὶ ἐγένετο ἐσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία. τίνος ἔνεκεν οὐκ εἴπε πρώτην ἀλλὰ μίαν; καίτοι γε ἀκολουθότερον ἦν τὸν μέλλοντα ἐπάγειν δευτέραν καὶ τρίτην καὶ τετάρτην ἡμέραν, τὴν κατάρχουσαν τῶν ἐφεξῆς πρώτην προσαγορεῦσαι. ἀλλὰ μίαν εἰπεν, ἢ τοι τὸ μέτρον ἡμέρας καὶ νυκτὸς περιορίζων καὶ συνάπτων τοῦ ἡμερονυκτίου τὸν χρόνον, ὡς τῶν εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν μιᾶς ἡμέρας ἐκπληρουσῶν διάστημα, συνυπακονομένης δῆλον δτι τῇ ἡμέρᾳ καὶ τῆς νυκτός, ὥστε κάνειν ἐν ταῖς τροπαῖς τοῦ ἡλίου συμβαίνῃ τὴν ἐτέραν αὐτῶν ὑπερβάλλειν, ἀλλὰ τῷ γε ἀφωρισμένῳ χρόνῳ ἐμπεριγράφεσθαι πάντως ἀμφοτέρων τὰ διαστήματα· ὡς δὲν εἰ ἔλεγε Τὸ τῶν τεσσάρων καὶ εἴκοσιν ὡρῶν μέτρον μιᾶς ἐστιν ἡμέρας διάστημα· ἢ Ἡ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκατάστασις ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ γίνεται· ὥστε δοσάκις δὲν ἐσπέρα καὶ πρωΐα κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου περιφορὰν ἐπιλαμβάνῃ τὸν κόσμον, μὴ ἐν πλείονι χρόνῳ ἀλλ᾽ ἐν μιᾶς ἡμέρας διαστή-

18. Δηλαδή τὸ ὄντος μόνον «ἡμέρα μία», διντὶ νὰ εἰπῇ «ἡμερονύκτιον ἔν».

- 40 «Ἐγένετο ἐσπέρα» λοιπὸν καὶ «ἐγένετο πρωΐ». τὸ ἡμερονύκτιον λέγει. Καὶ δὲν τὸ ὠνόμασεν «ἡμέρα καὶ νύξ», ἀλλ’ ἔδωκε τὸ ὄνομα τοῦ ἑπτικρατεστέρου¹⁸. Αὐτὴν τὴν συνήθειαν τὴν εύρίσκει κανεὶς καὶ εἰς ὅλην τὴν Γραφήν· διὰ τὴν μέτρησιν δηλαδὴ τοῦ χρόνου νὰ ἀριθμοῦνται ἡμέραι καὶ ὅχι μᾶζῃ μὲ τὰς ἡμέρας καὶ αἱ νύκτες. «Αἱ ἡμέραι τῶν ἑτῶν ἡμῶν», λέγει δὲ ψαλμῳδὸς (Ψαλ. 89,10). Καὶ δὲ Ἰακώβ ἐπίστης· «Αἱ ἡμέραι τῆς ζωῆς μου μικραὶ καὶ πονηραί» (Γέν. 47,9). Καὶ πάλιν· «Πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου» (Ψαλ. 22,6). «Ωστε αὐτὰ ποὺ τώρα παρεδόθησαν ὑπὸ μορφὴν ἴστορίας εἶνε κανὼν διὰ τὰ παρακάτω. 41 «Καὶ ἐγένετο ἐσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία». Διατί δὲν εἶπε «πρώτη» ἀλλὰ «μία»; Βέβαια ἡτο συνεπέστερον αὐτὸς ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἀναφέρῃ ἐν συνεχείᾳ «δευτέραν» καὶ «τρίτην» καὶ «τετάρτην» ἡμέραν, νὰ δονομάσῃ αὐτὴν ποὺ προηγεῖται «πρώτην». Ἐν τούτοις τὴν ὠνόμασε «μίαν». «Ἐνας λόγος ἡτο ἵσως ὅτι ἥθελε νὰ βάλῃ σαφὲς περίγραμμα εἰς τὸ ἡμερονύκτιον καὶ νὰ συγκολλήσῃ τὸν χρόνον¹⁹ τοῦ ἡμερονυκτίου, ὥστε νὰ θεωρῆται ὅτι αἱ εἰκοσιτέσσαρες ὥραι συμπληρώνουν διάστημα μιᾶς ἡμέρας, καθὼς δηλαδὴ θὰ ἔξυπτακούνεται μᾶζῃ μὲ τὴν ἡμέραν καὶ ἡ νύξ. «Ωστε καὶ ἀν κατὰ τὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου συμβαίνῃ νὰ εἶνε ἡ μία μεγαλυτέρα ἀπὸ τὴν ἄλλην, ὅμως τὰ διαστήματα καὶ τῶν δύο μᾶζῃ ἐμπεριγράφονται δπωασδήποτε ἐντὸς σταθερῶν ὅρίων. Σὰν νὰ ἔλεγεν· «Ἡ μονὰς τῶν εἰκοσιτεσάρων ὥρῶν εἶνε διάστημα μιᾶς ἡμέρας», ἢ «Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ ἔνα σῆμεῖον πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ σῆμεῖον γίνεται εἰς μίαν ἡμέραν». «Ωστε ὅσας φορὰς κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ ἡλίου εύρίσκει τὸν κόσμον μία ἐσπέρα καὶ μία πρωΐα, ἢ περιστροφὴ αὐτὴ συμπληρώνεται εἰς διάστημα μιᾶς

19. Δηλαδὴ τὰ δύο ἡμίχρονα τοῦ ἡμερονυκτίου.

42 ματι τὴν περίοδον ἐκπληροῦσθαι. ἡ κυριώτερος δὲ ἐν ἀπορ-
ρήτοις παραδιδόμενος λόγος, ὡς ἄρα δὲ τὴν τοῦ χρόνου φύ-
σιν κατασκευάσας Θεὸς μέτρα αὐτῷ καὶ σημεῖα τὰ τῶν
ἡμερῶν ἐπέβαλε διαστήματα, καὶ ἐβδομάδι αὐτὸν ἐκμετρῶν,
ἀεὶ τὴν ἐβδομάδα εἰς ἑαυτὴν ἀνακυλοῦσθαι κελεύει, ἐξα-
ριθμοῦσαν τοῦ χρόνου τὴν κίνησιν. τὴν ἐβδομάδα δὲ πάλιν
ἐκπληροῦν τὴν ἡμέραν μίαν, ἐπτάκις αὐτὴν εἰς ἑαυτὴν ἀνα-
στρέφουσαν, τοῦτο δὲ κυκλικόν ἐστι τὸ σχῆμα, ἀφ' ἑαυτοῦ
43 ἀρχεσθαι καὶ εἰς ἑαυτὸν καταλήγειν. δὴ καὶ τοῦ αἰῶνος
ἴδιον, εἰς ἑαυτὸν ἀναστρέφειν καὶ μηδαμοῦ περατοῦσθαι.
διὰ τοῦτο τὴν κεφαλὴν τοῦ χρόνου οὐχὶ πρώτην ἡμέραν
ἄλλὰ μίαν ὠρόμασεν· ἵνα καὶ ἐκ τῆς προσηγορίας τὸ συγγενὲς
ἔχῃ πρὸς τὸν αἰῶνα. τοῦ γὰρ μοναχοῦ καὶ ἀκοινωνήτου πρὸς
ἔτερον ἡ τὸν χαρακτῆρα δεικνύουσα, οἰκείως καὶ προσφυῶς
προσηγορεύθη μία. εἰ δὲ πολλοὺς ἡμῖν αἰῶνας παρίστησιν
ἡ Γραφή, αἰῶνα αἰῶνος καὶ αἰῶνας αἰώνων πολλαχοῦ λέ-
γοντα, ἀλλ' οὖν κάκει οὐχὶ πρῶτος οὐδὲ δεύτερος οὐδὲ
τρίτος ἡμῖν αἰῶν ἀπηρίθμηται· ὥστε μᾶλλον καταστάσεων
ἡμῖν καὶ πραγμάτων ποικίλων διαφοράς, ἀλλ' οὐχὶ περι-
γραφὰς καὶ πέρατα καὶ διαδοχὰς αἰώνων ἐκ τούτου δεί-
44 κνυσθαι. Ἡμέρα γὰρ Κυρίου, φησί, μεγάλη καὶ ἐπιφανής.
καὶ πάλιν· Ἶνα τί ὑμῖν ζητεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ Κυρίου;
καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος καὶ οὐ φῶς. σκότος δὲ δῆλον δτι τοῖς
ἀξιοῖς τοῦ σκότους. ἐπεὶ ἀνέσπερον καὶ ἀδιάδοχον καὶ ἀτε-
λεύτητον τὴν ἡμέραν ἐκείνην οἶδεν δὲ λόγος, ἦν καὶ δγδόην
δ ψαλμῳδὸς προσηγόρευσε, διὰ τὸ ξέω κεῖσθαι τοῦ ἐβδο-

20. «Ο ἐν ἀπορρήτοις παραδιδόμενος λόγος»· ἔννοει ἀπόκρυφον βι-
βλίον.

21. «Σημεῖα»· σημεῖα ἐλέγοντο αἱ μεγάλαι μονάδες μετρήσεως, π.χ.

- 42 ἡμέρας καὶ ὅχι εἰς περισσότερον χρόνον. Ἔνας ἄλλος ἐγκυρώτερος λόγος (ποὺ εἶπε «μία» καὶ ὅχι «πρώτη») εἶνε ἐκεῖνος ποὺ παραδίδεται εἰς τὴν ἀπόρρητον παράδοσιν²⁰, ὅτι φυσικὰ δὲ Θεὸς ποὺ κατεσκεύασε τὴν φύσιν τοῦ χρόνου, τοῦ ἔβαλε μέτρα καὶ μονάδας μετρήσεως²¹ τὰ διαστήματα τῶν ἡμερῶν, καὶ μετρώντας αὐτὸν μὲ τὴν ἔβδομάδα, διατάσσει νὰ ἀνακυκλοῦται συνεχῶς ἡ ἔβδομάδα εἰς τὸν ἑαυτόν της, ἀριθμώντας τὴν κίνησιν τοῦ χρόνου. Τὴν δὲ ἔβδομάδα πάλιν τὴν συμπληρώνει ἡ ἡμέρα «μία», καθὼς ἀνακυκλοῦται εἰς τὸν ἑαυτόν της ἐπτὰ φοράς· αὐτὸ δὲ τὸ σχῆμα εἶνε κυκλικόν, δηλαδὴ ἀρχίζει ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του καὶ καταλήγει εἰς τὸ ἑαυτόν του. Αὐτὸ εἶνε καὶ τοῦ αἰῶνος τὸ γνώρισμα, νὰ ἐπιστρέφῃ εἰς τὸν ἑαυτόν του καὶ πουθενὰ νὰ μὴ τελειώνῃ. Διὰ τοῦτο τὴν κεφαλὴν τοῦ χρόνου τὴν ὠνόμασεν ὅχι «πρώτην ἡμέραν» ἀλλὰ «μίαν». Ἔτσι καὶ ἀπὸ τὸ ὄνομά της θὰ φαίνεται ἡ συγγένειά της πρὸς τὸν αἰῶνα. Διότι εὔστόχως καὶ ἐπιτυχῶς ὠνομάσθη «μία» αὐτὴ ποὺ ἐκφράζει τὸν χαρακτῆρα τοῦ πράγματος ποὺ εἶνε μοναδικὸν καὶ δὲν ἔχει τὸ ὅμοιόν του. Ἀν δὲ ἡ Γραφὴ μᾶς ἀναφέρῃ πολλοὺς αἰῶνας, λέγοντας εἰς πολλὰ χωρία «αἰῶνα αἰῶνος» καὶ «αἰῶνας αἰώνων», καὶ ἐκεῖ ἀκόμη δὲν λέγει ποτὲ ἀριθμητικῶς «πρῶτος» καὶ «δεύτερος» καὶ «τρίτος αἰών». «Ωστε αὐτὸ μᾶς φανερώνει μᾶλλον διαφορὰς καταστάσεων καὶ ποικίλων πραγμάτων, καὶ ὅχι περιγράμματα καὶ ἀκρα καὶ διαδοχικὰς σειρὰς αἰώνων. Διότι λέγει· «Ἡμέρα Κυρίου μεγάλη καὶ ἐπιφανής» (Ἰωὴλ 2,11)· καὶ πάλιν· «Ἴνα τί ὑμῖν ζητεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ Κυρίου; καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος καὶ οὐ φῶς» (Ἄμ. 5,18). Ἐννοεῖται σκότος διὰ τοὺς ἀξίους τοῦ σκότους. Διότι ἄλλως εἶνε γνωστὸν ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη εἶνε ἀνέσπερος καὶ ἀναντικατάστατος ἀπὸ ἄλλην καὶ ἀτελείωτος· διὰ τοῦτο καὶ δὲ ψαλμῳδὸς τὴν ὠνόμασεν «δύρδην»

χιλιόμετρον, μίλι. Εἶνε τὰ βωμαϊκὰ signa. Ὁ Σουΐδας λέγει· «Σημεῖα· μίλια».

ματικοῦ τούτου χρόνου. ὥστε κἄν ήμέραν εἴπης κἄν αἰῶνα,
 τὴν αὐτὴν ἐρεῖς ἔννοιαν. εἴτε οὖν ήμέρα ή κατάστασις ἐκεί-
 νη λέγοιτο, μία ἐστὶ καὶ οὐ πολλαί· εἴτε αἱών προσαγορεύοι-
 το, μοναχὸς δὲν εἴη καὶ οὐ πολλοστός. ἵνα οὖν πρὸς τὴν μέλ-
 λουσαν ζωὴν τὴν ἔννοιαν ἀπαγάγῃ, μίαν ἀνόμασε τοῦ αἰῶνος
 τὴν εἰκόνα, τὴν ἀπαρχὴν τῶν ἡμερῶν, τὴν ὅμηλικα τοῦ φωτός,
 τὴν ἄγιαν κυριακήν, τὴν τῇ ἀναστάσει τοῦ Κυρίου τετι-
 45 μημένην. Ἐγένετο οὖν ἐσπέρα, φησί, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ήμέ-
 ρα μία. ἀλλὰ γὰρ καὶ οἱ περὶ τῆς ἐσπέρας ἐκείνης λόγοι
 ὑπὸ τῆς παρούσης ἐσπέρας καταληφθέντες, ἐνταῦθα ἡμῖν
 τὸν λόγον ὁρίζουσιν. ὁ δὲ Πατὴρ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, ὁ
 τὴν ἡμέραν κοσμήσας τῷ οὐρανίῳ φωτί, ὁ τὴν νύκτα φαι-
 δρύνας ταῖς αὐγαῖς τοῦ πυρός, ὁ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος
 τὴν ἀνάπαυσιν εὐτρεπίσας τῷ νοερῷ καὶ ἀπαύστῳ φωτί,
 φωτίσειεν ὑμῶν τὰς καρδίας ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας,
 καὶ ἀπρόσκοπον ὑμῶν διατηρήσειε τὴν ζωὴν, παρεχόμενος
 ὑμῖν ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατεῖν, ἵνα ἐκλάμψητε
 ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ λαμπρότητι τῶν ἀγίων, εἰς καύχημα ἐμοὶ
 εἰς ἡμέραν Χριστοῦ· φὶ ή δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τὸν αἰ-
 ᾓνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

22. Εἰς τὴν κοινὴν Ἑλληνικήν, εἰς τὴν διποίαν ἐγράφη καὶ ἡ μετάφρασις
 τῶν Ἐβδομήκοντα καὶ ἡ Κ. Διαθήκη, τὸ «μία» χρησιμοποιεῖται ἀντὶ τοῦ
 «πρώτη», χωρὶς νὰ σημαίνει τίποτε περισσότερον. Π.χ. «Ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ-
 τῆς μιᾶς σαββάτων» Ψαλ. 23,1· «Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων. . .» Λουκ. 24,1·
 «Αἱρετικὸν δινθρωπὸν μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παρασιτοῦ» Τίτ.
 3,10. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ «μία» ὡς μυστικωτέρας τινὸς ἔννοίας, ποὺ ἀναπτύσσει δ

(Ψαλ. 6,1 καὶ 11,1), ἀφοῦ εύρισκεται ἔξω ἀπὸ τὸν ἑβδοματικὸν αὐτὸν χρόνον. "Ωστε καὶ ἀν εἰπῆς «ἡμέραν» καὶ ἀν εἰπῆς «αἰῶνα», τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐκφράζεις. Καὶ ἀν λοιπὸν λεχθῆ ἡ κατάστασις ἐκείνη «ἡμέρα», εἰνε «μία» καὶ ὅχι πολλαῖ· καὶ ἀν ὀνομασθῆ «αἰών», εἰνε ἔνας μοναδικὸς καὶ ὅχι πολλοί. Θέλοντας λοιπὸν νὰ ἐλκύσῃ τὸν νοῦν πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωήν, ὠνόμασε «μίαν» τὴν εἰκόνα τοῦ αἰῶνος, τὴν ἀπαρχὴν τῶν ἡμερῶν, τὴν συνομήλικον τοῦ φωτός, τὴν ἀγίαν κυριακήν, αὐτὴν ποὺ ἐτιμήθη μὲ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου²². «Ἐγένετο» λοιπόν, λέγει, «ἐσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία». Ἀλλὰ τώρα πιὰ τὰ λόγια ποὺ ἐπρεπε νὰ εἰπῶ διὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην τὰ ἐπρόλαβεν ἡ παροῦσα ἐσπέρα²³, καὶ ἀναγκαζόμεθα νὰ σταματήσωμεν τὸν λόγον ἐδῶ. Ὁ δὲ Πατὴρ «τοῦ ἀληθινοῦ φωτός» (Ιω. 1,9), αὐτὸς ποὺ ἐστόλισε τὴν ἡμέραν μὲ τὸ φῶς τοῦ οὐρανοῦ²⁴, αὐτὸς ποὺ ἐφαίδρυνε τὴν νύκτα μὲ τὰς λάμψεις τοῦ πυρός²⁵, αὐτὸς ποὺ μὲ τὸ νοερὸν καὶ αἰώνιον φῶς κατεστόλισε τὴν ἀνάπτασιν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, εἴθε νὰ φωτίσῃ τὰς καρδίας σας μὲ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ζωήν σας χωρὶς σφάλματα, χαρίζοντάς σας τὸ «ώς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατεῖν» (Ρωμ. 13,13), διὰ νὰ ἀστράψετε ἀπὸ λάμψιν σὰν τὸν ἥλιον μέσα εἰς τὸ λαμπρὸν περιβάλλον τῶν ἀγίων, διὰ νὰ τὸ ἔχω ἐγὼ «καύχημα εἰς ἡμέραν Χριστοῦ» (Φιλ. 2,16)· εἰς αὐτὸν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

M. Βασίλειος εἰς τὰς παραγράφους 41 - 44 διφείλεται εἰς τὸ διπόκρυφον ἐκεῖνο ποὺ ἀναφέρει εἰς τὴν παράγραφον 42.

23. Θέλει νὰ εἰπῇ «μᾶς ἐπῆρε ἡ νύχτα». Ἀρα ἡ Β' διμιλία ἐκφωνεῖται βράδυ.

24. Ἐννοεῖ τὸν ἥλιον, ποὺ μόλις ἔδυσε.

25. Ἐννοεῖ τὰ ἀστρα, ποὺ μόλις ἀνατέλλουν.

- 1 α'. Τὰ τῆς πρώτης ἡμέρας ἔργα, μᾶλλον δὲ τὰ τῆς μιᾶς· μὴ γὰρ οὖν ἀφελώμεθα αὐτῆς τὸ ἀξίωμα, δὲν τῇ φύσει ἔχει, παρὰ τοῦ κτίσαντος καθ' ἑαυτὴν ἐκδοθεῖσα, οὐκέντα τῇ πρὸς τὰς ἄλλας συντάξει ἀριθμηθεῖσα· πλὴν ἀλλ' διτὶ τὰ ἐν αὐτῇ γενόμενα χθὲς ἐπελθὼν ὁ λόγος καὶ διελῶν τὴν ἐξήγησιν τοῖς ἀμρωμένοις, τὴν μὲν ἑωθινὴν τροφὴν τῶν ψυχῶν τὴν δὲ ἐσπεριτὴν εὐφροσύνην ποιησάμενος, νῦν ἐπὶ τὰ τῆς δευτέρας θαύματα μεταβαίνει. λέγω δὲ τοῦτο οὐκέπι τὴν τοῦ ἐξηγουμένου δύναμιν ἀναφέρων, ἀλλ' ἐπὶ τὴν χάριν τῶν γεγραμμένων φυσικῶς ἔχουσαν τὸ εὐπαράδεκτον καὶ πάσῃ καρδίᾳ προσηγένεται καὶ φίλον τῶν τὸ ἀληθὲς τοῦ πιθανοῦ προτιμώντων καθό καὶ ὁ φαλμωδὸς ἐμφατικώτατα τὸ ἐκ τῆς ἀληθείας ἥδιν παριστῶν, Ὡς γλυκέα, φησί, τῷ λάρυγγί μον τὰ λόγια σου, υπὲρ μέλι τῷ στόματί μου! χθὲς τοίνυν, καθόσσον ἦν δυνατόν, τῇ πέρι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ διατριβῇ τὰς ψυχὰς ὑμῶν εὐφράναντες, πάλιν ἀπηντήσαμεν σήμερον ἐν δευτέρᾳ ἡμέρᾳ, τῶν τῆς δευτέρας ἡμέρας ἔργων τὰ θαύματα κατοψόμενοι. ἀλλὰ γὰρ οὐ λέληθέ με, διτὶ πολλοὶ τεχνῖται τῶν βαναύσων τεχνῶν, ἀγαπητῶς ἐκ τῆς ἐφ' ἡμέραν ἔργασίας τὴν τροφὴν ἑαυτοῖς συμπορίζοντες, περιεστήκασιν ἡμᾶς, οἱ τὸν λόγον ἡμῖν συντέμνουσιν, ἵνα μὴ ἐπὶ πολὺ τῆς ἔργασίας ἀφέλκωνται.
- 2 3 πρὸς οὓς τί φημι; διτὶ τὸ δανεισθὲν τῷ Θεῷ τοῦ χρόνου μέρος οὐκέτι φανίζεται, ἀλλὰ σὺν μεγάλῃ ἀποδίδοται παρ'

1. 'Απ' ἔδω φαίνεται διτὶ αἱ διμιλίαι Α' - Β' ἐξεφωνήθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, πρωτὶ καὶ βράδυ, καὶ διτὶ ἡ παροῦσα ἐκφωνεῖται τὸ πρωτὶ τῆς ἐπομένης.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'

- 1 α'. Τὰ ἔργα τῆς πρώτης ἡμέρας· ἢ μᾶλλον τῆς «μί-
ᾶς». Ἄσ μὴ τῆς ἀφαιρέσωμεν τὸ φυσικὸν ἀξίωμα ποὺ ἔ-
χει, ἀφοῦ δὲ πλάστης τὴν ἐνεφάνισε μεμονωμένην, καὶ δὲν
τὴν συγκατέλεξε μαζὶ μὲ τὰς ἄλλας. Ἐν πάσῃ περιπτώ-
σει τὰ ὅσα ἔγιναν κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτήν, ἥλθε χθὲς δὲ
λόγος καὶ διαιρώντας τὴν ἔξηγησιν διὰ τοὺς ἀκροατάς,
ἄλλα μὲν τὰ ἔκανε πρωΐνην τροφὴν τῶν ψυχῶν ἄλλα δὲ
βραδινὴν εὔφροσύνην¹. καὶ τώρα δὲ λόγος μεταβαίνει
εἰς τὰ θαυμάσια τῆς δευτέρας. Καὶ τὸ λέγω αὐτὸ διὰ νὰ
ἔλκυσω τὴν προσοχήν σας ὅχι εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ἔξηγη-
τοῦ, ἀλλ' εἰς τὸ χαριτωμένον κείμενον ποὺ ἔχει φυσικὸν
προσὸν ὅτι εἶνε εὔπαράδεκτον καὶ καταληπτὸν καὶ πο-
θητὸν εἰς τὴν καρδίαν ὅλων αὐτῶν ποὺ προτιμοῦν τὸ ἀ-
ληθινὸν πάρα τὸ πειστικόν. Ἔτσι καὶ δὲ ψαλμῳδὸς ἐκ-
φράζοντας πάρα πολὺ ζωηρὰ τὴν γλυκύτητα τῆς ἀλη-
θείας λέγει· «Ὦ γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου!
- 2 ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου» (Ψαλ. 118,103). Ἄφοῦ λοι-
πὸν χθὲς ηὔφρανα τὰς ψυχάς σας, δύσον ἡμποροῦσα, μὲ
τὴν μελέτην γύρω ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, συναντώμε-
θα πάλιν σήμερον δευτέραν ἡμέραν, διὰ νὰ ἔξετάσωμεν
τὰ θαυμάσια ἔργα τῆς δευτέρας ἡμέρας. Δὲν μοῦ διαφεύ-
γει ὅμως τὴν προσοχήν, ὅτι πολλοὶ τεχνίται τῶν χειρω-
νακτικῶν τεχνῶν, ποριζόμενοι μόλις ἐπαρκῶς τὴν τρο-
φὴν των ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ἔργασίαν των, στέκονται
γύρω μου, καὶ δι' αὐτοὺς ἀναγκάζομαι νὰ συντομεύω
τὸν λόγον, διὰ νὰ μὴ χάνουν πολὺν χρόνον ἀπὸ τὴν ἔρ-
γασίαν των. Εἰς αὐτοὺς τί ἔχω νὰ εἰπῶ; Ὅτι τὸ μέρος
τοῦ χρόνου ποὺ τὸ δανείζουν εἰς τὸν Θεὸν δὲν πηγαίνει

αὐτοῦ τῇ προσθήκῃ. καὶ γὰρ δσαι περιστάσεις ἀσχολίας ποιητικαί, ταύτας δὲ Κύριος παραπέμψει· καὶ σώματι τόνον, καὶ ψυχῇ προθυμίαν, καὶ συναλλαγμάτων εὑμάρειαν, καὶ τὴν εἰς πάντα τὸν βίον εὐδοίαν τοῖς τὰ πνευματικὰ προτιμότερα ποιουμένοις διδούς. κἀντι ἐν τῷ παρόντι δὲ μὴ κατ’ ἐλπίδας ἡμῖν ἐκβῆ τὰ σπουδαζόμενα, ἀλλὰ πρός γέ τὸν ἐφεξῆς αἰῶνα ἀγαθὸς θησαυρὸς ἡ διδασκαλία τοῦ Πνεύματος. ἀνελε τοίνυν τῆς καρδίας πᾶσαν τοῦ βίου μέριμναν, καὶ δλον μοι σεαυτὸν ἐνταῦθα συνάγαγε. οὐ γὰρ ὅφελός τι τῆς τοῦ σώματος παρουσίας, τῆς καρδίας σου περὶ τὸν γῆινον θησαυρὸν πονουμένης.

β'. Καὶ εἰπεν δ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὄντος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὄντος καὶ ὄντος. ήδη καὶ χθὲς ἡκούσαμεν Θεοῦ ὁμάτων· Γενηθήτω φῶς. καὶ σήμερον· Γενηθήτω στερέωμα. πλέον δέ τι ἔχειν δοκεῖ τὰ παρόντα, δτι οὐκ ἀπέμεινεν δ λόγος ἐν ψιλῷ τῷ προστάγματι, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν καθ’ ἣν ἐπιζητεῖται τοῦ στερεώματος ἡ κατασκευὴ προσδιώρισεν. ἵνα διαχωρίζῃ, φησίν, ἀνὰ μέσον ὄντος καὶ ὄντος. πρῶτον μὲν οὖν ἀναλαβόντες ζητῶμεν, πῶς δ Θεὸς διαλέγεται. ἀρα τὸν ἡμέτερον τρόπον, πρότερον μὲν δ ἀπὸ τῶν πραγμάτων τύπος ἐγγίνεται τῇ νοήσει, ἐπειτα μετὰ τὸ φαντασθῆναι ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων τὰς οἰκείας καὶ προσφυεῖς ἐκάστου σημασίας ἐκλεγόμενος ἐξαγγέλλει; είτα τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων παραδοὺς τὰ νοηθέντα, οὕτω διὰ τῆς τοῦ ἀέρος τυπώσεως κατὰ τὴν ἔναρθρον τῆς φωνῆς κίνησιν τὸ ἐν τῷ κρυπτῷ νόημα σαφηνίζει; καὶ πῶς οὐ μυθῶδες τῆς τοιαύτης περιόδου λέγειν τὸν Θεὸν χρήζειν πρός τὴν τῶν νοηθέν-

χαμένον, ἀλλὰ τοὺς τὸ ἀνταποδίδει μὲ μεγάλον τόκον. Διότι μαζὶ μὲ τὰ πνευματικὰ θὰ στείλη δὲ Κύριος καὶ ὅσα ἄλλα συντελοῦν εἰς τὴν ἔργασίαν εἰς αὐτοὺς ποὺ προτιμοῦν περισσότερον τὰ πνευματικὰ δίδει καὶ εἰς τὴν ψυχὴν προθυμίαν, τονώνει καὶ τὸ σῶμα, διευκολύνει καὶ τὸ ἐμπόριον, καὶ γενικῶς δίδει κάθε προκοπήν εἰς τὴν ζωήν των. Αὕτα δὲ ποὺ μελετῶμεν, καὶ ἂν πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἔχουν τὸ πιθούμενον ἀποτέλεσμα, ὅμως ἡ διδασκαλία τοῦ Πνεύματος θὰ εἴνει καλὸν ἀποταμίευμα διὰ τὸ μέλλον. Διῶξε λοιπὸν ἀπὸ τὸν νοῦν σου ὅλην τὴν βιοτικὴν μέριμναν, καὶ συγκεντρώσου ὀλόκληρος ἔδῶ. Διότι δὲν ὠφελεῖ καθόλου ἡ σωματικὴ παρουσία, ὅταν ἡ καρδία σου στρέφεται μὲ ἄγχος γύρω ἀπὸ τὸν γῆινον θησαυρόν.

- 4 β'. «Καὶ εἶπεν δὲ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος» (Γέν. 1,6). Ἀπὸ χθὲς ἡδη ἡκούσαμεν λέξεις τοῦ Θεοῦ· «Γενηθήτω φῶς» (Γέν. 1,3). Καὶ σήμερον· «Γενηθήτω στερέωμα». Αὕτα τὰ σημερινὰ φαίνονται νὰ ἔχουν κάτι παραπάνω· διότι δὲν περιωρίσθη δὲ λόγος εἰς ἔνα ξηρὸν πρόσταγμα, ἀλλὰ προσδιώρισε καὶ τὴν αἰτίαν διὰ τὴν δποίαν ἐπιδιώκεται ἡ κατασκευὴ τοῦ στερεώματος. Διὰ νὰ διαχωρίζῃ, λέγει, «ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος». Πρῶτα λοιπὸν ἀς ἐρευνήσωμεν, πῶς ὁμιλεῖ δὲ Θεός. Ἀραγε ὅπως ἡμέτις, πρῶτα μὲν σχηματίζεται εἰς τὴν νόησίν του ἡ ἐκ τῶν πραγμάτων ἐντύπωσις, ἔπειτα μετὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς φαντασίας ἐκλέγει ἀπὸ τὰς ὑποκειμένας παραστάσεις τὰς καταλλήλους καὶ οἰκείας ἐνὸς ἐκάστου σημασίας καὶ τὰς ἔξαγγέλλει, ἔπειτα παραδίδει τὰ διανοήματα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν φωνητικῶν δργάνων καὶ ἔτσι μὲ τὸ κτύπημα τοῦ ἀέρος, τὸ κτύπημα ποὺ προκαλεῖ ἡ κίνησις τῆς ἐνάρθρου φωνῆς², καθιστᾶ σαφές τὸ κεκρυμμένον διανόημά του; Καὶ πῶς δὲν εἴνει μυθῶδες νὰ λέγῃ κανείς, ὅτι δὲ Θεός χρειάζεται ὅλον αὐτὸν

6 των δήλωσιν; ἡ εὐσεβέστερον λέγειν, ὅτι τὸ θεῖον βούλημα καὶ ἡ πρώτη δρμὴ τοῦ νοεροῦ κινήματος, τοῦτο λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ; σχηματίζει δὲ αὐτὸν διεξοδικῶς ἡ Γραφή, ἵνα δεῖξῃ ὅτι οὐχὶ γενέσθαι μόνον ἐβουλήθη τὴν κτίσιν, ἀλλὰ καὶ διά τυνος συνεργοῦ παραχθῆναι ταύτην εἰς γέννησιν. ἐδύνατο γάρ, ὡς ἐξ ἀρχῆς εἴπε, περὶ πάντων ἐπεξελθεῖν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· εἶτα Ἐποίησε φῶς· εἶτα Ἐποίησε τὸ στερέωμα· τὸν δὲ τὸν Θεὸν προστάττοντα καὶ διαλεγόμενον εἰσάγοντα, τὸν φῶντα προστάσσει καὶ φῶντα διαλέγεται κατὰ τὸ σιωπώμενον ὑποφάνει, οὐ βασκαίνοντα ἡμῖν τῆς γνώσεως, ἀλλ’ ἐκκαίοντα ἡμᾶς πρὸς τὸν πόθον, δι’ ὧν ἵχνη τινὰ καὶ ἐμφάσεις ὑποβάλλει τοῦ ἀπορρήτου. τὸ γὰρ πόνων κτηθὲν περιχαρῶς ὑπεδέχθη καὶ φιλοπόνως διεφυλάχθη· ὃν μέντοι πρόχειρος δὲ πορισμός, τούτων ἡ κτῆσις εὐκαταφρόνητος. διὰ τοῦτο ὁδῷ τινι καὶ τάξει ἡμᾶς εἰς τὴν περὶ τοῦ μονογενοῦς ἔνοιαν προσβιβάζει. καίτοι γε τοῦ ἐν φωνῇ λόγου οὐδὲ οὕτως ἦν χρεία τῇ ἀσωμάτῳ φύσει, αὐτῶν τῶν νοηθέντων μεταδίδοσθαι δυναμένων τῷ συνεργοῦντι. ὥστε τίς χρεία λόγου τοῖς δυναμένοις ἐξ αὐτοῦ τοῦ νοήματος κοινωνεῖν ἀλλήλοις τῶν βουλευμάτων; φωνὴ μὲν γὰρ δι’ ἀκοήν, καὶ ἀκοὴ φωνῆς ἔνεκεν. διόν δὲ οὐκ ἀήρ, οὐχὶ γλῶσσα, οὐχὶ οὖς, οὐ πόδος σκολιός ἐπὶ τὴν ἐν τῇ κεφαλῇ συνναίσθησιν ἀναφέρων τοὺς ψόφους, ἐκεῖ οὐδὲ ὄγμάτων χρεία, ἀλλ’ ἐξ αὐτῶν, ὡς ἀν εἴποι τις, τῶν ἐν καρδίᾳ νοημάτων τοῦ θελήματος ἡ μετάδοσις. διόπερ οὖν ἔφην, ὥστε διαναστῆναι τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς τὴν ἔρευ-

3. Ἐννοεῖ τὸν ἔνδοτερον τοῦ τυμπάνου σπειροειδῆ ἀκουστικὸν πόρον, δὲ ὅποιος λέγεται κοχλίας.

- 6 τὸν κύκλον, διὰ νὰ ἐκφράσῃ αὐτὰ ποὺ ἔσκεφθη; Ὡς εἶνε εὔσεβέστερον νὰ λέγῃ κανείς, ὅτι τὸ θεῖον θέλημα καὶ ἡ πρώτη δρμὴ τῆς νοήσεως του, αὐτὸς εἶνε λόγος τοῦ Θεοῦ; Τὸν διατυπώνει δὲ ἡ Γραφὴ ὡς ιστορίαν, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἡ θέλησην ὅχι μόνον νὰ γίνῃ ἡ κτίσις, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐμφανισθῇ εἰς αὐτὴν τὴν γέννησιν διὰ μέσου κάποιου συνεργάτου. Διότι ἡδύνατο, ὅπως ἔκανεν εἰς τὴν ἀρχήν, νὰ ιστορήσῃ δμοίως καὶ ὅλα τὰ ἀλλα· «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν δὲ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἐπειτα ἐποίησε φῶς· ἐπειτα ἐποίησε τὸ στερέωμα» (βλ. Γέν. 1,1 - 6). Αὐτὴ δύναμις παρουσιάζοντας τὸν Θεόν νὰ προστάξῃ καὶ νὰ συνομιλῇ, ὑπαινίσσεται αὐτὸν εἰς τὸν δόποιον προστάξει καὶ μὲ τὸν δόποιον συνομιλεῖ μὲ ἔνα σχῆμα ἀποσιωπήσεως· ὅχι ἐπειδὴ δὲν θέλει νὰ λάβωμεν γνῶσιν, ἀλλ’ ἐπειδὴ θέλει νὰ ἀνάψῃ τὸν πόθον μας μὲ τὸ νὰ τοποθετῇ κάτω ἀπὸ τὴν κάμινόν του μερικὰ ἵχνη καὶ ὑπαινιγμούς τοῦ ἀπορρήτου. Διότι αὐτὸς ποὺ τὸ ἀποκτᾶ κανεὶς μὲ κόπον, τὸ ὑποδέχεται μὲ πολλὴν χαρὰν καὶ τὸ διαφυλάσσει μὲ φιλοπονίαν. Ἐνῷ ὅσα ἀποκτᾶ εὐκόλως, αὐτὰ τὰ ἔχει ὡς εὐκαταφρόνητα ἀποκτήματα. Διὰ τοῦτο μᾶς προωθεῖ εἰς τὸ νὰ ἔννοήσωμεν τὸν μονογενῆ μὲ κάποιαν μέθοδον καὶ τάξιν. Ἀν καὶ βέβαια ἡ ἀσώματος φύσις (τοῦ Θεοῦ) οὔτε καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν είχεν ἀνάγκην ἀπὸ λόγον μὲ φωνήν, ἀφοῦ εἶνε δυνατὸν νὰ μεταδίδωνται εἰς
- 7 τὸν συνεργὸν τὰ ἴδια τὰ διανοήματα. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τί ἔχρειάζετο δὲ λόγος εἰς αὐτοὺς ποὺ δύνανται νὰ ἀνακοινώσουν τὰς σκέψεις των εἰς ἀλλήλους μὲ γυμνὴν τὴν νόησιν; Διότι ἡ φωνὴ βέβαια ἔγινε διὰ τὴν ἄκοήν καὶ ἡ ἄκοη διὰ τὴν φωνήν. Ἐνῷ ὅπου δὲ ὑπάρχει ἀήρ, οὔτε γλῶσσα, οὔτε αὐτί, οὔτε στριμένος ἄγωγὸς³ ποὺ νὰ μεταφέρῃ τοὺς ἥχους εἰς τὸ ἐντὸς τῆς κεφαλῆς αἰσθητήριον, ἐκεὶ οὔτε λόγια χρειάζονται· ἡ μετάδοσις τοῦ θελήματος γίνεται, θὰ ἡδύνατο νὰ είπῃ κανείς, ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ διανοήματα τοῦ νοός. Καὶ λοιπόν, αὐτὸς ποὺ ἔ-
- 8 τὸν συνεργὸν τὰ ἴδια τὰ διανοήματα. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τί ἔχρειάζετο δὲ λόγος εἰς αὐτοὺς ποὺ δύνανται νὰ ἀνακοινώσουν τὰς σκέψεις των εἰς ἀλλήλους μὲ γυμνὴν τὴν νόησιν; Διότι ἡ φωνὴ βέβαια ἔγινε διὰ τὴν ἄκοήν καὶ ἡ ἄκοη διὰ τὴν φωνήν. Ἐνῷ ὅπου δὲ ὑπάρχει ἀήρ, οὔτε γλῶσσα, οὔτε αὐτί, οὔτε στριμένος ἄγωγὸς³ ποὺ νὰ μεταφέρῃ τοὺς ἥχους εἰς τὸ ἐντὸς τῆς κεφαλῆς αἰσθητήριον, ἐκεὶ οὔτε λόγια χρειάζονται· ἡ μετάδοσις τοῦ θελήματος γίνεται, θὰ ἡδύνατο νὰ είπῃ κανείς, ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ διανοήματα τοῦ νοός. Καὶ λοιπόν, αὐτὸς ποὺ ἔ-

ναν τοῦ προσώπου πρὸς δν οἱ λόγοι, σοφῶς καὶ ἐντέχνως τὸ σχῆμα τοῦτο τῆς διαλέκτου παρείληπται.

9 γ'. Δεύτερον ἔστιν ἔξετάσαι, εἰ ἔτερον παρὰ τὸν ἐν ἀρχῇ πεποιημένον οὐρανὸν τὸ στερέωμα τοῦτο, δ καὶ αὐτὸς ἐπεκλήθη οὐρανός, καὶ εἰ δλῶς οὐρανοὶ δύο· δπερ οἱ τὰ περὶ οὐρανοῦ φιλοσοφήσαντες ἔλοιντ' ἀν μᾶλλον τὰς γλώσσας προέσθαι, ἢ ὡς ἀληθὲς παραδέξασθαι. Ἐνα γὰρ ὑποτίθενται οὐρανόν, καὶ οὐκ ἔχειν αὐτῷ φύσιν δεύτερον ἢ τρίτον ἢ πολλοστὸν προσγενέσθαι, πάσης τῆς οὐσίας τοῦ οὐρανίου σώματος εἰς τὴν τοῦ ἐνὸς σύστασιν ἀπαναλωθείσης, ὡς οἰονται. Ἐν γάρ φασι τὸ κυκλοφορικὸν σῶμα, καὶ τοῦτο πεπερασμένον· δπερ εἰ συναπήρτισται τῷ πρώτῳ οὐρανῷ,
 10 μηδὲν ὑπολείπεσθαι πρὸς δευτέρου ἢ τρίτου γένεσιν. ταῦτα μὲν οὖν οἱ ὅλην ἀγέννητον ἐπεισάγοντες τῷ δημιουργῷ φαντάζονται, ἐκ τῆς πρώτης μυθοποιίας πρὸς τὸ ἀκόλουθον ψεῦδος ὑποφερόμενοι· ήμεῖς δὲ ἀξιοῦμεν τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφούς, μὴ πρότερον ἡμᾶς καταχλευάζειν πρὸν τὰ πρὸς ἀλλήλους διάθωνται. εἰσὶ γὰρ ἐν αὐτοῖς οἱ ἀπείρους οὐρανοὺς καὶ κόσμους εἶναι φασιν, ὥν δταν ἀπελέγξωσι τὸ ἀπίθανον οἱ ἐμβριθεστέραις ταῖς ἀποδείξεσι χρώμενοι καὶ ταῖς γεω-

4. «Ἐν ἄρα καὶ λόγῳ καὶ ἀριθμῷ τὸ πρῶτον κινοῦν ὀκίνητον δν· καὶ τὸ κινούμενον ἄρα ἀεὶ καὶ συνεχῶς ἐν μόνον· εἰς ἄρα οὐρανὸς μόνος» Ἀριστοτέλης, Μετά τὰ φυσικά 11,8 (1074α).

5. Ἀριστοτέλης, Περὶ ούρ. 1, 2 (269α). Διὰ τῆς λέξεως «πτεπερασμένον» δ M. Βασίλειος ἔννοεῖ κυρίως ὅτι ἔχει τελειωμόν, δὲν εἶνε διεξάντλητον καὶ ἀδιαπάνητον. Ἄλλα δὲν δέχεται τὴν διξασίαν αὐτὴν τοῦ Ἀριστοτέλους.

λεγα, προκειμένου νὰ διεγείρη τὸν νοῦν μας εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ προσώπου πρὸς τὸν ὅποιον ἀπευθύνονται τὰ λόγια, σοφῶς καὶ ἐντέχνως υἱοθέτησε τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ διαλόγου.

- 9 γ'. Δεύτερον ποὺ ἔχομεν νὰ ἔξετάσωμεν εἰνε ἀν τὸ «στερέωμα» αὐτὸ εἰνε ἄλλο ἑκτὸς ἀπὸ τὸν ἐξ ἀρχῆς δημιουργημένον οὐρανόν, ποὺ καὶ αὐτὸ ὠνομάσθη οὐρανός, καὶ γενικῶς ἀν ὑπάρχουν δύο οὐρανοί. Αὔτοι ποὺ ἐφιλοσόφησαν τὰ σχετικὰ μὲ τὸν οὐρανὸν θὰ ἐπροτιμοῦσαν νὰ τοὺς κόψουν τὴν γλῶσσαν, παρὰ νὰ παραδεχθοῦν ὡς ἀληθινὸν αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πρᾶγμα. Διότι ὑποστηρίζουν ὅτι ὑπάρχει ἔνας οὐρανὸς⁴ καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐράνιος ούσια, διὰ νὰ γίνῃ ἐπὶ πλέον δεύτερος ἡ τρίτος ἡ πολλοστός, ἀφοῦ ὅλη ἡ ούσια τοῦ οὐρανίου σώματος κατηναλώθη διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐνός, καθὼς νομίζουν. Διότι, λέγουν, ἔνα εἰνε τὸ σῶμα ποὺ ἔχει τὴν ἴδιότητα τῆς περιστροφικῆς κινήσεως, καὶ τοῦτο εἰνε πεπερασμένον⁵. 'Ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὸν πρῶτον οὐρανόν, δὲν ὑπολείπεται τίποτε διὰ τὴν 10 κατασκευὴν δευτέρου ἡ τρίτου. Αὐτὰ λοιπὸν φαντάζονται αὐτοὶ ποὺ ὑποστηρίζουν βέβαια, ὅτι μαζὶ μὲ τὸν δημιουργὸν ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀγένητος ὑλη, καὶ ἔτσι κατρακυλοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν μυθοποιίαν εἰς τὸ μεταγενέστερον ψεῦδος. 'Ημεῖς ὅμως ἔχομεν τὴν ἀξίωσιν ἀπὸ τοὺς σοφοὺς τῶν 'Ἐλλήνων, νὰ μὴ μᾶς καταχλευάζουν, προτοῦ νὰ λύσουν τὰς μεταξύ των διαφοράς. Διότι ὑπάρχουν μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ισχυρίζονται, ὅτι ὑπάρχουν ἀπειροὶ οὐρανοὶ καὶ κόσμοι⁶. τὰ ἀπίθανα ποὺ λέγουν αὐτοί, ὅταν τὰ ἐλέγξουν ἐκεῖνοι ποὺ χρησιμοποιοῦν ἐπιστημονικωτέρας ἀποδείξεις, καὶ ὑποστη-

6. 'Ο Λεύκιππος καὶ δ Δημόκριτος ἦσαν ἐκεῖνοι ποὺ ὑπεστήριξαν «κόσμους ἀπείρους εἶναι γενητούς καὶ φθαρτούς». Διογένης Λαέρτ., Βίοι φιλ. 9,31· 9,44.

μετρικαῖς ἀνάγκαις συστήσωσι μὴ ἔχειν φύσιν ἄλλον οὐδανὸν γενέσθαι παρὰ τὸν ἑνα, τότε καὶ μᾶλλον καταγελα-
 σόμεθα τῆς γραμμικῆς καὶ ἐντέχνουν αὐτῶν φλυαρίας, εἴ-
 περ δρῶντες πομφόλυγας διὰ τῆς ὁμοίας αἰτίας γινομένας
 μίαν τε καὶ πολλάς, εἴτα ἀμφιβάλλοντι περὶ οὐρανῶν πλει-
 ὄνων, εἰ ἔξαρκεῖ αὐτοὺς ἡ δημιουργικὴ δύναμις παραγαγεῖν
 11 εἰς τὸ εἶναι. ὅν τὴν ἴσχυν καὶ τὸ μέγεθος οὐδὲν ἡγούμεθα
 διαφέρειν τῆς κοίλης νοτίδος τῆς ὑπερφυσωμένης ἐν τοῖς
 κρονοῖς, δταν πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως
 ἀποβλέψωμεν. ὥστε καταγέλλαστος αὐτοῖς ὁ τοῦ ἀδυνάτου
 λόγος. ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀπέχομεν τῷ δευτέρῳ ἀπιστεῖν,
 ὥστε καὶ τὸν τρίτον ἐπιζητοῦμεν, οὗ τῆς θέας ὁ μακάριος
 12 Παῦλος ἡξιώθη. ὁ δὲ ψαλμὸς ὀνομάζων οὐρανοὺς οὐρανῶν
 καὶ πλειόνων ἡμῖν ἔννοιαν ἐνεποίησεν. οὐ δήπον δὲ ταῦτα
 παραδοξότερα τῶν ἑπτὰ κύκλων, καθ' ὃν οἱ ἑπτὰ ἀστέρες
 σχεδὸν παρὰ πάντων συμφώνως ὁμολογοῦνται φέρεσθαι,
 οὓς καὶ ἐνηρμόσθαι φασὶν ἐτέρῳ τὸν ἔτερον κατὰ τὴν εἰ-
 κόνα τῶν κάδων τῶν εἰς ἀλλήλους ἐμβεβήκτων. τούτους
 δὲ τὴν ἐναντίαν τῷ παντὶ φερομένους, περισχιζομένου τοῦ

7. Ὑπαινίσσεται πάλιν τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ δποῖος ὑπεστήριξεν δτι
 δ οὐρανὸς δύναται νὰ είνε μόνον ἔνας καὶ ἔχρησιμοποίησεν ὡς ἐπιχείρημα
 τὴν γραμμικὴν παράστασιν τοῦ κύκλου, καθὼς ὑπεσημειώθη εἰς τὰ προηγού-
 μενα.

8. Χρησιμοποιεῖ τὸ παράδειγμα τῆς φούσκας, ποὺ είνε μικρογραφία
 τοῦ οὐρανοῦ, διὰ νὰ ἀνατρέσῃ τὸν Ἀριστοτέλη. "Οπως ἀπὸ ἔνα αἴτιον γί-
 νονται καὶ μία καὶ πολλαὶ φοῦσκες, ἔτσι δύνανται νὰ γίνουν καὶ πολλοὶ
 οὐρανοί.

9. Κατὰ τὸν Πλάτωνα (Τίμαιος 38e - 39a· Φαῖδρος 245cde· πολι-
 τεία 616 - 7) τὸ σύμπτων ἀποτελεῖται ἀπὸ δκτώ διαφανεῖς καὶ δμοκέντρους
 σφαίρας ἢ οὐρανούς, οἱ δποῖοι περιβάλλουν τὴν γῆν δπως οἱ ἀλλεπάλλη-
 λοι χιτῶνες τοῦ κρομμύου· ἢ γῆ κατέχει τὸ κέντρον. Πρώτη καὶ πλησιεστέ-

- ρίζουν μὲ τὴν γεωμετρικὴν ἀναγκαιότητα ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐσία διὰ νὰ κατασκευασθῇ ἄλλος οὐρανὸς ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἔνα, αἱ τότε εἰνε ποὺ θὰ γελάσωμεν μὲ τὴν φλυαρίαν τῶν ποὺ διακοσμεῖται μὲ γραμμικὰ σχήματα καὶ μὲ πολλὴν τέχνην⁷. διότι ἔνῳ βλέπουν ὅτι αἱ ὕδατιναι φοῦσκες μὲ ἔνα καὶ τὸ αὐτὸν αἴτιον γίνονται καὶ μία καὶ πολλαῖ, ἐν τούτοις ἀμφιβάλλουν διὰ τοὺς περισσοτέρους οὐρανούς, ἀμφιβάλλουν δηλαδὴ ἀν ἐπαρκεῖ ἡ δημιουργικὴ
- 11 δύναμις διὰ νὰ τοὺς φέρῃ εἰς τὴν ὑπαρξιν. 'Ἄλλ' ὅταν ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ἡ δύναμις καὶ τὸ μέγεθος τῶν οὐρανῶν δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὴν ὕδατινην φοῦσκαν, ποὺ καθὼς εἰνε κούφια ἀνέρχεται ἀπὸ τὸν πυθμένα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν πηγῶν⁸. "Ωστε, ὅταν αὐτοὶ Ισχυρίζωνται ὅτι αὐτὸν εἰνε ἀδύνατον, δὲ Ισχυρισμός τῶν εἰνε καταγέλαστος. 'Ημεῖς δὲ τόσον πολὺ ἀπέχομεν ἀπὸ τὸ νὰ ἀμφιβάλλωμεν διὰ τὸν δεύτερον οὐρανόν, ὥστε ἐρευνῶμεν καὶ τὸν τρίτον, τὸν δποῖον ἡξιώθη νὰ ἴδῃ δὲ μακάριος Παῦλος (Β' Κορ. 12,2). 'Ο δὲ ψαλμὸς ποὺ ἀναφέρει «οὐρανοὺς οὐρανῶν» (Ψαλ. 148,4) μᾶς βάζει εἰς
- 12 τὴν σκέψιν ὅτι ὑπάρχουν καὶ περισσότεροι. Δὲν εἰνε λοιπὸν αὐτὰ περισσότερον ἀπίθανα ἀπὸ τοὺς ἐπτὰ οὐρανούς, ἐπὶ τῶν δποίων σχεδὸν ὅλοι δμοφώνως δμολογοῦν ὅτι κινοῦνται οἱ ἐπτὰ ἀστέρες· περὶ τῶν δποίων μάλιστα λέγουν καὶ ὅτι εἰνε συναρμολογημένοι δὲνας ἐντὸς τοῦ ἄλλου, ὅπως ἀκριβῶς οἱ κάδοι ποὺ εύρισκονται ἐντὸς ἄλλήλων⁹. Αὐτοὶ δὲ οἱ οὐρανοί, λέγουν, κινούμε-

ρα πρὸς τὴν γῆν εἰνε ἡ σφαῖρα ἐπὶ τῆς δποίας εἰνε καθηλωμένη ἡ σελήνη· ἔπειτα διαδοχικῶς ἔξ σφαῖραι, ἐπὶ τῶν δποίων εἰνε ἀνὰ ἔνας καθηλωμένοι δὲ ήλιος καὶ οἱ ἄλλοι πέντε πλανῆται — διότι πέντε μόνον ἐγνώριζον οἱ ἀρχαῖοι, τοὺς δρατοὺς διὰ γυμνοῦ δφθαλμοῦ — δγδόη καὶ ἔξωτερικὴ σφαῖρα εἰνε δὲ οὐρανὸς ἐκεῖνος ἐπὶ τοῦ δποίου εἰνε καθηλωμένοι δλοι οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες. "Ολαι μαζὶ αἱ σφαῖραι γράφουν ἔνα κύκλον πέριξ τῆς γῆς ἐντὸς

- αἰθέρος αὐτοῖς, εὐηχόν τινα καὶ ἐναρμόνιον ἀποδιδόναι φθόγγον, ὥστε πᾶσαν τὴν ἐν μελῳδίαις ἡδονὴν ὑπερβάλλειν.
- 13 εἴτα ἐπειδὰν τὴν διὰ τῆς αἰσθήσεως πίστιν οἱ ταῦτα λέγοντες ἀπαιτῶνται, τί φασιν; διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς συνήθειαν πρὸς τὸν ψόφον ἐκ πρώτης γενέσεως συνεθισθέντες αὐτῷ, ἐκ πολλῆς τῆς περὶ τὸ ἀκούειν μελέτης τὴν αἰσθησιν ἀφρρήμεθα, ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς χαλκείοις συνεχῶς τὰ ὅτα κατακρονόμενοι. ὃν τὸ σεσοφισμένον καὶ σαθρὸν διελέγχειν, οὗτως ἐναργῶς ἐκ πρώτης ἀκοῆς πᾶσι καταφαινόμενον, οὐκ ἔστιν ἀνδρὸς οὕτε χρόνου εἰδότος φείδεσθαι οὕτε τῆς συνέσεως τῶν ἀκούντων στοχαζομένουν. ἀλλὰ τὰ τῶν ἔξωθεν τοῖς ἔξω καταλιπόντες, ἡμεῖς ἐπὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ὑποστρέφωμεν λόγον. εἴρηται μὲν οὖν τισι τῶν πρὸς ἡμῶν μὴ δευτέρου οὐρανοῦ γένεσιν εἶναι ταύτην, ἀλλ' ἐπεξήγησιν τοῦ προτέρου, διὰ τὸ ἐκεῖ μὲν ἐν κεφαλαίῳ παραδεδόσθαι οὐρανοῦ καὶ γῆς ποίησιν, ἐνταῦθα δὲ ἐπεξεργαστικώτερον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐκαστον γέγονε τὴν Γραφὴν ἡμῖν παραδιδόναι. ἡμεῖς δέ φαμεν, διὰ τὴν ἐπειδὴ καὶ ὄνομα ἔτερον καὶ χρεία ἴδιάζουσα τοῦ δευτέρου οὐρανοῦ παραδέδοται, ἔτερός ἔστι παρὰ τὸν ἐν ἀρχῇ πεποιημένον οὗτος, στερεωτέρας φύσεως, καὶ χρείαν ἔξαιρετον τῷ παντὶ παρεχόμενος.
- 15 δ'. Καὶ εἰπέν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδα-

είκοσιτετραώρου μὲν φοράν ἀπὸ διατολῶν πρὸς δυσμάς. Αἱ ἐπτὰ δύμως ἐσωτερικαὶ γράφουσιν ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων καὶ ἔνα περιοδικὸν κύκλον κατ' ἀντίστροφον φοράν· ἡ σελήνη π.χ. τὸν γράφει ἐντὸς μηνός, δὲ ἥλιος ἐντὸς ἔτους, κλπ. Ἔτσι ἡρμήνευον τὰς κινήσεις τῶν ἀστέρων πλὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ ἀλλοι φιλόσοφοι. Κικέρων, De republ. 6, 17 (=Somnium). Πλούταρχος, Περὶ φυγῆς, 11.

- νοι ἀντιθέτως πρὸς τὸ σύμπαν, καθὼς σχίζουν κυκλοτερῶς τὸν αἰθέρα, ἀναδίδουν ἔνα ὡραῖον καὶ ἀρμονικὸν ή-
 13 χον, ποὺ ὑπερακροντίζει κάθε μουσικὴν ἡδονὴν. Καὶ ὅταν
 ἔπειτα τοὺς ἐρωτοῦν, διατί δὲν τὸ ἀντιλαμβανόμεθα αὐτὸ μὲ τὴν αἴσθησιν, τί ἀπαντοῦν οἱ ἰσχυριζόμενοι αὐτὰ τὰ πράγματα; Ἀπαντοῦν ὅτι, ἔπειδὴ ἔξ ἀρχῆς ἐσυνηθίσαμεν εἰς τὸν ήχον αὐτὸν καὶ εἰμεθα ἐκ γενετῆς ἔξοικειωμένοι μ' αὐτόν, ἀπὸ τὴν πολλὴν ἀκρόασιν ἔχάσαμεν τὴν αἴσθησιν του. Ὁπως συμβαίνει μὲ τοὺς ἐργαζομένους εἰς τὰ σιδηρουργεῖα, τῶν ὅποιων τὰ αὐτιὰ συνηθίζουν εἰς τὸν συνεχῆ κρότον¹⁰. Αὐτὴν τὴν σοφιστικὴν καὶ σαθρὰν θεωρίαν, ἡ ὅποια ἐκ πρώτης ὅψεως φαίνεται εἰς ὄλους δλοκάθαρα δτι εἶνε τέτοια, διὰ νὰ τὴν ξετινάξῃ κανείς, πρέπει νὰ εἶνε ἔνας ἀνθρωπός ποὺ νὰ μὴ ξέρῃ νὰ λυπᾶται τὸν χρόνον του καὶ νὰ μὴ λογαριάζῃ ἀν οἱ ἀκροαταὶ του τὸν καταλάβαινουν ἡ ὅχι¹¹. Ἄλλ' ἡμεῖς ἂς ἀφήσωμεν τὰς θεωρίας τῶν ἔξωτερικῶν εἰς τοὺς ἔξωτερικούς καὶ ἂς ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας.
- 14 Εἶπαν λοιπὸν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς πρὸ ἡμῶν, ὅτι αὐτὴ δὲν εἶνε δημιουργία δευτέρου οὐρανοῦ, ἀλλ' ἔπειξήγησις τοῦ προηγουμένου· διότι ἔκει μὲν (εἰς τὸ Γεν. 1,1) ἡ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς διδάσκεται ἐπιγραμματικῶς, ἐδῶ δὲ ἡ Γραφὴ μᾶς παραδίδει πῶς ἔγινε τὸ καθένα μὲ τρόπον ἀναλυτικῶτερον. Ἔγὼ δὲ λέγω, ὅτι, ἐφ' ὅσον διὰ τὸν δεύτερον οὐρανὸν παραδίδεται καὶ ὄνομα ἄλλο καὶ χρησιμότης ἴδιαιτέρα, αὐτὸς εἶνε ἄλλος οὐρανὸς διάφορος τοῦ ἔξ ἀρχῆς δημιουργημένου, καὶ ὅτι εἶνε ἀπὸ στερεωτέρων ούσιαν, καὶ ὅτι παίζει ἔνα ἔξαιρετικὸν βόλον μέσα εἰς τὸ σύμπαν.
- 15 δ'. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὄντος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὄντος καὶ

10. Ταῦτα λέγουν ὡσαύτως οἱ ἀνωτέρω φιλόσοφοι.

11. Δηλαδὴ νὰ ἔχῃ ἀπεριόριστον χρόνον καὶ σοφοὺς ἀκροατάς.

τος. καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα· καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ ὄρθος δὴν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ὄρθος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος. καὶ πρό γε τοῦ ἄψασθαι τῆς διανοίας τῶν γεγραμμένων, πειραθῶμεν τὸ παρὰ τῶν ἄλλων ἀντεπαγόμενον διαλῦσαι. ἐρωτῶσι γὰρ ἡμᾶς, εἰ σφαιρικὸν μὲν τὸ σῶμα τοῦ στερεώματος, ὡς ἡ ὅψις δηλοῖ, ὁντὸν δὲ τὸ ὄρθωρ καὶ περιολισθαῖνον τοῖς ὑψηλοῖς, πᾶς ἀν ἐδυνήθη ἐπὶ τῆς κυρτῆς περιφερείας 16 τοῦ στερεώματος ἴδρυθηναι; τί δὴ πρὸς τοῦτο ἐροῦμεν; δτὶ μάλιστα μὲν οὐκ εἴ τι πρὸς ἡμᾶς κυκλοτερές ὁρᾶται κατὰ τὴν ἔνδον κοιλότητα, τοῦτο ἀνάγκη καὶ τὴν ἔξωθεν ἐπιφάνειαν σφαιρικῶς ἀπηρτίσθαι καὶ δλον ἀκριβῶς ἐντορρον εἶναι καὶ λείας περιηγμένον· δπου γε ὁρῶμεν τῶν τε λουτρῶν τοὺς λιθίνους δρόφους καὶ τὰς τῶν ἀντρωδῶν οἰκοδομημάτων κατασκευάς, ἢ κατὰ τὴν ἔνδον ὅψιν εἰς ἡμικύκλιον σχῆμα περιηγμένα, ἐν τοῖς ἄνω τοῦ τέγονς ὅμαλῃν ἔχει πολλάκις τὴν ἐπιφάνειαν. ὥστε τούτου γε ἐνεκα μήτε αὐτοὶ ἔχέτωσαν πράγματα, μήτε ἡμῖν παρεχέτωσαν, 17 ὡς οὐδ ὀνυμάτεις τὸ ὄρθωρ κατασχεῖν ἐν τοῖς ἄνω. ἐξῆς δ' ἀν εἴη λέγειν, τίς ἡ φύσις τοῦ στερεώματος καὶ διὰ τίνα αἰτίαν μεσιτεύειν ἐτάχθη τῷ ὄρθῳ. τὸ τοῦ στερεώματος ὄνομα σύνηθες τῇ Γραφῇ ἐπὶ τῶν κατ' ισχὺν ὑπερβαλλόντων τάσσειν· ὡς ὅταν λέγῃ· Κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου· καὶ Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς· 18 καὶ τὸ Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ. οἱ

12. Καλῶς διντιλαμβάνονται τὸ παράδειγμα ὅσοι ἔχουν ὑπ' ὅψιν τῶν τὰ καὶ σήμερον σωζόμενα βωμαϊκά ἢ βυζαντινά ἢ τουρκικά τρουλλοειδῆ λουτρά.

13. Οἱ θύραθεν, οἱ μὴ Χριστιανοί, καὶ οἱ πρὸ Χριστοῦ.

ύδατος, καὶ ἐποίησεν δὲ Θεός τὸ στερέωμα· καὶ διεχώρισεν δὲ Θεός ἀνὰ μέσον τοῦ ὄντος δὲ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ὄντος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος» (Γέν. 1,6 - 7). Πρὶν νὰ καταπιασθῶμεν μὲ τὸ νόημα τοῦ κειμένου, ἀς ἐπιχειρήσωμεν νὰ διαλύσωμεν αὐτὸ ποὺ φέρουν ὡς ἀντίρρησιν οἱ ἄλλοι. Μᾶς ἔρωτοῦν· Ἐὰν τὸ μὲν σῶμα τοῦ στερεώματος εἴνε σφαιρικὸν, δπως φανερώνει καὶ ἡ ὅψις του, τὸ δὲ ὄντωρ εἴνε ῥευστὸν καὶ ἔχει τὴν ἴδιότητα νὰ κατρακυλᾷ ἀπὸ τὰ ὑψηλά (πρὸς τὰ κάτω) περιφερειακῶς, πῶς ἡδυνήθη τὸ ὄντωρ νὰ ἔδρασῃ ἐπάνω εἰς τὴν κυρτήν ἐπιφάνειαν τοῦ στερεώματος;

- 16 Τί θὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὴν ἔρωτησιν αὐτήν; Ὅτι πρῶτα - πρῶτα, ὅταν ἡμεῖς βλέπωμεν ἔνα σῶμα ἀπὸ τὴν πλευράν μας καὶ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικήν του κοίλην ἐπιφάνειαν σφαιρικόν, αὐτὸ δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ὅτι καὶ ἡ ἔξωτερική του ἐπιφάνεια εἴνε σφαιρική καὶ ὅλον τὸ σῶμα πλανισμένον μὲ ἀκρίβειαν καὶ ἀπὸ παντοῦ λεῖον. Βλέπομεν π.χ. καὶ τῶν λουτρῶν τὰ μαρμάρινα ταβάνια καὶ τὰ οίκοδομήματα ποὺ κατασκευάζονται κατ' ἀπομίμησιν στήλαίων, ὅτι ἀπὸ τὴν ἐσωτερικήν των ὅψιν ἔχουν σχῆμα ἡμισφαιρικόν, ἐνῷ ἔξωτερικῶς ἔχουν πολλάκις τὴν ἐπιφάνειαν τῆς στέγης ἐπίπεδον¹². Ὅστε κατόπιν τούτου μήτε αὐτοὶ (οἱ ἀντιρρησίαι) νὰ ἐνοχλοῦνται, μήτε ἡμᾶς νὰ ἐνοχλοῦν, λέγοντας δτι δῆθεν δὲν δυνάμεθα νὰ συγκρατήσωμεν τὸ ὄντωρ ἐπάνω ἀπὸ τὸ στερέωμα. Καὶ τώρα ἥλθεν ἡ σειρά νὰ εἰπούμεν, ποία εἴνε ἡ φύσις τοῦ στερεώματος καὶ διὰ ποῖον λόγον ἐτάχθη νὰ διαχωρίζῃ εἰς τὸ μέσον τὸ ὄντωρ. Ἡ Γραφὴ ἔχει τὴν συνήθειαν νὰ χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν «στερέωμα» ἐπὶ τῶν πραγμάτων ποὺ ἔχουν ὑπερβολικήν δύναμιν· δπως ὅταν λέγῃ· «Κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου» (Ψαλ. 17,3)· καὶ «Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς» (Ψαλ. 74,4)· καὶ τὸ «Ἄλιεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ» (Ψαλ. 150,1). Καὶ οἱ μὲν ἔξωτερικοὶ¹³ «στερεόν»

μὲν γὰρ ἔξωθεν στερεὸν λέγουσι σῶμα τὸ οἰον ναστὸν καὶ πλῆρες, δὲ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ μαθηματικοῦ λέγεται. ἔστι δὲ τὸ μὲν μαθηματικὸν τὸ ἐν μόναις ταῖς διαστάσεσι τὸ εἰναι ἔχον, ἐν τῷ πλάτει, λέγω, καὶ τῷ βάθει καὶ τῷ ὅψει τὸ δὲ στερεὸν δὲ πρὸς τοῖς διαστήμασι καὶ τὴν ἀντιτυπίαν ἔχει. τῇ δὲ Γραφῇ σύνηθες τὸ κραταιὸν καὶ ἀνένδοτον στερέωμα λέγειν, ὡς καὶ ἐπὶ ἀέρος πολλάκις καταπυκνωθέντος τῇ φωνῇ ταύτῃ κεχρῆσθαι· ὡς δταν λέγῃ· Ὁ στερεῶν βροντήν· τὴν γὰρ στερρότητα καὶ ἀντιτυπίαν τοῦ πνεύματος τοῦ ἐναπολαμβανομένου ταῖς κλοιότησι τῶν νεφῶν, καὶ διὰ τὸ βιαίως ἐκρήγνυσθαι τοὺς κατὰ τὰς βροντὰς ἀποτελοῦντος ψόφους, στερέωσιν βροντῆς ἡ Γραφὴ προσηγόρευσεν. καὶ νῦν τοίνυν ἥγονύμεθα ἐπί τινος στερρᾶς φύσεως, στέγειν τοῦ ὄδατος τὸ ὀλισθηρὸν καὶ εὐδιάλυτον ἔξαρκούσης, τὴν φωνὴν ταύτην τετάχθαι. καὶ οὐ δήπον, ἐπειδὴ κατὰ τὴν κοινὴν ἐκδοχὴν ἐκ τοῦ ὄδατος δοκεῖ τὴν γένεσιν ἐσχηκέναι, ἡ ὄδατι πεπηγότι ἐμφερὲς εἰναι προσήκει νομίζειν, ἡ τινι τοιαύτῃ ὅλῃ ἐκ τῆς τοῦ ὑγροῦ διηθήσεως τὴν ἀρχὴν λαμβανούσῃ, ὅποια ἔστιν ἡ τε τοῦ κρυστάλλου

14. Δηλαδὴ τὸ ἀφηρημένον, τὸ νοητὸν σχῆμα.

15. «Ἀντιτυπία» λέγεται ἡ ιδιότης τῶν ἀντιτύπων σωμάτων. Ἀντίτυπα σώματα λέγονται αὐτά ποὺ προσκρούουν εἰς τὴν ἀφήν, ποὺ ἀντιστέκονται εἰς τὸ χέρι, αὐτά εἰς τὰ δποῖα «χτυπάει» τὸ χέρι, τὰ πιαστά, τὰ μὴ ἀφηρημένα ἀλλὰ χειροπιαστά.

16. «Ἀνένδοτον» ἀνυποχώρητον· αὐτὸ ποὺ νικᾷ οἰανδήποτε βίαν καὶ μένει ἀσάλευτον.

17. «Οἱ στοῖκοι βροντήν φασι συγκρουσμὸν νεφῶν . . .» Πλούταρχος

σῶμα λέγουν αὐτὸ ποὺ εἶνε τρόπον τινὰ γεμιστὸν καὶ πλῆρες, καὶ λέγεται «στερεὸν» διὰ νὰ ἀντιδιαστέλλεται ἀπὸ τὸ «μαθηματικὸν». Τὸ «μαθηματικὸν» εἶνε ἐκεῖνο ποὺ ἡ ὑπαρξίς του ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ τὰς διαστάσεις, δηλαδὴ τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος καὶ τὸ ὑψος¹⁴. Ἐνῷ τὸ στερεὸν εἶνε ἐκεῖνο ποὺ ἔκτὸς ἀπὸ τὰς διαστάσεις ἔχει καὶ τὴν ἴδιότητα τοῦ χειροπιαστοῦ¹⁵. Ἡ δὲ Γραφὴ ἔχει τὴν συνήθειαν νὰ λέγῃ «στερέωμα» τὸ κραταιὸν καὶ ἀνένδοτον¹⁶. καὶ χρησιμοποιεῖ πολλὰς φορὰς αὐτὴν τὴν λέξιν ἀκόμη καὶ διὰ τὸν ἀέρα, ὅταν ἐννοήται συμπυκνωμένος· δπως ὅταν λέγῃ· «‘Ο στερεῶν τὴν βροντήν» (Ἄμ. 4,13). Διότι ἡ Γραφὴ ὀνομάζει στερέωσιν βροντῆς αὐτὸ ποὺ κάνει δ στερεὸς καὶ χειροπιαστὸς ἀνεμος, ὅταν πιέζεται αἰχμαλωτισμένος μέσα εἰς τὰς κοιλότητας τῶν νεφῶν καὶ, καθὼς ἐκρήγνυται βιαίως, δημιουργεῖ τοὺς κρότους τῶν βροντῶν¹⁷. Ἔτσι λοιπὸν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν νομίζω, δτι ἡ λέξις αὐτὴ χρησιμοποιεῖται διὰ νὰ δηλώσῃ μίαν στερεὰν ὕλην ποὺ εἶνε ἱκανὴ νὰ συγκρατῇ τὸ δλισθηρὸν καὶ εύδιάλυτον ὕδωρ. Καὶ δὲν πρέπει ἀσφαλῶς, ἐπειδὴ κατὰ τὴν κοινὴν ἀντίληψιν φαίνεται δτι τὸ στερέωμα ἀποτελεῖται ἀπὸ ὕδωρ, νὰ νομίζωμεν καὶ ἡμεῖς δτι εἶνε ἔνα εἶδος πάγου ὕδατίνου, ἡ μία παρομοία ούσια ποὺ προέρχεται ἀπὸ φιλτραρισμένον ὑγρὸν στοιχείον, δπως π.χ. εἶνε ἡ ούσια τοῦ κρυστάλλου λίθου¹⁸, δ ὅποιος, καθὼς λέγουν, λαμβάνει αὐτὴν τὴν μορ-

χος, Ἀρέσκ. φιλοσ., 3,3. «Ἀστραπὴν δ' ἔξαψιν νεφῶν παρατριβομένων ἡ βηγνυμένων ὑπὸ πνεύματος, ὡς Ζήνων ἐν τῷ Περὶ τοῦ δλου· βροντὴν δὲ τὸν τούτων ψόφον ἐκ παρατρίψεως ἡ βῆξεως» Διογένης Λαέρτ., Βίοι φιλ. 7,153 (Ζήνων).

18. «Ἐμπεδοκλῆς στερέμνιον εἶναι τὸν ούρανὸν ἐξ ἀέρος συμπαγέντος ὑπὸ πυρὸς κρυσταλλοειδῶς . . . (φησὶ)» Πλούταρχος, Ἀρέσκ., φιλοσ. 2,11. «Αὐτὸν δὲ τὸν ούρανὸν κρυσταλλοειδῆ φησιν Ἐμπεδοκλῆς» Διογένης Λαέρτ., Βίοι φιλ. 8,77.

λίθον, δν δι' ὑπερβάλλουσαν τοῦ ὕδατος πῆξιν μεταποιεῖσθαι φασιν, ἥ ν τοῦ σπέκλου φύσις ἐν μετάλλοις συνισταμένη. λίθος δέ ἔστι διαγής, ἴδιάζουσαν καὶ καθαρωτάτην τὴν διαφάνειαν κεκτημένος, δς ἐὰν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀκριβῆς εὑρεθῇ, μήτε κατεδηδεσμένος σηπεδόνι τινί, μήτε τὸ βάθος ὑπεροργυμένος ταῖς διαφύσεις, μικροῦ τῷ ἀέρι τὴν διαύγειαν ἔοικεν. οὐδενὶ οὖν τούτων εἰκάζομεν τὸ στερέωμα. παιδικῆς γάρ τῷ ὅντι καὶ ἀπλῆς διανοίας, τοι-
21 αύτας ἔχειν περὶ τῶν οὐρανίων τὰς ὑπολήψεις. οὐ μήν, οὐδὲ εἰ πάντα ἐν ἀπασίν ἔστι, πῦρ μὲν ἐν γῇ, ἀὴρ δὲ ἐν ὕδατι, καὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως ἐν ἑτέρῳ τὸ ἔτερον· καὶ μηδὲν τῶν αἰσθήσει ὑποπιπτόντων στοιχείων εἴλικρινές ἔστι καὶ ἀμιγὲς ἡ τῆς πρὸς τὸ μέσον ἡ τῆς πρὸς τὸ ἀντικείμενον κοινωνίας· τούτου ἔνεκεν καταδεχόμεθα, τὸ στερέωμα ἡ ἐξ ἐνὸς τῶν ἀπλῶν ἡ τὸ ἀπὸ τούτων μῆγμα φῆσαι ὑπάρχειν, δεδιδαγμένοι παρὰ τῆς Γραφῆς, μηδὲν ἐπιτρέπειν ἡμῶν
22 τῷ νῷ πέρα τῶν συγκεχωρημένων φαντασιοῦσθαι. μὴ πα-
ραδράμῃ δὲ ἡμᾶς μηδὲ ἐκεῖνο ἀπαρασήμαντον, ὅτι μετὰ τὸ προστάξαι τὸν Θεὸν Γενηθήτω στερέωμα, οὐκ εἰρηται ἀπλῶς *Καὶ ἐγένετο στερέωμα· ἀλλὰ Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα· καὶ πάλιν· Διεχώρισεν ὁ Θεός.* οἱ καφοὶ ἀκούσατε καὶ οἱ τυφλοὶ ἀναβλέψατε. καὶ τίς καφός, ἀλλ' ἡ ὁ μὴ ἀκούων οὗτω μεγαλοφώνως ἐμβοῶντος τοῦ Πνεύματος; καὶ τίς τυφλός; ὁ μὴ ἐνορῶν ταῖς οὖτως ἐναργέσι περὶ τοῦ

19. «Τοὺς γάρ κρυστάλλους λίθους ἔχειν τὴν σύστασιν ἐξ ὕδατος καθαροῦ παγέντος οὐχ ὑπὸ ψύχους, ἀλλ' ὑπὸ θείου πυρὸς δινάμεως, δι' ἣν δοσήπτους μὲν αὐτοὺς διαιμένειν, βαφῆναι δὲ πολυμόρφως διατυμιάσει πνεύματος» Διόδωρος Σικελ., Βιβλιοθ. Ιστ. 2, 52, 2.

20. «Σπέκλον» (= speculum = καθρέφτης)· οἱ ἀρχαῖοι κατεσκεύαζον τοὺς καθρέφτας ἀπὸ μπροῦντζον ἢ δρυγυρον.

- φήν ἀπὸ ὑπερβολικὴν πῆξιν τοῦ ὄντος¹⁹, ἢ δπως εἰνε
 20 δ καθρέφτης ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ μέταλλα²⁰. ‘Υπάρχει καὶ ἔνας λίθος διαφανῆς ποὺ ἔχει μίση διαφάνειαν ίδιάζουσαν καὶ καθαρωτάτην· αὐτὸς δταν εύρεθῇ ἀμιγῆς καὶ ἀνόθευτος, χωρὶς νὰ εἰνε φαγωμένος ἀπὸ σῆψιν καὶ χωρὶς νὰ ἔχῃ εἰς τὸ βάθος τῆς μάζης του σπασμένην τὴν διαφάνειαν ἀπὸ φλέβας²¹, ἐλάχιστα διαφέρει εἰς τὴν διαύγειαν ὅπὸ τὸν ἀέρα. Μὲ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν παρομοιάζω τὸ στερέωμα. Διότι μόνον μία ὄντως παιδικὴ καὶ ἀπλοϊκὴ διάνοια δύναται νὰ ἔχῃ τοιαύτας διντίληψεις περὶ
- 21 τῶν οὐρανίων σωμάτων. Καὶ βέβαια, παρὰ τὸ δτι δλα εύρισκονται μέσα εἰς δλα, καὶ τὸ πῦρ μέσα εἰς τὴν γῆν, καὶ δ ἀτῆρ εἰς τὸ ὄντωρ, καὶ ἐξ δλων τῶν ἄλλων δμοίως τὸ καθένα μέσα εἰς τὸ ἄλλο, παρὰ τὸ δτι κανένα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ὑποπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις δὲν εἰνε ἀνόθευτον καὶ ἀμιγές, ἀλλ’ εἰνε ἀνάμικτον ἢ μὲ ἔνα οὔδετον ὡς πρὸς αὐτὸ σῶμα ἢ μὲ τὸ ἄκρως διντίθετον, παρὰ ταῦτα, λέγω, δὲν παραδέχομαι ὅτι τὸ στερέωμα ἀποτελεῖται ἢ ἀπὸ ἔνα ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ αὐτὰ στοιχεῖα ἢ ἀπὸ ἔνα μῆγμα αὐτῶν· διότι ἔχομεν διδαχθῆ ἀπὸ τὴν Γραφήν, νὰ μὴ ἐπιτρέπωμεν εἰς τὴν διάνοιαν μας νὰ φαντασιοκοπῇ καθόλου πέραν ἀπὸ τὰ ἐπιτρεπόμενα δρια. Δὲν πρέπει δὲ νὰ μᾶς περάσῃ ἀπαρατήρητον καὶ τοῦτο, δτι μετὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ «Γενηθήτω στερέωμα» δὲν λέγεται δπλῶς «Καὶ ἐγένετο στερέωμα», ἀλλὰ «Καὶ ἐποίησεν δ Θεός τὸ στερέωμα»· καὶ ἐν συνεχείᾳ «Διεχώρισεν δ Θεός». Ἀκούσατε, κωφοί, καὶ ἴδετε, τυφλοί. Καὶ ποῖος ἄλλος εἰνε κωφός, ἀν δχι αὐτὸς ποὺ δὲν ἀκούει τὸ Πνεῦμα ποὺ βοᾷ τόσον μεγαλοφώνως; Καὶ ποῖος δ τυφλός; Αὐτὸς ποὺ δὲν διαβλέπει τὰ τόσον σαφῆ τεκμήρια περὶ τοῦ

21. «Διαφύσεις» λέγει τὰ «νερά» ἢ «κύματα» ἢ «φλέβας». ἔννοοῦνται αἱ ἐνδομάζιαι δικτίνες τῶν διαφανῶν σωμάτων.

μονογενοῦς ἀποδείξεσι. Γενηθήτω στερέωμα· αὕτη ἡ φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας. Ἐποίησεν δὲ Θεός τὸ στερέωμα· αὕτη τῆς ποιητικῆς καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως μαρτυρία.

- 23 ε'. Ἀλλ' ἐπὶ τὰ συνεχῆ τῆς ἔξηγήσεως τὸν λόγον ἐπαναγάγωμεν. Ἐστω διαχωρίζον, φησίν, ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. ἀπειρος μὲν ἦν, ὡς ἔοικε, τῶν ὑδάτων ἡ χύσις, πανταχόθεν ἐπικυμαιούντων τῇ γῇ καὶ ἀπαιωρουμένων αὐτῆς, ὡς καὶ τὴν πρὸς τὰ ἄλλα στοιχεῖα δοκεῖν ἀναλογίαν ἐκβαίνειν. διὰ τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς κατόπιν ἐλέγετο ἄβυσσος πανταχόθεν περιβεβλῆσθαι τῇ γῇ. τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ πλήθους ἐν τοῖς ἔξης ἀποδώσομεν. πάντως δὲ οὐδεὶς ὑμῶν οὐδὲ τῶν πάνυ κατησκημένων τὸν νοῦν καὶ περὶ τὴν φθειρομένην ταύτην καὶ φέουσαν φύσιν δξυωπούντων ἐπισκήψει τῇ δόξῃ, ὡς ἀδύνατα ἡ πλασματώδη ὑποτιθεμένων κατὰ τὸν λόγον οὐδὲ ἀπαιτήσει ἡμᾶς εὐθύνας, ἐπὶ τίνος ἡ τῶν ὑδάτων ἥδραστο φύσις. φὰρ λόγῳ τὴν γῆν βαρυτέραν οὖσαν τοῦ ὕδατος ἀπαιωροῦσι τοῦ μέσου τῶν ἐσχάτων ἀπάγοντες, τῷ αὐτῷ δήπον πάντως καὶ τὸ μυρίον ὕδωρ ἐκεῖνο, διά τε τὴν κατὰ φύσιν ἐπὶ τὸ κάτω φορὰν καὶ διὰ τὴν πανταχόθεν ἰσορροπίαν, περὶ τὴν γῆν ἀτρεμεῖν συγχωρήσουσιν. οὐκοῦν ἀπλετος ἡ τοῦ ὕδατος φύσις τῇ γῇ περιεκέχυτο, οὐχὶ συμμέτρως ἔχουσα πρὸς αὐτήν, ἀλλ' εἰς τὸ πολλαπλάσιον ὑπερβάλλονσα, οὕτως ἐξ ἀρχῆς τοῦ μεγάλου τεχνίτου προ-

22. Αἰτία εἶνε δ Πατήρ, Δύναμις δ Υἱός· ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἀνομοίους (= ἀρειανούς), τοὺς δόποίους καὶ δονομάζει παραπάνω κωφούς καὶ τυφλούς.

23. Ἐκυμάτιζον ὡς θάλασσα, αἰωροῦντο ὡς νέφωσις.

μονογενοῦς. «Γενηθήτω στερέωμα»· αὐτὴ εἶνε ἡ φωνὴ τῆς Αἰτίας ποὺ κάνει τὴν ἀρχήν. «Ἐποίησεν δὲ Θεός τὸ στερέωμα»· αὐτὴ εἶνε ἡ μαρτυρία τῆς Δυνάμεως ποὺ ἐκτελεῖ καὶ δημιουργεῖ²³.

- 23 ε'. 'Αλλ' ὅς ἐπαναφέρωμεν τὸν λόγον εἰς τὴν συνέχειαν τῆς ἔξηγήσεως. Νὰ διαχωρίζῃ, λέγει, «ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος». Καθὼς φαίνεται τὰ ὕδατα ήσαν μία πλήμμυρα χωρὶς ἄκραν καὶ στάθμην, καὶ ἀπὸ παντοῦ ἐκυμάτιζον ἐπὶ τῆς γῆς καὶ αἰώροῦντο ὑπεράνω αὐτῆς²⁴. τόσον, ποὺ ἐφαίνετο διτὶ ὑπερβαίνουν καὶ τὴν ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἄλλα στοιχεῖα²⁵. Καὶ αὐτὸς εἶνε δὲ λόγος διὰ τὸν διποίον εἰς τὰ προηγούμενα ἐλέχθη διτὶ ἀπὸ παντοῦ περιέβαλλε τὴν γῆν ἀβυσσος (Γέν. 1,2). Θὰ ἔξηγήσω δὲ τὴν αἰτίαν τοῦ πλήθους (τῶν ὕδατων) παρακάτω. Πάντως κανεὶς ἀπὸ σᾶς, οὔτε ἀν εἶνε ἀπὸ τὰ πολὺ ἔξησκημένα μυαλά, τὰ ὀξυδερκῆ δύσον ἀφορᾶ εἰς τὴν φθαρτὴν αὐτὴν καὶ καταρρέουσαν φύσιν, δὲν θὰ φέρῃ ἀντίρρησιν εἰς τὴν γνώμην μου, διτὶ δῆθεν παρενείρω εἰς τὸν λόγον μου πράγματα ἀδύνατα καὶ πλαστά· οὔτε θὰ ἀπαιτήσῃ νὰ τοῦ ἀπαντήσω ὑπευθύνως, ἐπάνω εἰς τί ἐστηρίζοντο τὰ ὕδατα. Διότι μὲ διποιαν λογικήν παίρνουν τὴν γῆν ποὺ εἶνε βαρυτέρα ἀπὸ τὸ ὕδωρ καὶ τὴν κρεμοῦν ἀπὸ τὸ μέσον τῶν ἐσχάτων, μὲ τὴν ἴδιαν περίπου λογικήν θὰ παραδεχθοῦν διπωσδήποτε, διτὶ καὶ τὸ ἀπειρον ἐκείνο ὕδωρ μένει ἀσάλευτον γύρω ἀπὸ τὴν γῆν, καὶ διότι ἐκ φύσεως φέρεται πρὸς τὰ κάτω, καὶ διότι ἀπὸ παντοῦ ἰσορροπεῖ²⁶. Ἀπέραντος λοιπὸν ἡ φύσις τοῦ ὕδατος ἡτο χαμένη γύρω ἀπὸ τὴν γῆν, καὶ δὲν ἡτο σύμμετρος μὲ αὐτὴν ἄλλ' ὑπερβολικῶς πολλαπλασία· διότι ἔτσι προέβλεψεν ἐξ ἀρχῆς τὸ μέλλον δὲ μέγας τεχνί-

24. Τὸν δέρα, τὴν γῆν, καὶ τὸ πῦρ.

25. Δηλαδὴ ἐκ φύσεως καταλαμβάνει τοὺς χαμηλοτέρους χώρους καὶ ἔχει μίαν μόνον παγκόσμιον στάθμην.

βλεψαμένου τὸ μέλλον καὶ διὰ τὴν ἐφεξῆς χρείαν τὰ πρῶτα διαθεμένουν. τίς οὖν χρεία τοῦ ἀμύθητον δσον ὑπερβάλλειν τὸ ὅδωρ; ἐπειδὴ ἀναγκαία τῷ παντὶ τοῦ πνρὸς ἡ οὐσία, οὐ μόνον πρὸς τὴν τῶν περιγείων οἰκονομίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ παντός. κολοφὸν γὰρ ἀν ἦν τὸ δλον ἐνὶ τῷ μεγίστῳ καὶ καιριωτάτῳ πάντων ἐλλεῖπον. ἀντικείμενα δὲ ταῦτα ἀλλήλοις, καὶ φθαρτικὸν ἔτερον τοῦ ἔτερου πῦρ μὲν τοῦ ὅδατος, δταν ἐπικρατῇ δυνάμει ὅδωρ δὲ πνρός, δταν ὑπερβάλλῃ τῷ πλήθει. ἔδει δὲ μήτε στάσιν εἶναι πρὸς ἄλληλα, μήτε ἐν τῇ παντελεῖ τοῦ ἔτερου ἐκλείψει ἀφορμὴν 26 παρασχεθῆναι τῷ παντὶ πρὸς διάλυσιν. τοσαύτην τοῦ ὑγροῦ τὴν φύσιν οἰκονομῶν τὸ πᾶν προαπέθετο, ὥστε μέχρι τῶν τεταγμένων δρων τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως κατὰ μικρὸν τῇ δυνάμει τοῦ πνρὸς ἐξαναλισκόμενον ἀντισχεῖν. ὁ τοίνυν ἀπαντα σταθμῷ καὶ μέτρῳ διαταξάμενος (ἀριθμηταὶ γὰρ αὐτῷ, κατὰ τὸν Ἰώβ, καὶ σταγόνες εἰσὶν ὑετοῦ) ἔρει πόσον τῷ κόσμῳ χρόνον ἀφώρισεν εἰς διαμονήν, καὶ πόσην χρὴ τῷ πνρὶ προαποθέσθαι δαπάνην. οὗτος ὁ λόγος 27 τῆς τοῦ ὅδατος περιουσίας κατὰ τὴν κτίσιν. ἀλλὰ μὴν τό γε τοῦ πνρὸς ἀναγκαῖον τῷ κόσμῳ, οὐδεὶς οὕτως ἔξω τοῦ βίου παντάπασιν, ὥστε τῆς ἐκ τοῦ λόγου διδασκαλίας προσδεῖσθαι· οὐ μόνον δτι αἱ συνεκτικαὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν τέχναι τῆς ἐμπύρου ἐργασίας ἐπιδέονται πᾶσαι, ὑφαντική, λέγω, καὶ σκυτοτομικὴ· καὶ οἰκοδομικὴ καὶ γεωργία, ἀλλ’ δτι οὔτε δένδρων βλάστησις, οὐ καρπῶν πέψις, οὐ ζῷων ἐγγείων ἡ τῶν ἐνύδρων γένεσις, οὐχ αἱ τούτων τροφαὶ ἡ ἐξ ἀρχῆς

της καὶ ἐτρικτοποίησε τὰ πρῶτα κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν μετέπειτα. Διὰ ποίαν λοιπὸν ἀνάγκην τὸ ὄνδωρ ἦτο ἀμύθητα περισσότερον; Ἐπειδὴ ἡ οὐσία τοῦ πυρὸς ἦτο ἀναγκαῖα εἰς τὸ σύμπαν, ὅχι μόνον διὰ τὴν περὶ τὴν γῆν οἰκονομίαν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ σύμπαντος. Διότι ἀλλως θὰ ἦτο κολοβὸν τὸ σύνολον, ἀφοῦ θὰ τοῦ ἔλειπνεν ἕνα, τὸ μέγιστον καὶ ἀναγκαιότατον δλων. Αὕτα δὲ τὰ δύο (πῦρ καὶ ὄνδωρ) εἶνε ἔχθρικὰ μεταξύ των, καὶ τὸ ἕνα φθείρει τὸ ἄλλο· τὸ μὲν πῦρ φθείρει τὸ ὄνδωρ, ὃταν εἶνε ἐπικρατέστερον εἰς τὴν δύναμιν, τὸ δὲ ὄνδωρ φθείρει τὸ πῦρ, ὃταν ὑπερτερῇ αὐτοῦ εἰς τὴν ποσότητα. Ἀλλὰ δὲν ἔπρεπε νὰ στασιάζουν τὸ ἕνα κατὰ τοῦ ἄλλου, μήτε μὲ τὴν δλοσχερῇ ἔξαφάνισιν τοῦ ἐνδός ἐκ τῶν δύο νὰ

- 26 διθῆ ἀφορμή νὰ διαλυθῇ τὸ σύμπαν. Τόσον πολλὴν οἰκονομώντας τὴν φύσιν τοῦ ὑγροῦ στοιχείου, ἀπεταμεύεσε τὸ ὄλον, ὥστε νὰ ἀνθέξῃ μέχρι τὰ καθωρισμένα δρια τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου νὰ καταναλίσκεται δλίγον κατ' δλίγον ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ πυρός. Αὔτος λοιπὸν ποὺ δλα τὰ ἐκανόνισε μὲ μέτρα καὶ σταθμὰ (διότι κατὰ τὸν Ἱώβ ἔχει ἀριθμημένας καὶ τὰς σταγόνας τῆς βροχῆς) (Ἱώβ 36,27), αὐτὸς ἐγνώριζε πόσον χρόνον ζωῆς ἔδωκεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ πόσον ὄνδωρ πρὸς κατανάλωσιν πρέπει νὰ ἀποταμιεύσῃ διὰ τὸ πῦρ. Αὔτος εἶνε δ λόγος ποὺ τὸ ὄνδωρ πλεονάζει εἰς τὴν κτίσιν. Ἀλλὰ βέβαια κανεὶς δὲν εἶνε τόσον ἀπόλυτα ἔξω ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινον βίον, ὥστε νὰ χρειάζεται νὰ τοῦ κάνωμεν διδασκαλίαν, διτὶ καὶ τὸ πῦρ εἶνε ἀναγκαῖον εἰς τὸν κόσμον. "Οχι μόνον διότι δλαι αἱ τέχναι ποὺ συντηροῦν τὴν ζωὴν μας ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ τὴν μετὰ πυρὸς ἐργασίαν, δηλαδὴ ἡ ὑφαντικὴ καὶ ἡ βυρσοδεψία καὶ ἡ οἰκοδομικὴ καὶ ἡ γεωργία, ἀλλὰ καὶ διότι χωρὶς τὴν θερμότητα οὔτε ἡ βλάστησις τῶν δένδρων, οὔτε ἡ ὠρίμανσις τῶν καρπῶν, οὔτε ἡ παραγωγὴ τῶν χερσαίων καὶ ὄνδροβίων ζώων, οὔτε αἱ τροφαὶ αὐτῶν θὰ ὑπῆρχον ἐξ ἀρχῆς, οὔτε θὰ διήρκουν ἐπὶ

ἄν συνέστησαν, ἢ πρὸς χρόνον διήρκεσαν, τοῦ θερμοῦ μὴ παρόντος. οὐκοῦν ἀναγκαία μὲν τοῦ θερμοῦ ἡ κτίσις διὰ τὴν τῶν γινομένων σύστασίν τε καὶ διαμονῆν ἀναγκαία δὲ τοῦ ὑγροῦ ἡ δαφίλεια διὰ τὸ ἄπαντον εἶναι καὶ ἀπαραίτητον τοῦ πυρὸς τὴν δαπάνην.

28 ς'. Περίβλεψαι πᾶσαν τὴν κτίσιν, καὶ ὅψει τοῦ θερμοῦ τὴν δύναμιν τοῖς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ πᾶσιν ἐνδυναστεύουσαν. διὰ τοῦτο πολὺ τὸ ὕδωρ ὑπὲρ γῆς κεχυμένον καὶ ὑπερέκεινα τῶν δρωμένων ἀπενεχθὲν καὶ προσέτι παντὶ τῷ βάθει τῆς γῆς ἐνεσπαρμένον. δθεν πηγῶν ἀφθονίαι καὶ φρεάτων σύρροιαι καὶ ποταμῶν ὁρεύματα, χειμάρροις τε καὶ ἀενάων, ὑπὲρ τοῦ ἐν πολλοῖς καὶ ποικίλοις ταμείοις διατηρεῖσθαι τὴν ὑγρασίαν. ἐκ μέν γε τῆς ἔω, ἀπὸ μὲν χειμεριῶν τρόπων ὁ Ἰνδὸς ὁρεῖ ποταμός, ὁρεῦμα πάντων ποταμίων ὑδάτων πλεῖστον, ὃς οἱ τὰς περιόδους τῆς γῆς ἀναγράφοντες ἴστορήκασιν· ἀπὸ δὲ τῶν μέσων τῆς ἀνατολῆς ὁ τε Βάκτρος καὶ ὁ Χοάσπης καὶ ὁ Ἀράξης, ἀφ' οὗ καὶ ὁ Τάναις
29 ἀποσχιζόμενος εἰς τὴν Μαιῶτιν ἔξεισι λίμνην. καὶ πρὸς τούτους ὁ Φάσις τῶν Κανκασίων δρᾶν ἀπορρέων, καὶ μυρίοι ἔτεροι ἀπὸ τῶν ἀρκτών τόπων ἐπὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον φέρονται. ἀπὸ δὲ δυσμῶν τῶν θερινῶν ὑπὸ τὸ Πυρηναῖον ὅρος Ταρτησσός τε καὶ Ἰστρος· ὃν ὁ μὲν ἐπὶ τὴν ἔξω Στη-

26. Ἰνδός, ποταμὸς εἰς τὰς Ἰνδίας.

27. Βάκτρος, ποταμὸς βορειοανατολικῶς τῆς Μικρασιατικῆς χερσονήσου.

28. Χοάσπης, ποταμὸς τῆς Περσίας.

29. Ἀράξης, ποταμὸς τῆς Ἀρμενίας ἐκβάλλων εἰς τὴν Κασπίαν.

30. Τάναις, ποταμὸς τῆς νοτίου Ρωσίας.

31. Μαιῶτις· οἱ ἀρχαῖοι Μαιῶτιν ἔλεγον ἀλλοτε τὴν Κασπίαν λίμνην καὶ ἀλλοτε τὴν νῦν Ἀζοφικήν θάλασσαν, κόλπον τοῦ Εύξεινου Πόντου.

ένα χρονικὸν διάστημα. Ἐπομένως εἶνε ἀναγκαῖα ἡ οὐσία τῆς θερμότητος διὰ νὰ παραχθοῦν καὶ νὰ ἐπιζήσουν τὰ δσα γίνονται· ἀναγκαῖα ἐπίστης εἶνε ἡ ἀφθονία τοῦ ὑγροῦ στοιχείου, διότι ἡ ἐκδαπάνησις ποὺ τοῦ προκαλεῖ τὸ πῦρ εἶνε ἀκατάπαυστος καὶ ἀναπότρεπτος.

- 28 s'. 'Ρίψε ἔνα βλέμμα εἰς ὅλην τὴν κτίσιν καὶ θὰ ἴδῃς τὴν δύναμιν τῆς θερμότητος νὰ ἐμφωλεύῃ ὡς κυρίαρχος εἰς ὅλα τὰ γινόμενα καὶ φθειρόμενα. Διὰ τοῦτο τὸ ὕδωρ χύνεται ἀφθονον ἐπάνω εἰς τὴν γῆν, καὶ πηγαίνει πέραν ἀπὸ τὰς δρατὰς ἐπιφανείας, καὶ ἐπὶ πλέον διεισδύει εἰς ὅλον τὸ βάθος τῆς γῆς. 'Απ' ἐδῶ προέρχονται αἱ ἀφθονοὶ πηγαί, τὰ ῥεύματα τῶν φρεάτων, τὰ ῥεύματα τῶν ποταμῶν εἴτε τῶν χειμάρρων εἴτε τῶν ἀειρρόων, μὲ σκοπὸν νὰ διατηρῆται ἡ ὑγρασία εἰς πολλὰ καὶ ποικιλόμορφα ταμεῖα. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἀνατολὴν ἀπὸ τὰ βόρεια μέρη ῥέει δ 'Ινδὸς ποταμός²⁶, ἔνα ῥεῦμα πλουσιώτερον ἀπ' ὅλα τὰ ποταμήσια ὕδατα καθὼς ἴστοροῦν αὐτοὶ ποὺ συνέγραψαν περιηγήσεις τῆς γῆς· ἀπὸ δὲ τὰ μέσα τῆς ἀνατολῆς δ Βάκτρος²⁷, δ Χοάσπης²⁸, καὶ δ 'Αράξης²⁹, ἀπὸ τὸν δποῖον ἀποσχίζεται δ Τάναις³⁰ καὶ ἐκβάλλει εἰς τὴν λίμνην Μαιῶτιν³¹. 'Εκτὸς αὐτῶν δ Φάσις³² ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὰ Καυκάσια³³ ὅρη, καὶ πάμπολοι ἄλλοι πού ρέουν ἀπὸ τὰ βόρεια μέρη πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον.
- 29 Εἰς δὲ τὴν δύσιν τὴν πρὸς νότον κάτω ἀπὸ τὸ Πυρηναῖον³⁴ ὅρος ρέουν δ Ταρτησσὸς³⁵ καὶ δ "Ιστρος³⁶. ἀπ' αὐ-

32. Φάσις, ποταμὸς τῆς 'Αρμενίας· ίσως δ Ἰδιος δ 'Αράξης.

33. Καυκάσια ὅρη, δ Καύκασος.

34. Πυρηναῖον ὅρος, τὰ νῦν Πυρηναῖα ὅρη μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ισπανίας.

35. Ταρτησσὸς ποταμός· περισσότερον γνωστὸν τὸ δνομα ἡ Ταρτησσὸς ὡς δνομα πόλεως τῆς 'Ισπανίας· ἔθεωρεῖτο ὡς ἡ δυτικωτάτη πόλις τοῦ κόσμου. Πιθανῶς εἶνε ἡ ἐν τῇ Π. Διασήκη Θαρσῆς (Ταρτήσ).

36. "Ιστρος ποταμός, δ Δούναβης.

λῶν ἀφίεται θάλασσαν, δὲ Ἱστρος διὰ τῆς Εὐρώπης ὁέ-
ων ἐπὶ τὸν Πόντον ἐκδίδωσι. καὶ τί δεῖ τοὺς ἄλλους ἀπα-
ριθμεῖσθαι οὖς αἱ Ῥιπαὶ γεννῶσι, τὰ ὑπὲρ τῆς ἐνδοτάτω
Σκυθίας δρη; ὡν ἔστι καὶ δὲ Ῥοδανὸς μετὰ μυρίων ἄλλων
ποταμῶν, καὶ αὐτῶν ναυσιπόδων, οἱ τοὺς ἐσπερίους Γα-
λάτας καὶ Κελτοὺς καὶ τοὺς προσεχεῖς αὐτοῖς βαρβάρους
παραμειψάμενοι ἐπὶ τὸ ἐσπέριον πάντες εἰσχέονται πέλαγος.
ἄλλοι ἐκ τῆς μεσημβρίας ἀνωθεν διὰ τῆς Αἰθιοπίας, οἱ μὲν
ἐπὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔρχονται θάλασσαν, οἱ δὲ ἐπὶ τὴν ἔξω
τῆς πλεομένης ἀποκενοῦνται δὲ τε Αἰγάλην καὶ δὲ Νύσης
καὶ δὲ καλούμενος Χρεμέτης, καὶ πρὸς γε ἔτι δὲ Νεῖλος, δις
οὐδὲ ποταμοῖς τὴν φύσιν ἔοικεν, δταν ἵστα θαλάσσῃ πελαγίῃ
30 τὴν Αἰγυπτον. οὕτως δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης τόπος
ὑδατι περιείληπται, πελάγεσί τε ἀπλέτοις ἐνδεδεμένος
καὶ μυρίοις ποταμοῖς ἀεινάοις κατάρρυτος, διὰ τὴν ἀρρη-
τον σοφίαν τοῦ τὴν ἀντίπαλον τῷ πυρὶ φύσιν δυσεξανά-
λωτον εἶναι οἰκονομήσαντος. ἔσται μέντοι δτε καὶ πάντα
καταφρυγήσεται τῷ πυρί, ὡς φησιν Ἡσαΐας ἐν οἷς πρὸς

37. Στῆλαι ή Ἡράκλειοι Στῆλαι, τὸ Γιβραλτάρ, δυτική πύλη τῆς Με-
σογείου.

38. Ἐξω τῶν Στηλῶν θάλασσα ενε δὲ Ἀτλαντικὸς ὥκεανός.

39. Ῥιπαὶ ἐθεωροῦντο ὡς τὰ βορειότερα δρη τοῦ κόσμου· ἄλλοι ἐν-
νοοῦσαν τὰς Ἀλπεις, ἄλλοι τὰ δρη τῆς Ρουμανίας, καὶ ἄλλοι τὰ Ούραλια
δρη. Ἐδῶ δὲ Μ. Βασίλειος ἐννοεῖ τὰς Ἀλπεις.

40. Σκυθία· ή νῦν Ῥωσία, μάλιστα ή νότιος.

41. Ῥοδανός· ποταμὸς τῆς Γαλλίας ἐκβάλλων εἰς τὴν Μεσόγειον.

42. Κέλται καὶ Γαλάται, οἱ ἀρχαῖοι Γάλλοι.

43. Δυτικὸν πέλαγος, δὲ Ἀτλαντικὸς ὥκεανός. Τοὺς νῦν λεγομένους
ὥκεανοὺς οἱ ἀρχαῖοι τοὺς ὀνόμαζον πελάγη. Ὡκεανὸν ἔνα μόνον ἔλεγον,
μίαν φανταστικὴν ἀτέρμονα θάλασσαν ή δποία περιβάλλει κυκλοτερῶς τὴν
γῆν πού ἔχει δῆθεν σχῆμα δίσκου.

τοὺς δὲ μὲν πρῶτος ἐκβάλλει εἰς τὴν ἔξω τῶν Στηλῶν³⁷ θάλασσαν³⁸, δὲ δὲ Ἱστρος διασχίζοντας τὴν Εύρωπην ἐκβάλλει εἰς τὸν Πόντον. Καὶ τί χρειάζεται ν' ἀπαριθμῶ τοὺς ὅλους, δοσος γεννοῦν αἱ Ῥιπαὶ³⁹, δηλαδὴ τὰ δρη ποὺ εἶνε ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐνδοτάτην Σκυθίαν⁴⁰; Μεταξὺ αὐτῶν εἶνε καὶ δὲ Ῥοδανός⁴¹ μὲν πάρα πολλοὺς ὅλους ποταμούς, πλωτοὺς καὶ αὐτοὺς ἀπὸ πλοῖα, οἱ δποῖοι διασχίζοντας τὰς χώρας τῶν δυτικῶν Γαλατῶν καὶ Κελτῶν⁴² καὶ τῶν γειτόνων εἰς αὐτοὺς βαρβάρων, χύνονται ὅλοι εἰς τὸ δυτικὸν πέλαγος⁴³. Ἀλλοι ἀπὸ τὸν νότον ἔρχονται πρὸς τὰ ἐπάνω διὰ μέσου τῆς Αιθιοπίας⁴⁴, καὶ οἱ μὲν χύνονται εἰς τὴν θάλασσαν μας⁴⁵ οἱ δὲ εἰς τὴν ἔξω τῆς πλεομένης⁴⁶, δηλαδὴ δὲ Αἴγαν, δὲ Νύστης, δὲ λεγόμενος Χρεμέτης⁴⁷, καὶ δὲ Νεῖλος, δὲ δποῖος δταν πλημμυρίζῃ καὶ κάνη πέλαγος τὴν Αἴγυπτον, δὲν δμοιάζει καθόλου μὲ ποταμὸν ἄλλον εἶνε σὰν θάλασσα. Ἐτσι δὲ χῶρος τῆς οἰκουμένης μας⁴⁸ πολιορκεῖται ἀπὸ τὸ ὄδωρ, καθὼς εἶνε δέσμιος ἀνάμεσα σὲ ἀπέραντα πελάγη καὶ δργώνεται ἀπὸ παμπόλλους ἀειρρόους ποταμούς, χάρις εἰς τὴν ἀνέκφραστον σοφίαν ἐκείνου ποὺ ἐκανόνισε νὰ καταναλίσκεται πολὺ δυσκόλως ή ἀντίπαλος πρὸς τὸ πῦρ ούσια. Θὰ ἔλθῃ βεβαίως ή ὡρα ποὺ τὰ πάντα θὰ ξηροψηθοῦν ἀπὸ τὸ πῦρ, καθὼς λέγει δὲ Ἡσαΐας δταν λέγη πρὸς τὸν Θεόν τῶν πάν-

44. Αιθιοπία· η νοτίως τῆς Αἴγυπτου Ἀφρική, μάλιστα η Ἀβησσουνία.

45. Ἡ πρὸς ἡμᾶς θάλασσα· ἐννοεῖ τὴν Μεσόγειον.

46. Ἡ πλεομένη θάλασσα· ἐννοεῖ τὴν Μεσόγειον. "Οπως Ἐλεγον η οικουμένη γη, Ἐλεγον καὶ η πλεομένη θάλασσα, η καὶ ἀπλῶς η οικουμένη καὶ η πλεομένη." Ενόμιζον δτι πᾶσα ἐκτὸς τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θάλασσα δὲν πλέεται ἀπὸ πλοῖα. "Εδῶ δὲ Μ. Βασίλειος ως θάλασσαν ἔξω τῆς πλεομένης ἐννοεῖ μᾶλλον τὸν Ἰνδικὸν ὥκεανόν.

47. Αἴγαν, Νύστης, Χρεμέτης· ποταμοὶ τῆς Ἀφρικῆς μὴ ἐκβάλλοντες εἰς τὴν Μεσόγειον, δγνωστοι σήμερον. "Ισως ἐκ τῶν τριῶν ἐνας εἶνε δὲ Κόγκος.

48. Διὰ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς δὲ Μ. Βασίλειος μᾶς δίνει τὰ δρια τοῦ τότε γνωστοῦ εἰς τοὺς Μεσογειακοὺς κόσμου.

τὸν τῶν δλων Θεὸν διαλέγεται· Ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ· Ερημωθήσῃ καὶ πάντας τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ. ὥστε ἀπορρίφας τὴν μωρανθεῖσαν σοφίαν, κατάδεξαι μεθ' ἡμῶν τὸ διδασκάλιον τῆς ἀληθείας, ἴδιωτικὸν μὲν τῷ λόγῳ ἀδιάπτωτον δὲ κατὰ τὴν γνῶσιν.

- 31 ζ'. Διὰ τοῦτο Γενηθήτω στερεόμα ἐν μέσῳ τοῦ ὄντος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὄντος καὶ ὄντος. εἰρηται τί τὸ σημαινόμενον παρὰ τῇ Γραφῇ τὸ τοῦ στερεώματος ὄνομα. δτι οὐχὶ τὴν ἀντίτυπον καὶ στερεόμνιον φύσιν, τὴν ἔχονσαν βάρος καὶ ἀντέρεισιν, οὐ ταύτην λέγει στερεόμα. ἡ οὕτως ἀν κυριώτερον ἡ γῆ τῆς τοιαύτης κλήσεως ἡξιώθη. ἀλλὰ διὰ τὴν φύσιν τῶν ὑπερκειμένων λεπτὴν οὖσαν καὶ ἀραιὰν καὶ οὐδεμιᾶ αἰσθήσει καταληπτήν, στερεόμα τοῦτο ὠνόμασε συγκρίσει τῶν λεπτοτάτων καὶ τῇ αἰσθήσει ἀκαταλήπτων. καὶ νόει μοι τόπον τινὰ διακριτικὸν τοῦ ὑγροῦ, τὸ μὲν λεπτὸν καὶ διηθούμενον ἐπὶ τὰ ἄνω διέντα, τὸ δὲ παχύτατον καὶ γεῶδες ἐναφιέντα τοῖς κάτω, ἵν' ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους ἡ αὐτὴ εὐκρασία συντηρηθῆ, κατὰ μέρος τῆς ὑφαιρέσεως τῶν ὑγρῶν γινομένης. σὺ δὲ τῷ μὲν πλήθει τοῦ ὄντος ἀπιστεῖς, πρὸς δὲ τοῦ θερμοῦ τὸ πλῆθος οὐκ ἀποβλέπεις· διὰ δὲ τοῦ ὅλιγον ἢ τῷ μεγέθει, πολλῆς ἐστι διὰ τὴν δύναμιν ἀναλωτικὸν ὑγρασίας. ἐφέλκεται μὲν γὰρ τὸ παρακείμενον ὑγρόν, ὡς δηλοῖ ἡ σικύα· δαπανητικὸν δέ ἐστι τοῦ ἐλκυσθέντος κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ λυχνιάλον πυρός, διὰ τῆς θρυαλλίδος τὴν παρακειμένην τροφὴν ἐπισπασάμενον, ταχέως διὰ τῆς μεταβολῆς ἀπηθάλωσε. τὸν δὲ αἰθέρα τίς ἀμφιβάλλει μὴ οὐχὶ πυρώδη εἶναι καὶ διακαῆ;

49. Ἔννοεὶ τὴν «κοφτὴν βεντοῦζαν» ποὺ ἀπορροφᾷ αἷμα.

των· «Ο λέγων τῇ ἀβύσσῳ Ἐρημωθήσῃ, καὶ πάντας τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ» (῾Ησ. 44,27). Λοιπὸν ἀπόρριψε τὴν ξεμωραμένην σοφίαν, καὶ δέξου προθύμως μαζί μου τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀληθείας, ἀπλοϊκήν μὲν εἰς τὸν λόγον, ἀδιάπτωτον δὲ εἰς τὴν γνῶσιν.

- 31 ζ'. Διὰ τοῦτο «Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὄντος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὄντος καὶ ὄντος». Εἴπα τί σημαίνει ἡ λέξις «στερέωμα». Εἴπα ὅτι δὲν λέγει στερέωμα τὴν χειροπιαστὴν καὶ στερεάν οὐσίαν ποὺ ἔχει βάρος καὶ ἀντίστασιν. Διότι τότε τὸ ὄντομα αὐτὸν θὰ ἥτο καταλληλότερον διὰ τὴν γῆν. Ἄλλὰ τὸ ὄντομασε στερέωμα ἔξι αἰτίας τῆς φύσεως τῶν ὑπεράνω αὐτοῦ πραγμάτων ποὺ εἰνέ λεπτή καὶ ἀραιά καὶ δὲν ὑποπίπτει εἰς καμμίαν αἰσθησιν· τὸ ὄντομασε στερέωμα ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ λεπτότατα καὶ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀκατάληπτα. Φαντάσου, σὲ παρακαλῶ, ἔνα χῶρον ποὺ ἔχει τὴν ἴδιότητα νὰ διαχωρίζῃ τὸ ὑγρὸν στοιχείον· καὶ τὸ μὲν λεπτὸν καὶ δυνάμενον νὰ περάσῃ ἀπό τὸ φίλτρον νὰ τὸ διαπερᾷ καὶ νὰ τὸ ὠθῇ πρὸς τὰ ἄνω, τὸ δὲ παχὺ καὶ γεῶδες νὰ τὸ ἀφήνῃ νὰ πέσῃ εἰς τὰ κάτω, ὥστε ἀπό τὴν ἀρχὴν μέχρι τέλους νὰ διατηρηθῇ ἡ ἴδια εὔκρασία, καθὼς ἡ ἀφαίρεσις τῶν ὑγρῶν γίνεται δλίγον κατ' δλίγον. Ἄλλ' ἡ μὲν μεγάλη ποσότης τοῦ ὄντος σοῦ φαίνεται ἀπίστευτος, ἡ δὲ μεγάλη ποσότης τῆς θερμότητος δὲν σοῦ γίνεται ἀντίληπτή. Ἐν τούτοις ἡ θερμότης, καὶ ἀν εἰνε μικρὰ εἰς τὸ μέγεθος, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ καταναλίσκῃ πολλὴν ὑγρασίαν. Διότι ἀπορροφᾷ τὸ ὑγρὸν μὲ τὸ δποῖον γειτνιάζει, ὅπως φανερώνει ἡ βεντοῦζα⁴⁹, καὶ ἔχει τὴν ἴδιότητα νὰ καταναλίσκῃ αὐτὸν ποὺ ἀπορροφᾷ ὅπως ἡ φωτιά τοῦ λύχνου, ἡ δποία διὰ μέσου τοῦ φυτιλιοῦ ἀπορροφᾷ τὴν τροφὴν ποὺ εύρισκεται δίπλα της καὶ ταχέως τὴν μεταβάλλει καὶ τὴν κάνει καπνιάν.
- 33 Διὰ δὲ τὸν αἰθέρα ποῖος ἀμφιβάλλει ὅτι εἰνε πυρώδης καὶ πυρακτωμένος; Αὐτόν, ἀν δὲν τὸν ἐσυγκρατοῦσεν δ ἀ-

δε εἰ μὴ τῷ ἀναγκαίῳ τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν δρῷ κατείχετο, τί ἀν ἐκώλυσεν αὐτὸν πάντα φλογίζοντα καὶ καταπιμπῶντα τὰ συνεχῆ, πᾶσαν δμοῦ τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἔξαναλῶσαι νοτίδα; διὰ ταῦτα ὅδωρ ἀέριον, νεφονυμένου τοῦ ἀνω τόπου ἐκ τῆς ἀναφορᾶς τῶν ἀτμῶν, οὓς ποταμοὶ καὶ κρῆναι καὶ τενάγη καὶ λίμναι καὶ πελάγη πάντα προΐενται, ὡς ἀν μὴ πάντα πυρακτῶν ὁ αἰθήρ ἐπιλάβοι· δπον γε καὶ τὸν ἥλιον τοῦτον δρῶμεν ὥρᾳ θέρους διάβροχον πολλάκις καὶ τεναγώδη χώραν ἐν βραχυτάτῃ χρόνου διοπῆ ἄνικμον παντελῶς καὶ ἤηράν καταλιμπάνοντα. ποῦ τοίνυν ἐκεῖνο τὸ ὅδωρ; δεικνύτωσαν ἡμῖν οἱ τὰ πάντα δεινοί. δρὸς οὐχὶ παντὶ δῆλον, δτι τῇ θερμότητι τοῦ ἥλιου διατμηθὲν ἀνηλώθη; καίτοιγε οὐδὲ θερμὸν εἶναι τὸν ἥλιον ἐκεῖνοι λέγουσι· τοσοῦτον αὐτοῖς τοῦ λέγειν περίεστι. καὶ σκοπεῖτε ποταπῇ ἀποδείξει ἐπερειδόμενοι πρὸς τὴν ἐνάργειαν ἀντιβαίνονταν. ἐπειδὴ λευκός ἐστι, φασί, τὴν χροιάν, ἀλλ’ οὐχὶ ὑπέρυθρος οὐδὲ ἵανθός, τούτου ἐνεκεν οὐδὲ πυρώδης τὴν φύσιν ἀλλὰ καὶ τούτου φασὶ τὸ θερμὸν ἐκ τῆς ταχείας εἶναι περιστροφῆς. τί ἐντεῦθεν ἔαντοῖς διοικούμενοι; ὡς μηδὲν δόξαι τῶν ὑγρῶν ἀπαναλίσκειν τὸν ἥλιον. ἐγὼ δὲ καν μὴ ἀληθὲς ή τὸ λεγόμενον, ἀλλ’ ὡς συγκατασκευάζον ἐμοὶ τὸν λόγον οὐκ ἀπωθοῦμαι. ἐλέγετο γὰρ διὰ τὴν ἐκ τοῦ θερμοῦ δαπάνην ἀναγκαῖον εἶναι τῶν ὑδάτων τὸ πλῆθος. διαφέρει δὲ οὐδὲν

50. «Τέναγος» κοινῶς μπάρα.

51. 'Ἐννοεῖ δτι ἡ θερμότης τοῦ ἥλιου εἶνε ἀσθενεστέρα ἀπὸ τὴν θερμότητα τοῦ αἰθέρος.

52. 'Ἐννοεῖ τὸν Ἀριστοτέλη, δ ὅποιος ὑποστηρίζει τὸ ἀντίθετον· «Γελοῖοι πάντες δσοι τῶν πρότερον ὑπέλαβον τὸν ἥλιον τρέφεσθαι ὑγρῷ» Μετεωρολ. 2, 2 (354β). 'Ἀντίθέτως ἐφρόνουν οἱ στοϊκοί· «Τρέφεσθαι δὲ τὰ ἔμπυρα ταῦτα (= τὰ ἄστρα) καὶ τὰ ἀλλα ἄστρα, τὸν μὲν ἥλιον ἐκ τῆς με-

παράβατος νόμος τοῦ δημιουργοῦ του, ποῖος θὰ τὸν ἡμπόδιζε νὰ ἀναφλέξῃ καὶ νὰ κατακαύσῃ τὰ διπλανά του καὶ νὰ καταναλώσῃ διὰ μιᾶς δλην τὴν νότην ποὺ ἐνυπάρχει εἰς τὸν κόσμον; Διὰ τοῦτο ὑπάρχει τὸ εἰς ἀερίαν κατάστασιν ὕδωρ, καὶ δ ἄνω χῶρος καλύπτεται ἀπὸ νέφωσιν, καθὼς ἀνυψώνονται ἀτμοί, τοὺς ὅποιους ἀποπνέουν οἱ ποταμοί, αἱ βρύσεις, τὰ τενάγη⁵⁰, αἱ λίμναι, καὶ δλα τὰ πελάγη, ὥστε δ αἰθῆρ νὰ μὴ προσβάλῃ τὰ πάντα καὶ τὰ πυρακτώσῃ. Ἀφοῦ λοιπὸν βλέπουμεν δτὶ καὶ αὐτὸς δ ἥλιος ἀκόμη πολλὰς φοράς εἰς ἐποχὴν θέρους ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου ἀποξηραίνει τελείως ἔνα χωράφι μὲ τενάγη⁵¹. Ποῦ πηγαίνει λοιπὸν ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ; "Ἄς μᾶς δείξουν αὐτοὶ ποὺ εἶνε εἰς δλα μέσα⁵². Δὲν εἶνε δλοφάνερον δτὶ ἡ θερμότης τοῦ ἥλιου τὸ ἐλιάνισε καὶ τὸ κατηνάλωσε; "Ἄν καὶ ἐκεῖνοι βέβαια ἀρνοῦνται ἀκόμη καὶ τὸ δτὶ δ ἥλιος εἶνε θερμός. Τόσον πολὺ δὲν ξέρουν τί νὰ εἰποῦν. Καὶ κοιτάξτε εἰς πόσον τιποτένιαν ἀπόδειξιν στηρίζονται διὰ νὰ φέρουν ἀντίρρησιν εἰς τὰ σαφῶς ἐννοούμενα! Ἐπειδὴ, λέγουν, εἶνε λευκὸς καὶ δχι κάπως κόκκινος οὔτε ξανθός, ἀπ' αὐτὸ φαίνεται δτὶ δὲν ἔχει ούσιαν πυρός· ἡ δὲ θερμότης του, λέγουν, προέρχεται ἀπὸ τὴν ταχείαν περιστροφήν⁵³. Καὶ τί πόρισμα θέλουν νὰ ἔχοικονομήσουν ἀπ' αὐτὸν τὸν ισχυρισμόν; Τὸ νὰ μὴ φαίνεται κἄν δτὶ δ ἥλιος καταναλίσκει τὰ ὑγρά. Ἐγὼ δμως καὶ ἀν ἀκόμη ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ δὲν ἀληθεύει, δὲν τὴν ἀπορρίπτω, διότι εύνοει αὐτὰ ποὺ λέγω. Διότι ἔλεγα δτὶ ἡ μεγάλη ποσότης τῶν ὕδάτων εἶνε ἀναγκαία, διὰ νὰ τὴν δαπανᾷ ἡ θερμότης· καὶ δὲν διαφέρει τίποτε, ἀν

γάλης θαλάττης νοερὸν δυτικά ἀναμμα· τὴν δὲ σελήνην ἐκ ποτίμων ὕδάτων...» Διογένης Λαέρτ., Βίοι φιλ. 7, 145 (Ζήνων).

53. «Τὰ μᾶλλον κινούμενα καὶ μᾶλλον ἐκπυροῦται. πρὸς δὲ τούτοις δ ἥλιος, δσπερ μάλιστα εἶναι δοκει θερμός, φαίνεται λευκὸς ἀλλ' οὐ πυρώδης ὡν» Ἀριστοτέλης, Μετεωρολ. 1, 3 (341α).

ἐκ φύσεως είναι θερμόν, ἢ ἐκ πάθους ἔχειν τὴν πύρωσιν πρός γε τὸ τὰ αὐτὰ συμπτώματα περὶ τὰς αὐτὰς ὅλας ἀπογεννᾶν. ἐάν τε γάρ τριβόμενα ἕύλα πρὸς ἄλληλα πῦρ καὶ φλόγα ἀνάψῃ, ἐάν τε ἐκ φλογὸς ἀναπτομένης κατακαυθῇ, ἵσον ἐστὶ καὶ παραπλήσιον ἐξ ἀμφοτέρων τὸ τέλος. καί τοιγε δρῶμεν τὴν μεγάλην τοῦ τὰ πάντα κυβερνῶντος σοφίαν μετατιθεῖσαν τὸν ἥλιον ἐξ ἑτέρων εἰς ἑτερα, ἵνα μὴ τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ προσδιατρίβων, τῇ πλεονεξίᾳ τοῦ θερμοῦ λυμήνηται τὴν διακόσμησιν ἀλλὰ νῦν μὲν αὐτὸν ἐπὶ τὸ νότιον μέρος κατὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς ἀπάγοντα, νῦν δὲ ἐπὶ τὰ ἴσημερινὰ σημεῖα μετατιθέντα, κακεῖθεν ἐπὶ τὰ προσάρκτια ὑπὸ τὰς θερινὰς τροπὰς ἐπανάγοντα, ὥστε τῇ κατὰ μικρὸν αὐτοῦ μεταβάσει τῷ περὶ γῆν τόπῳ τὴν εὐκρασίαν φυλάσσεσθαι. σκοπείτωσαν δὲ εἰ μὴ αὐτοὶ ἔαυτοῖς περιπίπτουσιν, οἱ γε τὴν θάλασσαν λέγοντες μήτε πλημμυρεῖν τοῖς ποταμοῖς ἐκ τῆς τοῦ ἥλιον δαπάνης, καὶ προσέτι ἀλμυρὰν καὶ πικρὰν, ἀπολείπεοθαι, τοῦ λεπτοῦ καὶ ποτίμου ὑπὸ τῆς θέρμης ἀναλαθέντος· δπερ ἐκ τῆς τοῦ ἥλιον μάλιστα γίνεται διακρίσεως, τὸ μὲν κοῦφον ἀπάγοντος τὸ δὲ παχὺ καὶ γεῶδες οἶόν τινα ἵλιν καὶ ὑποστάθμην ἐναφιέντος· ἐξ οὗ τὸ πικρὸν καὶ ἀλμυρὸν καὶ ἔηραντικὸν τῇ θαλάσσῃ προσσεῖναι. οἱ δὲ ταῦτα περὶ θαλάσσης λέγον-

54. «Ἐκ φύσεως». δηλαδὴ ἐπειδὴ ή ίδια· είνε πῦρ.

55. «Ἐκ πάθους». δηλαδὴ ἐπειδὴ, μὴ οὖσα ή ίδια πῦρ, θερμαίνεται διὰ τῆς περιστροφῆς.

56. «Τὴν διακόσμησιν». πᾶν δ. τι στολίζει τὴν γῆν, ζῆται φυτά ὄντα.

57. «Φερομένου δὲ τοῦ ἥλιου τοῦτον τὸν τρόπον . . ., τὸ μὲν λεπτότατόν τε καὶ γλυκύτατον (τοῦ θαλασσίου ὄντος) ἀνάγεται καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ φέρεται διακρινόμενον καὶ ἀτμίζον εἰς τὸν ἄνω τόπον . . .» Ἀριστοτέλης, Μετεωρολ. 2, 2 (354β). «Τὸ μὲν οὖν πρώτιμον καὶ γλυκὺ διὰ κου-

ἡ θερμότης είνε φυσική⁵⁴ ἢ προέρχεται ἀπὸ μηχανικῆν
ἐνέργειαν⁵⁵ εἰς τὸ νὰ παράγῃ τὰ ἴδια συμπτώματα εἰς
τὰ ἴδια ύλικά. Διότι εἴτε ἀναφέγονται καὶ καίσονται τὰ
ξύλα, ἐπειδὴ τρίβονται μεταξύ των, εἴτε ἐπειδὴ τὰ πυρο-
δοτοῦμεν μὲν φλόγα, καὶ μὲ τοὺς δύο τρόπους ἔχομεν τὸ
36 αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Ἐπίστης βλέπομεν δτὶ ἡ μεγάλη σοφία
τοῦ κυβερνῶντος τὰ σύμπαντα μετατοπίζει τὸν ἥλιον
ἀπὸ τὴν μίσιν θέσιν εἰς τὴν ἄλλην, διὰ νὰ μὴ προσκολ-
λᾶται συνεχῶς εἰς τὰ ἴδια μέρη καὶ μὲ τὴν πλήμμυραν τῆς
θερμότητος καταστρέψῃ τὴν διακόσμησιν⁵⁶. Ἄλλ’ ἄλ-
λοτε μὲν τὸν σύρει εἰς τὸ νότιον μέρος, δταν ἔχωμεν χει-
μερινὴν τροπήν, ἄλλοτε δὲ τὸν μεταθέτει εἰς τὴν ἰσημε-
ρινὴν περιοχὴν, καὶ ἀπ’ ἑκεῖ τὸν ἐπαναφέρει εἰς τὰ βό-
ρεια, δταν ἔχωμεν θερινὴν τροπήν, ὃστε μὲ τὴν βαθμιαί-
αν του μετατόπισιν νὰ διατηρῆται ἡ εὐκρασία εἰς τὸν γήι-
37 νον χῶρον. Ἀς σκεφθοῦν δὲ μήπως καὶ ἀντιφάσκουν πρὸς
ἐαυτούς, ἀφοῦ ὑποστηρίζουν συγχρόνως, δτὶ ἡ θάλασσα
δὲν ὑπερχειλίζει ἀπὸ τοὺς ποταμούς, διότι τὴν κατατρώ-
γει δ ἥλιος, καὶ ἐπὶ πλέον ἀπομένει ἀλμυρὰ καὶ πικρά,
καθὼς ἡ θερμότης κατατρώγει τὸ λεπτόν καὶ πόσιμον
(συστατικὸν τοῦ ὄντος τῆς)⁵⁷. Αὔτη ἡ ἐπεξεργασία
γίνεται κατ’ ἔξοχὴν ἀπὸ τὴν διαχωριστικὴν δύναμιν τοῦ
ἥλιου, δ ὅποιος ἀρπάζει μὲν τὸ ἔλαφρόν, ἀφήνει δὲ τρό-
πον τινὰ ὡς λάσπην καὶ ὑποστάθμην τὸ παχὺν καὶ ύλω-
δες. Ἀπ’ ἐδῶ προέρχεται τὸ πικρὸν καὶ ἀλμυρὸν καὶ ἤη-
ραντικὸν⁵⁸ τῆς θαλάσσης. Αὔτοὶ λοιπὸν ποὺ λέγουν αὐ-
τὰ τὰ πράγματα⁵⁹ διὰ τὴν θάλασσαν, ἄλλάζουν γνώ-

φότητα πᾶν ἀνάγεται, τὸ δ’ ἀλμυρὸν ὑπομένει διὰ βάρος . . .» Αὔτοθι (355α). «Ἀναβαγόρας τοῦ κατ’ ἀρχὴν λιμνάζοντος ὑγροῦ περικαέντος ὑπὸ τῆς
ἥλιοκής περιφορᾶς καὶ τοῦ λιπαροῦ ἔξατμοισθέντος, εἰς ἀλυκίδα καὶ πικρίαν
τὸ λοιπὸν ὑποστῆναι» Πλούταρχος, Ἀρέσκ. φιλοσ. 3,16.

58. «Ἐηραντικὸν»· ἐνοεῖ τὴν ιδιότητα τοῦ θαλασσίου ὄντος νὰ ἀ-
φαιρῇ τὴν λιπαρότητα τοῦ δέρματος καὶ νὰ τὸ ἤηραίνῃ.

59. «Ἐνοεῖ τὸν Ἀριστοτέλη.

τες, πάλιν μεταβαλλόμενοι, μηδεμίαν τοῦ ύγρου γίνεσθαι μείωσιν ἐκ τοῦ ἥλου φασί.

- 38 η'. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανὸν· ὡς κυρίως μὲν ἔτέρῳ τῆς προσηγορίας ἐφαρμοζούσης, καθ' ὅμοίωσιν δὲ καὶ τούτου μεταλαμβάνοντος τῆς αλήσεως. τετηρήκαμεν δὲ πολλαχοῦ τὸν δρῶμενον τόπον οὐρανὸν λεγόμενον (διὰ τὸ ναστὸν καὶ συνεχές τοῦ ἀέρος ἐναργῶς ἥμῶν ταῖς δψεσιν ὑποπίπτοντος καὶ παρὰ τὸ δρᾶσθαι τῆς τοῦ οὐρανοῦ προσηγορίας ἀξιούμενον) ἐν οἷς φησι· Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ πάλιν· Τὰ πετόμενα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ Ἀναβαίνοντιν ἐως τῶν οὐρανῶν· καὶ Μωϋσῆς εὐλογῶν τὴν φυλὴν τοῦ Ἰωσήφ, ἀπὸ ὧρῶν οὐρανοῦ καὶ δρόσου καὶ ἀπὸ ἥλιου τροπῶν καὶ συνόδων μηνῶν καὶ ἀπὸ κορυφῆς ὁρέων καὶ βουνῶν ἀεννάων τὰς εὐλογίας δίδωσιν, ὡς τοῦ περὶ γῆν τόπου διὰ τῆς ἐν τούτοις εὐταξίας εὐθηρούμενου. ἄλλὰ καὶ ἐν ταῖς κατάραις τῷ Ἰσραήλ, "Ἐσταί σοι, φησίν, ὁ ὑπὲρ κεφαλῆς οὐρανὸς χαλκοῦς. τί τοῦτο λέγων; τὴν παντελῆ ἔηρασίαν καὶ ἐπίλειψιν τῶν ἀερίων ὑδάτων, δι' ᾧ τῇ γῇ 40 τὸ γόνυμον τῶν καρπῶν ἐνυπάρχει. δταν οὖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φέρεσθαι λέγη δρόσον ἢ ὑετόν, περὶ ὑδάτων ιοοῦμεν δσα τὴν ἄνω κατέχειν διατέτακται χώραν. συναγομένων γὰρ τῶν ἀναθυμιάσεων περὶ τὸ ὑψος καὶ πικνούμενον τοῦ

60. Ο Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων, ὁ ὅποιος εἰς τὴν Ἐξατήμερόν του Εχει πολλὰ τὰ ὅποια λαμβάνει ἀπὸ τὸν Μ. Βασίλειον, εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ σχεδὸν μεταφράζει· «*Sed quia graece οὐρανὸς dicitur, quod latine coelum appellatus: οὐρανὸς autem ἀπὸ τοῦ δρᾶσθαι, id est a videndo, ideo quod aer perspicuus sit, ad videndum purior, in aere volitantia genera dixit animantium» Ambrosius 5,22,73 PL 14,251a. Ο Ἀμβρό-*

μην καὶ ισχυρίζονται, δτι ὁ ἥλιος δὲν μειώνει καθόλου τὸ ὑγρὸν στοιχείον.

- 38 η'. «Καὶ ἐκάλεσεν δὲ Θεός τὸ στερέωμα οὐρανόν» (Γέν. 1,8), μὲ τὴν ἔννοιαν δτι κυρίως μὲν ἡ ὄνομασία αὐτὴ ἀνήκει εἰς δλλο κτίσμα, κατ' ἀπομίμησιν δμως τὴν παίρνει καὶ αὐτό. Παρετήρησα δὲ δτι εἰς πολλὰ χωρία δ χῶρος ποὺ βλέπομεν λέγεται ούρανὸς (διότι, καθὼς δ ἀτῆρ εἶνε ἔνα συνεχές γέμισμα, φαίνεται εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας δλοκάθαρα, καὶ ἀφ' ἐτέρου διότι λαμβάνει τὴν ὄνομασίαν «ούρανός» ἀπὸ τὸ δτι «ὅραται»⁶⁰⁾, ἐκεὶ ὅπου λέγει· «Τὰ πετεινὰ τοῦ ούρανοῦ» (Ψαλ. 8,9). καὶ πάλιν· «Τὰ πετόμενα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ ούρανοῦ» (Γέν. 1,20).
- 39 Τέτοιον εἶνε καὶ τὸ «Ἀναβαίνουσιν ἕως τῶν ούρανῶν» (Ψαλ. 106,26). Καὶ δ Μωϋσῆς, δταν εὔλογῇ τὴν φυλὴν τοῦ Ἰωσῆφ, δίδει τὰς εὔλογίας ἀπὸ τὰς καιρικὰς συνθήκας τοῦ ούρανοῦ καὶ τὴν δρόσον καὶ τὰς τροπὰς τοῦ ἥλιου καὶ τοὺς κύκλους τῶν μηνῶν καὶ ἀπὸ τὴν κορυφὴν δρέων καὶ βουνῶν αἰωνίων (Δευτ. 33,13 - 15), μὲ τὴν ἔννοιαν δτι δ χῶρος τῆς γῆς καρποφορεῖ πλουσίως ἀπὸ τὴν εὐταξίαν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς κατάρας λέγει πρὸς τὸν Ἰσραὴλ· «Ἐσται σοι δ ὑπὲρ κεφαλῆς ούρανὸς χαλκοῦς» (Δευτ. 28,23). Τί ἐννοεῖ μ' αὐτό; Τὴν δλοσχερῆ ἡπρασίαν καὶ ἔξαφάνισιν τῶν ὑδάτων τῆς ὀτιμοσφαίρας, χάρις εἰς τὰ δποῖα ὑπάρχει ἐπάνω εἰς τὴν γῆν ἡ γονιμότης τῶν καρπῶν. Ὁταν λοιπὸν λέγῃ, δτι ἀπὸ τὸν ούρανὸν πίπτει δρόσος ἡ βροχή, ἔννοοῦμεν τὰ ὑδάτα ἐκείνα τὰ δποῖα διετάχθησαν νὰ κατέχουν τὸν ὑπεράνω (τοῦ στερεώματος) χῶρον. Διότι καθὼς αἱ ἀναθυμιάσεις συγκεν-

σιος βάζει δασείαν εἰς τὸ «ούρανός», διὰ νὰ φαίνεται συγγενέστερον πρὸς τὸ «ὅρασθαι» πλὴν δὲν εἶναι δρθή ἡ ἐτυμολόγηση. Σφαλερά ἐπίστης εἶνε καὶ ἡ ἐτυμολόγησις τοῦ Ἀριστολέτους· «Ἐτύμως καλοῦμεν ούρανὸν ἀπὸ τοῦ δροῦ εἶναι τῶν ἀνω» (δηλ. δρός ἀνω=τὸ ἐπάνω σύνορον). Περὶ κόσμου, 6 (400α).

ἀέρος ταῖς ἐκ τῶν πνευμάτων πιλήσεσιν, ὅταν μὲν αἱ τέως ἀτμοειδῶς καὶ λεπτῶς ἐνεσπαρμέναι τῷ νέφει νοτίδες ἀλλήλαις προσχωρήσωσι, σταγόνες γίνονται, τῷ βάρει τῶν συγκριθέντων φερόμεναι πρὸς τὸ κάτω· καὶ αὐτῇ ὑ-
 ετοῦ γένεσις. δταν δὲ τὸ ὑγρὸν ἔξαφρισθῇ, ταῖς βίαις τῶν ἀνέμων ἀνακοπέν, εἴτα εἰς ἄκρον καταψυχθὲν δλον διόλον παγῇ, θραυομένου τοῦ νέφους, ἡ χιῶν καταφέρεται. καὶ δλως κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἔξεστί σοι ὁρᾶν πᾶσαν τοῦ ὑγροῦ τὴν φύσιν περὶ τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν ἀέρα συν-
 41 ισταμένην. καὶ μηδεὶς τῇ περιεργίᾳ τῶν περὶ οὐρανοῦ φι-
 λοσοφησάντων τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀκατάσκενον τῶν πνευμα-
 τικῶν λόγων παραβαλλέτω. δσῳ γὰρ τὸ ἐν ταῖς σώφρο-
 σι κάλλος τοῦ ἑταιρικοῦ προτιμότερον, τοσοῦτον καὶ τῶν
 42 ἡμετέρων λόγων πρὸς τοὺς ἔξωθεν τὸ διάφορον. οἱ μὲν γὰρ κατηναγκασμένον τὸ πιθανὸν τοῖς λόγοις ἐπάγουσιν· ἐν-
 ταῦθα δὲ γυμνὴ τεχνασμάτων ἡ ἀλήθεια πρόκειται. καὶ τί δεῖ πράγματα ἔχειν ἡμᾶς τὸ ψευδὲς αὐτῶν διελέγχοντας,
 οἰς ἔξαρκεῖ τὰς αὐτῶν ἐκείνων βίβλους ἀλλήλαις ἀντιπα-
 ραθέντας ἐν ἡσυχίᾳ πολλῇ θεατὰς αὐτῶν τοῦ πολέμου κα-
 θῆσθαι; οὔτε γὰρ ἀριθμῷ ἐλάττους οὔτε ἀξιώματι ὑφει-
 μένοι, πολυφωνίᾳ δὲ καὶ παρὰ πολὺ διαφέροντες, πρὸς τὸν
 ἐναντίον αὐτοῖς ἀντικαθίστανται λόγον, οἱ τὸ πᾶν ἐκπυ-
 ροῦσθαι λέγοντες καὶ ἀναβιώσκεσθαι πάλιν ἐκ τῶν σπερ-

61. «Αἴτιον δ' ὅτι ἐγκαταμίγνυται πνεῦμα, δ τόν τε ὅγκον ποιεῖ καὶ τὴν λευκότητα διαφαίνει, ὥσπερ ἐν τῷ ἀφρῷ καὶ τῇ χιόνι· καὶ γάρ ἡ χιῶν ἔστιν ἀφρός» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζῴων γενέσεως 2,2 (735β).

τρώνονται εἰς τὰ ὑψηλὰ στρώματα καὶ καθὼς δὲ ἀπὸ συμ-
πικνώνεται ἀπὸ τὰ ἀνακατώματα τῶν ἀνέμων, ὅταν μὲν
τὰ σταγονίδια ποὺ εἶνε διεσκορπισμένα εἰς τὸ νέφος καὶ
εἶνε μέχρι τῆς δεδομένης στιγμῆς λεπτά καὶ ἀτμοειδῆ ἐ-
νωθοῦν μεταξύ των, γίνονται σταγόνες καὶ ἀπὸ τὸ βά-
ρος τῶν ἡνωμένων μερῶν πίπτουν πρὸς τὰ κάτω. Ὅταν
δὲ τὸ ὑγρὸν κτυπημένον ἀπὸ τὴν δύναμιν τῶν ἀνέμων
γίνῃ ἀφρὸς καὶ ἐν συνεχείᾳ καταψυχθῇ πάρα πολὺ καὶ
πήξῃ ὅλως διόλου, καθὼς θραύεται τὸ νέφος, πίπτει ἡ
χιών⁶¹. Καὶ γενικῶς μὲ τὴν ἴδιαν μέθοδον σκέψεως δύνα-
σαι νὰ διαπιστώσῃς, ὅτι ὅλον τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον δη-
μιουργεῖται εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν ποὺ εἶνε ἐπάνω ἀπὸ
41 τὴν κεφαλήν μας. Δὲν θέλω κανεὶς νὰ συγκρίνῃ τὰ ἀπλᾶ
καὶ ἀπέριττα αὐτὰ πνευματικά λόγια μὲ τὰς πολυπλό-
κους θεωρίας αὐτῶν ποὺ ἔφιλοσόφησαν περὶ οὐρανοῦ.
Διότι δύνον προτιμώτερον εἶνε τὸ κάλλος τῶν ἀγνῶν γυ-
ναικῶν ἀπὸ τὸ κάλλος τῶν πορνῶν, τόση εἶνε καὶ ἡ δια-
φορὰ τῆς ἴδικῆς μας διδαχῆς ἀπὸ τὴν ἔξω⁶². Διότι οἱ μὲν
ἔξωτερικοὶ ἐπικολλοῦν εἰς τὰ λόγια των τὴν πειστικότη-
τα μὲ βεβιασμένον τρόπον, ἐνῷ τὰ ἴδια μας τὰ περιβάλ-
42 λει ἡ ἀλήθεια γυμνή ἀπὸ τεχνάσματα. Καὶ τί χρειάζεται
νὰ κοπιάζωμεν ἔτεινάζοντας τὸ ψέμμα των, ὅταν μᾶς εἴ-
νε ὑπεραρκετὸν νὰ παρατάξωμεν ἐναντίον ἀλλήλων τὰ
ἴδια των τὰ βιβλία καὶ νὰ καθόμαστε μὲ τὴν ἡσυχίαν μας
νὰ παρακολουθῶμεν τὴν διαμάχην των; Διότι ὑπάρ-
χουν καὶ ἄλλοι, ποὺ δὲν εἶνε δλιγώτεροι ἀπ' αὐτοὺς οὐ-
τε κατώτεροι εἰς διασημότητα, ἄλλα ποὺ διαφέρουν με-
ταξύ των πάρα πολὺ ἔξ αἵτιας τῆς πολυγνωμίας, οἱ ὁ-
πιοὶ οἱ ὑποστηρίζουν τὴν ἐντελῶς ἀντίθετον πρὸς αὐτοὺς
θεωρίαν. Εἶνε αὗτοὶ ποὺ ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸ σύμπαν
γίνεται παρανάλωμα τοῦ πυρός, καὶ ἀναβιώνει πάλιν

62. «Πρὸς τοὺς ἔξωθεν» τοὺς θύραθεν, τοὺς ἐκτὸς Ἐκκλησίας.

ματικῶν λόγων τῶν ἐναπομενόντων τοῖς ἐκπυρωθεῖσιν δθεν καὶ ἀπείρους φθορὰς κόσμου καὶ παλιγγενεσίας εἰσάγουσιν. ἀλλ' ἔκεῖνοι μὲν ἐφ' ἐκάτερα τῆς ἀληθείας ἀποσχιζόμενοι, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τὰς ἐπὶ τὴν πλάνην ἑαυτοῖς ἐκτροπὰς ἐξενρίσκουσιν.

- 43 Θ'. Ἡμῖν δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἔστι τις λόγος περὶ τῶν διακριθέντων ὑδάτων, οἱ προφάσει ἀναγγῆς καὶ νοημάτων ὑψηλοτέρων εἰς ἀλληγορίας κατέφυγον, δυνάμεις λέγοντες πνευματικὰς καὶ ἀσωμάτους τροπικῶς ἐκ τῶν ὑδάτων σημαίνεσθαι· καὶ ἄνω μὲν ἐπὶ τοῦ στερεώματος μεμενηκέναι τὰς κρείττονας, κάτω δὲ τοῖς περιγείοις καὶ ὅλικοῖς τόποις προσαπομεῖναι τὰς πονηράς. Διὰ τοῦτο δή, φασί, καὶ τὰ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν ὕδατα αἰνεῖν τὸν Θεόν· τουτέστι τὰς ἀγαθὰς δυνάμεις ἀξίας οὖσας διὰ καθαρότητα τοῦ ἡγεμονικοῦ τὸν πρέποντα αἰνον ἀποδιδόναι τῷ κτίσαντι· τὰ δὲ ὑποκάτω τῶν οὐρανῶν ὕδατα τὰ πνευματικὰ εἶναι τῆς πονηρίας, ἀπὸ τοῦ κατὰ φύσιν ὑφους εἰς τὸ τῆς κακίας βάθος καταπεσόντα· ἀπερ ὡς ταραχώδη δῆτα καὶ στασιαστικὰ καὶ τοῖς θιρύβοις τῶν παθῶν κυμαινόμενα, θάλασσαν ὀνομάσθαι διὰ τὸ εὔμετάβλητον καὶ ἀστατον τῶν κατὰ προαίρεσιν κινημάτων.
- 44 45 τοὺς δὴ τοιούτους λόγους ὡς ὀνειράτων συγκρίσεις καὶ

63. Ἔννοεῖ τοὺς στοϊκοὺς ὡς «οὐκ δξιώμασι οὐφειμένους» τοῦ Ἀριστοτέλους, «πτολυφωνίᾳ δὲ καὶ παρὰ πολὺ διαφέροντας», διότι ήσαν πολλοί. Τὴν περίληψιν τῆς περὶ κόσμου θεωρίας των ποὺ δίδει ἐδῶ εύρίσκει κανεὶς εἰς τὸν βίον τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν στοϊκῶν Ζήνωνος· «Λέγουσι δὲ κόσμον τριχῶς» αὐτὸν τε τὸν θεὸν τὸν ἐκ τῆς ἀπάστης οὐσίας ίδιως ποιόν, δς δὴ ἀφθαρτὸς ἔστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὧν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνων ποιὸς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀπασταν οὐσίαν καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν» Διογένης Λαέρτιος, Βίοι φιλ. 7,137 (Ζήνων). «... Φθαρτὸν

ἀπὸ τοὺς σπερματικοὺς λόγους ποὺ ἀπομένουν εἰς τὰ κατακαυθέντα ύλικά. Καὶ διὰ τοῦτο παραδέχονται ὅτι δύναμις καταστρέφεται καὶ ξαναγίνεται ἐπ' ἀπειρον⁶³. Ἐλλ' ἔκεινοι μὲν καθὼς ἀποσχίζονται ἀπὸ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην πλευρὰν τῆς ἀληθείας, ἐφευρίσκουν καὶ τὰς πρὸς τὴν πλάνην ἐκτροπάς των ἀπὸ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο ἄκρων.

- 43 θ'. Ἐγὼ δὲ ἔχω νὰ εἰπῶ κάτι διὰ τὰ διαχωρισθέντα ὕδατα καὶ πρὸς τοὺς ἑκκλησιαστικοὺς ἔκεινους, οἱ δόποιοι μὲ τὴν πρόφασιν τῆς ἀναγωγῆς καὶ τῶν ὑψηλοτέρων νοημάτων, διὰ τὰ ὕδατα σημαίνουν μεταφορικῶς πνευματικὰς καὶ ἀσωμάτους δυνάμεις· καὶ διὰ ἐπάνω μὲν εἰς τὸ στερέωμα ἔχουν μείνει αἱ ἀγαθώτεραι, κάτω δὲ εἰς τοὺς πλησίον τῆς γῆς ύλικοὺς τόπους ἀπέμειναν αἱ πονηραί. Διὰ τοῦτο μάλιστα, λέγουν, καὶ ὑμοῦ τὸν Θεόν τὰ ὕδατα τὰ ἐπάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανούς (Ψαλ. 148,4), δηλαδὴ αἱ ἀγαθαὶ δυνάμεις ποὺ εἶναι ἀξιαι χάριν τῆς καθαρότητος τοῦ ἡγεμονικοῦ των, νὰ ἀναπέμπουν πρὸς τὸν δημιουργὸν τὸν αἰνον ποὺ τοῦ πρέπει· τὰ δὲ κάτω ἀπὸ τοὺς οὐρανούς ὕδατα εἶνε «τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας» (Ἐφ. 6,12) ποὺ ἔξεπεσαν ἀπὸ τὸ φυσικὸν ὄντος των εἰς τὸ βάθος τῆς κακίας· καὶ αὐτά, ἐπειδὴ εἶνε ταραχοποιὰ καὶ ἐπαναστατικὰ καὶ κλυδωνίζονται ἀπὸ τὰς ταραχὰς τῶν παθῶν, ὡνομάσθησαν θάλασσα, καὶ ἡ δύναμασία των διφείλεται εἰς τὸ εὔμετάβλητον καὶ ἀστατον τῶν δρμῶν τῆς προσιρέ-
45 σεώς των. Ἀς ἀπορρίψωμεν δύμας τὰς θεωρίας αὐτοῦ τοῦ

εἶναι τὸν κόσμον, ἀτε γενητὸν τῷ λόγῳ τῶν δι' αἰσθήσεως νοούμενων, οὐ τὰ μέρη φθαρτά ἔστι καὶ τὸ δλον. . . ἔξαυχμοῦται γάρ καὶ ἔξυδαστοῦται» Αὔτοθι 7,141· «Ἐστι δὲ φύσις ἔξι ἔαυτῆς κινουμένη κατὰ σπερματικοὺς λόγους ἀποτελοῦσά τε καὶ συνέχουσα τὰ ἔξ αὐτῆς ἐν ὠρισμένοις χρόνοις καὶ τοιαῦτα δρᾶσα ἀφ' οἰων ἀπεκρίθη» Αὔτοθι 7,148. «Σπερματικοὺς λόγους» ἔλεγον οἱ στοικοὶ τὰς δημιουργικὰς δυνάμεις τῆς φύσεως ποὺ ἔγκατασπείρονται ἐντὸς τῆς ύλης καὶ τὴν μεταβάλλουν εἰς μορφάς· ἔθεωρουν δὲ τὴν φύσιν θεόν.

γραώδεις μύθους ἀποπεμψάμενοι, τὸ ὅδωρ ὅδωρ νοήσωμεν, καὶ τὴν διάκρισιν τὴν ὑπὸ τοῦ στερεώματος γενομένην κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν αὐτίαν δεξώμεθα. καὶ μέντοι καν εἰς δοξολογίαν ποτὲ τοῦ κοινοῦ τῶν δλων Δεσπότου τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν παραλαμβάνηται ὅδατα, οὐ λογικὴν αὐτὰ φύσιν παρὰ τοῦτο τιθέμεθα. οὕτε γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔμψυχοι, ἐπειδὴ Διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ· οὕτε τὸ στερεόωμα ζῷόν ἔστιν αἰσθητικὸν, ἐπειδὴ Ἀναγγέλλει ποίησιν τῶν χειρῶν αὐτοῦ. καν λέγῃ τις οὐρανοὺς μὲν εἶναι τὰς θεωρητικὰς δινάμεις, στερεόωμα δὲ τὰς πρακτικὰς καὶ ποιητικὰς τῶν καθηκόντων, ὡς κεκομψευμένον μὲν τὸν λόγον ἀποδεχόμεθα, ἀληθῆ δὲ εἶναι οὐ πάντα τι δώσομεν. οὕτω γὰρ ἀν καὶ δρόσος καὶ πάχνη καὶ ψῦχος καὶ καῦμα, ἐπειδὴ ὑμνεῖν παρὰ τῷ Δανιὴλ τὸν τῶν δλων δημιουργὸν ἐπετάχθη, νοερά τις ἔσται καὶ ἀόρατος φύσις. ἀλλ' ὁ ἐν τούτοις λόγος παρὰ τῶν νοῦν ἔχόντων τεθεωρημένως ἐκλαμβανόμενος, συμπληρωτικός ἔστι τῆς δοξολογίας τοῦ κτίσαντος. οὐ μόνον γὰρ τὸ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν ὅδωρ, ὡς προηγούμενον ταῖς τιμαῖς διὰ τὴν ἔξ ἀρετῆς προσοῦσαν αὐτῷ ὑπεροχὴν τῷ Θεῷ τὸν αἰνον ἀποπληροῦ, ἀλλ' Αἰνεῖτε γὰρ αὐτόν, φησί, καὶ τὰ ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι. ὥστε καὶ ἡ ἄβυσσος, ἦν εἰς τὴν χείρονα μοῖραν οἱ ἀλληγοροῦντες ἀπέρριψαν, οὐδὲ αὐτῇ ἀπόβλητος ἐκρίθη τῷ φαλμωδῷ, εἰς τὴν κοινὴν τῆς κτίσεως χροστασίαν παραληφθεῖσα, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ κατὰ τοὺς ἐνυπάρχοντας αὐτῇ λόγους ἀρμονίας συμπληροῦ τὴν ὑμνωδίαν τῷ ποιητῇ.

48 ι'. Καὶ εἰδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν. οὐχὶ ὀφθαλμοῖς Θεοῦ τέρψιν παρέχει τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα, οὐδὲ τοιαύτη παρ'

64. «Θεωρητικαὶ δυνάμεις», δηλαδὴ ἡ δύναμις τοῦ θεωρεῖν, τοῦ θεολογεῖν.

- ειδους ώς συστήματα δνείρων καὶ «μύθους γραῶδεις» (Α' Τιμ. 4,7), ἃς ἐννοήσωμεν τὸ ὄντος ὡς ὄντος, καὶ ἃς δεχθῶμεν δτι διαχωρισμός του ποὺ ἔγινε μὲ τὸ στερέωμα ἔγινε διὰ τὸν λόγον ποὺ ἀνέπτυξα. Καὶ ἀν δὲ ἀκόμη λέγεται δτι «τὰ ὄντα τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν» (Ψαλ. 148,4) δοξολογοῦν κάποτε τὸν κοινὸν Δεσπότην τῶν ὄλων, ἐν τούτοις δὲν τὰ θεωροῦμεν ὡς λογικὰ ὄντα. Διότι οὔτε καὶ «οἱ οὐρανοὶ» εἰνε ἔμψυχοι, ἐπειδὴ «διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ» (Ψαλ. 18,2), οὔτε «τὸ στερέωμα» εἰνε ζῶον ποὺ αἰσθάνεται, ἐπειδὴ «ἀναγγέλλει ποίησιν τῶν 46 χειρῶν αὐτοῦ» (Ψαλ. 18,2). Καὶ ἀν κανεὶς λέγῃ δτι οὐρανοὶ μὲν εἰνε αἱ θεωρητικαὶ δυνάμεις⁶⁴, στερέωμα δὲ αἱ πρακτικαὶ καὶ ἐκτελεστικαὶ τῶν καθηκόντων, τὸ δεχόμεθα μὲν σὰν ἔνα κομψολόγημα, ἀλλὰ δὲν θὰ τὸ ἐκλάβωμεν καὶ σοβαρῶς ὡς ἀληθινόν. Διότι τότε καὶ ἡ δρόσος καὶ ἡ πάχνη καὶ τὸ ψῦχος καὶ δικαύσων θὰ πρέπη νὰ εἰνε μία νοερὰ καὶ ἀόρατος φύσις, ἐπειδὴ εἰς τὸν Δανιήλ λαμβάνουν τὴν παραγγελίαν νὰ ὑμνήσουν τὸν δημιουργὸν τῶν πάντων (Ὕμνος πατέ., 41· 48 - 49). Οἱ μυαλωμένοι δμως δινθρωποι ἐκλαμβάνοντας τὸν λόγον αὐτῶν ὡς κάτι τὸ 47 φανταστικόν, τὸν θεωροῦν μόνον ὡς συμπλήρωμα τῆς δοξολογίας τοῦ δημιουργοῦ. Διότι δὲν αἰνεῖ τὸν Θεὸν μόνον «τὸ ὄντος τὸ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν» (Ψαλ. 148,4), ἐπειδὴ προηγεῖται εἰς τὴν τιμὴν χάρις εἰς τὴν ἐν τῇ ἀρετῇ ὑπεροχῇ ποὺ τὸ διακρίνει, ἀλλὰ λέγει καὶ «Ἄινεῖτε αὐτὸν» καὶ τὰ γήινα, «δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι» (Ψαλ. 148,7). «Ωστε καὶ τὴν ἄβυσσον, τὴν δύποσαν οἱ ἀλληγορισταὶ ἀπέρριψαν εἰς τὴν χειροτέραν μοῖραν, καὶ αὐτὴν διψαλμῷδες δὲν τὴν ἔκρινεν ἀπόβλητον, ἀλλὰ τὴν συμπεριέλαβεν εἰς τὴν κοινὴν χορωδίαν τῆς κτίσεως· καὶ αὐτῇ, ἀναλόγως μὲ τὸ τί ἔχει καὶ δύναται νὰ εἰπῇ, συμπληρώνει ἀρμονικῶς τὴν ὑμνῳδίαν πρὸς τὸν δημιουργόν.
- 48 1'. «Καὶ εἶδεν δι Θεὸς δτι καλόν» (Γέν. 1,8). Δὲν τέρπουν τοῦ Θεοῦ τοὺς διφθαλμοὺς τὰ ὅσα αὐτὸς δημιουρ-

αὐτῷ ἡ ἀποδοχὴ τῶν καλῶν οἴα καὶ παρ' ἡμῖν· ἀλλὰ καλὸν τὸ τῷ λόγῳ τῆς τέχνης ἐκτελεσθὲν καὶ πρὸς τὴν τοῦ τέλους εὐχρηστίαν συντεῖνον. ὁ τοίνυν ἐναργῆ τὸν σκοπὸν τῶν γινομένων προθέμενος, τὰ κατὰ μέρος γινόμενα ὡς συμπληρωτικὰ τοῦ τέλους τοῖς τεχνικοῖς ἐαυτοῦ λόγοις ἐπελθὼν ἀπεδέξατο. ἐπεὶ καὶ χεὶρ καθ' ἑαυτὴν καὶ ὀφθαλμὸς ἴδιᾳ καὶ ἐκαστον τῶν τοῦ ἀνδριάντος μελῶν διηρημέμένως κείμενα, οὐκ ἀν φανείη καλὰ τῷ τυχόντι πρὸς δὲ τὴν οἰκείαν τάξιν ἀποτεθέντα, τὸ ἐκ τῆς ἀναλογίας ἐμφανὲς μόδις ποτὲ καὶ τῷ ἴδιωτῃ παρέχεται γνώριμον. ὁ μέντοι τεχνίτης καὶ πρὸ τῆς συνθέσεως οἴδε τὸ ἐκάστον καλὸν καὶ ἐπαινεῖ τὰ καθ' ἐκαστον, πρὸς τὸ τέλος αὐτῶν ἐπαναφέρων τὴν ἔννοιαν τοιοῦτος οὖν δή τις καὶ νῦν ἐντεχνος ἐπαινέτης τῶν κατὰ μέρος ἔργων ὁ Θεὸς ἀναγέγραπται· μέλλει δὲ τὸν προσήκοντα ἐπαινον καὶ παντὶ δμοῦ τῷ κόσμῳ ἀπαρτισθέντι πληροῦν. ἀλλὰ γὰρ ἐνταῦθα ἡμῖν οἱ περὶ τῆς δευτέρας ἡμέρας καταληξάτωσαν λόγοι, ὥστε τοῖς μὲν φιλοπόνοις ἀκροαταῖς καιρὸν παρασχεῖν τῆς δινῆκουσαν ἐξετάσεως, ὥστε εἴ τι χρήσιμον ἐν αὐτοῖς, τοῦτο τῇ μηνήῃ συσχεῖν καὶ διὰ τῆς φιλοπόνου μελέτης, οἷον διά τινος πέψεως, τὴν τῶν ὀφελίμων ἀνάδοσιν ἀναμεῖναι· τοῖς δὲ περὶ τὸν βίον ἀσχολουμένοις δοῦναι σχολὴν διὰ τοῦ μέσου χρόνου τὰς φροντίδας διαθέμένοις, καθαρῷ μεριμνῶν τῇ ψυχῇ πρὸς τὴν ἐσπερινὴν τῶν λόγων ἐστίασιν ἀπαντῆσαι. ὁ δὲ τὰ μεγάλα δημιουργήσας Θεός καὶ τὰ μικρὰ ταῦτα λεχθῆναι οἰκονομήσας, δῶῃ ὑμῖν

65. «Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα δόσα ἐποίησε, καὶ ίδού καλὰ λίαν» Γέν. 1,31.

γεῖ, οὕτε ἀντιλαμβάνεται αὐτὸς τὰ ὡραῖα ἔτσι δπως ἡ-
μεῖς· δὲλλ' ὡραῖον δι' αὐτὸν εἰνε αὐτὸ ποὺ ἔγινε μὲ τὴν δύ-
ναμιν τῆς τέχνης καὶ συντελεῖ ὡς εὔχρηστον εἰς ἓνα σκο-
πόν. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ ἔθεσεν ἐκ τῶν προτέρων φανε-
ρὸν τὸν σκοπὸν τῶν δημιουργημάτων, τὰ ἐπὶ μέρους
δημιουργήματα νὰ ὑπηρετοῦν εἰς τὸν τελικὸν σκοπόν,
αὐτὸς ἐνέκρινε τὸ ὡραῖον, ἀφοῦ τὰ ἔξήτασε μὲ κριτήριον
τὴν δύναμιν τῆς τέχνης. "Ἐτσι καὶ τὸ χέρι καθ' ἑαυτὸ καὶ
δὲ διθαλμὸς μεμονωμένος καὶ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ
ἀνδριάντος, ἀν ληφθοῦν χωριστά, δὲν θὰ φανοῦν ὡραῖα
εἰς τὸν τυχόντα· ἀν δύμας τοποθετηθοῦν εἰς τὴν θέσιν των,
τότε ἐπὶ τέλους ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀναλογίαν καὶ δὲ
ἀπλοϊκὸς ἀκόμη. "Ο τεχνίτης δύμας καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν συ-
αρμολόγησιν γνωρίζει τὴν ὡραιότητα τοῦ καθενός, καὶ
ἐπαινεῖ τὸ καθένα χωριστά, διότι συλλαμβάνει νοερῶς
τὸ σύνολον αὐτῶν. "Ἐνας τέτοιος λοιπὸν τεχνίτης τῶν ἐπὶ⁴⁹
μέρους ἔργων εἰνε καὶ δ Θεὸς ἐδῶ, καθὼς ἀναγράφεται.
Πρόκειται δὲ νὰ συμπληρώσῃ τὸν πρέποντα ἐπαινον καὶ
δταν θὰ ἀπαρτισθῇ δλόκληρος δ κόσμος ⁶⁶. "Αλλ' ἐδῶ
βέβαια πρέπει νὰ βάλω τέλος εἰς τοὺς λόγους περὶ τῆς
δευτέρας ἡμέρας. "Ἐτσι εἰς μὲν τοὺς φιλοπόνους ἀκροα-
τὰς θὰ δώσω καιρὸν νὰ ἔξετάσουν δσα ἥκουσαν, ώστε
νὰ δυνηθοῦν νὰ συγκρατήσουν εἰς τὴν μνήμην των δ, τι
χρήσιμον ὑπάρχει εἰς αὐτά, καὶ μὲ τὴν φιλόπονον μελέ-
την, ποὺ εἰνε ἔνα είδος πέψεως, θὰ ἀναμείνω τὴν καρπο-
φορίαν τῶν ὠφελίμων· εἰς δὲ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὰ
βιοτικὰ θὰ δώσω σχόλην, ώστε κατὰ τὸν ἐνδιάμεσον χρό-
νον ⁶⁶ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὰς ἔργασίας των καὶ νὰ ἔλθουν
εἰς τὴν ἐσπερινὴν ἐστίασιν τῆς διδαχῆς μὲ τὴν ψυχὴν κα-
50 θαράν ἀπὸ μερίμνας. "Ο δὲ Θεὸς ποὺ ἐδημιούργησε τὰ με-
γάλα καὶ μὲ ἡξίωσε νὰ εἰπῶ αὐτὰ τὰ μικρά, εἴθε νὰ σᾶς

66. Ἐννοεῖ τὸν ἔργασμον χρόνον τὸν μεταξὺ τῶν δύο δμιλιῶν, πρωī-
νης (Γ') καὶ βραδινῆς (Δ').

σύνεσιν ἐν παντὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀληθείᾳ, ἵν' ἐκ τῶν δρωμένων τὸ ἀδόρατον ἐννοήτε καὶ ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς τῶν κτισμάτων τὴν πρέπουσαν δόξαν περὶ τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς ἀναλαμβάνητε. τὰ γὰρ ἀδόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, η̄ τε ἀέδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, ὥστε καὶ ἐν γῇ καὶ ἐν ἀέρι καὶ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν ὕδατι καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δρωμένοις ἐναργῆ λαμβάνειν ἡμᾶς τοῦ εὐεργέτον τὰ ὑπομημάτα. οὕτε γὰρ ἀμαρτίαις καιρόν τινα δώσομεν, οὕτε τῷ ἔχθρῷ τόπον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν καταλείψομεν, διὰ τῆς συνεχοῦς μνήμης ἔνοικον ἔχοντες ἑαυτῶν τὸν Θεόν· ω̄ πᾶσα δόξα καὶ προσκίνησις τῷν καὶ δεὶ καὶ εἰς τὸν αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

φωτίσῃ νὰ κατανοῆτε ὅλην τὴν ὀλήθειάν του, ὡστε ἀπ' ὅσα βλέπετε νὰ ἐννοῆτε τὸν ἀόρατον, καὶ ἀπὸ τὸ μέγεγεθος τῆς καλλονῆς τῶν κτισμάτων νὰ σχηματίζετε περὶ τοῦ δημιουργοῦ μας τὴν πρέπουσαν ἀντίληψιν. «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης» (*Πρωτ.* 1,20), ὡστε νὰ λαμβάνωμεν σαφεῖς ὑπομνήσεις τοῦ εὔεργέτου καὶ ἀπὸ τὴν γῆν καὶ ἀπὸ τὸν ἀέρα καὶ ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ ἀπὸ τὸ ὄντωρ καὶ ἀπὸ τὴν νύκτα καὶ ἀπὸ τὴν ἡμέραν καὶ ἀπ' ὅλα τὰ ὀρατά. Καὶ οὔτε εἰς τὴν ἀμαρτίαν θὰ δώσωμεν καμμίαν εὔκαιρίαν, οὔτε εἰς τὸν ἔχθρὸν θὰ παραχωρήσωμεν τόπον εἰς τὰς καρδίας μας, διν μὲ τὴν συνεχῆ διάμνησίν του ἔχωμεν ἐντός μας ἔνοικον τὸν Θεόν· εἰς αὐτὸν κάθε δόξα καὶ προσκύνησις καὶ τώρα καὶ πάντοτε καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'

1 a'. Εἰσὶ τινες πόλεις παντοδαποῖς θεάμασι θαυματοποιῶν ἀπὸ βαθέος δρθρου μέχρις ἐσπέρας αὐτῆς ἔστιῶσαι τὰς ὅψεις. καὶ μέντοι καὶ μελῶν τινων κεκλασμένων καὶ διεφθαρμένων καὶ παντάπασι πολλὴν ἀκολασίαν ταῖς ψυχαῖς ἐντικτόντων ἐπὶ πλεῖστον ἀκούοντες οὐκ ἐμπίμπλανται. καὶ τοὺς τοιούτους δήμους πολλοὶ μακαρίζουσιν, δτὶ τὰς κατ' ἀγορὰν ἐμπορίας ἢ τὰς ἐκ τῶν τεχνῶν πρὸς τὸ ζῆν ἐπινοίας καταλιπόντες, διὰ δρθυμίας πάσης καὶ ἡδονῆς τὸν τεταγμένον ἑαυτοῖς τῆς ζωῆς χρόνον διαπερῶσιν, οὐκ εἰδότες, δτὶ δρχήστρα εὐθηνούμένη θεάμασιν ἀκολάστοις κοινὸν καὶ δημόσιον διδασκαλεῖον ἀσελγείας τοῖς συγκαθημένοις ἐστί, καὶ τὰ παναρμόνια τῶν αὐλῶν μέλη καὶ ἄσματα πορνικὰ ἐγκαθεζόμενα ταῖς τῶν ἀκουσάντων ψυχαῖς οὐδὲν ἔτερον ἢ πάντας ἀσχημονεῖν ἀναπείθει, τὰ τῶν κιθαριστῶν ἢ τὰ τῶν αὐλητῶν κρούσματα μιμούμενους. ἥδη δέ τινες τῶν ἵππομανούντων καὶ ὄναρ ὑπὲρ τῶν ἵππων μάχονται, ἀρματα μεταξενγγύντες καὶ ἡνιόχους μετατιθέντες καὶ δλως τῆς μεθημερινῆς ἀφροσύνης οὐδὲν 3 ταῖς καθ' ὑπνον φαντασίαις ἀφίστανται. ἡμεῖς δὲ ἄρα, οὓς δὲ Κύριος, δὲ μέγας θαυματοποιὸς καὶ τεχνίτης, ἐπὶ τὴν ἐ-

-
1. «Θαυματοποιοί» είνε δ ταχυδακτυλουργός, δ φακίρης, δ ἀκροβάτης, δ θηριοδαμαστής, καὶ δλοι δσοι παρέχουν ἐκπληκτικά θεάματα (ἀτραξιόν).
 2. «Αύλός» πνευστὸν μουσικὸν δργανον, περίπου κλαρίνον.
 3. Αύτὸ ποὺ συμβαίνει σήμερον μὲ τὴν ἔκφυλον μουσικήν.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'

- 1 α'. 'Υπάρχουν μέρικαὶ πόλεις ποὺ τρέφουν τοὺς δφθαλμοὺς τῶν πολιτῶν μὲ ποικίλα θεάματα θαυματοποιῶν¹ ἀπὸ τὰ χαράματα μέχρι τὸ βράδυ. Καὶ μάλιστα δὲν χορταίνουν ποτέ, καὶ ἀν κατὰ κόρον ἀκούουν μίαν μουσικήν ἀποχανωμένην καὶ διεφθαρμένην, ποὺ δημιουργεῖ εἰς τὰς ψυχὰς πολλὴν ἀκολασίαν. Καὶ τοὺς δημότας τῶν τοιούτων πόλεων πολλοὶ τοὺς θεωροῦν εὔτυχισμένους, διότι ἀφῆκαν τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν τῆς ἀγορᾶς καὶ τὰς τέχνας ποὺ συντηροῦν τὴν ζωήν, καὶ περνοῦν τὸν καιρὸν τῆς ζωῆς των μὲ κάθε ῥᾳθυμίαν καὶ ἡδονήν. Δὲν καταλαβαίνουν δτι ἔνα χορευτικὸν συγκρότημα στολισμένον μὲ ἀκόλαστα θεάματα εἰνε διὰ τοὺς θεατὰς κοινὸν καὶ δημόσιον σχολεῖον ἀσελγείας, καὶ δτι τὰ παναρμόνια μουσικὰ παίξιματα τῶν αὐλῶν² καὶ τὰ πορνικὰ τραγούδια κατακαθίζουν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν, καὶ δὲν κάνουν τίποτε ἀλλο παρὰ νὰ ἔξωθοῦν τοὺς πάντας νὰ ἀσχημονοῦν μιμούμενοι τὸ παίξιμον τῶν κιθαριστῶν καὶ τῶν αὐλητῶν³. Μερικοὶ δέ, ποὺ ἔχουν μανίαν μὲ τοὺς ἵππους, καὶ εἰς τὸ ὄνειρόν των ἀκόμη μαλλώνουν ὑπὲρ τῶν ἵππων (ποὺ ὑποστηρίζουν)⁴, ἀλλάζουν εἰς τοὺς ἵππους ἀρματα, μεταθέτουν τοὺς ἡνιόχους⁵, καὶ γενικῶς δὲν παρατοῦν τὰς ἀνοησίας τῆς ἡμέρας οὔτε εἰς τὸν ὑπνον καὶ εἰς τὰ ὄνειρα. 'Ημεῖς λοιπόν, ποὺ ὁ Κύριος, ὁ μέγας θαυματοποιὸς καὶ τεχνίτης, μᾶς συνεκάλεσε διὰ νὰ
- 3

4. Αὐτὸ ποὺ συμβαίνει σήμερον κυρίως μὲ τὰς ποδοσφαιρικὰς διαδικασίας.

5. Κάτι παρόμοιον μὲ τὰς σημερινὰς μετεγγραφὰς καὶ ἀγοραπωλησίας παικτῶν ποδοσφαιρίου.

πίδειξιν συνεκάλεσε τῶν οἰκείων ἔργων, ἀποκαμούμεθα πρὸς τὴν θέαν ἡ ἀποκρήσομεν πρὸς τὴν ἀκρόσιν τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος; ἀλλ' οὐχὶ τὸ μέγα τοῦτο καὶ ποικίλον τῆς θείας δημιουργίας ἔργαστήριον περιστάντες καὶ πρὸς τὸν ἄνω χρόνους ἐπανελθόντες, τῇ διανοίᾳ ἔκαστος δψφμεθα τὴν διακόσμησιν τοῦ παντός; οὐρανὸν μὲν ἵσταμενον, κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον, ὡσεὶ καμάραν· γῆν δὲ τὴν ἄπειρον μεγέθει καὶ βάρει αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἐδραζομένην· ἀέρα κεχυμένον μαλακὸν καὶ ὑγρὸν τῇ φύσει, οἰκείαν μὲν καὶ διηνεκῆ τροφὴν τοῖς ἀναπνέοντι παρεχόμενον, ὑπείκοντα δὲ καὶ περισχιζόμενον τοῖς κινουμένοις δι' ἀπαλότητα, ὡς μηδὲν ἐμπόδιον εἶναι παρ' αὐτοῦ τοῖς ὁρμῶσιν, ἀεὶ πρὸς τὸ κατόπιν τῶν τεμνόντων αὐτὸν ἀντιπερισταμένον ὁρίως καὶ περιῳρέοντος. ὅδατος δὲ φύσιν, τοῦ τε τροφίμου καὶ τοῦ κατὰ τὰς ἄλλας χρείας ἥμιν εὐτρεπισθέντος, καὶ τὴν εὔτακτον τούτου πρὸς τὸν ἀφωρισμένους τόπους συναγωγὴν ἐκ τῶν ἀρτίως ἥμιν ἀνεγνωσμένων κατόψει.

β'. Καὶ εἰπεν ὁ Θεός· Συναχθήτω τὸ ὅδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ἔηρά· καὶ ἐγένετο οὕτω, καὶ συνήχθη τὸ ὅδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὥφθη ἡ ἔηρά· καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεός τὴν ἔηράν γην, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὕδατων ἐκάλεσε θαλάσσας. πόσα μοι πράγματα παρεῖχες ἐν τοῖς κατόπιν λόγοις, ἀπαιτῶν τὴν αἵτιαν πῶς ἀδρατος ἡ γῆ, παντὶ σώματι φυσικῶς χρώματος συμπαρόντος, παν-

"Ἄρα ἐδιαβάζετο τὸ κείμενον τῆς Γενέσεως πρὸ τῆς διμιλίας.

Αὐτὸ φαίνεται καλύτερον σήμερον εἰς τὸ αὐτοκίνητον· διότι μόλις

- μᾶς ἐπιδείξῃ τὰ ἔργα του, θὰ κουρασθῶμεν νὰ βλέπωμεν
 ἢ θὰ τεμπελιάσωμεν ν' ἀκούωμεν τὰ λόγια τοῦ Πνεύμα-
 τος; Καὶ δὲν θὰ σταθῶμεν ἐμπρὸς εἰς τὸ μέγα αὐτὸ καὶ
 πολύπλοκον ἔργαστήριον τῆς θείας δημιουργίας, διὰ νὰ
 ἐπιστρέψωμεν δὲ καθεῖς νοερῶς εἰς τὰ πανάρχαια χρόνια
 4 καὶ νὰ θῶμεν τὴν διακόσμησιν τοῦ σύμπαντος; 'Ἄπ' δ-
 σα ἐδιαβάσαμεν πρὸ δλίγου⁶ θὰ Ιδῆς καθαρὰ τὸν οὐρα-
 νόν, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸν λόγον τοῦ προφήτου στέκε-
 ται «ώσει καμάρα» ('Ησ. 40,22). τὴν γῆν, τὴν ἀπειρον
 εἰς τὸ μέγεθος καὶ τὸ βάρος, ποὺ ἐδράζει μόνη της εἰς τὸν
 ἑαυτόν της· τὸν ἀέρα τὸν διάχυτον, τὸν φύσει μαλακὸν
 καὶ ύγρόν, ποὺ χορηγεῖ μὲν τὴν ίδικήν του καὶ συνεχῆ
 τροφήν εἰς δσα ἀναπνέουν, ύποχωρεῖ δὲ χάρις εἰς τὴν ἀ-
 παλότητά του καὶ διασχίζεται ἀπὸ δσα κινοῦνται, ἔτσι
 ὥστε νὰ μὴ προβάλλῃ κανένα ἐμπόδιον εἰς τὰ ἔξορμῶντα
 πρὸς κίνησιν· αὐτὸν ποὺ πάντοτε διαρρέει καὶ γεμίζει
 εὐκόλως τὸν χῶρον ὅπισθεν τῶν σωμάτων ποὺ τὸν τέ-
 μουν⁷. τὸ θύμωρ, εἴτε αὐτὸ ποὺ μᾶς τρέφει εἴτε αὐτὸ ποὺ
 μᾶς ἐδόθη διὰ τὰς ἀλλας ἀνάγκας, καὶ τὴν ὀρμονικήν του
 συνάθροισιν εἰς τοὺς καθωρισμένους τόπους⁸.
- 5 β'. «Καὶ εἶπεν δὲ Θεός· Συναχθήτω τὸ θύμωρ τὸ θύμω-
 κάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίσαν, καὶ διφθήτω ἡ
 ξηρά· καὶ ἐγένετο οὕτω· καὶ συνήχθη τὸ θύμωρ τὸ θύμω-
 κάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὁφθῇ
 ἡ ξηρά· καὶ ἐκάλεσεν δὲ Θεός τὴν ξηράν γῆν καὶ τὰ συ-
 στήματα τῶν θύμωτων ἐκάλεσε θαλάσσας» (Γέν. 1,9 - 10).
 Πόσον μὲ ἐνοχλοῦσες εἰς τοὺς προηγουμένους λόγους,
 ἀπαιτώντας νὰ σοῦ εἰπῶ, διατί ἡ γῆ ἦτο «ἀδόρατος»⁹,
 ἀφοῦ κάθε σῶμα ἔχει ἐκ φύσεως ἔνα χρῶμα καὶ κάθε χρῶ-

τὸ αὐτοκίνητον περνᾶ, αἰσθανόμεθα ὅπισθέν του τὸν ἀέρα ποὺ εἰσορμᾷ
 νὰ γεμίσῃ τὸ κενὸν ποὺ διφήνει τὸ αὐτοκίνητον.

8. 'Απαριθμεῖ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, οὐρανὸν (πῦρ), ἀέρα, θύμωρ, γῆν.
 9. Βλ. 'Ομιλίαν 2,3-5.

τὸς δὲ χρώματος αἰσθητοῦ τῇ δράσει καθεστηκότος; καὶ τάχα σοι οὐκ ἐδόκει αὐτάρκως ἔχειν τὰ εἰρημένα, διὰ πρὸς ἡμᾶς τὸ ἀδρατον, οὐ πρὸς τὴν φύσιν εἴρητο, διὰ τὴν τοῦ ὄντος ἐπιπρόσθησιν, διὰ τότε τὴν γῆν πᾶσαν περιεκάλυπτεν. Ιδοὺ νῦν ἄκουε αὐτῆς ἑαυτὴν τῆς Γραφῆς φανερούσης. Συναχθήτω τὰ ὄντα, καὶ διφθήτω ἡ ἔντη. συνέλκεται τὰ παραπετάσματα, ἵνα ἐμφανῆς γένηται ἡ τέως μὴ δρωμένη. Ἰσως δ' ἀν τις κάκεῖνο πρὸς τούτοις ἐπιζητήσειε. πρῶτον μὲν διὰ τί δικαὶα φύσιν ὑπάρχει τῷ ὄντι τούτοις φέρεσθαι πρὸς τὸ κάταντες, τοῦτο ἐπὶ τὸ πρόσταγμα τοῦ δημιουργοῦ διὰ λόγου ἀνάγει; Ἐως μὲν γὰρ ἀν ἐπὶ τοῦ ἰσοπέδου κείμενον τύχῃ τὸ ὄντωρ, στάσιμόν ἐστιν, οὐκ ἔχον δπον μεταρρυθμίαν ἐπειδὰν δέ τινος πρανοῦς λάβηται, εὐθὺς ὁρμήσαντος τοῦ προάγοντος, τὸ συνεχὲς αὐτῷ τὴν βάσιν τοῦ κινηθέντος ἐπιλαμβάνει, καὶ τὴν ἐκείνου τὸ ἐφεπόμενον καὶ οὗτως ὑπεκφεύγει μὲν ἀεὶ τὸ προάγον, ἐπωθεῖ δὲ τὸ ἐπερχόμενον καὶ τοσούτῳ ὀξυτέρᾳ ἡ φορὰ γίνεται, δσωπερ ἀν καὶ τὸ βάρος ἡ πλεῖον τοῦ καταφερομένου καὶ τὸ χωρίον κοιλότερον, πρὸς δὲ ἡ ἐπίρρυσις. εἰ οὖν οὗτως πέφυκε τὸ ὄντωρ, παρέλκοι ἀν τὸ πρόσταγμα τὸ κελεῦν τον συναχθῆναι εἰς συναγωγὴν μίαν. Ἐμελλε γὰρ πάντως διὰ τὸ κατάρροπον τῆς φύσεως, ἐπὶ τὴν πάντων κοιλοτέραν χώραν αὐτομάτως συνδίδοσθαι, καὶ μὴ πρότερον στήσεσθαι, πρὶν δμαλισθῆναι τὰ νῶτα. οὐδὲν γὰρ οὕτω χωρίον ἴσοπέδον, ὡς ἡ τοῦ ὄντος ἐπιφάνεια. Ἐπειτα πῶς, φησίν, εἰς συναγωγὴν μίαν ἐκελεύσθη τὰ ὄντα συνδραμεῖν, δπονγε φαίνονται πολλαὶ οὖσαι θάλασσαι καὶ πλεῖστον ἀλλήλων τῇ θέσει διωρισμέναι; πρὸς μὲν οὖν τὸ πρότερον τῶν ἐπιζητηθέντων ἐκεῖνό φαμεν· διὰ μάλιστα

- μα είνε αισθητὸν εἰς τὴν δρασιν! Καὶ ίσως νὰ μὴ ἐφαίνοντο ίκανοποιητικὰ αὐτὰ ποὺ σοῦ ἔλεγα, ὅτι τὸ «ἀόρατον» ἔκεινο ἀφορᾶ εἰς ἡμᾶς καὶ ὅχι εἰς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, καὶ ὥφειλετο εἰς τὸ ὅτι ἡτο ἐπάνω τὸ ὄνδωρ ποὺ
- 6 ἐκάλυπτε τότε ἀπὸ παντοῦ δλην τὴν γῆν. Ἰδού τώρα ἀκουε πῶς ἡ Ἰδία ἡ Γραφὴ ἔρμηνεύει τὸν ἑαυτόν της. «Συναχθήτω τὰ ὄνδατα καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά». Μαζεύει τὰ παραπετάσματα, διὰ νὰ φανῇ αὐτὴ ποὺ μέχρι τώρα δὲν ἐφαίνετο. Ἱσως δὲ νὰ ἐρωτήσῃ κανεὶς πλὴν τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο πρῶτον μὲν διατί τὴν φυσικὴν ἴδιότητα τοῦ ὄνδατος νὰ κυλᾶ πρὸς τὸν κατήφορον τὴν ἐμφανίζει ὁ λόγος ὡς πρόσταγμα τοῦ δημιουργοῦ; Διότι τὸ ὄνδωρ, ἔως δτου είνε ἐπάνω εἰς ἓνα ἰσόπεδον, είνε στάσιμον, ἀφοῦ δὲν ἔχει ποὺ νὰ βεύσῃ διὰ ν' ἄλλαξη θέσιν· δταν ὅμως εὔρη ἔνα κατηφορικὸν μέρος, ἀμέσως ἡ ἐμπροσθέλα ὄμρᾶ, καὶ τὸ ἐρχόμενον κατόπιν αὐτοῦ πιάνει τὰ ἵχνη¹⁰ τοῦ κινηθέντος, καὶ τὰ ἵχνη ἔκεινου τὸ μεθεπόμενον· καὶ ἔτσι ὑποχωρεῖ μὲν αὐτὸ ποὺ κάθε φοράν προπορεύεται, ὥθετ δὲ ἀπὸ τὰ ὅπισω αὐτὸ ποὺ ἀκολουθεῖ· καὶ τόσον ταχυτέρα γίνεται ἡ ροή, ὅσον περισσότερον είνε τὸ βάρος αὐτοῦ ποὺ ἐπῆρε τὸν κατήφορον καὶ δσον βαθύτερος είνε
- 7 δ χῶρος πρὸς τὸν ὅποιον ἐπιπίπτει ἡ ροή. Ἐὰν λοιπὸν τὸ ὄνδωρ ἔχῃ αὐτὴν τὴν ἴδιότητα ἐκ φύσεως, είνε περιττὸν τὸ πρόσταγμα ποὺ λέγει νὰ συναχθῇ εἰς μίαν συναγωγὴν. Διότι ἔτσι ἡ ἄλλιῶς θὰ συνεκεντρώνετο μόνον του εἰς τὸν χῶρον ποὺ θὰ ἡτο δ βαθύτερος δλων, ἀφοῦ ἡ φυσικὴ του ἴδιότητα είνε νὰ βέῃ πρὸς τὰ κάτω, καὶ δὲν θὰ ἐστέκετο πότε, ἔως δτου ἰσοπεδωθῇ ἡ στάθμη του. Διότι δὲν ὑπάρχει ἄλλος τόπος τόσον ἰσόπεδος δσον είνε ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὄνδατος. Ἐπειτα, λέγει, πῶς τὰ ὄνδατα διετάχθησαν νὰ συρρεύσουν εἰς μίαν συναγωγὴν, ἀφοῦ είνε φανερὸν ὅτι αἱ θάλασσαι είνε πολλαὶ καὶ αἱ θέσεις των
- 8 δπέχουν πάρα πολὺ ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην; Πρὸς μὲν τὸ πρῶτον ἐρώτημα ἀπαντῶ τοῦτο· κυρίως μὲν ὅτι σὺ ἔγνώ-

μὲν σὺ μετὰ τὸ πρόσταγμα τὸ δεσποτικὸν ἐπέγνως τοῦ ὕδατος τὰς κινήσεις, δτὶ τε περιφρεπές ἐστι καὶ ἀστήρικτον καὶ πρὸς τὰ πραηῆ καὶ κοῖλα φέρεται κατὰ φύσιν πρὸ τούτου δὲ πᾶς εἶχε δυνάμεως, πρὸν αὐτῷ τὸν ἐκ τοῦ προστάγματος τούτου ἐγγενέσθαι δρόμον, οὔτε εἰδες αὐτός, οὔτε ἰδόντος ἥκουσας. νόησον γὰρ δτὶ Θεοῦ φωνὴ φύσεώς ἐστι ποιητικὴ καὶ τὸ γενόμενον τότε τῇ κτίσει πρόσταγμα τὴν πρὸς τὸ ἐφεξῆς ἀκολουθίαν τοῖς κτιζομένοις παρέσχετο. ήμέρα καὶ νῦν ἅπαξ ἐδημιουργήθη, καὶ ἐξ ἐκείνου καὶ νῦν ἀλλήλας διαδεχόμεναι καὶ κατ' ἴσομοιρίαν διαιρούμεναι τὸν χρόνον οὐκ ἀπολήγουσι.

10 γ'. Συναχθήτω τὰ ὕδατα. ἐκελεύσθη τρέχειν τῶν ὑδάτων ἡ φύσις, καὶ οὐδέποτε κάμνει τῷ προστάγματι ἐκείνῳ κατασπενδομένη διηγεκῶς. τοῦτο δὲ λέγω, πρὸς τὴν ὁντὴν ἀφορῶν τῶν ὑδάτων μοῖραν. τὰ μὲν γὰρ αὐτόματα ἔτι, οἷον τὰ κρηναῖα καὶ τὰ ποτάμια· τὰ δὲ συλλογιμαῖα ἐστι καὶ ἀπόρευτα. ἀλλ' ἐμοὶ νῦν περὶ τῶν ὁρμητικῶν ὑδάτων δ λόγος. Συναχθήτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν. εἴ ποτέ σοι ἐπὶ κρήνης ἐστῶτι ἄφθονον ὕδωρ ἀναδιδούσης ἔννοια ἐγένετο, τίς δ ὁ ὠθῶν ἐκ τῶν λαγόνων τῆς γῆς τοῦτο τὸ ὕδωρ; τίς δ ἐπείγων ἐπὶ τὰ πρόσω; ποῖα ταμεῖα δθεν προέρχεται; τίς δ τόπος ἐφ' ὃν ἐπείγεται; πᾶς καὶ ταῦτα οὐκ ἐκλίπει κάκεῖνα οὐκ ἀποπίμπλαται; ταῦτα τῆς πρώτης ἐκείνης φωνῆς ἥρτηται. ἐκεῖθεν τοῦ τρέχειν τῷ ὕδατι τὸ ἐνδόσιμον. κατὰ πᾶσαν ἴστορίαν ὑδάτων μέμητο τῆς πρώτης φωνῆς, Συναχθήτω τὰ ὕδατα. ἔδει δραμεῖν αὐτά, ἵνα τὴν οἰκείαν καταλάβῃ χώραν· είτα γενόμενα ἐν τοῖς ἀφωρισμένοις τόποις, μένειν ἐφ' ἑαυτῶν καὶ μὴ χω-

ρισες τὰς ροπάς τοῦ ὄντος μετὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου, καὶ τὸ ὅτι εἰνε ἐπιρρεπὲς πρὸς τὰ κάτω καὶ ἀστήρικτον ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ τὸ ὅτι ἐκ φύσεως κυλᾶ πρὸς τὰ κατηφορικὰ καὶ τὰ βαθουλά· τί ροπάς δμως εἶχε τὸ ὄντωρ, προτοῦ τὸ πρόσταγμα νὰ τοῦ δνοίξῃ τὸν δρόμον αὐτόν, οὔτε δ ἴδιος εἶδες, οὔτε ἀπὸ κανένα ποὺ νὰ εἶδεν ἤκουσες. Καὶ πρέπει νὰ ἔννοιήσῃς, ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ εἰνε ἐκείνη ποὺ κάνει τὴν φυσικὴν ἴδιότητα, καὶ τὸ πρόσταγμα ποὺ ἀπηυθύνθη τότε πρὸς τὴν κτίσιν ἔδωκεν εἰς τὰ δημιουργήματα ποὺ ἐκτίζοντο τοὺς φυσικοὺς νόμους ἀπὸ τοὺς δόπιούς θὰ ἐρρυθμίζοντο εἰς τὸ ἔξῆς· Ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νῦν ἐδημιουργήθησαν μίαν φοράν, καὶ ἀπὸ τότε μέχρι τώρα δὲν παύουν νὰ διαδέχωνται ἡ μία τὴν δλλην καὶ νὰ μοιράζωνται τὸν χρόνον ἐξ ἵσου.

- 10 γ'. «Συναχθήτω τὰ ὄντα». Διετάχθη νὰ τρέχῃ ἡ φύσις τῶν ὄντων καὶ ποτὲ δὲν κουράζεται νὰ σπεύδῃ συνεχῶς ὥθουμένη ἀπὸ τὸ πρόσταγμα ἐκεῖνο. Τὸ λέγω δὲ αὐτὸ ἔχοντας ὑπ' ὅψιν τὴν μερίδα τῶν ὄντων ποὺ τρέχουν. Διότι δλλα μὲν ῥέουν μόνα των, δπως τὰ τῶν πηγῶν καὶ τῶν ποταμῶν, δλλα δὲ εἰνε στάσιμα καὶ δνήκουν εἰς συγκεντρώσεις. 'Αλλ' ἔγω τώρα δμιλῶ διὰ τὰ ὄντα ποὺ τρέχουν. «Συναχθήτω τὰ ὄντα εἰς συναγωγὴν μίαν». Σοῦ συνέβη ποτέ, καθὼς ἐστεκόσουν ἐπάνω ἀπὸ μίαν πηγὴν ποὺ δναβλύζει ἀφθονον ὄντωρ, νὰ σοῦ ἐλθῇ ἡ σκέψις, ποῖος ἀραγε ὥθει τὸ ὄντωρ αὐτὸ ἀπὸ τὰ λαγόνια τῆς γῆς; ποῖος τὸ πιέζει πρὸς τὰ ἔξω; ἀπὸ ποίας ἀποθήκας προέρχεται; ποῖος δ τόπος πρὸς τὸν δόπιον σπεύδει ἐπειγόντως; πῶς καὶ αἱ ἀποθῆκαι αὐταὶ δὲν ἔξαντλοῦνται καὶ δ τόπος ἐκείνος δὲν ὑπερχειλίζει;
- 11 Αὐτὰ ἔξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν ἐκείνην φωνήν. 'Απ' ἐκεὶ ἐπῆρε τὸ ὄντωρ τὴν ἴδιότητα νὰ τρέχῃ. Κάθε φορὰ ποὺ βλέπεις ὄντα, νὰ ἔνθυμησαι τὴν ἀρχαίαν φωνήν· «Συναχθήτω τὰ ὄντα». "Ἐπρεπε νὰ τρέξουν, διὰ νὰ καταλάβουν τὸν χῶρον ποὺ τοὺς ἀνήκει· ἔπειτα ἀφοῦ ἐφθασαν

ρεῖν περαιτέρω. διὰ τοῦτο κατὰ τὸν τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ λόγον Πάντες οἱ χείμαρροι ἐπὶ τὴν θάλασσαν πορεύονται, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἐμπιμπλαμένη. ἐπειδὴ καὶ τὸ φεῖν τοῖς ὅδαις διὰ τὸ θεῖον πρόσταγμα, καὶ τὸ εἶσω τῶν δρῶν περιγεγράφθαι τὴν θάλασσαν ἀπὸ τῆς πρώτης ἔστιν νομοθεσίας. Συναχθήτω τὰ ὅδατα εἰς συναγωγὴν μίαν. ίνα μὴ τὸ ἐπιφρέον ὅδωρ τῶν δεχομένων αὐτὸν χωρίων ὑπερχεόμενον, μετεκβαῖνον ἀεὶ καὶ ἄλλα ἐξ ἄλλων πληροῦν, πᾶσαν κατὰ τὸ συνεχὲς ἐπικλύση τὴν ἥπειρον, ἐκελεύσθη συναχθῆναι εἰς συναγωγὴν μίαν. διὰ τοῦτο μαινομένη πολλάκις ἐξ ἀτέμων ἡ θάλασσα καὶ εἰς ὑφος μέγιστον διανισταμένη τοῖς κύμασιν, ἐπειδὰν μόνον τῶν αἰγιαλῶν ἀφηται, εἰς ἀφρὸν διαλύσασα τὴν δρμὴν ἐπανῆλθεν.¹¹ Η ἐμὲ οὐ φοβηθήσεσθε, λέγει Κύριος, τὸν τιθέντα ἀμμον δριον τῇ θαλάσσῃ; τῷ ἀσθενεστάτῳ πάντων τῇ φάρμῳ ἡ ταῖς βίαις ἀφόρητος χαλινοῦται. ἐπεὶ τὶ ἐκώλυε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον κοιλοτέραν οὖσαν ἑαυτῆς ἐπελθεῖν καὶ συναφθῆναι τῷ παρακειμένῳ τῇ Αἴγυπτῳ πελάγει, εἰ μὴ τῷ προστάγματι ἦν πεπεδημένη τοῦ κτίσαντος; διτι γὰρ ταπεινοτέρα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἡ Αἴγυπτος, ἔργῳ ἐπεισαρ τῆμᾶς οἱ θελήσαντες ἄλλήλοις τὰ πελάγη συνάφαι, τό τε Αἴγυπτιον καὶ τὸ Ἰνδικόν, ἐν φῇ Ἐρυθρά ἔστι θάλασσα. διόπερ ἐπέσχον τὴν ἐπιχείρησιν, δ τε πρῶτος ἀρξάμενος Σέσωστρις δ Αἴγυπτιος καὶ δ μετὰ ταῦτα βουληθεὶς ἐπεξεργάσασθαι Δαρεῖος δ Μῆδος. ταῦτά μοι εἴρη-

11. Η βορειώς τῆς Αἴγυπτου Μεσόγειος θάλασσα.

εἰς τοὺς καθωρισμένους χώρους ἔπειτε νὰ μένουν εἰς τὴν θέσιν τῶν καὶ νὰ μὴ προχωροῦν παραπέρα. Διὰ τοῦτο, δπως λέγει καὶ δὲ Ἐκκλησιαστής, «Πάντες οἱ χείμαρροι ἐπὶ τὴν θάλασσαν πορεύονται, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἐμπιμπλαμένη» (Ἐκκλ. 1,7). Διότι καὶ τὸ δτι βέουν τὰ ὄντα τὸ ἔχουν ἀπὸ τὸ θεῖον πρόσταγμα, καὶ τὸ δτι ἡ θάλασσα περιορίζεται μέσα εἰς τὰς γραμμὰς τῶν συνό-

12 ρων τῆς προέρχεται ἀπὸ τὴν πρώτην νομοθεσίαν. «Συνα-
χθήτω τὰ ὄντα εἰς συναγωγὴν μίαν». Προκειμένου τὸ
ὄντωρ ποὺ προστίθεται νὰ μὴ ὑπερχειλίζῃ ἀπὸ τοὺς χώ-
ρους ποὺ τὸ δέχονται καὶ νὰ μὴ μετακινήται συνεχῶς ἀπὸ
τὸν ἕνα χῶρον εἰς τὸν δλλον διὰ νὰ τοὺς γεμίσῃ, καὶ κα-
τακλύσῃ ἔτσι διαδοχικῶς δλην τὴν ξηράν, διετάχθη νὰ
συναχθῇ εἰς μίαν συναγωγὴν. Διὰ τοῦτο ἡ θάλασσα, δν
καὶ πολλάς φοράς μαίνεται ἀπὸ τοὺς ἀνέμους καὶ σηκώνει
κύματα πανύψηλα, δμως δταν φθάσῃ εἰς τὴν παραλίαν,
διαλύει τὴν δρμήν τῆς εἰς ἀφρόν καὶ ἐπιστρέφει. «Ἡ ἐμὲ
οὐ φοβηθήσεσθε, λέγει Κύριος, τὸν τιθέντα ἀμμον δριον θα-
λάσση;» (Ιερ. 5,22). Αὔτη ποὺ εἰνε ἀσυγκράτητος εἰς τὴν
βιαίαν δύναμιν χαλιναγωγεῖται μὲ τὸ ἀσθενέστερον δ-

13 λων, τὴν ἀμμον. «Ἀλλως ποῖος θὰ ἡμπόδιζε τὴν Ἐρυ-
θράν θάλασσαν νὰ δρμήσῃ εἰς δλην τὴν Αἴγυπτον, ποὺ
εἰνε χαμηλοτέρα αὐτῆς, καὶ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸ γειτονικὸν
πρὸς τὴν Αἴγυπτον πέλαγος, ἐὰν δὲν τὴν ἐκράτει δεσμίαν
τὸ πρόσταγμα τοῦ δημιουργοῦ; «Οτι δὲ ἡ Αἴγυπτος εἰ-
νε χαμηλοτέρα ἀπὸ τὴν Ἐρυθράν θάλασσαν μᾶς ἐπει-
σαν ἐμπράκτως αὐτοὶ ποὺ ήθέλησαν νὰ ἐνώσουν τὰ δύο
πελάγη, τὸ Αίγυπτιακὸν¹¹ καὶ τὸ Ἰνδικὸν¹² εἰς τὸ δποῖ-
ον ἀνήκει ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα. Αὔτὸς εἰνε δὲ λόγος ποὺ
ἐσταμάτησαν τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἐκεῖνος ποὺ πρώτος
ἔκανε τὴν ἀρχήν, δὲ Αίγυπτιος Σέσωστρις, καὶ ἐκεῖνος ποὺ
μεταγενεστέρως ἐπεξειργάσθη τὸ ἔργον, δὲ Μῆδος Δαρεῖ-

12. Ὁ Ἰνδικὸς ὥκεανός.

ται, ἵνα νοήσωμεν τοῦ προστάγματος τὴν δύναμιν. Συναχθήτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν. τουτέστιν ἄλλη ἀπὸ ταύτης μὴ ἀπογενηθήτω, ἀλλ' ἐν τῇ πρώτῃ συλλογῇ ἀπομεινάτω τὸ συναγόμενον.

14 δ'. Ἐπειτα δὲ εἰπὼν συναχθῆναι τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν ἔδειξέ σοι, δτὶ πολλὰ ἦν κατὰ πολλοὺς τόπους διηρημένα τὰ ὕδατα. αἱ τε γὰρ τῶν ὁρῶν κοιλότητες, φάραγξι βαθείαις ὑπερρημέναι, είχον τῶν ὕδατων τὴν συλλογὴν. καὶ προσέτι πεδία πολλά τε καὶ ὕπτια, οὐδὲν τῶν μεγίστων πελαγῶν κατὰ τὸ μέγεθος ἀποδέοντα, καὶ αὐλῶνες μινρίοι καὶ αἱ κοιλάδες κατ' ἄλλα καὶ ἄλλα σχήματα κοιλαινόμεναι, πάντα ὕδατα τότε πεπληρωμένα, ἀπεκενώθη τῷ θείῳ προστάγματι, πρὸς μίαν συναγωγὴν τοῦ πανταχόθεν ὕδατος συνελασθέντος. καὶ μηδεὶς λεγέτω, δτὶ εἴπερ ἦν ὕδωρ ἐπάνω τῆς γῆς, πάντως πᾶσαι αἱ κοιλότητες, αἱ νῦν τὴν θάλασσαν ὑποδεξάμεναι, πεπληρωμέναι ὑπῆρχον. ποῦ τοίνυν ἔμελλον γίνεσθαι τῶν ὕδατων αἱ συλλογαί, προκατειλημμένων τῶν κοίλων; πρὸς δὴ τοῦτο ἐροῦμεν, δτὶ τότε καὶ τὰ ἀγγεῖα συγκατεσκευάσθη, δτὶ ἔδει εἰς μίαν σύστασιν ἀποκριθῆναι τὸ ὕδωρ. οὐ γὰρ ἦν ἡ ἔξω Γαδείρων θάλασσα· οὐδὲ τὸ μέγα ἐκεῖνο καὶ ἀτόλμητον πλωτῆρσι πέλαγος,

13. Ὁτι ἡ Αἴγυπτος εἶνε χαμηλοτέρα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ὑποστηρίζει μὲν δὲ Ἀριστοτέλης, διαψεύδει δὲ δὲ Στράβων. Ἀμφότεροι δὲ διηγοῦνται, δτὶ ταύτην ἐπεχείρησαν νὰ ἐνώσουν διὰ διώρυγος μὲ τὴν Μεσόσχγειον (δπως εἶνε τώρα ἡ διώρυξ τοῦ Σουέζ) ἀφ' ἐνδέ μὲν δὲ φαραὼ Σέσωστρις (ἢ Ραμσῆς Β', ΙΓ' π.Χ. αἰών), ἀφ' ἐτέρου δὲ δὲ Δαρεῖος Α' (521 - 486 π.Χ.), ἀλλ' ἐταμάτησαν τὸ ἔργον διότι ἀντελήθησαν ἢ ἐπεισθῆσαν δτὶ ἡ Ἐρυθρὰ εἶνε ὑψηλοτέρα καὶ τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ δὲ Ἐραρατοσθένης ἔλεγεν, δτὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του (Γ' π.Χ. αἰών) ἡ Ἐρυθρὰ εἶχε τὴν αὔτην στάθμην μὲ τὴν Μεσόγειον, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν δικιάς τοῦ Σέσωστριος ἡ Μεσόγειος ἤτο δύτις χαμηλοτέρα, διότι ἤτο κλειστή θάλασσα,

ος¹³. Τὰ εἶπα αὐτὰ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν δύναμιν τοῦ προστάγματος. «Συναχθήτω τὰ ὄντα εἰς συναγωγὴν μίαν»· δηλαδὴ ἀπὸ τὴν συναγωγὴν αὐτὴν νὰ μὴ προέλθῃ δλλη, δλλ' αὐτὸ ποὺ συγκεντρώνεται νὰ μείνῃ διὰ παντὸς εἰς τὴν πρώτην συναγωγὴν.

- 14 δ'. "Ἐπειτα αὐτὸς ποὺ εἶπε νὰ συναχθοῦν τὰ ὄντα εἰς μίαν συναγωγὴν, σοῦ ἔδειξεν, ὅτι τὰ ὄντα ἡσαν πολλὰ καὶ κατανεμημένα εἰς πολλοὺς τόπους. Διότι καὶ αἱ κοιλότητες τῶν δρέων ποὺ ἡσαν ἀνοιγμέναι μὲ βαθείας φάραγγας συνεκέντρωναν ὄντα· ἐπὶ πλέον δὲ πολλαὶ καὶ ἀπλωταὶ πεδιάδες ποὺ καθόλου δὲν διαφέρουν εἰς τὸ μέγεθος ἀπὸ τὰ μέγιστα πελάγη, καὶ αὐλῶνες ἀναρίθμητοι καὶ κοιλάδες ποικιλόμορφοι, ὅλα τότε γεμάτα ἀπὸ ὄντα, ἔξεκενώθησαν μὲ τὸ θεῖον πρόσταγμα, καὶ τὸ ὄνδωρ ἀπὸ κάθε μέρος συνεκέντρωθη εἰς μίαν συναγωγὴν.
- 15 Μὴ εἰπῇ δὲ κανεὶς, ὅτι ἀν ὑπῆρχεν ἐπάνω εἰς τὴν γῆν ὄνδωρ, διπωσδήποτε ὅλαι αἱ κοιλότητες ποὺ τώρα περιέχουν τὸ θαλάσσιον ὄνδωρ ἡσαν γεμάται· καὶ ποῦ λοιπὸν θὰ συνεκεντρώνοντο τὰ ὄντα, ἀφοῦ τὰ βαθουλώματα ἡσαν ἐκ τῶν προτέρων κατειλημμένα; Εἰς αὐτὴν τὴν ἐρώτησιν ἔχω νὰ εἰπῶ ὅτι, ὅταν ἐπρεπε τὸ ὄνδωρ νὰ ἀπομονωθῇ εἰς μίαν κοιτίδα, τότε κατεσκευάσθησαν δμοῦ καὶ τὰ δγγεῖα. Διότι δὲν ὑπῆρχεν ἡ πέραν τῶν Γαδείρων θάλασσα¹⁴. οὔτε τὸ μέγα ἐκεῖνο πέλαγος¹⁵, ποὺ οἱ ναυτι-

τουτέστι λίμνη δλμυρὰ καὶ χαμηλοτέρα τῆς θαλάσσης δπως τώρα ἡ Νεκρὰ θάλασσα, διότι καὶ δ ἰσθμὸς τῶν Στηλῶν (=Γιβραλτάρ) ἥτο κλειστός, δὲν εἶχε σχισθῆ ἀκόμη. 'Ο Στράβων δμως οὔτε καὶ αὐτὴν τὴν θεωρίαν δέχεται. Σήμερον βεβαίως, ἀνοιχθείσης τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ, διαπιστοῦται ἡ κοινὴ στάθμη. 'Αριστοτέλης, Μετεωρολ. 1,14 (352β). Στράβων, Γεωγρ. 1,2,31· 17,1,25. 'Ο Μ. Βασίλειος γνωρίζει τὴν ιστορίαν μόνον ἐκ τοῦ 'Αριστοτέλους.

14. Γάδειρα· πόλις Ἑλληνική ἐν 'Ισπανίᾳ ἐπὶ τοῦ 'Ατλαντικοῦ. Πέραν τῶν Γαδείρων θάλασσαν ἐννοεῖ τὸν 'Ατλαντικόν.

15. 'Ο 'Ατλαντικός.

τὸ τὴν Βρεττανικὴν νῆσον καὶ τοὺς ἐσπερίους *Ιβηρας περιπτνσσόμενον ἀλλὰ τότε τῆς εὐρυχωρίας τῷ προστάγματι τοῦ Θεοῦ δημιουργηθείσης, ἐπ' αὐτὴν συνεδόθη τῶν ὑδάτων 16 τὰ πλήθη. πρὸς δὲ τὸ δτι ὑπεναντίως ἔχει τῇ πείρᾳ δ τῆς παρ' ἡμῖν κοσμοποιίας λόγος (οὐ γὰρ εἰς μίαν συναγωγὴν ὑδάτων τὸ ὕδωρ ἀπαν φαίνεται συνδραμόν), πολλὰ μέν ἐστιν εἰπεῖν καὶ πᾶσιν αὐτόθεν γνώριμα. μήποτε δὲ καὶ τὸ διαμάχεσθαι τοῖς τοιούτοις γελοῖον. οὐ δήπον γὰρ καὶ τὰ τελματιαῖα καὶ τὰ ἔξ δμβρῶν συναθροιζόμενα προφέρειν ἡμῖν δφείλουσι, καὶ διὰ τούτων τὸν λόγον ἡμῶν ἐλέγχειν οἰεσθαι· ἀλλὰ τὴν μεγίστην καὶ τελειωτάτην συνδρομὴν τῶν ὑδάτων ὠνόμασε συναγωγὴν μίαν. καὶ γὰρ τὰ φρέστα συναγωγαὶ ὑδάτων εἰσὶν χειροποίητοι, ἐπὶ τὸ κοιλανθὲν τῆς γῆς τῆς 17 ἐνεσπαρμένης νοτίδος ἐπιφρεσύσης. οὐ τοίνυν τὰ τυχόντα τῶν ὑδάτων ἀθροίσματα ἡ τῆς συναγωγῆς ἐμφαίνει προσηγορία, ἀλλὰ τὴν ἔξέχουσαν καὶ μεγίστην ἐν ἡ πᾶν τὸ στοιχεῖον ἀθρόον διαδείκνυται. ὥσπερ γὰρ τὸ πῦρ καὶ εἰς μικρὰ κατακεκερματισμένον ἐστὶν ἐπὶ τῆς ὥδε χρείας, καὶ ἀθρόον ἐπὶ τοῦ αἰθέρος κέχυται· καὶ δ ἀηρ διηρηται μὲν καὶ κατὰ μικρά, καὶ ἀθρόως δὲ τὸν περίγειον ἐκπεριελληφε τόπον· οὗτῳ καὶ ἐπὶ τοῦ ὕδατος, εἰ καὶ μικραί τινές εἰσι διηρημέναι συστάσεις, ἀλλὰ μία γέ ἐστι συναγωγὴ ἡ τὸ δλον στοιχεῖον 18 τῶν λοιπῶν ἀποκρίνονται. αἱ μὲν γὰρ λίμναι, αἱ τε κατὰ τὰ μέρη τῆς ἄφκτου καὶ δσαι περὶ τὸν Ἑλληνικὸν εἰσι τόπον, τὴν τε Μακεδονίαν καὶ τὴν Βιθυνῶν χώραν καὶ τὴν Παλαι-

16. Δυτικοὶ *Ιβηρεῖς οἱ Ἰαπτανοί.

17. Δηλαδὴ τὴν Μ. Ἀσίαν.

κοι ούτε κάν τολμοῦν νὰ τὸ πλεύσουν, ποὺ ἀγκαλιάζει τὴν Βρεττανικήν νῆσον καὶ τοὺς δυτικοὺς Ἰθηρας¹⁶. Ἀλλὰ τότε μὲ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ἐδημιουργήθη ὁ εὐρὺς χῶρος καὶ εἰς αὐτὸν συνέρρευσαν τὰ πλήθη τῶν ὑδάτων.

- 16 Εἰς δὲ τὴν ἔνστασιν, δτὶ ἡ διήγησις τῆς κοσμοποιίας ὅπως τὴν δεχόμεθα ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν κοινὴν πεῖραν (διότι δὲν φαίνεται νὰ συνεκεντρώθη εἰς μίαν συναγωγὴν τὸ δλον ὄνδωρ), εἶνε μὲν δυνατὸν νὰ δοθοῦν πολλαὶ ἀπαντήσεις καὶ δλαι γνωσταὶ ἀπὸ τὴν ἴδιαν πεῖραν, φοβοῦμαι δμως μήπως καὶ τὸ νὰ συνερίζω μὲ τοὺς προβάλλοντας τοιαύτας ἔνστάσεις εἶνε γελοῖον. Διότι ἀσφαλῶς δὲν πρέπει νὰ μᾶς προβάλλουν καὶ τὰ ὄντα τῶν τελμάτων καὶ δσα μαζεύονται ἀπὸ τὰς βροχάς, καὶ νὰ νομίζουν δτὶ μ' αὐτὰ ἔστινάζουν τὴν ἱστορίαν μας. «Συναγωγὴν μίαν» ὡνδμασεν ἀσφαλῶς τὴν μεγίστην καὶ τελειωτάτην συνάθροισιν τῶν ὑδάτων. Ἀλλως καὶ τὰ πηγάδια εἶνε συναγωγαὶ ὄντα τῶν χειροποίητοι, ἀφοῦ ἡ ὑγρασία ποὺ εἶνε ἐγκατεσπαρμένη (εἰς τὸ ὑπέδαφος) συρρέει εἰς τὸν λάκκον ποὺ ἀνοίγεται εἰς τὴν γῆν. Ἐπομένως ἡ ὀνομασία «συναγωγὴ» δὲν δηλώνει τὰς τυχούσας συγκεντρώσεις τῶν ὑδάτων, ἀλλὰ τὴν κατ' ἔξοχὴν καὶ μεγίστην, ἐκείνην εἰς τὴν δποίαν βλέπομεν τὸ σύνολον τοῦ ὑγροῦ στοιχείου. Ἔτσι ἀλλως τε καὶ τὸ πῦρ, εύρισκεται καὶ κατακερματισμένον εἰς μικρὰς ποσότητας διὰ τὴν ἐπίγειον χρῆσιν, ἀπλώνεται καὶ συγκεντρωμένον εἰς τὸν αἰθέρα. Καὶ δ ἀήρ εἶνε μὲν τεμαχισμένος εἰς μικρὰς ποσότητας, περιβάλλει δμως καὶ ὡς σύνολον τὸν χῶρον ὑπεράνω τῆς γῆς. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ὄνδωρ· δν καὶ ὑπάρχουν καὶ μερικαὶ μικραὶ συναθροίσεις χωρισταὶ ἀπ' ἀλλήλων, ἐν τούτοις μία εἶνε ἡ συναγωγὴ ποὺ συγκεντρώνει ἀπὸ τὰς ἀλλας τὸ δλον στοιχείον. Εἶνε βεβαίως φανερὸν δτὶ αἱ λίμναι, καὶ δσαι εύρισκονται εἰς τὰς βορείους χώρας καὶ δσαι ὑπάρχουν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν χώραν τῶν Βιθυνῶν¹⁷, καὶ δσαι

στινῶν κατέχουσαι, συναγωγαί εἰσι δῆλον δτι· ἀλλὰ νῦν περὶ τῆς μεγίστης ἀπασῶν καὶ τῷ μεγέθει τῆς γῆς παρισουμένης ὁ λόγος. δις πλῆθος μὲν ἔχειν ὄντας οὐδεὶς ἀντερεῖ· οὐ μὴν θαλάσσας γε ἂν τις αὐτὰς κατὰ τὸν εἰκότα λόγον προσείποι· οὐδέ ἀν δτι μάλιστα τὸ ἀλμυρὸν καὶ γεῶδές τινες παραπλήσιον ἔχοντι τῇ μεγάλῃ θαλάσσῃ, ὡς ἢ τε Ἀσφαλτῖτις λίμνη ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἡ Σερβωνῖτις ἡ μεταξὺ 19 Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης τὴν Ἀραβικὴν ἔρημον παρατείνουσα. λίμναι γάρ εἰσιν αὗται, θάλασσα δὲ μία, ὡς οἱ τὴν γῆν περιοδεύσαντες ἴστοροῦσιν. εἰ καὶ τὴν Ὑρκανίαν οἴονται τινες καὶ τὴν Κασπίαν περιγεγράφθαι καθ' ἑαυτάς· ἀλλ' εἴ γέ τι χρὴ ταῖς τῶν ἴστορησάντων προσέχειν γεωγραφίας, συντέτρονται πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν μεγίστην θάλασσαν ἀπασαι συνανεστόμωνται. ὡς καὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσάν 20 φασι πρὸς τὴν ἐπέκεινα Γαδείρων συνάπτεσθαι. πῶς οὖν, φησίν, ὁ Θεός τὰ συστήματα τῶν ὄντων ἐκάλεσε θαλάσσας; δτι συνέδραμε μὲν εἰς συναγωγὴν μίαν τὰ ὄντα τὰ δὲ συστήματα τῶν ὄντων, τοντέστι τοὺς κόλπους τοὺς κατ' ἵδιον σχῆμα ὑπὸ τῆς περικειμένης γῆς ἀποληφθέντας, θαλάσσας ὁ Κύριος προσηγόρευσε. θάλασσα βόρειος, θάλασσα νότιος, ἐώα θάλασσα, καὶ ἐσπερία πάλιν ἐτέρα. καὶ δύναματα τῶν πελαγῶν ἴδιάζοντα· πόντος Ἔξεινος, καὶ Προποντίς, Ἐλλήσποντος, Αἰγαῖος, καὶ Ἰόνιος, Σαρδονικὸν. πέλαγος, καὶ Σικελικόν, καὶ Τυρρηνικὸν ἐτερον. καὶ μνήμα γε δύναματα πελαγῶν, ἃ μακρὸν ἂν εἴη νῦν καὶ ἀπειροκαλίας μεστὸν δι' ἀκριβείας ἀπαριθμήσασθαι. διὰ τοῦτο ὀνόμασεν

18. Ἀσφαλτῖτις λίμνη· ἡ Νεκρὰ θάλασσα.

19. Ὑρκανία· ἡ νοτίως τῆς Κασπίας χώρα. Ἐδῶ τὴν ἀναφέρει ὡς λί-

- είνε εις τὴν Παλαιστίνην, είνε συναγωγαί. Ἀλλὰ τώρα γίνεται λόγος διὰ τὴν συναγωγὴν ποὺ είνε ἡ μεγίστη δύλων καὶ εἰς τὸ μέγεθος ἵστη μὲ τὴν γῆν. "Οτι βεβαίως ἐκεῖναι ἔχουν πολὺ ὕδωρ, κανεὶς δὲν ἔχει ἀντίρρησιν· δὲν είνε ὅμως εὔλογον καὶ δυνατὸν νὰ τὰς ὀνομάσῃ κανεὶς θαλάσσας, οὕτε καὶ ἂν ἀκόμη μερικαὶ είνε ἀλμυραὶ καὶ παχύρρευστοι ἔξισου μὲ τὴν μεγάλην θάλασσαν, ὅπως ἡ Ἀσφαλτίτις¹⁸ λίμνη τῆς Ἰουδαίας καὶ ἡ Σερβωνίτις ποὺ ἀπλώνεται μεταξύ Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης εἰς τὴν
- 19 Ἀραβικὴν ἔρημον. Διότι αὐταὶ μὲν είνε λίμναι, θάλασσα δὲ είνε μία, ὅπως ἴστοροῦν δσοι περιώδευσαν τὴν γῆν. "Αν καὶ μερικοὶ νομίζουν ὅτι ἡ Ὑρκανία¹⁹ καὶ ἡ Κασπία θάλασσα είνε μεμονωμέναι· ἀλλ' ἂν πρέπη νὰ πιστεύωμεν εἰς τὰς γεωγραφίας τῶν περιηγητῶν, ἐπικοινωνοῦν μεταξύ των μὲ διπάς καὶ ὅλαι ἔχουν στόμιον ἀνοικτὸν πρὸς τὴν μεγίστην θάλασσαν. "Ετσι λέγουν ὅτι καὶ ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα συνδέεται μὲ τὴν πέραν τῶν Γαδείρων θάλασσαν²⁰. Πῶς λοιπόν, λέγει, ὁ Θεὸς ὧνόμασε θαλάσσας τὰς μεγάλας κοιτίδας τῶν ὑδάτων; Τὰς ὧνόμασεν ἔτσι, διότι συνέρρευσαν μὲν τὰ ὑδάτα εἰς μίαν συναγωγὴν, ἀλλὰ τὰς κοιτίδας τῶν ὑδάτων, δηλαδὴ τοὺς κόλπους ποὺ ἔγιναν δεκτοὶ ἀπὸ τὴν γειτονικήν των γῆν ὁ καθεὶς μὲ τὸ ἴδιαίτερον σχῆμα του, τοὺς ὧνόμασεν ὁ Κύριος θαλάσσας. Θάλασσα βόρειος, θάλασσα νότιος, ἀνατολικὴ θάλασσα, καὶ ἄλλη ἐπίστης δυτική· καὶ δύναματα πελαγῶν ἴδιαίτερα· Εὗξεινος Πόντος, καὶ Προποντίς, Ἐλλήσποντος, Αἰγαίον, Ἰόνιον, Σαρδονικὸν πέλαγος, καὶ Σικελίκόν, καὶ ἄλλο Τυρρηνικόν. Καὶ πελάγη ἀναφίθμητα, τὰ διποῖα θὰ ἥτο τώρα κουραστικὸν καὶ ἀηδιαστικὸν νὰ τὰς ἀπαριθμήσωμεν λεπτομερῶς. Διὰ τοῦτο ὧνόμασεν ὁ Θε-

μνην κειμένην πλησίον τῆς Κασπίας, ὅπως καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, Μετεωρολ. 2,1 (354α)

20. Δηλαδὴ τὸν Ἀτλαντικόν.

δ Θεός τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων θαλάσσας. ἀλλ᾽ εἰς τοῦτο μὲν ἡμᾶς ἐξήρεγκεν ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου, ἡμεῖς δὲ πρὸς τὸ ἔξ αρχῆς ἐπανέλθωμεν.

22 ε'. Καὶ εἰπεν δ Θεός· Συναχθήτω τὰ ὅδατα εἰς συναγωγὴν μίαν καὶ ὀφθήτω ἡ ἔνδρα. οὐκ εἴπε Καὶ ὀφθήτω ἡ γῆ, ἵνα μὴ πάλιν αὐτὴν ἀκατάσκευον ἐπιδείξῃ, πηλώδη οὖσαν καὶ ἀναμεμιγμένην τῷ ὅδατι, οὕτω τὴν οἰκείαν ἀπολαβοῦσαν μορφὴν οὐδὲ δύναμιν. ὅμοιος δέ, ἵνα μὴ τῷ ἡλίῳ τὴν τοῦ ἀναξηραίνειν τὴν γῆν αἰτίαν προσθῶμεν, πρεσβυτέραν τῆς τοῦ ἡλίου γενέσεως τὴν ἔνδροτητα τῆς γῆς διημιουργὸς παρεσκεύασεν. ἐπίστησον δὲ τῇ ἐννοίᾳ τῶν γεγραμμένων, δτι οὐ μόνον τὸ πλεονάζον ὅδωρ ἀπερρόντη τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ δσον ἀνεμέμικτο αὐτῇ διὰ βάθους, καὶ τοῦτο ὑπεξῆλθε τῷ ἀπαραιτήτῳ προστάγματι τοῦ Δεσπότου πεισθέν. Καὶ ἐγένετο οὕτως. ἀρκοῦσα αὐτῇ ἡ ἐπαγωγὴ πρὸς τὸ δεῖξαι εἰς ἔργον ἐλθοῦσαν τοῦ δημιουργοῦ τὴν φωνήν. πρόσκειται δὲ ἐν πολλοῖς τῶν ἀντιγράφων Καὶ συνήχθη τὸ ὅδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ἀφθη ἡ ἔνδρα· ἀπερ οὔτε τινὲς τῶν λοιπῶν ἐκδεδώκασιν ἐρμηνέων, οὔτε ἡ χρῆσις τῶν Ἐβραίων ἔχουσα φαίνεται. καὶ γάρ τῷ δητὶ παρέλκει μετὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ δτι Ἐγένετο οὕτως, ἡ τῶν αὐτῶν πάλιν ἐπεκδιήγησις. τὰ τοίνυν ἀκριβῆ τῶν ἀντιγράφων ὠβέλισται· δὲ δρεπελὸς ἀθετήσεως σύμβολον. Καὶ ἐκάλεσεν δ Θεός τὴν ἔνδρὰν γῆν, καὶ τὰ συστήματα

21. Δηλαδὴ τὴν γεννητικὴν δύναμιν, τὴν δύναμιν τῆς βλαστήσεως.

22. Τὸ κείμενον αὐτὸν εἶνε τῶν Ἐβδομήκοντα· δὲν τὸ ἔχουν τὸ ἔβραϊκὸν κείμενον, ἡ vulgatā, καὶ οἱ μεταφρασταὶ Ἀκύλας, Σύμμαχος, καὶ Θεοδοτίων.

ὅς τὰς κοιτίδας τῶν ὑδάτων θαλάσσας. 'Αλλ' εἰς αὐτὸν μὲν τὸ σημεῖον μᾶς ἔφερεν ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου· ἡμεῖς δῆμος δις ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ἀρχικὸν θέμα μας.

- 22 ε'. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Συναγθήτω τὰ ὑδάτα εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά». Δὲν εἶπε «Καὶ ὀφθήτω ἡ γῆ», διὰ νὰ μὴ τὴν παρουσιάσῃ πάλιν δπως ἡτο ἀστόλιστος, λασπώδης, καὶ διάμικτος μὲ τὸ ὕδωρ, χωρὶς νὰ ἔχῃ λάβη ἀκόμη τὴν μορφὴν της καὶ τὴν δύναμιν²¹ της. Συγχρόνως δὲ ὁ δημιουργός, διὰ νὰ μὴ νομίσωμεν δτι ἡ ἀποξήρανσις τῆς γῆς ὀφείλεται εἰς τὸν ἥλιον, ἔκανε τὴν ξηρότητά της προγενεστέραν τῆς δημιουργίας τοῦ ἥλιου. Πρόσεξε δὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου, δτι δχι μόνον τὸ πλεονάζον ὕδωρ ἀπετραβήχθη ἀπὸ τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ δσον ἡτο βαθέως διάμικτον μ' αὐτὴν καὶ αὐτὸν ἔξηλθε πειθαρχώντας εἰς τὸ ἀπαράβατον πρόσταγμα τοῦ Δεσπότου. «Καὶ ἐγένετο οὔτως». Ἀρκετὴ αὐτὴ ἡ φράσις ποὺ προστίθεται, διὰ νὰ μᾶς δείξῃ δτι ὁ λόγος τοῦ δημιουργοῦ ἔγινεν ἔργον. Εἰς πολλὰ δῆμος διτίγραφα ὑπάρχει ἐπὶ πλέον· «Καὶ συνίχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ ούρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὄφθη ἡ ξηρά»²². Αὐτὰ καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους μεταφραστὰς τὰ παραλείπουν, καὶ τὸ ἔβραϊκὸν κείμενον δὲν φαίνεται νὰ τὰ ἔχῃ. Καὶ πράγματι μετὰ τὸ «Ἐγένετο οὔτως» εἶνε περιττὴ ἡ ἔξιστόρησις τῶν ίδίων πραγμάτων. Τὰ ἀκριβῆ λοιπὸν διτίγραφα²³ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸν ἔχουν δθε-
25 λόν· δ δὲ δβελὸς εἶνε σημεῖον ἀπορρίψεως. «Καὶ ἐκάλεσεν

23. 'Εννοεῖ προφανῶς τὰ 'Ἐξαπλὰ τοῦ 'Ωριγένους· διότι δ 'Ωριγένης δβελίζει τὸ χωρίον αὐτό, πειθόμενος ἐκ τοῦ ἔβραϊκοῦ καὶ τῶν ἄλλων μεταφραστῶν. 'Η φράσις δῆμος τοῦ M. Βασιλείου «Τὰ τοίνυν ἀκριβῆ τῶν διτίγραφων δβελίσται· δ δὲ δβελὸς ἀθετήσεως σύμβολον» δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν ἀρχαίαν λατινικήν μετάφρασιν τοῦ Eustathίου (Garnier 1,934e). πιθανῶς δὲν εἶνε γνησία, δὲν δινήκει εἰς τὴν 'Ἑξαήμερον τοῦ M. Βασιλείου. "Ισως ἡτο σχόλιον τοῦ περιθωρίου.

τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας. διὰ τί καὶ ἐν τοῖς κατόπιν εἰρηται Συναχθήτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ἔηρά, ἀλλ’ οὐχὶ γέγραπται Καὶ ὀφθήτω ἡ γῆ; καὶ ἐνταῦθα πάλιν Ὡφθη ἔηρά, καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ἔηρὰν γῆν; δτι ἡ μὲν ἔηρὰ τὸ ἴδιωμά ἔστι τὸ οἰονεὶ χαρακτηριστικὸν τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου, ἡ δὲ γῆ προσηγορία τίς ἔστι ψιλὴ τοῦ πράγματος. ὡς γὰρ τὸ λογικὸν ἴδιόν ἔστι τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ ἀνθρωπὸς φωνὴ σημαντική ἔστι τοῦ ζῴου ὡς ὑπάρχει τὸ ἴδιον, οὗτῳ καὶ τὸ ἔηρὸν ἴδιόν ἔστι τῆς γῆς κατ’ ἔξαιρετον. ὡς τοίνυν ἴδιως ὑπάρχει τὸ ἔηρόν, τοῦτο ἐπικέκληται γῆ· ὥσπερ ὡς ἴδιως πρόσεστι τὰ χρεμετιστικόν, τοῦτο ἐπικέκληται ἵππος. οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῆς γῆς ἔστι τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων ἐκαστον ἴδιάζουσαν καὶ ἀποκεκληρωμένην ἔχει ποιότητα, δι’ ἣς τῶν τε λοιπῶν ἀποκρίνεται καὶ αὐτὸς ἐκαστον ὅποιόν ἔστιν ἐπιγινώσκεται. τὸ μὲν ὕδωρ ἴδιαν ποιότητα τὴν ψυχρότητα ἔχει· ὁ δὲ ἀὴρ τὴν ὑγρότητα· τὸ δὲ πῦρ τὴν θερμότητα. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς πρῶτα στοιχεῖα τῶν συνθέτων κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον τῷ λογισμῷ θεωρεῖται, τὰ δὲ ἦδη ἐν σώματι κατατεταγμένα καὶ ὑποπίπτοντα τῇ αἰσθήσει, συνεζευγμένας ἔχει τὰς ποιότητας. καὶ οὐδὲν ἀπολελυμένως ἔστι μοναχὸν οὐδὲ ἀπλοῦν καὶ εἰλικρινὲς τῶν ὁραμένων καὶ αἰσθητῶν· ἀλλ’ ἡ μὲν γῆ ἔηρὰ καὶ ψυχρά, τὸ δὲ ὕδωρ ὑγρόν καὶ ψυχρόν, ὁ δὲ ἀὴρ θερμὸς καὶ ὑγρός, τὸ δὲ πῦρ θερμὸν καὶ ἔηρόν. οὗτῳ γὰρ διὰ τῆς συζύγου ποιότητος ἡ δύναμις προέρχεται τοῦ ἀναμιχθῆναι ἐκάστω πρὸς ἐκαστον· τῷ τε γὰρ γείτονι στοιχείῳ διὰ τῆς κοινῆς

24. «Τὸ μὲν γὰρ πῦρ θερμὸν καὶ ἔηρόν, δ’ ἀὴρ θερμὸν καὶ ὑγρόν (οἱ-

δ Θεός τὴν ξηράν γῆν καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων
 ἐκάλεσε θαλάσσας». Διατί καὶ εἰς τὰ προηγούμενα ἔλέ-
 χθη «Συναχθήτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ δ-
 φθήτω ἡ ξηρά», καὶ δὲν ἔγραφη «Καὶ διφθήτω ἡ γῆ», καὶ
 ἐδῶ πάλιν «”Ωφθη ξηρά, καὶ ἐκάλεσεν δ Θεός τὴν ξηράν
 γῆν»; Διότι ἡ μὲν ξηρά εἶνε τὸ ίδιωμα, τὸ χαρακτηριστι-
 κὸν τρόπου τινὰ τῆς οὐσίας τοῦ ὑποκειμένου, ἐνῷ ἡ γῆ
 26 εἶνε μία ἀπλῇ ὀνομασία τοῦ πράγματος. "Οπως τὸ λο-
 γικὸν εἶνε ίδιότης τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ ὀνομασία «ἀνθρω-
 πος» σημαίνει τὸ ζῶον εἰς τὸ δποῖον ὑπάρχει ἡ ίδιότης,
 ἔτσι καὶ τὸ ξηρὸν εἶνε ίδιότης κατ' ἔξοχήν τῆς γῆς. Αύ-
 τὸ λοιπὸν τὸ δποῖον ἔχει ὡς ίδιότητα τὸ ξηρόν, αὐτὸ
 ὀνομάζεται γῆ· δπως καὶ αὐτὸ ποὺ ἔχει ὡς ίδιότητα τὸ
 νὰ χλιμιντρίζῃ, αὐτὸ ὀνομάζεται ἴππος. Καὶ δὲν συμβαί-
 νει τοῦτο μόνον εἰς τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα στοι-
 χεῖα τὸ καθένα ἔχει σὰν κλῆρον του μίαν ίδιαιτέραν ποιό-
 τητα, μὲ τὴν δποίαν καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὰ ἄλλα, καὶ
 τὸ ίδιον ἀναγνωρίζεται ποῖον εἶνε. Τὸ μὲν ὕδωρ ἔχει ὡς
 27 ίδιαιτέραν του ποιότητα τὴν ψυχρότητα, δ δὲ ἀήρ τὴν
 ύγρότητα, τὸ δὲ πῦρ τὴν θερμότητα. 'Αλλ' αὐτὰ μὲν ὑ-
 πολογίζονται ὡς πρωταρχικὰ στοιχεῖα τῶν συνθέτων
 κατὰ τὸν τρόπον ποὺ ἔλέχθη, ἐνῷ ἐκεῖνα ποὺ κατετάγη-
 σαν διὰ ν' ἀποτελέσουν σῶμα καὶ ὑποπίπτουν εἰς τὴν
 αἰσθησιν ἔχουν συνδυασμένας τὰς ίδιότητας. Καὶ κανένα
 ἀπ' ὅσα βλέπομεν καὶ αἰσθανόμεθα δὲν εἶνε ἀνεξαρτήτως
 μοναχικόν, οὔτε ἀπλοῦν καὶ ἀμικτον· ἀλλ' ἡ μὲν γῆ ξηρά
 καὶ ψυχρά, τὸ δὲ ὕδωρ ύγρὸν καὶ ψυχρόν, δ δὲ ἀήρ θερ-
 28 μὸς καὶ ύγρός, τὸ δὲ πῦρ θερμὸν καὶ ξηρόν²⁴. Διότι ἔτσι
 μὲ τὴν συζυγὴ ποιότητα προκύπτει ἡ δυνατότης νὰ ἀ-
 ναμιγνύωνται τὸ ἔνα μὲ τὸ ἄλλο. Τὸ καθένα ἀναμιγνύ-
 ται μὲ τὸ γειτονικὸν στοιχεῖον διὰ τῆς κοινῆς ίδιότητος,

ον ἀτμὶς γάρ δ ἀήρ), τὸ δ' ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ύγρόν, ἡ δὲ γῆ ψυχρὸν καὶ
 ξηρόν» 'Αριστοτέλης, Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς 2,3 (330β).

ποιότητος ἔκαστον ἀνακίρωνται καὶ διὰ τῆς πρὸς τὸ σύνεγγυς
 κοινωνίας τῷ ἀντικειμένῳ συνάπτεται. οἷον ἡ γῆ, ἐηρὰ
 οὖσα καὶ ψυχρά, ἐνοῦται μὲν τῷ ὅδατι κατὰ τὴν συγγένειαν
 τῆς ψυχρότητος, ἐνοῦται δὲ διὰ τοῦ ὅδατος τῷ ἀέρι ἐπειδὴ
 μέσον ἀμφοτέρων τεταγμένον τὸ ὅδωρ, οἷονεὶ χειρῶν δύο
 ἐπιβολῇ ἔκατέρᾳ ποιότητι τῶν παρακειμένων ἐφάπτεται,
 29 τῇ μὲν ψυχρότητι τῆς γῆς, τῇ ὑγρότητι δὲ τοῦ ἀέρος. πά-
 λιν δὲ ἀὴρ τῇ ἔαντοῦ μεσιτείᾳ διαλλακτής γίνεται τῆς μαχο-
 μένης φύσεως ὅδατος καὶ πυρός, τῷ ὅδατι μὲν διὰ τῆς ὑγρό-
 τητος, τῷ πυρὶ δὲ διὰ τοῦ θερμοῦ συμπλεκόμενος. τὸ δὲ
 πῦρ θερμὸν καὶ ἐηρὸν ὑπάρχον τὴν φύσιν, τῷ μὲν θερμῷ
 πρὸς τὸν ἀέρα συνδεῖται, τῷ ἐηρῷ δὲ πάλιν πρὸς τὴν κοινω-
 νίαν τῆς γῆς ἐπανέρχεται. καὶ οὕτω γίνεται κύκλος καὶ χορὸς
 ἐναρμόνιος, συμφωνούντων πάντων καὶ συστοιχούντων
 ἀλλήλοις. δθεν κυρίως αὐτοῖς καὶ ἡ προσηγορία τῶν στοι-
 30 χείων ἐφήρμοσται. ταῦτά μοι εἴρηται παριστῶντι τὴν αἰ-
 τίαν δι' ἣν ὁ Θεὸς τὴν ἐηρὰν ἐκάλεσε γῆν, ἀλλ' οὐχὶ τὴν
 γῆν προσεῖπε ἐηράν. διότι τὸ ἐηρὸν οὐχὶ τῶν ὅστερον προσ-
 γινομένων ἔστι τῇ γῇ, ἀλλὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς συμπληρούντων
 αὐτῆς τὴν οὐσίαν. τὰ δὲ τὴν τοῦ εἰναι αἰτίαν παρέχοντα

25. «Ἄπαντα δὲ τὰ μικτὰ σώματα, δσα περὶ τὸν τοῦ μέσου τόπου
 ἔστιν, ἐξ ἀπάντων σύγκειται τῶν ἀπλῶν. γῇ μὲν γάρ ἐνυπάρχει πᾶσι διὰ
 τὸ ἔκαστον εἶναι μάλιστα καὶ πλεῖστον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, ὅδωρ δὲ διὰ τὸ
 δεῖν μὲν ὀρίζεσθαι τὸ σύνθετον, μόνον δὲ εἶναι τῶν ἀπλῶν εὐόριστον τὸ ὅ-
 δωρ, ἕτι δὲ καὶ τὴν γῆν δινευ τοῦ ὑγροῦ μὴ δύνασθαι συμμένειν, ἀλλὰ τοῦτο
 εἶνε τὸ συνέχον. . . » Ἀριστοτέλης, Περὶ γεν. καὶ φθορ. 2,8 (334 β - 335α).

- καὶ διὰ τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸ γειτονικὸν συνδέεται μὲ τὸ ἀντίθετον. Ἡτοι, ἡ γῆ ποὺ εἶνε ξηρά καὶ ψυχρά, ἐνώνεται μὲν μὲ τὸ ὄνδωρ, ἐπειδὴ συγγενεύουν εἰς τὴν ψυχρότητα, διὰ μέσου δὲ τοῦ ὄνδατος ἐνώνεται καὶ μὲ τὸν ἀέρα. Διότι τὸ ὄνδωρ εἶνε ἐνδιάμεσον μεταξὺ τῶν δύο· καὶ ἔτσι εἶνε σὰν νὰ ἔχῃ δύο χέρια καὶ μὲ τὸ καθένα πιάνει ἀπὸ μίαν ίδιότητα τῶν δύο γειτονικῶν· μὲ τὴν ψυχρότητα πιάνεται ἀπὸ τὴν γῆν καὶ μὲ τὴν ὑγρότητα ἀπὸ 29 τὸν ἀέρα²⁵. Ἐπίστης δὲ ἀήρ μὲ τὴν ίδικήν του μεσιτείαν γίνεται συμφιλιωτής τοῦ ὄνδατος καὶ τοῦ πυρὸς ποὺ ἐκ φύσεως μάχονται²⁶, διότι συμπλέκεται εἰς μὲν τὸ ὄνδωρ μὲ τὴν ὑγρότητα, εἰς δὲ τὸ πῦρ μὲ τὴν θερμότητα. Τὸ δὲ πῦρ, καθὼς εἶνε θερμὸν καὶ ξηρὸν εἰς τὴν φύσιν του, διὰ μὲν τῆς θερμότητος συνδέεται μὲ τὸν ἀέρα, διὰ δὲ τῆς ξηρότητος ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὴν γῆν. Καὶ ἔτσι γίνεται κύκλος καὶ χορὸς ἀρμονικός, καθὼς ὅλα ψάλλουν συμφώνως καὶ χορεύουν στοιχημένα μεταξύ των.
- 30 Διὰ τοῦτο ὡνομάσθησαν στοιχεῖα μὲ κυριολεξίαν²⁷. Τὰ εἶπα αὐτὰ διὰ νὰ κάνω κατανοητόν, διατί δὲ Θεός ὠνόμασε τὴν ξηράν γῆν, καὶ δχι τὴν γῆν ξηράν. Διότι τὸ ξηρὸν δὲν εἶνε μία ίδιότης ποὺ τὴν ἀπέκτησεν ἡ γῆ ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν ἦτο συστατικὸν τῆς οὐσίας της. Αὐτὰ δὲ ποὺ δίδουν εἰς τὰ πράγματα τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρχεως εἶνε ἐκ φύσεως προγενέστερα τῶν δ-

26. «Γῆ μὲν γὰρ ἀέρι, ὄνδωρ δὲ πυρὶ ἐναντίον ἔστιν» Ἀριστοτέλης, *Ἐνθ* ἀνωτ. (335α).

27. Ἡ λέξις «στοιχεῖα» εἰς τὴν ἀρχαιότητα εἶχεν ὡς κυριολεκτικήν σημασίαν αὐτὴν ποὺ τῆς δίδουν σήμερον οἱ τυπογράφοι στοιχεῖα ἐλέγοντο τὰ γράμματα. Οἱ δὲ φυσικοὶ φιλόσοφοι ιδόντες δτι, δπως π.χ. ἡ λέξις «περὶ» ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσαρα στοιχεῖα, ἔτσι καὶ δὲ κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ γῆν ὄνδωρ ἀέρα καὶ πῦρ, ὡνόμασαν αὐτὰ στοιχεῖα. Σήμερον ἐξακολουθοῦμεν νὰ λέγωμεν στοιχεῖα καὶ τὰ γράμματα, ίδιαιτέρως τὰ τυπογραφικά, καὶ τὰς ἀπλᾶς ὄλας, δηλαδὴ σίδηρον, δέιγμόνον, διζωτόν, κλπ. Είνε δὲ τὰ τελευταῖα ταῦτα περίπου ἑκατόν.

πρότερα τῇ φύσει τῶν μετὰ ταῦτα προσγινομένων καὶ προτιμότερα. ὅστε εἰκότως ἐκ τῶν προϋπαρχόντων καὶ πρεσβυτέρων ἐπενοήθη τῇ γῇ τὰ γνωρίσματα.

- 31 ς'. Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν. οὐκ αὐτὸ τοῦτο τερπνήν τινα δψιν θαλάσσης δ λόγος ἐνδείκνυται τῷ Θεῷ πεφηνέναι. οὐ γὰρ ὄφθαλμοῖς βλέπει τὰ κάλλη τῆς κτίσεως δ ποιητής, ἀλλὰ τῇ ἀρρήτῳ σοφίᾳ θεωρεῖ τὰ γινόμενα. ήδὺ μὲν γὰρ θέαμα λευκαινομένη θάλασσα, γαλήνης αὐτὴν σταθερᾶς κατεχούσσης· ήδὺ δὲ καὶ δταν πραείας αὔραις τραχυνομένη τὰ νῶτα πορφύρουσαν χρόαν ἥ κνανην τοῖς ὄρῶσι προσβάλλῃ· δτε οὐδὲ τύπτει βιαίως τὴν γείτονα χέρσον, ἀλλ' οἷον εἰρηνικαῖς τισιν αὐτὴν περιπλοκαῖς κατασπάζεται. οὐ μὴν οὕτω καὶ Θεῷ οἰεσθαι χρὴ τὴν Γραφὴν εἰρηκέναι καλὴν καὶ ήδεῖαν ὀφθαι τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ τὸ καλὸν ἐκεῖ τῷ λόγῳ τῆς δημιουργίας κρίνεται. πρῶτον μέν, δτι πηγὴ τῆς περὶ γῆν ἀπάσης νοτίδος ἔστι τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ· τοῦτο μὲν ἐν τοῖς ἀφανέσι πόροις διαδιδόμενον, ὡς δηλοῦσιν αἱ σομφώδεις τῶν ἡπείρων καὶ ὑπαντροι, ὑφ' ἀς ἡ διοώδης διαυλωνίζουσα θάλασσα, ἐπειδὰν σκολιαῖς καὶ οὐ πρὸς τὸ δρυιον φερομέναις ἐναποληφθῆ διεξόδοις, ὑπὸ τοῦ κινοῦντος αὐτὴν πνεύματος ὠθουμένη, φέρεται ἔξω τὴν ἐπιφάνειαν διαρρήξασα, καὶ γίνεται πότιμος ἐκ τῆς διηθήσεως τὸ πικρὸν ἰαθεῖσα. ἢδη δὲ καὶ θερμοτέρας ἐκ μετάλλων ποιότητος κατὰ τὴν διέξοδον προσλαμβοῦσα, ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ κινοῦντος αἵτιας ζέονσα γίνεται ὡς τὰ πολλὰ καὶ πυρώδης· δπερ πολλαχοῦ μὲν τῶν νήσων, πολλαχοῦ δὲ τῶν παραλίων τόπων ἔξεστιν ἴστορησαι. δπον γε καὶ κατὰ τὴν

σων προκύπτουν μετά ταῦτα, καὶ συνεπῶς προτιμότερα. "Ωστε δρθῶς ἐπενοήθησαν τὰ γνωρίσματα τῆς γῆς ἐξ ὅσων προϋπήρχαν καὶ ήσαν πρεσβύτερα.

- 31 s'. «Καὶ εἶδεν δὲ Θεὸς ὅτι καλόν» (Γέν. 1,10). 'Ο λόγος αὐτὸς δὲν σημαίνει ἀκριβῶς ὅτι ἡ θάλασσα ἐπέδειξεν εἰς τὸν Θεὸν ἔνα τερπνὸν θέαμα. Διότι δὲ δημιουργὸς δὲν βλέπει τὰ κάλλη τῆς κτίσεως μὲ δόφθαλμούς, ἀλλ' ἀτενίζει ὅσα γίνονται μὲ τὴν ἀνέκφραστον σοφίαν του. Γλυκὺ βεβαίως θέαμα ἡ θάλασσα, ὅταν λάμπῃ ἐπειδὴ ἐπικρατεῖ γαλήνη σταθερά· γλυκὺ καὶ ὅταν μὲ τὴν ἀπαλήν αὔραν σγουραίνει τὰ νῶτα τῆς καὶ προσφέρει εἰς τοὺς θεατάς της ἔνα πορφυροῦν ἢ κυανοῦν χρῶμα· τότε ποὺ δὲν κτυπτῷ καθόλου βιαίως τὴν γειτόνισσάν της ξηράν, ἀλλὰ κάνει σὰν νὰ τὴν ἀγκαλιάζῃ εἰρηνικά καὶ νὰ τὴν φιλῇ. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομίζωμεν ὅτι ἡ Γραφὴ λέγει, ὅτι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἡ θάλασσα ἐφάνη ὥραία καὶ γλυκεῖα καὶ εἰς τὸν Θεόν· ἀλλ' ἐκεὶ κριτήριον τοῦ κάλλους είνε ἡ λογικὴ τῆς δημιουργίας. Πρῶτα - πρῶτα τὸ διτι πηγὴ κάθε ὑγρασίας εἰς τὴν γῆν είνε τὸ ὄνδωρ τῆς θαλάσσης. Διότι ἀφ' ἔνδος μὲν διοχετεύεται εἰς τοὺς ἀφανεῖς ὑπογείους ἀγωγούς, καθὼς δεικνύουν δσαι χῶραι τῆς ξηρᾶς είνε σπογγώδεις καὶ ἔχουν ἀπὸ κάτω σπήλαια, καὶ κάτω ἀπ' αὐτὰς διέρχεται σὰν ἀπὸ σωλῆνας ἡ ρευστὴ θάλασσα καὶ, ὅταν ἀπορροφηθῇ μέσα εἰς πολυστρόφους καὶ ὅχι εύθείας φλέβας, πιέζεται ἀπὸ τὸν ἀνεμον ποὺ τὴν ταράσσει, σπάζει τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς καὶ ἔξερχεται ἔξω, καὶ θεραπευμένη ἀπὸ τὴν πικρότητα διὰ τοῦ φιλτραρίσματος γίνεται πόσιμος. "Ἐπειτα δὲ καθὼς ἔξερχεται λαμβάνει ἀπὸ τὰ μέταλλα (τοῦ ὑπεδάφους) καὶ τὴν ἰδιότητα τῆς θερμότητος, καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιον αἴτιον, τὸν ἀνεμον ποὺ τὴν κινεῖ, κοχλάζει καὶ γίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὡσὰν πῦρ²⁸. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δύναται κανεὶς νὰ τὸ ίδῃ καὶ εἰς πολλὰ νησιώτικα καὶ εἰς πολλὰ παράλια μέρη. 'Αφοῦ καὶ εἰς τὸν ἡπειρωτικὸν ἀκόμη χῶρον εἰς με-

μεσόγειαν τόποι τινὲς τῶν ποταμίων ὑδάτων γείτονες, ὡς μικρὰ μεγάλοις εἰκάσαι, τὰ παραπλήσια πάσχουσι. πρὸς οὖν τὶ τοῦτο εἰρηταὶ μοι; διτὶ πᾶσα ὑπόνομος ἔστιν ἡ γῆ, διὰ πόρων ἀφανῶν ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς θαλάσσης ὑπονοστοῦντος τοῦ ὄντος.

34 ζ'. Καλὴ τοίνυν ἡ θάλασσα τῷ Θεῷ καὶ διὰ τὴν ἐν τῷ βάθει τῆς ἴκμαδος ὑποδρομήν· καλὴ καὶ διότι ποταμῶν οὖσα δοχεῖον· εἰς ἑαυτὴν τὰ πανταχόθεν καταδέχεται ρεύματα, καὶ μένει τῶν δρῶν εἰσω τῶν ἑαυτῆς· καλὴ καὶ διότι τοῖς ἀερίοις ὕδασιν ἀρχή τίς ἔστι καὶ πηγή, θαλπομένη μὲν τῇ ἀκτῇ τοῦ ἥλιου, ἀποτιθεμένη δὲ τὸ λεπτὸν τοῦ ὄντος διὰ τῶν ἀτμῶν, δπερ ἐλκυσθὲν εἰς τὸν ἄνω τόπον, εἴτα καταψυχθὲν διὰ τὸ ὑψηλότερον γενέσθαι τῆς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀνακλάσεως τῶν ἀκτίνων, καὶ διοστὸν τῆς ἐκ τοῦ νέφους σκιᾶς τὴν ψῆξιν ἐπιτεινούσης, ὑετὸς γίνεται, καὶ πιαίνει τὴν γῆν. καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀπιστεῖ πάντως τοὺς ὑποκαμένους λέβητας ἐννοήσας, οἱ πλήρεις ὅντες ὑγροῦ, πολλάκις κενοὶ κατελείφθησαν, εἰς ἀτμὸν παντὸς τοῦ ἐφομένου διακριθέντος. ἀλλὰ καὶ αὐτό ἔστιν ἵδεν τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ παρὰ τῶν ναυτιλλομένων ἐψόμενον· οἱ τοὺς ἀτμοὺς σπόργγοις ὑποδεχόμενοι, τὴν χρείαν μετρίως ἐν ταῖς ἀνάγκαις παραμυθοῦνται. καλὴ δὲ καὶ ἄλλως παρὰ Θεῷ, διτὶ περισφίγγει τὰς νήσους, διοστὸν μὲν κόσμον αὐταῖς διοστὸν δὲ καὶ ἀσφάλειαν παρεχομένη δι' ἑαυτῆς· ἐπειτα καὶ διτὶ τὰς οἰλεῖστον ἀλλήλων διεστώσας ἡπείρους συνάπτει δι' ἑαυτῆς, ἀκώλυτον τοῖς ναυτιλλομένοις τὴν ἐπιμιξίαν παρεχομένη· δι' ὧν καὶ ιστορίας τῶν ἀγνοούμενων χαρίζεται

29. Τὴν δίψαν.

30. Ἐνοεῖ τὴν γεωγραφίαν.

ρικά μέρη γειτονικά πρὸς τὰ ποταμῆσια ὕδατα συμβαίνει τὸ ἴδιον, καθὼς εἶνε δυνατὸν νὰ ὑποθέσω δλίγα πράγματα ἀπὸ πολλὰ τεκμήρια. Καὶ διατὶ τὸ λέγω αὐτό; Διότι δλη ἡ γῆ εἶνε γεμάτη ὑπονόμους, ἀφοῦ τὸ ὕδωρ ἀπὸ τὰς πηγὰς τῆς θαλάσσης ἐπανέρχεται εἰς τὴν γῆν διὰ μέσου ἀφανῶν πόρων.

- 34 ζ'. Καλὴ λοιπὸν ἡ θάλασσα διὰ τὸν Θεόν, διότι ἡ ὑγρασία τῆς ἐπιστρέφει εἰς τὸ βάθος (τῆς γῆς)· καλὴ καὶ διότι εἶνε τὸ δοχεῖον τῶν ποταμῶν ποὺ δέχεται μέσα τῆς τὰ ρεύματα ἀπὸ κάθε τόπου, καὶ ἐν τούτοις μένει περιωρισμένη εἰς τὰ δριά τῆς· καλὴ καὶ διότι αὐτὴ εἶνε ἡ κοιτὶς καὶ ἡ πηγὴ τῶν ἀτμῶν, καθὼς θερμαίνεται μὲν ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἥλιου, ἐκπέμπει δὲ τὸ λεπτὸν στοιχεῖον τοῦ ὕδατος μὲ τοὺς ἀτμούς· καὶ αὐτὸ δέκεται πρὸς τὰ ὑψηλὰ στρώματα, ἔπειτα ψύχεται, διότι ἀναβαίνει ὑψηλότερον ἀπὸ τὰς ἀκτίνας ποὺ ἀνακλᾶ τὸ ἔδαφος, καὶ ἔπειδὴ ἡ σκιὰ τοῦ νέφους ἐπιτείνει συγχρόνως
- 35 τὴν ψῦξιν, γίνεται βροχὴ καὶ λιπαίνει τὴν γῆν. Καὶ κανεὶς πάντως δὲν δυσκολεύεται νὰ πιστεύσῃ εἰς αὐτά, δταν φέρῃ εἰς τὸν νοῦν του τὰ καζάνια ποὺ ἔχουν ἀπὸ κάτω πυράν, τὰ ὅποια, ἐνῷ εἶνε γεμάτα ὑγρόν, πολλὰς φορὰς ἀδειάζουν τελείως, διότι δλον τὸ ὑγρὸν ποὺ βράζει ἐλεπτύνθη καὶ ἔγινεν ἀτμός. Ἄλλ' εἶνε δυνατὸν νὰ ἰδῇ κανεὶς καὶ τὸ ἴδιον τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, δταν τὸ βράζουν οἱ ναυτικοί· συλλαμβάνουν τοὺς ἀτμούς μὲ σφουγγάρια, καὶ παρηγοροῦν κάπως τὴν ἀνάγκην των²⁹ εἰς τὰς δυσκόλους περιστάσεις. Καλὴ δὲ ἡ θάλασσα διὰ τὸν Θεόν καὶ κατ' ἄλλον τρόπον· διότι σφίγγει γύρω - γύρω τὰς νήσους καὶ παρέχει εἰς αὐτὰς ταυτοχρόνως καὶ στολισμὸν καὶ ἀσφάλειαν. ἔπειτα εἶνε καλὴ καὶ διότι ἐνώνει τὰς ἡπείρους ποὺ ἀπέχουν πάρα πολὺ ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην, καὶ δίδει εἰς τοὺς ναυτικούς τὴν δυνατότητα νὰ πηγαίνονται δινεμποδίστως· ἔτσι μᾶς χαρίζει καὶ τὴν μάθησιν πραγμάτων ποὺ ἀγνοοῦμεν³⁰, καὶ εἰς τοὺς ἐμπό-

καὶ πλούτου πρόξενος ἐμπόροις γίνεται καὶ τὰς τοῦ βίου
 χρείας ἐπανορθοῦται ὁρδίως, ἐξαγωγὴν μὲν τῶν περιττῶν
 τοῖς εὐθηνομένοις παρεχομένη, ἐπανόρθωσιν δὲ τοῦ λείποντος
 37 χαριζομένη τοῖς ἐνδεέσι. καὶ πόθεν ἐμοὶ δλον ἰδεῖν μετὰ
 ἀκριβείας τῆς θαλάσσης τὸ κάλλος, δσον τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ
 ποιήσαντος κατεφάνη; εἰ δὲ θάλασσα καλὴ καὶ ἐπαινετὴ
 τῷ Θεῷ, πῶς οὐχὶ καλλίων ἐκκλησίας τοιαύτης σύλλογος,
 ἐν ᾧ συμμιγής ἡχος, οἶνος τινος κύματος ἡώνι προσφερο-
 μένου, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ νηπίων κατὰ τὰς πρὸς τὸν
 Θεὸν ἡμῶν δεήσεις ἐκπέμπεται; γαλήνη δὲ βαθεῖα ἀσά-
 λευτον αὐτὴν διασώζει, τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας τα-
 38 ράξαι αὐτὴν τοῖς αἰρετικοῖς λόγοις μὴ δινηθέντων. γέ-
 νοισθε οὖν ἄξιοι τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Κυρίου, τὴν εὐταξίαν
 ταύτην ἐπὶ τὸ εὐπρεπέστατον διασώσαντες ἐν Χριστῷ
 Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, φῇ η δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

31. «Τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας» δισήμαντον σημαίνει καὶ τοὺς ἀ-
 νέμους τῆς πονηρίας, δηλαδὴ τὰ ψεύματα τῆς πονηρᾶς αἵρεσεως, καὶ τὰ
 πονηρὰ πνεύματα, δηλαδὴ τὰ δαιμόνια.

ρους γίνεται αίτια πλούτου, καὶ ἔχυπηρετεῖ εὐκόλως τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς· διότι εἰς δσους ᾔχουν μερικὰ πράγματα εἰς μεγάλην ἀφθονίαν δίδει τὴν δυνατότητα νὰ ἔξαγάγουν τὰ περίσσια, εἰς δσους δὲ ᾔχουν ἔλλειψιν ἀπό μερικὰ χαρίζει τὴν δυνατότητα νὰ ἀναπληρώσουν δσα τοὺς λείπουν. Καὶ πῶς δύναμαι ἐγὼ νὰ ἴδω λεπτομερῶς ὅλον τὸ κάλλος τῆς θαλάσσης, δσον ἐφάνη εἰς τὰ δύματα τοῦ δημιουργοῦ; Καὶ δὲ ἡ θάλασσα εἶνε ὥραία καὶ ἐπαινετή διὰ τὸν Θεόν, πῶς δὲν εἶνε ὥραιοτέρα ἢ συνάθροισις μιᾶς τέτοιας ἐκκλησίας, δπου ἐκπέμπεται εἰς τὰς πρὸς τὸν Θεὸν προσευχάς μας ἕνας ἥχος ἀνάμικτος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ νηπίων, σὰν κανένα κῦμα νὰ κτυπᾷ εἰς τὴν ἀκτήν; Καὶ μία βαθεῖα γαλήνη τὴν διατηρεῖ ἀσάλευτον, ἀφοῦ τὰ πνεύματα³¹ τῆς πονηρίας δὲν ἥδυνήθησαν νὰ 38 τὴν ταράξουν μὲ τὰ αἱρετικὰ λόγια. Εἴθε λοιπὸν νὰ φανῆτε ἄξιοι νὰ σᾶς ὑποδεχθῆ δ Κύριος, ἀφοῦ διατηρήσετε αὐτὴν τὴν εὔταξίαν δσον τὸ δυνατὸν εύπρεπέστερα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ποὺ εἶνε δ Κύριος μας· εἰς αὐτὸν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ε'

- 1 α'. Καὶ εἰπεν δ Θεός· Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου,
σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν
καρπὸν κατὰ γένος, οὐδ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ. ἀκολού-
θως μετὰ τὸ ἀναπαύσασθαι τὴν γῆν ἀποσκευασαμένην τὸ
βάρος τοῦ ὄντος, τὸ πρόσταγμα αὐτῇ γέγονε βλαστῆσαι
πρῶτον βοτάνην, ἔπειτα ξύλον· διότι καὶ νῦν δρῶμεν
γινόμενον. ἡ γὰρ τότε φωνῇ καὶ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο πρόσ-
ταγμα οἶον νόμος τις ἐγένετο φύσεως καὶ ἐναπέμεινε τῇ
γῇ, τὴν τοῦ γεννᾶν αὐτῇ καὶ καρποφορεῖν δύναμιν εἰς τὸ
2 ἔξῆς παρεχόμενος. Βλαστησάτω ἡ γῆ. πρῶτόν ἐστιν ἐν τῇ
γενέσει τῶν φυομένων ἡ βλάστησις· ἔπειτα, δταν προκύψῃ
μικρὸν τὰ βλαστήματα, βοτάνη γίνεται· εἰτ' ἔπειδαν αὐ-
τῆς θῆ, χόρτος ἐστί, κατὰ μικρὸν διαρθρουμένων τῶν φυο-
μένων καὶ μέχρι τῆς ἐπὶ τὸ σπέρμα τελειώσεως προΐν-
των. τὸ γὰρ χλοερὸν καὶ ποάζον παραπλήσιόν ἐστιν ἀπάν-
3 των. Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου. καθ' ἑαυτὴν ἡ γῆ
προφερέτω τὴν βλάστησιν, οὐδεμιᾶς συνεργείας ἐτέρῳθεν
δεομένη. ἔπειδή τινες οἴονται τὸν ἥλιον αἴτιον εἶναι τῶν ἀπὸ
τῆς γῆς φυομένων, τῇ δὲκῇ τοῦ θερμοῦ πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν
τὴν ἐκ τοῦ βάθους δύναμιν ἐπισπάμενον, διὰ τοῦτο πρεσβυ-
τέρα τοῦ ἥλιου ἡ περὶ γῆν διακόσμησις· ίνα καὶ τοῦ προσκυ-
νεῖν τὸν ἥλιον, ὃς αὐτὸν τὴν αἴτιαν τῆς ζωῆς παρεχόμενον,
οἱ πεπλανημένοι παύσωνται· ἐὰν ἅρα πεισθῶσιν, διὰ πρὸ
τῆς ἐκείνου γενέσεως τὰ περὶ τὴν γῆν πάντα διεκεκόσμητο,

ΟΜΙΛΙΑ Ε'

- 1 α'. «Καὶ εἶπεν δὲ Θεός· Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν κατὰ γένος, οὐ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ» (Γέν. 1,11). Μὲ λογικὴν ἀκολουθίαν, ἀφοῦ ἀνεπαύθη ἡ γῆ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ ὄντος, ἀμέσως τῆς δίδεται τὸ πρόσταγμα νὰ βλαστήσῃ πρῶτον βοτάνην καὶ ἔπειτα δένδρα· αὐτὸν ποὺ βλέπομεν νὰ γίνεται ἀκόμη καὶ τώρα. Διότι ἡ τότε φωνὴ καὶ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο πρόσταγμα ἔγινε σὰν ἔνας νόμος. τῆς φύσεως καὶ ἔμεινε μέσα εἰς τὴν γῆν, διὰ νὰ τῆς δίδῃ εἰς τὸ μέλλον
- 2 τὴν δύναμιν νὰ γεννᾷ καὶ νὰ καρποφορῇ. «Βλαστησάτω ἡ γῆ». Ἡ βλάστησις είνε τὸ πρῶτον εἰς τὴν γένεσιν αὐτῶν ποὺ φύονται· ἔπειτα, ὅταν τὰ βλαστήματα προβάλουν δλίγον, γίνονται βοτάνη· ἔπειτα, ὅταν μεγαλώσουν, γίνονται χόρτος, καὶ τὰ φυόμενα ἀποκτοῦν δλίγον κατ' δλίγον δλα τὰ μέλη των καὶ φθάνουν μέχρι τῆς τελείας των μορφῆς κατὰ τὴν δποίαν κάνουν τὸ σπέρμα. Διότι
- 3 ἡ χλόη καὶ ἡ πόα δλων τῶν φυτῶν είνε δμοια. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου». Μόνη της ἡ γῆ νὰ ἐμφανίσῃ τὴν βλάστησιν, χωρὶς νὰ χρειάζεται καμμίαν βοήθειαν ἀπ' ἀλλοῦ. Ἐπειδὴ μερικοὶ νομίζουν ὅτι ὁ ἥλιος είνε δ αἴτιος τῶν δσων φύονται ἀπὸ τὴν γῆν, διότι τάχα μὲ τὴν δύναμιν τῆς θερμότητος τραβᾷ πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τὴν δύναμιν τοῦ βάθους τῆς γῆς, διὰ τοῦτο ἡ διακόσμησις τῆς γῆς είνε παλαιοτέρα τοῦ ἥλιου· ὥστε καὶ δσοι πλανῶνται καὶ προσκυνοῦν τὸν ἥλιον, διότι δῆθεν αὐτὸς χορηγεῖ τὴν αἴτίαν τῆς ζωῆς, νὰ παύσουν νὰ τὸν προσκυνοῦν. Καὶ τοῦτο, ἐὰν φυσικὰ πεισθοῦν, ὅτι ἡ γῆ

καὶ τοῦ ἀμέτρου περὶ αὐτὸν θαύματος καθὺφῶσιν, ἐνθυμηθέντες δτι χόρτου καὶ βοτάνης νεώτερος ἔστι κατὰ τὴν γένεσιν. ἄρα οὖν τοῖς μὲν βοσκήμασιν ἡ τροφὴ προαπετέθη, τὸ δὲ ἡμέτερον οὐδεμιᾶς ἐφάνη προνοίας ἀξιον; ἀλλὰ μάλιστα μὲν ὁ βονοὶ καὶ ἵπποις τὸν χιλὸν προαποθέμενος, σοὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀπόλαυσιν παρασκενάζει. ὁ γὰρ τὰ κτήνεά σου διατρέφων τὴν σὴν συναύξει τοῦ βίου κατασκενήν. ἔπειτα ἡ τῶν σπερμάτων γένεσις τί ἄλλο ἔστι, καὶ οὐχὶ τῆς σῆς διαγωγῆς παρασκενή, πρὸς τῷ πολλὰ τῶν ἐν πόαις ἔτι καὶ λαχάνοις ὅντων τροφὴν ἀνθρώπων ὑπάρχειν;

5 β'. Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα, φησί, κατὰ γένος. ὥστε καν τι γένος βοτάνης ἐτέροις διαφέρῃ, κάκείνων τὸ κέρδος πρὸς ἡμᾶς ἐπανέρχεται, καὶ ἡμῖν ἡ χρῆσις τῶν σπερμάτων ἀφώρισται· ὥστε εἶναι τὸν νοῦν τῶν εἰρημένων τοιοῦτον. Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου καὶ σπέρμα σπεῖρον κατὰ γένος. οὕτω γὰρ καὶ τὸ τῆς λέξεως ἀκόλουθον ἀποκαταστῆναι δυνήσεται, ἀκαταλλήλως τιν τῆς συντάξεως ἔχειν δοκούσης, καὶ τὸ ἀναγκαῖον 6 τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως οἰκονομούμενων διασωθῆσεται. πρῶτον μὲν γὰρ βλάστησις, εἴτα χλοή, εἴτα χόρτου αὔξησις, εἴτα ὁ ἀπαρτισμὸς τῶν αὐξομένων διὰ τοῦ σπέρματος. πῶς οὖν, φασί, πάντα εἶναι τὰ ἐκ τῆς γῆς φυόμενα σπερματι-

1. 'Η λέξις «γένος» εἰς τὸ χωρίον αὐτό τῆς Γενέσεως σημαίνει δ.τι λέγομεν σήμερον «εἶδος» εἰς τὰς διμιλίας τοῦ Μ. Βασιλείου σημαίνει ἀλλοτε εἶδος, ἀλλοτε γένος, καὶ ἀλλοτε μεγάλην συνομοταξίαν· ὑπάρχει π.χ. περίπτωσις κατὰ τὴν διποίαν χωρίζει τὰ ζῷα εἰς τρία «γένη», ζῷα, πτηνά, ὑδρόβια.

2. 'Εδῶ δ Μ. Βασιλείος μεταβάλλει τὸ χωρίον τῆς Γραφῆς, διὰ νὰ βγά-

- δλόκληρος διεκοσμήθη, πρὶν νὰ δημιουργηθῇ ἐκεῖνος, καὶ καταπέσῃ ὁ ἄδειος πρὸς αὐτὸν θαυμασμός των, ἀφοῦ ἐνοήσουν ὅτι εἰνε κατὰ τὴν δημιουργίαν νεώτερος ἀπὸ
- 4 τὸν χόρτον καὶ τὴν βοτάνην. Διὰ τὰ κτήνη λοιπὸν ποὺ βόσκουν ἀποθήκευσε τροφὴν ἐκ τῶν προτέρων, ἡμᾶς δὲ τοὺς ἀνθρώπους δὲν μᾶς ἔθεώρησεν ἀξίους καμμιᾶς προνοίας; Ναί, βεβαίως· αὐτὸς ποὺ ἀποθηκεύει ἐκ τῶν προτέρων τὸν χόρτον διὰ τὰ βόδια καὶ τοὺς ἵππους, διὰ σὲ προετοιμάζει τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀπόλαυσιν. Διότι αὐτὸς ποὺ διατρέφει τὰ κτήνη σου, αὐτὸς ταυτοχρόνως πολλαπλασιάζει τῆς Ιδικῆς σου ζωῆς τὰ ἔφόδια. "Ἐπειτα ἡ δημιουργία τῶν σπερμάτων τί ὅλο εἰνε ἀν ὅχι προετοιμασία διὰ νὰ ζήσῃς σύ; Διότι πολλὰ χόρτα καὶ λάχανα εἰνε ἀκόμη τροφὴ τῶν ἀνθρώπων.
- 5 β'. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα», λέγει, «κατὰ γένος». "Ωστε καὶ ἀν κανένα εἶδος¹ βοτάνης διαφέρῃ ἀπὸ τὰ ἄλλα, καὶ ἐκείνων τὸ κέρδος εἰς ἡμᾶς ἐπανέρχεται, καὶ ἡ χρῆσις τῶν σπερμάτων δι' ἡμᾶς προωρίσθη. Ἐτσι τὸ νόημα τῶν λεχθέντων εἰνε τὸ ἔντις· «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου» καὶ «σπέρμα σπεῖρον κατὰ γένος»². Διότι ἔτσι καὶ ἡ συντακτικὴ ἀκολουθία θὰ δυνηθῇ νὰ ἀποκατασταθῇ, ἀφοῦ ὅπως ἔχει ἡ σύνταξις φαίνεται ἀνώμαλος, καὶ οἱ φυσικοὶ νόμοι
- 6 θὰ διατηρηθοῦν ἀπαράβατοι. Πρῶτα ἔρχεται ἡ βλάστησις³, ἔπειτα ἡ μορφὴ τῆς χλόης⁴, ἔπειτα τὸ μεγάλωμα εἰς μέγεθος χόρτου, ἔπειτα ἡ ἀποτελείωσις τῶν αὐξανομένων μὲ τὸ σπέρμα⁵. Ἀλλὰ λέγουν· πῶς ὅσα φυτρώνουν ἀπὸ τὴν γῆν ὅλα ἡ διήγησις τὰ λέγει σπερματικά,

λη νόημα. Ἡ συντακτικὴ ἀνωμαλία, περὶ τῆς ὁποίας κάνει λόγον, δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ Ἱερὸν κείμενον.

3. «Βλάστησις» τὸ φύτρωμα.

4. «Χλόη»· τὸ στάδιον κατὰ τὸ ὅποιον τὸ φυτόν δὲν ἔχει ἀκόμη κορμόν, ἀλλ' εἴνε μαλακὸς χόρτος.

5. Τελευταίον στάδιον αὐξήσεως ἡ ἐμφάνισις σπέρματος.

καὶ ὁ λόγος ἐνδείκνυται, δπου γε οὔτε κάλαμος οὔτε ἄγρωστις
 οὔτε ἡ μίνθη οὐ κρόκος οὐ σκόρδον οὐ βούτομον οὐδ'
 7 ἀλλα μυρία γένη φυτῶν σπερματίζοντα φαίνεται; πρὸς δὴ
 τοῦτό φαμεν, δτι πολλὰ τῶν φυομένων ἐκ τῆς γῆς ἐπὶ τοῦ
 πυθμένος καὶ τῆς δίζης ἔχει τὴν δύναμιν τῶν σπερμάτων.
 ὥσπερ δὲ κάλαμος μετὰ τὴν ἐπέτειον αὔξησιν ἀπὸ τῆς δί-
 ζης ἀφίησί τινα προβολὴν σπέρματος λόγον ἔχουσαν πρὸς
 τὸ μέλλον. τοῦτο δὲ ποιεῖ καὶ ἀλλα μυρία, δσα διὰ γῆς νε-
 8 μόμενα ἐν ταῖς δίζαις τὴν διαδοχὴν κέντηται. ὥστε παντός
 ἐστιν ἀληθέστερον τὸ ἑκάστῳ τῶν φυομένων ἡ σπέρμα εἰ-
 ναι, ἡ δύναμίν τινα σπερματικὴν ἐνυπάρχειν. καὶ τοῦτο
 ἐστι τὸ Κατὰ γένος. οὐ γὰρ ἡ προβολὴ τοῦ καλάμου ἐλαίας
 ἐστὶ ποιητική, ἀλλὰ ἐκ καλάμου μὲν ἐτερος κάλαμος, ἐκ
 δὲ τῶν σπερμάτων τὰ συγγενῆ τοῖς καταβληθεῖσιν ἀπο-
 βλαστάνει. καὶ οὕτω τὸ ἐν τῇ πρώτῃ γενέσει προβληθὲν
 9 παρὰ τῆς γῆς μέχρι νῦν διασφέζεται, τῇ ἀκολούθᾳ τῆς
 διαδοχῆς φυλασσομένον τοῦ γένους. Βλαστησάτω ἡ γῆ. νό-
 ησόν μοι ἐκ μικρᾶς φωνῆς καὶ προστάγματος οὕτω βραχέος
 τὴν κατεψυγμένην καὶ ἀγονον ὠδίνουσαν ἀθρόως καὶ πρὸς
 καρπογονίαν συγκινούμένην, ὥσπερ τινὰ σκινθρωπήν καὶ
 πενθήρη ἀπορρίψασαν περιβολὴν μεταμφιεννυμένην τὴν
 φαιδροτέραν καὶ τοῖς οἰκείοις κόσμοις ἀγαλλομένην, καὶ τὰ
 10 μυρία γένη τῶν φυομένων προβάλλουσαν. βούλομαι σοι
 σφοδρότερον τῆς κτίσεως ἐνιδρυνθῆναι τὸ θαῦμα, ἵνα δπου
 περ ἀν εὑρεθῆς καὶ δποίω δήποτε γένει τῶν φυομένων πα-
 ραστῆς, ἐναργῆ λαμβάνης τοῦ ποιήσαντος τὴν ὑπόμνησιν.

6. Εὔσμον φυτόν.

7. Φυτὸν ἐλῶν καὶ τελμάτων.

- άφοῦ οὔτε δὲ κάλαμος, οὔτε ἡ ἀγριάδα, οὔτε ἡ μέντα⁶, οὔτε δὲ κρόκος, οὔτε τὸ σκόρδον, οὔτε τὸ βιούτομον⁷, οὔτε ἄλλα πάμπολλα εἰδη φυτῶν δὲν φαίνονται νὰ κά-
 7 νουν σπέρμα; Εἰς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα ἀπαντῶμεν, ὅτι πολ-
 λὰ ἀπ' αὐτὰ ποὺ φυτρώνουν ἀπὸ τὴν γῆν ἔχουν τὴν δύ-
 ναμιν τῶν σπερμάτων εἰς τὴν βίζαν καὶ τὸν πυθμένα⁸.
 "Ἐτσι ἀκριβῶς δὲ κάλαμος, μετὰ τὴν ἑτησίαν αὔξησιν, βγά-
 ζει ἀπὸ τὴν βίζαν ἔνα βλαστόν, ποὺ παίζει διὰ τὸ μέλ-
 λον τὸν βόλον τοῦ σπέρματος. Αὔτὸ δὲ τὸ κάνουν καὶ πάμ-
 πολλα ἄλλα, ὅσα προχωροῦν τρώγοντας τὴν γῆν καὶ
 8 πολλαπλασιάζονται μὲν τὰς βίζας. "Ωστε ἡ ἀλήθεια ἐπὶ
 τὸ ἀκριβέστερον εἶνε, ὅτι εἰς τὸ καθένα ἀπὸ ὅσα φυτρώ-
 νουν ἡ ὑπάρχει σπέρμα, ἡ ἐνυπάρχει μία σπερματικὴ δύ-
 ναμις. Καὶ αὐτὸ σημαίνει τὸ «κατὰ γένος». Τὸ δτι δηλαδὴ
 δὲ βλαστὸς τοῦ καλάμου δὲν κάνει ἔλαίαν, ἀλλ' ἀπὸ μὲν
 τὸν κάλαμον βγαίνει κάλαμος, ἀπὸ δὲ τὰ σπέρματα βλα-
 στάνουν τὰ δμοειδῆ αὐτῶν. Καὶ ἐτσι αὐτὸ ποὺ κατὰ τὴν
 πρώτην δημιουργίαν ἐφύτρωσεν ἀπὸ τὴν γῆν διατηρεῖ-
 9 ται μέχρι τώρα, ἐπειδὴ μὲ τὴν συνεχῆ διαδοχὴν διατη-
 ρεῖται τὸ εἶδος. «Βλαστησάτω ἡ γῆ». Κοίτα, σὲ παρακα-
 λῶ, πῶς ἀπὸ μίαν μικράν φράσιν καὶ ἔνα πρόσταγμα τό-
 σον σύντομον, ἡ κατεψυγμένη καὶ ἄγονος (γῆ) γεννᾷ
 ἀκαριαίως καὶ σπεύδει νὰ καρπογονήσῃ, σὰν νὰ ἀπορ-
 ρίπτῃ μίαν σκυθρωπήν καὶ πένθιμον ἐνδυμασίαν, καὶ ἐν-
 δύεται τὴν πλέον λαμπράν, καὶ καμαρώνει τὰ κοσμήμα-
 τά της, καὶ προβάλλει τὰ ἀναρίθμητα εἰδη τῶν φυτῶν.
 10 Θέλω δὲ θαυμασμὸς τῆς δημιουργίας νὰ ἐγκαθίσῃ Ισχυρό-
 τερον εἰς τὸν υοῦν σου, ὡστε ὅπου καὶ ἀν εύρεθρος, καὶ δί-
 πλα εἰς οἰονδήποτε εἶδος φυτοῦ καὶ ἀν σταματήσης, νὰ
 λαμβάνης μίαν σαφῆ ὑπόμνησιν τοῦ δημιουργοῦ⁹. Πρῶ-

8. Εἶνε περίεργον, πῶς λέγει δτι τὰ φυτὰ ποὺ ἀπεριθμεῖ δὲν ἔχουν σπέρμα, ἐνῷ ἔχουν.

9. Ἐννοεῖ· «Νὰ νιώθης καλὰ τί εἶνε αὐτὸς ποὺ τὰ ἀδημιουργησεν».

πρῶτον μὲν οὖν, δταν ἵδης βοτάνην χόρτου καὶ ἄνθος, εἰς
 ἔννοιαν ἔρχον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μεμυημένος τῆς εἰ-
 κόνος τοῦ σοφοῦ Ἡσαίου, δτι Πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος καὶ
 πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτον. τὸ γὰρ ὀλιγοχρό-
 νον τῆς ζωῆς καὶ τὸ ἐν ὀλίγῳ περιχαρὲς καὶ ἴλαρὸν τῆς
 ἀνθρωπίνης εὐήμερίας, καιριωτάτης παρὰ τῷ προφήτῃ
 11 τετύχηκε τῆς εἰκόνος. σήμερον εὐθαλῆς τῷ σώματι, κατα-
 σεσαρκωμένος ὑπὸ τρυφῆς, ἐπανθοῦσαν ἔχων τὴν εὔχροιαν
 ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν ἀκμῆς, σφριγῶν καὶ σύντονος, καὶ
 ἀνυπόστατος τὴν ὁρμήν, αὔριον δὲ αὐτὸς οὗτος ἐλεεινός, ἢ τῷ
 χρόνῳ μαραθεῖς ἢ νόσῳ διαλυθεῖς. ὁ δεῖνα περίβλεπτος
 ἐπὶ χρημάτων περιουσίᾳ· καὶ πλῆθος περὶ αὐτὸν κολάκων·
 δορυφορία φίλων προσποιητῶν τὴν ἀπ' αὐτοῦ χάριν θηρευόν-
 των· πλῆθος συγγενείας καὶ ταύτης κατεσχηματισμένης·
 ἐσμὸς τῶν ἐφεπομένων μυρίος τῶν τε ἐπὶ σιτίων καὶ τῶν
 κατὰ τὰς χρείας αὐτῷ προσεδρευόντων, οὓς καὶ προϊὼν
 καὶ πάλιν ἐπανιὼν ἐπισυρόμενος ἐπίφθονός ἐστι τοῖς ἐντυγ-
 12 χάροντι. πρόσθετος τῷ πλούτῳ καὶ πολιτικήν τινα δυναστείαν
 ἢ καὶ τὰς ἐκ βασιλέων τιμάς· ἢ ἔθνῶν ἐπιμέλειαν· ἢ στρατο-
 πέδων ἡγεμονίαν· τὸν κήρυκα μέγα βοῶντα πρὸ αὐτοῦ·
 τοὺς δαβδούχους ἔνθεν καὶ ἔνθεν βαρυτάτην κατάπληξιν
 τοῖς ἀρχομένοις ἐμβάλλοντας τὰς πληγάς· τὰς δημεύσεις·

10. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πρὸ τῶν ἐπισήμων προεπορεύετο κήρυξ,
 διὰ νὰ ἀναγγέλῃ τὴν διέλευσιν τοῦ ἐπισήμου καὶ νὰ ἀνοίγῃ δρόμον.

11. Ἀπὸ τὸ χωρίον τῶν Πράξεων 16,35 πληροφορούμεθα δτι καὶ
 οἱ στρατηγοί, τουτέστιν οἱ στρατιωτικοί διοικηταί, τῶν μετρίων πόλεων
 είχον δαβδούχους. Οἱ δαβδούχοι ἦσαν κάτι μεταξύ σωματοφυλάκων καὶ
 ἀστυνομικῶν δργάνων ἢ δργάνων Ε.Σ.Α. Ἐκράτουν δαβδούς (γκλόπτ),
 τὰς δποίας ἔχρησιμοποίουν πολλαπλῶς. Ἐδῶ δὲ Μ. Βασίλειος ἐννοεῖ δτι

τα - πρῶτα βέβαια, δταν ίδης βιτάνην χόρτου καὶ ἀνθος, σκέψου τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἐνθυμούμενος τὴν παρομοίωσιν τοῦ σοφοῦ Ἡσαΐου, δτι «Πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἀνθος χόρτου» (¹Ἡσ. 40,6). Διότι δ σύντομος χρόνος τῆς ζωῆς καὶ αἱ ὀλίγαι
 11 χαραι καὶ εὐφροσύναι τῆς ἀνθρωπίνης εὔημερίας, εύρηκαν εἰς τὸν προφήτην μίαν πολὺ ἐπιτυχημένην παρομοίωσιν. Σήμερον πολὺ θαλερὸς εἰς τὸ σῶμα, τετράπαχος ἀπὸ τὴν καλοπέρασιν, μὲ χρῶμα καλὸν καὶ ἀνθηρὸν διότι εύρισκεται εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας του, γεμάτος σφρίγος καὶ νεῦρον, κανεὶς δὲν δύναται ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν δύναμιν του· αὔριον αὐτὸς δ ίδιος νὰ τὸν βλέπῃς καὶ νὰ τὸν λυπᾶσαι, ἢ διότι τὸν ἔμάρανεν δ χρόνος, ἢ διότι τὸν διέλυσεν ἢ νόσος. 'Ο δεῖνα δακτυλοδεικτούμενος διὰ τὰ πολλὰ του χρήματα· καὶ πλῆθος κολάκων γύρω του· τὸν δορυφοροῦν φίλοι προσποιητοὶ κυνηγώντας τὴν εύνοιάν του· πλῆθος συγγενείας καὶ αὐτὴ παρατραβηγμένη· ἀναρίθμητος ἀγέλη ἀπὸ ἀκολούθους, εἴτε μαγείρους εἴτε ὑπηρέτας τῶν ἀλλων ἀναγκῶν του, τοὺς δποίους σέρνει μαζί του, καὶ δταν πηγαίνῃ καὶ δταν ἔρχεται, καὶ
 12 προκαλεῖ τὸν φθόνον εἰς δσους τὸν συναντοῦν. Εἰπὲ δτι ἔκτὸς ἀπὸ τὸν πλοῦτον ἔχει καὶ κάποιαν πολιτικὴν δύναμιν, ἢ δτι τιμᾶται ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς· ἢ δτι κυβερνᾷ ἔθνη· ἢ δτι διοικεῖ στρατόπεδα· πρόσθεσε καὶ τὸν κήρυκα ποὺ φωνάζει πρὸ αὐτοῦ Ἰσχυρῶς¹⁰. καὶ τοὺς ῥαβδούχους ἀπ' ἔδω καὶ ἀπ' ἔκει ποὺ κτυποῦν τοὺς ὑπηρόους μὲ πολλὴν ἀγριότητα¹¹. τὸ δτι ἔχει ἔξουσίαν νὰ κάνῃ δημέυσεις¹². νὰ σύρῃ εἰς τὰ δικαστήρια¹³. εἰς τὰς φυλακὰς

ἐκτύπων ἀγρίως τοὺς τυχόντας ἀνθρώπους εἰς τὸν δρόμον, διὰ νὰ ἀνοίξουν δρόμον καὶ νὰ περάσῃ δ ἐπίστημος.

12. «Δήμευσις» είνε ἡ κατάσχεσις δλης τῆς περιουσίας ἐνδι πολίτου· ἦτο εἶδος ποινῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Οι ἀρχοντες ἔκαναν δημεύσεις καὶ δδίκως, διότι ἡ δημευομένη περιουσία ἀνῆκεν εἰς αὐτούς· ἔτσι ἐπλούτιζον.

13. «Ἀπαγωγὴ» ἐλέγετο τὸ νὰ συρθῇ κανεὶς εἰς τὰς φυλακὰς.

τὰς ἀπαγωγάς· τὰ δεσμωτήρια, ἐξ ὧν ἀφόρητος ὁ παρὰ
 13 τῶν ὑποχειρίων συναθροίζεται φόβος. καὶ τί μετὰ τοῦτο;
 μία νές ἡ πνευτὸς εἰς ἡ πλευρῖτις ἡ περιπτευμονία ἀνάρ-
 παστον ἐξ ἀνθρώπων ἀπάγουσα τὸν ἀνθρωπὸν οἴχεται,
 πᾶσαν τὴν κατ' αὐτὸν σκηνὴν ἐξαπίνης ἀπογυμνώσασα,
 καὶ ἡ δόξα ἐκείνη ὥσπερ ἐνύπνιον ἀπηλέγχθη. ὥστε ἐπι-
 τέτευκται τῷ προφήτῃ ἡ πρὸς τὸ ἀδρανέστατον ἄνθος δμοί-
 ωσις τῆς ἀνθρωπίνης δόξης.

14 γ'. Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτον, σπεῖρον σπέρ-
 μα κατὰ γένος καὶ καθ' δμοιότητα. ἔτι καὶ νῦν ἡ τάξις τῶν
 φυομένων μαρτυρεῖ τῇ πρώτῃ διακοσμήσει. ἡ γὰρ βλά-
 στησις καθηγεῖται πάσης βοτάνης καὶ πάσης πόας. εἴτε
 γὰρ ἀπὸ ϕίζης ἐκδίδοται τι ἐκ τῆς κάτωθεν προβολῆς, ὡς
 κρόκος καὶ ἄγρωστις, ἀναβλαστῆσαι δεῖ καὶ ἐπὶ τὸ ἔξω
 προκύψαι· εἴτε ἀπὸ σπέρματος, καὶ οὕτως ἀνάγκη πρῶτον
 βλάστησιν, είτα βοτάνην γενέσθαι, είτα χόρτον χλοάζοντα,
 είτα τὸν καρπὸν ἐπὶ ξηρᾶς ήδη καὶ παχείας τῆς καλάμης
 15 ἀδρυνόμενον. Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτον. δταν εἰς
 γῆν καταπέσῃ τὸ σπέρμα συμμέτρως νοτίδος καὶ θερμῆς
 ἔχονταν, χαῖνον γενόμενον καὶ πολύπορον, τῆς παρακει-
 μένης γῆς περιδραξάμενον, τὰ οἰκεῖα καὶ σύμφυλα πρὸς ἑα-
 τὸ ἐπισπᾶται. ἐμπίπτοντα δὲ τοῖς πόροις καὶ περιολισθαί-
 νοντα τῆς γῆς τὰ λεπτότατα μόρια ἐπὶ πλέον ἀνευρύνει
 τοὺς δγκους αὐτοῦ· ὥστε διζοῦσθαι μὲν εἰς τὸ κάτω, ἐπὶ
 τὸ ἄνω δὲ προκύπτειν ἵσαριθμων ταῖς ϕίζαις τῶν καλάμων
 16 προβαλλομένων· θαλπομένον δὲ ἀεὶ τοῦ βλαστήματος, συ-
 ρομένην διὰ τῶν ϕίζῶν τὴν νοτίδα τῇ δλκῇ τοῦ θερμοῦ
 συνεπάγεσθαι τοῦ τροφίμου τῆς γῆς δσον μέτριον, καὶ τοῦτο
 καταμερίζειν εἰς καλάμην καὶ φλοιὸν καὶ τὰς θήκας τοῦ

- αἱ ὀποῖαι συσσωρεύουν εἰς τοὺς ἀρχομένους ἀβάστακτον
 13 φόβον. Καὶ τί γίνεται μετὰ τοῦτο; Μία νὺξ ἡ ἔνας πυρε-
 τὸς ἡ πλευρῆτις ἡ περιπνευμονία ἀρπάζει τὸν ἀνθρώπον
 ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν ἀπάγει φεύγοντας,
 καὶ ὅλον τὸ θέατρον ποὺ ἔχει δημιουργηθῆναι γύρω του τὸ
 ἀπογυμνώνει αἰφνιδίως, καὶ ἡ δόξα ἐκείνη ἀποδεικνύε-
 ται ἔνα δνειρον. "Ωστε δὲ προφήτης πολὺ ἐπιτυχῶς παρω-
 μίωσε τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν μὲ τὸ κατ' ἔξοχὴν ἀδύ-
 ναμον ἄνθος.
- 14 γ'. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπει-
 ρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὅμοιότητα». Ἀκόμη καὶ
 τώρα τὰ στάδια τῆς αὔξησεως τῶν φυτῶν μαρτυροῦν
 τὴν ἀρχικὴν διακόσμησιν (τῆς δημιουργίας). Διότι τὸ
 φύτρωμα προηγεῖται πάντοτε ἀπὸ τὸ στάδιον τῆς βο-
 τάνης ἡ τῆς πόας. Εἴτε ἀπὸ τὴν βίζαν προβάλλει κάτι
 ἀπὸ τὸ κάτω βλάστημα, ὅπως δὲ κρόκος καὶ ἡ ἀγριάδα,
 χρειάζεται νὰ ἀναβλαστήσῃ καὶ νὰ προβάλῃ πρὸς τὰ ἔ-
 ξω· εἴτε ἀπὸ τὸ σπέρμα, καὶ πάλιν εἰνε ἀνάγκη νὰ γίνη
 πρῶτα φύτρον, ἔπειτα βοτάνη, ἔπειτα χόρτος ὡς χλόη,
 ἔπειτα καρπὸς ποὺ μεστώνει ὅταν πλέον ἡ καλάμη εἰνε
 15 ξηρὰ καὶ χονδρή. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου». Ὁταν
 τὸ σπέρμα καταπέσῃ εἰς γῆν ποὺ ἔχει τὴν κανο-
 νικὴν ύγρασίαν καὶ θερμότητα, γίνεται μαλακὸν καὶ μὲ
 πολλοὺς πόρους, ἀρπάζεται ἀπὸ τὸ γύρω χῶμα, καὶ ἀ-
 πομυζῷ τὰ στοιχεῖα ποὺ εἰνε ἰδικά του καὶ συγγενῆ του.
 Καθὼς δὲ τὰ λεπτότατα μόρια τῆς γῆς πίπτουν καὶ βυ-
 θίζονται μέσα εἰς τοὺς πόρους, διανοίγουν περισσότερον
 τοὺς δύκους τοῦ σπέρματος· ἔτσι ἀπλώνει μὲν βίζας πρὸς
 τὰ κάτω, φυτρώνουν δὲ πρὸς τὰ ἄνω κάλαμοι ἴσαριθμοι
 16 μὲ τὰς βίζας. Καὶ καθὼς τὸ βλάστημα ἀπολαμβάνει συνε-
 χῶς τὴν θερμότητα καὶ ἀπορροφᾷ μὲ τὰς βίζας τὴν ύγρα-
 σίαν, μὲ τὴν δύναμιν τῆς θερμότητος ἀπομυζῷ ὅσον τοῦ
 χρειάζεται ἀπὸ τὸ φαγώσιμον μέρος τῆς γῆς, καὶ τοῦτο
 τὸ διανέμει καὶ τὸ κάνει καλάμην καὶ φλοιὸν καὶ θήκας

σίτον καὶ αὐτὸν τὸν σῖτον καὶ τοὺς ἀνθέρικας· καὶ οὕτω κατὰ μικρὸν τῆς αὐξήσεως γινομένης, ἐπὶ τὸ οἰκεῖον μέτρον ἔκαστον τῶν φυομένων ἀποκαθίστασθαι, εἴτε τι τῶν σιτηρῶν, εἴτε τῶν χεδροπῶν, εἴτε τῶν λαχανωδῶν ἢ φρυγανικῶν τυγχάνοι. εἰς χόρτος καὶ μία βοτάνη ἐξαρκεῖ τὴν διάνοιάν σου πᾶσαν εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐξεργασαμένης αὐτὰ τέχνης ἀπασχολῆσαι· πῶς γόνασι διαζώννυται ἡ καλάμη τοῦ σίτου, ἵνα ὥσπερ σύνδεσμοί τινες ὁρδίως τὸ βάρος τῶν ἀσταχύων φέρωσιν, ὅταν πλήρεις ὄντες καρπῶν πρὸς τὴν γῆν κατακλίνωνται. διὰ τοῦτο ὃ μὲν βρόμος διόλον κενός, ἄτε μηδενὶ τὴν κεφαλὴν βαρυνόμενος· τὸν δὲ σῖτον τοῖς συνδέσμοις τούτοις ἡ φύσις κατησφαλίσατο. ἐν θήκῃ δὲ τὸν κόκκον ἀποθεμένη, ὡς μὴ εὐδιάρπαστον εἶναι τοῖς σπερμολόγοις, ἔτι καὶ τῇ προβολῇ τῶν ἀνθερίκων οἷον ἀκίσι τὰς ἐκ τῶν μικρῶν ζῷων ἀφίστησι βλάβας.

18 δ'. Τί εἶπω; τί σιωπήσω; ἐν πλουσίοις τῆς κτίσεως θησαυροῖς ἀπορος μὲν ἡ εὔρεσις τοῦ τιμιωτέρον, δυσφορωτάτη δὲ ἡ ζημία τοῦ παρεθέντος. Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτουν, καὶ εὐθέως συνεξεδόθη τοῖς τροφίμοις τὰ δηλητήρια· μετὰ τοῦ σίτου τὸ κάνειον· μετὰ τῶν λοιπῶν τροφίμων ἐλλέβορος καὶ ἀκόνιτον καὶ μανδραγόρας καὶ ὁ τῆς μήκωνος ὄπος. τί οὖν; ἀφέντες τὸ ἐπὶ τοῖς χρησίμοις τὴν χάριν ὁμολογεῖν, ἐγκαλέσομεν τῷ δημιουργῷ ἐπὶ τοῖς φθαρτικοῖς ἡμῶν τῆς ζωῆς; ἐκεῖνο δὲ οὐ λογισόμεθα, δτι οὐ πάντα τῆς γαστρὸς ἔνεκεν τῆς ἡμετέρας δεδημιούργη-

14. «Ἀνθέρικες»· τὰ ἄγανα, ποὺ ἑκτείνονται σὰν ἐπιμήκεις βλεφαρίδες ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς θήκης τοῦ κάθε κόκκου σίτου.

15. «Χέδροπες»· είνε τὰ φυτὰ ποὺ ἔχουν τοὺς καρπούς των ἐντὸς λωβοῦ, δπως τὰ δσπρια.

- τῶν κόκκων τοῦ σίτου καὶ σῖτον καὶ ἄγανα¹⁴. Καὶ ἔτσι μεγαλώνοντας δλίγον κατ' δλίγον, τὸ κάθε φυτὸν φθάνει εἰς τὸ φυσιολογικὸν του ἀνάστημα, εἴτε εἶνε ἔνα σιτηρόν,
- 17 εἴτε χέδρωψ¹⁵, εἴτε λαχανικόν, εἴτε φρύγανον. Ἐνας χόρτος καὶ μία βοτάνη δρκεῖ διὰ ν' ἀπασχολήσῃ ὅλην τὴν διάνοιάν σου εἰς τὸ νὰ παρατηρῇ τὴν τέχνην ποὺ κατεσκεύασεν αὐτὰ τὰ πράγματα· πῶς ἡ καλάμη τοῦ σίτου ζώνεται μὲ γόνατα, ὥστε σὰν σύνδεσμοι νὰ σηκώνουν εὔκόλως τὸ βάρος τῶν στάχεων, ὅταν εἶνε φορτωμένοι ἀπὸ καρποὺς καὶ γέρνουν πρὸς τὴν γῆν. Διὰ τοῦτο ἡ μὲν βρόμη ἔχει τὴν καλάμην ἐντελῶς κενήν, ἀφοῦ τίποτε δὲν βαρύνει τὴν κεφαλήν της· ἐνῷ τὸν σῖτον ἡ φύσις τὸν ἔχει ἀσφαλίσει πλήρως μὲ τοὺς συνδέσμους αὐτούς. Τοποθετεῖ δὲ τὸν κόκκον εἰς θήκην; διὰ νὰ μή διασκορπίζεται εὔκόλως εἰς τὰ ζῶα ποὺ συλλέγουν σπέρματα. Ἀκόμη καὶ μὲ τὰ ἄγανα τὰ προτεταμένα σὰν ἀγκαθωτούς προφυλακτῆρας ἀποτρέπει τὰς βλάβας ποὺ ἐπιφέρουν τὰ μικρὰ ζῶα.
- 18 δ'. Τί νὰ περιγράψω καὶ τί νὰ παραλείψω; Μέσα εἰς τοὺς πλουσίους θησαυρούς τῆς κτίσεως ἀφ' ἐνὸς μὲν εἶνε ἀδύνατον νὰ εὕρῃ κανεὶς τὸ πολυτιμότερον, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶνε μεγάλη ζημία δτιδήποτε καὶ ἀν παραλείψωμεν. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου». Καὶ ἀμέσως μαζὶ μὲ τὰ φαγώσιμα ἔξεφύτρωσαν καὶ τὰ δηλητήρια· μαζὶ μὲ τὸν σῖτον τὸ κώνειον· μαζὶ μὲ τὰ ὑπόλοιπα φαγώσιμα δὲλλέβορος καὶ τὸ ἀκόνιτον καὶ δ μανδραγόρας καὶ
- 19 τὸ ὅπιον¹⁶. Τί λοιπὸν; θὰ σταματήσωμεν νὰ εὐγνωμονῶμεν διὰ τὰ χρήσιμα καὶ θὰ κατηγορήσωμεν τὸν δημιουργὸν διὰ τὰ φυτὰ ποὺ θανατώνουν τὴν ζωήν μας; Καὶ δὲν θὰ σκεφθῶμεν ὅτι δὲν ἔδημιουργήθησαν τὰ πάντα διὰ τὴν ἴδικήν μας κοιλίαν; 'Άλλ' αἱ μὲν τροφαὶ ποὺ προ-

16. Τί εἶνε τὸ κώνειον, δὲλλέβορος, τὸ ἀκόνιτον, δ μανδραγόρας, καὶ τὸ ὅπιον, ἔξηγεῖται παρακάτω (§§ 21-22).

ται; ἀλλ' ἡμῖν μὲν αἱ ἀποτεταγμέναι τροφαὶ πρόχειροι καὶ πᾶσιν εὐγνωστοι ἔκαστον δὲ τῶν γενομένων ἴδιόν τινα λόγον ἐν τῇ κτίσει πληροῦ. μὴ γάρ ἐπειδὴ σοι δηλητήριον τὸ ταύριον αἷμα, τούτου ἐνεκεν ἔδει η̄ μὴ παραχθῆναι τὸ ζῷον, η̄ παραχθὲν ἀναιμον εἶναι, οὐδὲ τῆς ἵσχυος πρὸς το-
 20 σαῦτα ἡμῶν ἐπιδεῖται ὁ βίος; ἀλλά σοι μὲν αὐτάρκης ὁ σύνοικος λόγος πρὸς τὴν φυλακὴν τῶν ὀλεθρίων. οὐ δή-
 που γάρ πρόβατα μὲν καὶ αἴγες ἵσασιν ἀποφεύγειν τὰ κα-
 κοῦντα αὐτῶν τὴν ζωὴν, μόνη τῇ αἰσθήσει τὸ βλαβερὸν
 διακρίνοντα, σοὶ δέ, φὶ καὶ λόγος πάρεστι καὶ ἱατρικὴ τέ-
 χνη τὸ χρήσιμον ἐκπορίζουσα καὶ η̄ τῶν προλαβόντων
 21 πεῖρα τῶν βλαπτόντων τὴν φυγὴν ὑποβάλλονσα, χαλεπόν
 ἐστιν, εἰπέ μοι, ἐκκλῖναι τὰ δηλητήρια; ἔστι δὲ τούτων
 οὐδὲν ἀργῶς, οὐδὲν ἀχρήστως γεγενημένον. η̄ γάρ τροφὴν
 παρέχει τινὶ τῶν ἀλόγων, η̄ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς παρὰ τῆς ἱα-
 τρικῆς τέχνης εἰς παραμυθίαν τινῶν ἀρρωστημάτων ἔξεύ-
 ρηται. τὸ μὲν γάρ κάνειν οἱ ψᾶρες βόσκονται, διὰ τὴν κα-
 τασκευὴν τοῦ σώματος τὴν ἐκ τοῦ δηλητηρίου βλάβην ἀ-
 ποδιδράσκοντες. λεπτοὺς γάρ ἔχοντες τοὺς ἐπὶ τῆς καρδί-
 ας πόρους, φθάνουσιν ἐκπέψαι τὸ καταποθέν, πρὶν τὴν ἀπ'
 αὐτοῦ ψῆξιν τῶν καιρίων καθάψασθαι. ἐλλέθορος δὲ δρτύ-
 γων ἔστι τροφὴ, ἰδιότητι κράσεως τὴν βλάβην ἀποφευγόν-
 22 των. ἔστι δὲ καὶ αὐτὰ ταῦτα ἐν καιρῷ ποτε καὶ ἡμῖν χρή-
 σιμα. διὰ μὲν γάρ τοῦ μανδραγόρου ὑπνον ἱατροὶ κατεπά-
 γουσιν· δπίω δὲ τὰς σφοδρὰς ὀδύνας τῶν σωμάτων κατα-

17. "Ἐτοι ἐνόμιζον οἱ ἀρχαῖοι· πρᾶγμα ποὺ δὲν δληθεύει.

18. "ἱατρικὴν ἐδῶ ἐννοεῖ τὴν φαρμακολογίαν.

19. Τί εἶνε οἱ «ψᾶρες» ή «ψῆρες» βλέπε εἰς 8,14.

20. "Ἐλλέθορος (μέλας καὶ λευκός)· ως φαρμακευτικὸν φυτὸν (καθαρ-

- ρίζονται δι' ἡμᾶς εἶνε ἔτοιμοι ἐνώπιόν μας καὶ ἀναγνωρίζονται εὔκόλως· τὸ κάθε δημιούργημα ὅμως παίζει ἐναὶ ἰδιαίτερον ρόλον μέσα εἰς τὴν κτίσιν. Μήπως, ἐπειδὴ τὸ αἷμα τοῦ ταύρου εἶνε διὰ σὲ δηλητήριον¹⁷, ἐπρεπεν ἢ νὰ μὴ δημιουργηθῇ τὸ ζῷον ἢ νὰ δημιουργηθῇ ἄλλὰ νὰ εἶνε χωρὶς αἷμα, ἐναὶ ζῷον τοῦ ὅποιου ἢ δύναμις εἶνε ὀναγκαία
- 20 διὰ τόσα πράγματα τῆς ζωῆς μας; Ἀλλὰ τὸ μαλὸ ποὺ φορεῖς σοῦ εἶνε ὑπεραρκετὸν διὰ νὰ φυλάγεσαι ἀπὸ τὰ θανατηφόρα. Τὰ πρόβατα βέβαια καὶ τὰ γίδια γνωρίζουν ν' ἀποφεύγουν τὰ θανατηφόρα (χόρτα) καὶ νὰ διακρίνουν τὸ βλαβερὸν μόνον μὲ τὴν αἰσθησιν· καὶ σὺ ποὺ ἔχεις καὶ λογικόν, καὶ ἐπιστήμην ιατρικὴν ποὺ σοῦ ὑποδεικνύει τὰ χρήσιμα¹⁸, καὶ τὴν πεῖραν τῶν παλαιοτέρων ποὺ σὲ συμβουλεύει ν' ἀποφεύγῃς τὰ βλαβερά, δυσκολεύεσαι νὰ διαφύγῃς τὰ δηλητήρια; Καὶ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἐδημιουργήθη μάταιον καὶ ὅχρηστον. Διότι ἢ εἶνε τροφὴ κάποιου ζώου, ἢ καὶ ἢ ἴδική μας ιατρικὴ ἐπιστήμη τὸ εὔρεν ὡς φάρμακον ὥρισμένων νοσημάτων. Τὸ μὲν κώνειον τὸ τρώγουν οἱ ψᾶρες¹⁹, οἱ δποῖοι χάρις εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ σώματός των δὲν παθαίνουν καμμίαν βλάβην ἀπὸ τὸ δηλητήριον. Διότι ἔχουν λεπτοὺς τοὺς ἀγωγοὺς τῆς καρδίας καὶ προφθάνουν νὰ χωνεύσουν τελείως αὐτὸ ποὺ κατέπιαν, προτοῦ νὰ βλάψῃ τὰ καίρια ὅργανά των ἢ ἔξ αὐτοῦ προερχομένη ψῦξις. 'Ο δὲ ἐλλέθορος²⁰ εἶνε τροφὴ τῶν ὅρτυκιῶν, τὰ δποῖα ἀποφεύγουν τὴν βλάβην χάρις εἰς τὴν ἴδιαζουσαν κρᾶσιν των. Ἀλλ' αὐτὰ τὰ ἴδια εἶνε εἰς τὴν κατάλληλον περίστασιν χρήσιμα καὶ δι' ἡμᾶς. Διότι μὲ τὸν μανδραγόραν μὲν οἱ ιατροὶ ἐπιφέρουν ὀναισθησίαν²¹, μὲ τὸ ὅπιον δὲ κατακοιμίζουν

τικὸν) τὸ ὀναφέρει δι Πεδάνιος Διοσκουρίδης, Περὶ ὑλῆς Ιατρικῆς 4,148,2· 4,162,1.

21. 'Ο μανδραγόρας εἶνε φυτὸν ὑπνοφόρον· ἐθεωρεῖτο δτι ἔχει μαγικὰς ἴδιότητας (φίλτρον). Διοσκουρίδης, Περὶ ὑλ. Ιατρ. 4,75,1.

κοιμίζουσιν. ἥδη δέ τινες τῷ κωνείῳ καὶ τὸ λυσσῶδες τῶν
δρέξεων κατεμάραναν· καὶ τῷ ἐλλεβόρῳ πολλὰ τῶν χρο-
νίων παθῶν ἔξεμόχλευσαν. ὥστε δὲ ἐνόμιζες ἔχειν κατὰ τοῦ
κτίσαντος ἔγκλημα, τοῦτό σοι εἰς προσθήκην εὐχαριστίας
περιελήλιθε.

- 23 ε'. Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου. πόσην αὐτόμα-
τον λέγει τροφὴν ἐν τούτοις, τὴν τε ἐν ρίζαις καὶ τὴν ἐν
αὐτῇ τῇ βοτάνῃ καὶ τὴν ἐν καρποῖς ἥδη! πόσην δὲ τὴν ἐξ
ἐπιμελείας καὶ γεωργίας ἡμῖν προσγινομένη! οὐκ εὐθὺς
ἐκέλευσε σπέρμα καὶ καρπὸν ἀναδοθῆναι, ἀλλὰ βλαστῆ-
σαι καὶ χλοάσαι τὴν γῆν, καὶ τότε εἰς σπέρμα τελειωθῆ-
ναι, ἵνα <τὸ> πρῶτον ἐκεῖνο πρόσταγμα διδασκάλιον τῇ φύ-
24 σει γένηται πρὸς τὴν ἑξῆς ἀκολουθίαν. πῶς οὖν κατὰ γένος,
φασίν, ἡ γῆ προφέρει τὰ σπέρματα, ὅπότε σῖτον πολλά-
κις καταβαλόντες, τὸν μέλανα τοῦτον πυρὸν συγκομίζο-
μεν; ἀλλὰ τοῦτο οὐχὶ πρὸς ἐτέρον γένος ἔστι μεταβολή,
ἀλλ’ οἵονεὶ νόσος τις καὶ ἀρρωστία τοῦ σπέρματος. οὐ γάρ
ἀπέθετο τὸ εἰναι σῖτος, ἀλλ’ ἐμελάνθη διὰ τῆς καύσεως, ὡς
καὶ ἐξ αὐτῆς ἔστι τῆς προσηγορίας μαθεῖν· τῇ ὑπερβολῇ
γάρ τοῦ κρύσταλλους ὑπερκαείς, πρὸς ἐτέραν καὶ χρόνον καὶ γε-
σιν μετέπεσε. καὶ μέντοι καὶ πάλιν λέγεται, ἐπειδὴν γῆς
ἐπιτηδείας καὶ ἀέρων εὐκράτων λάβηται, πρὸς τὸ ἀρχαῖον
25 εἶδος ἐπανιέναι. ὥστε οὐδὲν παρὰ τὸ πρόσταγμα εῦροις

22. «Οπιον»· μήκων ἡ βοιάς· εἶνε τὸ καὶ σήμερον λεγόμενον μήκων
ἢ ὄπιον ἡ ἀφιόνι (ἴξι οὐ καὶ ἀφιονίζω), ἐκ τοῦ δποίου ἔξαγεται τὸ
φερώνυμον δηλητήριον ἡ ὑπνωτικόν. «Μήκων ἡ βοιάς... Ταύτης κεφαλάς
πέντε ἦ ἔξι ἐν οίνου κυάθοις τρισὶν ἐψήσας, ὥστε εἰς δύο ἀγαγεῖν, πότιζε
οὓς διν βούλη ὑπνῶσαι» Διοσκουρίδης, Περὶ ὄλ. Ιστρ. 3,63,2. Οἱ Ιατροὶ κα-
τὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ἔχρησιμοποίουν ὡς ἀναισθητικὸν κατὰ τὰς χει-
ρουργικὰς ἐπεμβάσεις.

τούς φοβερούς πόνους τῶν σωμάτων²². Ἀκόμη δὲ καὶ μὲ τὸ κώνειον²³ μερικοὶ καταστέλλουν τὰς λυσσώδεις δρέξεις· καὶ μὲ τὸν ἐλλέθιορον ἔξερρίζωσαν πολλὰ χρόνια νοσήματα. Ὡστε αὐτὸ ποὺ ἐνόμιζες ὅτι ἔχεις νὰ τὸ βίψης ὡς κατηγορίαν ἐναντίον τοῦ δημιουργοῦ, αὐτὸ σοῦ ἀπέβη προσθήκη εὔχαριστίας.

- 23 ε'. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βιτάνην χόρτου». Πόσην αὐτοφυῆ τροφὴν ἔννοει μ' αὐτά! τροφὴν ἀπὸ τὰς βίζας, τροφὴν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν χόρτον, τροφὴν ἀπὸ τοὺς καρπούς!²⁴ καὶ πόσην τροφὴν ποὺ τὴν ἐπιτυγχάνομεν μὲ ἐπιμέλειαν καὶ γεωργίαν!²⁵ Δὲν διέταξε νὰ δοθῇ ἀμέσως σπέρμα καὶ καρπός, ἀλλὰ νὰ προβάλῃ ἡ γῆ φυτὰ καὶ νὰ γεμίσῃ μὲ χλόην, καὶ τότε· νὰ λάβουν τὴν τελείαν μορφὴν κατὰ τὴν δποίαν ἐμφανίζεται τὸ σπέρμα, ὥστε τὸ πρῶτον ἑκεῖνο πρόσταγμα νὰ γίνη διὰ τὴν φύσιν συνταγὴ διὰ τὸ τί θὰ κάνη εἰς τὸ ἔξης. Ἀλλὰ λέγουν· Πῶς ἡ γῆ φυτώνει τὰ σπέρματα κατὰ εἶδος, ἀφοῦ πολλάκις σπείρομεν (συνήθη) σῖτον, καὶ θερίζομεν τὸ γνωστὸν μαῦρον σιτηρόν; Αὐτὸ δμως δὲν εἶνε μεταβολὴ εἰς ἄλλο εἶδος, ἀλλὰ τρόπον τινὰ μία νόσος καὶ ἀρρώστεια τοῦ σπέρματος. Διότι δὲν ἔπαυσε νὰ εἶνε σῖτος, ἀλλ' ἐμαύρισε μὲ τὴν καυσιν, δπως μᾶς δίνει νὰ καταλάβωμεν καὶ ἡ ἴδια ἡ ὀνομασία του²⁶. Ἀπὸ τὸ ὑπερβολικὸν κρῦον ἐκάη πολὺ καὶ ἐπῆρεν ἄλλο χρῶμα καὶ ἄλλην γεῦσιν. Λέγεται μάλιστα, ὅτι καὶ πάλιν, ὃν εὔρῃ γῆν κατάλληλον καὶ κλῖμα εὔκρατον, ἔπανέρχεται εἰς τὴν ἀρχικὴν μορφὴν. Ὡστε εἰς τὰ φυτὰ δὲν θὰ εὔρῃς νὰ συμβαίνῃ τίποτε ἀντίθετον πρὸς

23. «Κώνειον»· Ισχυρότατον δηλητήριον, χρησιμοποιούμενον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν θανατοποιιντῶν.

24. Τροφὴ ἡ βίζα (πατάτα), τὸ φυτὸν (μαρούλι), δ καρπός (ντομάτα).

25. «Υπάρχουν φαγώσιμα φυτὰ δγρια καὶ ἡμερα (καλλιεργήσιμα).

26. «Ισως ἀπὸ τότε ὠνομάζετο δαυλίτης.

ἄν ἐν τοῖς φυομένοις ἐπιτελούμενον. ἡ δὲ λεγομένη αἷρα καὶ δσα λοιπὰ νόθα σπέρματα τοῖς τροφίμοις ἐγκαταμέμικται, ἀπερ ζιζάνια προσαγορεύειν σύνηθες τῇ Γραφῇ, οὐκ ἐκ τῆς τοῦ σίτου μεταβολῆς γίνεται, ἀλλ' ἐξ οἰκείας ἀρχῆς ὑπέστη ἴδιον ἔχοντα γένος. ἀπερ τὴν εἰκόνα πληροῖ τῶν παραχαρασσόντων τὰ τοῦ Κυρίου διδάγματα καὶ μὴ γνησίως μαθητευομένων τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πονηροῦ διδασκαλίας διεφθαρμένων, καταμιγνύντων δὲ ἑαυτοὺς τῷ ὑγιαίνοντι σώματι τῆς Ἐκκλησίας, ἵν' ἐκ τοῦ ἀφανοῦς τὰς παρ' ἑαντῶν βλάβας τοῖς ἀκεραιοτέροις ἐμβάλωσιν. ἦδη δὲ ὁ Κύριος καὶ τὴν τελείωσιν τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων τῇ τῶν σπερμάτων αὖξήσει παρεικάζει, λέγων· Ὡς δταν ἀνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ καθεύδῃ, καὶ ἐγείρηται νύκτα καὶ ημέραν, καὶ ὁ σπόρος ἐγείρηται καὶ μηκύνηται, ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός. αὐτομάτη γὰρ ἡ γῆ καρποφορεῖ πρῶτον χόρτον, εἴτα στάχυν, εἴτα πλήρη σίτον ἐν τῷ στάχυι. Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην. καὶ ἐν ἀκαριαίᾳ χρόνου ὁποῇ ἀπὸ τῆς βλαστήσεως ἀρξαμένη ἡ γῆ, ἵνα φυλάξῃ τοὺς νόμους τοῦ κτίσαντος, πᾶσαν ἰδέαν αὐξήσεως διεξελθοῦσα, ενθὺς πρὸς τὸ τέλειον ἥγαγε τὰ βλαστήματα. καὶ λειμῶνες μὲν ἡσαν βαθεῖς τῇ ἀφθονίᾳ τοῦ χόρτου, τῶν δὲ πεδίων τὰ εὔκαρπα φρίσσοντα τοῖς λητοῖς, εἰκόνα πελάγονς κυμαίνοντος ἐν τῇ κινήσει τῶν ἀσταχύων ἀπέσωζε. πᾶσα δὲ βοτάνη καὶ πᾶν λαχανηρὸν γένος, καὶ εἰ τι ἐν φρυγάνοις καὶ εἰ τι ἐν ὄσπριοις, κατὰ πᾶσαν ἀφθονίαν τότε τῆς γῆς ὑπερεῖχεν. οὐδὲ γὰρ ἀπότενγμά τι ἦν ἐν τοῖς τότε προβληθεῖσιν, οὕτε γεωρ-

27. Ζιζάνιον τοῦ δποίου ἐλάχιστοι κόκκοι ἀν ἀλεσθοῦν μαζὶ μὲ τὸν σι-

τὸ πρόσταγμα. Ἡ δὲ λεγομένη ἥρα²⁷ καὶ ὅσα ἄλλα νόθα σπέρματα ἀναμιγνύονται μὲ τὰ φαγώσιμα, ἐκεῖνα ποὺ ἡ Γραφὴ τὰ δύνομάζει συνήθως ζιζάνια, δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν μετατροπὴν τοῦ σίτου, ἀλλ’ ὑπάρχουν ἀπὸ ἴδικήν των ἀρχικήν μορφὴν καὶ ἀποτελοῦν ίδιαίτερον εἶδος. Αύτὰ εἰκονίζουν παραβολικῶς αὐτούς ποὺ ἄλλοιώνουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου καὶ δὲν μαθητεύουν εἰς τὸν (θεῖον) λόγον ὡς γνήσιοι μαθηταί, ἀλλ’ εἴνε κατεστραμμένοι ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ πονηροῦ, καὶ ἀναμιγνύουν τοὺς ἔαυτούς των εἰς τὸ ύγιες σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, διὰ νὰ προκαλέσουν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς τὰς βλάβας των εἰς

- 26 τοὺς ἀγνοτέρους. Ἀκόμη δὲ ὁ Κύριος καὶ τὴν τελείωσιν ἐκείνων ποὺ πιστεύουν εἰς αὐτὸν τὴν παρομοιάζει μὲ τὴν αὔξησιν τῶν σπερμάτων, καὶ λέγει· «Ὦς δταν ἀνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ καθεύδῃ, καὶ ἐγείρηται νύκτα καὶ ἡμέραν, καὶ ὁ σπόρος ἐγείρηται, καὶ μηκύνηται ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός. αὐτομάτῃ γάρ ἡ γῆ καρποφορεῖ πρῶτον χόρτον, εἴτα στάχυν, εἴτα πλήρη σῖτον ἐν τῷ στάχυϊ» (Μάρκ. 4,26-28). «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην». Καὶ ἀκαριαίως ἀρχίζοντας ἡ γῆ ἀπὸ τὸ φύτρωμα, διὰ νὰ τηρήσῃ τοὺς νόμους τοῦ δημιούργοῦ, ἐπέρασεν δλα τὰ στάδια τῆς αὔξησεως καὶ πάραυτα ἔφερε τὰ βλαστήματα εἰς τὴν τελείαν μορφὴν. Καὶ ἐνεφανίσθησαν λειβάδια μὲ ύψηλὸν καὶ ἀφθονον χόρτον, αἱ δὲ εὔκαρποι πεδιάδες ἐκυμάτιζον μὲ τὸν πράσινον τάπητα, παρουσιάζοντας μὲ τὴν κίνησιν τῶν στάχεων μίαν εἰκόνα πελάγους ποὺ 28 κυματίζει. «Υψώνετο δὲ τότε ἐπὶ τῆς γῆς εἰς μεγάλην ἀφθονίαν κάθε φυτὸν καὶ κάθε είδος λαχάνων καὶ φρυγάνων καὶ δσπρίων. Διότι τότε δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸν φυτικὸν κόσμον τίποτε τὸ ἀποτυχημένον εἴτε ἀπὸ ἀπειρίαν τῶν

τον, τὸ ὄλευρον ἐκείνο, ὃν φαγωθῇ, προκαλεῖ ζόλην καὶ τρεμούλαν ἡ καὶ ἀναισθησίαν. Βλ. καὶ Διοσκουρίδην, Περὶ ὄλ. Ιατρ. 2,100,1.

γῶν ἀπειρίας, οὕτε ἀέρων δυσκρασίας, οὕτε τινὸς ἄλλης αἰτίας τοῖς γινομένοις λυμαινομένης. οὐ μὴν οὐδὲ ἡ καταδίκη ἐνεπόδιζε τῇ εὐθηγίᾳ τῆς γῆς. πρεσβύτερα γὰρ ταῦτα τῆς ἀμαρτίας, δι' ἣν κατεκρίθημεν ἐν ἰδρῶτι τοῦ προσώπου ἡμῶν ἐσθίειν τὸν ἄρτον.

29 ς'. Ἀλλὰ Καὶ ξύλον κάρπιμον, φησί, ποιοῦν καρπόν, οὐ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος καὶ καθ' ὅμοιότητα ἐπὶ τῆς γῆς. ἐπὶ τούτῳ τῷ ὁρήματι πᾶσαι μὲν λόχμαι κατεπυκνοῦντο· πάντα δὲ ἀνέτρεχε δένδρα, τά τε πρὸς μήκυστον ὑψος διανίστασθαι πεφυκότα, ἐλάται καὶ κέδροι καὶ κυπάρισσοι καὶ πεῦκαι· πάντες δὲ θάμνοι εὐθὺς ἡσαν ἀμφίκομοι καὶ δασεῖς· καὶ τὰ στεφανωματικὰ λεγόμενα τῶν φυτῶν, αἱ τε ὁδωνιαὶ καὶ μυρσίναι καὶ δάφναι, πάντα ἐν μιᾷ καιροῦ δροπῇ, οὐκ ὅντα πρότερον ὑπὲρ τῆς γῆς, εἰς τὸ εἶναι παρῆλθε μετὰ τῆς οἰκείας ἔκαστον ἴδιότητος, ἐναργεστάταις μὲν διαφοραῖς ἀπὸ τῶν ἐτερογενῶν χωριζόμενα, οἰκείω δὲ ἔκαστον γνωριζόμενον χαρακτῆρι. πλήν γε δτὶ τὸ δόδον τότε ἀνευ ἀκάνθης ἦν, ύστερον δὲ τῷ κάλλει τοῦ ἄνθους ἡ ἄκανθα παρεξεύχθη, ἵνα τῷ τερπνῷ τῆς ἀπολαύσεως ἐγγύθεν ἔχωμεν παρακειμένην τὴν λύπην, μεμνημένοι τῆς ἀμαρτίας δι' ἣν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἡμῖν ἀνατέλλειν κατεδικάσθη ἡ γῆ. ἀλλὰ προσετάχθη, φησί, Ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, ἐκδοῦναι ἡ γῆ· πολλὰ δὲ τῶν δένδρων δρῶμεν οὕτε καρποῖς οὕτε σπέρματι κεχρημένα. τί οὖν

28. Ἐννοεῖ τὴν καταδίκην τῶν πρωτοπλάστων, κατὰ τὴν δποίαν δ Θεός εἴπεν εἰς τὸν Ἀδάμ· «Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· ἐν λύπαις φαγῇ αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου· δικάνθας καὶ τριβόλους

γεωργῶν εἴτε ἀπὸ ἄσχημον καιρὸν εἴτε ἀπὸ καμμίαν ἀλλῆν αἰτίαν ἀπὸ αὐτάς ποὺ καταστρέφουν τὰ γενήματα. 'Ἐπίσης τότε οὕτε ἡ καταδίκη²⁸ ἢτο ἐμπόδιον εἰς τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς. Διότι ὅλα αὐτὰ εἰνε ἀρχαιότερα τῆς ἀμαρτίας, διὰ τὴν ὅποιαν κατεδικάσθημεν νὰ τρώγωμεν τὸ ψωμί μας «ἐν ἴδρωτι τοῦ προσώπου» μας (Γέν. 3,19).

- 29 s'. 'Αλλά, λέγει, «Καὶ ξύλουν κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, οὐ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος καὶ καθ' ὅμοιότητα ἐπὶ τῆς γῆς» (Γέν. 1,11). Μὲ τὸν λόγον αὐτὸν ὅλαι μὲν αἱ λόχμαι τῆς γῆς ἥρχισαν νὰ φουντώνουν· ὅλα δὲ τὰ δένδρα ἔσπευδον νὰ ὑψωθοῦν, καὶ μάλιστα ὅσα τὸ ἔχουν εἰς τὴν φύσιν των νὰ ὑψώνωνται εἰς τὸ μέγιστον ὑψος, Ἐλατα καὶ κέδροι καὶ κυπαρίσσια καὶ πεῦκα· καὶ ὅλοι οἱ θάμνοι ἀμέσως ἐπρόβαλον πλούσιοι εἰς κόμην κλάδων καὶ δασεῖς· καὶ τὰ λέγόμενα στεφανωματικὰ φυτά, αἱ βόδωνιαι²⁹ καὶ αἱ μυρσίναι καὶ αἱ δάφναι, ὅλα εἰς μίαν ἀκαριαίαν στιγμὴν χρόνου, ἐνῷ προηγουμένως δὲν ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς γῆς, εἰσῆλθον εἰς τὴν ὑπαρξίν τὸ καθένα μὲ τὴν ἴδιότητά του· καὶ ἔχωρίζοντο μὲν ἀπὸ τὰ ἐτεροειδῆ μὲ πολὺ σαφεῖς διαφοράς, ἔχαρακτηρίζοντο δὲ τὸ κα-
30 θένα ἀπὸ τὸ ἴδικόν του γνώρισμα. Μόνον ποὺ τότε τὸ βόδον ἢτο χωρὶς ἀγκάθι ἐπειτα τὸ ἀγκάθι συνεδυάσθη μὲ τὴν ὥραιότητα τοῦ δινθους, ὥστε κοντά εἰς τὴν τερπνότητα τῆς ἀπολαύσεως νὰ ἔχωμεν τὴν λύπτην, διὰ νὰ ἐνθυμούμεθα τὴν ἀμαρτίαν, ἐξ αἰτίας τῆς ὅποιας ἡ γῆ κατεδικάσθη νὰ μᾶς βλαστάνῃ «ἄκανθας καὶ τριβόλους» (Γέν. 3,18). 'Αλλ' ἡ γῆ, λέγει, διετάχθη νὰ ἐκβλαστήσῃ «ξύλουν κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ»· ἐν τούτοις βλέπομεν δτι πολλὰ δένδρα δὲν ἔχουν οὔτε καρποὺς οὔτε σπέρμα. Τί θὰ ἀπαντήσω-

ἀνατελεῖ σοι, καὶ φαγῇ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ. ἐν ἴδρωτι τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν δρτὸν σου...» Γέν. 3,17 - 19.

29. Γράφεται καὶ «φόδωνιά». Ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ, Περὶ ζῷων 14,24.

έροῦμεν; δτι τὰ τιμώτερα τῇ φύσει προηγουμένης τῆς μηνής τετύχηκεν ἐπειτα δτι ἀκριβῶς θεωροῦντι καὶ πάντα φανήσεται ἡ σπέρματι κεχρημένα ἡ τὰ ἴσοδυναμοῦντα τοῖς σπέρμασιν ἔχοντα. αἰγειφοι γὰρ καὶ ἵτεαι καὶ πτελέαι καὶ λεῦκαι καὶ δσα τοιαῦτα καρπὸν μὲν οὐδένα δοκεῖ φέρειν ἐκ τοῦ προδήλου, σπέρμα δὲ ἔκαστον τούτων ἔχον ἀκριβῶς ἀν τις ἐξετάζων ἐξεύροι. ὁ γὰρ ὑποκείμενος τῷ φύλλῳ κόκκος, δν μίσχον τινὲς τῶν περὶ τὰς δρυματοπούας ἐσχολακτῶν προσαγορεύουσι, τοῦτο σπέρματος ἔχειν δύναμιν. δσα γὰρ ἀπὸ κλάδων γίνεσθαι πέφυκεν, ἐντεῦθεν ὡς τὰ πολλὰ προβάλλει τὰς δίζας. τάχα δὲ σπέρματος ἐπέχουσι λόγον καὶ αἱ τῶν δίζων ἀποφύσεις, δις παρασπῶντες οἱ φυτοκόδμοι τὸ γένος αὖσοντι.

32 πρότερον μέντοι, ὥσπερ ἔφαμεν, μηνῆς ἡξιώθη τὰ συνεκτικώτερα τῆς ζωῆς ἡμῶν, δσα ἔμελλε τοῖς οἰκείοις καρποῖς τὸν ἀνθρώπον δεξιούμενα, ἀφθονον αὐτῷ παρασκευάζειν τὴν δίαιταν ἀμπελος μὲν οἰνον γεννῶσα εὐφραίνειν μέλλοντα καρδίαν ἀνθρώπου, ἐλαία δὲ καρπὸν παρεχομένη ἵλαρύνειν δυνάμενον πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ. πόσα συνέτρεχε κατὰ ταῦτὸν ἡπειρυμένως ὑπὸ τῆς φύσεως παραγόμενα! η δίζα τῆς ἀμπέλου τὰ κλήματα ἐν κύκλῳ εὐθαλῆ καὶ μεγάλα ὑπὲρ γῆς κεχυμένα· ὁ βλαστός, οἱ ἐλικες, ὁ 33 δμφαξ, οἱ βότρυνες. ἀρκεῖ σου τῇ δψει καὶ ἀμπελος συνετῶς δραθεῖσα ὑπόμνησίν σοι τῆς φύσεως ἐμποιῆσαι. μέμηησαι γὰρ δῆλον δτι τῆς τοῦ Κυρίου εἰκόνος, δτι ἀμπελον ἐαυτὸν λέγει, καὶ τὸν Πατέρα τὸν γεωργόν, καὶ τὸς

30. Εις τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν «ἀμπελος» λέγεται τὸ δενδρύλιον τοῦ

μεν λοιπόν; Ὅτι αὐτὰ ποὺ εἶνε πολυτιμότερα εἰς τὴν φύσιν των μνημονεύονται πρῶτα. Ἐπειτα δτὶ ἔνας ποὺ παρατηρεῖ μὲ ἀκρίβειαν, θὰ Ιδῆ, δτὶ δλα ἔχουν ἢ σπέρμα ἢ ὅσα ἰσοδυναμοῦν μὲ σπέρματα. Διότι αἱ πανύψηλοι λεῦκαι καὶ αἱ ἵτεαι καὶ αἱ πτελέαι καὶ αἱ ὁμβρελλοειδεῖς λεῦκαι, καὶ ὅσα παρόμοια, φαίνονται μὲν δτὶ δὲν κάνουν κανένα φανερὸν καρπόν, ἀλλ' ἀν. κανεὶς τὰ ἔξετάσῃ μὲ ἀκρίβειαν, θ' ἀνακαλύψῃ, δτὶ καὶ ἀπ' αὐτὰ τὸ καθένα ἔχει σπέρμα. Διότι δὲ κόκκος ποὺ εἶνε κάτω ἀπὸ τὸ φύλλον, ἐκεῖνος ποὺ μερικοὶ εἰδικοὶ εἰς τὰς ὄνοματοδοσίας τὸν ὄνομάζουν μίσχον, ἔχει τὴν δυνατότητα σπέρματος. Ὅσα ἐκ τῆς φύσεώς των πολλαπλασιάζονται μὲ κλάδους, ἀπὸ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βγάζουν τὰς ρίζας. Προφανῶς δὲ τὸν ρόλον τοῦ σπέρματος παίζουν καὶ αἱ παραφυάδες τῶν ρίζῶν, τὰς δποιας οἱ φυτοκόμοι ἀποσποῦν, καὶ μὲ αὐτὰς πολλαπλασιάζουν τὸ είδος.

- 32 Ὅπως εἴπομεν λοιπόν πρῶτα μνημονεύονται αὐτὰ ποὺ συμβάλλουν περισσότερον εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ζωῆς μας, ὅσα ἔμελλον νὰ ὑποδεχθοῦν τὸν ἀνθρωπὸν μὲ τοὺς καρπούς των, καὶ νὰ τοῦ προετοιμάζουν ἓνα πλούσιον διαιτολόγιον. Ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος ἢ ἀμπέλος ποὺ γεννᾷ τὸν οἶνον, δὲ δποιος ἔμελλε νὰ «εὔφραίνῃ καρδίαν ἀνθρώπου» (Ψαλ. 103,15). ἀπὸ τὸ ἄλλο ἢ ἐλαία ποὺ δίδει καρπὸν δυνάμενον νὰ «ἰλαρύνῃ πρόσωπον ἐν ἐλαΐῳ» (Ψαλ. 103,15). Πόσα ἔσπευδεν ἢ φύσις νὰ ἐμφανίσῃ ταυτοχρόνως καὶ ἐπειγόντως! Τὴν ρίζαν τῆς ἀμπέλου· τὰς κληματόβεργας κυκλοτερῶς πλήρεις φύλλων καὶ μεγάλας καὶ χυμένας ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν· βλαστόν· τοὺς ἔλικας· τὰς ἀγουρίδας· τὰ σταφύλια. Σοῦ φθάνει νὰ Ιδῆς μὲ σύνεσιν τὴν ἀμπέλον³⁰ καὶ νὰ ἐνθυμηθῆς τὴν φύσιν της. Ἐνθυμεῖσαι ἀσφαλῶς τὴν παραβολὴν τοῦ Κυρίου, δτὶ λέγει τὸν ἑαυτόν του ἀμπέλον καὶ τὸν Πατέρα γεωργόν, καὶ ὄνομάζει κλήματος, καὶ «κλήματα» τὰ κλωνάρια του. Αὐτὸ ποὺ λέγομεν σήμερον «ἀμπέλι» ἐλέγετο «ἀμπελών».

καθ' ἔνα ήμῶν διὰ τῆς πίστεως ἐμπεφυτευμένους τῇ Ἐκκλησίᾳ κλήματα προσηγόρευσε· καὶ προσκαλεῖται ήμᾶς εἰς πολυκαρπίαν, ἵνα μὴ ἀχρηστίαν καταγνωσθέντες τῷ πνῷ παραδοθῶμεν· καὶ οὐ παύεται πανταχοῦ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ταῖς ἀμπέλοις ἔξομοιῶν. Ἀμπελῶν γάρ ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ, φησίν, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίονι.
 34 καὶ Ἀμπελῶνα ἐφύτευσα, καὶ περιέθηκα φραγμόν. τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς δῆλον δτι λέγει τὸν ἀμπελῶνα, αἷς φραγμὸν περιέθηκε τὴν ἐκ τῶν προσταγμάτων ἀσφάλειαν καὶ τὴν φυλακὴν τῶν ἀγγέλων. Παρεμβαλεῖ γάρ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν. ἐπειτα καὶ οίονεὶ χάρακας ήμῖν παρακατέπηξε θέμενος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους. καὶ τοῖς τῶν παλαιῶν καὶ μακαρίων ἀνδρῶν ὑποδείγμασιν εἰς ὅψις ήμῶν ἀνάγων τὰ φρονήματα, οὐκ ἀφῆκεν ἐργαμμένα χαμαὶ καὶ τοῦ πατεῖσθαι ἄξια. βούλεται δὲ ήμᾶς καὶ οίονεὶ ἔλιξί τισι ταῖς περιπλοκαῖς τῆς ἀγάπης τῶν πλησίον ἀντέχεσθαι καὶ ἐπαναπαύεσθαι αὐτοῖς, ἵν' ἀεὶ πρὸς τὸ ἄνω τὴν δομὴν ἔχοντες, οἰόν τινες ἀναδενδράδες ταῖς κορυφαῖς τῶν ὑψηλοτάτων ἑαυτοὺς παρισάζωμεν. ἀπαιτεῖ δὲ ήμᾶς καὶ τὸ καταδέχεσθαι σκαπτομένους. ἀποσκάπτεται δὲ ψυχὴ ἐν τῇ ἀποθέσει τῶν τοῦ κόσμου μεριμῶν, αἱ βάρος εἰσὶ ταῖς καρδίαις ήμῶν. ὥστε ὁ τὴν σαρκίνην ἀγάπην ἀποθέμενος καὶ τὴν πρὸς τὰ χρήματα φιλίαν ἢ τὴν περὶ τὸ δύστηνον δοξάριον τοῦτο πτόησιν ἀπόπτυστον καὶ εὐκαταφρόνητον ἡγησάμενος, ὥσπερ ἐσκάφη καὶ ἀνέπνευσεν ἀποσκενασάμενος τὸ μάταιον βάρος τοῦ γητοῦ φρονήματος. δεῖ δέ, κατὰ τὸν λόγον τῆς παροιμίας, μη-

31. Ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία.

32. «Δεῖ δέ, κατὰ τὸν λόγον τῆς παροιμίας, μηδὲ ὑλομανεῖν». Ἐννοεῖ τὸ χωρίον 'Ωστὴ 10,1 δπου οἱ 'Ἐβδομήκοντα ἔχουν· «"Ἀμπελος εὔκληματοῦσα Ἰσραὴλ, δ καρπὸς εὐθηνῶν αὐτῆς». 'Ο Μ. Βασίλειος χρησιμοποιεῖ τὴν μετάφρασιν τοῦ Συμμάχου, δ ὅποιος ἀντὶ τοῦ «εὔκληματοῦσα» ἔχει «ὑλομανοῦσα»· (δ 'Ακύλας ἔχει «ένυδρος»). «Εύκληματοῦσα» καὶ «ὑλομανοῦ-

κλήματα δόλους ἡμᾶς ποὺ ἐφυτεύθημεν διὰ τῆς πίστεως ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ μᾶς προσκαλεῖ νὰ παρουσιάσωμεν πλουσίαν καρποφορίαν, διὰ νὰ μὴ κατηγορηθῶμεν ἐπὶ ἀκαρπίᾳ καὶ παραδοθῶμεν εἰς τὸ πῦρ ('Ιω. 15,1 - 6). Καὶ δὲν παύει νὰ παρομοιάζῃ παντοῦ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων μὲν ἀμπέλους. Διότι λέγει· «'Αμπελῶν ἐγεννήθη τῷ ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίονι» ('Ησ. 5,1)· καὶ «'Αμπελῶνα ἐφύτευσα καὶ περιέθηκα φραγμὸν» ('Ησ.

- 34 5,2). Εἶνε φανερὸν ὅτι ἀμπελῶνα λέγει τὰς ἀνθρωπίνας ψυχάς, εἰς τὰς ὁποίας ἔβαλε φραγμὸν τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐντολῶν καὶ τὴν φρουρὰν τῶν ἀγγέλων. Διότι «παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν» ('Ψαλ. 33,8). Ἐπειτα σὰν στηρικτικοὺς πασάλους ἔπηξε δίπλα μας ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας «πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους» (Α' Κορ. 12,28). Καὶ σηκώνοντας ὑψηλὰ τὰ φρονήματά μας μὲ τὰ ὑποδείγματα τῶν παλαιῶν μακαρίων ἀνδρῶν, δὲν τὰ ἀφῆ-
 35 κε νὰ εἴνε πεσμένα κάτω καὶ νὰ πατοῦνται. Θέλει δὲ καὶ νὰ συνδεώμεθα μὲ τοὺς πλησίους χρησιμοποιώντας σὰν ἔλικας τὰς περίπλοκάς τῆς ἀγάπης, καὶ νὰ ἐπαναπαυώμεθα εἰς αὐτούς, διὰ νὰ τείνωμεν συνεχῶς πρὸς τὰ ἄνω καὶ σὰν ἀναδενδράδες νὰ ἔξισωνάμεθα μὲ τὰς κορυφὰς τῶν ὑψηλοτάτων. Ἀπαιτεῖ δὲ ἀπὸ ἡμᾶς καὶ νὰ καταδεχώμεθα νὰ μᾶς σκάπτῃ. Σκάπτεται δὲ ἡ ψυχή, δταν πετάξῃ τὰς μερίμνας τοῦ κόσμου, ποὺ εἴνε βάρος εἰς τὰς καρδί-
 36 ας μας³¹. "Ωστε αὐτὸς ποὺ ἐπέταξε τὴν πρὸς τὴν σάρκα ἀγάπην καὶ τὴν φιλίαν πρὸς τὰ χρήματα, ἡ αὐτὸς ποὺ ἐθεώρησεν ἀξίαν ἐμπτυσμού καὶ περιφρονήσεως τὴν ξιππασιάν γύρω ἀπὸ τὴν ταλαίπωρον μικροδόξαν, εἴνε σὰν νὰ ἐσκάφῃ καὶ νὰ ἀνέπνευσε, διότι ἐπέταξε τὸ μάταιον βάρος τοῦ γηίνου φρονήματος. Πρέπει δέ, καθὼς λέγει καὶ ἡ παροιμία, καὶ νὰ μὴ φυλλομανοῦμεν ('Ωσ. 10,1)³²,

νοῦσα» σημαίνουν «Ἔχουσα πολλὰ βλαστάρια, ἀκλάδευτος, ἀκούρευτος» Βλέπε 'Ωριγένας 'Ἑσπελλά.

δὲ ψλομανεῖν, τουτέστι μὴ ἐπιδεικτικῶς πολιτεύεσθαι,
μηδὲ τὸν παρὰ τῶν ἔξωθεν ἐπαινον θηρᾶσθαι, ἀλλ’ ἔγκαρ-
πον εἶναι, τῷ ἀληθινῷ γεωργῷ τὴν ἐπίδειξιν τῶν ἔργων
37 ταμιευόμενον. σὺ δὲ καὶ Ὡς ἐλαίᾳ κατάκαρπος ἔσο ἐν τῷ
οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, μηδέποτε γυμνούμενος τῆς ἐλπίδος, ἀλλ’
ἀεὶ θάλλουσαν ἔχων περὶ σεαυτὸν τὴν διὰ πίστεως σωτη-
ρίαν. οὕτω γὰρ τὸ ἀειθαλὲς τοῦ φυτοῦ μιμήσῃ καὶ τὸ πο-
λύκαρπον δὲ αὐτοῦ ζηλώσεις, ἀφθονον τὴν ἐλεημοσύνην
ἐν παντὶ καιρῷ παρεχόμενος.

38 ζ'. Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν πρὸς τὴν ἔρευναν τῶν τεχνικῶν
διατάξεων. πόσα τότε γένη φυτῶν ἐπανέδραμε, τὰ μὲν ἔγ-
καρπα, τὰ δὲ ἔρεψιμα, ἄλλα πρὸς ναυπηγίαν ἐπιτήδεια,
ἄλλα πρὸς καῦσιν; ἐν τούτοις πάλιν ποικίλη μὲν ἐν
ἐκάστῳ δένδρῳ ἡ τῶν μερῶν αὐτοῦ διακόσμησις, δυσέ-
φικτος δὲ καὶ ἡ ἔξεινδεσις τῆς ἐκάστου ἴδιοτητος καὶ ἡ
θεωρία τῆς πρὸς ἐκαστον τῶν ἐτερογενῶν διαφορᾶς. πῶς
τὰ μὲν αὐτῶν βαθύρροις τὰ δὲ ἀκρόρροις· καὶ τὰ μὲν ὁρ-
θοφυῆ καὶ μονοστέλεχα τὰ δὲ χαμαίζηλα καὶ εὐθὺς ἀπὸ
39 τῆς δέξιης εἰς πολλὰς ἐκφύσεις διηρημένα. πῶς δσων μὲν
οἱ κλάδοι προμήκεις ἐπὶ πολὺ τοῦ ἀέρος ἐκτεταμένοι, τού-
των καὶ αἱ δέξιαι βαθεῖαι ἐπὶ πλεῖστον ἐν κύκλῳ διανεμό-
μεναι, οἷον θεμελίους τινὰς ἀναλογοῦντας τῷ βάρει τῶν
ἄνωθεν ὑποτιθείσης τῆς φύσεως. πόσαι τῶν φλοιῶν αἱ δια-
φοραί; τὰ μὲν γὰρ λειόφλοια τῶν φυτῶν τὰ δὲ ὁρείφλοια·
40 καὶ τὰ μὲν μονόλοπα αὐτῶν τὰ δὲ πολύπτυχα. δ δὲ θαυμα-
στόν, δτι καὶ τῆς ἀνθρωπίνης νεότητος καὶ τοῦ γήρως εὐ-
ροις ἀν καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς παραπλήσια τὰ συμπτώματα.
τοῖς μὲν γὰρ νέοις καὶ εὐθαλέσιν δ φλοιὸς περιτέταται, τοῖς
δὲ γηράσκουσιν οἷον ὁνσσοῦνται καὶ ἐκτραχύνεται. καὶ τὰ

δηλαδή νὰ μὴ πολιτευώμεθα ἐπιδεικτικῶς, μήτε νὰ κυνηγῶμεν τὸν ἔπαινον τῶν ἔξω, ἀλλ᾽ ὁ καθεὶς μας νὰ είνε καρποφόρος, ἀποταμιεύοντας τὰ ἔργα διὰ νὰ τὰ ἐπιδείξῃ εἰς τὸν ἀληθινὸν γεωργόν. Σὺ δὲ νὰ είσαι καὶ «ώς ἔλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ» (Ψαλ. 51,10), χωρὶς νὰ χάνῃς ποτὲ τὴν ἔλπιδα, ἀλλὰ πάντοτε νὰ ἔχῃς θαλεράν γύρω σου τὴν διὰ τῆς πίστεως σωτηρίαν. Διότι ἔτσι θὰ μιμηθῆς τὸ ἀειθαλές τοῦ φυτοῦ καὶ θὰ ζηλώστης τὴν πολλὴν καρποφορίαν του, σκορπίζοντας ἀφθονον τὴν ἔλεη-μοσύνην εἰς οἰονδήποτε καιρόν.

38 ζ'. 'Ἄλλ' ἀς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἐπιστημονικῶν ταξινομήσεων. Πόσα εἶδη φυτῶν ἐνεφανίσθησαν τότε, ἀλλα διὰ νὰ κάνουν καρπούς, ἀλλα διὰ νὰ χρησιμοποιοῦνται διὰ στέγαστιν, ἀλλα κατάλληλα πρὸς ναυπηγίαν, ἀλλα πρὸς καῦσιν! Καὶ εἰς αὐτὰ πάλιν ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὸ κάθε δένδρον είνε ποικίλη ἡ διακόσμησις τῶν μελῶν του, ἀφ' ἑτέρου δὲ είνε δύσκολον νὰ προσδιορισθῇ ἡ ίδιότης τοῦ καθενὸς καὶ ἡ διαφορά του πρὸς οἰονδήποτε ἐτεροειδές. Νὰ προσδιορισθῇ δηλαδὴ δτὶ ἀλλα ἔξ αὐτῶν είνε βάθυρριζα, ἀλλα ἐπιπολαιόρριζα, καὶ ἀλλα μὲν ὠρθωμένα καὶ μονόκορμα, ἀλλα δὲ χαμηλόκλαδα καὶ διηρημένα εύθὺς ἀπὸ τὴν ρίζαν εἰς πολλὰ παρακλάδια. Καὶ δτὶ δσων βέβαια οἱ κλάδοι είνε μακροὶ καὶ προτεταμένοι ἐπὶ πολὺ εἰς τὸν ἀέρα, αὐτῶν καὶ αἱ ρίζαι είνε βαθεῖαι καὶ διαμοιρασμέναι πέριξ τοῦ δένδρου εἰς μέγα μῆκος, σὰν νὰ τὰς ἔβαλεν ἀπὸ κάτω ἡ φύσις ὡς θεμέλια ἀνάλογα μὲ τὸ βάρος τῶν ἀνωθεν. Πόσαι είνε αἱ διαφοραὶ τῶν φλοιῶν; Ἀλλα μὲν φυτὰ ἔχουν φλοίδν λεῖον, ἀλλα δὲ φλοιόν γεμάτον σχισμάς· καὶ ἀλλα μὲν ἔχουν ἔνα στρῶμα φλοιοῦ ἀλλα δὲ πολλὰ στρώματα. Τὸ δὲ θαυμαστὸν είνε, δτὶ δύνασαι νὰ εύρῃς καὶ εἰς τὰ φυτὰ συμπτώματα παρόμοια μὲ τὰ συμπτώματα τῆς ἀνθρωπίνης νεότητος καὶ τοῦ γήρατος. Διότι εἰς μὲν τὰ νέα καὶ ἀκμαῖα ὁ φλοιός είνε χωρὶς ρυτίδας, ἐνῷ εἰς

μὲν κοπέντα ἐπιβλαστάνει τὰ δὲ μένει ἀδιάδοχα, ὥσπερ
 τινὰ θάνατον τὴν τομὴν ὑπομείναντα. ἦδη δέ τινες τετη-
 ρήκασιν ἐκτεμνομένας ἢ καὶ ἐπικαιομένας τὰς πίτυς εἰς
 41 δρυμῶνας μεθίστασθαι. τινὰ δὲ καὶ τὴν ἐκ φύσεως κα-
 κίαν ἐπιμελείας γεωργῶν θεραπευόμενα ἔγνωμεν· ὅλον τὰς
 δᾶς είας ροιάς καὶ τῶν ἀμυγδαλῶν τὰς πικροτέρας, ὅταν
 διατρηθεῖσαι τὸ πρὸς τῇ δίζη στέλεχος σφῆνα πεύκης λι-
 παρὸν τῆς ἐντεριώνης μέσης διελαθέντα δέξωνται, εἰς εὐ-
 χρηστίαν μεταβάλλουσι τότε τοῦ χυμοῦ τὴν δυσχέρειαν.
 μηδεὶς οὖν ἐν κακίᾳ διάγων ἑαυτὸν ἀπογινωσκέτω, εἰδὼς
 δτι γεωργία μὲν τὰς τῶν φυτῶν ποιότητας μεταβάλλει,
 ἢ δὲ κατ' ἀρετὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλεια δυνατή ἐστι παντο-
 42 δαπῶν ἀρρωστημάτων ἐπικρατῆσαι. ἡ δὲ περὶ τὰς καρπο-
 γονίας διαφορὰ τῶν καρπίμων φυτῶν τοσαύτη, δσην οὐδὲ
 ἀν ἐπελθεῖν τις δυνηθείη τῷ λόγῳ. οὐ γὰρ μόνον ἐν τοῖς
 ἐτερογενέσιν αἱ διαφοραὶ τῶν καρπῶν, ἀλλ' ἦδη καὶ ἐν αὐ-
 τῷ τῷ εἴδει τοῦ δένδρου πολὺ τὸ διάφορον δπουγε καὶ ἄλ-
 λος μὲν χαρακτὴρ τοῦ καρποῦ τῶν ἀρρένων ἄλλος δὲ τῶν
 θηλειῶν παρὰ τῶν φυτουργῶν διακένοιται, οὗ γε καὶ τοὺς
 43 φοίνικας εἰς ἄρρενας καὶ θηλείας διαστῶσι. καὶ ἵδοις ἀν πο-
 τε τὴν παρ' αὐτῶν ὀνομαζομένην θήλειαν καθιεῖσαν τοὺς
 κλάδους, οἶον ὀργῶσαν, καὶ τῆς συμπλοκῆς ἐφιεμένην τοῦ
 ἄρρενος, τοὺς δὲ θεραπευτὰς τῶν φυτῶν ἐμβάλλοντας τοῖς
 κλάδοις οἶόν τινα σπέρματα τῶν ἀρρένων τοὺς λεγομέ-

τὰ γηραλέα ζαρώνει κάπως καί σκληρύνεται. Καὶ τὰ μὲν νέα, δταν κοποῦν, ξαναβλαστάνουν, τὰ δὲ γηραλέα μένουν χωρὶς διάδοχον, διότι ἡ κοτῆ δι' αὐτὰ εἶνε θάνατος. Μερικοὶ μάλιστα ἔχουν παρατηρήσει δτι, δταν τὰ πεῦκα κόπτωνται ἡ καίωνται ἀπὸ ἐπάνω, μεταβάλλονται εἰς δάσος³³. Μερικῶν δὲ γνωρίζομεν δτι θεραπεύεται καὶ τὸ φυσικὸν ἐλάττωμα μὲ τὰς περιποιήσεις τῶν καλλιεργητῶν. Τὰς ξινὰς ροϊδιὰς³⁴ π.χ. καὶ τὰς πολὺ πικρὰς ἀμυγδαλᾶς, δταν τὰς τρυπήσωμεν εἰς τὸν κορμὸν πλησίον τῆς ρίζης καὶ τὰς βάλωμεν μίαν σφῆνα πεύκου γεμάτην ρήτινην ποὺ νὰ φθάσῃ μέχρι τὸ κέντρον τῆς ψύχας τοῦ κορμοῦ, τότε μεταβάλλουν τὸν δυσάρεστον χυμὸν εἰς εὔχαριστον. Κανεὶς λοιπὸν νὰ μὴ ἀπελπίζεται διὰ τὸν ἐαυτὸν του, δταν εἶνε ἀμαρτωλός, ἀλλὰ νὰ γνωρίζῃ δτι ἡ μὲν γεωργία μεταβάλλει τὰς ποιότητας τῶν φυτῶν, ἡ δὲ εἰς τὴν ἀρετὴν καλλιέργεια τῆς ψυχῆς ἔχει τὴν δύναμιν νὰ νικήσῃ παντοειδῆ ἀρρωστήματα. 'Η δὲ διαφορά, δσον ἀφορᾶ, εἰς τὴν καρπογονίαν τῶν καρποφόρων φυτῶν, εἶνε τὸσον μεγάλη, δσην δὲν θὰ ἥδυνατο κανεὶς οὕτε νὰ περιγράψῃ. Διότι αἱ διαφοραὶ τῶν καρπῶν δὲν παρατηροῦνται μόνον εἰς τὰ ἑτεροειδῆ, ἀλλ' ἀκόμη καὶ εἰς τὸ αὐτὸν εἶδος τοῦ δένδρου ὑπάρχει μεγάλη διαφορά. 'Αφοῦ ἀλλος εἶνε δ χαρακτήρ τοῦ καρποῦ τῶν ἀρσενικῶν καὶ ἀλλος τῶν θηλυκῶν, σύμφωνα μὲ τὰς παρατηρήσεις τῶν φυτουργῶν, οἱ δποῖοι μάλιστα διακρίνουν τοὺς φοίνικας εἰς ἀρσενικοὺς καὶ θηλυκούς. Καὶ δύνασαι νὰ ἴδῃς κάποτε ἐκείνην ποὺ αὐτοὶ δνομάζουν θηλυκήν νὰ κατεβάζῃ τὰ κλωνάρια, σὰν νὰ ἔχῃ γενετήσιον δργανισμόν, καὶ νὰ ἐπιθυμῇ τὴν συνουσίαν τοῦ ἀρσενικοῦ, οἱ δὲ καλλιεργηταὶ τῶν φυτῶν νὰ τοποθετοῦν ἀνάμεσα εἰς τὰ κλωνάρια της τρόπον τινὰ σὰν σπέρματα τῶν ἀρσενικῶν

34. «'Ροιά»· ροϊδιά, καλινιά. 'Υπάρχει «γλυκεῖα» φοιά καὶ «δέεῖα» (=ξινή) φοιά.

νους ψῆνας, καὶ οὕτως οἶον ἐν συναισθήσει τῆς ἀπολαύσεως γίνεσθαι καὶ ἀνορθοῦσθαι πάλιν τοὺς κλάδους καὶ πρὸς τὸ οἰκεῖον σχῆμα τοῦ φυτοῦ τὴν κόμην ἀποκαθίστασθαι. τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῶν συκῶν φασιν. δθεν οἱ μὲν τὰς ἀγρίας συκᾶς παραφυτεύουσι ταῖς ἡμέροις. οἱ δὲ τοὺς ὀλύνθους ἐκδήσαντες, τῶν εὐκάρπων καὶ ἡμέρων συκῶν τὴν ἀτονίαν ἰῶνται, ὁέοντα ἥδη καὶ σκεδανύμενον τὸν καρπὸν τοῖς ὀλύνθοις ἐπέχοντες. τί σοι τὸ παρὰ τῆς φύσεως αἴνιγμα βούλεται; διτι χρὴ πολλάκις ἡμᾶς καὶ παρὰ τῶν ἀλλοτρίων τῆς πίστεως εὔτονίαν τινὰ προσλαμβάνειν εἰς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐπίδειξιν. ἐὰν γὰρ Ἰδης τὸν ἐν βίῳ ἐθνικῷ ἢ ἀπό τινος αἰρέσεως ἐνδιαστρόφου τῆς Ἐκκλησίας ἀπεσχισμένον βίου σώφρονος καὶ τῆς λοιπῆς κατὰ τὸ ἥθος εὐταξίας ἐπιμελούμενον, πλεῖον σεαυτοῦ τὸ σπουδαῖον ἐπίτεινον, ἵνα γένη παραπλήσιος τῇ καρποφόρῳ συκῇ ἐκ τῆς τῶν ἀγρίων παρουσίας ἀθροιζούσῃ τὴν δύναμιν καὶ τὴν μὲν ὁὗσιν ἐπεχούσῃ, ἐπιμελέστερον δὲ τὸν καρπὸν ἐκτρεφούσῃ.

45 η'. Τοιαῦται μὲν οὖν αἱ περὶ τὸν τρόπον τῆς γενέσεως αὐτῶν διαφοραί, ὡς ἐλάχιστα εἰπεῖν ἀπὸ πλείστων. αὐ-

35. «Οἱ δ' ἐρινεοὶ οἱ ἐν τοῖς ἐρινεοῖς ἔχουσι τοὺς καλουμένους ψῆνας. γίνεται δὲ τοῦτο πρῶτον σκωλήκιον, εἴτα περιρραγέντος τοῦ δέρματος ἐκπέτεται τοῦτο ἐγκαταλιπὼν δὲ ψήν, καὶ εἰσδύνεται εἰς τὰ τῶν συκῶν ἐρινᾶ, καὶ διὰ στομάτων ποιεῖ μὴ ἀποπίπτειν τὰ ἐρινᾶ. διὸ καὶ περιάπτουσί τε τὰ ἐρινᾶ πρὸς τὰς συκᾶς οἱ γεωργοί, καὶ φυτεύουσι πλησίον ταῖς συκαῖς ἐρινεούσ» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. Ιστ. 5,32 (557β). «Ἡσύχιος· «Ψήν» εἶδος ζῷου μικρού συκοφάγου. ψῆνες· κωνώπια τὰ ἐν τοῖς ὀλύνθοις γινόμενα. ψῆνας· τὰ σπέρματα τῶν ἀρρένων φοινίκων». Ἐτυμολογικὸν μέγα· «Ψῆνες· αἱ μικραὶ μυίαι· ἔξ οὐ καὶ προεψηνισμένος· καὶ ψῆνας λέγουσι τὸ σπέρμα τῶν φοινίκων. Ἐτυμολογικὸν Γουδιανὸν (λ. ἀνηρίναστε·)· «... Τοῖς γάρ

τοὺς λεγομένους ψῆνας³⁵, καὶ ἔτσι αἰσθάνεται κατὰ κάπιον τρόπον τὴν ἀπόλαυσιν καὶ ἀνορθώνει πάλιν τὰ κλωνάρια της, καὶ ἡ κόμη τοῦ φυτοῦ ἀποκαθίσταται εἰς τὸ σχῆμα της. Τὰ ἴδια δὲ λέγουν καὶ διὰ τὰς συκέας. Διὰ τοῦτο ἄλλοι μὲν φυτεύουν τὰς ἀγρίας (ἀρσενικάς) συκέας δίπλα εἰς τὰς ἡμέρους (θηλυκάς). ἄλλοι δὲ δένουν εἰς δρμαθούς τὰ ἀγρια (ἀρσενικά) σῦκα καὶ μ' αὐτὰ ιστρεύουν τὸ κρέμασμα τῶν κλωναριῶν πιού παθαίνουν αἱ εὐκαρποὶ ἡμέροι (θηλυκαὶ) συκαῖ, καὶ ἔτσι μὲ τὰ ἀρσενικὰ σῦκα συγκρατοῦν ἀπὸ τὴν πτῶσιν καὶ διασκόρπισιν

44 τὸν καρπὸν (τὰ θηλυκὰ σῦκα). Τί σημαίνει διὰ σὲ αὐτὸν τὸ μυστήριον τῆς φύσεως; "Οτι προκειμένου νὰ ἐπιδείξωμεν καλὰ ἔργα, εἰνέ ἀνάγκη πολλάκις νὰ μᾶς τονώνῃ κάπιας καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν ἄλλων. "Εάν ίδης αὐτὸν πιού ζῆ μίαν ζωὴν ἀμαρτωλὴν ἢ αὐτὸν πιού ἔξεκλινεν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς μίαν διεστραμμένην αἵρεσιν, νὰ ἀρχίζῃ νὰ ζῆ βίον ἑγκρατῆ καὶ νὰ προσέχῃ νὰ εἰνε καὶ εἰς τὰ ὑπόλοιπα ἥθικὰ ἐν τάξει, φρόντισε περισσότερον νὰ πλησιάσῃς τὴν καρποφόρον αὐτὴν συκῆν πιού ἀντλεῖ δύναμιν ἀπὸ τὴν παρουσίαν τῶν ἀγρίων (ἀρσενικῶν σύκων), καὶ ἔτσι συγκρατεῖ μὲν τὴν πτῶσιν³⁶, ἐκτρέφει δὲ τὸν καρπόν της μὲ περισσοτέραν ἐπιμέλειαν.

45 η'. Τοιαῦται λοιπὸν εἰνε αἱ διαφοραὶ των, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον τῆς γενέσεώς των· καὶ ὅσα εἶπα εἰ-

δλύνθοις τῶν ἀγρίων συκῶν ἐντίκτεσθαι ψῆνας, οἵτινες ἐπιδεσμούμενοι ταῖς ἡμέροις συκαῖς ὑπὸ τῶν γεωργῶν, ἐνδυόμενοι τοῖς φήλιξι στερεούς καὶ ἐπεντάντους αὐτοὺς ποιοῦσιν». Ἐξ δλων αὐτῶν συνάγεται δτι «ψῆνες» ἐλέγοντο κατ' ἀρχὴν μικρά τινα ἐντομα τὰ δποῖα τρώγοντα δλύνθοις (ἀρσενικά σῦκα) διευκολύνουν τὴν γονιμοποίησιν τῶν συκῶν. Τὸ αὐτὸν συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς φοίνικας. "Ἐπειτα ὠνομάσθησαν ψῆνες τὰ ἀνθη τοῦ ἀρρενοῦ φοίνικος, δηλαδὴ οἱ δλυνθοι τοῦ φοίνικος. Αὐτὸν τὸ τελευταῖον ἐννοεῖ καὶ δ. Μ. Βασίλειος.

36. Δηλαδὴ τὴν πτῶσιν τῶν ἡμέρων (θηλυκῶν) σύκων, ἥτοι τῶν καλῶν ἔργων.

τῶν δὲ τῶν καρπῶν τίς ἀν ἐπέλθοι τὴν ποικιλίαν, τὰ σχήματα, τὰς χρόας, τῶν χυμῶν τὴν ἴδιότητα, τὸ ἀφ' ἑκάστου χρήσιμον; πῶς τινὰ μὲν γυμνὰ πέπτεται τῷ ἡλίῳ, τινὰ δὲ ἐν ἐλύτροις κεκαλυμμένα πληροῦται; καὶ ὃν μὲν ἀπαλὸς ὁ καρπός, παχὺ τοῦ φύλλου τὸ σκεπαστήριον, ὡς ἐπὶ τῆς συκῆς, ὃν δὲ οἱ καρποὶ στεγανώτεροι, ἐλαφρὰ τῶν φύλλων ἡ προβολή, ὡς ἐπὶ τῆς καρύας; διτὶ ἐκεῖνα μὲν διὰ τὸ ἀσθενὲς πλείονος ἐδεῖτο τῆς βοηθείας, τούτοις δ' ἀν προσβλαβής ἐγένετο ἡ παχυτέρα περιβολὴ ἐκ τῆς ἀτ' αὐτῶν σκιᾶς. πῶς κατέσχισται τῆς ἀμπέλου τὸ φύλλον, ἵνα καὶ πρὸς τὰς ἐκ τοῦ ἀέρος βλάβας ὁ βότρυς ἀντέχῃ καὶ τὴν ἀκτῖνα τοῦ ἥλιου διὰ τῆς ἀραιότητος δαψιλῶς ὑποδέχηται; οὐδὲν ἀναίτιον οὐδὲν ἀπὸ ταυτομάτου πάντα ἔχει τινὰ σοφίαν ἀπόρρητον. τίς ἀν ἐφίκοιτο λόγος; πῶς ἀνθρώπινος νοῦς πάντα μετ' ἀκριβείας ἐπέλθοι, ὥστε καὶ κατιδεῖν τὰς ἴδιότητας καὶ τὰς πρὸς ἔκαστον διαφορὰς ἐναργῶς διακοῖναι καὶ τὰς κεκρυμμένας αἰτίας ἀνενδεῶς παραστῆσαι; ἐν ὕδωρ διὰ τῆς δίζης ἐλκόμενον, ἄλλως μὲν τρέφει τὴν δίζαν αὐτήν, ἄλλως δὲ τὸν φλοιὸν τοῦ στελέχους, καὶ ἄλλως τὸ ἔύλον, καὶ τὴν ἐντεριώνην ἐτέρως. τὸ αὐτὸν καὶ φύλλον γίνεται καὶ εἰς ἀκρέμονας καὶ κλάδους κατασχίζεται καὶ τοῖς καρποῖς παρέχει τὴν αὔξησιν, καὶ δάκρυνον τοῦ φυτοῦ καὶ ὅπὸς ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας προέρχεται· οἷς πόσῃ πρὸς ἄλληλά ἔστιν ἡ διαφορά, οὐδεὶς ἀν λόγος ἐξίκοιτο. ἄλλο γάρ τοῦ σχίνου τὸ δάκρυνον καὶ ἄλλος ὁ ὅπὸς τοῦ βαλσάμου· καὶ νάρθηκές τινες ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ Λιβύης ἐτερον ὅπῶν γένος ἀποδακρύουσι. λόγος δέ τίς ἔστι καὶ τὸ ἥλεκτρον ὅπὸν

37. «Λιβύη» κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δλη ἡ Ἀφρική.

38. Τὸ φυσικὸν κεχριμπάρι.

- νε ἐλάχιστα ἀπὸ πάρα πολλά. Ποῖος δὲ θὰ ἡδύνατο νὰ περιγράψῃ τὴν ποικιλίαν τῶν ἴδιων τῶν καρπῶν, τὰ σχήματα, τὰ χρώματα, τὸ ἴδιαίτερον γυνώρισμα τῶν χυμῶν, τὴν χρησιμότητα τοῦ καθενός; Πῶς μὲ τὸν ἥλιον ἄλλα μὲν ὠριμάζουν γυμνά, ἄλλα δὲ εἶνε σκεπασμένα μὲ σκληροὺς φλοιοὺς καὶ ἀποκτοῦν γέμισμα; Καὶ διατί ὅσα μὲν ἔχουν τὸν καρπὸν ἀπαλόν, ἔχουν παχὺν τὸ φύλλωμα ποὺ τὰ σκεπάζει, ὅπως ἡ συκῆ; διατί δὲ ὅσα ἔχουν τοὺς καρποὺς περισσότερον στεγανούς, σκεπάζονται ἀπὸ ἐλαφρὸν φύλλωμα, ὅπως ἡ καρυδιά; Αὐτὸ συμβαίνει, διότι ἔκεινα μὲν χρειάζονται περισσότεραν προστασίαν, ἐπειδὴ εἶνε ἀσθενῆ, ἐνῷ αὐτὰ θὰ τὰ ἔβλαπτεν ἔνα παχύτερον
 46 ἔνδυμα μὲ τὴν σκιὰν τῶν φύλλων. Διατί τὸ φύλλον τῆς ἀμπέλου εἶνε σχιστόν; Καὶ διὰ νὰ προστατεύεται τὸ σταφύλι ἀπὸ τὰς βλάβας τοῦ ἀέρος καὶ διὰ νὰ δέχεται πλουσίως τὸ ἥλιακὸν φῶς διὰ μέσου τῆς ἀραιότητος. Τίποτε δὲν εἶνε χωρὶς αἴτιαν· τίποτε δὲν ἔγινε μόνον του· ὅλα κρύθουν μίαν ἀνεκδιήγητον σοφίαν. Ποῖος λόγος θὰ ἦτο ἐπαρκής; πῶς νὰ τὰ συλλάβῃ ὅλα μὲ λεπτομέρειαν δ ἀνθρώπινος νοῦς, ὡστε νὰ παρατηρήσῃ καὶ τὰ ἴδιαίτερα γνωρίσματα, νὰ διευκρινήσῃ καὶ τὰς διαφορὰς τοῦ καθενὸς πρὸς τὸ καθένα, νὰ ἔξηγήσῃ πλήρως
 47 καὶ τὰς ἀφανεῖς αἴτιας; "Ἐνα ὄνδωρ ἀνεβαίνει διὰ μέσου τῆς βίζης, καὶ ἀλλιῶς μὲν τρέφει τὴν ἴδιαν τὴν βίζαν, ἀλλιῶς δὲ τὸν φλοιὸν τοῦ κορμοῦ, ἀλλιῶς τὸ ξύλον, καὶ ἀλλιῶς τὴν ψίχαν. Τὸ ἴδιον γίνεται καὶ φύλλον, καταμοιράζεται καὶ εἰς κλάδους καὶ κορυφάς, μεγαλώνει καὶ τοὺς καρπούς· τὸ δάκρυον ἐπίσης τοῦ φυτοῦ καὶ τὸ γάλα ἀπὸ τὴν ἴδιαν αἴτιαν προέρχονται. Πόση δὲ εἶνε ἡ ποικιλία τῶν φυτικῶν δακρύων καὶ γαλάκτων, κανεὶς λόγος δὲν δύναται νὰ περιγράψῃ. Διότι ἄλλο εἶνε τὸ δάκρυον τοῦ σχίνου, καὶ ἄλλο τὸ γάλα τοῦ βαλσάμου· μερικὰ δὲ καλάμια εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Λιβύην³⁷ δακρύζουν ἄλλο εἶδος γαλάκτων. Λέγεται μάλιστα ὅτι καὶ τὸ ἥλεκτρον³⁸

εἶναι φυτῶν εἰς λίθον φύσιν ἀποπηγνύμενον. μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τὰ ἔμφανόμενα κάρφη καὶ τὰ λεπτότατα τῶν ζώων, ἀπερ, ἀπαλοῦ δύντος τοῦ ὅποῦ, ἐναποληφθέντα κατέχεται. καὶ δλως τὴν κατὰ τὰς ποιότητας τῶν ὅπων διαφορὰν ὁ μὴ τῇ πείρᾳ διδαχθεὶς οὐδένα λόγον εὑρήσει τὴν ἐνέργειαν παριστῶντα. πῶς πάλιν ἀπὸ τῆς αὐτῆς νοτίδος ἐν μὲν τῇ ἀμπέλῳ οἴνος συνίσταται, ἐν δὲ τῇ ἐλαιᾳ τὸ ἔλαιον; καὶ οὐ τοῦτο μόνον θαυμαστόν, πῶς ὅδε μὲν τὸ ὑγρὸν ἀπεγλυκάνθη, ἐκεῖ δὲ λιπαρὸν γέγονεν, ἄλλ' δτι καὶ ἐν τοῖς γλυκέσι καρποῖς ἀμύθητος ἡ παραλλαγὴ τῆς ποιότητος. ἄλλο γὰρ τὸ ἐν ἀμπέλῳ γλυκὺ καὶ ἄλλο τὸ ἐν μηλέᾳ καὶ σύκῳ καὶ φοίνικι. ἔτι σε βούλομαι περὶ τὴν ἔξέτασιν ταύτην φιλοτεχνῆσαι, πῶς τὸ αὐτὸν ὕδωρ νῦν μὲν λείόν ἐστι τῇ αἰσθήσει, δταν ἐν τοῖσδε τισὶ τοῖς φυτοῖς γενόμενον ἀπογλυκανθῆ· νῦν δὲ πληκτικόν ἐστι τῆς γεύσεως, δταν δι' ἄλλων φυτῶν ἐνεχθὲν ἀποξύνηται. καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐσχάτην πικρότητα μεταβάλλον ἐκτραχύνει τὴν αἰσθησιν, δταν ἐν ἀψίνθῳ ἡ σκαμμωνίᾳ γένηται. καὶ ἐν μὲν ταῖς βαλάνοις ἡ τῷ καρπῷ τῆς κρανείας πρὸς τὴν στυφὴν καὶ αὐστηρὰν ποιότητα μεταβάλλει· ἐν δὲ ταῖς τερεβίνθοις καὶ ταῖς καρύαις πρὸς ἀπαλὴν καὶ ἐλαιώδη φύσιν μεθίσταται. καὶ τί δεῖ τὰ πόρρω λέγειν, δπον γε ἐπὶ τῆς αὐτῆς συκῆς πρὸς τὰς ἐναντιωτάτας μετα-

39. «Ἀψινθος»· φυτὸν πολὺ πικρόν. Ἀναφέρεται ύποδ τοῦ Διοσκουρίδου (Περὶ ὄλ. Ιατρ. 3,23,1) ως φαρμακευτικόν. Καὶ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν λέγεται «... Καὶ ἐπεσεν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ἀστὴρ μέγας καιόμενος ως λαμπάς, καὶ ἐπεσεν ἐπὶ τὸ τρίτον τῶν ποταμῶν καὶ ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων. καὶ τὸ δνομα τοῦ ἀστέρος λέγεται δ Ἀψινθος. καὶ ἐγένετο τὸ τρίτον τῶν ὑδάτων εἰς ἀψινθον, καὶ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπέθανον ἐκ τῶν ὑδάτων δτι ἐπικράνθησαν» Ἀποκ. 8,10 - 11. Μὲ τὸ δεύτερον δνομα «ἀψινθος» ἐνοεῖ τὸν ζώμδον ποὺ παράγεται, ἀν βρασθῆ τὸ φυτὸν ἀψινθος.

εἶνε γάλα φυτῶν ποὺ πήζει καὶ γίνεται εἶδος λίθου. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶνε τὰ κλαράκια καὶ τὰ ζωῦφια ποὺ φαίνονται μέσα εἰς τὴν μᾶζαν του, τὰ δποῖα ἡχμαλωτίσθησαν ἔκει, ὅταν τὸ γάλα ἦτο νωπόν. Καὶ γενικῶς ἀν κανεὶς δὲν ἐδιδάχθη ἀπὸ τὴν πεῖραν, δὲν θὰ εὔρῃ κανένα λόγον ποὺ νὰ ἔξηγῇ διατί διαφέρουν εἰς τὰς ἴδιότητας τὰ φυτικὰ γάλακτα. Πῶς πάλιν ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ύγρασίαν εἰς μὲν τὸ κλῆμα παρασκευάζεται ὁ οἶνος, εἰς δὲ τὴν ἔλαισαν τὸ ἔλαιον; Καὶ δὲν εἶνε θαυμαστὸν μόνον αὐτό, πῶς δηλαδὴ ἐδῶ μὲν τὸ ύγρὸν ἔγινε γλυκὺ ἔκει δὲ λιπαρόν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι καὶ εἰς τοὺς γλυκεῖς καρπούς εἶνε ἀμύθητος ἡ ποικιλία τῶν ἴδιωμάτων. Διότι ἀλλη εἶνε ἡ γλυκύτης τοῦ κλήματος, καὶ ἀλλη τῆς μηλέας, τοῦ 49 σύκου, τοῦ φοίνικος. Θέλω πρὸς χάριν σου νὰ ἐπιμείνω δλίγον ἀκόμη εἰς τὴν ἔξέτασιν αὐτήν, πῶς τὸ ἴδιον ὕδωρ ἀλλοτε μὲν τὸ αἰσθανόμεθα λεῖον, ὅταν π.χ. εἰσέλθῃ εἰς αὐτὰ τὰ φυτὰ καὶ γίνη γλυκύ, ἀλλοτε δὲ κτυπᾶ εἰς τὴν γεῦσιν μας, ὅπως ὅταν εἰσέλθῃ εἰς ἀλλα φυτὰ καὶ γίνεται ξινόν. Ἀλλοτε πάλιν μεταβάλλεται εἰς τὴν ἰσχυρότεραν πικρότητα καὶ σκληρύνει τὴν αἴσθησιν, ὅπως ὅταν εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἄψινθον³⁹ καὶ τὴν σκαμμωνίαν⁴⁰. Καὶ εἰς μὲν τὰ βαλάνια καὶ τὰ κράνα λαμβάνει γεῦσιν στυφήν καὶ σκληράν, εἰς δὲ τὰ ἀγριομέλιαδα⁴¹ καὶ τὰς καρυδιάς 50 γίνεται ἀπαλὸν καὶ ἔλαιωδες. Καὶ τί χρειάζεται νὰ προχωρήσω περισσότερον, ἀφοῦ καὶ εἰς τὴν αὐτὴν συκῆν μετα-

40. «Σκαμμωνία». ἐπίστης πικρὸν καὶ φαρμακευτικὸν (καθαρτικὸν) φυτόν. Διοσκουρίδης, Περὶ ὄλ. Ιστρ. 4,170,3.

41. «Τερέβινθος». Ἐπιστημονικῶς λέγεται Πιστακία ἡ τερέβινθος· δένδρον 2 - 5 μέτρων (ἐνίστε καὶ 8) μὲ δρτίνην ἰσχυρᾶς δομῆς. Λέγεται κατὰ τόπους ἀγριομέλιαδο (Θεσσαλονίκη), βρωμομέλι (Χαλκιδική), γκρέμιθας ("Ηπειρος"), τσικουδιά (Πήλιον, Χίος), τσιτιστεβιά (Πήλιον), ξεσκουδιά (Χίος), Κοκκορέτσι ('Αττική), τσεροπελιό ('Αμοργός), Κεροβλιά ('Ανδρος), κοκκορέβιθος (Κεφαλληνία), ἀρμιτσάδα (Λακωνία), Πετραμυθιά (Κρήτη), ἀρκοτρέμινθος (Κύπρος).

βαίνει ποιότητας; πικρότατον μὲν γάρ ἔστιν ἐν τῷ ὀπῷ, γλυκύτατον δὲ ἐν αὐτῷ τῷ καρπῷ. καὶ ἐπὶ τῆς ἀμπέλου στυπτικώτατον μὲν ἐπὶ τῶν ἀκρεμόνων, ἥδιστον δὲ ἐν τοῖς βότρυσιν. αἱ δὲ κατὰ τὰς χρόας διαφοραὶ πόσαι; Ἰδοις ἀν ἐν λειμῶνι τὸ αὐτὸ δύωρ ἐρυθραινόμενον μὲν ἐν τῷδε τῷ ἄνθει, καὶ ἐν ἄλλῳ πορφυροῦ, καὶ κνανοῦν ἐν τῷδε, καὶ ἐν ἑτέρῳ λευκόν· καὶ πλείονα πάλιν τῆς ἐν ταῖς χρόαις ποικιλίας τὴν κατὰ τὰς ὁδμὰς διαφορὰν παρεχόμενον.

- 51 θ'. Ἀλλὰ γὰρ ὅρῳ μοι τὸν λόγον τῇ ἀπληστίᾳ τῆς θεωρίας εἰς ἀμετρίαν ἐκπίπτοντα, διν ἐὰν μὴ δήσας πρὸς ἀνάγκην ἀπαγάγω τῆς κτίσεως, ἐπιλείψει μὲ νήμέρα τὴν μεγάλην σοφίαν ἐκ τῶν μικροτάτων ὑμῖν παριστῶντα. Βλαστησάτω νήγη ἔύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ εὐθὺς αἱ κορυφαὶ τῶν ὅρέων ἐκόμων· καὶ ἐφιλοτεχνοῦντο παράδεισοι· καὶ ποταμῶν ὅχθαι μυρίοις γένεσι φυτῶν ὠραῖζοντο.
- 52 καὶ τὰ μὲν τὴν ἀνθρωπίνην ἡντρέπιστο κατακοσμῆσαι τράπεζαν· τὰ δὲ βοσκήμασι τροφὴν παρεσκεύαζεν ἐκ τῶν φύλλων, ἐκ τῶν καρπῶν. ἄλλα τὰς ἐκ τῆς ἴατρικῆς ὠφελείας ὑμῖν προεξένει· τοὺς χυλούς, τοὺς ὄπούς, τὰ κάρφη, τοὺς φλοιούς, τὸν καρπόν· καὶ ἀπαξαπλῶς ὅσα ὑμῖν νή χρονία πεῖρα ἐξεῦρεν, ἐκ τῶν κατὰ μέρος περιπτώσεων συλλεγομένη τὸ χρήσιμον, ταῦτα νή ὀξεῖα τοῦ κτίσαντος πρόνοια ἐξ ἀρχῆς προβλεψαμένη εἰς γένεσιν ἤγαγε. σὺ δὲ δταν ἵδης τὰ ἡμερα, τὰ ἄγρια, τὸ φίλυδρα, τὰ χερσαῖα, τὰ ἀνθοφοροῦντα νή τὰ ἀνάνθη, ἐν μικρῷ τὸν μέγαν ἐπιγινώσκων, πρόσθες ἀεὶ τῷ θαύματι καὶ αὔξησόν μοι τὴν ἀγάπην τοῦ κτίσαντος. ἐξέταξε πῶς τὰ μὲν ἀειθαλῆ ἐποίησε, τὰ δὲ γυμνούμενα· καὶ τῶν ἀειθαλῶν τὰ μὲν φυλλοβόλα, τὰ δὲ ἀεί-
- 53

42. «Παράδεισος». Παράδεισος (λέξις περσική) ἐλέγετο τὸ ἄλσος, δρυμός, δ πλήρης ὕδατων, δένδρων, ἀνθέων, καὶ πτηνῶν καὶ ζώων τόπος.

βάλλεται καὶ λαμβάνει τὰς πλέον ἀντιθέτους ἰδιότητας; Εἶνε πικρότατον μὲν εἰς τὸ γάλα, γλυκύτατον δὲ εἰς τὸν ἴδιον τὸν καρπόν. Καὶ εἰς τὸ κλῆμα εἶνε στυφότατον μὲν εἰς τὰ ἀκροβλάσταρα, γλυκύτατον δὲ εἰς τὰ σταφύλια! Εἶνε δυνατὸν νὰ ἴδῃς εἰς ἐνα λειβάδι τὸ ἴδιον ὄνδωρ εἰς αὐτὸ μὲν τὸ ἄνθος νὰ γίνεται κόκκινον, εἰς ἄλλο πορφυροῦν, εἰς αὐτὸ γαλάζιον καὶ εἰς ἄλλο λευκόν. Πλουσιωτέραν δὲ ἀπὸ τὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων δημιουργεῖ τὴν διαφοράν τῶν εύωδιῶν.

- 51 θ'. Ἀλλὰ βλέπω ὅτι ὁ λόγος μου ἀπὸ τὴν ἀπληστίαν νὰ τὰ ἔξετάσῃ ὅλα γίνεται ἀμετρος, καὶ ὅν δὲν τὸν δέσω νὰ τὸν ἐπαναφέρω βιαίως εἰς τὰς (έρμηνευτικὰς) ἀνάγκας τῆς δημιουργίας, δὲν θὰ μοῦ φθάσῃ ἡ ἡμέρα νὰ σᾶς παρουσιάζω ἐκ τῶν πολὺ μικρῶν πραγμάτων τὴν μεγάλην σοφίαν. «Βλαστησάτω ἡ γῆ ἢ γύρων κάρπιμον, ποιοῦν καρπὸν ἐπὶ τῆς γῆς». Καὶ ἀμέσως αἱ κορυφαὶ τῶν βουνῶν ἐστολίζοντο μὲ κόμην. Καὶ ἐδημιουργοῦντο μὲ πολλὴν τέχνην δάση⁴², καὶ αἱ ὅχθαι τῶν ποταμῶν ἐξωραΐζοντο μὲ ἀναρίθμητα εῖδη φυτῶν. Καὶ ἄλλα μὲν εὔτρεπτοι στησαν διὰ νὰ στόλιζουν τὸ τραπέζι τῶν ἀνθρώπων· ἄλλα δὲ διὰ νὰ ἔτοιμάζουν τροφὴν εἰς τὰ ζῶα ἀπὸ τὰ φύλλα καὶ ἀπὸ τοὺς καρπούς. "Ἄλλα μᾶς ἔχαρισαν τὰς ἱστρικὰς ὡφελείας των, τοὺς χυλούς, τὰ γάλακτα, τὰ κλαράκια, τοὺς φλοιούς, τὸν καρπόν. Καὶ μὲ ἐνα λόγον, ὅσα μᾶς ἐφεῦρεν ἡ πολυχρόνιος πείρα συλλέγοντας ἀπὸ τὸ σύνολον τὰ χρήσιμα, αὐτὰ τὰ προέβλεψεν ἐξ ἀρχῆς καὶ τὰ ἔφερεν εἰς τὴν ὄπαρξιν ἡ σοφὴ πρόνοια τοῦ δημιουργοῦ. Σὺ δὲ ὅταν ἴδῃς τὰ ἡμερά καὶ τὰ ἄγρια, τὰ ὄνδροχαρῇ καὶ τὰ χερσαῖα αὐτὰ ποὺ ἔχουν ἄνθη καὶ αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουν, ἀναγνώριζε μέσα εἰς τὰ μικρὰ τὸν μέγαν, μεγάλωνε συνεχῶς τὸν θαυμασμόν σου, καὶ αὔξανε, σὲ παρακαλῶ, τὴν ἀγάπην σου πρὸς τὸν δημιουργόν. 'Ἐξέταζε πῶς ἄλλα μὲν τὰ ἔκανε ἀειθαλῆ, ἄλλα δὲ τέτσια ποὺ νὰ γυμνώνωνται ἀπὸ τὸ φύλλωμα· καὶ ἀπὸ τὰ ἀειθαλῆ ἄλλα μὲν φυλλοβόλα, ἄλ-

54 φυλλα. φυλλοβολεῖ γὰρ καὶ ἐλαία καὶ πίτυς, εἰ καὶ λεληθότως ὑπαλλάσσει τὰ φύλλα, ὥστε μηδέποτε δοκεῖν τῆς κόμης ἀπογυμνοῦσθαι. ἀείφυλλον δὲ ὁ φοίνιξ τῷ αὐτῷ φύλλῳ ἐκ τῆς πρώτης βλαστήσεως εἰς τέλος συμπαραμένων. ἔπειτα κάκεῖνο σκόπει, πῶς η μυρίκη ὁσπερ ἀμφίβιον ἐστι, καὶ τοῖς φιλύδροις συναριθμούμενον καὶ κατὰ τὰς ἐρήμους πληθυνόμενον. διὸ καὶ ὁ Ἱερεμίας δικαίως τὰ πονηρότερα καὶ ἐπαμφοτερίζοντα τῶν ἡθῶν τῷ τοιούτῳ φυτῷ παρεκκάζει.

55 ἰ. Βλαστησάτω ηγῆ. τὸ μικρὸν τοῦτο πρόσταγμα εὐθὺς φύσις μεγάλη καὶ λόγος ἔντεχνος ηγῆ, θᾶττον τοῦ ἡμετέρου νοήματος τὰς μυρίας τῶν φυομένων ἴδιότητας ἐκτελῶν. ἐκεῖνο ἔτι καὶ νῦν ἐνπάρχον τῇ γῇ τὸ πρόσταγμα, ἐπείγει αὐτὴν καθ' ἐκάστην ἔτους περίοδον ἐξάγειν τὴν δύναμιν ἑαυτῆς, δσην ἔχει πρός τε βοτανῶν καὶ σπερμάτων καὶ δένδρων γένεσιν. ὡς γὰρ οἱ στρόβιλοι ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῖς ἐνδοθείσης πληγῆς τὰς ἐφεξῆς ποιοῦνται περιστροφάς, δταν πήξαντες τὸ κέντρον ἐν ἑαυτοῖς περιφέρωνται, οὕτω καὶ ηγῆ τῆς φύσεως ἀκολουθία, ἐκ τοῦ πρώτου προστάγματος τὴν ἀρχὴν δεξαμένη, πρός πάντα τὸν ἐφεξῆς διεξέρχεται χρόνον, μέ-

43. Ἡ μυρίκη εἶνε θάμνος παραθαλασσίων ἑλῶν (ἀρμυρίκι). Ὁ Μ. Βασίλειος ἐννοεῖ τὸ χωρίον τοῦ Ἱερεμίου 31,6 (Κατὰ τοὺς Ο') ή 48,6 (καὶ 48,9) (κατὰ τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον). Οἱ Ἐβδομήκοντα ἔχουν «ὅνος ἄγριος». ὁ Ἀκύλας, τὸν ὅποιον χρησιμοποιεῖ ἐδῶ ὁ Μ. Βασίλειος, ἔχει «μυρίκη». καὶ τὸ νῦν μασωριτικὸν ἔχει «μυρίκη», «ἄγριομυρίκη». Ὁ Σύμμαχος ή τὸ ἀφήνει ἀμετάφραστον «ἄροήρ», ή μεταφράζει «ὅναγρος». Εἰς τὴν ἑβραϊκὴν αἱ δύο λέξεις διαφέρουν κατὰ ἓνα γράμμα. Βλέπε Ὁριγένους Ἐξαπλᾶ. Τὸ νόημα τῆς παραγγράφου εἶνε τὸ ἔξῆς. Ὁ Θεός διὰ τοῦ Ἱερεμίου ἀπειλεῖ τοὺς Μωαβίτας, δτι θὰ τοὺς καταταστρέψῃ καὶ θὰ τοὺς διαλύσῃ· καὶ λέγει· «Ἐσεσθε ὁσπερ δύος ἄγριος ἐν ἐρήμῳ». Δηλαδὴ «σὰν ἄγριμια στὰ βουνά», δπως θὰ ἐλέγαμεν. Ἐτσι ἔχουν οἱ

54 λα δὲ ἀείφυλλα. Φυλλοβόλα εἶνε π.χ. ἡ Ἐλαία καὶ τὸ πεῦκον, ἀν καὶ ἀλλάζουν τὰ φύλλα των χωρὶς νὰ γίνωνται ἀντιληπτά, διάγον κατ' διάγον, ὥστε ποτὲ νὰ μὴ φαίνωνται δτὶ φαλακρώνονται ἀπὸ τὴν κόμην· ἀείφυλλον δὲ εἶνε δ φοίνιξ ποὺ μένει μὲ τὸ ἴδιον φύλλον ἀπὸ τότε ποὺ θὰ φυτρώσῃ μέχρι τέλους. "Ἐπειτα σκέψου καὶ ἐκεῖνο, πῶς δηλαδὴ ἡ μυρίκη εἶνε τρόπον τινὰ ἀμφίβιον· συγκαταλέγεται καὶ μέ τὰ ὑδρόβια, πολλαπλασιάζεται καὶ εἰς τὰς ἔρήμους. Διὰ τοῦτο καὶ δ Ἱερεμίας εὔστόχως παρομοιάζει μὲ τὸ τοιοῦτον φυτὸν τοὺς πλέον φαύλους καὶ ἐπαμφοτερίζοντας ἀνθρώπους ('Ιερ. 31,6) ⁴³.

55 Ι'. «Βλαστησάτω ἡ γῆ». Τὸ μικρὸν αὐτὸ πρόσταγμα ἔγινεν ἀμέσως φύσις· μεγάλη καὶ τεχνικὴ πολύπλοκος, κτίζοντας τὰ ἀναρίθμητα ἴδιαίτερα εἰδη τῶν φυτῶν ταχύτερον ἀπὸ τὴν σκέψιν μας. Ἐκεῖνο τὸ πρόσταγμα ἐμφωλεύει ἀκόμη καὶ τώρα μέσα εἰς τὴν γῆν καὶ τὴν ἀναγκάζει κάθε ἔτος νὰ ἔξαγῃ τὴν δύναμιν της, δσην ἔχει, διὰ νὰ γίνωνται καὶ τὰ χόρτα καὶ τὰ σπέρματα καὶ τὰ δένδρα.

56 Διότι ὅπως ἡ σβοῦρα ἀπὸ τὸ πρῶτον τίναγμα ποὺ τῆς δίνει κανεὶς κάνει τὰς ἐν συνεχείᾳ περιστροφάς της, δταν ἐμπηγνύη τὸ κεντρί της καὶ στρέφεται περὶ τὸν ἄξονά της, ἔτσι καὶ δ κύκλος τῆς φύσεως, ἀφοῦ ἐπῆρε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὸ πρῶτον πρόσταγμα, συνεχίζει εἰς δλον τὸν μέλλοντα χρόνον, μέχρι νὰ φθάσῃ εἰς τὸ κοινὸν τέλος τοῦ

Ἐβδομήκοντα. Κατὰ τὸν Ἀκύλαν «Ἔσεσθε ὥσπερ μυρίκη ἐν ἔρήμῳ». Εἶνε φανερὸν δτὶ ἡ μετάφρασις τοῦ Ἀκύλα δὲν ἔχει κανένα λογικὸν νόημα, ἐκ δὲ τῶν δύο παραπλησίων ἐβραϊκῶν λέξεων λανθασμένη ἦτο ἐκείνη, τὴν δποίαν μεταφράζει δ Ἀκύλας, καὶ δρθῇ ἐκείνη τὴν δποίαν μεταφράζουν οἱ Ἐβδομήκοντα. Ο Μ. Βασιλειος, δστις δέχεται ἐδῶ τὴν παραλλαγὴν τοῦ Ἀκύλα, προκειμένου νὰ βγάλῃ υόημα, ἐρμηνεύει ἀλληγορικῶς· «μυρίκη» εἶνε φυτὸν καὶ ἔρημικὸν καὶ ὑδρόφιλον· ἀρα δ Ἱερεμίας ἐννοεῖ τὰ «ἐπαμφοτερίζοντα ἥθη», δηλαδὴ τοὺς κιναίδους ἐκείνους ποὺ εἶνε καὶ ἐνεργητικοὶ καὶ παθητικοί. Δηλαδὴ δ προφήτης λέγει πρὸς τοὺς Μωαβίτας· «Θὰ εἰσθε σὰν κίναιδοι εἰς τὴν ἔρημον! Εἶνε φανερὸν τὸ λάθος.

χρις ἀν πρὸς τὴν κοινὴν συντέλειαν τοῦ παντὸς καταντήσῃ.
ἔφ' ἦν καὶ ἡμεῖς πάντες ἔγκαρποι καὶ πλήρεις ἔργων ἀγαθῶν
ἐπειγόμεθα, ἵνα φυτευθέντες ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἐν ταῖς
αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ
τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, φήδε καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τᾶν
αἰώνων. ἀμήν.

σύμπαντος. Ἐπάνω εἰς αὐτὸν τὸν κύκλον τῆς φύσεως ἄς
σπεύδωμεν καὶ ἡμεῖς ὅλοι καρποφόροι καὶ γεμάτοι ἔργα
ἀγαθά, διὰ νὰ φυτευθῶμεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου, νὰ
ἀνθήσωμεν εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Θεοῦ μας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ
ποὺ εἶνε δὲ Κύριός μας· εἰς αὐτὸν ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Σ'

1 α'. Τὸν ἀθλητῶν θεατὴν μετέχειν τινὸς προσῆκε καὶ αὐτὸν εὔτονίας. καὶ τοῦτο ἐκ τῶν πανηγυρικῶν θεσμῶν ἢν τις κατίδοι, οἱ τοὺς συγκαθεζομένους εἰς τὸ στάδιον γυμνῇ καθῆσθαι τῇ κεφαλῇ διαγορεύοντιν ἐμοὶ δοκεῖν, ἵνα μὴ θεατῆς μόνον ἀγωνιστῶν ἀλλὰ καὶ ἀγωνιστῆς ἔκαστος αὐτὸς ἐν τῷ μέρει τυγχάνῃ. οὕτω τοίνυν καὶ τὸν τῶν μεγάλων καὶ ὑπερφυῶν θεαμάτων ἐξέταστὴν καὶ τὸν τῆς ἄκρας ὅντως καὶ ἀπορρήτου σοφίας ἀκροατὴν προσῆκεν οἴκοθεν ἔχειν ἥκοντά τινας ἀφορμὰς πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν προκειμένων καὶ κοινωνεῖν ἐμοὶ τῆς ἀγωνίας εἰς δύναμιν, οὐχὶ κριτὴν μᾶλλον ἡ συναγωνιστὴν παρεστῶτα· μήποτε ἄρα διαλάθῃ ἡμᾶς τῆς ἀληθείας ἡ εὑρεσίς, καὶ τὸ ἐμὸν σφάλμα κοινὴ ζημία τῶν ἀκούοντων γένηται. πρὸς οὖν τί ταῦτα λέγω; δτὶ ἐπειδὴ πρόκειται ἡμῖν εἰς τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν ἐξέτασις καὶ θεωρία τοῦ παντός, οὐκ ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας τὰς ἀρχὰς ἔχουσα, ἀλλ᾽ ἐξ ὧν τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα δ Θεός ἐξεπαίδευσεν ἐν εἰδει λαλήσας πρὸς αὐτὸν καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, ἀνάγκη πον πάντως τοὺς τῶν μεγάλων φιλοθεάμονας μὴ ἀγύμναστον ἔχειν τὸν νοῦν πρὸς

2 τὴν τῶν προκειμένων ἡμῖν κατανόησιν. εἰ ποτε οὖν ἐν αἰθρίᾳ ρυκτερινῇ πρὸς τὰ ἄρρητα κάλλη τῶν ἀστρων ἐνατενίσας ἔννοιαν ἔλαβες τοῦ τεχνίτον τῶν δλων, τίς δ τοῖς ἀνθεσι τούτοις διαποικίλας τὸν οὐρανὸν καὶ δπως ἐν τοῖς

3 τὴν τῶν προκειμένων ἡμῖν κατανόησιν. εἰ ποτε οὖν ἐν αἰθρίᾳ ρυκτερινῇ πρὸς τὰ ἄρρητα κάλλη τῶν ἀστρων ἐνατενίσας ἔννοιαν ἔλαβες τοῦ τεχνίτον τῶν δλων, τίς δ τοῖς ἀνθεσι τούτοις διαποικίλας τὸν οὐρανὸν καὶ δπως ἐν τοῖς

1. Τὸν Μωύσην.

ΟΜΙΛΙΑ Σ'

- 1 α'. 'Ο θεατής τῶν ἀθλητῶν πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ αὐτὸς κάποιαν ἀθλητικὴν ἐτοιμότητα. Καὶ τοῦτο δύναται κανεὶς νὰ τὸ διαπιστώσῃ ἀπὸ τοὺς κανονισμοὺς τῶν πανηγύρεων, οἱ δποῖοι διατάσσουν αὐτοὺς ποὺ κάθονται καὶ βλέπουν εἰς τὸ στάδιον νὰ κάθωνται μὲ γυμνήν τὴν κεφαλήν· ἔγὼ νομίζω δτι τὸ κάνουν αὐτό, διὰ νὰ μὴ εἴνε κανεὶς μόνον θεατής ἀγωνιστῶν, ἀλλὰ καὶ ἀγωνιστῆς δσον τοῦ ἀνήκει. "Ετσι λοιπὸν καὶ δ ἐρευνητής τῶν μεγάλων καὶ ὑπερφυῶν θεαμάτων καὶ δ ἀκροατής τῆς ὅντως κορυφαίας καὶ ἀπορρήτου σοφίας πρέπει νὰ ἔρχεται ἐδῶ προπαρεσκευασμένος κάπερως ἀπὸ τὴν οἰκίαν του, προκειμένου νὰ ἔξετάσῃ αὐτὰ ποὺ τίθενται ἐνώπιόν του, καὶ νὰ μοῦ γίνεται συμμέτοχος εἰς τὸν ἀγῶνα μου, δσον δύναται, καὶ νὰ ἔρχεται περισσότερον ὡς σύναθλητής παρὰ ὡς κριτής· μήπως ἔγὼ δὲν κατορθώσω νὰ εύρω τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸ σφάλμα
- 2 μου γίνη κοινὴ ζημία τῶν ἀκροατῶν. Καὶ διατί τὰ λέγω αὐτά; Διότι ἔχομεν νὰ ἔξετάσωμεν καὶ νὰ ἐρευνήσωμεν τὸ σύμπτων, διὰ νὰ ἴδωμεν πῶς ἔγινεν δ κόσμος· καὶ ἡ ἐρευνά μας δὲν βασίζεται εἰς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου, ἀλλ' εἰς αὐτὰ ποὺ ἐδίδαξεν δ Θεός εἰς τὸν δοῦλον του¹, δταν τοῦ ὥμιλησε πρόσωπον πρὸς πρόσωπον καὶ δχι μὲ αἰνιγματικούς χρησμούς· καὶ δπωσδήποτε εἴνε ἀνάγκη αὐτοὶ ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ παρακολουθήσουν τὰ μεγάλα αὐτὰ θεάματα νὰ μὴ ἔχουν τὸν νοῦν ἀγύμναστον εἰς τὴν κατανό-
- 3 ησιν αὐτῶν ποὺ ἔχομεν ἐνώπιόν μας. "Αν λοιπὸν ποτέ σου εἰς νυκτερινὴν αἰθρίαν ἀτενίζοντας τὰ ἀνέκφραστα κάλλη τῶν ἀστρων ἀντελήφθης τί εἴνε δ τεχνίτης τοῦ σύμπαντος, ποῖος εἴνε ἐκεῖνος ποὺ κατεστόλισε τὸν ούρανὸν

δρωμένοις πλέον τοῦ τερπνοῦ τὸ ἀναγκαῖόν ἐστι· πάλιν
 ἐν ἡμέρᾳ εἰ νήφοντι τῷ λογισμῷ κατέμαθες τὰ τῆς ἡμέρας
 θαύματα καὶ διὰ τῶν δρωμένων ἀνελογίσω τὸν οὐχ δρώμενον,
 ἐμπαράσκευος ἥκεις ἀκροατὴς καὶ πρέπων τῷ πληρώματι
 4 τοῦ σεμνοῦ τούτου καὶ μακαρίου θεάτρου. δεῦρο δὴ οὖν,
 ὥσπερ οἱ τοὺς ἀγέθεις τῶν πόλεων τῆς χειρὸς λαβόμενοι
 περιηγοῦνται, οὕτω δὴ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὰ κεκρυμμένα θαύ-
 ματα ὑμᾶς τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως ξεναγήσω. ἐν τῇ
 πόλει ταύτῃ, ἐν ἣ ἡ ἀρχαία πατοὺς ἡμῶν, ἡς μετανέστησεν
 ἡμᾶς ὁ ἀνθρωποκτόνος δαίμων τοῖς ἑαυτοῦ δελεάσμασιν
 ἀνδραποδίσας τὸν ἀνθρωπὸν ἐνταῦθα κατόψει τὴν πρώτην
 τοῦ ἀνθρώπου γένεσιν καὶ τὸν εὐθὺς ὑμᾶς ἐπικαταλαβόντα
 θάνατον· διν ἐγέννησεν ἡ ἀμαρτία, τὸ πρωτότοκον ἔκγονον
 5 τοῦ ἀρχενάκον δαίμονος. καὶ γνωρίσεις σαντὸν γῆινον
 μὲν τῇ φύσει ἔργον δὲ θείων χειρῶν· δυνάμει μὲν καὶ παρα-
 πολὺ τῶν ἀλόγων λειπόμενον, ἀρχοντα δὲ χειροτονητὸν
 τῶν ἀλόγων καὶ τῶν ἀψύχων, ταῖς μὲν ἐκ τῆς φύσεως πα-
 ρασκευαῖς ἐλαττούμενον, τῇ δὲ τοῦ λόγου περιουσίᾳ πρὸς
 οὐρανὸν αὐτὸν ὑπεραρθῆναι δυνάμενον. ἐὰν ταῦτα μάθωμεν,
 ἑαυτὸν ἐπιγνωσόμεθα, Θεὸν γνωρίσομεν, τὸν κτίσαντα
 προσκυνήσομεν, τῷ Δεσπότῃ δουλεύσομεν, τὸν Πατέρα
 δοξάσομεν, τὸν τροφέα ἡμῶν ἀγαπήσομεν, τὸν εὐεργέτην
 αἰδεσθησόμεθα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν τῆς παρούσης
 καὶ τῆς μελλούσης προσκυνοῦντες οὐκ ἀπολήξομεν, τὸν δι' οὗ
 παρέσχετο ἥδη πλούτον καὶ τὰ ἐν ἐπαγγελίαις πιστούμενον
 καὶ τῇ πείρᾳ τῶν παρόντων βεβαιοῦντα ἡμῖν τὰ προσ-
 6 δοκώμενα. εἰ γὰρ τὰ πρόσκαιρα τοιαῦτα, ποταπὰ τὰ αἰώ-

2. Τοῦ σύμπταντος.

3. «Τῶν ἀψύχων». δηλαδὴ τῶν μὴ ἐμβίων.

μὲ τὰ ἄνθη αύτά, καὶ πῶς εἰς αύτὰ ποὺ βλέπομεν ἀνώτερον ἀπὸ τὴν ὥραιότητα εἴνε ἡ ἀνάγκη των· καὶ πάλιν ἀν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐμελέτησες μὲ νηφάλιον σκέψιν τὰ θαυμάσια τῆς ἡμέρας, καὶ ἀν λαμβάνοντας ἀφορμὴν ἀπὸ ὅσα βλέπεις ἀνελογίσθης αὐτὸν ποὺ δὲν βλέπεις, τότε ἥλθες ἀκροατής προπαρεσκευασμένος καὶ σοῦ πρέπει νὰ ἔχης θέσιν μεταξὺ τοῦ σεμνοῦ αύτοῦ καὶ μακαρίου πληρώματος τῶν θεατῶν. Ἐμπρὸς λοιπόν, ὅπως ἀκριβῶς αὐτοὺς ποὺ δὲν γνωρίζουν μίαν πόλιν τοὺς παίρνουν ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τοὺς ξεναγοῦν, ἔτσι καὶ ἐγὼ θὰ σᾶς ξεναγήσω εἰς τὰ κεκρυμμένα θαυμάσια τῆς μεγάλης αὐτῆς πόλεως². Τῆς πόλεως ὅπου ἦτο ἡ ἀρχικὴ πατρίς μας, ἀπὸ τὴν ὅποιαν μᾶς ἔξωρισεν δ ἀνθρωποκτόνος δαίμων αἰχμαλωτίζοντας τὸν ἀνθρωπὸν μὲ τὰ δελεάσματά του. Ἐδῶ θὰ ἴδῃς τὴν πρώτην κατασκευὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν θάνατον ποὺ μᾶς ἐπλάκωσεν εὐθὺς ἀμέσως. Αὐτὸν ποὺ ἔγεννησεν ἡ ἀμαρτία, τὸ πρωτότοκον γέννημα τοῦ ἀρχεκάκου δαίμονος. Καὶ θὰ γνωρίσης τὸν ἔαυτόν σου, ὅτι εἶσαι γῆινος μὲν εἰς τὴν φύσιν, ἔργον ὅμως θείων χειρῶν· ἔνα δὲν ποὺ εἰς τὴν δύναμιν βέβαια εἶσαι πάρα πολὺ κατώτερος ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῷα, ἀλλ’ εἶσαι διωρισμένος ἄρχων τῶν ἀλόγων καὶ τῶν ἀψύχων³. Εἶσαι μὲν κατώτερος εἰς τὸν φυσικὸν ἔξοπλισμόν, ἀλλὰ μὲ τὸ λογικὸν ποὺ ἔχεις ἐπὶ πλέον δύνασαι νὰ ἔχεις ἀκόμη καὶ μέχρι τὸν ἴδιον τὸν οὐρανόν. Ἀν τὰ μάθωμεν αύτά, θὰ γνωρίσωμεν καλῶς τὸν ἔαυτόν μας, θὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεόν, θὰ προσκυνήσωμεν τὸν δημιουργόν, θὰ γίνωμεν δοῦλοι τοῦ Κυρίου, θὰ δοξάσωμεν τὸν Πατέρα, θ' ἀγαπήσωμεν αὐτὸν ποὺ μᾶς τρέφει, θὰ σεβασθῶμεν τὸν εὔεργέτην, δὲν θὰ παύσωμεν ποτὲ νὰ προσκυνοῦμεν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς μας τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης, αὐτὸν ποὺ μὲ τὸν πλοῦτον ποὺ ἥδη μᾶς ἔχάρισε πιστοποιεῖ καὶ ὅσα ὑπόσχεται, καὶ μὲ τὴν ἔμπειρίαν τῶν παρόντων μᾶς βεβαιώνει τὰ ὅσα

4 προσδοκῶμεν. Διότι ἔὰν τὰ πρόσκαιρα εἴνε τέτοια, τί εί-

5

6

νια; καὶ εἰ τὰ δρώμενα οὕτω καλά, ποταπά τὰ ἀδράτα; εἰ οὐρανοῦ μέγεθος μέτρον ἀνθρωπίνης διανοίας ἐκβαίνει, τῶν ἀδίων τὴν φύσιν τίς ἄρα νοῦς ἔξιχνιάσαι δυνήσεται; εἰ δὲ τῇ φθορᾷ ὑποκείμενος ἥλιος οὕτω καλός, οὕτω μέγας, δέখεται μὲν κινηθῆναι, εὐτάκτους δὲ τὰς περιόδους ἀποδιδούς, σύμμετρον μὲν ἔχων τὸ μέγεθος τῷ παντὶ, ὡστε μὴ ἐκβαίνειν τὴν πρὸς τὸ δλον ἀναλογίαν, τῷ δὲ κάλλει τῆς φύσεως οἴοντις διανυγῆς ἐμπρέπων τῇ κτίσει· εἰ ἀκόρεστος τούτους ἡ θέα, ποταπὸς τῷ κάλλει δὲ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος; εἰ τυφλῷ ζημίᾳ τοῦτον μὴ βλέπειν, ποταπὴ ζημία τῷ ἀμαρτωλῷ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς στερηθῆναι;

β'. Καὶ εἰπεν δὲ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ὡστε διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ήμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός. οὐρανὸς προειλήφει καὶ γῆ· τὸ φῶς ἐπὶ τούτοις δεδημούργητο· ημέρα καὶ νὺξ διεκέριτο· πάλιν στερέωμα καὶ ξηρᾶς φανέρωσις· τὸ ὄδαρ συνήθροιστο εἰς συνεστηκίαν καὶ ἀφωρισμένην συναγωγήν· ἡ γῆ πεπλήρωτο τοῖς οἰκείοις γεννήμασι, τά τε μυρία γένη τῶν βοτανῶν ἐκβλαστήσασα· καὶ παντοδαποῖς εἰδεσι φυτῶν εὐθηνούμένη. ἥλιος δὲ οὕπω τῇ καὶ σελήνῃ, ἵνα μήτε φωτὸς ἀρχηγὸν καὶ πατέρα τὸν ἥλιον δυνομάσωσι, μήτε τῶν ἐκ τῆς γῆς φυομένων δημιουργὸν οἱ τὸν Θεὸν ἀγνοήσαντες ἡγήσωνται. διὰ τοῦτο τετάρτη ημέρα, καὶ τότε εἰπεν δὲ Θεός Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ. δταν τὸν εἰπόντα διδαχθῆς, εὐθὺς τῇ ἐννοίᾳ σύναπτε τὸν ἀκούσαντα. εἰπεν δὲ Θεός Γενηθήτωσαν φωστῆρες· καὶ Ἐποίησεν δὲ Θεός τοὺς δύο φωστῆρας. τίς εἰπε καὶ τίς ἐποίησεν; οὐκ ἐννοεῖς ἐν τούτοις τὸ

νε τὰ αἰώνια; Καὶ ἀν τὰ δρατὰ εἶνε τόσον ὡραῖα, πόσον ὡραῖα εἶνε τὰ δάρατα; "Αν τοῦ οὐρανοῦ τὸ μέγεθος ὑπερβαίνῃ τὰ μέτρα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τῶν αἰώνιων τὴν φύσιν ποῖος νοῦς θὰ δυνηθῇ νὰ τὴν ἔξιχνιάσῃ; "Αν αὐτὸς δ φθαρτὸς ἥλιος εἶνε τόσον ὡραῖος, τόσον μέγας, τόσον ταχὺς εἰς τὴν κίνησιν καὶ ἀκριβής εἰς τὰς περιφοράς του, ἀν αὐτὸς ἔχῃ τὸ μέγεθος συμμετρικὸν ὡς πρὸς τὸ σύμπτων, ώστε νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τὴν ἀναλογίαν πρὸς αὐτό, διὰ δὲ τὸ φυσικὸν του κάλλος εἶνε τρόπον τινα ὀφθαλμὸς ὀλοκάθαρος ποὺ στολίζει τὴν κτίσιν, ἀν αὐτὸν δὲν χορταίνῃ κανεὶς νὰ τὸν βλέπῃ, ὅποιος πρέπει νὰ εἶνε εἰς τὸ κάλλος δ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης; "Αν εἶνε συμφορά εἰς τὸν τυφλὸν νὰ μὴ βλέπῃ αὐτὸν τὸν ἥλιον, πόση συμφορά εἶνε εἰς τὸν ἀμαρτωλὸν νὰ στερηθῇ τὸ ἀληθινὸν φῶς;

- 7 β'. «Καὶ εἶπεν δ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ώστε διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτὸς» (Γέν. 1,14). Πρῶτα ἔγιναν δ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· μετὰ δπ' αὐτὰ ἐδημιουργήθη τὸ φῶς· διεκρίθησαν ἡ ἡμέρα ἀπὸ τὴν νύκτα. "Ἐπειτα ἔγιναν τὸ στερέωμα καὶ ἡ φανέρωσις τῆς ξηρᾶς. Τὸ ὄνδωρ συνεκεντρώθη εἰς δμαδικήν καὶ καθωρισμένην· συναγωγήν. 'Η γῆ ἐγέμισε μὲ τὰ γεννήματά της, βλαστάνοντας καὶ τὰ ἀναρίθμητα εἴδη τῶν βιτανῶν,
- 8 πλούτιζομένη καὶ μὲ τὰ ποικίλα εἴδη τῶν φυτῶν. 'Ο ἥλιος δὲ ἀκόμη δὲν ὑπῆρχεν, οὔτε ἡ σελήνη, διὰ νὰ μὴ δυομάσουν τὸν ἥλιον δρχηγὸν καὶ πατέρα τοῦ φωτός, μήτε νὰ τὸν θεωρήσουν ὡς δημιουργὸν τῶν ὅσων φυτρώνουν ἀπὸ τὴν γῆν αὐτοὶ ποὺ ἡγνόησαν τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ἤλθεν ἡ τετάρτη ἡμέρα, καὶ τότε «εἶπεν δ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ». "Οταν μάθης ποῖος τὸ εἶπεν, ὀμέσως μὲ τὸν νοῦν σου σκέψου καὶ ποῖος τὸ ἤκουσεν· «Εἶπεν δ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες . . . καὶ ἐποίησεν δ Θεός τους δύο φωστῆρας» (Γέν. 1, 14 - 16). Ποῖος «εἶπε» καὶ ποῖος «ἐποίησε»; Δὲν ἔννοεις

διπλοῦν τῶν προσώπων; πανταχοῦ τῇ ἴστορίᾳ τὸ δόγμα
 9 τῆς θεολογίας μυστικῶς συμπαρέσπαρται. καὶ ἡ χρεία πρόσ-
 κειται τῆς τῶν φωστήρων γενέσεως· Εἰς φαῦσιν, φησίν,
 ἐπὶ τῆς γῆς. εἰ προειλήφει τοῦ φωτὸς ἡ γένεσις, πῶς νῦν
 δὲ ἥλιος πάλιν εἰς φαῦσιν λέγεται γεγονέναι; πρῶτον μὲν
 οὖν τῆς λέξεως τὸ ἰδιότροπον μηδένα σοι κινείτω γέλωτα,
 εἴπερ μὴ ἐπόμεθα ταῖς παρ' ὑμῖν ἐκλογαῖς τῶν ὁμιάτων μη-
 δὲ τὸ τῆς θέσεως αὐτῶν εὑρθμον ἐπιτηδεύομεν. οὐ γὰρ
 τορενταὶ λέξεων παρ' ὑμῖν οὐδὲ τὸ εὐηχον τῶν φωνῶν
 ἄλλὰ τὸ εὕσημον τῶν ὀνομάτων πανταχοῦ προτιμότερον.
 10 σκόπει τοίνυν εἰ μὴ διὰ τῆς φαύσεως ἀρχούντως ἐνέφηνεν
 δὲ ἐβούλετο· ἀντὶ γὰρ τοῦ φωτισμοῦ τὴν φαῦσιν εἴρηκεν.
 ἔστι δὲ οὐδὲν μαχόμενον τοῦτο τοῖς περὶ τοῦ φωτὸς εἰρη-
 μένοις. τότε μὲν γὰρ αὐτὴ τοῦ φωτὸς ἡ φύσις παρήχθη·
 νῦν δὲ τὸ ἥλιακὸν τοῦτο σῶμα ὅχημα εἶναι τῷ πρωτογόνῳ
 ἐκείνῳ φωτὶ παρεσκεύασται. ὡς γὰρ ἄλλο τὸ πῦρ καὶ ἄλλο
 δὲ λύχνος, τὸ μὲν τὴν τοῦ φωτίζειν δύναμιν ἔχον, τὸ δὲ παρα-
 φαίνειν τοῖς δεομένοις πεποιημένον, οὗτω καὶ τῷ καθαρω-
 τάτῳ ἐκείνῳ καὶ εἰλικρινεῖ καὶ ἀνέλῳ φωτὶ ὅχημα νῦν οἱ
 11 φωστῆρες κατεσκευάσθησαν. ὡς γὰρ δὲ ἀπόστολος λέγει
 τινὰς φωστῆρας ἐν κόσμῳ, ἄλλο δέ ἔστι φῶς τοῦ κόσμου
 τὸ ἀληθινόν, οὗ κατὰ μέθεξι οἱ ἄγιοι φωστῆρες ἐγίνοντο
 τῶν ψυχῶν, δις ἐπαίδευον τοῦ σκότους αὐτὰς τῆς ἀγνοίας
 ὀνόμενοι, οὗτω καὶ νῦν τὸν ἥλιον τοῦτον τῷ φανοτάτῳ
 ἐκείνῳ ἐπισκευάσας φωτὶ δὲ τῶν δλων δημιουργὸς περὶ τὸν
 κόσμον ἀνῆψε.

4. Σεῖς οἱ ἔξωκλητοι λόγιοι, ποὺ είρωνεύεσθε τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν τῆς δγίας Γραφῆς. 'Η δημοτικὴ γλῶσσα τῆς Γραφῆς ἦτο μέγα σκάνδαλον διὰ τὴν ἀρχαιότητα. 'Ο Αύγουστίνος διηλογεῖ δτὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρὸ τῆς μετανοίας του περιεφρόνει τὴν Γραφὴν δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον.

- μ' αύτά ὅτι δύο είνε τὰ πρόσωπα; Παντοῦ τὸ δόγμα τῆς
 9 θεολογίας σπείρεται μυστικῶς μαζὶ μὲ τὴν ιστορίαν. Λέ-
 γεται ἐπὶ πλέον καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας τῶν φω-
 στήρων· «εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς», λέγει. «Ἄν ἡ δημιουργία
 τοῦ φωτὸς ἔγινε προηγουμένως, πῶς τώρα πάλιν λέγεται
 ὅτι ὁ ἥλιος ἔγινε πρὸς φωτισμόν; Πρῶτα - πρῶτα βέβαια
 δὲν πρέπει νὰ γελᾶς καθόλου διὰ τὴν ἴδιοτυπίαν τῆς φρα-
 σεολογίας, ἀφοῦ δὲν ἀκολουθοῦμεν τὴν ἐπιλογὴν τῶν λέ-
 χεων ποὺ κάνετε σεῖς⁴, οὔτε ἀσχολούμεθα μὲ τὸ δὲν ἡ το-
 ποθέτησίς των ἀποδίδει ὡραῖον ρυθμόν. Διότι ἡμεῖς δὲν
 10 ἔχομεν τορνευτὰς ἐκφράσεων, οὔτε εὐήχους φράσεις, ἀλλὰ
 παντοῦ προτιμῶμεν τὴν σαφήνειαν τῶν λέξεων. Πρόσεχε
 λοιπὸν μόνον δὲν μὲ τὴν «φαῦσιν» δὲν ἔξεφρασεν ἐπαρκῶς
 αὐτὸ ποὺ ἥθελε· διότι ἔχρησιμοποιίσε τὴν λέξιν «φαῦσις»
 ἀντὶ τῆς λέξεως «φωτισμός». Αὐτὸ δῆμος δὲν ἀντιφάσκει
 καθόλου μὲ ὅσα ἐλέχθησαν διὰ τὸ φῶς. Διότι τότε μὲν ἐδη-
 μιουργήθη ἡ ἴδια ἡ φύσις τοῦ φωτός, ἐνῷ τώρα κατε-
 σκευάσθη τὸ ἥλιακὸν αὐτὸ σῶμα, διὰ νὰ είνε δχῆμα τοῦ
 πρωταρχικοῦ ἐκείνου, φωτός. «Οπως ἀλλο πρᾶγμα είνε
 τὸ πῦρ καὶ ἀλλο δ λύχνος, καὶ τὸ μὲν ἔνα ἔχει ἀπολύτως
 τὴν δύναμιν νὰ φωτίζῃ τὸ δὲ ἀλλο κατεσκευάσθη διὰ νὰ
 ἀκολουθῇ καὶ νὰ φέγγῃ εἰς ὅσους ἔχουν ἀνάγκην, ἔτσι καὶ
 διὰ τὸ καθαρώτατον ἐκεῖνο καὶ γνήσιον καὶ ἀντον φῶς
 11 κατεσκεύασθησαν τώρα ὡς δχῆματα οἱ φωστῆρες⁵. Διό-
 τι ὅπως δ ἀπόστολος λέγει κάποιους «φωστῆρας ἐν τῷ
 κόσμῳ» (Φιλ. 2,15), ἐνῷ ἀλλο είνε «τὸ φῶς τοῦ κόσμου
 τὸ ἀληθινὸν» (Ἰω. 1,9· 8,12), ἀπὸ τὸ δποῖον ἐλάμβανον
 οἱ ἄγιοι καὶ ἐγίνοντο φωστῆρες τῶν ψυχῶν ποὺ ἐπαι-
 δαγωγοῦσαν καὶ τὰς ἐσωζόν ἀπὸ τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας,
 ἔτσι καὶ τώρα δημιουργὸς τῶν ὅλων, κατασκεύαζοντας
 τὸν ἥλιον αὐτὸν ὡς φορεῖον τοῦ φωτεινοτάτου ἐκείνου
 φωτός, τὸν ἀναψε διὰ νὰ περιφέρεται πέριξ τοῦ κόσμου.

5. Πρβλ. δμιλίαν 2,25-32.

12 γ'. Καὶ μηδενὶ ἄπιστον εἶναι δοκείτω τὸ εἰρημένον, ὅτι ἄλλο μέν τι τοῦ φωτὸς ἡ λαμπρότης, ἄλλο δέ τι τὸ ὑποκείμενον τῷ φωτὶ σῶμα. πρῶτον μὲν οὖν ἐκ τοῦ τὰ σύνθετα πάντα οὕτω παρ' ἡμῶν διαιρεῖσθαι εἰς τε τὴν δεκτικὴν οὐσίαν καὶ εἰς τὴν ἐπισυμβᾶσαν αὐτῇ ποιότητα. ὡς οὖν ἔτερον μέν τι τῇ φύσει ἡ λευκότης ἔτερον δέ τι τὸ λελευκασμένον σῶμα, οὕτω καὶ τὰ νῦν εἰρημένα, διάφορα ὅντα τῇ φύσει, ἥνωται τῇ δυνάμει τοῦ κτίσαντος. καὶ μή μοι λέγε ἀδύνατα εἶναι ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων διαιρεῖσθαι. οὐδὲ γὰρ ἐγὼ τὴν διαιρεσιν τοῦ φωτὸς ἀπὸ τοῦ ἡλιακοῦ σώματος ἔμοι καὶ σοὶ δυνατὴν εἶναι φῆμι, ἀλλ' ὅτι ἡ ἡμῖν τῇ ἐπινοίᾳ ἐστὶ χωριστά, ταῦτα δύναται καὶ αὐτῇ τῇ ἐνεργείᾳ παρὰ τοῦ ποιητοῦ τῆς φύσεως αὐτῶν διαστῆναι. ἐπεὶ καὶ σοὶ τὴν καυστικὴν δύναμιν τοῦ πυρὸς ἀπὸ τῆς λαμπρότητος χωρίσαι ἀμήχανον ὁ δὲ Θεὸς παραδόξῳ θεάματι τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα ἐπιστρέψαι βουλόμενος, πῦρ ἐπέθηκε τῇ βάτῳ ἀπὸ μόρης τῆς λαμπρότητος ἐνεργοῦν τὴν δὲ τοῦ καίειν δύναμιν σχολάζουσαν ἔχον. ὡς καὶ ὁ ψαλμῳδὸς μαρτυρεῖ λέγων· Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός. δθεν καὶ ἐν ταῖς τῶν βεβιωμένων ἡμῖν ἀνταποδόσει λόγος τις ἡμᾶς ἐν ἀπορρήτῳ παιδεύει διαιρεθήσεσθαι τοῦ πυρὸς τὴν φύσιν, καὶ τὸ μὲν φῶς εἰς ἀπόλαυσιν τοῖς δικαίοις, τὸ δὲ τῆς καύσεως ὁδυ-

13 νηρὸν τοῖς κολαζομένοις ἀποταχθήσεσθαι. ἐπειτα μέντοι καὶ ἐκ τῶν περὶ σελήνην παθῶν δυνατὸν ἡμᾶς τὴν πίστιν τῶν ζητουμένων εὑρασθαι. λήγουσα γὰρ καὶ μειουμένη, οὐχὶ τῷ παντὶ ἑαυτῆς σώματι δαπανᾶται, ἀλλὰ τὸ περικείμενον φῶς ἀποτιθεμένη καὶ προσλαμβάνουσα πάλιν

14

15

6. Δηλαδὴ σχίζει τὴν οὐσίαν τοῦ πυρὸς εἰς τὰ δύο, τὴν λάμψιν καὶ τὴν καυστικότητα. Ἐρμηνεία ὀλληγορική.

- 12 γ'. Καὶ κανεὶς νὰ μὴ νομίσῃ ἀπίστευτον αὐτὸ ποὺ εἶπα, δτι ἄλλο μὲν εἰνε ἡ λαμπρότης τοῦ φωτὸς καὶ ἄλλο τὸ σῶμα ποὺ ὑποβαστάζει τὸ φῶς. Πρῶτα - πρῶτα ἀποδεικνύεται αὐτὸ ἐκ τοῦ δτι εἰς τὸν κόσμον μας ὅλα εἰνε σύνθετα καὶ ὅλα διαιροῦνται ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν οὐσίαν ποὺ δέχεται ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἴδιοτητα ποὺ γίνεται δεκτὴ ὑπ' αὐτῆς. "Οπως λοιπὸν ἄλλο πρᾶγμα εἰνε κατὰ τὴν φύσιν ἡ λευκότης καὶ ἄλλο τὸ σῶμα ποὺ ἐλευκάνθη, ἔτσι καὶ αὐτὰ ποὺ εἶπα τώρα, ἐνῷ εἰνε διαφορετικὰ εἰς τὴν φύσιν των,
- 13 ἡνώθησαν μὲ τὴν δύναμιν τοῦ δημιουργοῦ. Καὶ μὴ μοῦ λέγεις δτι αὐτὰ εἰνε ἀδύνατον νὰ χωρισθοῦν τὸ ἔνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Διότι οὔτε καὶ ἕγὼ λέγω δτι ὁ χωρισμὸς τοῦ φωτὸς ἀπὸ τὸ ἡλιακὸν σῶμα εἰνε δυνατὸν εἰς ἐμὲ καὶ σέ, ἀλλ' δτι αὐτὰ ποὺ ἡμεῖς τὰ χωρίζομεν φανταστικῶς, ὁ δημιουργὸς τῆς φύσεώς των δύναται νὰ τὰ χωρίσῃ καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα. "Αλλως τε σὺ μὲ κανένα τρόπον δὲν δύνασαι νὰ χωρίσῃς καὶ τὴν καυστικήν δύναμιν τοῦ πυρὸς ἀπὸ τὴν λαμπρότητά του.
- 14 "Ἐνῷ ὁ Θεός θέλοντας νὰ δώσῃ εἰς τὸν δοῦλον του ἔνα παράδοξον θέαμα, ἔβαλεν εἰς τὴν βάτον ἔνα πῦρ ποὺ ἐνεργοῦσε μόνον μὲ τὴν λαμπρότητά του καὶ δὲν εἶχε καθόλου τὴν καυστικήν του δύναμιν ("Εξ. 3,2). "Ἐτσι καὶ ὁ ψαλμῶδος μαρτυρεῖ καὶ λέγει· «Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός» (Ψαλ. 28,7) ⁶. Διὰ τοῦτο καὶ δταν θὰ γίνη ἡ ἀνταπόδοσις τῶν πράξεών μας, καθὼς μᾶς διδάσκει ἔνας ἀπόρρητος λόγος⁷, θὰ χωρισθῇ (εἰς τὰ δύο) ἡ φύσις τοῦ πυρός, καὶ τὸ μὲν φῶς θὰ εἰνε διὰ νὰ τὸ ἀπολαμβάνουν οἱ δίκαιοι, ἡ δὲ δύσινηρὰ καῦσις θὰ δοθῇ εἰς τοὺς κολαζομένους. "Αλλως τε καὶ ἀπὸ τὰ φαινόμενα τῆς σελήνης δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν αὐτὰ ποὺ ἐρευνῶμεν. Διότι δταν φθίνῃ καὶ μικραίνῃ, δὲν τρώγεται ὅλον τὸ σῶμα της, ἀλλὰ ξεντύνεται μόνον τὸ φῶς ποὺ φορεῖ

7. «Λόγος τις ἐν ἀπορρήτῳ» ἐννοεῖ ἀπόκρυφον βιβλίον.

έλαττώσεως ἡμῖν καὶ αὐξήσεως τὰς φαντασίας παρέχεται.
 τοῦ δὲ μὴ αὐτὸ τὸ σῶμα αὐτῆς ληγούσης ἀπαναλίσκεσθαι
 ἐναργές μαρτύριον τὰ δρώμενα. ἔξεστι γάρ σοι καὶ ἐν καθαρῷ
 τῷ ἀέρι καὶ πάσης ἀχλύος ἀπηλλαγμένῳ, δταν μάλιστα μη-
 νοειδής τυγχάνῃ κατὰ τὸ σχῆμα, ἐπιτηρήσαντι κατιδεῖν
 τὸ ἀλαμπὲς αὐτῆς καὶ ἀφώτιστον ὑπὸ τηλικαύτης ἀψίδος
 περιγραφόμενον, ἥλικη ἐν ταῖς πανσελήνοις τὴν πᾶσαν αὐ-
 16 τὴν ἐκπληροῦ. ὥστε τηλανγῶς ἀπηρτισμένον καθορᾶσθαι
 τὸν κύκλον τῷ περιλαμπομένῳ μέρει τὸν σκιερὸν καὶ ἀε-
 ρώδη κόλπον συναναφερούσης τῆς δψεως. καὶ μή μοι λέγε
 ἐπείσακτον εἶναι τῆς σελήνης τὸ φῶς, διότι μειοῦται μὲν
 πρὸς ἥλιον φερομένη, αὐξεται δὲ πάλιν ἀφισταμένη. οὐ-
 δὲ γὰρ ἐκεῖνο ἡμῖν ἔξετάζειν ἐν τῷ παρόντι πρόκειται,
 ἀλλ' δτι ἐτερον μὲν αὐτῆς τὸ σῶμα ἐτερον δὲ τὸ φωτίζον.
 17 τοιοῦτον δή τι μοι νδει καὶ ἐπὶ τοῦ ἥλιου. πλὴν δτι δὲ μὲν λα-
 βῶν ἀπαξ καὶ ἐγκεκραμένον ἔαντῷ τὸ φῶς ἔχων, οὐκ ἀπο-
 τίθεται· ἡ δὲ συνεχῶς οἶον ἀποδυομένη καὶ πάλιν ἐπαμφια-
 ζομένη τὸ φῶς, δι' ἔαντῆς καὶ τὰ περὶ τοῦ ἥλιον εἰρημένα
 πιστοῦται. οὗτοι καὶ διαχωρίζειν ἐτάχθησαν ἀνὰ μέσον τῆς
 ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός. ἄνω μὲν γὰρ διεχώρισεν
 δ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους·
 τότε δὲ τὴν φύσιν αὐτῶν πρὸς τὸ ἐναντίον ἀπέστησεν, ὥστε
 ἀμίκτως ἔχειν πρὸς ἀλληλα καὶ φωτὶ πρὸς σκότος μηδεμίαν
 18 εἶναι κοινότητα. δ γὰρ ἐν ἡμέρᾳ ἔστιν ἡ σκιά, τοῦτο οἴεσθαι
 χρὴ ἐν νυκτὶ τοῦ σκότους εἶναι τὴν φύσιν. εἰ γὰρ πᾶσα σκιὰ
 αὐγῆς τινος διαφαινούσης ἀντικειμένως τῷ φωτὶ ἀπὸ τῶν
 σωμάτων ἐκπίπτει, καὶ ἔωθεν μὲν πρὸς δυσμὰς τέταται,

8. Ἐννοεῖτ τὸ χεῖλος τοῦ σεληνιακοῦ δίσκου ποὺ φαίνεται πάντοτε.

- καὶ ἔπειτα τὸ ξαναφορεῖ, καὶ ἔτσι μᾶς δίνει τὴν ψευδῆ ἐντύπωσιν δτὶ ἐλαττώνεται καὶ αὐξάνεται. "Οτι δὲ δὲν καταναλίσκεται τὸ ίδιον τὸ σῶμα της, δταν φθίνῃ, μαρτυροῦν σαφῶς αὐτὰ ποὺ βλέπομεν. Δύνασαι, δταν ἡ ἀτμόσφαιρα εἰνε καθαρὰ καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ κάθε δμίχλην, καὶ κυρίως δταν ἡ σελήνη ἔχει τὸ σχῆμα δρεπανοειδές, νὰ παρατηρήσῃς καὶ νὰ ἴδῃς μὲ προσοχὴν δτὶ τὸ ἀλαμπὲς καὶ ἀφώτιστον μέρος της ἔχει γύρω - γύρω μίαν στεφάνην τέτοιαν, ποὺ τὴν περιβάλλει ὀλην καὶ δταν εἰνε πανσέ-
- 16 ληνος⁸. "Ετσι, καθὼς κοιτάζομεν τὴν σκιερὰν καὶ σκοτεινὴν ἐπιφάνειαν μαζὶ μὲ τὸ κυκλικῶς φωτιζόμενον μέρος, φαίνεται ὀλοκάθαρα ὁ φωτεινὸς κύκλος ὠλοκληρωμένος. Καὶ μὴ μοῦ λέγεις δτὶ τὸ φῶς τῆς σελήνης εἰνε ἐπίκτητον, διότι ἐλαττώνεται μὲν δταν πλησιάζῃ τὸν ἥλιον, αὐξάνεται δὲ πάλιν δταν ἀπομακρύνεται. Καὶ δὲν ἔχετάζομεν τώρα τὸ θέμα ἑκεῖνο, ἀλλὰ τὸ δτὶ ἄλλο πρᾶγμα εἰνε τὸ σῶμα της
- 17 καὶ ἄλλο τὸ φῶς της. Κάτι τέτοιον πρέπει νὰ φαντασθῆσ καὶ διὰ τὸν ἥλιον. Μὲ τὴν διαφορὰν δτὶ ἑκεῖνος μὲν ἔλαβε τὸ φῶς μίαν φορὰν καὶ τὸ κρατεῖ ἀναμεμιγμένον μὲ τὴν μᾶζαν του, καὶ δὲν τὸ ἀφήνει· ἐνῷ ἡ σελήνη συνεχῶς ξεντύνεται τρόπον τινα τὸ φῶς καὶ τὸ ξαναφορεῖ, καὶ ἔτσι μ' αὐτὰ ποὺ κάνει πιστοποιεῖ καὶ ὅσα βλέπομεν νὰ γίνωνται εἰς τὸν ἥλιον. Αύτοὶ ἀκριβῶς (οἱ δύο φωστῆρες) ἐτάχθησαν νὰ χωρίζουν τὴν ἡμέραν ἀπὸ τὴν νύκτα. Διότι εἰς μὲν τὴν ἀρχὴν «διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους» (Γέν. 1,4), τότε δὲ τὰ ἀπεμάκρυνε καὶ τὰ ἔχώρισεν εἰς δύο ἀντιθέτους θέσεις, ὡστε νὰ μὴ ἀναμιγνύωνται μεταξύ των καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ τίποτε τὸ κοινὸν με-
- 18 ταξὺ φωτὸς καὶ σκότους. "Ο, τι εἰνε ἡ σκιὰ τὴν ἡμέραν, αὐτὸ εἰνε τὸ σκότος τὴν νύκτα. Διότι ἀν κάθε σκιὰ πίπτει ἀπὸ κάποιον σῶμα, δταν πίπτῃ ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐνα φῶς, καὶ ἡ σκιὰ πίπτῃ ἀπὸ τὴν πλευρὰν τὴν ἀντίθετον ἑκείνης ἐκ τῆς δποίας ἔρχεται τὸ φῶς, καὶ ἀν τὸ μὲν πρωὶ ἡ σκιὰ ἐκτείνεται πρὸς δυσμάς, τὸ δὲ ἀπόγευμα στρέφεται

έσπέρας δὲ πρὸς ἀνατολὴν ἀποκλίνει, ἐν δὲ τῇ μεσημβρίᾳ ἀρκτώα γίνεται, καὶ ἡ νὺξ ἐπὶ τὸ ἐναυτίον ταῖς ἀκτῖσιν ὑποχωρεῖ, οὐδὲν ἔτερον οὖσα κατὰ τὴν φύσιν ἡ σκίασμα γῆς. ὡς γὰρ ἐν ἡμέρᾳ ἡ σκιὰ τῷ ἀντιφράσσοντι τὴν αὐγὴν παρ-
 19 φίσταται, οὕτως ἡ νὺξ σκιαζομένου τοῦ περὶ γῆν ἀέρος σιν-
 ιστασθαι πέφυκε. τοῦτο τοίνυν ἔστι τὸ εἰρημένον, διτὶ Διεχώ-
 ρισεν ὁ Θεός ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκό-
 τους· ἐπειδὴ τὸ σκότος ὑποφεύγει τοῦ φωτὸς τὰς ἐπιδρο-
 μάς, ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ φυσικῆς αὐτοῖς τῆς ἀλλοτριώ-
 σεως κατασκευασθείσης πρὸς ἄλληλα. νῦν δὲ ἥλιον ἐπέταξε
 τοῖς μέτροις τῆς ἡμέρας· καὶ σελήνην, δταν ποτὲ πρὸς τὸν
 ἴδιον κύκλον ἀπαρτισθῆ, ἀρχηγὸν ἐποίησε τῆς νυκτός. σχε-
 δὸν γὰρ τότε κατὰ διάμετρον οἱ φωστῆρες ἄλλήλοις ἀντι-
 καθίστανται. ἀνατέλλοντος μὲν γὰρ τοῦ ἥλιου ἐν ταῖς παν-
 σελήνοις, καταφέρεται πρὸς τὸ ἀφανὲς ἡ σελήνη· δυομένου
 δὲ πάλιν τοῦ ἥλιου, αὕτη πολλάκις ἐξ ἀνατολῶν ἀντανίσχει.
 εὶ δὲ κατὰ τὰ ἄλλα σχήματα οὐ συναπαρτίζεται τῇ νυκτὶ
 τὸ σεληναῖον φῶς, οὐδὲν πρὸς τὸν προκείμενον λόγον.
 πλὴν δταν ἔαυτῆς τελειοτάτη τιγχάνη, κατάρχει μὲν
 τῆς νυκτός τῷ ἴδιῳ φωτὶ τὰ ἀστρα ὑπεραγάζουσα καὶ τὴν γῆν
 περιλάμπουσα, ἐξ ἵσου δὲ πρὸς τὸν ἥλιον τοῦ χρόνου διαι-
 ρεῖται τὰ μέτρα.

20 δ'. Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς
 ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς. ἀναγκαῖαι πρὸς τὸν ἀνθρώπινον
 βίον αἱ ἀπὸ τῶν φωστήρων σημειώσεις. ἐὰν γὰρ μή τις πέ-
 ρα τοῦ μέτρου τὰ ἀπὸ αὐτῶν σημεῖα περιεργάζηται, χρησί-
 μους αὐτῶν τὰς ἐκ τῆς μακρᾶς ἐμπειρίας παρατηρήσεις
 ενδρήσει. πολλὰ μὲν γὰρ περὶ ἐπομβρίας ἔστι μαθεῖν πολλὰ
 δὲ περὶ αὐχμῶν καὶ πνευμάτων κινήσεως, μερικῶν

πρὸς τὴν ἀνατολήν, τὴν δὲ μεσημβρίαν πρὸς βορρᾶν,
ἔτσι καὶ ἡ νῦν προχωρεῖ πρὸς τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν
ἀπ' ἐκείνην ἐκ τῆς δυοῖς ἔρχονται αἱ (ἡλιακαὶ) ἀκτίνες,
καὶ δὲν εἰνε τίποτε ἄλλο εἰς τὴν φύσιν της παρὰ σκιὰ
τῆς γῆς. Διότι δπως τὴν ἡμέραν ἡ σκιὰ δημιουργεῖται
δίπλα εἰς τὸ σῶμα ποὺ φράσσει τὸ φῶς, ἔτσι καὶ ἡ νῦν
ἐκ φύσεως γίνεται ὅταν σκιάζεται ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς γῆς.

19 Αὔτὸ λοιπὸν σημαίνει δ λόγος δτι «διεχώρισεν δ Θεὸς
ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους». Διότι
τὸ σκότος φεύγει ἐνώπιον τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ φωτός, ἀφοῦ
κατὰ τὴν πρώτην δημιουργίαν κατεσκευάσθησαν ἔτσι, ὥσ-
τε ἐκ φύσεως νὰ εἰνε ἀντίθετα τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Καὶ
τώρα ἔβαλε τὸν ἥλιον νὰ μετρῇ τὴν ἡμέραν· τὴν δὲ σελήνην,
ὅταν ἔχῃ ὠλοκληρωμένον τὸν δίσκον της, τὴν ἔκανεν ἀρ-
χηγὸν τῆς νυκτός. Διότι τότε οἱ δύο αὐτοὶ λαμπτήρες
λαμβάνουν θέσεις σχεδὸν ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτους. «Οταν
μὲν ἀνατέλλῃ δ ἥλιος, κατὰ τὴν περίοδον τῶν πανσελή-
νων ἡ σελήνη δύει καὶ ἀφανίζεται, ὅταν δὲ πάλιν δ ἥλιος
δύῃ, αὐτὴ πολλάκις προθύάλλει ἀπὸ τὴν ἀνατολήν. Ἐάν
δὲ εἰς τὰς ἄλλας φάσεις της δὲν συμπίπτῃ ἡ ἀνατολή καὶ ἡ
δύσις τῆς σελήνης μὲ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς νυκτός,
δὲν ἔχει νὰ κάνῃ μ' αὐτὸ ποὺ λέγω τώρα. Πάντως ὅταν
εἰνε πανσέληνος, ἀρχηγεύει μὲν εἰς τὴν νύκτα καὶ σβήνει
σχεδὸν τὰ ἄστρα μὲ τὸ ἴσχυρότερον φῶς της καὶ καταφω-
τίζει τὴν γῆν, μοιράζεται δὲ τὸν χρόνον μαζὶ μὲ τὸν ἥλιον
ἔξ ίσου.

20 δ'. «Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς
ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς» (Γέν. 1,14). Εἰνε ἀναγκαῖαι διὰ
τὸν ἀνθρώπινον βίον αἱ ἐπισημάνσεις ποὺ κάνουν οἱ (δύο)
φωστῆρες. Διότι δὲν κανεὶς δὲν περιεργάζεται πέραν τοῦ
μέτρου τὰ σημεῖα ποὺ μᾶς δίνουν αὐτοὶ, θὰ εὔρῃ χρησίμους
τὰς παρατηρήσεις των ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν μακρὰν
πεῖραν. Εἰνε δυνατὸν νὰ μάθῃ κανεὶς πολλὰ διὰ τὸ πότε
θὰ βρέξῃ καὶ πολλὰ διὰ τὸ πότε θὰ κάνῃ ξηρασίαν καὶ θὰ

καθόλον, βιαίων ἢ ἀνειμένων. ἐν γάρ τι τῶν ἀπὸ τοῦ ἡλίου παραδεικνυμένων καὶ δὲ Κύριος ἡμῖν παραδέδωκεν εἰπών, δτι Χειμὼν ἔσται, στυγνάζει γὰρ πυρράζων δὲ οὐδανός. ἐπειδὰν γὰρ δι' ἀχλύος ἢ ἀναφορὰ γένηται τοῦ ἡλίου, ἀμαυροῦνται μὲν αἱ ἀκτῖνες, ἀνθρακώδης δὲ καὶ ὑφαιμός τὴν χρόαν δρᾶται, τῆς παχύτητος τοῦ ἀέρος ταύτην ἐμποιούσης τὴν φαντασίαν ταῖς ὅψεσι. μὴ διαχεθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς ἀκτῖνος δὲ πεπυκνωμένος τέως καὶ συνεστῶς ἀήρ, δῆλός ἐστι διὰ τὴν ἐπίρροιαν τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀτμῶν κρατηθῆναι μὴ δυνηθείς, ἀλλὰ τῷ πλεονασμῷ τοῦ ὑγροῦ χειμῶνα ἐπάξων τοῖς χωρίοις περὶ ἀ συναθροίζεται. δμοίως δὲ καὶ ἐπειδὰν ἡ σελήνη περιλιμνάζηται· καὶ τῷ ἡλίῳ δὲ δταν αἱ λεγόμεναι ἄλωες περιγραφῶσιν, ἢ ὕδατος ἀερίου πλῆθος ἢ πνευμάτων βιαίων κίνησιν ὑποφαίνονται· ἢ καὶ οὓς ὀνομάζονται ἀνθηλίους, δταν συμπεριτρέχωσι τῇ τοῦ ἡλίου φορᾷ, συμπτωμάτων τιῶν ἀερίων σημεῖα γίνεται. ὥσπερ οὖν καὶ αἱ φάρδοι αἱ κατὰ τὴν χρόαν τῆς Ἰριδος εἰς δρθὸν τοῖς νέφεσιν ἐμφαινόμεναι δμβρούς ἢ χειμῶνας ἔξαισίους ἢ δλως τὴν ἐπὶ πλεῖστον μεταβολὴν τοῦ ἀέρος ἐνδείκνυνται. πολλὰ δὲ καὶ περὶ σελήνην ἀνδρομένην ἢ λήγουσαν οἱ τούτοις ἐσχολακότες τετηρήκασι σημειώδη, ὡς τοῦ περὶ γῆν ἀέρος ἀναγκαίως τοῖς σχήμασιν αὐτῆς συμμεταβαλλομένουν. λεπτὴ μὲν γὰρ οὖσα περὶ τρίτην ἡμέραν καὶ καθαρά, σταθερὰν εὐδίαν κατεπαγγέλλεται· παχεῖα δὲ ταῖς κεραίαις καὶ ὑπέρυθρος φαινομένη, ἢ ὕδωρ λάβρον ἀπὸ νεφῶν ἢ νότου βιαιάν κίνησιν ἀπειλεῖ. τὴν δὲ ἐκ τούτων σημείωσιν δσον τῷ βίῳ παρέχεται τὸ ὠφέλιμον, τίς ἀγνοεῖ; ἔξεστι μὲν γὰρ

9. «Ἀνθήλιος» ἢ ἀντήλιος· εἶδωλον τοῦ ἡλίου ἐμφανιζόμενον ἀπέναντι αὐτοῦ. Είνε μετεωρολογικὸν φαινόμενον.

- πνεύσουν δάνειοι τοπικοί ή γενικοί, ισχυροί ή χαλαροί. Διότι ἔνα ἀπό τὰ σημάδια ποὺ δεικνύει ό τίλιος μᾶς τὸ παρέδωκε καὶ ό Κύριός μας, ὅταν εἴπεν δτι «χειμώνας ἔσται· στυγνάζει γάρ πυρράζων ό ούρανός» (Ματθ. 13, 3). "Οταν ό τίλιος περνᾷ ἀνάμεσα ἀπό διμίχλην, σπάει ή λάμψις τῶν ἀκτίνων του, καὶ ό ἴδιος φαίνεται εἰς τὸ χρῶμα σὰν (ἀναμμένον) κάρβουνον καὶ σὰν αἷμα, διότι ή πυκνότης τοῦ (διμιχλώδους) ἀέρος δίνει εἰς τοὺς δρθαλμούς μας αὐτὴν τὴν ψευδῆ εἰκόνα. Καὶ ἂν δὲν διαλυθῇ ἀπό τὰς ἡλιακὰς ἀκτίνας ή μέχρι στιγμῆς πυκνωμένη καὶ πηκτή ἀτμόσφαιρα φαίνεται δτι δὲν δύναται νὰ συγκρατηθῇ ἄλλο, ἐπειδὴ συνεχῶς βέουν ἐπάνω της οἱ ἀτμοὶ τῆς γῆς, καὶ δτι λόγω τοῦ πλεονασμοῦ τοῦ ὑγροῦ στοιχείου θὰ ἐπιφέρῃ κακοκαιρίαν εἰς τοὺς τόπους ὑπεράνω τῶν δποίων συγκεντρώνεται. Ἐπίσης δὲ καὶ ὅταν ή σελήνη ἔμφανίζῃ γύρω - γύρω λιμνην· καὶ τὸν τίλιον ὅταν τὸν περικυκλώνουν τὰ λεγόμενα ἀλώνια, δεικνύουν δτι ή θὰ πέσῃ πολλὴ βροχὴ ἀπό τὴν ἀτμόσφαιραν ή θὰ πνεύσουν βίαιοι δάνειοι. "Η καὶ οἱ λεγόμενοι ἀνθήλιοι⁹, δταν τρέχουν μαζὶ μὲ τὸν τίλιον εἰς τὴν περιφοράν του, σημαίνουν δτι θὰ συμβοῦν ὠρισμένα μετεωρολογικὰ φαινόμενα. "Ετσι λοιπὸν καὶ αἱ βαθδώσεις ποὺ φαίνονται μέσα εἰς τὴν ἔγχρωμον ζώνην τῆς Ἱριδος κάθετοι πρὸς τὰ σύννεφα εἶνε ἐνδείξεις βροχῶν ή ὑπερβολικῶν κακοκαιριῶν ή γενικῶς μεγίστης ἀτμοσφαιρικῆς μεταβολῆς. Οἱ δὲ εἰδικοὶ εἰς αὔτὰ ἐπεσήμαναν πολλὰς ἐνδείξεις καὶ εἰς τὴν φθίσιν ή αὔξησιν τῆς σελήνης, διότι ή ὑπεράνω τῆς γῆς ἀτμόσφαιρα μεταβάλλεται κατ' ἀνάγκην συμφώνως πρὸς τὰς φάσεις αὐτῆς. "Οταν μὲν εἶνε λεπτὴ καὶ καθαρὰ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ὑπόσχεται σταθεράν καλοκαιρίαν· ὅταν δὲ φαίνεται παχεῖα εἰς τὰ ἄκρα τοῦ δρεπάνου καὶ κάπως κοκκίνη, προμηνύει ὀπειλητικῶς ή βροχὰς καταρρακτώδεις ή βιαίαν πνοήν νοτίου ἀνέμου. Ποῖος δὲ ἀγνοεῖ πόσην ὠφέλειαν παρέχουν εἰς τὴν ζωήν μας τὰ προγνωστικὰ αὐτά; Διότι δύναται μὲν ό ναυτικὸς νὰ κρατῇ

τῷ πλωτῆρι εἶσω λιμένων κατέχειν τὸ σκάφος, τοὺς ἐκ τῶν πνευμάτων κινδύνους προορωμένω. ἔξεστι δὲ τῷ ὁδοιπόρῳ πόρρωθεν ἐκκλίνειν τὰς βλάβας, ἐκ τῆς στυγνότητος τοῦ ἀέρος τὴν μεταβολὴν ἀναμένοντι. γεωργοὶ δὲ οἱ περὶ τὰ σπέρματα καὶ τὰς τῶν φυτῶν θεραπείας πονούμενοι πάσας ἐντεῦθεν εὐρίσκουσι τὰς εὐκαιρίας τῶν ἔργων. ἥδη δὲ καὶ τῆς τοῦ παντὸς διαλύσεως ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἀστροῖς σημεῖα φανήσεσθαι ὁ Κύριος προηγόρευσεν. Ὁ ἡλίος μεταστραφῆσεται εἰς αἷμα, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. ταῦτα σημεῖα τῆς τοῦ παντὸς συμπληρώσεως.

24 ε'. Ἀλλ' οἱ ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶντες ἐπὶ τὴν συνηγορίαν τῆς γενεθλιαλογίας τὸν λόγον ἔλκουσι καὶ λέγουσι προσηρτῆσθαι τὴν ἡμετέραν ζωὴν τῇ κινήσει τῶν οὐρανίων καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τῶν ἀστρων γίνεσθαι παρὰ τῶν Χαλδαίων τὰς σημειώσεις τῶν περὶ ἡμᾶς συμπτωμάτων. καὶ ἀπλοῦν ὄντα τῆς Γραφῆς τὸν λόγον, Ἐστωσαν εἰς σημεῖα, οὐχὶ τῶν περὶ τὸν ἀέρα τροπῶν οὐδὲ τῶν περὶ τὰς ὥρας μεταβολῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς τῶν βίων ἀποκληρώσεως πρὸς τὸ δοκοῦν ἔαυτοῖς ἔξακούοντι. τί γάρ φασιν; δτι τῶνδε μὲν τῶν κινουμένων ἀστρων ἡ ἐπιπλοκὴ πρὸς τοὺς ἐν τῷ ζωδιακῷ κειμένους ἀστέρας κατὰ τοιόνδε σχῆμα συνελθόντων ἀλλήλοις, τὰς τοιάσδε γενέσεις ἀποτελεῖ· ἡ δὲ

10. Αὗτοὶ ποὺ τὸ παραξηλώνουν, οἱ ὑπερβολικοί.

11. «Γενεθλιαλογία»· εἶδος μαντείας. Ὁταν ἐγεννᾶτο ενα παιδί, οἱ ἀρχαῖοι δεισιδαίμονες ἐκάλουν ἓνα ἀστρολόγον, διὰ νὰ παρατηρήσῃ εἰς ποῖον ἀκριβῶς ἀστερισμὸν ἢ ζώδιον ἐγενήθη καὶ νὰ τοὺς εἰπῇ τὸ μέλλον καὶ τὴν τύχην του.

12. «Χαλδαῖοι»· Οἱ πρῶτοι καὶ περιφημότεροι ἀστρονόμοι, ἀστρο-

τὸ σκάφος του ἐντὸς λιμένος, ἐφ' ὅσον προβλέπει τοὺς κινδύνους τῶν δινέμων. Δύναται δὲ ὁ δδοιπόρος ν' ἀποφεύγῃ τὰς θεομηνίας, ἐφ' ὅσον ἀπὸ τὴν ἀγριεμένην μορφὴν τῆς ἀτμοσφαίρας προβλέπει τὴν (καιρικήν) μεταβολήν. Οἱ δὲ γεωργοὶ ποὺ δισχόλοῦνται μὲ τὰς σποράς καὶ τὰς καλλιεργείας τῶν φυτῶν, ἀπ' ἑδῶ καταλαβαίνουν πάντοτε τὸν κατάλληλον διὰ τὰς ἔργασίας των καιρόν. Ἀκόμη δὲ καὶ τῆς συντελείας τοῦ κόσμου τὰ σημεῖα θὰ φανοῦν εἰς τὸν ῥ̄λιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα, καθὼς προείπεν δ Κύριος: «Ο ῥ̄λιος μεταστραφήσεται εἰς αἷμα καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς» (Ματθ. 24,29). Αὐτὰ είνε σημεῖα τῆς συντελείας τοῦ κόσμου.

24 ε'. Ἐλλ' αὐτοὶ ποὺ πηδοῦν πέρα ἀπὸ τὸ σκάμμα¹⁰, τανύζουν αὐτὸ τὸ χωρίον, διὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴν γενεθλιαλογίαν¹¹, καὶ λέγουν δτι ἡ ζωὴ μας ἔξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κίνησιν τῶν οὔρανίων σωμάτων. Καὶ διὰ τοῦτο, λέγουν, οἱ Χαλδαῖοι¹² ἀπὸ τὰ ἄστρα συμπεραίνουν τὸ μέλλον μας. Καὶ ἐνῷ ὁ λόγος τῆς Γραφῆς είνε ἀπλοῦς, αὐτοὶ τὸν ἀκούουν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν των ὡς ἔχῆς: «Ἐστωσαν εἰς σημεῖα», δχι τῶν ἀτμοσφαιρικῶν μεταβολῶν οὔτε τῶν ἐποχιακῶν καιρικῶν μεταβολῶν, ἀλλὰ τῆς τύχης τῆς ζωῆς. Καὶ τί λέγουν; «Οτι ὁ μὲν συνδυασμὸς τῶν τάδε καὶ τάδε κινουμένων ἄστρων μὲ τοὺς ἀστέρας ποὺ εύρισκονται εἰς τὸν ζωδιακὸν κύκλον, δταν συναντηθοῦν κατὰ τὸ τάδε σχῆμα, δημιουργεῖ τὴν τάδε τύχην· ἐνῷ

λόγοι καὶ μάγοι ήσαν οἱ Χαλδαῖοι, δηλαδὴ οἱ Βαβυλώνιοι. Διὰ τοῦτο αὐτοὶ ἤσχολοῦντο πολὺ μὲ τὴν γενεθλιαλογίαν ἐπὶ πληρωμῇ βέβαια. Ἐπειτα δμως ἐπεκράτησε νὰ λέγωνται Χαλδαῖοι δλοι οἱ ἀστρολόγοι, καὶ δν ἀκόμη δὲν ήσαν Χαλδαῖοι εἰς τὴν φυλήν. Ὁπως σήμερον λέγεται Γύφτος κάθε χαλκεὺς ἢ σιδηρουργὸς καὶ Γύφτισσα κάθε μάγισσα, ἀκόμη καὶ δν δὲν είνε Γύφτοι. Οἱ Χαλδαῖοι ποὺ δναφέρει ἑδῶ δ Μ. Βασίλειος είνε εἰς τὸ ἐπάγγελμα Χαλδαῖοι, χωρὶς νὰ είνε ἀπαραιτήτως καὶ εἰς τὴν φυλήν. Καὶ δ Διογένης Λαέρτιος (Βίοι φιλ. 9, 34) λέγει δτι «Δημόκριτος μάγων τινῶν διήκουσε καὶ Χαλδαίων».

τοιάδε σχέσις τῶν αὐτῶν τὴν ἐναντίαν ἀποκλήρωσιν τοῦ
 25 βίου ποιεῖ. περὶ ὧν οὐκ ἄχρηστον ἵσως σαφηνείας ἔνεκεν
 μικρὸν ἀνωθεν ἀναλαβόντας εἰπεῖν. ἐρῶ δὲ οὐδὲν ἐμαυτοῦ
 ἴδιον, ἀλλὰ τοῖς αὐτῶν ἐκείνων πρὸς τὸν κατ' αὐτῶν ἔλεγχον
 ἀποχρήσομαι, τοῖς μὲν ἡδη προειλημμένοις εἰς τὴν βλάβην
 ἵστιν τινα παρεχόμενος, τοῖς δὲ λοιποῖς ἀσφάλειαν πρὸς τὸ
 μὴ τοῖς δμοίοις περιπεσεῖν. οἱ τῆς γενεθλιαλογίας ταύτης
 εὑρεταί, καταμαθόντες δτι ἐν τῷ πλάτει τοῦ χρόνου πολλὰ
 τῶν σχημάτων αὐτοὺς διαφεύγει, εἰς στενὸν παντελῶς ἀπέ-
 κλεισαν τοῦ χρόνου τὰ μέτρα, ὡς καὶ παρὰ τὸ μικρότατον
 καὶ ἀκαριαῖον, οἶνον φησιν δ ἀπόστολος τὸ ἐν ἀτόμῳ καὶ τὸ
 ἐν ἁπτῇ ὀφθαλμοῦ, μεγίστης οὖσης διαφορᾶς γενέσει πρὸς
 γένεσιν καὶ τὸν ἐν τούτῳ τῷ ἀκαριαίῳ γεννηθέντα τύραννον
 εἶναι πόλεων καὶ ἀρχοντα δήμων ὑπερπλούτοντα καὶ ὁν-
 ναστεύοντα· τὸν δὲ ἐν τῇ ἑτέρᾳ δοπῇ τοῦ καιροῦ γεννηθέντα
 26 προσαίτην τινὰ καὶ ἀγύρτην θύρας ἐκ θυρῶν ἀμείβοντα
 τῆς ἐφ' ἡμέραν τροφῆς ἔνεκα. διὰ τοῦτο τὸν ζωοφόρον λε-
 γόμενον κύκλον διελόντες εἰς δώδεκα μέρη, ἐπειδὴ διὰ τριά-
 κοντα ἡμερῶν ἐκβαίνει τὸ δωδέκατον τῆς ἀπλανοῦς λεγομένης
 σφαιρᾶς δ ἥλιος, εἰς τριάκοντα μοίρας τῶν δωδεκατη-
 μορίων ἐκαστον διῃρήκασιν. εἴτα ἐκάστην μοίραν εἰς ἑξή-
 κοντα διελόντες, ἐκαστον πάλιν τῶν ἑξηκοστῶν ἑξηκοντά-
 27 κις ἔτεμον. τιθέντες τοίνυν τὰς γενέσεις τῶν τικτομένων,

13. «Ζωοφόρος κύκλος»· δ ζωδιακὸς κύκλος.

14. «Ἄπλαντις σφαῖρα»· δ νομιζόμενος ὡς δγδόη σφαῖρα ἢ ἔβδομος οὐρανός, ἐπὶ τοῦ δποίου ἐπιστεύετο δτι είνε κολλητοί οἱ ἀστέρες πλὴν ἥλιος, σελήνης καὶ πλανητῶν. Βλ. δμιλ. 3, 12 ὑποσημ. 9.

15. «Δωδεκατημόριον»· 30^ο μοίραι· μήν.

16. «Μοίρα»· 1^ο μοίρα· ἡμέρα (περίπου).

- δ τάδε συνδυασμὸς τῶν ἴδιων φέρει τὴν ἀντίθετον τύχην
 25 εἰς τὴν ζωήν. Δὲν εἶνε ἵσως ἀσκοπὸν ν' ἀρχίσω ἀπ' ὅλι-
 γον παραπάνω καὶ νὰ διμιλήσω διὰ τὰ πράγματα αὐτά,
 διὰ νὰ δώσω μίαν ἔξήγησιν. Καὶ δὲν θὰ εἰπῶ τίποτε ἴδι-
 κόν μου, ἀλλὰ θὰ τοὺς ἐλέγχω χρησιμοποιώντας κατὰ κό-
 ρον τὰ ἴδια τῶν τὰ λόγια· καὶ ἔτσι θὰ παράσχω μὲν μίαν
 θεραπείαν εἰς αὐτοὺς ποὺ ἥδη τὸ κακὸν ἐπρόλαβεν νὰ τοὺς
 26 προσβάλῃ, θὰ παράσχω δὲ ἀσφάλειαν εἰς τοὺς λοιπούς,
 διὰ νὰ μὴ ἐμπέσουν εἰς τὰ ἴδια. Οἱ ἐφευρέται αὐτῆς τῆς γενε-
 θλιαλογίας, ἐπειδὴ ἀντελήφθησαν ὅτι εἰς τὸ πλάτος τοῦ
 χρόνου τοὺς διαφεύγουν πολλοὶ σχηματισμοὶ (ἀστέρων),
 ἐστένευσαν τὰ μέτρα τοῦ χρόνου εἰς ἓνα ἐντελῶς κλειστὸν
 κύκλον. Διότι θὰ ἐπρεπε νὰ ὑπάρχῃ μεγίστη διαφορὰ
 ἀπὸ γέννησιν εἰς γέννησιν, δταν ἀπέχουν χρονικῶς ἀκό-
 μη καὶ κατὰ τὸ μικρότατον μόριον, τὸ ἀκαριαῖον, ἢ ὅπως
 τὸ λέγει ὁ ἀπόστολος τὸ «ἐν ἀτόμῳ» καὶ τὸ «ἐν βιτῇ ὁ-
 φθαλμῷ» (Α' Κορ. 15,52)· καὶ ὅποιος μὲν ἐγεννήθη εἰς
 αὐτὸ τὸ δευτερόλεπτον, ὑποτίθεται ὅτι γίνεται τύραννος
 πόλεων καὶ ἀρχῶν δῆμων ζάπλουτος καὶ μὲ πολιτικὴν
 δύναμιν, ὅποιος δὲ ἐγεννήθη εἰς τὸ ἐπόμενον δευτερόλεπτον,
 γίνεται ζητιάνος καὶ ἀγύρτης ποὺ πηγαίνει ὀπὸ πόρταν
 εἰς πόρταν διὰ νὰ ἔξιοικονομήσῃ τὴν τροφὴν τῆς ἡμέρας.
 Διὰ τοῦτο διήρεσαν τὸν λεγόμενον ζωοφόρον κύκλον¹³
 εἰς δώδεκα μέρη· ἐπειτα, ἐπειδὴ ὁ ἥλιος διαβαίνει τὸ ἓνα
 δωδεκατημόριον τῆς λεγομένης ἀπλανοῦς σφαίρας¹⁴ ἐν-
 τὸς τριάντα ἡμερῶν, διήρεσαν τὸ κάθε δωδεκατημόριον¹⁵
 εἰς τριάντα μοίρας¹⁶. ἐπειτα κάθε μοίραν τὴν διήρεσαν
 εἰς ἔξηντα καὶ τὸ κάθε ἔξηκοστὸν¹⁷ τὸ ἐτεμάχισαν εἰς
 27 ἄλλα ἔξηντα¹⁸. "Ἄσ ἔχετάσωμεν λοιπὸν τὰς γεννήσεις τῶν

17. «Ἐξηκοστὸν πρῶτον»· 1' λεπτὸν γεωγραφικοῦ πλάτους, δηλαδὴ 24' τῆς ὡρας.

18. «Ἐξηκοστὸν δεύτερον»· 1'' δευτερόλεπτον γεωγραφικοῦ πλάτους, δηλαδὴ 24'' τῆς ὡρας.

Ιδωμεν εἰ τὴν ἀκρίβειαν ταύτην τῆς τοῦ χρόνου διαιρέσεως ἀποσῶσαι δυνήσονται. ὅμοῦ τε γὰρ ἐτέχθη τὸ παιδίον, καὶ ἡ μαῖα κατασκοπεῖ τὸ γεννηθὲν ἀρρενὸν ἢ θῆλυν· εἴτα ἀναμένει τὸν κλανθμόν, δπερ σημεῖόν ἔστι τῆς ζωῆς τοῦ τεχθέντος. πόσα βούλει ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ παραδραμεῖν ἐξηκοστά; εἴπε τῷ Χαλδαίῳ τὸ γεννηθέν. διὰ πόσων, βούλει, θῶμεν τῶν λεπτοτάτων τῆς μαίας τὴν φωνὴν παρελθεῖν, ἄλλως τε καὶ εἰ τύχοι ἔξω τῆς γυναικωνίτιδος ἔστως ὁ τὴν ὥραν ἀποτιθέμενος; δεῖ γὰρ τὸν τὰ ὥροσκοπεῖα καταμαθεῖν μέλλοντα, πρὸς ἀκρίβειαν τὴν ὥραν ἀπογράφεσθαι, εἴτε ἡμερινὰ ταῦτα εἴτε νυκτερινὰ τυγχάνοι. πόσων ἐξηκοστῶν σμῆνος ἐν

28 τούτῳ πάλιν παρατρέχει τῷ χρόνῳ; ἀνάγκη γὰρ εὑρεθῆναι τὸν ὥροσκοποῦντα ἀστέρα οὐ μόνον κατὰ πόστον δωδεκατημορίον ἔστιν, ἄλλὰ καὶ κατὰ ποίας μοίρας τοῦ δωδεκατημορίον καὶ ἐν πόστῳ ἐξηκοστῷ, εἰς ἀ ἔφαμεν διαιρεῖσθαι τὴν μοῖραν· ἡ, ἵνα τὸ ἀκριβὲς εὑρεθῇ, ἐν πόστῳ ἐξηκοστῷ τῶν ὑποδιῃρημένων ἀπὸ τῶν πρώτων ἐξηκοστῶν. καὶ ταύτην τὴν οὕτω λεπτὴν καὶ ἀκατάληπτον εὑρεσιν τοῦ χρόνου ἐφ' ἐκάστον τῶν πλανητῶν ἀναγκαῖον εἶναι ποιεῖσθαι λέγουσιν, ὥστε εὑρεθῆναι ποταπὴν εἰχον σχέσιν πρὸς τοὺς ἀπλανεῖς καὶ ποταπὸν ἦν τὸ σχῆμα αὐτῶν πρὸς ἄλλήλους

29 ἐν τῇ τότε γενέσει τοῦ τικτομένου. ὥστε εἰ τῆς ὥρας ἐπιτυχεῖν ἀκριβῶς ἀδύνατον, ἡ δὲ τοῦ βραχυτάτου παραλλαγὴ τοῦ παντὸς διαμαρτεῖν ποιεῖ, καταγέλαστοι καὶ οἱ περὶ τὴν ἀνύπαρκτον ταύτην τέχνην ἐσχολαστές καὶ οἱ πρὸς αὐτοὺς κεχηρύτες ὡς δυναμένους εἰδέναι τὰ κατ' αὐτούς.

19. Δηλαδὴ «μισά λεπτά».

20. Ἡ οἰκία τῶν ἀρχαίων εἶχεν ιδιαίτερον συγκρότημα δωματίων ἢ δωμάτιον διὰ τὰς γυναικας τῆς οἰκογενείας, λεγόμενον «γυναικωνίτην».

- βρεφῶν καὶ ἀς ἴδωμεν, ὃν θὰ δυνηθοῦν νὰ ἀποσώσουν τὴν ἀκρίβειαν αὐτὴν τῆς διαιρέσεως τοῦ χρόνου. Διότι μόλις γεννᾶται τὸ βρέφος, ἀμέσως ἡ μαία ψάχνει καὶ βλέπει ὃν εἶνε ὅρρεν ἡ θῆλυ ἔπειτα περιμένει νὰ κλαύσῃ τὸ βρέφος, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι τὸ νεογέννητον ζῆ. Πόσα δευτερόλεπτα¹⁹ θέλεις νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐπέρασαν εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα; Ἄνακοινώνει εἰς τὸν Χαλδαῖον τί ἐγεννήθη. Πόσα δευτερόλεπτα θέλεις νὰ βάλωμεν ὅτι ἔκανεν ἡ εἰδησις τῆς μαίας, διὰ νὰ φάσῃ, καὶ μάλιστα ὃν τύχη αὐτὸς ποὺ διναγγέλλει τὴν ὥραν (εἰς τὸν Χαλδαῖον) νὰ περιμένῃ ἔξω ἀπὸ τὸν γυναικωνίτην;²⁰ Διότι πρέπει αὐτὸς ποὺ πρόκειται νὰ ἔξετάσῃ τὸ ὥροσκόπιον νὰ σημειώσῃ τὴν ὥραν μὲ ἀκρίβειαν, εἴτε τὸ ὥροσκόπιον εἶνε ἡμερινὸν εἴτε νυκτερινόν. Πόσον σμῆνος δευτερολέπτων φεύγει πά-
- 28 λιν εἰς τὸ διάστημα αὐτό; Διότι εἶνε ἀνάγκη νὰ εύρεθῇ δχι μόνον εἰς ποῖον ἀκριβῶς δωδεκατημόριον εύρισκεται ὁ ἀστὴρ τοῦ ὥροσκοπίου ἑκείνης τῆς στιγμῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς ποῖαν μοίραν τοῦ δωδεκατημορίου καὶ εἰς ποῖον λεπτὸν τῆς μοίρας, καὶ διὰ τὴν ἀκρίβειαν εἰς ποῖον δευτερόλεπτον. Καὶ αὐτὴν τὴν τόσον λεπτὴν καὶ ἀπιαστὸν ἔξακρίβωσιν τοῦ χρόνου εἶνε ἀνάγκη, λέγουν, νὰ τὴν κάνουν δι' δλους τοὺς πλανήτας, ώστε νὰ εύρεθῇ εἰς ποῖαν θέσιν εύρισκοντο ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀπλανεῖς, καὶ τί λογῆς ἦτο ὁ σχηματισμὸς μεταξύ των ἀκριβῶς κατὰ τὸ δευτερόλεπτον ποὺ ἐγεννήθη τὸ βρέφος. Ὡστε, ὃν εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχῃ κανεὶς μὲ ἀκρίβειαν τὴν ὥραν, καὶ ὃν ἡ παραμικρὰ μεταβολὴ μᾶς κάνει νὰ πέσωμεν ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὸν στόχον, εἶνε καταγέλαστοι καὶ αὐτοὶ ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἀνύπαρκτον αὐτὴν τέχνην (τοῦ ἀστρολόγου), καὶ δσοι πιστεύουν ἀνοήτως ὅτι αὐτοὶ ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ γνωρίζουν τὴν τύχην των²¹.
- 29

21. Αὐτὴν τὴν ἀναίρεσιν τῆς «γενεθλιαλογίας» καὶ γενικῶς τῆς ἀστρολογίας κάνει πολὺ λεπτομερῶς ὁ Ἰππόλυτος, Ἐλεγχος κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων 4,1-32· καὶ 5,13· ΒΕΠ_5,216-232· 263-4.

30 ς'. *Ola* δὲ καὶ τὰ ἀποτελεσματικά; ὁ δεῖνα οὖλος,
φησί, τὴν τρίχα καὶ χαροπός· κριοῦ γὰρ ἔχει τὴν ὥραν
τοιοῦτον δέ πως δοφθῆναι τὸ ζῷον. ἀλλὰ καὶ μεγαλόφρων·
ἐπειδὴ ἡγεμονικὸν ὁ κριός· καὶ προετικὸς καὶ πάλιν ποριστι-
κός· ἐπειδὴ τὸ ζῷον τοῦτο καὶ ἀποτίθεται ἀλύπως τὸ ἔριον,
καὶ πάλιν παρὰ τῆς φύσεως ὁρίων ἐπαμφιέννυται. ἀλλὰ
καὶ ὁ τανριανὸς τληπαθής, φησί, καὶ δονλικός· ἐπειδὴ
ὑπὸ ζυγὸν ὁ ταῦρος. καὶ ὁ σκορπιανὸς πλήκτης διὰ τὴν πρὸς
τὸ θηρίον ὅμοιώσιν. ὁ δὲ ζυγιανὸς δίκαιος, διὰ τὴν παρ' ἡμῖν
τῶν ζυγῶν ἴσβτητα. τούτων τί ἀν γένοιτο καταγελαστό-
τερον; ὁ κριός, ἀφ' οὐ τὴν γένεσιν τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνεις,
οὐρανοῦ μέρος ἐστὶ τὸ δωδέκατον, ἐν φεγγόμενος ὁ ἥλιος
τῶν ἑαρινῶν σημείων ἀπτεται. καὶ ζυγὸς καὶ ταῦρος ὡσαύ-
τως, ἕκαστον τούτων δωδεκατημόριόν ἐστι τοῦ ζωδιακοῦ
λεγομένου κύκλου. πῶς οὖν ἐκεῖθεν τὰς προηγουμένας αἰ-
τίας λέγων ὑπάρχειν τοῖς τῶν ἀνθρώπων βίοις, ἐκ τῶν παρ'
ἡμῖν βοσκημάτων τῶν γεννωμένων ἀνθρώπων τὰ ἥθη χαρα-
κτηρίζεις; εὐμετάδοτος γὰρ ὁ κριανός, οὐκ ἐπειδὴ τοιούτον
ἥθους ποιητικὸν ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ
32 τοιαύτης φύσεώς ἐστι τὸ πρόβατον. τί οὖν δυσωπεῖς μὲν
ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν λιστρῶν, πείθειν δὲ ἐπιχειρεῖς
διὰ τῶν βληχημάτων; εἰ μὲν ἀρ παρὰ τῶν ζῷων λαβὼν
ὁ οὐρανὸς ἔχει τὰ τοιαῦτα τῶν ἥθῶν ἰδιώματα, καὶ αὐτὸς
ὑπόκειται ἀλλοτρίαις ἀρχαῖς, ἐκ τῶν βοσκημάτων ἔχων τὰς
αἰτίας ἀπηρτημένας· εἰ δὲ καταγέλαστον τοῦτο εἰπεῖν,

22. "Οπως τὰ «'Ονειροκριτικὰ» είνε βιβλία ποὺ ἔξηγοῦν δῆθεν δνειρα, ἔτσι καὶ τὰ «'Αποτελεσματικὰ» ήσαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα βιβλία ποὺ ἔξη-
γοῦσαν τὰ ποικίλα προγνωστικά. 'Αποτελεσματικὰ ἔγραψε κάποιος ἀρ-
χαῖος δνόματι Παῦλος 'Αλεξάνδρεύς.

- 30 s'. Τί εἶνε δὲ καὶ τὰ ἀποτελεσματικά;²² 'Ο τάδε, λέγει, θὰ γίνη σγουρὸς εἰς τὰ μαλλιά· καὶ λαμπρὸς εἰς τὸ βλέμμα, διότι ἐγεννήθη ὅταν ὁ ἥλιος ἤτο εἴς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ κριοῦ· καὶ τὸ ζῷον κριός τέτοιαν περίπου ὅψιν ἔχει. Θὰ γίνη καὶ μεγαλόφρων, διότι ὁ κριός εἶνε ἡγετικὸν ζῷον. 'Αλλὰ καὶ ἀνοιχτοχέρης, καὶ εὔκολα θὰ κερδίζῃ· διότι τὸ ζῷον αὐτὸν καὶ δίνει τὸ μαλλί του εύχαριστως καὶ πάλιν ἐνδύεται ἀπὸ τὴν φύσιν ἐύκόλως. Αὐτὸς δὲ ποὺ ἐγεννήθη εἴς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ ταῦρου θὰ γίνη, λέγει, βασανισμένος ἀνθρώπος καὶ δουλικός· διότι ὁ ταῦρος μπαίνει κάτω ἀπὸ τὸν ζυγόν. Καὶ ὁ γεννημένος εἴς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ σκορπιοῦ θὰ ἔχῃ τὴν τάσιν νὰ δαγκώνῃ, διότι θὰ δμοιάζῃ αὐτὸν τὸ ζῷον. 'Ενῷ ὁ γεννημένος εἴς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ ζυγοῦ θὰ γίνη δίκαιος, διότι, καθὼς γνωρίζομεν, ἡ ζυγαριὰ φέρνει τὴν ισότητα. Τί πιὸ γελοῖον ὑπάρχει ἀπ' αὐτά; 'Ο κριός, ἀπὸ τὸν δποῖον συμπεραίνεις τὴν μέλλουσαν ιστορίαν τοῦ ἀνθρώπου, εἶνε τὸ ἕνα δωδέκατον τοῦ οὐρανοῦ, εἴς τὸ δποῖον ὅταν φθάσῃ ὁ ἥλιος, φθάνει εἰς τὰ δρια τῆς ἀνοίξεως. Καὶ ὁ ζυγὸς καὶ ὁ ταῦρος ἐπίστης, τὸ καθένα των εἶνε δωδεκατημόριον τοῦ λεγομένου ζωδιακοῦ κύκλου. Πῶς λοιπόν, ἀφοῦ λέγεις δτι ἀπ' ἐκεῖνα προέρχονται τὰ αἰτια ποὺ ρυθμίζουν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, προλέγεις τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἥθους τῶν ἀνθρώπων ποὺ γεννῶνται ἀπὸ τὰ ἐπίγεια ζῷα; Διότι λέγεις δτι ὁ γεννημένος εἴς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ κριοῦ θὰ γίνη ἀνοιχτοχέρης, δχι ἐπειδὴ τέτοιον ἥθος δημιουργεῖ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ οὐρανοῦ ποὺ λέγεται κριός, ἀλλ' ἐπειδὴ τέτοιον χαρακτῆρα ἔχει τὸ πρόβατον. Διατί λοιπὸν ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος μᾶς φοβερίζεις μὲ τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν ἀστρων καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο προσπαθεῖς νὰ μᾶς πείσῃς μὲ τὰ βελάσματα; Διότι δν μὲν ὁ οὐρανὸς ἐπῆρεν αὐτὰ τὰ ίδιώματα καὶ τὰς συνηθείας ἀπὸ τὰ ζῷα, τότε καὶ αὐτὸς ἔξαρτᾶται ἀπὸ ξένας ἐπιδράσεις, ἀφοῦ ἔχει τὰς αἰτίας του ἀπὸ τὰ βοσκήματα. 'Αν δμως εἶνε γελοῖον νὰ τὸ εἰπῆς αὐτό, τότε εἶνε

καταγελεστότερον πολλῷ ἐκ τῶν μηδὲν κοινωνούντων ἐπάγειν ἐπιχειρεῖν τῷ λόγῳ τὰς πιθανότητας. ἀλλὰ ταῦτα μὲν αὐτῶν τὰ σοφὰ τοῖς ἀραχνείοις ὑφάσμασιν ἔοικεν, οἷς δταν μὲν κώνωψ ἢ μυῖα ἢ τι τῶν παραπλησίως τούτοις ἀσθενῶν ἐνσχεθῆ, καταδεθέντα κρατεῖται· ἐπειδὴν δὲ τῶν ἴσχυροτέρων τι ζώων ἐγγίσῃ, αὐτός τε ὁ φρόνιμος διεκπίπτει καὶ τὰ ἀδρανῆ ὑφάσματα διέρρηξε καὶ ἡφάνισε.

33 ζ'. Καὶ οὐκ ἐπὶ τούτων ἰστανται μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡν ἡ προαιρεσις ἐκάστου νήμῶν κυρίᾳ (λέγω δὴ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀρετῆς ἢ κακίας), καὶ τούτων τὰς αἰτίας τοῖς οὐρανίοις συνάπτουσιν. οἷς τὸ ἀντιλέγειν ἄλλως μὲν καταγελαστον, διὰ δὲ τὸ προκατέχεσθαι τοὺς πολλοὺς τῇ ἀπάτῃ, ἀναγκαῖον ἵσως μὴ σιωπῇ παρελθεῖν. πρῶτον μὲν οὖν ἐκεῖνο αὐτοὺς ἐρωτήσωμεν, εἰ μὴ ἐφ' ἐκάστης νήμέρας μυριάκις ἀμείβεται τῶν ἀστέρων τὰ σχήματα. ἀεικίνητοι γὰρ ὅντες οἱ πλανῆται λεγόμενοι, καὶ οἱ μὲν θᾶττον ἐπικαταλαμβάνοντες ἄλλήλους, οἵ δὲ βραδυτέρας τὰς περιόδους ποιούμενοι, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὥρας πολλάκις καὶ ὁρῶσιν ἄλλήλους καὶ ἀποκρύπτονται, μεγίστην τε ἔχειν δύναμιν ἐν ταῖς γενέσεσι τὸ ἡ παρὰ ἀγαθοποιοῦ ἐφορᾶσθαι ἢ κακοποιοῦ, ὡς αὐτοὶ λέγονται. καὶ πολλάκις καθ' δν ἐπεμαρτύρει ὁ ἀγα-

23. Τὸ διάκονον αὐτὸν τοῦ Ιστοῦ τῆς δράχνης τὸ Ἐλεγον οἱ ἀρχαῖοι διὰ τὸν νόμον. 'Ο Πλούταρχος ίστορεῖ δτι, δταν δ Σόλων ἔδειξεν εἰς τὸν Σκύθην φίλον του Ἀνάχαρσιν τὰ κείμενα τῶν νόμων του, δ 'Ανάχαρσις «κατεγέλασε τῆς πραγματείας» καὶ εἶπεν, δτι οἱ νόμοι «μηδὲν τῶν ἀραχνίων διαφέρουσιν, δλλ' ὡς ἐκεῖνα τοὺς μὲν ἀσθενεῖς καὶ λεπτούς τῶν ἀλισκομένων καθέξουσιν, ὑπὸ δὲ τῶν δυνατῶν καὶ πλουσίων διαρραγήσονται» Πλούταρχος, Σόλων, 5. 'Ο Διογένης Λαέρτιος παραδίδει τὸ διάκονον ὡς γνώμην τοῦ Σόλωνος· Βίοι φιλ. 1, 58. 'Ο Αἴλιος Διονύσιος, δ Εύσταθιος Θεσσαλονί-

πολὺ πιὸ γελοῖον νὰ προσπαθῆς νὰ μᾶς πείσῃς λαμβάνοντας ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὰ πλέον ἀσχετα πράγματα. 'Άλλ' αὐταὶ μὲν αἱ σοφίαι των δμοιάζουν μὲ τὰ ὑφάσματα τῆς ἀράχνης, εἰς τὰ δποῖα ὅταν πιασθῇ κανεὶς κώνωψ ἢ μυῖγα ἢ κάτι ἀλλο ὀνίσχυρον σὰν αὐτά, μένουν δεμένα καὶ αἰχμάλωτα· ὅταν δμως τὰ ἐγγίσῃ ἐναὶ ισχυρότερον ζῶον, καὶ τὸ ἴδιον περνᾷ εὐκόλως ἀπὸ τὸ ἀλλο μέρος, καὶ τὰ ἀσθενῆ ὑφάσματα τὰ συντρίβει καὶ τὰ ἀφανίζει²³.

- 33 ζ'. Καὶ δὲν ἀρκοῦνται μόνον εἰς αὐτά, ἀλλὰ προχωροῦν καὶ εἰς ἔκεινα ποὺ ἔξαρτῶνται καὶ κατευθύνονται ἀπὸ τὴν προαίρεσίν μας, (ἐννοῶ ἀκριβῶς τὰς πράξεις τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας), καὶ λέγουν ὅτι καὶ αὐτὰ ἔχουν τὰς αἰτίας των εἰς τὰ οὐράνια σώματα. Τὸ νὰ φέρω ἀντίρρησιν εἰς χύτους, ὑπὸ ὅλλας μὲν συνθήκας θὰ ἥτο πολὺ γελοῖον· ἐπειδὴ δμως πολλοὶ εἴνε προκατειλημένοι ἀπὸ τὴν ἀπάτην αὐτήν, εἴνε προφανῶς ἀναγκαῖον νὰ μὴ προχωρήσω χωρὶς νὰ εἰπὼ κάτι. Καὶ πρῶτα - πρῶτα ἀς τοὺς ἔρωτήσωμεν τὸ ἔξῆς· 'Άλλάζουν ἢ δὲν ἀλλάζουν ἀναριθμήτους φοράς κάθε ἡμέραν οἱ σχηματισμοὶ τῶν ἀστέρων; Διότι καθὼς οἱ λεγόμενοι πλανῆται κινοῦνται συνεχῶς καὶ περιφέρονται κυκλικῶς ὅλλοι μὲν ταχύτερον, ὃστε νὰ φθάνουν καὶ νὰ ξεπερνοῦν τοὺς ὅλους, ὅλλοι δὲ βραδύτερον, συμβαίνει κατὰ τὴν ἴδιαν πολλάκις ὥραν καὶ νὰ ἀντικρύζουν δ ἔνας τὸν ὅλλον καὶ νὰ ἀποκρύπτωνται δ ἔνας ἀπὸ τὸν ὅλλον· καὶ λέγουν ὅτι ἔχει πολὺ μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς τύχης τὸ νὰ μεσουρανῇ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς γεννήσεως ἀγαθοποιὸς ἢ κακοποιὸς ἀστήρ· καὶ ὅτι πολλάκις (οἱ Χαλδαῖοι) δὲν ἡδυνήθησαν νὰ προσδιορίσουν μὲ ἀκρίβειαν τὸν μοιραῖον χρόνον ποὺ ὑπεδεί-

κτης, καὶ δ Σουίδας διασφέζουν τὴν γνώμην εἰς στίχους τοῦ κωμικοῦ ποιητοῦ Πλάτωνος· «Ἐοίκασιν ἡμῖν οἱ νόμοι τούτοισι τοῖσι λεπτοῖς/ἀράχνοις, ἢ τοῖσι τοίχοις ἢ φάλαγξ ὑφαίνει». Αἴλιος Διονύσιος, λ. φάλαγξ. Εύσταθιος, Παρεκβ. εἰς τὴν Ἰλιάδα 924,8.-Σουίδας, λ. φάλαγξ.

θοποιὸς ἀστὴρ τὸν καιρὸν οὐκ ἔξευρόντες, παρὰ τὴν ἐνὸς
 τῶν λεπτοτάτων ἄγνοιαν, ὡς ἐν τῷ κακοδαιμονήματι αὐτὸν
 κείμενον ἀπεγράφαντο. τοῖς γὰρ αὐτῶν ἐκείνων συγχρήσασθαι
 35 δῆμασιν ἀναγκάζομαι. ἐν δὴ τοῖς τοιούτοις λόγοις πολὺ¹
 μὲν τὸ ἀνόητον πολλαπλάσιον δὲ τὸ ἀσεβές. οἱ γὰρ κακο-
 ποιὸι τῶν ἀστέρων τῆς ἑαυτῶν πονηρίας ἐπὶ τὸν ποιήσαντα
 αὐτοὺς τὴν αἰτίαν μετατιθέασιν. εἰ μὲν γὰρ ἐκ φύσεως αὐ-
 τῶν τὸ κακόν, ὁ δημιουργὸς ἔσται τοῦ κακοῦ ποιητής· εἰ
 δὲ προαιρέσει κακύνονται, πρῶτον μὲν ἔσται ζῶα προαιρε-
 τικὰ λελυμέναις καὶ αὐτοκρατορικαῖς ταῖς ὁρμαῖς κεχρη-
 μένα· διὰ μανίας ἔστιν ἐπέκεινα καταψεύδεσθαι τῶν ἀψύχων.
 Ἐπειτα πόσον τὸ ἀλογον, τὸ κακὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν μὴ κατὰ
 τὴν ἀξίαν διανέμειν ἑκάστῳ, ἀλλ’ ἐπειδὴ ἐν τῷδε τῷ τόπῳ
 γέγονεν, ἀγαθοποιὸν ὑπάρχειν, καὶ ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦδε ὀρᾶ-
 ται, κακοποιὸν γίνεσθαι τὸν αὐτόν, καὶ ἐπειδὴν πάλιν μικρόν
 τι παρεκκλίνῃ τοῦ σχῆματος, εὐθὺς τῆς κακίας ἐπιλανθά-
 36 νεσθαι; καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. εἰ δὲ καθ’ ἔκαστον
 ἀκαριαῖον τοῦ χρόνου ἐπ’ ἄλλο καὶ ἄλλο μεθαρμόζονται
 σχῆμα, ἐν δὲ ταῖς μυρίαις ταύταις μεταβολαῖς πολλάκις
 τῆς ἡμέρας οἱ τῶν βασιλικῶν γενέσεων ἀποτελοῦνται σχη-
 ματισμοί, διὰ τί οὐκ ἐφ’ ἑκάστης ἡμέρας γεννῶνται βασιλεῖς;
 ἢ διὰ τί δὲν πατρικὰ παρ’ αὐτοῖς εἰσὶ βασιλείας διαδο-
 χαῖ; οὐ δήπον γὰρ ἔκαστος τῶν βασιλέων παρατετηρημέ-
 νως εἰς τὸ βασιλικὸν τῶν ἀστέρων σχῆμα τοῦ ἰδίου νίον
 τὴν γένεσιν ἐναρμόζει. τίς γὰρ ἀνθρώπων κύριος τοῦ τοι-
 ούτου; πῶς οὖν Ὁζίας ἐγέννησε τὸν Ἰωάθαμ; Ἰωάθαμ
 τὸν Ἀχαζ; Ἀχαζ τὸν Ἐζεκίαν; καὶ οὐδεὶς ἐν τούτοις δου-
 37 λικῇ συνέτυχεν ὥρᾳ γενέσεως; Ἐπειτα εὶ καὶ τῶν κατὰ κα-

- κνες διὰ κάποιον ἀνθρωπὸν δὲ ἄγαθοποιὸς ἀστήρ, ἐπειδὴ τοὺς διέφυγεν ἔνα δευτερόλεπτον, καὶ τὸν ἐνέγραψαν εἰς τὸν πίνακα τῆς κακοτυχίας. Ἀναγκάζομαι νὰ χρησιμοποιήσω τὰ ἵδια τῶν τὰ λόγια. Ἄλλ' εἰς αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ λόγια ὑπάρχει πολλὴ ἀνοησία καὶ πολὺ περισσοτέρα ἀσέβεια. Διότι ἐφ' ὃσον ὑπάρχουν κακοποιοὶ ἀστέρες, ὑποτίθεται ὅτι αἴτιος τῆς πονηρίας τῶν εἶνε δημιουργός των. Διότι, δὲν μὲν ἔχουν τὸ κακὸν ἐκ κατασκευῆς των, δὲ δημιουργὸς ἀποδεικύεται δημιουργὸς τοῦ κακοῦ· ἐὰν δὲ γίνωνται κακοὶ ἀπὸ τὴν προσίρεσίν των, τότε πρῶτα - πρῶτα θὰ πρέπῃ νὰ εἶνε ὑπάρχεις μὲ προσίρεσιν, ποὺ ἔχουν τάσεις ἐλευθέρας καὶ αὔτεξουσίους· τὸ νὰ λέγη ὅμως κανεὶς τέτοια ψεύδη διὰ τὰ ἀψυχα πράγματα εἶνε κάτι παραπάνω ἀπὸ τρέλλαν. Ἐπειτα πόσον παράλογον εἶνε νὰ μὴ μοιράζεται τὸ κακὸν καὶ τὸ ἄγαθὸν εἰς τὸν καθένα σύμφωνα μὲ τὴν ἀξίαν του, ἀλλὰ νὰ γίνεται κανεὶς ἀγαθοποιός, ἐπειδὴ ἐγεννήθη εἰς τὸν τάδε τόπον, καὶ δὲ ἕδιος πάλιν νὰ γίνεται κακοποιός, ἐπειδὴ ἐγεννήθη ὅταν ἐμεσουρανοῦσεν δὲ τάδε ἀστήρ, καὶ δὲν τύχῃ νὰ ξεφύγῃ ἐλάχιστα ἀπὸ τὸν τάδε σχηματισμὸν τῶν ἀστέρων, νὰ ξεφεύγῃ πάραυτα καὶ ἀπὸ τὴν κακίαν; Καὶ τόσα μὲν διὰ τὸ θέμα τοῦτο.
- 36 Ἐὰν δὲ εἰς κάθε στιγμὴν τοῦ χρόνου δὲ ἀστήρ σχηματίζῃ μὲ τοὺς ἄλλους διαφορετικὸν σχῆμα, κατὰ τὰς ἀναριθμήτους δὲ αὐτὰς μεταβολὰς γίνονται οἱ σχηματισμοὶ τῶν βασιλικῶν γεννήσεων πολλάκις τῆς ἡμέρας, διατί δὲν γεννῶνται βασιλεῖς κάθε ἡμέραν; ἢ διατί γενικῶς οἱ βασιλεῖς διαδέχονται τὴν βασιλείαν ἀπὸ τοὺς πατέρας των; Καὶ φυσικὰ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ κανονίσουν οἱ βασιλεῖς εἰς ποιὸν σχηματισμὸν τῶν ἀστέρων θὰ γεννηθῇ δὲν ιδίας των. Ποιὸς ἀνθρωπὸς δύναται νὰ κατευθύνῃ αὐτὸν τὸ πρᾶγμα; Πῶς λοιπὸν δὲ Ὁζίας ἐγένενησε τὸν Ἰωάθαμ; πῶς δὲ Ἰωάθαμ τὸν Ἀχαζ; πῶς δὲ Ἀχαζ τὸν Ἐζεκίαν; (Ματθ. 1,9) καὶ πῶς κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν συνέπεσε νὰ γεννηθῇ εἰς ὥραν ποὺ γεννῶνται δοῦλοι; Ἐπειτα, δὲν ἀκόμη καὶ εἰς τὰς
- 37 ποὺ γεννῶνται δοῦλοι;

κίαν καὶ ἀρετὴν ἐνεργημάτων οὐκ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν εἰσὶν
αἱ ἀρχαί, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς γενέσεως αἱ ἀνάγκαι, περιττοὶ μὲν οἱ
νομοθέται τὰ πρακτέα ἡμῖν καὶ τὰ φευκτὰ διορίζοντες,
περιττοὶ δὲ καὶ οἱ δικασταὶ ἀρετὴν τιμῶντες καὶ πονηρίαν
κολάζοντες. οὐ γὰρ τοῦ κλέπτου τὸ ἀδίκημα οὐδὲ τοῦ φο-
νέως, ὃ γε οὐδὲ βουλομένῳ δινατὸν ἦν κρατεῖν τῆς χειρός,
διὰ τὸ ἀναπόδραστον τῆς ἐπὶ τὰς πράξεις αὐτὸν κατεπει-
38 γούσης ἀνάγκης. ματαιότατοι δὲ πάντων καὶ οἱ περὶ τὰς
τέχνας πονούμενοι· ἀλλ' εὐθηγήσει μὲν ὁ γεωργὸς μήτε
σπέρματα καταβάλλων μήτε δρεπάνην θηξάμενος· ὑπερπλού-
τήσει δὲ ὁ ἔμπορος, καν̄ βούληται καν̄ μή, τῆς είμαρμένης
αὐτῷ συναθροίζουσης τὰ χρήματα. αἱ δὲ μεγάλαι τῶν Χρι-
στιανῶν ἐλπίδες φροῦδαι ἡμῖν οἰχήσονται, οὕτε δικαιοσύ-
νης τιμωμένης οὕτε καταχριτομένης τῆς ἀμαρτίας, διὰ
τὸ μηδὲν κατὰ προαιρεσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτελεῖσθαι.
δπον γὰρ ἀνάγκη καὶ είμαρμένη κρατεῖ, οὐδεμίᾳν ἔχει
χώραν τὸ πρὸς ἀξίαν, δ τῆς δικαιοκρισίας ἔξαιρετόν ἐστι.
καὶ πρὸς μὲν ἐκείνους ἐπὶ τοσοῦτον. οὕτε γὰρ ὑμεῖς πλει-
όνων δεῖσθε λόγων παρ' ἐαυτῶν ὑγιαίνοντες, δ τε καιρὸς
οὐκ ἐνδίδωσι πέρα τοῦ μέτρου πρὸς αὐτὸν ἀποτείνεσθαι.
πρὸς δὲ τὰ ἔξῆς τῶν ὁμάτων ἐπανέλθωμεν.

39 η'. "Ἐστωσαν, φησίν, εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς
καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς. εἴρηται ἡμῖν τὰ περὶ τῶν
σημείων. καιροὺς δὲ ἥγονύμεθα λέγειν τὰς τῶν ὡρῶν ἐναλ-
λαγάς· χειμῶνος καὶ ἔαρος καὶ θέρους καὶ μετοπώρου·
δις εὐτάκτως περιοδεύειν ἡμᾶς τὸ τεταγμένον τῆς κινήσεως
40 τῶν φωστήρων παρέχει. χειμῶν μὲν γὰρ γίνεται, τοῖς νο-
τίοις μέρεσι τοῦ ἥλιου προσδιατρίβοντος καὶ πολὺ τὸ νυ-
κτερινὸν σκίασμα περὶ τὸν καθ' ἡμᾶς τόπον ἀποτελοῦν-

πράξεις τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς τὰ αἴτια δὲν εύρισκονται εἰς τὴν προαίρεσίν μας, ἀλλ’ εἶνε ἀναπόφευκτα γεγονότα ποὺ ὀφείλονται εἰς τὴν μοῖραν μας, τότε περιττοὶ καὶ οἱ νομοθέται ποὺ νομοθετοῦν τί πρέπει νὰ κάνωμεν καὶ τί νὰ μή κάνωμεν, περιττοὶ καὶ οἱ δικασταὶ ποὺ τιμοῦν τὴν ἀρετὴν καὶ τιμωροῦν τὴν πονηρίαν. Διότι τὸ ἀδίκημα δὲν εἶνε τοῦ κλέπτου, οὔτε τοῦ φονέως· διότι ἀσφαλῶς οὔτε καὶ ἂν ἤθελε ἥδυνατο νὰ συγκρατήσῃ τὸ χέρι του, ἀφοῦ ἡ μοῖρα ποὺ τὸν ἔξηνάγκαζε νὰ κάνῃ αὐτὰς τὰς πράξεις

38 ἢ το ἀναπόφευκτος. Πιὸ γελασμένοι δὲ ἀπ’ ὅλους εἶνε δσοὶ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ἐπαγγέλματα. Θὰ κερδήσῃ μὲν ὁ γεωργός, χωρὶς νὰ σπείρῃ καὶ χωρὶς ν’ ἀκονήσῃ δρέπανον, θὰ ὑπερπλουτήσῃ δὲ ὁ ἔμπορος, εἴτε τὸ θέλει εἴτε ὅχι, ἀφοῦ ἡ είμαρμένη θὰ τοῦ συγκεντρώνῃ τὰ χρήματα. Αἱ δὲ μεγάλαι ἐλπίδες τῶν Χριστιανῶν θὰ μᾶς γίνουν ἀφαντοί, διότι οὔτε ἡ δικαιοσύνη θὰ βραβεύεται, οὔτε ἡ ἀμαρτία θὰ τιμωρηταί, ἀφοῦ οἱ ἀνθρώποι δὲν κάνουν τίποτε κατὰ τὴν ἄξιαν, πρᾶγμα ποὺ εἶνε ἀποκλειστικὸν γνώρισμα τῆς δικαιοκρισίας. Καὶ πρὸς ἐκείνους μὲν εἶχα νὰ εἰπῶ αὐτά. Διότι καὶ σεῖς δὲν χρειάζεσθε περισσότερα λόγια, ἀφοῦ ἔχετε ὑγιὲς φρόνημα, καὶ ἡ ὥρα δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐπεκταθῶ πέραν τοῦ κανονικοῦ. Ἡς ἐπανέλθωμεν δμως εἰς τὴν συνέχειαν.

39 η'. «Ἐστωσαν», λέγει, «εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς». Εἴπαμε τί σημαίνει «εἰς σημεῖα». «Καιρούς» δὲ νομίζω δτι ἐννοεῖ τὰς ἐναλλαγὰς τῶν ἐποχῶν, χειμῶνος καὶ ᾤοίξεως, θέρους καὶ φθινοπώρου· ἡ προγραμματισμένη κίνησις τῶν φωστήρων μᾶς ἐπιτρέπει νὰ περιοδεύωμεν αὐτὰς τὰς ἐποχὰς δμαλῶς.

40 'Ο μὲν χειμῶν γίνεται, δταν δ ἥλιος πηγαίνη πρὸς τὰ νότια μέρη καὶ προκαλῇ ἔτσι τὸ μεγάλωμα τῆς νυκτερινῆς σκιᾶς εἰς τὸν τόπον μας· καὶ ἔτσι καταψύχεται μὲν ἡ ἀτμό-

τος· ὥστε καταψύχεσθαι μὲν τὸν περὶ γῆν ἀέρα, πάσας δὲ τὰς ὑγρὰς ἀναθυμιάσεις συνισταμένας περὶ ἡμᾶς ὅμβρων τε αἰτίαν καὶ κρυμῶν καὶ οφάδος ὀμυθήτον παρέχειν.

41 ἐπειδὴν δὲ ἐπανιὼν πάλιν ἀπὸ τῶν μεσημβριῶν χωρίων ἐπὶ τοῦ μέσου γένηται, ὥστε ἐξ ἵσου μερίζειν νυκτὶ πρὸς ἡμέραν τὸν χρόνον, δσω πλεῖστον τοῖς ὑπὲρ γῆς προσδιατρίβει τόποις, τοσούτῳ κατὰ μέρος ἐπανάγει τὴν εὐκρασίαν. καὶ γίνεται ἔαρ, πᾶσι μὲν φυτοῖς τῆς βλαστήσεως ἀρχηγόν, δένδρων δὲ τοῖς πλείστοις παρέχον τὴν ἀναβίωσιν, ζώοις δὲ χερσαίοις καὶ ἐνύδροις ἀπασι τὸ γένος φυλάσσον ἐκ τῆς τῶν ἐπιγινομένων διαδοχῆς. ἐκεῖθεν δὲ ἡδη πρὸς θερινὰς τροπὰς ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρκτὸν ἀπελαύνων ὁ ἥλιος, τὰς μεγίστας ἡμῖν τῶν ἡμερῶν παρίστησι. καὶ διὰ τὸ ἐπὶ πλεῖστον προσομοιεῖν τῷ ἀέρι, αὐτὸν τε καταφρύσσει τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν ἀέρα καὶ τὴν γῆν πᾶσαν καταξηράνει, τοῖς τε σπέρμασιν ἐκ τούτου συνεργῶν πρὸς τὴν ἀδρυνσιν καὶ τοὺς τῶν δένδρων καρποὺς κατεπείγων ἐπὶ τὴν πέψιν· δτε καὶ φλογαδέστατός ἐστιν ἑαυτοῦ ὁ ἥλιος, βραχείας ποιῶν τὰς σκιάς ἐπὶ τῆς μεσημβρίας, διὰ τὸ ἀφ' ὑψηλοῦ τὸν περὶ ἡμᾶς καταλάμπειν τόπον. μέγισται γάρ εἰσιν ἡμερῶν, ἐν αἷς βραχύταταί εἰσιν αἱ σκιαί, καὶ βραχύταται πάλιν ἡμέραι αἱ τὰς σκιὰς ἔχουσαι μακροτάτας. καὶ τοῦτο παρ' ἡμῖν τοῖς ἑτεροσκίοις λεγομένοις δσοι τὰ ἀρκτῶα τῆς γῆς ἐποικοῦμεν· ἐπεὶ εἰσὶ γε ἡδη τινὲς οἱ κατὰ δύο ἡμέρας τοῦ παντὸς ἐνιαυτοῦ καὶ ἀσκοι παντελῶς κατὰ τὴν μεσημβρίαν γινόμενοι, οὓς κατὰ κορυφῆς ἐπιλάμπων ὁ ἥλιος, ἐξ ἵσου πανταχόθεν περιφωτίζει, ὥστε καὶ τῶν ἐν βάθει φρεάτων τὸ ὕδωρ διὰ

24. Ἐννοεῖ τὸν Ισημερινόν.

25. Ἐξαιρεῖ τὰ δειθαλῆ.

26. Ἐννοεῖ τὸν παράλληλον κύκλον τοῦ καρκίνου, ἢ τροπικὸν τοῦ καρκίνου.

27. Δηλαδὴ πλησιάζει πολὺ τὸ κατακόρυφον.

28. «Ἐτερόσκιοι» οἱ ἔχοντες διαφορετικὸν μῆκος σκιῶς κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν διαφόρων ἡμερῶν.

σφαιρα, δλαι δὲ αἱ ὑγραι ἔξατμίσεις συγκεντρώνονται ὑπεράνω ἡμῶν καὶ προκαλοῦν βροχάς καὶ κρῦα καὶ ἀφθονον χιόνι. Ὁταν δὲ πάλιν ἐπιστρέψῃ (δὲ ἥλιος) ἀπὸ τὰ νότια μέρη καὶ ἔλθῃ εἰς τὸ μέσον²⁴, ὥστε νὰ μοιράζῃ τὸν χρόνον ἐξ Ἰσου εἰς τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα, ὅσον αὐξάνει τὴν ἡμερησίαν παραμονήν του εἰς τὸν ὑπεράνω τῆς γῆς χῶρον, τόσον σιγὰ - σιγὰ ἐπαναφέρει τὴν καλοκαιρίαν. Καὶ γίνεται ἀνοιξις, ποὺ εἶνε ἀρχηγὸς τοῦ φυτρώματος δλων τῶν φυτῶν, ποὺ φέρνει τὴν ἀναβίωσιν εἰς τὰ πλεῖστα δένδρα²⁵, καὶ ποὺ προκαλεῖ εἰς δλα τὰ ζῶα τῆς ξηρᾶς καὶ τῶν ὄνδρων τὴν τάσιν πρὸς πολλαπλασιασμόν, διατηρώντας 42 ἔτσι τὸ εἶδος των. Ἀπ' ἕκεī πάλιν ἀνερχόμενος πλέον δὲ ἥλιος πρὸς τὸ θερινὸν ἥλιοτρόπιον²⁶, πρὸς βορρᾶν; μᾶς δημιουργεῖ τὰς μεγίστας ἡμέρας. Καὶ ἐπειδὴ παραμένει ἐπὶ πλεῖστον χρόνον εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν, καταξηράνει καὶ αὐτὴν καὶ τὴν γῆν ὅλην, βοηθεῖ μὲ τοῦτο εἰς τὸ νὰ ἀναπτυχθοῦν τὰ σπειρόμενα φυτά, καὶ ἀναγκάζει τοὺς καρποὺς τῶν δένδρων νὰ ὠριμάσουν τὸ ταχύτερον. Τότε δὲ ἥλιος φθάνει εἰς τὸ μέγιστον τῆς φλογώσεώς του καὶ κάνει κατὰ τὴν μεσημβρίαν τὰς σκιάς μικράς, διότι καταφωτίζει τὸν χῶρον μας ἀπὸ ὑψηλὸν σημεῖον²⁷. Αἱ πιὸ μεγάλαι ἡμέραι εἶνε ἔκειναι ποὺ ἔχουν τὰς πιὸ μικράς σκιάς, καὶ ἀντιστρόφως αἱ πιὸ μικραὶ ἡμέραι εἶνε ἔκειναι ποὺ ἔχουν τὰς πιὸ μεγάλας σκιάς. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει εἰς ἡμᾶς τοὺς λεγομένους ἐτεροσκίους²⁸, δσοι κατοικοῦμεν τὰ βόρεια μέρη τῆς γῆς²⁹. Διότι ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ποὺ εἰς δύο ἡμέρας τοῦ ἔτους γίνονται κατὰ τὴν μεσημβρίαν τελείως ἄσκιοι³⁰, ἐπειδὴ δὲ ἥλιος τοὺς φωτίζει κατακορύφως ἀπὸ παντοῦ ἐξ Ἰσου, ὥστε νὰ καταφωτίζεται ἀκόμη καὶ

29. Σήμερον λέγομεν «τὸ βόρειον ἡμισφαίριον».

30. «Ἀσκιοί» οἱ ἐπὶ τοῦ ἴστημερον κατοικοῦντες κατὰ τὴν 21 Μαρτίου καὶ Σεπτεμβρίου βλέπουν τὸν ἥλιον κατακόρυφον· τὴν μεσημβρίαν δὲ τῶν ἡμερῶν αὐτῶν ἀφανίζεται πᾶσα σκιά· σκιά ὑπάρχει μόνον ὑπὸ τὰ πέλματα.

στομίων στενῶν καταλάμπεσθαι· δθεν αὐτούς τινες καὶ ἀ-
σκίους καλοῦσιν. οἱ δὲ ἐπέκεινα τῆς ἀρωματοφόρου γῆς
ἐπ' ἀμφότερα τὰς σκιὰς παραλλάσσουσιν μόνοι γὰρ ἐν
τῇ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένῃ ἐπὶ τὰ νότια κατὰ τὴν μεσημβρίαν
τὰς σκιὰς ἀποπέμπονται δθεν αὐτούς τινες καὶ ἀμφισκίους
ἀνόμασαν. ταῦτα δὲ πάντα πρὸς τὸ βρόειον μέρος παρο-
δεύσαντος ἥδη γίνεται τοῦ ἡλίου. ἐκ δὲ τούτων εἰκάζειν
ἔστι τὴν ἐκ τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος ἐγγινομένην πύρωσιν τῷ
ἄέρι, δση τίς ἔστι καὶ ποταπῶν ἀποτελεστικὴ συμπτωμά-
των. ἐντεῦθεν διαδεξαμένη ἡμᾶς τοῦ μετοπώρου ἡ ὥρα,
ὑποθραύει μὲν τοῦ πνίγους τὸ ὑπερβάλλον, κατὰ μικρὸν δὲ
ὑφιεῖσα τῆς θέρμης, διὰ τῆς κατὰ τὴν κρᾶσιν μεστήτος
ἀβλαβῶς ἡμᾶς δι' ἑαυτῆς τῷ χειμῶνι προσάγει· δῆλον δτι
τοῦ ἡλίου πάλιν ἀπὸ τῶν προσαρκτίων ἐπὶ τὰ νότια ὑπο-
στρέφοντος. αὗται τῶν ὥρῶν αἱ περιτροπαί, ταῖς κινήσεσιν
45 ἐπόμεναι τοῦ ἡλίου, τὸν βίον ἡμῖν οἰκονομοῦσιν. "Ἐστωσαν
δέ, φησί, καὶ εἰς ἡμέρας οὐχ ὥστε ἡμέρας ποιεῖν, ἀλλ' ὥσ-
τε κατάρχειν τῶν ἡμερῶν. ἡμέρα γὰρ καὶ νὺξ πρεσβύτερα
τῆς τῶν φωστήρων γενέσεως. τοῦτο γὰρ ἐνδείκνυται ἡμῖν
καὶ ὁ ψαλμὸς λέγων· "Ἐθετο ἡλιον εἰς ἔξουσίαν τῆς ἡμέρας,
σελήνην καὶ ἀστέρας εἰς ἔξουσίαν τῆς νυκτός. πῶς οὖν ἔχει
τὴν ἔξουσίαν τῆς ἡμέρας ὁ ἡλιος; δτι τὸ φῶς ἐν ἑαυτῷ πε-
ριφέρων, ἐπειδάν ποτε τὸν καθ' ἡμᾶς ὁρίζοντα ὑπεράρη,
ἡμέραν παρέχει διαλύσας τὸ σκότος. ὥστε οὐκ ἄν τις ἀμάρ-
τοι, ἡμέραν ὁρισάμενος εἶναι τὸν ὑπὸ τοῦ ἡλίου πεφωτισμέ-

31. «Τῆς ἀρωματοφόρου γῆς»· δ σχολιαστής ἐνδειχειρογράφου ἔξη-
γει εἰς τὸ περιθώριον· «Τῆς Ἰνδίας τῆς ἐν τῷ νοτίῳ μέρει διακειμένης». Ὁνδ-
μαζόν δὲ ἔτσι οἱ δρχαῖοι κυρίως τὴν νῆσον Κεϋλάνην.

32. «Ἐπ' ἀμφότερά τὰς σκιὰς παραλλάσσουσιν»· δ αὐτὸς σχολιαστής

τὸ ὄνδωρ τῶν βαθέων πηγαδιῶν ἀπὸ μίαν στενήν ὅπήν.
 Διὰ τοῦτο καὶ μερικοὶ δνομάζουν τοὺς ἀνθρώπους ἑκείνους
 ἀσκίους. Αὐτοὶ δὲ ποὺ κατοικοῦν πέραν ἀπὸ τὴν ἀρω-
 ματοφόρον γῆν³¹ ρίπτουν τὰς σκιάς των πρὸς ἀμφοτέ-
 ρας τὰς κατευθύνσεις³². Εἰνε οἱ μόνοι εἰς τὴν οἰκουμένην
 μας ποὺ κατὰ τὴν μεσημβρίαν ρίπτουν τὰς σκιάς των πρὸς
 νότον· διὰ τοῦτο καὶ μερικοὶ τοὺς ὠνόμασαν ἀμφισκίους.
 "Ολα δὲ αὗτὰ γίνονται, δταν δὲ ἥλιος περάσῃ πρὸς τὸ βό-
 ρειον μέρος. Καὶ ἀπ' αὗτὰ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν
 πόση περίπου εἶνε ἡ πύρωσις ποὺ προκαλεῖ εἰς τὴν ἀτμό-
 σφαιραν ἢ ἥλιακή ἀκτινοβολία καὶ τί ἀποτελέσματα ἔ-
 44 χει. Μετὰ τὸ θέρος μᾶς περιλαμβάνει ἢ ἐποχὴ τοῦ φθινο-
 πώρου, καὶ σπάει μὲν τὸν ὑπερβολικὸν καύσωνα, βαθμηδὸν
 δὲ χαμηλώνει τὴν θερμότητα καὶ μᾶς δδηγεῖ ἀβλαβῶς
 εἰς τὸν χειμῶνα μὲ τὴν μετριότητα τοῦ κλίματός της· διότι
 ἀσφαλῶς δὲ ἥλιος ἐπιστρέφει πάλιν ἀπὸ τὰ βόρεια πρὸς τὰ
 νότια. Αὕται αἱ ἐναλλαγαὶ τῶν ἐποχῶν ἀκολουθοῦν τὰς
 45 κινήσεις τοῦ ἥλιου καὶ μᾶς ρυθμίζουν τὴν ζωὴν. «Ἐστωσαν»
 δέ, λέγει, «καὶ εἰς ἡμέρας». ὅχι νὰ κάνουν ἡμέρας, ἀλλὰ νὰ
 ἀρχηγεύουν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν. Διότι ἢ ἡμέρα καὶ ἢ νύξ εἰ-
 νε πράγματα ἀρχαιότερα ἀπὸ τὴν δημιουργίαν τῶν φω-
 στήρων. Αὐτὸς μᾶς τὸ ἀποκαλύπτει καὶ δ ψαλμὸς ποὺ λέ-
 γει· «Ἐθετο ἥλιον εἰς ἔξουσίαν τῆς ἡμέρας, σελήνην καὶ
 ἀστέρας εἰς ἔξουσίαν τῆς νυκτὸς» (Ψαλ. 135,8 - 9). Πῶς
 λοιπὸν δὲ ἥλιος ἔχει τὴν ἔξουσίαν τῆς ἡμέρας; Τὴν ἔχει
 διότι, καθὼς περιφέρει δὲ ἴδιος τὸ φῶς, δταν ὑψωθῇ ὑψηλό-
 τερον τοῦ ὀρίζοντός μας, διαφλύει τὸ σκότος καὶ φέρνει τὴν
 ἡμέραν. «Ωστε δὲν θὰ ἔκανε κανεὶς λάθος, διὰ τοῦ ἔλεγεν, δτι
 ἡμέρα εἶνε ἢ ἀτμόσφαιρα ἢ φωτισμένη ἀπὸ τὸν ἥλιον·
 ἢ δτι ἡμέρα εἶνε τὸ μῆκος ἑκεῖνο τοῦ χρόνου κατὰ τὸ ὅποι-

ἔξηγει· «Ποτὲ μὲν ἐπὶ τὸ νότιον μέρος ἀποπέμπουσι τὰς σκιάς, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὸ βόρειον». Τοῦτο δὲν ἀληθεύει μὲν διὰ τοὺς κατοίκους τοῦ νοτίου ἡμισφαι-
 ρίου, ἀληθεύει δμως διὰ τοὺς κατοίκους τοῦ Ισημερινοῦ.

νον ἀέρα· ἡ ἡμέραν εἶναι χρόνου μέτρον ἐν ὧ ἐν τῷ ὑπὲρ
46 γῆν ἡμισφαῖρῳ δὲ ἥλιος διατρίβει. ἀλλὰ Καὶ εἰς ἐνιαυτοὺς
 ἐτάχθησαν ἥλιος καὶ σελήνη. σελήνη μὲν ἐπειδὴν δωδεκά-
 κις τὸν ἔαντῆς ἐκτελέσῃ δρόμον, ἐνιαυτοῦ ἐστι ποιητική·
 πλὴν δτι μηνὸς ἐμβολίμου δεῖται πολλάκις πρὸς τὴν ἀκρι-
 βῆ τῶν ὡρῶν συνδρομήν, ὡς Ἐβραῖοι τὸ παλαιὸν τὸν ἐνι-
 αυτὸν ἤγον καὶ τῶν Ἑλλήνων οἱ ἀρχαιότατοι. ἥλιακὸς δέ
 ἐστιν ἐνιαυτὸς ἡ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον
 κατὰ τὴν οἰκείαν κίνησιν τοῦ ἥλιον ἀποκατάστασις.

47 θ'. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς
 μεγάλους. ἐπειδὴ τὸ μέγα τὸ μὲν ἀπόλυτον ἔχει τὴν ἔννοιαν,
 ὡς μέγας ὁ οὐρανὸς καὶ μεγάλη ἡ γῆ καὶ μεγάλη ἡ θάλασσα,
 τὸ δὲ ὡς τὰ πολλὰ πέψυκε πρὸς ἐτερον ἀναφέρεσθαι, ὡς μέ-
 γας ὁ ἵππος καὶ ὁ βοῦς ὁ μέγας (οὐ γὰρ ἐν τῇ ὑπερβολῇ
 τῶν τοῦ σώματος δύκων, ἀλλ' ἐν τῇ πρὸς τὰ δμοια παραθέ-
 σει τὴν μαρτυρίαν τοῦ μεγέθους τὰ τοιαῦτα λαμβάνει).
 πῶς τοίνυν τοῦ μεγάλου τὴν ἔννοιαν ἐκδεξόμεθα; πότερον
 ὡς τὸν μύρμηχα ἡ ἄλλο τι τῶν φύσει μικρῶν μέγα προσαγο-
 ρεύομεν διὰ τὴν πρὸς τὰ δμογενῆ σύγκρισιν τὴν ὑπεροχὴν

33. Ἔννοει ἡμισφαίριον τοῦ οὐρανοῦ· φαντάζεται τὸν μὲν οὐρανὸν
 ὡς σφαῖραν, τὴν δὲ γῆν ὡς τέμνον ἐπίπεδον.

34. Οἱ ἀρχαῖοι Ἐβραῖοι καὶ Ἑλληνες εἴχον σεληνιακὰ ἡμερολόγια
 μὲ 12 καὶ διὰ τετραετίαν περίπου 13 μῆνας, διότι προσετίθετο καὶ 13ος ἐμ-
 βόλιμος μήν. Μὲ τὸ σεληνιακὸν ἐβραϊκὸν ἡμερολόγιον ἔζησαν καὶ ἔδρασαν
 δι Χριστὸς καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρῶτοι Χριστιανοί, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει
 αὐτοῦ ἐώρταζον τὸ πάσχα ὡς ἀκίνητον ἑορτήν. "Ηδη δμως ἀπὸ τὸ 45.Π.Χ.
 δι Ιούλιος Καΐσαρ καθιέρωσεν ὡς πολιτικὸν ἡμερολόγιον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ
 κράτους τὸ ἥλιακὸν ἡμερολόγιον τοῦ Ἑλληνος ἀστρονόμου Σωσιγένους,
 τὸ λεγόμενον «Ιουλιανὸν» (τὸ σημερινὸν «παλαιόν»). Ἔννοείται δτι οἱ Χρι-
 στιανοί ὡς Ῥωμαῖοι περιτίται ἡκολούθουν τὸ ἥλιακὸν ἡμερολόγιον, ἀλλὰ τὴν
 ἑορτὴν των (τότε είχον μίαν μόνον ἑορτήν, τὸ πάσχα) τὴν ἐώρταζον μὲ τὸ

- ον δ ἥλιος διέρχεται τὸ ὑπεράνω τῆς γῆς ἡμισφαίριον ³³.
- 46 Ἀλλὰ «καὶ εἰς ἐνιαυτοὺς» ἔταχθησαν δ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη. Ή μὲν σελήνη κάνει ἔτος, ὅταν συμπληρώσῃ δώδεκα περιφοράς· μόνον ποὺ πολλάκις χρειάζεται καὶ ἔνας ἐμβόλιμος μήν, διὰ νὰ συμπληρωθῇ ἀκριβῶς δ κύκλος τῶν ἐποχῶν, ὅπως ἔμετροῦσαν τὸ ἔτος οἱ παλαιοὶ Ἐβραῖοι καὶ οἱ πολὺ ἀρχαῖοι Ἑλληνες. Ἔνῳ ἥλιακὸν ἔτος εἶνε τὸ διάστημα κατὰ τὸ δποῖον δ ἥλιος, μὲ τὴν κίνησιν ποὺ ἔχει, ἐπιστρέφει εἰς τὸ σημεῖον ἀπ' ὅπου ἔξεκίνησε ³⁴.
- 47 θ'. «Καὶ ἐποίησεν δ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους» (Γέν. 1,16). Ή λέξις «μέγας» ἀφ' ἐνὸς μὲν λέγεται ἀπολύτως, π.χ. μέγας δ οὐρανός, μεγάλη ἡ γῆ, μεγάλη ἡ θάλασσα, ἀφ' ἐτέρου δὲ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λέγεται ἐν συγκρίσει μὲ κάτι ἄλλο, π.χ. μέγας δ ἵππος, δ βοῦς δ μέγας· διότι αὐτὰ τὰ δεύτερα λέγονται μεγάλα δχι διὰ τὸν ὑπερβολικὸν δγκον τοῦ σώματος, ἀλλὰ κατόπιν συγκρίσεως πρὸς τὰ ὄμοια ζῷα. Ἐδῶ λοιπὸν μὲ ποίαν ἔννοιαν θὰ ἔννοήσωμεν τὴν λέξιν «μεγάλους»; Πῶς; ὅπως λέγομεν μέγαν τὸν, μύρμηκα ἢ ἔνα ἄλλο ἐκ φύσεως μικρόν, ὅταν θέλωμεν νὰ παραστήσωμεν τὴν ὑπεροχήν του ἐν

σεληνιακὸν ἔβραϊκόν. Κατὰ τὴν πρώτην οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325), καθιερώσαντες διοφώνως ὡς ἐπίσημον ἡμερολόγιον τῆς Ἑκκλησίας τὸ νέον ἡμερολόγιον (τὸ νῦν παλαιόν), ἀπεφάσισαν νὰ κρατήσουν μόνον διὰ τὴν ἐορτὴν των τὸ παλαιὸν ἔβραϊκὸν σεληνιακὸν ἡμερολόγιον. Καὶ πρὸ 50 ἔτῶν ἐπίσης, ὅταν καθιερώθη ἐν Ἑλλάδι τὸ ἔτι νεώτερον ἥλιακὸν ἡμερολόγιον, τὸ λεγόμενον γρηγοριανὸν διότι ἐγένετο κατ' ἐντολὴν τοῦ πάπα Γρηγορίου, ἡ Ἑκκλησία μιμηθεῖσα τὴν Α' οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἐκράτησε μόνον διὰ τὸ πάσχα καὶ τὰς πασχαλίους ἑορτὰς τὸ παμπάλαιον ἔβραϊκὸν σεληνιακὸν ἡμερολόγιον. Εἰς τὰ πλαίσια τοῦ σεληνιακοῦ ἡμερολογίου τὸ χριστιανικὸν πάσχα εἶνε ἑορτὴ ἀκίνητος δπως καὶ τὸ ἔβραϊκόν. Φαίνεται ὡς κινητή, ἀπλῶς διὰ τὸν λόγον δτι ἡμεῖς κινούμεθα εἰς τὰ πλαίσια ἥλιακοῦ ἡμερολογίου (Ιουλιανοῦ ἢ γρηγοριανοῦ), μὲ τὸ δποῖον τὸ σεληνιακὸν διαφέρει καθ' ἐκαστον ἔτος κατὰ πολλὰς ἡμέρας καὶ ἀνὰ τετραετίαν περίπου χάνει ἔνα μῆνα ποὺ προστίθεται ὡς ἐμβόλιμος. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον φαίνεται σήμερον κινητὸν καὶ τὸ ἔβραϊκόν πάσχα, ἐνῷ οἱ Ἐβραῖοι τὸ ἔχουν ὡς ἑορτὴν ἀκίνητον.

μαρτυροῦντες; ἢ τὸ μέγα νῦν οὗτως, ὡς ἐν τῇ οἰκείᾳ τῶν φωστήρων κατασκευῇ τοῦ μεγέθους ἐμφαινομένου; ἐγὼ
 48 μὲν οἶμαι τοῦτο. οὐ γὰρ ἐπειδὴ μείζους τῶν μικροτέρων ἀστέρων, διὰ τοῦτο μεγάλοι· ἀλλ' ἐπειδὴ τοσοῦτοι τὴν περιγραφήν, ὥστε ἔξαρκεῖν τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀναχεομένην αὐγὴν καὶ οὐρανὸν περιλάμψειν καὶ τὸν ἀέρα καὶ διοῦ πάσῃ τῇ γῇ καὶ τῇ θαλάσσῃ συμπαρεκτείνεσθαι. οἴ γε κατὰ πᾶν μέρος τοῦ οὐρανοῦ γινόμενοι, καὶ ἀνατέλλοντες καὶ δυόμενοι καὶ τὸ μέσον ἐπέχοντες, ἵσοι πανταχόθεν τοῖς ἀνθρώποις προφαίνονται, δπερ ἀπόδειξιν ἔχει σαφῆ τῆς τοῦ μεγέθους περιουσίας, τῷ μηδὲν αὐτοῖς ἐπισημαίνειν τὸ πλάτος τῆς γῆς πρὸς τὸ μείζονας δοκεῖν ἢ ἐλάττονας εἶναι. τὰ μὲν γὰρ πόρρωθεν ἀφεστῶτα μικρότερά πως δρῶμεν, οἵς δ' ἀν μᾶλλον ἐγγίσωμεν, μᾶλλον αὐτῶν τὸ μέγεθος ἔξευρίσκομεν.
 49 τῷ δὲ ἡλίῳ οὐδείς ἔστιν ἐγγυτέρω καὶ οὐδείς πορρωτέρω, ἀλλὰ ἀπ' ἵσον τοῦ διαστήματος τοῖς κατὰ πᾶν μέρος τῆς γῆς κατωκισμένοις προσβάλλει. σημεῖον δέ, δτι καὶ Ἰνδοὶ καὶ Βρεττανοὶ τὸν ἵσον βλέπουσιν. οὕτε γὰρ τοῖς τὴν ἑώαν οἰκοῦσι καταδυόμενος τοῦ μεγέθους ὑφίσιν, οὕτε τοῖς πρὸς δυσμαῖς κατωκισμένοις ἀνατέλλων ἐλάττων φαίνεται· οὕτε μὴν ἐν τῷ μεσουρανήματι γινόμενος, τῆς ἐφ' ἑκάτερα ὅψεως παραλάττει. μὴ ἔξαπατάτω σε τὸ φαινόμενον· μηδ' δτι πηχναῖος τοῖς δρῶσι δοκεῖ, τοσοῦτον αὐτὸν εἶναι λογίσῃ. συναιρεῖσθαι γὰρ πέφυκεν ἐν τοῖς μεγίστοις διαστήμασι τὰ μεγέθη τῶν δρωμένων, τῆς δρατικῆς δυνάμεως οὐκ ἐξικνουμένης τὸν μεταξὺ τόπον διαπερᾶν, ἀλλ' οἰονεὶ ἐνδαπα-

35. Θέλει οὐά εἰπῆ δτι, ἐφ' δσον δλοι οἱ κάτοικοι τῆς γῆς βλέπουν τὰ δύο ἄκρα τῆς διάμετρου τοῦ ἡλίου ὑπὸ τὴν αὐτὴν γωνίαν, δρα τὴ δπόστασις

συγκρίσει πρὸς τὰ ἄλλα ζῷα τοῦ αὐτοῦ εἶδους; ἢ μήπως τὸ «μέγα» ἐδῶ ἔγκειται εἰς αὐτὴν τὴν κατασκευὴν τῶν φω-
 48 στήρων; Ἐγὼ μὲν πιστεύω αὐτό. Εἰνε μεγάλοι, ὅχι διότι εἴνε μεγαλύτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀστέρας, ἀλλ’ ἐπειδὴ ἔχουν τέτοιας διαστάσεις, ώστε νὰ ἐπαρκῇ τὸ φῶς των νὰ καταφωτίζῃ καὶ τὸν οὐρναὸν καὶ τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ τὴν γῆν δλόκληρον καὶ τὴν θάλασσαν. Αὐτοὶ δργώνουν τὸν ούρανόν, ἀνατέλλουν, δύουν, μεσουρανοῦν, ἐμφανίζονται ἀπὸ παντοῦ ἵσοι πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πρᾶγμα ποὺ ἀποδεικνύει σαφῶς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ μεγέθους των, ἀφοῦ τὸ πλάτος τῆς γῆς δὲν παίζει κανένα ρόλον εἰς τὸ νὰ φαίνωνται μικρότεροι ἢ μεγαλύτεροι. Διότι ὅσα εἴνε μακριά, τὰ βλέπομεν κάπτως μικρότερα, καὶ ὅσα πλησιά-
 49 ζομεν, εύρισκομεν τὸ μέγεθός των μεγαλύτερον. Ἐνῷ εἰς τὸν ἥλιον κανεὶς δὲν εἴνε πλησιέστερον ἢ μακρύτερον, ἀλλ’ ἀκτινοβολεῖ εἰς τοὺς κατοίκους ὅλης τῆς γῆς ἀπὸ ἵσην ἀπό- στασιν³⁵. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἴνε ὅτι καὶ οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ Βρεττανοὶ ἵσον ἥλιον βλέπουν³⁶. Οὔτε, ὅταν δύη, φαίνεται μικρότερος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς ἀνατολῆς, οὔτε, ὅταν ἀνατέλλῃ, φαίνεται μικρότερος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς δύ- σεως· ἀλλ’ οὔτε καὶ ὅταν μεσουρανῇ μεταβάλλεται τὸ μέγεθός του εἰς τὰ ὅμματα ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν. Μή ξεγελιέσαι ἀπ’ ὅτι φαίνεται· καὶ μὴ νομίσῃς ὅτι ἔχει ἐνὸς πτήχεως μέγεθος, ἐπειδὴ τόσον τὸν βλέπομεν. Διότι τὰ μεγέθη τῶν σωμάτων ποὺ βλέπομεν εἴνε φυσικὸν νὰ μι- κραίνουν, ὅταν μεσολαβοῦν πολὺ μεγάλαι ἀποστάσεις, ἐπειδὴ ἡ δύναμις τῆς δράσεως δὲν ἀντέχει νὰ περάσῃ τὸν χῶρον ποὺ μεσολαβεῖ, ἀλλὰ τρόπον τινὰ ἔξαντληται καθ’

τοῦ ἐνὸς δικρου τῆς γῆς ἀπὸ τοῦ ἄλλου εἴνε μηδαμινὴ ἐν συγκρίσει μὲ τὴν διάμετρον τοῦ ἥλιου· διότι δὲν παίζει κανένα ρόλον εἰς τὴν διαφοροποίησιν τοῦ φαινομενικοῦ μεγέθους τοῦ ἥλιου.

36. Ἰνδοὶ οἱ ἀνατολικώτατοι καὶ Βρεττανοὶ οἱ δυτικώτατοι κάτοικοι τῆς γῆς κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἀντίληψιν.

νωμένης τῷ μέσῳ καὶ κατ' ὀλίγον αὐτῆς μέρος προσβαλ-
 50 λούσης τοῖς ὁρατοῖς. μικρὰ οὖν ἡ ὅψις ἡμῶν γινομένη, μικρὰ
 ἐποίησε νομίζεσθαι τὰ ὁράμενα, τὸ οἰκεῖον πάθος τοῖς
 ὁρατοῖς ἐπιφέρουσα. ὥστε εἰ ψεύδεται ἡ ὅψις, ἀπιστον τὸ
 κριτήριον. ὑπομνήσθητι δὲ τῶν οἰκείων παθῶν, καὶ παρὰ
 σεαυτοῦ ἔξεις τῶν λεγομένων τὴν πίστιν. εἴ ποτε ἀπὸ ἀκρω-
 ρείας μεγάλης πεδίον εἰδες πολύ τε καὶ ὑπτιον, ἡλίκα μέν
 σοι τῶν βοῶν κατεφάνη τὰ ζεύγη; πηλίκοι δὲ οἱ ἀροτῆρες
 αὐτοί; εἰ μὴ μυρμήκων τινά σοι παρέσχον φαντασίαν; εἰ
 δὲ καὶ ἀπὸ σκοπιᾶς ἐπὶ μέγα πέλαγος τετραμμένης τῇ θα-
 λάσσῃ τὰς ὅψεις ἐπέβαλες, ἡλίκαι μέν σοι ἔδοξαν εἶναι τῶν
 νήσων αἱ μέγισται; πηλίκη δέ σοι κατεφάνη μία τῶν μυριοφό-
 ρων δλκάδων λευκοῖς ἴστροις ὑπὲρ κυανῆς κομιζομένη θαλάσ-
 σης; εἰ μὴ πάσης περιστερᾶς μικροτέραν σοι παρέσχετο τὴν
 51 φαντασίαν; διότι, καθάπερ ἔφην, ἐνδαπανηθεῖσα τῷ ἀέρι
 ἡ ὅψις, ἐξίτηλος γινομένη, πρὸς τὴν ἀκριβῆ κατάληψιν τῶν
 ὁραμένων οὐκ ἔξαρκεῖ. ἦδη δέ που καὶ τῶν ὁρῶν τὰ μέγιστα
 βαθείαις φάραγξιν ἐκτετμημένα, περιφερῆ καὶ λεῖα ἡ ὅψις
 εἶναι φησι, ταῖς ἐξοχαῖς προσβάλλουσα μόναις, ταῖς δὲ
 μεταξὺ κοιλότησιν ἐμβῆναι δι' ἀτονίαν μὴ δυναμένη. οὕ-
 τως οὐδὲ τὰ σχήματα τῶν σωμάτων ὅποιά ἔστι διασώζει,
 ἄλλὰ περιφερεῖς οἵεται εἶναι τοὺς τετραγώνους τῶν πύργων.
 ὥστε πανταχόθεν δῆλον, δτι ἐν ταῖς μεγίσταις ἀποστάσε-

δόδον, καὶ δλίγη μόνον ἀπὸ τὴν ποσότητά της φθάνει εἰς τὰ
 50 ἀντικείμενα ποὺ βλέπομεν³⁷. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ δύναμις τῆς
 δράσεώς μας φθάνει μικρά, μᾶς κάνει νὰ νομίζωμεν μικρά
 καὶ αὐτὰ ποὺ βλέπομεν, ἀποδίδοντας τὴν ἴδικήν της ἀδυ-
 ναμίαν εἰς τὰ βλεπόμενα. "Ωστε ἀφοῦ ἡ ὄρασίς μας ψεύ-
 δεται, τὸ κριτήριόν μας εἶνε ἀναξιόπιστον. Θυμήσου δὲ
 αὐτὸ ποὺ παθαίνεις δ ἕδιος, καὶ θὰ πεισθῆς διὸ τὰ λεγόμενά
 μου ἀπὸ τὸν ἕδιον τὸν ἑαυτόν σου. "Αν ποτὲ εύρεθης εἰς
 μίαν πολὺ ὑψηλὴν καὶ ἀπότομον κορυφὴν καὶ ἔβλεπες
 κάτω νὰ ἀπλώνεται μία μεγάλη πεδιάς, πόσον μικρὰ σοῦ
 ἐφάνησαν τὰ ζεύγη τῶν βιῶν; καὶ πόσοι οἱ ἕδιοι οἱ ζευ-
 γολάται; Δὲν σοῦ ἐφαίνοντο σὰν μύρμηκες; Καὶ ἀν ἀπὸ
 κανένα παρατηρητήριον ποὺ ἔβλεπε πρὸς μέγα πέλαγος
 ἔρριψες τὰ βλέμματά σου εἰς τὴν θάλασσαν, πόσον μι-
 κρὰ σοῦ ἐφάνησαν τὰ πιὸ μεγάλα νησιά; καὶ πόσον σοῦ
 ἐφάνη ἔνα φορτηγὸν πλοῖον ποὺ μεταφέρει ἀναρίθμητα
 πράγματα, καθὼς ἔτρεχε μὲ τὰ λευκὰ πανιά του ἐπάνω εἰς
 51 τὴν γαλάζιαν θάλασσαν; Δὲν σοῦ ἐφάνη μικρότερον ἀπὸ
 κάθε περιστεράν; Διότι, ὅπως εἶπα, ἡ ὄρασίς, ἀφοῦ ἔξ-
 αντληθῇ εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ ξεθωριάσει, δὲν ἔπαρκει
 νὰ συλλάβῃ μὲ ἀκρίβειαν τὰ βλεπόμενα ἀντικείμενα. Ἀ-
 φοῦ ἀκόμη καὶ βουνὰ πολὺ μεγάλα καὶ χαρακωμένα μὲ
 βαθιὰ φαράγγια ἡ ὄρασίς μᾶς λέγει ὅτι εἶνε στρογγυλευ-
 μένα καὶ λεῖα, διότι φθάνει μόνον μέχρι τὰς προεξοχάς
 των καὶ ἀπὸ ἀτονίαν ὀδυνατεῖ νὰ προχωρήσῃ μέχρι μέσα
 εἰς τὰς κοιλότητας. "Ετσι οὔτε τί λογῆς εἶνε τὰ σχήματα τῶν
 σωμάτων δύναται νὰ μᾶς εἰπῇ, ἀλλὰ βλέπει τετραγώνους
 πύργους καὶ νομίζει ὅτι εἶνε κυλινδρικοί. "Ετσι ἀπὸ παντοῦ
 φαίνεται, ὅτι εἰς τὰς πολὺ μεγάλας ἀποστάσεις συλλαμβάνει

ος Ἐλεγεν «ἀκτίνας ἀφ' ἐκατέρου τῶν διφθαλμῶν ἀποτεινομένας τοῖς πέ-
 ρασιν αὐτῶν οἷον χειρῶν ἐπαφαῖς περικαθαπτούσαις τοῖς ἐκτὸς σώμασι
 τὴν διντίληψιν αὐτῶν πρὸς τὸ δρατικὸν ἀποδιδόναι» Πλούταρχος, Ἀρέσκ.
 φιλοσ. 4,13.

σιν οὐκ ἔναρθρον ἀλλὰ συγκεχυμένην τῶν σωμάτων λαμβάνει τὴν εἰκασίαν. μέγας οὖν ὁ φωστήρ κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς μαρτυρίαν καὶ ἀπειροπλασίων τοῦ φαινομένου.

52 ι'. Κάκεινο δέ σοι ἔναργες ἔστω τοῦ μεγέθους σημεῖον. ἀπείρων διντων τῷ πλήθει τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων, τὸ παρ' αὐτῶν συνεργανιζόμενον φῶς οὐκ ἔξαρχεῖ τῆς νυκτὸς τὴν κατήφειαν διαλῦσαι. μόνος δὲ οὗτος ὑπερφανεῖς τοῦ δρίζοντος, μᾶλλον δὲ ἔτι καὶ προσδοκώμενος, πρὸν καὶ ὑπερσχεῖν δλως τῆς γῆς, ἡφάνισε μὲν τὸ σκότος, ὑπερηγάσει δὲ τοὺς ἀστέρας, καὶ πεπηγότα τέως καὶ συμπεπιλημένον τὸν περὶ γῆν ἀέρα κατέτηξε καὶ διέχεεν. δθεν καὶ ἄνεμοι ἐωθινοὶ καὶ δρόσοι ἐν αἰθρίᾳ τὴν γῆν περιῳρέουσι. τοσαντην δὲ οὖσαν τὴν γῆν πῶς ἀν ἡδυνήθη ἐν μιᾷ καιροῦ ὅπῃ τὴν πᾶσαν καταφωτίζειν, εἰ μὴ ἀπὸ μεγάλου τοῦ κύκλου τὴν αὐγὴν ἐπηφίει; ἐνταῦθα μοι τὴν σοφίαν τοῦ τεχνίτου κατάμαθε, πῶς τῷ διαστήματι τούτῳ σύμμετρον ἔδωκεν αὐτῷ τὴν θερμότητα. τοσοῦτον γάρ ἔστιν αὐτοῦ τὸ πυρῶδες, ὃς μήτε δι' ὑπερβολὴν καταφλέξαι τὴν γῆν, μήτε διὰ τὴν 53 54 ἔλλειψιν κατεψυγμένην αὐτὴν καὶ ἄγονον ἀπολιπεῖν. ἀδελφὰ δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὰ περὶ τῆς σελήνης νοείσθω. μέγα γὰρ καὶ τὸ ταύτης σῶμα καὶ φανότατόν γε μετὰ τὸν ἥλιον. οὐκ ἀεὶ μέντοι δρατὸν αὐτῆς διαμένει τὸ μέγεθος· ἀλλὰ νῦν μὲν ἀπηρτισμένη τῷ κύκλῳ, νῦν δὲ ἔλλείπονσα καὶ μειονμένη φαίνεται, καθ' ἔτερον ἑαυτῆς μέρος προδεικνύσα τὸ λεῖπον. ἄλλω μὲν γὰρ μέρει σκιάζεται αὐξομένη, ἄλλο δὲ μέρος αὐτῆς ἐν τῷ καιρῷ τῆς λήξεως ἀποκρύπτε-

38. Οἰοσδήποτε ἐκ τῶν δύο, ἥλιος ἢ σελήνη.

39. Οἱ ἀρχαῖοι ἐνόμιζον δτι ἡ πτῶσις δρόσου καὶ ἡ πνοὴ ἀνέμου κατὰ

τὴν εἰκόνα τῶν σωμάτων ὅχι μὲ τὰς λεπτομερείας τῆς ἀλλὰ συγκεχυμένην. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν μαρτυρίαν τῆς Γραφῆς δὲ φωστήρ³⁸ εἶνε μέγας καὶ ἀπείρως μεγαλύτερος ἀπὸ ὅ, τι φαίνεται.

- 52 1'. Ἐς σοῦ εἶνε δὲ σαφῆς ἀπόδειξις τοῦ μεγέθους καὶ τὸ ἔξῆς. Ἐνῷ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ εἶνε ἀπειροί εἰς τὸ πλῆθος, τὸ ἄθροισμα τοῦ φωτός των δὲν φθάνει νὰ διαλύσῃ τὴν κατήφειαν τῆς νυκτός. Αὔτὸς δὲ μόνος του ἀν ἀνατείλῃ ἀπὸ τὸν δρίζοντα, ἢ μᾶλλον καὶ ὅταν ἀκόμη ἀναμένεται, πρὶν καθόλου ἀνέλθῃ ὑπεράνω τῆς γῆς, ἔξαφανίζει τὸ σκότος, σβήνει τοὺς ἀστέρας μὲ τὸ φῶς του, καὶ τὴν παγωμένην καὶ πηκτήν ἀτμόσφαιραν τὴν λιώνει καὶ τὴν διασκορπίζει. Διὰ τοῦτο λούσουν τὴν γῆν καὶ ἀνεμοί πρωινοὶ καὶ πτώσεις δρόσους ἐν αἰθρίᾳ³⁹. Καὶ ἀφοῦ τὴν γῆν εἶνε τόσον μεγάλη, πῶς θὰ ἥδυνατο νὰ τὴν πλημμυρίσῃ ὅλην μὲ φῶς εἰς μίαν στιγμήν, ἀν δὲν ἦτο μέγας δὲ δίσκος του ἀπ' ὃπου ἀναβλύζει τὴν λάμψιν; Ἐδῶ πρόσεξε, σὲ παρακαλῶ, τὴν σοφίαν τοῦ τεχνίτου, πῶς ἔνδωκεν εἰς τὸν ἥλιον τὴν θερμότητα ἀνάλογον μὲ τὴν ἀπόστασίν του ἀπὸ τὴν γῆν. Διότι ἡ πύρωσίς του εἶνε τόση, ὡστε μήτε νὰ κατακαύσῃ τὴν γῆν ἀπὸ ὑπερβολικήν δύναμιν, μήτε νὰ τὴν ἀφήσῃ κατεψυγμένην καὶ ἀγονούν ἀπὸ ἀνεπάρκειαν. Παρόμοια δὲ μὲ δσα εἴπα (διὰ τὸν ἥλιον) ἐννοεῖται ὅτι ἴσχύουν καὶ διὰ τὴν σελήνην. Καὶ αὐτῆς τὸ σῶμα εἶνε μέγα καὶ τὸ φωτεινότερον μετὰ τὸν ἥλιον. Ἀλλὰ τὸ ἀνάστημά της δὲν μένει πάντοτε δρατόν· ἀλλ' ἀλλοτε μὲν ἔχει τὸν δίσκον ὠλοκληρωμένον, ἀλλοτε δὲ ἐλλιπῆ καὶ μειωμένον, δεικνύοντας τὸ ἐλλιπές ἀπὸ κάθε πλευράν της. Διότι εἰς ἄλλο μέρος σκιάζεται δταν γεμίση, καὶ ἄλλο μέρος της ἀποκρύπτεται κατὰ τὸν καιρὸν ποὺ

τὸ πρωὶ ὀφείλονται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἥλιου τῆξιν τοῦ παγωμένου ἀέρος, δὲ ποτοῖς κυλᾶ, ὅπως κυλοῦν ἀπὸ τὰ βουνά τὰ χιόνια ποὺ λιώνουν.

55 ται. λόγος δέ τις ἄρρητος τοῦ σοφοῦ δημιουργοῦ τῆς ποικίλης ταύτης ἐναλλαγῆς τῶν σχημάτων· ἢ γὰρ ὥστε ἡμῖν ὑπόδειγμα ἐναργὲς παρέχειν τῆς ἡμετέρας φύσεως· διὶ οὐδὲν μόνιμον τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πρόσεισιν εἰς τὸ τέλειον, τὰ δὲ πρὸς τὴν οἰκείαν ἀκμήν φθάσαντα καὶ τὸ ἀκρότατον μέτρον ἔαντὸν αὐξηθέντα, πάλιν ταῖς κατὰ μικρὸν ὑφαιρέσεσι φθίνει τε καὶ διόλλυται καὶ μειούμενα καθαιρεῖται. ὥστε ἐκ τοῦ κατὰ τὴν σελήνην θεάματος παιδεύεσθαι ἡμᾶς τὰ ἡμέτερα, καὶ τῆς ταχείας τῶν ἀνθρωπίνων περιτροπῆς λαμβάνοντας ἔννοιαν, μὴ μέγα φρονεῖν ταῖς εὐημερίαις τοῦ βίου, μὴ ἐπαγάλλεσθαι δυναστείας, μὴ ἐπαίρεσθαι πλούτου ἀδηλότητι, περιφρονεῖν τῆς σαρκὸς περὶ ἦν ἢ ἀλλοίωσις, ἐπιμελεῖσθαι δὲ τῆς ψυχῆς ἡς τὸ ἀγαθόν ἐστιν ἀκίνητον. εἰ δὲ λυπεῖ σε ἡ σελήνη ταῖς κατὰ μικρὸν ὑφαιρέσεσι τὸ φέγγος ἐξαναλίσκουσα, λυπείτω σε πλέον ψυχὴ ἀρετὴν κτησαμένη καὶ δι’ ἀπροσεξίας τὸ καλὸν ἀφανίζουσα, καὶ μηδέποτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς διαθέσεως μένουσα, ἀλλὰ πυκνὰ τρεπομένη καὶ μεταβαλλομένη διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀνίδοντον. τῷ δοντι γάρ, κατὰ 56 τὸ εἰρημένον, Ὁ ἄφρων ὡς σελήνη ἀλλοιοῦται. οἷμαι δὲ καὶ τῇ τῶν ζῴων κατασκευῇ καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς ἀπὸ γῆς φυομένοις μὴ μικρὰν ὑπάρχειν ἐκ τῆς κατὰ τὴν σελήνην μεταβολῆς τὴν συντέλειαν. ἄλλως γὰρ διατίθεται μειούμένης αὐτῆς καὶ ἄλλως αὐξομένης τὰ σώματα· νῦν μὲν ληγούσης ἀραιὰ γινόμενα καὶ κενά, νῦν δὲ αὐξομένης καὶ πρὸς τὸ πλῆρες ἐπειγομένης καὶ αὐτὰ πάλιν ἀναπληρούμενα· διότι ὑγρότητά τινα θερμότητι κεκραμένην ἐπὶ τὸ βάθος

57

40. «Συμβάλλεται ἡ σελήνη εἰς πάσας τὰς γενέσεις καὶ τελειώσεις» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζῴων γεν. 4,10 (777β).

- 55 φθίνει. "Υπάρχει δὲ μία ἀνέκφραστος διδαχὴ τοῦ σοφοῦ δημιουργοῦ εἰς τὴν πολύπλοκον αὐτὴν ἐναλλαγὴν τῶν φάσεων· εἶνε δῆντως τέτοια ὥστε νὰ μᾶς ὑπαινίσσεται σαφῶς τὴν ἴδικήν μας φύσιν, δτὶ τίποτε τὸ ἀνθρώπινον δὲν εἶνε μόνιμον, ἀλλὰ ἀλλα μὲν ἀπὸ τὸ μηδὲν προκόπτουν εἰς τὸ τέλειον, ἀλλα δὲ ἀφοῦ ἔφθασαν εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν καὶ εἰς τὸ ἄκρον ἀωτὸν τῆς αὐξήσεως των, πάλιν μὲ τὴν δλίγον κατ' δλίγον ἀφαίρεσιν φθίνουν καὶ καταστρέφονται καὶ ἀφοῦ μειωθοῦν ἔξαφανίζονται. Ἐτοι ἀπὸ τὸ θέαμα ποὺ μᾶς παρέχει ἡ σελήνη διδασκόμεθα τὰ ἀνθρώπινα, καὶ λαμβάνομεν μίαν ἰδέαν τῆς ταχείας μεταβολῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, νὰ μὴ μεγαλοφρονοῦμεν διὰ τὴν εὐημερίαν μας, νὰ μὴ χαιρώμεθα ὑπερβολικῶς διὰ τὴν πολιτικὴν δύναμιν μας, νὰ μὴ τὸ παίρνωμεν ἐπάνω μας μὲ τὴν «ἀδηλότητα τοῦ πλούτου» (Α' Τιμ. 6,17), νὰ περιφρονοῦμεν τὴν σάρκα ἢ δποία ὑπόκειται εἰς τὴν ἀλλοιώσιν, νὰ ἐπιμελούμεθα δὲ τὴν ψυχὴν ποὺ εἶνε ἀγαθὸν
- 56 ἀθάνατον. Ἐὰν δὲ σὲ λυπῇ τὸ ὅτι ἡ σελήνη μὲ τὴν βαθμιαίαν ἀφαίρεσιν χάνει τὸ φῶς της, ἀς σὲ λυπῇ περισσότερον τὸ ὅτι μία ψύχη, ἀφοῦ ἀπέκτησε πρῶτα ἀρετὴν, ἔπειτα μὲ τὴν ἀπροσεξίαν ἔχασε τὸ καλόν, δὲν παραμένει ποτὲ σταθερὰ εἰς τὸ φρόνημα, καὶ συχνάκις ἀλλοιώνεται καὶ μεταβάλλεται, διότι ἔχει ἀστάθειαν ἀποφάσεως. Καὶ πράγματι, καθὼς λέγει ἡ παροιμία, «Οἱ ἀφρων ὡς σελήνη ἀλλοιοῦται» (Σοφία Σειράχ 27,11). Νομίζω δὲ ὅτι αἱ μεταβολαὶ τῆς σελήνης, συντελοῦν πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ζώων καὶ εἰς τὰ ὑπόλοιπα ὅσα φυτρώνουν ἀπὸ τὴν γῆν⁴⁰. Διότι τὰ σώματά των περιέχονται εἰς ἄλλην κατάστασιν, ὅταν αὐτὴ μειώνεται, καὶ εἰς ἄλλην ὅταν αὔξάνεται· τώρα ποὺ φθίνει, γίνονται ἀδύνατα καὶ κούφια, καὶ ἔπειτα ποὺ αὔξάνεται καὶ τείνει νὰ γεμίσῃ, γεμίζουν καὶ αὐτά. Διότι τοὺς χύνει ἀφανῶς ὡς ἔνεσιν ἕνα μῆγμα ὑγρότητος καὶ θερμότητος ποὺ φθάνει εἰς τὸ βάθος (τοῦ σώματός

58 φθάνουσαν λεληθότως ἐνίσι. δηλοῦσι δὲ οἱ καθεύδοντες ὑπὸ σελήνην, ὑγρότητος περισσῆς τὰς τῆς κεφαλῆς εὐρυχωρίας πληρούμενοι· καὶ τὰ νεοσφαγῆ τῶν κρεῶν ταχὺ τρεπόμενα τῇ προσβολῇ τῆς σελήνης· καὶ ζῷων ἐγκέφαλοι· καὶ τῶν θαλαττίων τὰ ὑγρότατα· καὶ αἱ τῶν δένδρων ἐντεριῶν. ἀ πάντα οὐκ ἄν ἐξήρχεσε τῇ ἑαυτῆς ἀλλοιώσει συμμεθιστᾶν, εἰ μὴ ὑπερφυές τι ἦν καὶ ὑπερέχον δυνάμει κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς μαρτυρίαν.

59 ια'. Καὶ τὰ περὶ τὸν ἀέρα δέ πάθη ταῖς μεταβολαῖς ταύτης συνδιατίθεται, ως μαρτυροῦσιν ἡμῖν αἱ τε κατὰ τὴν νομηνίαν πολλάκις ἀπὸ γαλήνης καὶ νηρεμίας αἰφνίδιοι ταραχαί, νεφῶν κλονομένων καὶ συμπιπτόντων ἀλλήλοις, καὶ αἱ περὶ τοὺς εὐρύποντας παλίρροιαν καὶ ἡ περὶ τὸν λεγόμενον ὠκεανὸν ἀμπωτις, ἦν ταῖς περιόδοις τῆς σελήνης τεταγμένως ἐπομένην ἐξεῦρον οἱ προσοικοῦντες. οἱ μὲν γὰρ εὔριποι μεταρρέουσιν ἐφ' ἐκάτερα κατὰ τὰ λοιπὰ σχῆματα τῆς σελήνης· ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς γενέσεως οὐδὲ τὸ βραχύτατον ἀτρεμοῦσιν, ἀλλ' ἐν σάλῳ καὶ ταλαντώσει διηνεκεῖ καθεστήκασιν, ἔως ἂν ἐκφανεῖσα πάλιν, ἀκολουθίαν τινὰ τῇ παλιρροίᾳ παράσχηται. ἡ δὲ ἐσπερία θάλασσα τὰς ἀμπώτεις ὑφίσταται, νῦν μὲν ὑπονοστοῦσα, πάλιν δὲ ἐπι-

41. Ὄπως δὲ εὔριπος τῆς Εύβοιας.

42. «Πιθέας δὲ Μασσαλιώτης τῇ πληρώσει τῆς σελήνης τὰς πλημμύρας γίνεσθαι τῇ δὲ μειώσει τὰς ἀμπώτιδας» Πλούταρχος, Ἀρέσκ. φιλος. 3,17. Εἰς τὸ περιθώριον ἐνδε χειρογράφου τῆς Ἐξαημέρου, ἀπέναντι τῆς φράσεως «αἱ περὶ τοὺς εὔριπους παλίρροια», δ σχολιαστής σημειώνει· «Τικτομένης γάρ τῆς σελήνης, ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τοῦ ὠκεανοῦ ἀποδίσταται τὸ κῦμα, καὶ ἡ·γῆ φαίνεται». Πράγματι η παλίρροια είνε φαινόμενον ποὺ διφείλεται εἰς τὰς ἐλξεις σελήνης καὶ τήλιον ἐπὶ τῆς ἐν μέρει ὑγρᾶς σφαίρας

58 των). Φαίνεται δὲ αὐτὸς καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ κοιμῶνται κάτω ἀπὸ τὴν σελήνην, διότι τὰ πλατιὰ μέρη τῆς κεφαλῆς των γεμίζουν μὲν περισσήν ύγρότητα. Καὶ τὰ νεοσφαγῆ κρέατα ἐπίσης χαλοῦν γρήγορα, ὅταν τὰ ἴδῃ ἡ σελήνη· καὶ τῶν ζῷων οἱ ἐγκέφαλοι· καὶ τὰ πολὺ ύγρὰ θαλάσσια ζῷα· καὶ ἡ ψίχα τῶν δένδρων. "Ολ' αὐτὰ δὲν θὰ ἤδυνατο νὰ τὰ συμπαρασύρῃ εἰς τὴν ἀλλοίωσίν της, ἀν δὲν ἤτο κάτι ύπερφυὲς καὶ ἀν δὲν εἶχε μίαν ύπεροχὴν δυνάμεως, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ Γραφή.

59 ια'. Καὶ αἱ ἀτμοσφαιρικαὶ δὲ μεταβολαὶ ἐναρμονίζονται μὲ τὰς μεταβολὰς τῆς σελήνης, καθὼς μᾶς διδάσκουν καὶ αἱ αἰφνίδιοι ταραχαί, ποὺ συμβαίνουν πολλάκις, ὅταν ἔχωμεν νέαν σελήνην, καὶ ποὺ ἔρχονται μετὰ ἀπὸ γαλήνην, τότε ποὺ τὰ νέφη ἀναταράσσονται καὶ συγκρούονται μεταξύ των, καὶ αἱ παλίρροιαι ποὺ συμβαίνουν εἰς τὰ θαλάσσια στενά⁴¹, καὶ ἡ ἀμπώτις τοῦ λεγομένου ὥκεανου⁴², ἡ δποία, καθὼς ὀνεκάλυψαν οἱ πλησιόχωροι (τοῦ ὥκεανου), ἔξαρτᾶται ἀπὸ τὰς περιφορὰς τῆς σελήνης. Καὶ τὰ μὲν θαλάσσια στενά ποὺ ἔχουν παλίρροιαν ῥέουν κατὰ τὰς ύπολοίπους φάσεις τῆς σελήνης ἐναλλάξ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς κατευθύνσεις· κατὰ τὴν ὥραν δὲ ποὺ ἀρχίζει υὰ τίθεται εἰς κίνησιν ἡ ροὴ⁴³ δὲν ἡρεμοῦν οὔτε δι' ὀλίγον, ἀλλ' εὐρίσκονται εἰς συνεχῆ σάλον καὶ ταλάντευσιν, ἔως ὅτου φανῇ πάλιν ἡ σελήνη καὶ προκαλέσῃ τὸ παλιρροϊκὸν ῥεῦμα. Ἐνῷ ἡ δυτικὴ θάλασσα⁴⁴ ύφίσταται τὰς ἀμπώτεις ἀλλοτε μὲν ύποχωρώντας, ἀλλοτε δὲ ἐπιστρέφοντας καὶ κα-

τῆς γῆς· είνε δὲ ἐμφανεστέρα εἰς τοὺς ὥκεανούς. Κατ' αὐτὴν τὸ ύδωρ τῆς θαλάσσης ἐπὶ 6 περίπου ὥρας δριμῷ πρὸς τὴν ξηράν, ὅπότε ἡ στάθμη τῆς ἀνέρχεται (πλημμυρίς), καὶ ἐπὶ διλασθεὶς ἀποσύρεται, ὅπότε ἡ στάθμη τῆς κατέρχεται (ἀμπώτις). Αἱ κλεισταὶ θάλασσαι ἔχουν ἀσθενεῖς παλιρροίας, δπως π.χ. ὁ εὔριπος μεταξύ Σ. Ἐλλάδος καὶ Εύβοίας.

43. Κατὰ τὴν ὥραν δηλαδὴ ποὺ ἡ ροὴ ἀλλάσσει φοράν.

44. Δηλαδὴ ὁ Ἀτλαντικὸς ὥκεανός.

κλύζουσα, ὥσπερ ἀναπνοαῖς τῆς σελήνης ὑφελκομένη πρὸς τὸ ὄπίσω, καὶ πάλιν ταῖς ἀπ' αὐτῆς ἐκπνοίαις εἰς τὸ οἰκεῖον μέτρον προωθουμένη. ταῦτά μοι εἴρηται πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ κατὰ τοὺς φωστῆρας μεγέθους, καὶ σύστασιν τοῦ μηδὲ μέχρι συλλαβῆς ἀργὸν τι εἶναι τῶν θεοπνεύστων δημάτων· καίτοι γε οὐδενὸς ἥψατο σχεδὸν τῶν καιρίων ὁ λόγος· πολλὰ γὰρ περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἡλίου καὶ σελήνης ἔστιν ἔξευρεῖν τοῖς λογισμοῖς τὸν μὴ παρέργως τὰς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ τὰς δυνάμεις ἐπεσκεμμένον. εὐγνωμόνως οὖν δεῖ κατηγορεῖν ἡμᾶς τῆς ἑαυτῶν ἀσθενείας, ἵνα μὴ τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ μετρῆται τῶν δημιουργημάτων τὰ μέγιστα, ἀλλὰ ἐξ ὀλίγων τῶν εἰρημένων παρ' ἑαυτοῖς ἀναλογίζεσθαι, πόσα τινά ἔστι καὶ πηλίκα τὰ παρεθέντα.

61 μὴ τοίνυν μηδὲ σελήνην ὀφθαλμῷ μετρήσῃς, ἀλλὰ λογισμῷ, δις πολλῷ τῶν ὀφθαλμῶν ἀκριβέστερός ἔστι πρὸς ἀληθείας εὔρεσιν. μῦθοί τινες καταγέλαστοι ὑπὸ γραιδίων κωθωνιζούμενοι παραληρούμενοι πανταχοῦ διεδόθησαν, διτι μαγγανείας τισὶ τῆς οἰκείας ἔδρας ἀποκινηθεῖσα σελήνη πρὸς γῆν καταφέρεται. πῶς μὲν οὖν κινήσει γοήτων ἐπαοιδή, ἣν αὐτὸς ἐθεμελίωσεν ὁ Ὕψιστος; ποῖος δ' ἂν καὶ τόπος κατασπασθεῖσαν αὐτὴν ὑπεδέξατο; βιόλει ἀπὸ μικρῶν τεκμηρίων λαβεῖν τοῦ μεγέθους αὐτῆς τὴν ἀπόδειξιν; αἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην πόλεις πλεῖστον ἀλλήλων ἀπωκισμέναι ταῖς κατὰ τὴν ἀνατολὴν τετραμμέναις ἐνυμοτομίαις, ἐξ ἤσον πᾶσαι τὸ σεληναῖον φῶς ὑποδέχονται. αἷς εἰ μὴ πάσαις ἀντιπρόσωπος ἦν, τοὺς μὲν ἐπ' εὐθείας τῶν στενωπῶν πάντως

62

45. Τέτοιοι μῦθοι βόσκουν καὶ σήμερον.

46. Ἐννοέει ἔτσι ὡστε οἱ κύριοι δρόμοι νὰ ἔχουν κατεύθυνσιν ἀπὸ βορ-

- τακλύζοντας τὴν παραλίαν, δίδοντας τὴν ἐντύπωσιν
 δτι μὲ τὰς εἰσπνοὰς τῆς σελήνης τραβιέται πρὸς τὰ ὄπίσω
 καὶ ἔπειτα πάλιν μὲ τὰς ἐκπνοὰς τῆς προωθεῖται πρὸς τὰ
 60 παλαιά της ὅρια. Τὰ εἶπα αὐτὰ διὰ ν' ἀποδείξω τὸ μέγε-
 θος τῶν φωστήρων καὶ νὰ παραστήσω δτι οὔτε μία φρά-
 σις ἀπὸ τὰ θεόπνευστα λόγια δὲν εἰνε ἀσκοπος· ἀν καὶ εἰς
 τὸν λόγον μου δὲν ἡσχολήθην σχεδὸν μὲ κανένα ἀπὸ τὰ
 σπουδαῖα· διότι δποιος μελετᾷ ἐπισταμένως τὰς ἐνεργείας
 καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ ἥλιου καὶ τῆς σελήνης, δύναται μὲ
 τοὺς ὑπολογισμοὺς νὰ εύρῃ πολλὰ στοιχεῖα διὰ τὰ μεγέθη
 καὶ τὰς ἀποστάσεις των. Πρέπει λοιπὸν μὲ ταπεινοφρο-
 σύνην νὰ ἀναγνωρίζωμεν τὴν ἀδυναμίαν μας, διὰ νὰ μὴ
 μετρῶνται τὰ μέγιστα δημιουργήματα μὲ τὸν λόγον μας,
 ἀλλ' ἀπὸ τὰ ὅλιγα ποὺ εἴπαμεν νὰ συλλογιζώμεθα μό-
 νοι μας πόσα καὶ πόσον μεγάλα εἰνε αὐτὰ ποὺ δὲν εἴπαμεν.
 61 Μὴ μετρήσῃς λοιπὸν μήτε τὴν σελήνην μὲ τὸν ὀφθαλμόν,
 ἀλλὰ μὲ τὸν λογισμόν, ποὺ διὰ τὴν εὔρεσιν τῆς ὀληθείας
 εἰνε πολὺ ἀκριβέστερος ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς. Διεδόθησαν
 παντοῦ κάτι γελοῖοι μῆθοι ποὺ φλυαροῦνται ἀπὸ μεθυσμέ-
 να γραδία, δτι ὧρισμέναι μαγεῖαι ἀποκολλοῦν τὴν σελή-
 νην ἀπὸ τὴν θέσιν της καὶ τὴν κατεβάζουν εἰς τὴν γῆν⁴⁵.
 Ἀλλὰ πῶς εἰνε δυνατὸν τὸ μαγικὸν μουρμούρισμα τῶν
 μάγων νὰ μετακινήσῃ αὐτὴν ποὺ ἔθεμελίωσεν δ. Ἰδιος δ
 ὑψιστος; Καὶ ἀν ἀπεσπάτο ἡ σελήνη ἀπὸ τὴν θέσιν της,
 62 ποῖος τόπος θὰ τὴν ἔχωροῦσε; Θέλεις νὰ λάβῃς ἀπόδειξιν
 τοῦ μεγέθους της ἀπὸ μερικὰ μικρὰ τεκμήρια; Αἱ πόλεις
 τῆς οἰκουμένης, παρ' ὅλον δτι εἰνε ἡ μία πολὺ μακρὰν
 τῆς ἄλλης, καθὼς εἰνε ῥυμοτομημέναι ἔστι ωστε νὰ βλέπουν
 πρὸς ἀνατολάς⁴⁶, δέχονται τὸ σεληνιακὸν φῶς ὅλαις ἐξ
 ἵσου. "Ἄν ἡ σελήνη δὲν ἦτο ἀπέναντι ὅλων αὐτῶν, τότε
 ἄλλας μὲν ὁδοὺς θὰ κατεφώτιζεν δπωσδήποτε καθέτως,

ρᾶ πρὸς νότον. Τοῦτο ἐγίνετο, διὰ νὰ φωτίζωνται οἱ δρόμοι κατὰ τὰς νύ-
 κτας ὑπὸ τῆς σελήνης· διότι τότε δ τεχνικὸς φωτισμὸς ἦτο ἀτελέστατος.

ἄν κατεφώτισε, τοὺς δὲ τὸ πλάτος αὐτῆς ὑπερπίπτοντας
 ἐγκεκλιμέναις ᄀν ταῖς αὐγαῖς ἐπὶ τὰ πλάγια παραφερομέναις
 προσέβαλλεν. δπερ καὶ ἐπὶ τῶν λύχνων ἔστιν ἵδεῖν κατὰ τοὺς
 οἴκους γινόμενον. ἐπειδὴν πλείους περιστῶσιν αὐτόν, ἡ
 μὲν τοῦ κατ' εὐθεῖαν ἔστωτος σκιὰ πρὸς τὸ δρυιον ἀποτεί-
 νεται, αἱ δὲ λοιπαὶ καθ' ἐκάτερον μέρος ἐκκλίνουσιν. ὥστε
 εἰ μὴ ἀπλετόν τι ἦν καὶ ὑπερέχον μεγέθει τὸ σεληνιακὸν
 σῶμα, οὐκ ᄀν δμοίως ἀντιπαρετείνετο πᾶσιν. δμοίως γάρ
 αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἰσημεριῶν τόπων ἀνατελλούσης οἵ τε προσ-
 οικοῦντες τῇ κατεψυγμένῃ καὶ ὑπὸ τὰς περιστροφὰς τῆς
 ἀρκτού κείμενοι μεταλαμβάνουσι καὶ οἱ κατὰ τὰ κοῖλα
 τῆς μεσημβρίας τῆς διακεκανμένης γείτονες· οἰς πᾶσι κατὰ
 τὸ πλάτος ἀντιπαρήκονσα, σαφεστάτην μαρτυρίαν τοῦ με-
 γέθους παρέχεται. τίς οὖν ἀντερεῖ μὴ οὐχὶ παμμέγεθες
 αὐτῆς εἶναι τὸ σῶμα, τὸ τηλικούτοις δμοῦ καὶ τοσούτοις
 διαστήμασιν ἔξισονύμενον; καὶ τὰ μὲν περὶ μεγεθῶν ἥλιον
 64 καὶ σελήνης ἐπὶ τοσοῦτον. ἡμῖν δὲ ὁ χαρισάμενος διάνοιαν
 ἐκ τῶν μικροτάτων τῆς κτίσεως τὴν μεγάλην τοῦ τεχνίτου
 σοφίαν καταμαρθάνειν, παράσχοι καὶ ἐκ τῶν μεγάλων μείζονας
 λαμβάνειν τὰς ἐννοίας τοῦ κτίσαντος. καίτοι γε συγκρίσει
 τοῦ ποιητοῦ ἥλιος καὶ σελήνη ἐμπίδος καὶ μύρμηχος ἐπέ-
 χουσι λόγον. οὐ γάρ ἔστιν ἀξίαν τοῦ μεγέθους τοῦ Θεοῦ
 τῶν δλων ἐκ τούτων λαβεῖν τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ μικραῖς τισι
 καὶ ἀμυνδραῖς ἐμφάσεσι δι' αὐτῶν προβιβασθῆναι, ὥσπερ καὶ

47. «Ἐμπίσ»· εἶδος κώνωπος. «Τὰς ἐμπίδας· οὓς ἡμεῖς κώνωπας λέ-

- ἄλλας δὲ ποὺ εἶνε ἔξω ἀπὸ τὸν ἄξονα τῆς καθέτου ἀκτινοβολίας της θὰ τὰς ἐφώτιζεν ὑπὸ γωνίαν. Αὐτὸ τὸ βλέπομεν νὰ γίνεται καὶ μὲ τοὺς λύχνους εἰς τὰς οικίας. "Οταν περικυτλώσουν τὸν λύχνον πολλοί, ἢ μὲν σκιὰ αὐτοῦ ποὺ εὔρισκεται εἰς θέσιν ποὺ νὰ τὸν κτυποῦν αἱ ἀκτῖνες καθέτως ἐκτείνεται κατ' εὐθεῖαν ἀπέναντι, αἱ δὲ λοιπαὶ σκιαὶ ἔκ-
 63 τείνονται πρὸς τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην κατεύθυνσιν. "Ωστε ἀν τὸ σῶμα τῆς σελήνης δὲν ἥτο ἀπέραντον καὶ ὑπερμέγεθες, δὲν θὰ τοὺς εἶχεν ὅλους ὑπὸ τὴν αὐτὴν γωνίαν. Διότι καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ ἴστημερινοῦ καὶ οἱ κάτοικοι τῶν βορείων καὶ κατεψυγμένων χωρῶν καὶ οἱ κάτοικοι τῶν νοτίων πεδινῶν χωρῶν οἱ γείτονες τῆς διακεκαυμένης, ὅταν ἀνατέλλῃ, τὴν βλέπουν καθ' ὅμοιον τρόπον. "Ολους αὐτοὺς ἡ σελήνη τοὺς βλέπει κατὰ μέτωπον, δίνοντας ἔτοι σαφεστάτην ἀπόδειξιν τοῦ μεγέθους της. Ποίος λοιπὸν θὰ ἔχῃ ἀντίρρησιν καὶ θὰ ἴσχυρισθῇ, διτὶ τὸ σῶμα της δὲν εἶνε πελώριον, ἀφοῦ φαίνεται ἵσον ἀπὸ τόσον πολλὰς καὶ τόσον μεγάλας ἀποστάσεις ταυτοχρόνως; Καὶ δσον μὲν ἀφορᾶ εἰς τὰ μεγέθη τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, εἶχα
 64 νὰ εἴπω τόσα.· "Ημᾶς δὲ εἴθε αὐτὸς ποὺ μᾶς ἔχάρισε διάνοιαν, διὰ νὰ βλέπωμεν ἀπὸ τὰ πολὺ μικρὰ τῆς κτίσεως τὴν μεγάλην σοφίαν τοῦ τεχνίτου, εἴθε νὰ μᾶς ἀξιώσῃ καὶ ἀπὸ τὰ μεγάλα τῆς κτίσεως νὰ λάβωμεν μεγαλυτέραν ἰδέαν περὶ τοῦ κτίστου. "Άν καὶ τόσον δὲ τῆλιος δσον καὶ ἡ σελήνη ἐν συγκρίσει μὲ τὸν δημιουργὸν εἶνε σὰν μύρμηκες καὶ κώνωπες⁴⁷. Διότι δὲν εἶνε δυνατὸν ἀπὸ τὰ μεγέθη αὐτὰ νὰ σχηματίσωμεν ἀντίληψιν ἀνταξίαν τοῦ μεγέθους τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων, ἀλλὰ προσαγόμεθα εἰς τοῦτο διὰ μέσου αὐτῶν τῶν πραγμάτων μὲ κάτι μικρὰς καὶ ἀμυδρὰς ἐνδείξεις, ὅπως προσαγόμεθα καὶ δι' ὅλων τῶν μικροτάτων ζῷων ἡ

δι' ἑκάστον τῶν μικροτάτων ἐν ζῷοις ἢ ἐν βιοτάναις. Ἐρχε-
σθῶμεν τοῖς εἰρημένοις ἐγὼ μὲν εὐχαριστήσας τῷ τὴν μι-
κράν μοι ταύτην διακονίαν τοῦ λόγου χαρισμένῳ, ὑμεῖς
δὲ τῷ διατρέφοντι ὑμᾶς ταῖς πνευματικαῖς τροφαῖς, δις
καὶ τὸν ὑμᾶς οἶον κριθίνῳ τινὶ ἀρτῷ τῇ εὐτελείᾳ τῆς ἡμετέ-
ρας φωνῆς διέθρεψε· καὶ διατρέφοι γε εἰς ἀεί, κατὰ τὴν ἀνα-
λογίαν τῆς πίστεως χαριζόμενος ὑμῖν τὴν φανέρωσιν τοῦ
Πνεύματος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ὑμῶν, φῶντα
καὶ τὸ κράτος εἰς τὸν αἰώνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

48. Καὶ ταπεινῶς ἐκφράζεται καὶ τὸν χορτασμὸν τῶν 5.000 μὲ 5 κρι-
θίνους δρτούς ὑπαινίσσεται.

65 φυτῶν. Ἄς ἀρκεσθῶμεν εἰς ὅσα εἴπαμεν. Καὶ νὰ εὐχαριστήσωμεν αὐτὸν ποὺ εὶς ἐμὲ μὲν ἔχάρισε τὴν μικρὰν αὐτὴν διακονίαν νὰ σᾶς δミλῶ, σᾶς δὲ σᾶς διατρέφει μὲ πνευματικὰς τροφάς· αὐτὸς καὶ τώρα σᾶς ἔχόρτασε μὲ τὸν κρίθινον ἄρτον⁴⁸ τῆς εὔτελοῦς μου δミλίας (Ἰω. 6,9· 13). Καὶ εἴθε νὰ σᾶς διατρέφῃ πάντοτε, χαρίζοντάς σας ἀνάλογον μὲ τὴν πίστιν σας τὴν φανέρωσιν τοῦ Πνεύματος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ποὺ εἶνε δ Κύριός μας· εὶς αὐτὸν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εὶς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'

1 α'. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω τὰ ὅδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν κατὰ γένος, καὶ πετεινὰ πετόμενα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος. μετὰ τὴν τῶν φωστήρων δημιουργίαν καὶ τὰ ὅδατα λοιπὸν πληροῦται ζῷων, ὕστε καὶ ταύτην διακοσμηθῆναι τὴν λῆξιν. ἀπέλαβε μὲν γὰρ ἡ γῆ τὸν ἐκ τῶν οἰκείων βλαστημάτων κόσμον· ἀπέλαβε δὲ ὁ οὐρανὸς τῶν ἀστρῶν τὰ ἄνθη καὶ οἰονεὶ διδύμων ὀφθαλμῶν βολαῖς τῇ συζυγίᾳ τῶν μεγάλων φωστήρων κατεκοσμήθη. λειπόμενον ἦν καὶ τοῖς ὅδασι τὸν οἰκεῖον κόσμον ἀποδοθῆναι. ἥλθε πρόσταγμα, καὶ εὐθὺς καὶ ποταμοὶ ἐνεργοὶ καὶ λίμναι γόνιμοι τῶν οἰκείων ἔκαστον αὐτῶν καὶ κατὰ φύσιν γενῶν. καὶ ἡ θάλασσα τὰ παντοδαπὰ γένη τῶν πλωτῶν ὥδινε, καὶ οὐδὲ δσον ἐν ἵλυσι καὶ τέλμασι τοῦ ὅδατος ἦν, οὐδὲ τοῦτο ἀργόν, οὐδὲ ἄμοιρον τῆς κατὰ τὴν κτίσιν συντελείας ἀπέμεινε. βάτραχοι γὰρ καὶ ἐμπίδες καὶ κώνωπες ἔξ αὐτῶν ἀπεζέννυντο δῆλον δτι. τὰ γὰρ ἔτι καὶ νῦν δρώμενα ἀπόδειξις ἔστι τῶν παρελθόντων. οὕτω πᾶν ὅδωρ ἥπειγετο τῷ δημιουργικῷ προστάγματι ὑπονοργεῖν· καὶ ὃν οὖδ' ἀν τὰ γένη τις ἔξαιριμήσασθαι δυνηθείη, τούτων τὴν ζωὴν εὐθὺς ἐνεργὸν καὶ κινουμένην ἀπέδειξεν ἡ μεγάλῃ καὶ ἄφατος τοῦ Θεοῦ δύναμις, δμοῦ τῷ προστάγματι τῆς πρὸς τὸ ζωογονεῖν ἐπιτηδειότητος ἐγγενομένης τοῖς ὅδασιν. Ἐξαγαγέτω τὰ ὅδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν. νῦν πρῶτον ἔμψυχον καὶ αἰσθήσεως μετέχον ζῶν δημιουργεῖται. φυτὰ γὰρ καὶ δένδρα καν ζῆν λέγηται διὰ τὸ μετέχειν τῆς θρεπτικῆς καὶ αὐξητικῆς δυνάμεως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ζῶα οὐδὲ ἔμψυχα. τούτου γε ἐνεκα Ἐξαγαγέτω τὰ ὅδατα

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'

- 1 α'. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω τὰ ὄντα ἐρ-
πετὰ ψυχῶν ζωσῶν κατὰ γένος καὶ πετεινὰ πετόμενα κατὰ
τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος». (Γέν. 1,20 - 21).
Μετὰ τὴν δημιουργίαν τῶν φωστήρων γεμίζουν καὶ τὰ
ὄντα ἀπὸ ζῷα, ὡστε νὰ στολισθῇ καὶ αὐτὴ ἡ περιοχή.
Διότι ἡ μὲν γῆ ἐστολίσθη μὲ τὰ βλαστήματά της, ὃ δὲ
οὐρανὸς μὲ τὰ ἄνθη του, δηλαδὴ τὰ ἄστρα, καὶ μὲ τὸ ζεῦ-
γος τῶν μεγάλων φωστήρων πού τοὺς ἔχει σάν δοθαλμούς.
"Ητο λοιπὸν ἐπόμενον νὰ δοθῇ καὶ εἰς τὰ ὄντα ὁ στολι-
2 σμός των. "Ηλθε πρόσταγμα, καὶ ἀμέσως οἱ ποταμοὶ ἐγέ-
μισαν ζωὴν καὶ αἱ λίμναι ἔγιναν γόνιμοι, διότι τὸ καθένα
ἀπ' αὐτὰ ἐγεννοῦσε τὰ εῖδη πού περιέχει. Καὶ ἡ θάλασσα
ἐγεννοῦσε τὰ ποικίλα εῖδη τῶν πλωτῶν ζῷων, καὶ δὲν
ἔμεινεν οὔτε λάσπη οὔτε μικρὸν ἔλος ὄντας πού νὰ ἀπέ-
μεινεν ἀργὸν καὶ ἀμέτοχον εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς δη-
μιουργίας. Διότι καὶ αὐτὰ ἐξέβραζον βατράχους καὶ κώ-
νωπας μικρούς καὶ μεγάλους. Αὐτὰ πού βλέπομεν ἀκόμη
καὶ τώρα εἰνε ἀπόδειξις τῶν παρελθόντων. "Ετοι κάθε ὄντωρ
ἔσπευδε νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ δημιουργικὸν πρόσταγμα.
Καὶ ἡ μεγάλη καὶ ἀνέκφραστος δύναμις τοῦ Θεοῦ, πού
κατεβλήθη εἰς τὰ ὄντα μαζὶ μὲ τὸ πρόσταγμα τῆς τέχνης
τοῦ ζωογονεῖν, ἔκανεν ἀμέσως νὰ ἐνεργῆται καὶ νὰ κινῆ-
ται ἡ ζωὴ τῶν ζῷων, τῶν δποίων δὲν θὰ ἥδυναστο κανεὶς οὐ-
3 τε τὰ εῖδη νὰ ἀπαριθμήσῃ. «Ἐξαγαγέτω τὰ ὄντα ἐρ-
πετὰ ψυχῶν ζωσῶν». Τώρα διὰ πρώτην φοράν δημιουρ-
γεῖται ζῶον ἔμβιον καὶ μὲ αἰσθήσεις. Διότι τὰ φυτὰ καὶ τὰ
δένδρα, ἀν καὶ λέγονται ὅτι ζοῦν ἐπειδὴ ἔχουν τὴν δύναμιν
νὰ τρέφωνται καὶ νὰ αὔξανουν, ἐν τούτοις δὲν εἰνε ζῷα, οὐ-

έρπετά. πᾶν τὸ νηκτικὸν καὶ τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ ὕδατος ἐπι-
νήχηται, καὶ διὰ βάθους τέμνῃ τὸ ὕδωρ, τῆς τῶν ἐρπυστι-
κῶν ἔστι φύσεως, ἐπισυρόμενον τῷ τοῦ ὕδατος σώματι·
καὶ ὑπόποδα δὲ καὶ πορευτικὰ ὑπάρχῃ τινὰ τῶν ἐνύδρων
(μάλιστα μὲν ἀμφίβια τὰ πολλὰ τούτων ἔστιν· οἷον φῶκαι
καὶ κροκόδειλοι καὶ οἱ ποτάμιοι ἵπποι καὶ βάτραχοι καὶ
καρκῖνοι), ἀλλ’ οὖν προηγούμενον ἔχει τὸ νηκτικόν. διὰ
τοῦτο Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετά. ἐν τούτοις τοῖς μι-
κροῖς ὁρίμασι τί παρεῖται γένος; τί οὐκ ἐμπεριείληπτα τῷ
προστάγματι τῆς δημιουργίας; οὐ τὰ ζωτοκοῦντα, οἷον
φῶκαι καὶ δελφῖνες καὶ νάρκαι καὶ τὰ δμοια τούτοις τὰ
σελάχη λεγόμενα; οὐ τὰ ὠτόκα, ἀπερ ἔστι πάντα σχεδὸν
τῶν ἰχθύων τὰ γένη; οὐχ δσα λεπιδωτά, οὐχ δσα φολιδωτά,
οὐχ οἰς ἔστι πτερύγια καὶ οἰς μή ἔστιν; ἡ μὲν φωνὴ τοῦ
προστάγματος μικρά, μᾶλλον δὲ οὐδὲ φωνὴ ἀλλὰ ὁρη-
μόνον καὶ δρμὴ τοῦ θελήματος· τὸ δὲ τῆς ἐν τῷ προστά-
γματι διανοίας πολύχοντα τοσοῦτόν ἔστιν, δσαι καὶ αἱ τῶν
ἰχθύων διαφοραὶ καὶ κοινότητες, οἰς πᾶσι δι’ ἀκριβείας
ἐπεξελθεῖν, ἵσον ἔστι καὶ κύματα πελάγους ἀπαριθμεῖσθαι,
ἡ ταῖς κοτύλαις πειρᾶσθαι τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης ἀπομε-
5 τρεῖν. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετά. ἐν τούτοις ἔνι τὰ πε-
λάγια, τὰ αἰγιαλώδη, τὰ βύθια, τὰ πετρώδη, τὰ ἀγελαῖα,
τὰ σποραδικά, τὰ κήτη, τὰ ὑπέρογκα, τὰ λεπτότατα τῶν
ἰχθύων. τῇ γὰρ αὐτῇ δινάμει καὶ τῷ ἵσῳ προστάγματι

1. «Νηκτικά» λέγονται ἀπὸ τὸ ῥῆμα «νήχομαι» (= κολυμβῶ, πλέω), δηλαδὴ πλωτά, κολυμβητικά, ύδροβια.

2. «Νάρκη» πλατύ ψάρι ποὺ μουδιάζει τοὺς ἐγγίζοντας. «Ἡ δὲ νάρ-
κη φανερά ἔστι καὶ τοὺς δινθρώπους ποιοῦσα ναρκᾶν» Ἀριστοτέλης, περὶ
ζ. Ιστ. 9,37 (620β). Αιλιανός, Περὶ ζώων 1,36· 9,14.

τε ἔμβια. Διὰ τοῦτο «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετά». "Ολα τὰ νηκτικά¹, εἴτε κολυμβοῦν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος, εἴτε σχίζουν τὸ ὕδωρ εἰς τὸ βάθος, δύνηκουν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐρπετῶν, διότι σύρονται εἰς τὴν μᾶζαν τοῦ ὕδατος. Καὶ δὲ μερικὰ ὑδρόβια ἔχουν πόδια καὶ βαδίζουν (κυρίως τὰ τοιαῦτα εἶνε ἀμφίβια, π.χ. φῶκαι, κροκόδειλοι, ἵπποποτάμοι, βάτραχοι, καβούρια), ὅμως

4 εἶνε κατ' ἔξοχὴν κολυμβητικά. Διὰ τοῦτο «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετά». Εἰς αὐτὴν τὴν μικρὰν φράσιν ποιὸν εἶδος παραλείπεται; τί δὲν περιέχει τὸ πρόσταγμα τῆς δημιουργίας; Περιέχει δσα γεννοῦν ζωντανό, ὅπως αἱ φῶκαι, τὰ δελφίνια, αἱ νάρκαι², καὶ τὰ ὅμοιά των τὰ λεγόμενα σελάχη³. Περιέχει δσα γεννοῦν αὔγα, τέτοια ποὺ εἶνε σχεδὸν δλα τὰ εἶδη τῶν ψαριῶν· τὰ λεπιδωτά, τὰ φολιδωτά, δσα ἔχουν πτερύγια καὶ δσα δὲν ἔχουν. Ἡ μὲν φράσις τοῦ προστάγματος μικρά, ἡ μᾶλλον οὕτε κἄν φράσις δλλὰ μόνον φοπή καὶ δρμή τοῦ θελήματος· τὸ δὲ βάθος τοῦ νοήματος τοῦ προστάγματος εἶνε τόσον, δσαι εἶνε αἱ διαφοραὶ καὶ αἱ δμοιότητες τῶν ψαριῶν, τὰ δποῖα διὰ νὰ τὰ ἀπαριθμήσῃς μὲν ἀκρίβειαν, εἶνε σὰν νὰ ἀπαριθμῇς τὰ κύματα τοῦ πελάγους ἢ νὰ προσπαθῇς νὰ μετρήσῃς

5 δλον τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης μὲ φλυτζάνια. «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετά». Μέσα εἰς αὐτὰ περιέχονται τὰ ψάρια ποὺ ζοῦν ἀνοικτὰ εἰς τὸ πέλαγος, τὰ παραλιακά, τὰ τοῦ βυθοῦ, τὰ τῶν βράχων, τὰ ὀγελαῖα⁴, τὰ μεμονωμένα, τὰ κήτη, τὰ ὑπέρογκα, τὰ πολὺ μικρά. Διότι μὲ τὴν αὐτὴν δύναμιν καὶ μὲ τὸ αὐτὸ πρόσταγμα ἔρχονται εἰς

3. «Ζωτόκα μέν . . . καὶ τῶν ἐνύδρων τὰ κητώδη. οίον δελφίς καὶ τὰ καλούμενα σελάχη» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. ιστ. 1,5 (489α). «Καλεῖται δὲ σελάχια δσα οὐκ ἔχει λεπίδας· εἴη δ' ἀν μύραινα, γόγγυρος, νάρκη, τρυγών, βοῦς, γαλέως, δελφίς, φάλαινα, φώκη. ταῦτα δὲ ἀρα μόνα τῶν ἐνύδρων ζωτόκει» ΑΙΛΙΑΝΟΣ, Περὶ ζώων 11,37.

4. «Εἰσὶ δ' οἱ πλείστοι (ἰχθύες) ὀγελαῖοι. ἔχουσι δ' οἱ ὀγελαῖοι ἡγεμόνας πάντες» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. ιστ. 8,13 (598α).

τό τε μέγα καὶ τὸ μικρὸν μεταλαγχάνει τοῦ εἰναι. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα. ἔδειξε σοι τὴν φυσικὴν τῶν νηκτῶν πρὸς τὸ ὕδωρ συγγένειαν· διὸ μικρὸν οἱ ἴχθύες χωρισθέντες τοῦ ὕδατος διαφθείρονται. οὐδὲ γὰρ ἔχουσιν ἀναπνοὴν ὥστε ἐλκεῖν τὸν ἀέρα. τοῦτον ἀλλ’ δπερ τοῖς χερσαίοις ἐστὶν ἀήρ, τοῦτο
 6 τῷ πλωτῷ γένει τὸ ὕδωρ. καὶ ἡ αἰτία δήλη. δτι ἡμῖν μὲν ὁ πνεύμων ἔγκειται, ἀραιὸν καὶ πολύπορον σπλάγχνον, δ διὰ τῆς τοῦ θώρακος διαστολῆς τὸν ἀέρα δεχόμενον τὸ ἔνδον ἡμῶν θερμὸν διαρριπίζει καὶ ἀναψύχει· ἐκείνοις δὲ ἡ τῶν βραγχίων διαστολὴ καὶ ἐπίπτυξις, δεχομένων τὸ ὕδωρ καὶ διέντων, τὸν τῆς ἀναπνοῆς λόγον ἀποπληροῦ. Ἰδιος κλῆρος τῶν ἴχθύων, ἵδια φύσις, δίαιτα κεχωρισμένη, ἵδιότροπος ἡ ζωή. διὰ τοῦτο οὐδὲ τιθασσεύεσθαι τι τῶν νηκτῶν καταδέχεται, οὐδὲ δλως ὑπομένει χειρὸς ἀνθρωπίνης ἐπιβολῆν.
 7 β'. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν κατὰ γένος. ἐκάστου γένους τὰς ἀπαρχὰς νῦν οἰονεὶ σπέρματά τινα τῆς φύσεως προβληθῆναι κελεύει· τὸ δὲ πλῆθος αὐτῶν ἐν τῇ μετὰ ταῦτα διαδοχῇ ταμιεύεται, δταν αὐξάνεσθαι αὐτὰ καὶ πληθύνεσθαι δέῃ. ἄλλον γένους ἐστὶ τὰ ὀστρακόδερμα προσαγορευόμενα· οἷον κόγχαι καὶ κτένες καὶ κοχλίαι θαλάσσιοι καὶ στρόμβοι καὶ αἱ μυρίαι τῶν ὀστρέων διαφοραί. ἄλλο πάλιν παρὰ ταῦτα γένος τὰ μαλακόστρακα προσειρημένα, κάραβοι καὶ καρκῖνοι καὶ τὰ παραπλήσια

5. «Κόγχοι»· δχιβάδες.

6. «Κτένες» τὰ στρείδια ποὺ είνε σὰν βεντάλιες, μὲ τὰ πτυχωτὰ καὶ σχεδόν δισκοειδῆ ἔλυτρα.

7. «Κοχλίαι»· τὰ σχεδόν σφαιρικὰ σαλιγκάρια.

8. «Στρόμβοι»· τὰ κώνοειδῆ καὶ ἐπιμήκη σαλιγκάρια τῆς θαλάσσης ποὺ είνε σὰν σθούρες.

τὴν ὑπαρξιν καὶ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν. «Ἐξαγαγέτω τὰ ὄντα». Σοῦ ὑποδεικνύει τὴν φυσικὴν πρὸς τὸ ὄντο συγγένειαν τῶν πλωτῶν. Διὰ τοῦτο τὰ ψάρια, δὲν δι' ὀλίγον μόνον χωρισθοῦν ἀπὸ τὸ ὄντο, ἀποθνήσκουν. Διότι δὲν ἔχουν τέτοιαν ἀναπνοὴν ποὺ νὰ ῥουφοῦν αὐτὸν τὸ ἀέρα. Ἐλλ' διὰ εἰνεῖς διὰ τὰ ζῷα τῆς ξηρᾶς δὲν ἀέρα, εἰνεῖς διὰ τὰ ὄντα δρόβια τὸ ὄντο. Καὶ ἡ αἰτία εἰνεῖς φανερά. Ἡμεῖς μὲν ἔχομεν τὸν πνεύμονα, ἕνα σπλάγχνον ἀραιόν καὶ πολυτρύπητον, δὲ δποῖος, καθὼς δὲ θώραξ διαστέλλεται, δέχεται τὸν ἀέρα, καὶ δροσίζει σὰν βεντάλια τὴν ἐσωτερικὴν μας ζεστασίαν. Ἐκεῖνα ὅμως ἀναπνέουν μὲ τὴν διαστολὴν καὶ συστολὴν τῶν βραγχίων, τὰ δποῖα ῥουφοῦν καὶ περνοῦν τὸ ὄντο διὰ μέσου τῆς πλοκῆς των. Ἰδιαίτερος δὲ χῶρος διαβιώσεως τῶν ψαριῶν, Ἰδιαίτερα ἡ κατασκευή, ξεχωριστὴ ἡ διατροφή, Ἰδιόρρυθμος ἡ ζωή. Διὰ τοῦτο καὶ κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα δρόβια δὲν ἐπιδέχεται ἔξημέρωσιν, οὔτε γενικῶς δέχονται νὰ τούς ἐπιβάλῃ δὲν ἀνθρωπος τὸ χέρι του.

7 β'. «Ἐξαγαγέτω τὰ ὄντα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν κατὰ γένος». Ἐδῶ διατάσσει νὰ προβάλουν αἱ ἀπαρχαὶ κάθε εἶδους σὰν σπέρματα τῆς ὁάτσας των· ἐνῷ τὸ πλῆθος αὐτῶν (εἰς ἀτομα) τὸ ἀποταμιεύει διὰ νὰ παρουσιασθῇ μὲ τὴν μελλοντικὴν ἀναπαραγωγήν, ὅταν θὰ χρειασθῇ νὰ αὔξανωνται καὶ νὰ πληθύνωνται (Γέν. 1,22). Ἀλλου γένους εἰνεῖς τὰ λεγόμενα δστρακόδερμα, π.χ. κογχύλια⁵, κτένες⁶, θαλασσινὰ σαλιγκάρια⁷, στρόμβοι⁸, καὶ ἀναρίθμητοι ποικιλίαι δστρέων⁹. Ἀλλο πάλιν διάφορον ἀπ' αὐτὰ γένος τὰ ἐπωνυμασμένα μαλακόστρακα¹⁰, δηλαδὴ τὰ τριχωτὰ καβούρια, τὰ λεῖα καβούρια¹¹, καὶ τὰ ὅμοιά

9. «Οστρεα» δλα τὰ ἀνωτέρω γενικῶς δλα δσα ἔχουν σκληρὸν καύκαλον.

10. «Μαλακόστρακα» δσα ἔχουν μαλακὸν καὶ εὐθραυστὸν καύκαλον, π.χ. δστακοί, καρίδες (= γαρίδες), καραβίδες, καβούρια, ἔχινοι, κλπ.

11. «Κάραβος» εἰνεῖς τὸ καβούρι μὲ τὸ τριχωτὸν ἡ ἀγκαθωτὸν δστρακον, καὶ «καρκίνος» τὸ καβούρι μὲ τὸ λείον δστρακον.

τούτοις. ἔτερον παρὰ ταῦτα γένος ἐστὶ τὰ μαλάκια οὗτω προσαγορευθέντα, δσων ἡ σὰρξ ἀπαλὴ καὶ χαύη· πολύποδες καὶ σηπίαι καὶ τὰ δμοια τούτοις. καὶ ἐν τούτοις πάλιν διαφοραὶ μυρίαι. δράκοντες γὰρ καὶ μύραιναι καὶ ἐγχέλυες, αἱ κατὰ τοὺς Ἰλιώδεις ποταμοὺς καὶ λίμνας γινόμεναι, τοῖς ἰοβόλοις μᾶλλον τῶν ἐρπετῶν ἢ τοῖς ἵχθύσι κατὰ τὴν δμοιότητα τῆς φύσεως προσεγγίζονται. ἄλλο γένος τὸ τῶν ὠτοκούντων καὶ ἄλλο τὸ τῶν ζωτοκούντων. ζωτοκεῖ δὲ τὰ γαλεώδη καὶ οἱ κυνίσκοι καὶ ἀπαξαπλῶς τὰ σελάχη λεγόμενα. καὶ τῶν κητῶν τὰ πλεῖστα ζωτόκα· δελφῖνες καὶ φῶκαι, ἀ καὶ νεαροὺς ἔτι τοὺς σκύμνους, διαπτοηθέντας ὑπὸ αἰτίας τινός, λέγεται πάλιν τῇ γαστρὶ ὑποδεχόμενα περιστέλλειν. Ἐξαγαγέτω τὰ ὅδατα κατὰ γένος. ἔτερον γένος τὸ κητῶδες, καὶ τὸ τῶν λεπτῶν ἵχθύων ἔτερον. πάλιν ἐν τοῖς ἵχθύσι μυρίαι διαφοραὶ κατὰ γένη διηρημέναι· ὃν καὶ δνόματα ἴδια καὶ τροφὴ παρηλαγμένη καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος καὶ σαρκῶν ποιότητες, πάντα μεγίσταις διαφοραῖς ἀλλήλων κεχωρισμένα καὶ ἐν ἑτέροις καὶ ἑτέροις εἴδεσι καθεστῶτα. ποῖοι μὲν οὖν θυννοσκόποι τῶν γενῶν τὰς διαφορὰς ἡμῖν ἀπαριθμήσασθαι δύνανται; καίτοι φα-

12. «Μαλάκια»· αὐτὰ ποὺ δνομάζει καὶ τὰ δμοια· χταπόδι, σουπιά, καλαμαράκι, μέδουσα, κλπ. Δηλαδὴ δλα τὰ ἄναιμα (τὰ γνωστά ὡς νηστήσιμα) τὰ χωρίζει εἰς τρεῖς κατηγορίας, τὰ δστρεα (σκληροκαύκαλα), τὰ μαλακόστρακα (μαλακοκαύκαλα), καὶ τὰ μαλάκια (γυμνά). Ἡ διαίρεσις είνε τοῦ Ἀριστοτέλους. Τὴν ἔχει καὶ δ ΑΙλιανός, Περὶ ζώων 11, 37.

13. «Δράκων»· ἐννοεῖ εἶδος δφιοειδούς ὑδροβίου.

14. «Μύραινα» ἡ σμύραινα ἡ σμύρνα· εἶδος θαλασσίου χελιοῦ.

15. «Κυνίσκους» δσφαλῶς λέγει τὰ σκυλόφαρα, ἀφοῦ τὰ κατατάσσει· τὰ σελάχη, δηλαδὴ τὰ καρχαροειδῆ. Λέγονται κυνίσκοι (ὑποκοριστικῶν), ν καὶ είνε μεγαλύτερά καὶ ἀγριότερα τοῦ κυνὸς τῆς ξηρᾶς, κατ' εὐφημισμόν.

των. "Άλλο γένος είνε τὰ λεγόμενα μαλάκια¹², δσα ἔχουν σάρκα ἀπαλήν καὶ πλαδαράν, π.χ. χταπόδια, σουπιές,
 8 καὶ τὰ ὅμοια. Καὶ εἰς αὐτὰ πάλιν ὑπάρχουν ἀναρίθμητοι ποικιλίαι. Διότι οἱ δράκοντες¹³ καὶ αἱ μύραιναι¹⁴ καὶ τὰ χέλια ποὺ εὔδοκιμοῦν εἰς τοὺς λασπώδεις ποταμοὺς καὶ τὰς λίμνας, ὅμοιάζουν εἰς τὴν κατασκευήν των περισσότερον μὲ τὰ δηλητηριώδη ἐρπετὰ παρὰ μὲ τὰ ψάρια. "Άλλο τὸ γένος αὐτῶν ποὺ γεννοῦν αύγα καὶ ὄλλο αὐτῶν ποὺ γεννοῦν ζωντανά. Γεννοῦν δὲ ζωντανὰ τὰ εἴδη τῶν γαλέων, τὰ σκυλόψαρα¹⁵, καὶ γενικῶς τὰ λεγόμενα σελάχη. Καὶ ἀπὸ τὰ κήτη τὰ περισσότερα γεννοῦν ζωντανά, π.χ. τὰ δελφίνια¹⁶ καὶ αἱ φῶκαι, τὰ ὄποια, δταν ἔχουν νεαρά τὰ τέκνα των, ἀν τὰ τέκνα φοβηθοῦν ἀπὸ κάτι, λέγεται δτι τὰ δέχονται πάλιν εἰς τὴν κοιλίαν των καὶ τὰ προστα-
 9 τεύουν¹⁷. «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα κατὰ γένος». "Άλλο γένος τὸ γένος τῶν κητῶν καὶ ὄλλο τὸ γένος τῶν ψαριῶν ποὺ είνε μικρά. Καὶ τῶν ψαριῶν πάλιν ὑπάρχουν ἀναρίθμητοι ποικιλίαι διηρημέναι κατὰ γένη· καὶ κάθε γένος ἔχει τὸ δνομά του, τὴν τροφήν του, τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθός του, τὸ είδος τῆς σαρκός του· ὅλα διακρίνονται μεταξύ των μὲ πολὺ μεγάλας διαφοράς καὶ κατατάσσονται εἰς διάφορα εἴδη. Ποίος θυννοσκόπος¹⁸ δύναται νὰ μᾶς ἀπαριθμήσῃ τὰς ποικιλίας τῶν γεννῶν; "Αν καὶ λέγουν δτι αὐτοὶ είνε

16. «Ζωστόκα μὲν . . . καὶ τῶν ἐνύδρων τὰ κητώδη, οίον δελφίς . . . »
 'Αριστοτέλης, Περὶ ζ. ιστ. 1,5 (489α).

17. Οἱ ἀρχαῖοι ἔχοντες συγκεχυμένας πληροφορίας διὰ τὰ μαρσιποφόρα ζῷα ἡ κήτη, δπως ἡ καγκουρώ, ἐνδιμίζον δτι τὰ νεογυά των ἐπανέρχονται εἰς τὴν μήτραν τῆς μητρός των, διὰ νὰ κρυβοῦν ἀπὸ τὸν κίνδυνον.

18. «Θυννοσκόπος» είνε δ σκοπὸς - παρατηρητής ποὺ βάζουν οἱ δλιεῖς τῶν θύννων εἰς μίαν ὑψηλήν θέσιν (βράχον, κεραίαν πλοίου, κλπ.), διὰ νὰ παρατηρῇ τὴν θάλασσαν, καὶ δταν ίδη νὰ διέρχωνται δγέλαι θύννων, νὰ εἰδοποιῇ, διὰ νὰ δίπτουν δίκτυα. Θύννος είνε δ σήμερον λεγόμενος τόνος ἡ λακέρδα, ἔνα είδος παλαιμύδος. 'Ο Στράβων (Γεωγρ. 17, 3, 16) ἀναφέρει «θυννοσκοπείον».

σὶν αὐτοὺς ἐν μεγάλαις ἀγέλαις ἵχθύων καὶ τὸν ἀριθμὸν
 ἀπαγγέλλειν. τίς δὲ τῶν περὶ αἰγιαλοὺς καὶ ἀκτὰς καταγη-
 ρασάντων δύναται ἡμῖν τὴν ἴστορίαν πάντων δι' ἀκριβείας
 10 γνωρίσαι; ἄλλα γνωρίζουσιν οἱ τὴν Ἰνδικὴν ἀλιεύοντες
 θάλασσαν· ἄλλα οἱ τὸν Αἴγυπτιον ἀγρεύοντες κόλπον·
 ἄλλα τησιῶται· καὶ ἄλλα Μαυρούσιοι. πάντα δὲ ὅμοιώς
 μικρά τε καὶ μεγάλα τὸ πρῶτον ἐκεῖνο πρόσταγμα καὶ ἡ
 ἀφατος ἐκείνη παρήγαγε δύναμις. πολλαὶ τῶν βίων αἱ παραλ-
 λαγαὶ πολλαὶ καὶ αἱ περὶ τὰς διαδοχὰς ἐκάστου γένους δια-
 φοραί. οὐκ ἐπωάζουσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἵχθύων ὥσπερ αἱ
 ὅρνιθες, οὔτε καλιὰς πήγυνται, οὔτε μετὰ πόνων ἐκτρέ-
 φουσιν ἔαυτῶν τὰ ἔγκονα· ἄλλὰ τὸ ὕδωρ ὑποδεξάμενον ἐκ-
 πεσὸν τὸ ὡόν, ζῶον ἐποίησεν. καὶ ἐκάστῳ γένει ἡ διαδοχὴ
 ἀπαράλλακτος καὶ ἀνεπίμικτος πρὸς ἑτέραν φύσιν. οὐχ
 11 οἷαι τῶν ἡμιόνων ἐπὶ τῆς χέρσου ἡ καὶ τινῶν ὅρνιθων ἐπι-
 πλοκαὶ παραχαρασσόντων τὰ γένη. οὐδὲν παρὰ τοῖς ἵχθύ-
 σιν ἐξ ἡμισείας ὥπλισται τοῖς ὅδοῦσιν, ὡς βοῦς παρ' ἡμῖν
 καὶ πρόβατον· οὐδὲ γὰρ μηρυκίζει τι παρ' αὐτοῖς, εἰ μὴ τὸν
 σκάρον μόνον ἴστοροῦσί τινες. πάντα δὲ δειντάταις ἀκμαῖς
 ὅδόντων καταπεπόνωται, ἵνα μὴ τῇ χρονίᾳ μασήσει ἡ
 τροφὴ διαρρέῃ· ἔμελλε γάρ, εἰ μὴ δεξέως κατατεμνομένη
 τῇ γαστρὶ παρεπέμπετο, ἐν τῇ λεπτοποιήσει διαφορεῖσθαι
 παρὰ τοῦ ὕδατος.

12 γ'. Τροφὴ δὲ ἵχθύσιν ἄλλοις ἄλλῃ κατὰ γένος διωρι-
 σμένη. οἱ μὲν γὰρ Ἰλύι τρέφονται οἱ δὲ τοῖς φυκίοις· ἄλλοι

19. Ἐννοεῖ τὴν νοτιοανατολικὴν Μεσόγειον.

20. «Μαυρούσιοι» οἱ Μαυριτανοί, κάτοικοι τοῦ σημερινοῦ Μαρόκου.

21. Δηλαδή ύβριδια.

22. «Μηρυκάζει» μαρκιέται, δναμασῆ.

- ίκανοι νὰ ὑπολογίσουν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ψαριῶν εἰς μεγάλας ἀγέλας. Καὶ ποῖος ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἔγήρασαν εἰς τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς παραλίας, δύναται νὰ μᾶς διδάξῃ 10 ἀκριβῶς τὰ σχετικὰ μὲ τὸ κάθε ψάρι; Ἐλλα διδάσκουν αὐτοὶ ποὺ ἀλιεύουν εἰς τὸν Ἰνδικὸν ὥκεανόν· ἀλλα δσοὶ ἀλιεύουν εἰς τὸν Αἴγυπτιακὸν κόλπον¹⁹. ἀλλα οἱ νησιῶται· καὶ ἀλλα οἱ Μαυρούσιοι²⁰. Ὁλα δὲ μαζὶ μικρὰ καὶ μεγάλα τὰ ἐδημιούργησε τὸ πρῶτον ἐκεῖνο πρόσταγμα καὶ ἡ ἀνέκφραστος ἐκείνη δύναμις. Πολλαὶ αἱ διαφοραὶ εἰς τοὺς τρόπους διαβιώσεως· πολλαὶ καὶ εἰς τὸν τρόπον ποὺ πολλαπλασιάζεται κάθε εἶδος. Τὰ πλεῖστα ψάρια δὲν κλωσοῦν τὰ αὔγά των ὅπως τὰ πτηνά, οὔτε κτίζουν φωλεάς, οὔτε ἀνατρέφουν τὰ γεννήματά των μὲ κόπους· ἀλλὰ τὸ ὄντωρ ὑποδέχεται τὸ αὔγόν ποὺ πίπτει καὶ τὸ κάνει ζῆσον. Εἰς κάθε εἶδος ἡ γενεὰ ποὺ γεννᾶται εἰνε ἀπαράλλακτος (μὲ τοὺς γονεῖς) καὶ δὲν ἀναμιγνύεται καθόλου μὲ ἄλλο εἶδος. Δὲν ὑπάρχουν εἰς τὰ ψάρια μικτοὶ τύποι ὅπως εἰς τὴν ξηρὰν οἱ ἡμίονοι καὶ τὰ μίγματα²¹ μερικῶν πτηνῶν ποὺ νοθεύουν τὸ εἶδος. Κανένα ψάρι δὲν ἔχει δδόντας μόνον εἰς τὴν μίαν σιαγόνα, ὅπως εἰς τὴν ξηρὰν δ βοῦς καὶ τὸ πρόβατον. Οὔτε μηρυκάζει²² κανένα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν σκάρον, καθὼς μᾶς πληροφοροῦν μερικοί²³. Ἐλλὰ δλα ἔχουν πυκνὰς σειρὰς πολὺ κοπτερῶν δδόντων, διὰ νὰ μὴ τοὺς πέφτει ἡ τροφὴ ἀπὸ τὸ στόμα ἀπὸ πολύωρον μάσημα. Διότι, ἀν ἡ τροφὴ δὲν κατετεμαχίζετο ταχέως, διὰ νὰ σταλῇ ἀμέσως εἰς τὴν κοιλίαν, τὸ ὄντωρ θὰ τὴν ἀλλοίωνε κατὰ τὸ διάστημα τῆς μασήσεως.
- 12 γ'. Διὰ κάθε δὲ γένος ψαριῶν ὑπάρχει ἀλλη τροφή. Ἐλλα μὲν τρέφονται μὲ βοῦρκον· ἀλλα μὲ τὰ φύκια· ἀλ-

23. «Ἐνιοὶ γὰρ (Ιχθύες) πάμπαν ἐντεροειδῆ (κοιλίαν) ἔχουσιν, οἷον δν καλοῦσι σκάρον, δς δὴ καὶ δοκεῖ μόνος Ιχθύς μηρυκάζειν» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. ιστ. 2,17 (508β). αὐτὸν ἐννοεῖ δ. Μ. Βασίλειος μὲ τὴν φράσιν «ἴστοροῦσί τινες».

ταῖς βοτάναις ταῖς ἐντρεφομέναις τῷ ὕδατι ἀρκοῦνται.
 ἄλληλοφάγοι δὲ τῶν ἰχθύων οἱ πλεῖστοι, καὶ ὁ μικρότερος
 παρ' ἑκείνοις βρῶμά ἔστι τοῦ μείζονος. κανὸν ποτε συμβῆ
 13 τὸν τοῦ ἐλάττονος κρατήσαντα ἐτέρουν γενέσθαι θήραμα,
 ὥπο τὴν μίαν ἀγονται γαστέρα τοῦ τελευταίου. τί οὖν ἡμεῖς
 οἱ ἀνθρώποι ἄλλο τι ποιοῦμεν ἐν τῇ καταδυναστείᾳ τῶν
 ὑποδεεστέρων; τί διαφέρει τοῦ τελευταίου ἰχθύος ὁ τῇ λαι-
 μάργῳ φιλοπλούντια τοῖς ἀπληρώτοις τῆς πλεονεξίας αὐτοῦ
 κόλποις ἐναποκρύπτων τοὺς ἀσθενεῖς; ἑκεῖνος εἰχε τὰ τοῦ
 πένητος· σὺ τοῦτον λαβὼν μέρος ἐποίησω τῆς περιουσίας
 σεαυτοῦ. ἀδίκων ἀδικώτερος ἀνεφάνης καὶ πλεονεκτικώ-
 τερος πλεονέκτον. ὅρα μὴ τὸ αὐτὸ σε πέρας τῶν ἰχθύων
 ἐκδέξηται, ἀγκιστρόν πον ἡ κύρτος ἡ δίκτυον. πάντως
 γὰρ καὶ ἡμεῖς πολλὰ τῶν ἀδίκων διεξελθόντες, τὴν τελευ-
 14 ταίαν τιμωρίαν οὐκ ἀποδρασόμεθα. ἢδη δὲ καὶ ἐν ἀσθενεῖ
 ζῷῳ πολὺ τὸ πανοῦργον καὶ ἐπίβουλον καταμαθών, βούλο-
 μαί σε φνγεῖν τῶν κακούργων τὴν μίμησιν. ὁ καρκίνος
 τῆς σαρκὸς ἐπιθυμεῖ τοῦ ὀστρέου· ἄλλὰ δυσάλωτος ἡ ἄγρα
 αὐτῷ διὰ τὴν περιβολὴν τοῦ ὀστράκου γίνεται. ἀρραγεῖ γὰρ
 ἐρχίω τὸ ἀπαλὸν τῆς σαρκὸς ἡ φύσις κατησφαλίσατο. διὸ
 καὶ ὀστρακόδερμον προσηγόρευται. καὶ ἐπειδὴ δύο κοιλό-
 τητες ἀκριβῶς ἄλλήλαις προσηρμοσμέναι τὸ ὀστρεον περι-
 πτύσσονται, ἀναγκαίως ἀπρακτοί εἰσιν αἱ χηλαὶ τοῦ καρ-
 κίνουν. τί οὖν ποιεῖ; δταν ἵδη ἐν ἀπηρνέμοις χωρίοις μεθ' ἡδο-
 νῆς διαθαλπόμενον καὶ πρὸς τὴν ἀκτὴνα τοῦ ἥλιου τὰς
 πτυχὰς ἔαντο διαπλώσαντα, τότε δὴ λάθρᾳ ψηφῖδα παρεμ-
 βαλῶν διακωλύει τὴν σύμπτυξιν, καὶ ενρίσκεται τὸ ἐλ-

24. Ὁ Αἴλιανὸς καὶ ὁ Πλούταρχος διηγοῦνται τὸ δινέκδοτον κάπως
 διαφορετικά. Ὁ πιννοτήρας, εἶδος καρυοριοῦ, παραμονεύει πλησίον τῆς
 πίννης (εἴδους κογχυλίου), διὸ καὶ δινομάζεται ἔτσι (ὁ τὴν πίνναν τηρῶν).
 Ἡ πίννα μὲ δνοικτὰ τὰ πέταλα διαμένει νά συλλάβῃ θαλάσσια ζωῦφια. Μό-
 λις ἐμπέσῃ ἐντός της ἔνα ζωῦφιον, τότε ὁ πιννοτήρας δάκνει τὴν σάρκα τῆς
 πίννης, εἰσδύνει μεταξὺ τῶν πετάλων της καὶ τρώγει ἀπὸ τὸ ζωῦφιον μαζὶ

- λα δρκοῦνται, εἰς τὰ φυτὰ ποὺ ἀναπτύσσονται μέσα εἰς τὸ
ῦδωρ. Τὰ δὲ περισσότερα ψάρια τρώγονται μεταξύ των
καὶ τὸ μικρὸν ψάρι ἐκεῖ εἶνε τροφὴ τοῦ μεγαλυτέρου. Καὶ
ἄν ποτὲ συμβῇ αὐτὸν ποὺ κρατεῖ εἰς τὸ στόμα ἔνα μικρό-
τερον ψάρι νὰ φαγωθῇ ἀπὸ ἔνα τρίτον μεγαλύτερον, τότε
καὶ τὰ δύο μαζὶ πηγαίνουν εἰς τὸν στόμαχον τοῦ τελευ-
13 ταίου. Καὶ ἡμεῖς οἱ ἀνθρωποι τί ἀλλο κάνομεν, δταν κατα-
δυναστεύωμεν ἔνα κατώτερον; τί διαφέρει ἀπὸ τὸ τε-
λευταῖον αὐτὸν μεγάλο ψάρι ἐκεῖνος ποὺ μὲ τὴν λαίμαρ-
γον φιλοπλούστιαν του χώνει τοὺς ἀδυνάτους στὶς τσέπες
του; 'Ο τάδε ἐπῆρε τὰ χρήματα τοῦ πτωχοῦ· σὺ ἀρπά-
ζεις αὐτὸν καὶ τὸν κάνεις μέρος τῆς περιουσίας σου. 'Απε-
δείχθης ἀδικώτερος τῶν ἀδίκων καὶ πλεονεκτικώτερος
τοῦ πλεονέκτου. Κοίτα νὰ μὴ ἔχῃς τὸ ἴδιον τέλος μὲ τὰ
ψάρια, κάπου κάποιο ἀγκίστρι ἢ ἀλιευτικὸν κάλαθον ἢ
δίκτυον. Διότι δπωσδήποτε καὶ ἡμεῖς, ἀφοῦ κάνωμεν πολ-
λὰ ἀδικα ἔργα, δὲν θὰ διαφύγωμεν τὴν τελευταῖαν τιμω-
ρίαν.
14 Εἰς ἔνα ἀδύνατον ζῷον είδα μεγάλην πανουργίαν
καὶ ἐπιβουλήν, καὶ θέλω σὺ νὰ ἀποφύγης τὴν μίμησιν τῶν
κακούργων. 'Ο κάβουρας ἐπιθυμεῖ τὴν σάρκα τοῦ κογχυ-
λιοῦ· ὅλλα τοῦ εἶνε δύσκολον νὰ τὸ συλλάβῃ, διότι πε-
ριβάλλεται ἀπὸ δστρακον. Διότι ἡ φύσις ἡσφάλισε κα-
λῶς τὴν τρυφεράν σάρκα του μὲ ἀδιάρρηκτον φράγμα·
διὰ τοῦτο καὶ ὠνομάσθη δστρακόδερμον. Καὶ ἐπειδὴ ἀγ-
καλιάζουν τὸ δστρεον δύο κοῖλα πέταλα ποὺ ἐφαρμόζουν
μεταξύ των μὲ ἀκρίβειαν, κατ' ἀνάγκην οἱ δυνυχες τοῦ κά-
βουρα μένουν δπρακτοι. Τί κάνει λοιπόν; "Οταν ἴδῃ τὸ
κογχύλι νὰ ἥλιαζεται μὲ ἡδονὴν εἰς ἔνα ἀπήνεμον μέρος
ἔχοντας ἐντελῶς ἀνοικτὰ τὰ ἑλυτρά του, τότε πηγαίνει
κρυφά καὶ βάζει ἀνάμεσά των μίαν πετρούλαν καὶ ἔτσι
ἐμπιοδίζει τὸ κλείσιμον. Καὶ μὲ τὴν ἔξυπνάδα του ἀναπλη-
ρώνει τὴν δύναμιν ποὺ τοῦ λείπει²⁴. Τέτοια εἶνε ἡ κακία

μὲ τὴν πίνναν. ΑΙΓΑΙΑΝΟΣ, Περὶ ζῷων 3, 29. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, Πότερα τῶν ζῷ-
ων . . . , 30 (980β).

15 λεῖπον τῆς δυνάμεως διὰ τῆς ἐπινοίας περιεχόμενος. αὕτη
 ἡ κακία τῶν μήτε λόγου μήτε φωνῆς μετεχόντων. ἐγὼ
 δέ σε βούλομαι τὸ ποριστικὸν καὶ εὐμήχανον τῶν καρκί-
 νων ζηλοῦντα, τῆς βλάβης τῶν πλησίον ἀπέχεσθαι. τοιοῦ-
 τός ἐστιν ὁ πρὸς τὸν ἀδελφὸν πορευόμενος δόλῳ καὶ ταῖς τῶν
 πλησίον ἀκαιρίαις ἐπιτιθέμενος καὶ ταῖς ἀλλοτρίαις συμ-
 φοραῖς ἐντρυφᾶν. φεῦγε τὰς μιμήσεις τῶν κατεγγωσμένων.
 τοῖς οἰκείοις ἀρκοῦ. πενία μετὰ αὐταρκείας ἀληθοῦς πά-
 16 σης ἀπολαύσεως τοῖς σωφρονοῦσι προτιμοτέρα. οὐκ ἀν
 παρέλθοιμι τὸ τοῦ πολύποδος δολερὸν καὶ ἐπίπλοκον, δις
 ὅποιᾳ ποτ' ἀν ἐκάστοτε πέτρᾳ περιπλακῇ, τὴν ἐκείνης ὑπέρ-
 χεται χρόαν. ὥστε τοὺς πολλοὺς τῶν ἰχθύων ἀπροσπτως
 τηχομένους τῷ πολύποδι περιπίπτειν ὡς τῇ πέτρᾳ δῆθεν,
 17 καὶ ἔτοιμον γίνεσθαι θήραμα τῷ πανούργῳ. τοιοῦτοί εἰσι
 τὸ ηθος οἱ τὰς ἀεὶ κρατούσας δυναστείας ὑπερχόμενοι καὶ
 πρὸς τὰς ἐκάστοτε χρείας μεθαρμοζόμενοι, μὴ ἐπὶ τῆς αὐ-
 τῆς ἀεὶ προαιρέσεως βεβηκότες, ἀλλ' ἄλλοι καὶ ἄλλοι ὁρ-
 δίως γινόμενοι, σωφροσύνην τιμῶντες μετὰ σωφρόνων,
 ἀκόλαστοι δὲ ἐν ἀκολάστοις, πρὸς τὴν ἐκάστον ἀρέσκειαν
 τὰς γνώμας μετατιθέμενοι. οὓς οὐδὲ ὁράδιον ἐκκλῖναι, οὐδὲ
 τὴν ἀπ' αὐτῶν φυλάξασθαι βλάβην, διὰ τὸ ἐν τῷ προσχή-
 ματι τῆς φιλίας βαθέως κατεσκευασμένην τὴν πονηρίαν
 κατακεκρύφθαι. τὰ τοιαῦτα ηθη λύκους ἀρπαγας ὀνομάζει
 ὁ Κύριος, ἐν ἐνδύμασι προβάτων προφανομένους. φεῦγε
 τὸ παντοδαπὸν καὶ πολλαπλοῦ τοῦ τρόπου δίωκε δὲ ἀλή-

25. «Αὔτάρκεια» είνε τὸ «άρκείσθαι εἰς τὰ ἑαυτοῦ», τὸ νὰ κανονίζῃ
 κανεῖς τὴν ζωὴν του ἔτσι, ὥστε νὰ τοῦ φθάνουν αὐτὰ ποὺ ἔχει, εἴτε πολλὰ
 εἴτε ὀλίγα.

26. «Ο δὲ πολύποιος . . . θηρεύει τοὺς ἰχθύς τὸ χρῶμα μεταβάλλων

- 15 αύτῶν ποὺ δὲν δμιλοῦν οὔτε λαλοῦν. Ἐγὼ δῆμως σὲ θέλω νὰ ζηλεύῃς μόνον τὴν εύρεσιτεχνίαν καὶ τὴν μεθοδικότητητητα τῶν καθουριῶν, καὶ νὰ μὴ βλάπτῃς τοὺς πλησίον. Τέτοιος εἶνε αὐτὸς ποὺ πηγαίνει πρὸς τὸν ἀδελφόν του μὲ δόλον καὶ ἐπιτίθεται εἰς τοὺς πλησίον, ὅταν εύρίσκωνται εἰς εύπαθη ὥραν, καὶ ἐκμεταλλεύεται τὰς συμφορὰς τῶν ἀλλων. Μὴ μιμῆσαι τοὺς ἀξιοκατακρίτους. Νὰ ἀρκῆσαι εἰς τὰ ἴδια σου. Πτωχεία μὲ πραγματικὴν αὐτάρκειαν²⁵ εἶνε διὰ τοὺς σώφρονας προτιμοτέρα πάστης ἀπολαύσεως. Δὲν θά παραλείψω τὴν δολιότητα τοῦ χταποδιοῦ καὶ τὴν ίκανότητά του νὰ ἔχει πατατᾶ, τὸ διποῖον εἰς ὅποιαν πέτραν κολλήσῃ κάθε φοράν, ἐκείνης τὸ χρῶμα παίρνει. Ἐτσι τὰ περισσότερα ψάρια, καθὼς κολυμβοῦν ἀνύποπτα πίπτουν ἐπάνω εἰς τὸ χταπόδι, νομίζοντας ὅτι εἶνε πέτρα, καὶ γίνονται ἔτοιμον θήραμα τοῦ
- 16 πανούργου²⁶. Τέτοιον ἥθος ἔχουν αὐτοὶ ποὺ πλευρίζουν τὰς ἑκάστοτε κυβερνήσεις, καὶ εὐθυγραμμίζονται μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κάθε ἐποχῆς, καὶ δὲν ἔχουν πάντοτε τὸ ἴδιον φρόνημα, ἀλλὰ μεταβάλλονται εὐκόλως, καὶ μὲ τοὺς σώφρονας (κυβερνήτας) τιμοῦν τὴν σωφροσύνην, μὲ τοὺς ἀκολάστους δείχνονται ὀκόλαστοι, μεταβάλλοντες τὸ φρόνημα ἀναλόγως μὲ τὴν ἀρέσκειαν τοῦ καθενός. Αὔτοὺς δὲν εἶνε εὔκολον νὰ τοὺς διαφύγῃς, οὔτε καὶ νὰ προφυλαχθῆσι ἀπὸ τὸ κακὸν ποὺ θὰ σοῦ κάνουν, διότι κρύπτουν πολὺ καλῶς τὴν πονηρίαν των συσκευάζοντας αὐτὴν ἐπιμελῶς μὲ τὸ πρόσχημα τῆς φιλίας. Αὔτοὺς τοὺς χαρακτῆρας δούλοις τοὺς διατίθεται «λύκους ἀρπαγας» ποὺ κυκλοφοροῦν «ἐν ἐνδύμασι προβάτων» (Ματθ. 7,15)²⁷. Φεῦγε τὸ πολυποίκιλον καὶ πολυπρόσωπον ἥθος, ἐ-

καὶ ποιῶν δῆμοιον οἷς ὃν πλησιάζῃ λίθοις» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. Ιστ. 9,37 (622α).

27. «Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἕσωθεν δὲ εἰσὶ λύκοι ἀρπαγεῖς» (Ματθ. 7,15).

- 18 θειαν, εὶλικρίνειαν, ἀπλότητα. ὁ δόφις ποικίλος· διὰ τοῦτο καὶ ἐρπειν κατεδικάσθη. ὁ δίκαιος ἀπλαστος, ὅποιος ὁ Ἱακὼβ διὰ τοῦτο Κατοικίζει Κύριος μονοτρόπους ἐν οἰκῳ. Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἐρπετά, ὃν οὐκ ἔστιν ἀριθμός· ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων. ἀλλ' δμως σοφή τίς ἔστι παρ' αὐτοῖς καὶ εὔτακτος διακόσμησις. οὐ γὰρ μόνον κατηγορεῖν ἔχομεν τῶν ἰχθύων, ἀλλ' ἔστιν ἀ καὶ μιμήσασθαι ἄξιον. πῶς τὰ γένη τῶν ἰχθύων, ἔκαστα τὴν ἐπιτηδείαν ἔαντοις διανειμάμενα χώραν, οὐκ ἐπεμβαίνει ἀλλήλοις, ἀλλὰ τοῖς οἰκείοις δροις ἐνδιατρίβει; οὐδεὶς γεωμέτρης παρ' αὐτοῖς κατένειμε τὰς οἰκήσεις· οὐ τείχεσι περιγέγραπται· οὐχ ὅροθεσίοις διῆρηται· καὶ αὐτομάτως ἐκάστῳ τὸ χρήσιμον ἀποτέτακται. οὗτος μὲν γὰρ ὁ κόλπος τάδε τινὰ γένη τῶν ἰχθύων βόσκει, κάκεῖνος ἔτερα· καὶ τὰ ὄδε πληθύνοντα ἀπορὰ παρ' ἐτέροις. οὐδὲν δρος δέξείας κορυφαῖς ἀγατεταμένον δύστησιν, οὐ ποταμὸς τὴν διάβασιν ἀποτεμνεται, ἀλλὰ νόμος τίς ἔστι φύσεως ἵσως καὶ δικαίως κατὰ τὸ ἐκάστον χρειῶδες τὴν δίαιταν ἐκάστοις ἀποκληρῶν.
- 19 20 δ'. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς τοιοῦτοι. πόθεν; οἱ γε μεταίρομεν δρια αἰώνια, ἀ ἔθεντο οἱ πατέρες ἡμῶν. παρατεμνόμεθα γῆν, συνάπτομεν οἰκίαν πρὸς οἰκίαν καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρόν, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφελώμεθά τι. οἴδε τὰ κήτη τὴν ἀφωρισμένην αὐτοῖς παρὰ τῆς φύσεως δίαιταν, τὴν ἔξω τῶν οἰ-

28. «Ἄπλαστος». «Καὶ ἦν Ἡσαῦ ἀνθρωπος εἰδῶς κυνηγεῖν, δύροικος· Ἱακὼβ δὲ ἦν ἀνθρωπος ἀπλαστος, οἰκῶν οἰκίαν» (Γέν. 25,27). «Ἡ Γραφὴ ἐδῶ. ἐννοεῖ τὸ «Ἄπλαστος» ὡς «ἄγυμναστος», «ἀσκληπραγώγητος». Ο Μ. Βασίλειος δμως μὲ τὸ «Ἄπλαστος» ἐννοεῖ «Ἄπροσποιήτος», «ἀνυπόκριτος», ἀκολουθῶν τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν ποὺ δίδει εἰς τὸ χωρίον δ Ἰουδαῖος Φίλων, Περὶ φυτούργιας Νῶε Β', 44· καὶ Περὶ τῆς πρὸς τὰ προπατεύματα συνόδου, 62.

- 18 πιδίωκε δὲ ἀλήθειαν, εἰλικρίνειαν, ἀπλότητα. Ὁ ὄφις πονηρός· διὰ τοῦτο καὶ κατεδικάσθη νὰ ἔρπῃ (Γέν. 3,1· 14). Ὁ δίκαιος ἀπροσποίητος σὰν τὸν Ἰακώβ (Γέν. 25,27)²⁸. Διὰ τοῦτο «Κατοικίζει Κύριος μονοτρόπους ἐν οἴκῳ» (Ψαλ. 67,7). «Ἄυτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἔκει ἔρπετά ᾧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός· ζῶσα μικρὰ μετὰ μεγάλων» (Ψαλ. 103,25). 'Αλλ' ὅμως ὑπάρχει εἰς αὐτὰ μία σοφὴ καὶ ἀρμονικὴ διακόσμησις. Διότι δὲν ἔχομεν μόνον νὰ κατηγοροῦμεν τὰ ψάρια, ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ τὰ ἄξια μιμήσεως. Πῶς τὰ γένη τῶν ψαριῶν ἐμοιράσθησαν τὸ καθένα τὸν κατάλληλον δι' αὐτὰ χῶρον καὶ δὲν εἰσβάλλουν εἰς τοὺς χώρους τῶν ἀλλων, ἀλλὰ ζοῦν μέσα εἰς τὰ ὅριά των; Κανεὶς γεωμέτρης²⁹ ἔκει δὲν διένειμε τὰ οἰκόπεδα· δὲν εἶνε περιφραγμένα μὲ τείχη· δὲν εἶνε χωρισμένα μὲ σύνορα· καὶ ὅμως αὐτομάτως ἔχει καθορισθῆ διὰ τὸ καθένα ὅ,τι τοῦ χρειάζεται. Αὔτος μὲν δὲ κόλπος εἶνε διὰ νὰ βόσκουν τὰ τάδε καὶ τάδε γένη τῶν ψαριῶν, ἔκεινος δὲ διὰ τὰ ἀλλα· καὶ αὐτὰ ποὺ ἔδω εἶνε πάμπολλα, ἀλλοῦ δὲν τὰ εύρισκεις καθόλου. Δὲν ὑπάρχει κανένα ὅρος ποὺ νὰ ὑψώνη τὰς ὑψηλὰς καὶ ἀποτόμους κορυφογραμμάς του, διὰ νὰ τὰ χωρίζῃ, οὕτε κανεὶς ποταμὸς ἀποκόπτει τὴν διάβασιν, ἀλλ' ὑπάρχει ἕνας υόμος τῆς φύσεως ποὺ δίνει εἰς τὸ καθένα ὡς κλῆρον τὸν χῶρον τῆς διαβιώσεως κατὰ τὰς ἀνάγκας του μὲ ἰσότητα καὶ δικαιοσύνην.
- 20 δ'. 'Ημεῖς ὅμως δὲν εἶμεθα τέτοιοι. Πῶς νὰ εἶμεθα, ἀφοῦ «μεταίρομεν ὅρια αἰώνια, ἀ ἔθεντο οἱ πατέρες ἡμῶν»; (Παροιμ. 22,28). Κόπτομεν καὶ ἀρπάζομεν λωρίδας γῆς, κολλῶμεν τὴν οἰκίαν ἐπάνω εἰς οἰκίαν καὶ τὸν ἀγρὸν εἰς ἀγρόν, διὰ ν' ἀφαιρέσωμεν κάτι ἀπὸ τὸν πλησίον. Τὰ κήτη γνωρίζουν τὸν χῶρον διαβιώσεως ποὺ τοὺς κα-

29. «Γεωμέτρης· μὲ τὴν ἀρχικὴν σημασίαν, δ μετρῶν καὶ διανέμων γαίας, δ ποιῶν γεωδαισίαν.

κονμένων χωρίων κατείληφε θάλασσαν, τὴν ἐρήμην νῆσον, ἢ μηδεμία πρὸς τὸ ἀντιπέρας ἀντικαθέστηκεν ἡπειρος. διόπερ ἄπλους ἐστίν, οὕτε ἴστορίας οὕτε τινὸς χρείας κατατολμᾶν αὐτῆς τοὺς πλωτῆρας ἀναπειθούσης. ἐκείνην καταλαβόντα τὰ κήτη, τοῖς μεγίστοις τῶν ὀφῶν κατὰ τὸ μέγεθος ἐοικότα, ὡς οἱ τεθεαμένοι φασί, μένει ἐν τοῖς οἰκείοις ὅροις, μήτε ταῖς νήσοις μήτε ταῖς παραλίοις πόλεσι λυμαινόμενα. οὕτω μὲν οὖν ἔκαστον γένος ὥσπερ πόλεσιν ἢ κώμαις τισὶν ἢ πατρίσιν ἀρχαίαις τοῖς ἀποτεταγμένοις αὐτοῖς τῆς θαλάσσης μέρεσιν ἐναντίζεται. ἡδη δέ τινες καὶ ἀποδημητικοὶ τῶν ἰχθύων, ὥσπερ ἀπὸ κοινοῦ βουλευτηρίου πρὸς τὴν ὑπερορίαν στελλόμενοι, ὑφ' ἐνὶ συνθήματι πάντες ἀπαίρουσιν. ἐπειδὰν γὰρ ὁ τεταγμένος καιρὸς τῆς κυήσεως καταλάβῃ, ἄλλοι ἀπ' ἄλλων κόλπων μεταναστάντες, τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ διεγερθέντες, ἐπὶ τὴν βορειήν ἐπείγονται θάλασσαν. καὶ ἵδοις ἀν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀνόδου ὥσπερ τι φεῦμα τοὺς ἰχθῦς ἡνωμένους, καὶ διὰ τῆς Προποντίδος ἐπὶ τὸν Εὔξεινον ὁρέοντας. τίς ὁ κινῶν; ποῖον πρόσταγμα βασιλέως; ποῖα διαγράμματα κατ' ἀγορὰν ἡπλωμένα τὴν προθεσμίαν δηλοῖ; οἱ ξεναγοῦντες τίνες; δρᾶς τὴν θείαν διάταξιν πάντα πληροῦσαν καὶ διὰ τῶν μικροτάτων διήκουσαν. ἰχθὺς οὐκ ἀντιλέγει νόμῳ Θεοῦ, καὶ ἀνθρωποι σωτηρίων διδαγμάτων οὐκ ἀνεχόμεθα. μὴ καταφρόνει τῶν ἰχθύων, ἐπειδὴ ἄφωνα καὶ ἄλογα παν-

30. Ἐννοεῖ τὸν Ἀτλαντικὸν ὥκεανόν, δπου ζοῦν αἱ φάλαιναι.

31. Νομίζει δτι οἱ ὥκεανοι δὲν ἔχουν νήσους.

32. Ταῦτα λέγει, διότι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔγνωριζον τὴν Ἀμερικήν.

33. Τὸ αὐτὸ λέγει καὶ εἰς τὴν παράγραφον 31. Τὸ μεγαλύτερον κῆτος, ἡ φάλαινα, δὲν φθάνει τὰ 30 μέτρα μήκους.

θώρισεν ἡ φύσις, καὶ κατέλαβον τὴν θάλασσαν ποὺ εἶνε
 ἔξω ἀπὸ τὰς χώρας τῆς οἰκουμένης³⁰, ἐκείνην ποὺ δὲν ἔ-
 χει νήσους³¹, πέραν τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχει ἡ πειρος³².
 Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς δὲν διασχίζεται ὀπὸς πλοῖα, ἀφοῦ οὐ-
 τε ἡ περιέργεια νὰ ἴδουν οὔτε καμία ἄλλη ἀνάγκη πεί-
 θουν τοὺς ναυτικούς νὰ τολμήσουν νὰ τὴν διασχίσουν.
 Ἐκείνην λοιπὸν ἐπιασαν τὰ κήτη τὰ ὅποια εἰς τὸ μέγε-
 θος δμοιάζουν μὲ τὰ πιὸ μεγάλα βουνά³³, καθὼς λέγουν
 αὐτοὶ ποὺ εἶδαν, καὶ μένουν μέσα εἰς τὰ σύνορά των, χωρὶς
 νὰ πλησιάσουν νὰ κάνουν κακόν οὔτε εἰς τὰς νήσους οὔτε
 21 εἰς τὰς παραλίους πόλεις. Ἔτοι λοιπὸν τὸ κάθε γένος κα-
 τοικεῖ εἰς τὰ μέρη τῆς θαλάσσης ποὺ τοῦ ἐδόθησαν, σὰν
 νὰ κατοικῇ εἰς πόλεις ἢ κωμοπόλεις ἢ ἀρχαίας πατρίδας.
 Ὑπάρχουν δμως καὶ μερικὰ ἀποδημητικὰ ψάρια, ποὺ ὀρ-
 γανώνουν τὴν ἀποδημίαν σὰν νὰ τὴν ἀποφασίζουν εἰς
 κοινὸν βουλευτήριον, καὶ ἐκκινοῦν ὅλα μὲ ἐνα σύνθημα.
 Διότι ὅταν τοὺς ἔλθῃ ὁ καθωρισμένος καιρὸς τῆς ἑγκυ-
 μοσύνης, σηκώνονται ἀπὸ διαφόρους κόλπους, παρακι-
 νούμενα ἀπὸ τὸν κοινὸν φυσικὸν νόμον ποὺ τὰ διέπει,
 καὶ μεταναστεύουν δλοταχῶς εἰς τὴν Βόρειον θάλασσαν³⁴.
 Καὶ βλέπει κανεὶς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναβάσεως αὐτῆς
 τὰ ψάρια νὰ σχηματίζουν ἡνωμένα ἐνα εἶδος ῥεύματος,
 καὶ νὰ ῥέουν διὰ μέσου τῆς Προποντίδος πρὸς τὸν Εὔξει-
 νον Πόντον. Ποῖος τὰ παρακινεῖ; Ποῖον βασιλικὸν πρό-
 σταγμα; Ποῖα διατάγματα τοιχοκολλημένα εἰς τὴν πλα-
 τεῖαν καθορίζουν τὴν προθεσμίαν; Ποῖοι εἶνε οἱ ἀρχηγοὶ
 22 τῆς ἀποστολῆς πρὸς τὰ ἔνα; Βλέπεις ὅτι τὸ πρόσταγμα
 τοῦ Θεοῦ πληροῖ τὰ πάντα καὶ φθάνει μέχρι τὰς μικρο-
 τέρας λεπτομερείας; Ψάρι δὲν φέρει ἀντίρρησιν εἰς τὸν νό-
 μον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡμεῖς οἱ ἀνθρωποι δὲν ἀνεχόμεθα οὔ-
 τε τὰ διδάγματα τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν σωτηρίαν μας.
 Μὴ περιφρονεῖς τὰ ψάρια, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν λαλιάν οὐ-

34. Ἐννοεῖ τὸν Εὔξεινον Πόντον.

τελῶς, ἀλλὰ φοβοῦ μὴ καὶ τούτων ἀλογώτερος ἦς, τῇ διαταγῇ τοῦ κτίσαντος ἀνθιστάμενος. ἀκονε τῶν ἵχθυών μονονονχὶ φωνὴν ἀφιέντων δι' ὃν ποιοῦσιν, δτι εἰς διαμονὴν τοῦ γένους τὴν μακρὰν ταύτην ἀποδημίαν στελλόμεθα. οὐκ
 23 ἔχουσιν ἴδιον λόγον, ἔχουσι δὲ τὸν τῆς φύσεως νόμον ἰσχυρῶς ἐνιδρυμένον καὶ τὸ πρακτέον ὑποδεικνύντα. βαδίσωμεν, φασίν, ἐπὶ τὸ βόρειον πέλαγος. γλυκύτερον γὰρ τῆς λοιπῆς θαλάσσης ἔκεινο τὸ ὅδωρ, διότι ἐπ' ὀλίγον αὐτῇ προσδιατρίβων ὁ ἥλιος οὐκ ἔξαγει αὐτῆς δλον διὰ τῆς ἀκτῆς τὸ πότιμον. χαίρει δὲ τοῖς γλυκέσι καὶ τὰ θαλάσσια· δθεν καὶ ἐπὶ τοὺς ποταμοὺς ἀνανήχεται πολλάκις καὶ πόρρω θαλάσσης φέρεται. ἐκ τούτου προτιμότερος αὐτοῖς ὁ Πόντος τῶν λοιπῶν ἔστι κόλπων, ὡς ἐπιτήδειος ἐναποκυνῆσαι καὶ ἐκθρέψαι τὰ ἔκγονα. ἐπειδὰν δὲ τὸ σπουδαζόμενον ἀρκούντως ἐκπληρωθῆ, πάλιν πανδημεὶ πάντες ὑποστρέφουσιν οἶκαδε. καὶ τίς ὁ λόγος, ἀκούσωμεν παρὰ τῶν σιωπώντων. ἐπιπόλαιος, φασίν, ἡ βορειὴ θάλασσα καὶ ὑπτία προκειμένη τῶν ἀνέμων ταῖς βίαις, ὀλίγας ἀκτὰς καὶ ὑποδρομὰς ἔχουσα. διὸ καὶ ἐκ πιθμένος οἱ ἀνεμοὶ ὁρίως αὐτὴν ἀναστρέφουσιν, ὡς καὶ τὴν βυθίαν ψάμμον τοῖς κύμασιν ἀναμίγνυσθαι. ἀλλὰ καὶ ψυχρά, χειμῶνος ὥρᾳ, ὑπὸ πολλῶν καὶ μεγάλων ποταμῶν πληρουμένη. διὰ τοῦτο ἐφ' ὅσον μέτριον ἀπολαύσαντες αὐτῆς ἐν τῷ θέρει, πάλιν χειμῶνος ἐπὶ τὴν ἐν τῷ βυθῷ ἀλέαν καὶ τὰ προσήγλια τῶν χωρίων

35. 'Ως γνωστόν, ὃν βάλωμεν ἔνα ψάρι τοῦ ἀλμυροῦ ὄνδατος εἰς τὸ γλυκὺ ἢ ἔστω εἰς ὀλιγώτερον ἀλμυρόν, ἀποθηῆσκει.

36. «'Ακούσωμεν παρὰ τῶν σιωπώντων». «Σιωπῶντες» (silentes) εἶνε αὐτοὶ ποὺ δὲν δηλοῦν πλέον, οἱ νεκροί, οἱ ἀνθρώποι τοῦ παρελθόντος. 'Εννοεῖ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ειδικώτερον τὸν Ἀριστοτέλη. 'Ἐπι-

τε καθόλου λογικόν, ἀλλὰ φοβοῦ μήπως εἰσαι καὶ ἀπ' αὐτὰ πιὸ ἄλογος, δταν ἀντιστέκεσαι εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ δημιουργοῦ. Ἀκουε τὰ ψάρια ποὺ μὲ τὰς πράξεις των σχεδὸν δμιλοῦν καὶ λέγουν, δτι ὁργανώνομεν τὴν μακρὰν αὐτὴν ἀποδημίαν διὰ τὴν διαιώνισιν τοῦ εῖδους μας. Δὲν ἔχουν ἴδικόν των λογικόν, ἔχουν δμως βαθέως χαραγμένον τὸν νόμον τῆς φύσεως, ποὺ τοὺς ὑποδεικνύει τὶ πρέπει νὰ κάνουν. Ἀς βαδίσωμεν, λέγουν, εἰς τὸ Βόρειον πέλαγος. Διότι τὸ ὕδωρ ἐκεῖνο εἰνε γλυκύτερον ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπον θάλασσαν, ἐπειδὴ δ ἥλιος τὴν βλέπει δλίγον καὶ δὲν ἀφαίρει μὲ τὴν ἀκτινοβολίαν του δλον τὸ πόσιμον συστατικόν. Εὔχαριστοῦνται δὲ τὰ θαλασσινὰ εἰς τὰ γλυκὰ ὕδατα³⁵. Διὰ τοῦτο καὶ πολλὰς φορὰς κολυμβοῦν πρὸς τὰ ἀνω εἰς τοὺς ποταμοὺς καὶ ἀπομακρύνονται πολὺ ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Αὐτὸς εἰνε δ λόγος ποὺ ἀπὸ δλους τοὺς ἄλλους κόλπους προτιμοῦν τὸν Πόντον· διότι εἰνε κατάλληλος νὰ γεννήσουν καὶ νὰ θρέψουν τὰ νεογνά των. Καὶ δταν ἐκπληρωθῇ ἐπαρκῶς αὐτὸ ποὺ θέλουν νὰ κάνουν, ἐπιστρέφουν πάλιν εἰς τὴν πατρίδα των δλα πανδήμως. Καὶ ποιος δ λόγος; ἀς τὸ ἀκούσωμεν ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ σιωποῦν³⁶. Ἀβαθής, λέγουν, ἡ Βόρειος θάλασσα καὶ ἀπλωτή, ἐκτεθειμένη εἰς τοὺς βιαίους ἀνέμους, καὶ μὲ δλίγας ἀκτὰς καὶ μικρὰ βάθη. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀνεμοι τὴν ἀνακατεύουν ἀπὸ τὸν πυθμένα εὔκόλως, ὥστε νὰ ἀναμιγνύεται μὲ τὰ κύματα ἀκόμη καὶ ἡ ἀμμος τοῦ βυθοῦ. Ἐξ ἄλλου εἰνε καὶ ψυχρὰ κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ γεμίζεται ἀπὸ πολλοὺς καὶ μεγάλους ποταμούς. Διὰ τοῦτο (τὰ ψάρια) ἀφοῦ τὴν ἀπολαύσουν δλίγον κατὰ τὸ θέρος, σπεύδουν πάλιν κατὰ τὸν χειμῶνα εἰς τὴν ζεστασιάν τοῦ βυθοῦ καὶ τὰ προσήλια μέρη, ἀποφεύγοντας τὰ βόρεια

τηδες χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν «σιωπῶντες», διὰ νὰ κάνῃ σχῆμα λόγου δξύμωρον μὲ τὸ βῆμα «ἀκούσωμεν».

ἐπείγονται, καὶ φυγόντες τὸ δυσήνεμον τῶν ἀρχτών, τοῖς
ἐπ' ἔλαττον τινασσομένοις κόλποις ἐγκαθορμίζονται.

25 ε'. Εἰδον ταῦτα ἐγώ, καὶ τὴν ἐν πᾶσι τοῦ Θεοῦ σοφίαν ἔθαύμασα. εἰ τὰ ἄλογα ἐπινοητικὰ καὶ φυλακτικὰ τῆς ἴδιας αὐτῶν σωτηρίας, καὶ οἶδε τὸ αἱρετὸν αὐτῷ καὶ τὸ φευκτὸν δὲ ἵχθυς, τί ἐροῦμεν ἡμεῖς οἱ λόγῳ τετιμημένοι καὶ νῦν πεπαιδευμένοι, ἐπαγγελίαις προτραπέντες, Πνεύματι σοφισθέντες, εἴτα τῶν ἵχθυων ἀλογώτερον τὰ καθ' ἑαυτὸν διατιθέμενοι; εἴπερ οἱ μὲν Ἰσασι τοῦ μέλλοντός τινα ποιεῖσθαι πρόνοιαν, ἡμεῖς δὲ ἐκ τῆς πρὸς τὸ μέλλον ἀνελπιστίας δι' ἡδονῆς βοσκηματώδους τὴν ζωὴν ἀναλίσκομεν. ἵχθυς τοσαῦτα διαμείβει πελάγη ὑπὲρ τοῦ ενδρασθαί τινα ὀφέλειαν· τί ἐρεῖς σὺ δὲ τῇ ἀργίᾳ συζῶν; ἀργία δὲ κακουργίας ἀρχή. μηδεὶς ἄγνοιαν προφασιζέσθω. φυσικὸς λόγος οἰκείωσιν ἡμῖν τοῦ καλοῦ καὶ ἀλλοτρίωσιν ἀπὸ τῶν βλαβερῶν ὑποδεικνύς ἐγκατέσπαρται. οὐκ ἀφίσταμαι τῶν θαλασσῶν ὑποδειγμάτων, ἐπειδὴ ταῦτα ἡμῖν πρόκειται εἰς ἐξετασιν. ἥκουσα ἐγὼ τῶν παραλίων τινός, δτὶ δὲ θαλάσσιος ἐχῖνος, τὸ μικρὸν παντελῶς καὶ εὐκαταφρόνητον ζῶον,

37. Διά τὴν ἀποδημίαν τῶν ψαριῶν εἰς τὸν Πόντον καὶ τοὺς λόγους αὐτῆς ἔγραψαν δὲ Ἀριστοτέλης καὶ δὲ Ὁππιανός. «Εἰσπλέουσι δέ εἰς Πόντον διά τε τὴν τροφήν (ἢ γάρ νομή καὶ πλείων καὶ βελτίων διά τὸ πότιμον), . . . διά τε δὴ τὴν τροφήν εἰσπλέουσι καὶ διά τὸν τόκον· τόποι γάρ εἰσιν ἐπιτήδειοι ἐντίκτειν, καὶ τὸ πότιμον καὶ τὸ γλυκύτερον ὅνδωρ ἐκτρέφει τὰ κυήματα» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. ιστ. 8,13 (598αβ).

«Εὗτ' δὲ δέ εἰαρινοῖ περιπλήθωσι γόνοιο
ἵχθυες ωτόκοι, τοὶ μὲν κατὰ χῶρον ἔκαστοι
εὔκηλοι μίμνουσιν ἐνὶ σφετέροισι δόμοισι·
πολλοὶ δέ ἀγρόμενοι ξυνὴν δδὸν δρμώωνται
Εὕξεινον μετά πόντον, ίν' αὐτόθι τέκνα τέκωνται.

ποὺ τὰ δέρνουν οἱ ἄνεμοι, καὶ ἐγκαθίστανται εἰς τοὺς κόλπους ποὺ ταράσσονται δλιγώτερον³⁷.

- 25 ε'. Τὰ εἰδα ἔγώ αὐτά, καὶ ἐθαύμασσα τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ εἰς ὅλα. "Αν τὰ ἀλογα ἔρουν νὰ ἐπινοοῦν καὶ νὰ φυλάσσουν τὴν σωτηρίαν των, καὶ ἀν τὸ ψάρι ἔρη τί νὰ προτιμᾶ καὶ τί νὰ ἀποφεύγῃ, τί θὰ εἴπωμεν ἡμεῖς ποὺ (δ Θεός) μᾶς ἐτίμησε μὲ λογικόν, μᾶς ἐπαιδαγώγησε μὲ νόμον, μᾶς παρώρμησε μὲ ὑποσχέσεις, μᾶς ἔκανε σοφοὺς μὲ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὅμως τακτοποιοῦμεν τὰ ζητήματά μας σὰν νὰ εἰμεθα πιὸ ἀλογοί καὶ ἀπὸ τὰ ψάρια; Διότι αὐτὰ μὲν ἔρουν νὰ λαμβάνουν κάποιαν πρόνοιαν διὰ τὸ μέλλον, ἡμεῖς δὲ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν κάθε ἐλπίδος διὰ τὸ μέλλον καταναλίσκομεν τὴν ζωὴν μας μέσα εἰς τὴν κτηνώδη ἥδουνήν. Τὸ ψάρι διασχίζει τόσα πελάγη, διὰ νὰ εὕρῃ κάποιαν ὡφέλειαν· τί θὰ εἰπῆς σὺ ποὺ ζῆς ἀργόσχολος;
- 26 'Η δὲ ἀργία εἶνε τὸ θεμέλιον τῆς κακουργίας. Κανεὶς νὰ μὴ προφασίζεται ὅτι δὲν ἔρει. Εἶνε σπαρμένος μέσα μας ἔνας φυσικὸς νόμος ποὺ μᾶς ὑποδεικνύει νὰ κάνωμεν κτῆμα μας τὸ καλὸν καὶ ν' ἀποφεύγωμεν τὰ βλαβερά. Δὲν θὰ σταματήσω τὰ θαλασσινὰ ταραδείγματα, τώρα ποὺ τὰ ἔχομεν ἐνώπιόν μας πρὸς ἔξέτασιν. "Ηκουσα ἔγώ ἀπὸ κάποιον κάτοικον τῶν παραλιακῶν χωρῶν³⁸, ὅτι δ θαλάσσιος ἔχινος³⁹, τὸ ἐντελῶς μικρὸν καὶ εὐκαταφρόνητον

κεῖνος γάρ πάστης γλυκερώτερος ἀμφιτρίτης
κόλπος, ἀπειρεσίοισι καὶ εὐնδροῖς ποταμοῖσιν
ἀρδόμενος, μαλακαὶ δὲ πολυψάμαθοί τ' ἐπιωγαῖ,
ἐν δὲ οἱ εὐφυέες τε νομαὶ καὶ ἀκύμονες ἀκταὶ
πέτραι τε γλαφυραὶ καὶ χηραμοὶ ἰλυσθέντες,
ἄκραι τε σκιεραὶ καὶ δο' ἵχθυσι φίλτατ' ἔασιν»
"Οππιανός, 'Ἀλιευτικά 1, 595 - 604.

38. 'Η Καππαδοκία εἶνε χώρα πολὺ ἀπομεμαρυσμένη ἀπὸ κάθε θάλασσαν, καὶ οἱ Καππαδόκαι γενικῶς ἀγνοοῦν τὰ θαλασσινὰ πράγματα.

39. «Ἐχίνος» ἀχινός. Λέγει «θαλάσσιος ἔχινος», διότι ὑπάρχει καὶ χερσαῖος, δ σκαντζόχοιρος, ἔχινος καὶ αὐτὸς λεγόμενος.

διδάσκαλος πολλάκις γαλήνης καὶ κλύδωνος τοῖς πλέονσι γίνεται. δς δταν προτίθη ταραχὴν ἐξ ἀνέμων, ψηφῆδά τινα ὑπελθὼν γενναίαν, ἐπ' αὐτῆς ὥσπερ ἐπ' ἀγκύρας βεβαιώς σαλεύει, κατεχόμενος τῷ βάρει πρὸς τὸ μὴ ὁράως τοῖς 27 κύμασιν ὑποσύρεσθαι. τοῦτο δταν ἴδωσιν οἱ ναυτικοὶ τὸ σημεῖον, ἵσασι τὴν προσδοκωμένην βιαίαν κίνησιν τῶν ἀνέμων. οὐδεὶς ἀστρολόγος, οὐδεὶς Χαλδαῖος, ταῖς ἐπιτολαῖς τῶν ἀστρων τὰς τῶν ἀέρων ταραχὰς τεκμαιρόμενος, ταῦτα τὸν ἔχīνον ἐδίδαξεν, ἀλλ' ὁ θαλάσσης καὶ ἀνέμων Κύριος καὶ τῷ μικρῷ ζῷῳ τῆς μεγάλης ἑαυτοῦ σοφίας ἐναργὲς ἵχνος ἐνέθηκεν. οὐδὲν ἀπρονόητον, οὐδὲν ἡμελημένον παρὰ Θεοῦ· πάντα σκοπεύει ὁ ἀκοίμητος δρθαλμός. πᾶσι πάρεστιν ἐκπορίζων ἐκάστῳ τὴν σωτηρίαν. εἰ ἔχīνον ἔξω τῆς ἑαυτοῦ ἐπισκοπῆς ὁ Θεὸς οὐκ ἀφῆκε, τὰ σὰ οὐκ 28 ἐπισκοπεῖ; οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναικας, κἄν ὑπερόροιοι ἀλλήλοις πρὸς κοινωνίαν γάμου συνέλθητε. ὁ τῆς φύσεως δεσμός, ὁ διὰ τῆς εὐλογίας ζυγός, ἐνωσις ἐστω τῶν διεστώτων. ἔχιδνα, τὸ χαλεπώτατον τῶν ἔρπετῶν, πρὸς γάμον ἀπαντᾷ τῆς θαλασσίας μυραίνης καὶ συριγμῷ τὴν παρούσιαν σημήνασα ἐκκαλεῖται αὐτὴν ἐκ τῶν βυθῶν πρὸς γαμικὴν συμπλοκήν. η δὲ ὑπακούει καὶ ἐνοῦται τῷ ιοβόλῳ. τί βούλεται μοι ὁ

40. «Τοὺς ἔχīνους δὲ κλύδων κυλίων εἰς τὰ ἔξω καὶ προσαράττων τῷ ξηρῷ τῆς θαλάσσης βιαιότατα ἐκβάλλει. τοῦτο τοίνυν ἕκείνοι δεδιότες, δταν αἰσθῶνται φρίττον τὸ κῦμα . . . , ταῖς ἀκάνθαις δναιροῦνται λιθίδια . . . καὶ ἔχουσιν ἔρμα» Αἰλιανός, Περὶ ζῷων 7,33.

41. «Χαλδαῖος». βλ. διμιλίαν 6,24, ὑποστημέωσιν 12.

42. «Ἡ μύραινα, δταν δρμῆς ἀφροδισίου ὑποπλησθῆ, πρόσεισιν ἐς τὴν γῆν καὶ διμιλίαν πιθεῖ νυμφίου καὶ μάλα πονηροῦ· πάρεισι γάρ εἰς ἔχεως (= ἔχιδνης, δχιᾶς ἀρσενικῆς) φωλεόν, καὶ δμφω συμπλέκονται. ήδη δέ, φασί, καὶ δ ἔχις οἰστρήσας καὶ ἕκείνος ἐς μίξιν ἀφικνεῖται πρὸς τὴν θάλατταν,

αύτὸν ζῷον, διδάσκει πολλὰς φοράς τοὺς ναυτικοὺς πότε θὰ γίνη γαλήνη καὶ πότε θαλασσοταραχῇ. "Οταν προβλέψῃ ταραχὴν ἀπὸ ἀνέμους, πηγαίνει κάτω ἀπὸ μίαν πέτραν ἵκανοῦ μεγέθους καὶ κινεῖται κρατούμενος καλῶς ἐπάνω εἰς αὐτήν, σὰν νὰ εἴνε ἐπάνω εἰς ὅγκυραν, καὶ ἔτσι συγκρατεῖται ἀπὸ τὸ βάρος, ὥστε νὰ μὴ τὸ σύρουν εύ-
 27 κόλως τὰ κύματα ἔδω καὶ ἔκει⁴⁰. "Οταν ἴδουν οἱ ναυτικοὶ αύτὸν τὸ σημεῖον, γνωρίζουν δτὶ πρόκειται νὰ πνεύσουν βίσιοι ἀνεμοί. Κανεὶς ἀστρολόγος, κανεὶς Χαλδαῖος⁴¹, ἀπ' αὐτοὺς ποὺ προβλέπουν τὰς ἀτμοσφαιρικὰς διαταραχὰς συμπεραίνοντας ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν τῶν ἀστέρων, δὲν τὰ ἔδιδαξεν αὐτὰ εἰς τὸν ἔχινον· ἀλλ' ὁ Κύριος τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἀνέμων. καὶ εἰς τὸ μικρὸν αύτὸν ζῷον ἔβαλε σαφὲς ἰχνος τῆς μεγάλης του σοφίας. Τίποτε ἀπρονόητον, τίποτε παρημελημένον ἀπὸ τὸν Θεόν. "Ολα τὰ ἔλεγχει δ ἀκοίμητος δρθαλμός. Εἰς δλα συμπαρίσταται, χορηγώντας εἰς τὸ καθένα συντήρησιν. Καὶ δν τὸν ἔχινον δὲν ἀφῆκεν δ Θεὸς ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψίν του, τὰ ἴδικά σου
 28 δὲν θὰ τὰ ἐπιβλέπῃ; «Οἱ δνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναικας» ('Εφ. 5,25), καὶ δν ἀκόμη ἐταξιδεύσατε καὶ σεῖς καὶ αὐταὶ μακρὰν ἀπὸ τὰς πατρίδας σας, διὰ νὰ συναντηθῆτε καὶ ἐνωθῆτε μὲ τοὺς δεσμοὺς τοῦ γάμου. 'Ο δεσμὸς τῆς φύσεως καὶ δ ζυγὸς τῆς ἱερολογίας δις εἴνε ἔνωσις τῶν μακρῶν ἀπεχόντων. 'Η ἔχιδνα, τὸ φοβερώτερον ἀπὸ τὰ ἐρπετά, διὰ τὸν σκοπὸν τοῦ γάμου πηγαίνει καὶ συναντᾷ τὴν θαλασσίαν μύραιναν, καὶ ἀφοῦ τῆς δώσῃ τὸ σύνθημα τῆς παρουσίας της μὲ τὸ σφύριγμα, τὴν καλῇ νὰ ἔξελθῃ ἀπὸ τὸν βυθὸν διὰ γαμικὴν συμπλοκὴν. Καὶ ἔκείνη ὑπακούει καὶ ἐνώνεται μὲ τὸν φαρμακερὸν δρψιν⁴². Τί θέλω

καὶ οἰονεὶ κωμαιστής σὺν τῷ αὐλῷ θυροκοπεῖ, οὗτω τοι καὶ ἔκεινος συρίσας τὴν ἐρωμένην παρακαλεῖ, καὶ αὐτὴ πρόεισι, τῆς φύσεως τὰ δλλήλων διφκισμένα συναγούστης ἐπιθυμίαν τὴν δμοίαν καὶ κοίτον τὸν αὔτὸν» Αἰλιανός, Περὶ ζῷων 1, 50. «Ἀνδρέας δ' ἐν τῷ Περὶ δακέτων τῶν μυραινῶν φησι δα-

λόγος; δτι καν τραχὺς ἢ καν ἄγριος τὸ ἥθος ὁ σύνοικος, ἀνάγκη φέρειν τὴν ὁμόζην γα καὶ ἐκ μηδεμιᾶς προφάσεως καταδέχεσθαι τὴν ἔνωσιν διασπᾶν. πλήκτης; ἀλλ' ἀνήρ. πάροινος; ἀλλ' ἡρωμένος κατὰ τὴν φύσιν. τραχὺς καὶ δυσ-
άρεστος; ἀλλὰ μέλος ἥδη σὸν καὶ μελῶν τὸ τιμιώτατον.

29 ἀκονέτω δὲ καὶ ὁ ἀνήρ τῆς προσηκούσης αὐτῷ παραινέ-
σεως. η ἔχιδνα τὸν ἴὸν ἔξεμεῖ, αἰδονυμένη τὸν γάμον· σὺ
τὸ τῆς ψυχῆς ἀπηνὲς καὶ ἀπάνθρωπον οὐκ ἀποτίθεσαι αἰ-
δοῖ τῆς ἐνώσεως; ἢ τάχα τὸ τῆς ἔχιδνῆς ὑπόδειγμα καὶ
ἐτέρως ἡμῖν χρησιμεύσει, δτι μοιχεία τίς ἔστι τῆς φύσεως
ἡ τῆς ἔχιδνῆς καὶ τῆς μυραίνης ἐπιπλοκή. διδαχθήτωσαν
οὖν οἱ τοῖς ἀλλοτρίοις ἐπιβουλεύοντες γάμοις ποταπῷ
εἰσιν ἔρπετῷ παραπλήσιοι. εἰς μοι σκοπός, πανταχόθεν
οἰκοδομεῖσθαι τὴν Ἐκκλησίαν. καταστελλέσθω τὰ πάθη
τῶν ἀκολάστων καὶ ἐγγείοις καὶ θαλαττίοις ὑποδείγμασι
παιδευόμενα.

30 σ'. Ἐνταῦθά με στῆναι τοῦ λόγου ἢ τε τοῦ σώματος
καταναγκάζει ἀσθένεια καὶ τὸ τῆς ὥρας ὅψε· ἐπεὶ πολλὰ
ἔτι προσθεῖναι εἰχον τοῖς φιληκοῖς θαύματος ἀξια περὶ τῶν
φυομένων ἐν τῇ θαλάσσῃ· περὶ θαλάσσης αὐτῆς. πῶς εἰς ἀλας
τὸ ὄδωρ πήγνυνται· πῶς ὁ πολυτίμητος λίθος τὸ κονράλλιον

κούσας ἀναιρεῖν τὰς ἔξ ἔχεις, εἶναι δ' αὐτάς ἥττον καὶ περιφερεῖς καὶ ποι-
κίλας. Νίκανδρος δ' ἐν Θηριακοῖς·

Μυραίνης δ' ἔκπαγλον

εἰ ἔτυμον κείην γε σὺν οὐλοβόροις ἔχεσσι

θόρυσθαι, προλιποῦσαν ἀλὸς νόμον, ἤπειροισιν'.

Ἀνδρέας δ' ἐν τῷ Περὶ τῶν ψευδῶν πεπιστευμένων ψεῦδος φησιν εἶναι τὸ
μύραιναν ἔχει (= ἔχιδνη) μίγνυσθαι προερχομένην ἐπὶ τὸ τεναγῶδες . . .
Σώστρατος δὲ ἐν τοῖς Περὶ ζῷων συγκατατίθεται τῇ μίξει» Ἀθήναιος, Δει-
πνοσοφισταὶ 7,312de.

43. «Ἔχεις μὲν καὶ μυραίνης γάμους . . . Μέλλων ὁ ἔχις διμιλεῖν αὐτῇ,

- νά είπω μ' αύτό; "Οτι καὶ ἀν δ σύζυγος εἶνε σκληρός, καὶ ἀν ἔχη ἄγριον χαρακτῆρα, ἐπιβάλλεται νά τὸν ὑπομεί-
νης, καὶ μὲ καμμίαν πρόφασιν νά μὴ θέλης νά διασπάσῃς
τὴν ἔνωσιν. Κτυπάει; Μὰ εἶνε ἀνήρ. Μεθάει; Μὰ εἶνε ἡ-
νωμένος μὲ τὸν φυσικὸν δεσμόν. Εἶνε σκληρός καὶ δυσά-
ρεστος; Μὰ εἶνε πλέον μέλος σου, καὶ μάλιστα τὸ πολυ-
29 τιμώτερον τῶν μελῶν σου. "Ἄσ ἀκούσῃ ὅμως καὶ δ ἀνήρ
τὴν συμβουλὴν ποὺ τοῦ πρέπει. 'Ἡ ἔχιδνα ἔφενάει τὸ δη-
λητήριον, διότι σέβεται τὸν γάμον'⁴³. σὺ δὲν ἀποθέτεις
τὴν σκληροκαρδίαν καὶ τὴν ἀπανθρωπίαν ἀπὸ σεβασμὸν
πρὸς τὴν ἔνωσιν; "Ισως δὲ τὸ παράδειγμα τῆς ἔχιδνης
μᾶς εἶνε χρήσιμον καὶ κατ' ἄλλον τρόπον, διότι ἡ συνου-
σία τῆς ἔχιδνης καὶ τῆς μυραίνης εἶνε μία μοιχεία ποὺ συμ-
βαίνει εἰς τὴν φύσιν. "Ἄσ τὸ μάθουν λοιπὸν αὐτοὶ ποὺ ἐ-
πιβουλεύονται τοὺς ξένους γάμους, μὲ τί ἔρπετὸν δμοιά-
ζουν. "Ενα σκοπὸν ἔχω, μὲ δλα τὰ παραδείγματα νὰ οἰ-
κοδομῶ τὴν Ἐκκλησίαν. Κατευνάσσατε τὰ πάθη σας ἀ-
κόλαστοι, παραδειγματιζόμενοι μὲ παραδείγματα τῆς
ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης.
- 30 s'. "Ἐδῶ μὲ ἀναγκάζουν νὰ σταματήσω τὸν λόγον
μου καὶ ἡ σωματική μου ἀσθένεια⁴⁴ καὶ ἡ ὥρα ποὺ εἶνε
περασμένη. Διότι ἄλλως θὰ εἶχα νὰ προσθέσω ἀκόμη πολ-
λὰ ἀξιοθάύμαστα χάριν αὐτῶν ποὺ τοὺς ἀρέσει ν' ἀκού-
ουν· διὰ τὰ φυτὰ ποὺ εύδοκιμοῦν εἰς τὴν θάλασσαν· διὰ
τὴν ίδίαν τὴν θάλασσαν· πῶς τὸ ὄδωρ πήζει καὶ γίνεται
ἄλας· πῶς δ πολύτιμος λίθος τὸ κουράλλιον ἐντὸς μὲν τῆς

Ινα δόξη πρᾶξος ὡς πρέπει νυμφίω, τὸν ίδν ἀπεμεῖ καὶ ἐκβάλλει, καὶ οὕτως
ὑποσυρίσας τὴν νύμφην παρακαλεῖ, οἰονεὶ προγάμιόν τινα ὑμέναιον ἀνα-
μέλψας. ὅταν δὲ τὰ τῆς ἀφροδισίου σπουδῆς τελέσωσι μετ' ἄλληλων δργια,
ἡ μὲν ἐπὶ . . . τὴν θάλασσαν ὁρμησεν, δ δὲ ἀναρροφήσας τὸν ίδν αὐθις ἐς
τὰ ἥθη τὰ οἰκεῖα ἐπάνεισιν» Αἴλιανός, Περὶ ζώων 9,66.

44. "Ως γνωστόν, δ Μ. Βασίλειος ἡτο ἀσθενικός, καὶ ἀπέθανεν εἰς ἡλι-
κίαν 49 ἑτῶν· πιθανῶς ἡτο φυματικός.

χλόη μέν ἔστιν ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἐπειδὰν δὲ εἰς τὸν ἀέρα
 ἔξενεχθῆ, πρὸς λίθους στερρότητα μεταπήγνυται· πόθεν τῷ
 εὐτελεστάτῳ ζῷῳ τῷ δστρέω τὸν βαρύτιμον μαργαρίτην
 ἡ φύσις ἐνέθηκεν. ἀ γὰρ ἐπιθυμοῦσι θησαυροὺς βασιλέων,
 ταῦτα περὶ αἰγιαλοὺς καὶ ἀκτὰς καὶ τραχεῖας πέτρας διέρρι-
 πται τοῖς ἐλύτροις τῶν δστρέων ἐγκείμενα. πόθεν τὸ χρυ-
 σοῦν ἔριον αἱ πίνναι τρέφονται, δπερ οὐδεὶς τῶν ἀνθοβάφων
 μέχρι νῦν ἐμιμήσατο. πόθεν αἱ κόχλοι τοῖς βασιλεῦσι τὰς
 ἀλουργίδας χαρίζονται, αἱ καὶ τὰ ἀνθη τῶν λειμώνων τῇ
 31 εὐχροίᾳ παρέδραμον. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα. καὶ τί οὐ γέ-
 γονε τῶν ἀναγκαίων; τί δὲ οὐχὶ τῶν πολυτελῶν ἔχαρισθη
 τῷ βίῳ; τὰ μὲν εἰς ὑπηρεσίαν ἀνθρώπων· τὰ δὲ εἰς θεωρίαν
 τοῦ περὶ τὴν κτίσιν θαύματος. ἄλλα φοβερά, παιδαγωγοῦντα
 ἡμῶν τὸ ὁράθυμον. Ἐποίησεν δὲ Θεός τὰ κήτη τὰ μεγάλα.
 οὐκ ἐπειδὴ καρίδος καὶ μαινίδος μείζονα, διὰ τοῦτο μεγάλα
 εἴρηται, ἀλλ’ ἐπειδὴ τοῖς μεγίστοις δρεσι τῷ δγκῷ τοῦ
 σώματος παρισάζεται· ἂ γε καὶ τήσαν πολλάκις φαντασίαν
 παρέχεται, ἐπειδάν ποτε ἐπὶ τὴν ἄκραν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδα-
 τος ἀνανήξηται. ταῦτα μέντοι τηλικαῦτα δητα οὐ περὶ ἀ-
 κτὰς οὐδὲ αἰγιαλοὺς διατρίβει, ἀλλὰ τὸ Ἀτλαντικὸν λε-
 γόμενον πέλαγος ἐνοικεῖ. τοιαῦτά ἔστι τὰ πρὸς φόβον καὶ
 32 ἔκπληξιν ἡμετέραν δημιουργηθέντα ζῷα. ἐὰν δὲ ἀκούσῃς

45. «Πίννα». δστρεον μὲ δύο ἔλυτρα ἐπιμήκη καὶ πώγωνα μεταξώδη, δ ὅποιος ἔνιστε ἔχρησιμοποιεῖτο καὶ ἀντὶ τῆς μετάξης. Ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ 3, 29· καὶ τοῦ Πλουτάρχου, Πότερα τῶν ζῷων . . ., 30 (980d).

46. «Ἀνθοβάφος». δ βαφεὺς ὠραίων ζωηρῶν χρωμάτων.

47. «Ἀλουργίς». πορφυροῦν ἔνδυμα ποὺ ἐφόρουν μόνον οἱ βασιλεῖς. Ἡ πορφύρα ἔχήγετο ἀπὸ θαλάσσια δστρακόδερμα. Αἰλιανός, Περὶ ζῷων 16, 1.

48. «Μαινίς». εἶδος Ιχθύος. Βλ. Αἰλιανόν, Περὶ ζῷων 12, 28.

θαλάσσης είνε χλόη, δταν δμως τὸ βγάλουν εἰς τὸν ἀέρα, πήζει καὶ ἀποκτᾶ τὴν στερεότητα τοῦ λίθου. Ἐπὸ ποῦ ἡ φύσις ἔβαλεν εἰς τὸ εὔτελέστατον ζῶον, τὸ δστρεον, τὸν βαρύτιμον μαργαρίτην. Διότι αὐτὰ ποὺ είνε περιζήτητα διὰ τοὺς θησαυροὺς τῶν βασιλέων, αὐτὰ είνε πεταμένα εἰς τὰς παραλίας καὶ τὰς ἀκτὰς καὶ τὰ ἄγρια βράχια, κολλημένα εἰς τὰ ἔλυτρα τῶν δστρέων. Ἐπὸ ποῦ αἱ πίνναι⁴⁵ τρέφουν τὸ χρυσοῦν μαλλί, τὸ δποῖον κανεὶς ἀνθοβάφος⁴⁶ μέχρι τώρα δὲν κατώρθωσε νὰ μιμηθῇ. Ἐπὸ ποῦ τὰ θαλάσσια σαλιγκάρια χαρίζουν εἰς τοὺς βασιλεῖς τὰς ἀλουργίδας⁴⁷, ποὺ ξεπερνοῦν εἰς τὴν ὥραιό-

31 τητα τοῦ χρώματος καὶ τὰ ἀνθη τῶν λειμώνων. «Ἐξαγαγέτω τὰ ὄντα». Καὶ τί τὸ ἀναγκαῖον δὲν ἔγινε; τί τὸ πολυτελὲς δὲν ἔχαρισθη εἰς τὴν ζωὴν μας; "Ἄλλα διὰ νὰ ὑπηρετοῦν τοὺς ἀνθρώπους· ἀλλα διὰ νὰ θαυμάζωμεν τὸ θαῦμα τῆς κτίσεως. "Ἄλλα φοβερὰ διὰ νὰ παιδαγωγοῦν τὴν δραματικὴν μας. «Ἐποίησεν δ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα» (Γέν. 1,21). Λέγονται μεγάλα, δχι ἐπειδὴ είνε μεγαλύτερα ἀπὸ τὴν γαρίδα καὶ τὴν μαϊνίδα⁴⁸, ἀλλ' ἐπειδὴ είνε τὸν δγκον τοῦ σώματος είνε ἵσα μὲ τὰ μεγαλύτερα βουνά⁴⁹. ἀφοῦ πολλάκις δίνουν τὴν ἐντύπωσιν δτι είνε νῆσοι, ἀν τύχῃ νὰ κολυμβοῦν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὄντος. Αὐτὰ λοιπόν, ἀφοῦ είνε τόσον μεγάλα, δὲν συχνάζουν εἰς τὰς ἀκτὰς οὔτε εἰς τὰς παραλίας, ἀλλὰ κατοικοῦν εἰς τὸ λεγόμενον Ἀτλαντικὸν πέλαγος⁵⁰. Τέτοια είνε τὰ ζῶα ποὺ ἐδημιουργήθησαν διὰ νὰ μᾶς φοβίζουν καὶ

32 νὰ προκαλοῦν τὴν ἔκπληξίν μας. Ἐὰν δὲ ἀκούστης δτι

49. Τὸ αὐτὸν λέγει καὶ εἰς τὴν παράγραφον 20. Ὁ Αἰλιανὸς (Περὶ ζώων 13,20) λέγει δτι είνε τόσον μεγάλα, ὡστε, δταν ἐπιπλέουν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, τὰ πλήγτουν καὶ κεραυνοί, δπως, ἐννοεῖται, καὶ τὰ ὑψηλὰ βουνά.

50. «Τῶν κητῶν τῶν μεγίστων αἰγιαλοῖς . . . πελάζει οὐδὲ ἐν· οἰκεῖ δὲ τὸ πελάγη» Αἰλιανός, Περὶ ζώων 9,49.

δτι τὰ μέγιστα τῶν πλοίων ἡπλωμένοις ιστίοις ἐξ οὐρίας φερόμενα τὸ μικρότατον ἰχθύδιον ἡ ἔχενητς οὕτω ὁρδίως ιστησιν, ὥστε ἀκίνητον ἐπὶ πλεῖστον φυλάσσειν τὴν ναῦν ὥσπερ καταρριζωθεῖσαν ἐν αὐτῷ τῷ πελάγει, ἀρ' οὐχὶ καὶ ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ τὴν αὐτὴν τῆς τοῦ κτίσαντος δυνάμεως λαμβάνεις ἀπόδειξιν; οὐ γάρ μόνοι ξιφίαι καὶ πρίονες καὶ κύνες καὶ φάλαιναι καὶ ζύγαιναι φοβερά, ἀλλὰ καὶ τρυγόνος κέντρον τῆς θαλασσίας, καὶ ταύτης νεκρᾶς,

51. Δηλαδὴ δταν ἀναπτύσσουν τὴν μεγίστην ταχύτητα καὶ ώστικήν δύναμιν.

52. Ἀκριβῶς διὰ τοῦτο λέγεται καὶ «έχεντίς», ἐκ τοῦ ἔχω (=κατέχω, συγκρατῶ) + ναῦς. «Ἡ δὲ ἔχεντής επέχει τὰς ναῦς, καὶ ἐξ οὐ ποιεῖ καλούμεν αὐτὴν» Αἰλιανός, Περὶ ζώων 1, 36. «Χαιρημονιανὸς δ Τραλλιανός, ἰχθυδίων πιπτὲ παντοδαπῶν παραπτεθέντων, ἐν ἐπιδείξας ἡμῖν δξὺ τῷ κεφαλίῳ καὶ πρόμηκες, Ἐλεγε τούτῳ προσεοικέναι τὴν ἔχεντίδος θεάσασθαι γάρ πλέων ἐν τῷ Σικελικῷ καὶ θαυμάσαι τὴν δύναμιν, οὐκ δλίγην βραδυτῆτα καὶ διατριβὴν (= χασομέριαν) παρὰ τὸν πλοῦν ἀπεργασταμένης τῆς ἔχεντίδος, ἐως ὑπὸ τοῦ πρωφρέως ἐάλω προσεχομένη τῷ τοίχῳ τῆς νεώς ἔξωθεν. ήσαν μὲν οὖν οἱ καταγελῶντες τοῦ Χαιρημονιανοῦ ως πλάσμα μυθῶν παραδεδεγμένου καὶ δπιστον . . .» Πλουτάρχου, Συμποσιακὰ προβλήματα 2, 7, 1.

«Θαῦμα δ' δλισθηρῆς ἔχεντίδος ἐφράσαντο

ναυτίλοι

νῆα τιτανομένου δινέμου ζαχρηέος δρυμῆ,
λαίφεσι πιπταμένοισιν ἀλὸς διὰ μέτρα θέουσαν,
ἰχθὺς ἀμφιχιανῶν δλίγον στόμα νέρθεν ἐρύκει,
ἢ δ' οὔτ' οίήκων ἐμπάζεται οὔτ' δινέμοισι
πείθεται, οὐ δοθίοισιν ἐλαύνεται, ἀλλὰ παγεῖσα
μίμνει τ' ούκ ἐθέλουσα καὶ ἐσσυμένη πεπέδηται,
ἰχθύος ούτιδανοϊο κατὰ στόμα βίζωθεῖσα»

«Οππιανός, Ἀλιευτικὰ 1,217 - 234.

Ο δὲ Ἀριστοτέλης γνωρίζει δτι καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἀπέδιδον οἱ ἀνθρωποι μαγικάς Ιδιότητας εἰς τὸ μικρὸν αὐτὸν ψαράκι, χωρὶς νὰ τὰς πιστεύῃ δ ίδιος. Λέγει δέ· «ἔστι δ' ἰχθύδιον τι τῶν πετραίων, δ καλοῦσί τινες ἔχεντίδα, καὶ χρῶνται τινες αὐτῷ πρὸς δίκας καὶ φίλτρα», δηλαδὴ διὰ νὰ κερ-

τὰ πιὸ μεγάλα πλοῖα, ὅταν τρέχουν μὲ δλάνοικτα τὰ πανιά καὶ τὰ ὡθῆ ταχὺς εύνοϊκός ἀνεμος⁵¹, ἔνα μικρότατον ψαράκι, ἢ ἔχεντής, τὰ σταματᾶ τόσον εὔκόλως, ὥστε νὰ κρατῇ τὸ σκάφος ὀκίνητον ἐπὶ μακρότατον χρόνον, σὰν νὰ ἔρριζωσεν εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ πέλαγος⁵², ἀραγε δὲν λαμβάνεις καὶ ἀπὸ τὸ μικρὸν αὐτὸ τὴν ἴδιαν ἀπόδειξιν⁵³ διὰ τὴν δύναμιν τοῦ δημιουργοῦ; Διότι ὅχι μόνον οἱ ξιφίαι⁵⁴, καὶ οἱ πρίονες⁵⁵, καὶ οἱ κύνες⁵⁶, καὶ αἱ φάλαιναι, καὶ αἱ ζύγαιναι⁵⁷ εἶνε φοβερά, ἀλλὰ καὶ τὸ κεντρὶ τῆς θαλασσίας τρυγόνος καὶ μάλιστα καὶ ὅταν εἶνε νεκρά⁵⁸,

δήσουν μίαν δίκην, ἢ διὰ νὰ προκαλέσουν τὸν ἔρωτα ἐνὸς προσώπου. Περὶ ζ. Ιστ. 2,14 (505β). «Ο.τι εἶνε σήμερον τὸ «κοκκαλάκι τῆς υγρέδας».

53. «Τὴν αὐτὴν ἀπόδειξιν» τὴν ὁποίαν λαμβάνεις καὶ ἀπὸ τὰ τεράστια κήτη.

54. «Ξιφίας»· ψάρι ποὺ ἔχει βύγχος ἑτίμηκες ὡς ξιφός. Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. Ιστ. 2,13 (505α).

55. «Πρίων»· δνομα τρυλικοῦ ψαριοῦ· ἀφοῦ ὑπάρχει ξιφίας, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ καὶ πρίων, δηλαδὴ πριόνι,

56. «Κύων»· δηλαδὴ σκύλος· εἶδος ψαριοῦ. Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. Ιστ. 6,11 (566β). «Κυνῶν θαλασσίων τρία γένη» Αἰλιανός, Περὶ ζώων 1,54.

57. «Ζύγαινα»· εἶδος ψαριοῦ, τὸ νῦν λεγόμενον «σφυρίδα». Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. Ιστ. 2,15 (506β). Κατὰ τὸν Αἴλιανὸν εἶνε ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κήτη· «Καὶ ἔστι μέγιστα (κήτη) δ τε λέων καὶ ἡ ζύγαινα καὶ ἡ πάρδαλις καὶ οἱ φύσαλοι (= φάλαιναι φυσητῆρες)» Αἰλιανός, Περὶ ζώων 9,49. Αὐτὸ τὸ χωρίον ἔχει προφανῶς ὑπ' ὅψιν καὶ δ. Μ. Βαστλείος.

58. «Τρυγών θαλασσίας»· εἶδος ψαριοῦ μὲ κεντρὶ εἰς τὴν οὐράν· ίσως τὸ νῦν λεγόμενον «σαλάκι». «Τῶν δὲ σελαχῶν ἔντα μὲν οὐκ ἔχει πτερύγια..., ὃσπερ βάτος καὶ τρυγών» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. Ιστ. 1,5 (489β). «Τῆς τρυγόνος τῆς θαλασσίας τὸ κέντρον ἔστιν ὀπρόσμαχον· ἐκέντησε γάρ καὶ ἀπέκτεινε παραχρῆμα. καὶ πεφρίκασιν αὐτῆς τόδε τὸ δπλον καὶ οἱ τῶν δλιέων δεινοὶ τὰ θαλάσσια» Αἰλιανός, Περὶ ζώων 1,56· «Κέντρον πικρότατον καὶ κίνδυνον φέρον ἀπάντων μᾶλλον ἡ τρυγών ἡ ἐκ τῆς θαλάσσης ἔχει. καὶ τὸ μαρτύριον· εἰ μὲν ἐς δένδρον τεθῆλδ' καὶ εὖ μᾶλα διναθέον ἐμιτήξεις αὐτό, ... ἢδη αὖν τὸ δένδρον· εἰ δέ τι τῶν ζώων διμύξεις, ἀπέκτεινας» Αὐτόθι 2,36· (καὶ 8,26). Καὶ δ. Ἡσύχιος λέγει· «Τρυγών· ίχθύς θαλασσῆς, ἥς τὸ κέντρον δηλητήριον».

καὶ λαγωὸς δὲ θαλάσσιος οὐχ ἡττόν ἐστι φοβερά, ταχεῖαν
 33 καὶ ἀπαραιτητὸν τὴν φθορὰν ἐπιφέροντα. οὗτος σε διὰ πάντων ἐγρηγορέναι δὲ κτίστης βούλεται, ἵν' ἐν τῇ πρὸς Θεὸν ἐλπίδι τὰς ἀπ' αὐτῶν βλάβας ἀποδιδράσκῃς. ἀλλὰ γάρ ἀναδραμόντες ἐκ τῶν βυθῶν, ἐπὶ τὴν ἡπειρον καταφύγωμεν καὶ γάρ πως ἄλλα ἐπ' ἄλλοις καταλαβόντα ἡμᾶς τῆς δημιουργίας τὰ θαύματα, οἴνον τινα κύματα, ταῖς συνεχέσι καὶ ἐπαλλήλοις ἐπιδρομαῖς ὑποβρύχιον ἡμῶν τὸν λόγον ἤγαγε. καίτοι θαυμάσαιμι ἄν, εἰ μὴ μείζοσι τοῖς κατ' ἡπειρον παραδόξους ἡ διάνοια ἡμῶν ἐντυχοῦσσα, πάλιν κατὰ τὸν Ἰανᾶν ἐπὶ τὴν θάλασσαν δραπετεύσει. ἔοικε δέ μοι δὲ λόγος ἐμπεσὼν εἰς τὰ μνοία θαύματα ἐπιλελῆσθαι τῆς συμμετρίας καὶ ταῦτὸν πεπονθέναι τοῖς ἐν πελάγει ναυτιλομένοις, οἱ πρὸς μηδὲν πεπηγός τὴν κίνησιν τεκμαιρόμενοι, ἀγνοοῦσι πολλάκις δσον διέδραμον. δὲ δὴ καὶ περὶ ἡμᾶς ἔοικε γεγενῆσθαι, τρέχοντος τοῦ λόγου διὰ τῆς κτίσεως, μὴ λαβεῖν τοῦ πλήθους τῶν εἰρημένων τὴν αἰσθησιν. ἀλλ' εἰ καὶ φιλήκον τὸ σεμνὸν τοῦτο θέατρον καὶ γλυκεῖα δούλων ἀκοαῖς δεσποτικῶν θαυμάτων διήγησις, ἐνταῦθα τὸν λόγον δρμίσαντες, μείνωμεν τὴν ἡμέραν πρὸς τὴν τῶν λειπομένων ἀπόδοσιν. ἀναστάντες δὲ πάντες εὐχαριστήσωμεν ὑπὲρ τῶν εἰρημένων καὶ αἰτήσωμεν τῶν λειπομένων τὴν πλήρωσιν. γένοιτο δὲ ὑμῖν καὶ ἐν τῇ μεταλήψει τῆς τροφῆς

59. «Λαγωὸς θαλάσσιος»: εἶδος ψαριοῦ. «Λαγωὸς δὲ θαλάσσιος βρωθεῖς, καὶ θάνατον ἡνεγκε πολλάκις· πάντως δὲ τὴν γαστέρα ὠδύνησεν» Αιλιανός, Περὶ ζῷων 2,45· (καὶ 16,19). «Τὸν γάρ θαλάσσιον λαγωόν; δς ἐστιν δινθρώπῳ θανάσιμος, κτείνουσιν οἱ τρίγλαι μάλιστα καὶ καταναλίσκουσι» Πλούταρχος, Πότερα τῶν ζῷων . . . , 35 (983f).

60. 'Εξ δσων λέγει φαίνεται δτι ἡ δμιλία αὐτῇ είνε μεγαλυτέρα τοῦ

- καὶ δὲ θαλάσσιος λαγός⁵⁰, εἰνε ἔξι σου φοβερὰ καὶ ἐπιφέ-
 33 ρουν τὴν καταστροφὴν ταχεῖαν καὶ ἀναπόφευκτον. "Ἐτοί
 δὲ δημιουργὸς σὲ θέλει μὲ δῆλα αὐτὰ νὰ εἰσαι ἄγρυπνος,
 διὰ ν' ἀποφεύγῃς τὰς βλάβας ποὺ θὰ σου κάνουν αὐτὰ
 μὲ τὴν ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεόν. 'Ἄλλ' ἀς ἀνέλθωμεν ἀπὸ
 τοὺς βυθοὺς καὶ ἀς καταφύγωμεν εἰς τὴν Ἑηράν. Διότι τὰ
 θαύματα τῆς δημιουργίας ἔπεσαν ἐπάνω μας τὸ ἔνα με-
 τὰ τὸ ἀλλο σὰν κύματα καὶ μὲ τὰς συνεχεῖς καὶ ἀλλεπαλ-
 λήλους ἐπιθέσεις ἔκαναν τὸν λόγον μας ὑποβρύχιον. "Ἀν
 καὶ ἔγὼ θὰ θαυμάσω, ὅν τὴν διάνοιά μας δὲν συναντήσῃ
 ἀνώτερα παράδοξα εἰς τὴν Ἑηράν, καὶ δραπετεύσῃ πά-
 34 λιν εἰς τὴν θάλασσαν σὰν τὸν Ἰωνᾶν ('Ιω. 1,3). 'Ο δὲ
 λόγος μου εἶνε σὰν νὰ ἐνέπεσεν εἰς τὰ ἀναρίθμητα θαυμά-
 σια καὶ νὰ ἐλησμόνησε τὴν συμμετρίαν, καὶ σὰν νὰ ἐπα-
 θεν αὐτὸ ποὺ παθαίνουν οἱ ναυτικοὶ εἰς τὸ πέλαγος, οἱ
 δροῦσι, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν κανένα σταθερὸν σημεῖον διὰ
 νὰ ὑπολογίσουν τὴν ταχύτητα τοῦ πλοίου, ἀγνοοῦν
 πολλάκις πόσον δρόμον διέτρεξαν. Αὔτὸ λοιπὸν φαίνε-
 ται ὅτι συνέβη καὶ εἰς ἡμᾶς· καθὼς δὲ λόγος τρέχει διὰ μέ-
 σου τῆς κτίσεως, δὲν ἀντελήθη πόσον πολλὰ εἴπεν⁵⁰.
 'Ἄλλ' δὲν καὶ τὸ σεμνὸν αὐτὸ ἀκροατήριον ἀγαπᾷ ν' ἀ-
 κούῃ, δὲν καὶ εἶνε γλυκεῖα τὴν ἔξιστόρησις τῶν θαυμάτων
 τοῦ Δεσπότου εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν δούλων του, δμως θ'
 ἀγκυροβολήσωμεν τὸν λόγον ἐδῶ καὶ θὰ περιμένωμεν
 35 τὴν ἡμέραν, διὰ νὰ προσφέρωμεν τὰ ὑπόλοιπα. Καὶ τώ-
 ρα ἀς σηκωθοῦμεν δλοι νὰ εύχαριστήσωμεν δι' δσα ἐλέ-
 χθησαν καὶ νὰ ζητήσωμεν νὰ συμπληρωθοῦν καὶ τὰ ὑ-

κανονικοῦ. 'Ἐν τούτοις αὐτῇ καὶ τὴ Δ' εἶνε μικρότεραι δλων τῶν ἀλλων. Προ-
 φανῶς δσα λέγει ἐν συντομίᾳ ἐν §§ 30 - 32 τὰ εἰχεν εἰς τὸ χειρόγραφον
 πολὺ ἀνεπτυγμένα, καὶ τὴ δμιλία ἡτο δντως τὴ μεγαλυτέρα, ἔπειτα δμως
 ἀναγκασθεὶς ἐκτάκτως ἐκ τῆς ἀσθενείας του νὰ συντομεύσῃ τὸν λόγον, ἀφῆ-
 κεν ἀμετάβλητον μόνον τὸν ἐπίλογον, δπου ὑπῆρχε τὸ παρὸν λογοπαί-
 γνιον.

έπιτραπέζια διηγήματα, δσα τε ἔωθεν ὑμῖν καὶ δσα κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐπῆλθεν δ λόγος· καὶ ταῖς περὶ τούτων ἐννοίαις ὑπὸ τοῦ ὅπνου καταληφθέντες, τῆς μεθημερινῆς εὐφροσύνης καὶ καθεύδοντες ἀπολαύσοιτε, ἵνα ἔξῃ ὑμῖν λέγειν, Ἐγὼ καθεύδω, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ, μελετῶσα ννκτὸς καὶ ἡμέρας ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου, ὃς ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

πόλοιπα. Σείς δέ, καὶ δταν θὰ δειπνῆτε, νὰ διηγῆσθε ὡς ἐπιτραπέζια διηγήματα δσα σᾶς εἴπα καὶ τὸ πρωὶ καὶ τὸ βράδυ. Καὶ νὰ σᾶς εύρῃ δ ὑπνος μ' αὐτὰ τὰ πράγματα εἰς τὴν σκέψιν σας, καὶ ν' ἀπολαύσετε τὴν εὔφροσύνην τῆς ἡμέρας ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ὥραν ποὺ θὰ κοιμᾶσθε, διὰ νὰ δύνασθε νὰ λέγετε «Ἐγὼ καθεύδω καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ» (Ἄσμ. 5,2), μελετώντας «νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου» (Ψαλ. 1,2)· εἰς αὐτὸν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Η'

1 α'. Καὶ εἰπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἐρπετὰ καὶ θηρία κατὰ γένος. καὶ ἐγένετο οὕτως. ἥλθε τὸ πρόσταγμα ὅδῷ βαδίζον, καὶ ἀπέλαβε καὶ ἡ γῆ τὸν ἴδιον κόσμον. ἐκεῖ Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν ὥδε Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. ἔμψυχος δρα ἡ γῆ; καὶ χώραν ἔχουσιν οἱ ματαιόφρονες μανιχαῖοι, ψυχὴν ἐντιθέντες τῇ γῇ; οὐκ ἐπειδὴ εἰπεν Ἐξαγαγέτω, τὸ ἐναποκείμενον αὐτῇ προήνεγκεν, ἀλλ' ὁ δοὺς τὸ πρόσταγμα καὶ τὴν τοῦ Ἐξαγαγεῖν αὐτῇ δύναμιν ἔχαρισατο. οὕτε γὰρ ὅτε ἤκουσεν ἡ γῆ Βλαστησάτῳ βοτάνην χόρτου καὶ ξύλον κάρπιμον, κεκρυμμένον ἔχουσα τὸν χόρτον ἐξήνεγκεν οὐδὲ τὸν φοίνικα ἡ τὴν δρῦν ἡ τὴν κυπάρισσον κάτω που ἐν ταῖς λαγόσιν ἑαυτῆς ἀποκεκρυμμένα ἀνῆκε πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν ἀλλ' ὁ θεῖος λόγος φύσις ἐστὶ τῶν γινομένων. Βλαστησάτῳ ἡ γῆ· οὐχ ὅπερ ἔχει προβαλλέτω, ἀλλ' ὁ μὴ ἔχει κτησάσθω, Θεοῦ δωρουμένον τῆς ἐνεργείας τὴν δύναμιν. οὕτω καὶ νῦν Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν, οὐ τὴν ἐναποκειμένην ἀλλὰ τὴν δεδομένην αὐτῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐπιταγῆς. ἐπειτα καὶ εἰς τὸ ἐναντίον αὐτοῖς ὁ λόγος περιτραπήσεται. εἰ γὰρ ἐξήνεγκεν ἡ γῆ τὴν ψυχὴν, ἐρήμην ἑαυτὴν κατέλιπε τῆς ψυ-

3

1. «Οδῷ βαδίζον» Τὸ νόημα εἶνε· Κατὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ἐβάδιζεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἢ εἰς τὴν θάλασσαν. Σήμερον ἐβά-

ΟΜΙΛΙΑ Η'

- 1 α'. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἑρπετά καὶ θηρία κατὰ γένος, καὶ ἐγένετο οῦτως» (Γέν. 1,24). Ἡλθε τὸ πρόσταγμα βαδίζοντας εἰς δρόμον τῆς ξηρᾶς¹, καὶ ἐπῆρε καὶ ἡ γῆ τὸν στολισμόν της. Ἐκεῖ εἶπεν· «Ἐξαγαγέτω τὰ ὄντα ἑρπετά ψυχῶν ζωσῶν» (Γέν. 1,20). ἐδῶ· «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν». Ἡ γῆ εἶναι ἔμψυχος; καὶ ἔχουν δραγε δίκαιον οἱ πλανημένοι μανιχαῖοι² ποὺ βάζουν ψυχὴν εἰς τὴν γῆν; Μὲ τὸ «Ἐξαγαγέτω» ποὺ εἶπε δὲν ἔθγαλε κάτι ποὺ ήτο μέσα της, ἀλλ' αὐτὸς ποὺ ἔδωκε τὸ πρόσταγμα τῆς
- 2 ἐχάρισε καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἔξαγάγῃ. Διότι οὔτε δταν ἥκουσεν ἡ γῆ «Βλαστησάτω βιτάνην χόρτου καὶ ξύλον κάρπιμον» (Γέν. 1,11), ἔθγαλε τὸν χόρτον ἐπειδὴ τὸν εἶχε κρυμμένον· οὔτε τὸν φοίνικα ἢ τὴν δρῦν ἢ τὴν κυπάρισσον τὰ εἶχε κρυμμένα κάπου χαμηλά εἰς τὰ λαγόνια της, καὶ τὰ ἀνέβασεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Ἄλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι φύσις τῶν δσων γίνονται. «Βλαστησάτω ἡ γῆ». ὅχι νὰ προβάλῃ αὐτὸ ποὺ ἔχει, ἀλλὰ ν' ἀποκτήσῃ αὐτὸ ποὺ δὲν ἔχει, καθώς δ Θεὸς τῆς δωρίζει τὴν δύναμιν νὰ τὸ κάνῃ. «Ἐτσι καὶ τώρα «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν», δχι αὐτὴν ποὺ ἔχει, ἀλλ' αὐτὴν ποὺ τῆς ἔδωκεν δ Θεὸς μὲ τὸ
- 3 πρόσταγμά του. Ἐξ ἀλλου δ λόγος των δύνασται νὰ στραφῇ καὶ ἐναντίον των. Διότι ἀν ἡ γῆ ἔξεβαλε τὴν ψυχὴν της, ἀρα ἀφῆκε τὸν ἐαυτόν της χωρὶς ψυχὴν. Ἄλλ' ἡ μὲν σι-

δισεν ἐπὶ τέλους καὶ ὁδὸν ξηρᾶς, καὶ διὰ τοῦτο διεκοσμήθη καὶ ἡ ξηρά.

2. «Μανιχαῖοι». αἱρετικοί. Βλ. δμιλίαν 2,17, ὑποστημέωσιν 10.

χῆς. ἀλλ' ἐκείνων μὲν τὸ βδελυκτὸν αὐτόθεν γνώριμον. διὰ τὶ μέντοι τὰ μὲν ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν ἔξαγαγεῖν προσετάχθη, ἡ δὲ γῆ ψυχὴν ζῶσαν; λογιζόμεθα τούτων, διὰ τῶν μὲν νηκτῶν ἡ φύσις ἀτελεστέρας πως δοκεῖ ζωῆς μετέχειν, διὰ τὸ ἐν τῇ παχύτητι τοῦ ὕδατος διαιτᾶσθαι. καὶ γὰρ ἀκοὴ παρ' ἐκείνοις βαρεῖα, καὶ ὁρῶσιν ἀμβλὺ διὰ τοῦ ὕδατος βλέποντες, καὶ οὕτε τις μνήμη παρ' ἐκείνοις οὕτε φαντασία οὕτε τοῦ συνήθους ἐπίγνωσις.

4 διὰ τοῦτο οἰονεὶ ἐνδείκνυται ὁ λόγος, διὰ τὴν σαρκικὴν ζωὴν τοῖς ἐνύδροις καθηγεῖται τῶν ψυχικῶν κινημάτων· ἐπὶ δὲ τῶν χερσαίων, ὡς τελειοτέρας αὐτῶν οὖσης τῆς ζωῆς, ἡ ψυχὴ τὴν ἡγεμονίαν ἐπιτέτραπται πᾶσαν. αἱ τε γὰρ αἰσθήσεις μᾶλλον τετράνωνται· καὶ ὀξεῖαι μὲν τῶν παρόντων αἱ ἀντιλήψεις, ἀκριβεῖς δὲ μνήμαι τῶν παρελθόντων παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν τετραπόδων. διὰ τοῦτο, ὡς ξοικεῖν, ἐπὶ μὲν τῶν ἐνύδρων σώματα ἐκτίσθη ἐψυχωμένα (ἐρπετὰ γὰρ ψυχῶν ζωσῶν ἐκ τῶν ὕδατων παρήχθη), ἐπὶ δὲ τῶν χερσαίων ψυχὴ σώματα οἰκονομοῦσα προσετάχθη γενέσθαι, ὡς πλέον τι τῆς ζωτικῆς δινάμεως τῶν ἐπὶ γῆς

5 διαιτωμένων μετειληφότων. ἄλλογα μὲν γὰρ καὶ τὰ χερσαῖα· ἀλλ' δμως ἔκαστον τῇ ἐκ τῆς φύσεως φωνῇ πολλὰ τῶν κατὰ ψυχὴν παθημάτων διασημαίνει. καὶ γὰρ καὶ χαρὰν καὶ λύπην καὶ τὴν τοῦ συνήθους ἐπίγνωσιν καὶ τροφῆς ἔνδειαν καὶ χωρισμὸν τῶν συννόμων καὶ μυρία πάθη τῷ φθόγγῳ παραδηλοῖ. τὰ δὲ ἔνυδρα οὐ μόνον ἄφωνα, ἀλλὰ καὶ ἀνήμερα καὶ ἀδίδακτα καὶ πρὸς πᾶσαν βίον κοινωνίαν ἀνθρώποις ἀμεταχείριστα. Ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον καὶ ὅνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἵχθυς δὲ οὐκ

3. «Χερσαῖα» τὰ ζῶα τῆς ξηρᾶς.

χαμάρα ἐκείνων ἔφάνη ἀπ' αὐτό. Διατί δύμως εἰς μὲν τὰ
ῦδατα διέταξε νὰ ἔξαγάγουν «ἔρπετά ψυχῶν ζωσῶν»,
εἰς δὲ τὴν γῆν «ψυχὴν ζῶσαν»; Ἐπ' ἐδῶ συμπεραίνομεν
ὅτι τὰ μὲν ὑδρόβια ἔχουν κάπως ἀτελεστέραν ζωήν,
διότι ζοῦν μέσα εἰς τὸ πυκνόρευστον ὕδωρ· καὶ ἡ ἀκοή
των εἶνε βαρεῖα καὶ βλέπουν ἀσθενῶς, ἀφοῦ βλέπουν
διὰ μέσου τοῦ ὕδατος, καὶ οὔτε μνήμην ἔχουν, οὔτε φαν-
4 τασίαν, οὔτε αἰσθάνονται ἀπὸ γνωριμίαν. Διὰ τοῦτο ἡ
διήγησις τρόπου τινὰ ὑποδεικνύει, δτι εἰς τὰ ὑδρόβια ἡ
σαρκικὴ ζωὴ κατευθύνει τὰ ψυχικὰ κινήματα· ἐνῷ εἰς τὰ
χερσαῖα³, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ των εἶνε τελειοτέρα, ἡ ψυχὴ ἔχει
ὅλην τὴν ἡγεμονίαν. Διότι καὶ αἱ αἰσθήσεις εἶνε περισσό-
τερον σαφεῖς· καὶ τὰ πλεῖστα τετράποδα ἀντιλαμβάνονται
μὲν τὰ παρόντα μὲν διάτητα, ἐνθυμοῦνται δὲ τὰ παρελθόν-
τα μὲν ἀκρίβειαν. Διὰ τοῦτο, καθὼς φαίνεται, εἰς μὲν τὴν περί-
πτωσιν τῶν ὑδροβίων ἐδημιουργήθησαν σώματα ἐψυχω-
μένα (διότι ἐκ τῶν ὑδάτων παρήχθησαν «ἔρπετά ψυχῶν
ζωσῶν»), ἐνῷ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν χερσαίων διετάχθη
νὰ γίνῃ ψυχὴ ποὺ νὰ διαμορφώσῃ σῶμα, ἐφ' ὅσον αὐτὰ
ποὺ ζοῦν εἰς τὴν γῆν ἔχουν κάτι περισσότερον ἀπὸ τὴν
5 ζωτικὴν δύναμιν. «Ἀλογα βέβαια εἶνε καὶ τὰ χερσαῖα·
ἀλλ' δύμως τὸ καθένα μὲ τὴν φωνὴν ποὺ τοῦ ἔδωκεν ἡ φύσις
ἐκδηλώνει πολλὰς ἀπὸ τὰς ψυχικάς του μεταπτώσεις.
Διότι μὲ τὴν φωνὴν ἐκφράζουν καὶ τὴν χαρὰν καὶ τὴν
λύπην καὶ τὴν αἰσθησιν τῆς γνωριμίας καὶ τὴν Ἑλλειψιν
τῆς τροφῆς καὶ τὴν διάκρισιν τῶν ζώων τῆς αὐτῆς ἀγέλης,
καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα συναισθήματα. Ἐνῷ τὰ ὑδρόβια
δχι μόνον εἶνε ἄφωνα, ἀλλὰ καὶ δὲν ἔξημερώνονται, οὔτε
ἐκπαιδεύονται, καὶ εἶνε ἀδύνατον νὰ τὰ μεταχειρισθῶμεν
πρὸς οἰσανδήποτε συμμετοχὴν εἰς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου.
«Ἐγνω βοῦς τὸν κτησάμενον καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ
κυρίου αὐτοῦ» (Ἡσ. 1,3). ἐνῷ τὸ ψάρι ποτὲ δὲν θ' ἀνεγνώ-
ριζεν αὐτὸν ποὺ τὸ ἐκτρέφει. Γνωρίζει δὲν ὄνος τὴν γνώρι-
μον φωνὴν. Γνωρίζει τὴν δδὸν ποὺ ἐβάδισε πολλὰς φοράς·

ἀν ἐπιγνοίη τὸν τρέφοντα. οἰδε τὴν συνήθη φωνὴν δὲ ὄνος.
οἶδεν δόδον ἥν πολλάκις ἐβάδισε· καὶ πον καὶ δόηγδε ἐνίοτε
ἀποσφαλέντι γίνεται τῷ ἀνθρώπῳ. τὸ δὲ δένηκον τοῦ ζῷον
οὐδὲ ἄλλο τι ἔχειν λέγεται τῶν χερσαίων. τὸ δὲ τῶν κα-
μήλων μητσίκακον καὶ βαρύμηνι καὶ διαρκὲς πρὸς ὁργὴν
τί ἀν μιμήσασθαι τῶν θαλαττίων δύνατο; πάλαι ποτὲ πλη-
γεῖσα κάμηλος, μακρῷ χρόνῳ ταμευσαμένη τὴν μῆνιν,
ἐπειδὰν εὐκαιρίας λάβηται, τὸ κακὸν ἀντιδίδωσιν. ἀκού-
σατε, οἱ βαρύθυμοι, οἱ τὴν μητσικάκιαν ὡς ἀρετὴν ἐπιτη-
δεύοντες, τίνι ἐστὲ ἐμφερεῖς, δταν τὴν κατὰ τοῦ πλησίον
λύπην, ὡσπερ τινὰ σπινθῆρα κεκρυμμένον ἐν σποδιᾷ, μέ-
χρι τοσούτου φυλάσσετε, ἕως ἂν ὑλῆς λαβόμενοι οἶν φλό-
γα τινὰ τὸν θυμὸν ἀνακαύσητε.

7 β'. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. διὰ τί ἡ γῆ ψυ-
χὴν ζῶσαν ἔξαγει; ἵνα μάθης διαφορὰν ψυχῆς κτήνους
καὶ ψυχῆς ἀνθρώπου. μικρὸν ὅστερον γνώση, πῶς ἡ ψυχὴ
τοῦ ἀνθρώπου συνέστη· νῦν δὲ ἄκονε περὶ τῆς τῶν ἀλόγων
ψυχῆς. ἐπειδὴ κατὰ τὸ γεγραμμένον παντὸς ζῶου ἡ ψυ-
χὴ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐστιν· αἷμα δὲ παγὲν εἰς σάρκα πέφυκε
μεταβάλλειν· ἡ δὲ σάρξ φθαρεῖσα εἰς γῆν ἀναλύεται· γενορά
τις ἐστιν εἰκότως ἡ ψυχὴ τῶν κτηνῶν. Ἐξαγαγέτω οὖν ἡ γῆ
ψυχὴν ζῶσαν. δρα τὴν ἀκολούθιαν ψυχῆς πρὸς αἷμα, αἵ-
ματος πρὸς σάρκα, σαρκὸς πρὸς τὴν γῆν· καὶ πάλιν ἀνα-
λύσας διὰ τῶν αὐτῶν ἀναπόδισον ἀπὸ γῆς εἰς σάρκα, ἀ-
πὸ σαρκὸς εἰς αἷμα, ἀπὸ αἵματος εἰς ψυχήν· καὶ ενδήσεις
8 δτι ἡ γῆ ἐστι τῶν κτηνῶν ἡ ψυχή. μὴ νόμιζε πρεσβυτέραν
εἶναι τῆς τοῦ σώματος αὐτῶν ὑποστάσεως, μηδὲ ἐπιδια-
μένουσαν μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς διάλυσιν. φεῦγε φληγάφους
τῶν σοβαρῶν φιλοσόφων, οἱ οὐκ αἰσχύνονται τὰς ἑαυτῶν
ψυχὰς καὶ τὰς κυνείας ὅμοιεδεῖς ἀλλήλαις τιθέμενοι· οἱ
λέγοντες ἑαυτοὺς γεγενῆσθαι ποτε καὶ γυναικας καὶ θά-

4. Αὔτὸς δ «σοβαρὸς» φιλόσοφος, ποὺ Ἐλεγεν δτι διὰ τῆς μετεμψυχώσεως
ἐχρημάτισε καὶ γυνὴ καὶ θάμνος καὶ Ιχθύς, είνε δ 'Ἐμπεδοκλῆς. 'Ο Μ. Βασί-

μάλιστα μερικάς φοράς γίνεται καὶ δδηγὸς εἰς τὸν ἀνθρώπον, ἀν αὐτὸς κάνῃ λάθος. Καὶ τὴν δέξεῖαν ἀκοήν τοῦ ζῶου
6 λέγεται δτι δὲν τὴν ἔχει κανένα ἄλλο χερσαῖον. Τὴν δὲ μνησικακίαν τῶν καμήλων καὶ τὴν βαρεῖαν δργήν καὶ τὴν διάρκειαν τοῦ μίσους, ποῖον θαλάσσιον θὰ ἡδύνατο νὰ τὰ μιμηθῇ; Κάμηλος ποὺ ἐκτυπήθη πρὸ πολλοῦ καιροῦ, ἀφοῦ ἀποταμιεύσῃ τὴν δργήν ἐπὶ μακρὸν χρόνον, δταν εὔρη εὔκαιρίαν, ἀνταποδίδει τὸ κακόν. Ἀκούσατε, βαρύθυμοι, σεῖς ποὺ καλλιεργεῖτε τὴν μνησικακίαν σὰν ἀρετήν, μὲ τί δμοιάζετε, δταν κρύπτετε τὴν κατὰ τοῦ πλησίου σας δυσαρέσκειαν σὰν σπινθῆρα μέσα εἰς τὴν στάκτην τόσον καιρόν, ἔως δτου εὔρητε καύσιμον ὑλην, καὶ δνάψετε τὸν θυμὸν σὰν φλόγα.

7 β'. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν». Διατί ἡ γῆ ἐκβάλλει «ψυχὴν ζῶσαν»; Διὰ νὰ μάθῃς τί διαφέρει ψυχὴ κτήνους καὶ ψυχὴ ἀνθρώπου. «Ὑστερ’ ἀπ’ δλίγον θὰ μάθῃς, πῶς ἔγινεν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Τώρα δκουε διὰ τὴν ψυχὴν τῶν ἀλόγων. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν Γραφὴν «παντὸς ζῶου ἡ ψυχὴ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐστι» (Λευ. 17,11), τὸ δὲ αἷμα δταν συμπυκνωθῇ γίνεται σάρξ, ἡ δὲ σάρξ δταν φθαρῇ διαλύεται εἰς γῆν, ἀρα ἡ ψυχὴ τῶν κτηνῶν είνε κάτι τὸ γήινον. «Ἐξαγαγέτω» λοιπὸν «ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν». Κοίτα πόσον ἀλληλένδετα είνε ἡ ψυχὴ μὲ τὸ αἷμα, τὸ αἷμα μὲ τὴν σάρκα, ἡ σάρξ μὲ τὴν γῆν· καὶ πάλιν προχώρει ἐπὶ τῶν ίδιων δναλυτικᾶς καὶ ἀντιστρόφως, ἀπὸ τὴν γῆν εἰς τὴν σάρκα, ἀπὸ τὴν σάρκα εἰς τὸ αἷμα, ἀπὸ τὸ αἷμα εἰς τὴν
8 ψυχὴν· καὶ θὰ εὔρῃς δτι ἡ ψυχὴ τῶν κτηνῶν είνε γῆ. Μὴ νομίζεις δτι είνε ἀρχαιοτέρα ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν τοῦ σώματός των, μήτε δτι μένει διαπαντός μετὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ σώματος. Διῶξε μακριά τὰς φλυαρίας τῶν «σοβαρῶν» φιλοσόφων, ποὺ δὲν ἐντρέπονται νὰ ὑποστηρίζουν, δτι αἱ ψυχαὶ των καὶ αἱ σκυλίσιαι ψυχαὶ είνε δμοειδεῖς μεταξύ των· ποὺ λέγουν δτι οἱ ίδιοι ὑπῆρξαν κάποτε καὶ γυναικεῖς καὶ θάμνοι καὶ ψάρια θαλασσινά⁴. Ἐγὼ δὲ δὲν λέγω

μνους και ἵχθυας θαλασσίους. ἐγὼ δὲ εὶ μὲν ἐγένοντό ποτε
 ἵχθυς, οὐκ ἀν εἴποιμι, δτι δὲ ἐν ὦ ταῦτα ἔγραφον τῶν ἵχθύ-
 9 ων ἡσαν ἀλογώτεροι, και πάντες εὐτόνως διατειναίμην. Ἐ-
 ξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. τίνος ἐνεκεν, τοῦ λόγου τρέ-
 χοντος ἀθρόως, ἀπεσιώπησα χρόνον οὐκ ὀλίγον, ἵσως θαν-
 μάζουσιν οἱ πολλοί· ἀλλ’ οὐχὶ οἵ γε φιλοπονώτεροι τῶν ἀ-
 κροατῶν ἀγνοοῦσι τὴν αἰτίαν τῆς ἀφασίας. πῶς γὰρ οἱ
 διὰ τοῦ πρὸς ἀλλήλους δρᾶν και ἐννεύειν ἐπιστρέψαντές¹
 με πρὸς ἑαυτοὺς και εἰς ἐννοιαν ἀγαγόντες τῶν παρεθέν-
 των; εἴδος γὰρ δὲν τῆς κτίσεως, και οὐκ ἐλάχιστον τοῦ-
 το, παρέλαθεν ἡμᾶς, και μικροῦ ἀπιῶν ὅχετο ἀνεξέταστον
 παντελῶς δ λόγος καταλιπών. Ἐξαγαγέτω γὰρ τὰ ὕδατα
 10 ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν κατὰ γένος, και πετεινὰ πετόμενα
 ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. εἴπαμεν τὰ περὶ²
 τῶν νηκτῶν, δσα δ καιρὸς ἐνεδίδον ἐσπέρας· σήμερον με-
 τέβημεν ἐπὶ τὴν τῶν χερσαίων ἐξέτασιν. διέφυγεν ἡμᾶς
 τὸ πτηνὸν ἐν τῷ μέσῳ. ἀνάγκη τοίνυν κατὰ τοὺς ἐπιλή-
 σμονας τῶν δδοιπόρων, οἱ ἐπειδάν τι τῶν καιρῶν καταλί-
 πωσι, κἄν ἐπὶ πολὺ τῆς δδοῦ προέλθωσι, πάλιν τὴν αὐτὴν
 ὑποστρέφοντιν, ἀξίαν τῆς ὁρθυμίας δίκην τὸν ἐκ τῆς δ-
 δοιπορίας κόπον ὑπέχοντες, οὕτω και ἡμῖν, ὡς ἔοικε, τὴν
 αὐτὴν πάλιν βαδιστέον. και γὰρ οὐδὲ εὐκαταφρόνητόν ἐστι
 τὸ παρεθέν, ἀλλὰ τό τρίτον ἔοικεν εἶναι τῆς ἐν τοῖς ζῷοις
 κτίσεως, εἴπερ τρία ζῷων ἐστὶ γένη, τό τε χερσαῖον και
 11 τὸ πτηνὸν και τὸ ἐνυδρον. Ἐξαγαγέτω, φησί, τὰ ὕδατα

λειος ἐννοεῖ τὸ χωρίον τοῦ Διογένους Λαερτίου, Βίοι φιλοσ. 8,77, δπου λέ-
 γει περὶ τοῦ Ἐμπεδοκλέους· «Και τὴν ψυχὴν παντοτα εῖδη ζῷων και φυτῶν
 ἐνδύεσθαι· φησὶ γοῦν·

- μὲν δτι ὑπῆρξαν ποτὲ ψάρια· τὸ λέγω ὅμως καὶ τὸ ὑποστη-
ρίζω, δτι, δταν ἔγραφαν αὐτὰ τὰ πράγματα ἡσαν ἀλο-
9 γώτεροι καὶ ἀπὸ τὰ ψάρια. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶ-
σαν»⁵. Ἰσως οἱ περισσότεροι διερωτῶνται, διατί ἐνῷ
δ λόγος μου τρέχει, ἔμεινα σιωπηλὸς τόσην ὥραν. Ἀλλὰ
βέβαια δσοι ἐκ τῶν ἀκροατῶν εἰνε πιὸ μελετηροὶ δὲν ἀγνο-
οῦν τὴν αἰτίαν τῆς σιγῆς μου. Πῶς δύναμαι νὰ εἴπω δτι
ἀγνοοῦν αὐτοί, ποὺ μὲ τὶς ματιὲς ποὺ ἔρριπταν μεταξύ
των καὶ τὰ νοήματα ποὺ ἔκαναν, μ' ἔκαναν νὰ τοὺς προσέ-
ξω καὶ μοῦ ὑπενθύμισαν τὰ δσα παρέλειψα; Διότι παρε-
λείψαμεν ἐνα δλόκληρον βασίλειον τῆς φύσεως, καὶ δχι
μικρόν, καὶ παρ' δλίγον νὰ φύγῃ διὰ παντὸς δ λόγος ἀφή-
νοντάς το ἐντελῶς ἀνεξέταστον. Διότι λέγει· «Ἐξαγαγέτω
τὰ ὄντα ἔρπετά ψυχῶν ζωσῶν κατὰ γένος, καὶ πετεινὰ
πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ»
10 (Γέν. 1,20). Εἴπαμεν τὰ σχετικὰ μὲ τὰ ὄντα ὑδρόβια χθὲς τὸ
βράδυ, δσα μᾶς ἐπέτρεψεν ἡ ὥρα. Σήμερον ἐπροχωρήσαμεν
εἰς τὴν ἔξετασιν τῶν χερσαίων. Μᾶς ἔξέφυγεν ἀπὸ τὸ μέσον
δ ἴπτάμενος κόσμος⁶. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ κάνωμεν δ, τι
κάνουν οἱ δδοιπόροι ποὺ λησμονοῦν· δταν λησμονήσουν
κάτι τὸ ἀπαραίτητον, καὶ ἀν ἀκόμη διανύσουν μέγα μέ-
ρος τοῦ δρόμου, ἐπιστρέφουν, ὑφιστάμενοι τὸν κόπον
τῆς δδοιπορίας ὡς τιμωρίαν ποὺ ἀξίζει εἰς τὴν ἀφηρημάδα
των· ἔτσι καθὼς φαίνεται καὶ ἡμεῖς πρέπει νὰ βαδίσωμεν
τὸν ἴδιον δρόμον. Ἀλλως τε αὐτὸ ποὺ ἀφήκαμεν δὲν εἰνε
τίποτε τὸ εὔκαταφρόνητον, ἀλλὰ τὸ ἐνα τρίτον, καθὼς
11 βλέπετε, τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, ἐφ' δσον τρία εἰνε τὰ γένη
τῶν ζώων, τὰ χερσαία, τὰ πτηνά, καὶ τὰ ὄντα ὑδρόβια. «Ἐ-

“Ἡδη γάρ ποτ’ ἔγώ γενόμην καῦρός τε κόρη τε
θάμνος τ’ οἰωνός τε καὶ ἔξαλος Ἐμπύρος Ἰχθύς”.

5. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς δμιλίας δ Μ. Βασίλειος ἔκανε μίαν διακοπὴν
καὶ ἔμεινεν ἐπ' ἀρκετὴν ὥραν σιωπηλός.
6. Λογοταίγνιον· «Διέφυγεν ἡμᾶς τὸ πτηνὸν ἐν τῷ μέσῳ».

έρπετά ψυχῶν ζωσῶν κατὰ γένος, καὶ πετεινὰ πετόμενα
 ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος.
 διὰ τί ἐξ ὑδάτων καὶ τοῖς πτηνοῖς τὴν γένεσιν ἔδωκεν; ὅτι
 ὥσπερ συγγένειά τίς ἐστι τοῖς πετομένοις πρὸς τὰ νηκτά.
 καὶ γὰρ ὥσπερ οἱ ἵχθυς τὸ ὕδωρ τέμνουσι, τῇ μὲν κυρῆσει
 τῶν πτερύγων εἰς τὸ πρόσω πχωροῦντες, τῇ δὲ τοῦ οὐραί-
 ον μεταβολῇ τάς τε περιστροφὰς καὶ τὰς εὐθείας ὁρμὰς
 ἔαντοις οἰακίζοντες, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πτηνῶν ἐστιν ἴδειν
 διανηχομένων τὸν ἀέρα τοῖς πτεροῖς κατὰ τὸν ὅμοιον τρό-
 πον. ὥστε ἐπειδὴ ἐν ἴδιωμα ἐν ἑκατέροις τὸ νήχεσθαι, μία
 τις αὐτοῖς ἡ συγγένεια ἐκ τῆς τῶν ὑδάτων γενέσεως πα-
 12 φεσχέθη. πλὴν γε διτὶ οὐδὲν τῶν πτηνῶν ἄπουν, διὰ τὸ πᾶ-
 σι τὴν δίαιταν ἀπὸ τῆς γῆς ὑπάρχειν καὶ πάντα ἀναγκαίως
 τῆς τῶν ποδῶν ὑπονοργίας προσδεῖσθαι. τοῖς μὲν γὰρ ἀρ-
 πακτικοῖς πρὸς τὴν ἄγραν αἱ τῶν ὀνύχων ἀκμαί, τοῖς δὲ
 λοιποῖς διά τε τὸν πορισμὸν τῆς τροφῆς καὶ διὰ τὴν λοι-
 πὴν τοῦ βίου διεξαγωγὴν ἀναγκαία τῶν ποδῶν ἡ ὑπηρε-
 σία δεδώρηται. ὀλίγοι δὲ τῶν ὀρνίθων κακόποδές εἰσιν
 οὕτε βαδίζειν οὕτε ἀγρεύειν τοῖς ποσὶν ἐπιτήδειοι, ὡς αἱ
 τε χελιδόνες εἰσίν, οὕτε βαδίζειν οὕτε ἀγρεύειν δυνάμεναι,
 καὶ αἱ δρεπανίδες λεγόμεναι, οἵς ἡ τροφὴ ἀπὸ τῶν ἐν τῷ
 ἀέρι ἐμφερομένων ἐπινεγόηται. χελιδόνι δὲ τὸ τῆς πτήσεως
 πρόσγειον ἀντὶ τῆς τῶν ποδῶν ὑπηρεσίας ἐστίν.

13 γ'. Εἰσὶ μέντοι γενῶν διαφορὰλ μυρίαι καὶ ἐν τοῖς ὀ-
 ρνισιν, ἃς ἔάν τις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπίη καθ' δν ἐν μέ-
 ρει καὶ τῆς τῶν ἵχθυῶν ἐξετάσεως ἐφηψάμεθα, εὑρήσει ἐν

7. «Καὶ τῶν ὀρνίθων εἰσὶ τίνες κακόποδες, οἵ διὰ τοῦτο καλοῦνται
 ἀποδεῖ. ἐστι δὲ εὔπτερον τοῦτο τὸ ὀρνίθιον. σχεδὸν δὲ καὶ τὰ ὅμοια αὐτῷ

- ξαγαγέτω», λέγει, «τὰ ὄντατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν κα-
τὰ γένος, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στε-
ρέωμα τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος». Διαστί ἔκανε νὰ δημιουρ-
γηθοῦν καὶ τὰ πτηνὰ ἀπὸ τὰ ὄντατα; Διότι ὑπάρχει κά-
ποια συγγένεια μεταξὺ αὐτῶν ποὺ πετοῦν καὶ αὐτῶν ποὺ
κολυμβοῦν. «Οπως ἀκριβῶς τὰ ψάρια διασχίζουν τὸ ὄντωρ,
προχωρώντας ἐμπρὸς μὲ τὴν κίνησιν τῶν πτερύγων καὶ
πιλοτάροντας τὴν κατ' εύθειαν προέλασιν καὶ τὰς στροφάς
των μὲ τὴν κίνησιν τῆς οὔρας, ἔτσι τὸ βλέπομεν νὰ γίνεται
αὐτό καὶ εἰς τὰ πτηνὰ ποὺ κολυμβοῦν μὲ τὰ πτερά εἰς τὸν
ἄέρα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. «Ωστε, ἀφοῦ δὲ πλοῦς εἶνε
κοινὸν ἰδίωμα καὶ τῶν δύο, τοὺς ἐδόθη ἡ συγγένεια τῆς κοι-
12 νῆς προελεύσεως ἀπὸ τὰ ὄντατα. «Ἡ διαφορὰ εἶνε διτὶ κανένα
πτηνὸν δὲν εἶνε χωρὶς πόδια, καὶ τοῦτο διότι δλα ζοῦν ἀπὸ
τὴν γῆν, καὶ δλα κατ' ἀνάγκην ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ τὴν
βοήθειαν τῶν ποδῶν. Καὶ τὰ μὲν ἀρτακτικά, διὰ νὰ συλ-
λαμβάνουν τὴν λείαν των, ἔχουν τὰς αἰχμὰς τῶν δινύχων·
τὰ δὲ ὑπόλοιπα Ἑλαβον ὡς δῶρον τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγ-
κην τῶν ποδῶν, καὶ διὰ νὰ προμηθεύωνται τὴν τροφὴν
των καὶ διὰ νὰ οἰκονομοῦν τὴν ὑπόλοιπον ζωὴν των.
«Ολίγα δὲ πτηνὰ εἶνε κακόποδα, ωστε νὰ μὴ δύνανται μὲ
τὰ πόδια μήτε νὰ βαδίζουν μήτε νὰ συλλαμβάνουν τὴν
λείαν των. Τέτοια εἶνε αἱ χελιδόνες, ποὺ δὲν δύνανται μήτε
νὰ βαδίζουν μήτε νὰ συλλαμβάνουν τὴν λείαν των, καὶ αἱ
λεγόμεναι δρεπανίδες², ποὺ προμηθεύονται τὴν τροφὴν
των ἀπ' αὐτὰ ποὺ πετοῦν εἰς τὸν ἄέρα. «Ἡ δὲ χελιδὼν ἔχει
ἀντὶ τῆς χρήσεως τῶν ποδῶν τὸ πέταγμα ποὺ σχεδὸν
ἐγγίζει τὴν γῆν.
- 13 γ'. «Ὑπάρχουν λοιπὸν ἀναρίθμητοι ποικιλίαι εἰδῶν
καὶ εἰς τὰ πτηνά, τὰς δποίας ἀν ἔξετάσῃ κανεὶς μὲ τὸν τρό-

ενπτερα μὲν κακόποδα δ' ἔστιν, οἷον χελιδὼν καὶ δρεπανίς» Ἀριστοτέλης,
Περὶ ζ. Ιστορ. 1,1 (487β).

μὲν δνομα τῶν πετεινῶν, μνρίας δὲ ἐν τούτοις διαφορὰς ἔν τε τοῖς μεγέθεσι καὶ ἐν τοῖς σχήμασι καὶ ἐν ταῖς χρόαις· καὶ κατὰ τὸν βίους καὶ τὰς πράξεις καὶ τὰ ἥθη ἀμύθητον οὖσαν αὐτοῖς τὴν πρὸς ἄλληλα παραλλαγήν. ἦδη μὲν οὖν τινες ἐπειράθησαν καὶ δνοματοποιίας χρήσασθαι, ἵν' ὡσπερ διὰ καντήρων τινῶν τῆς ἀσυνήθους καὶ ξένης δνομασίας τὸ ἴδιωμα ἐκάστον γένους ἐπιγινώσκηται. καὶ τὰ μὲν ὠνόμασαν σχιζόπτερα, ὡς τὸν ἀετούς· τὰ δὲ δερμόπτερα, ὡς τὰς νυκτερίδας· τὰ δὲ πτιλωτά, ὡς τὸν σφῆκας· τὰ δὲ κολεόπτερα, ὡς τὸν κανθάρους καὶ δσα ἐν θήκαις τισὶ καὶ περιβολαῖς γεννηθέντα, περιφραγέντος αὐτοῖς τοῦ ἐλύτρου, πρὸς τὴν πτῆσιν ἡλευθερώθη. ἄλλ' ἡμῖν ἀρκοῦσα σημείωσις πρὸς τὴν τῶν γενῶν ἴδιότητα ἡ κοινὴ χρῆσις καὶ οἱ παρὰ τῆς Γραφῆς περὶ τε καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων διορισμοί. ἄλλο μὲν οὖν γένος τὸ τῶν σαρκοφάγων καὶ ἄλλη κατασκευὴ πρέπουσα τῷ τρόπῳ τῆς διαίτης αὐτῶν, ὀνύχων ἀκμαὶ καὶ χεῖλος ἀγκύλον καὶ πτερὸν ὅξυ, ὥστε καὶ συλληφθῆναι ὁδίως τὸ θήραμα, καὶ διασπαραχθὲν τροφὴν τῷ ἐλόντι γενέσθαι. ἄλλη τῶν σπερμολόγων κατασκευὴ ἄλλῃ τῷν ἐκ παντὸς τρεφομένων τοῦ συντυχόντος. καὶ ἐν τούτοις πλεῖσται διαφοραί. τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἔστιν ἀγελικὰ πλὴν τῶν ἀρπακτικῶν· τούτων δὲ οὐδὲν κοινωνικὸν ἔκτος τοῦ κατὰ τὰς συζυγίας

8. «Καυτῆρες». ἐννοεῖ σφραγίδας μὲν μεταλλικὰ γράμματα ποὺ πυρακτώνονται, καὶ δι' αὐτῶν τυπώνονται γράμματα ἢ σύμβολα ἐπάνω εἰς τὸ δέρμα τῶν ζῴων· δπως γίνεται εἰς τὸν στρατιωτικὸς ἡμιόνους.

9. Μὲ τὸ τελευταῖον ἐννοεῖ τὰ κουκούλια. Είνε φανερόν, δτι ὁ Μ. Βασίλειος, δπως καὶ ἀλλοι ἀρχαῖοι, δταν λέγῃ πτηνά, ἐννοεῖ καὶ τὰ πτερωτὰ πτηνά, καὶ τὰς νυκτερίδας, καὶ τὰ ἔντομα. «Τῶν δὲ πτηνῶν τὰ μὲν πτερωτά ἔστιν, οἷον ἀετὸς καὶ ἱέραξ, τὰ δὲ πτιλωτά, οἷον μέλιττα καὶ μηλολόνθη, τὰ δὲ δερμόπτερα, οἷον ἀλώπηξ καὶ νυκτερίς» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. Ιστ. 1,5 (490α).

πον πού ἔξητάσαμεν χθές μερικά ψάρια, θὰ διαπιστώσῃ
 ὅτι τὸ μὲν ὄνομα «πτηνὰ» εἶνε ἔνα, αἱ ποικιλίαι τῶν ὅμως
 μὲ κριτήρια καὶ τὰ μεγέθη καὶ τὰ σχήματα καὶ τὰ χρώματα
 εἶνε ἀναρίθμητοι· ἀν ἔξετάσῃ δὲ καὶ τοὺς τρόπους ζωῆς
 καὶ τὰς πράξεις καὶ τὰς συνηθείας, θὰ εὕρῃ ὅτι αἱ μεταξύ
 τῶν διαφοραὶ εἶνε ἀμύθητοι. Καὶ μάλιστα ἡδη μερικοὶ
 ἐπροσπάθησαν νὰ καθιερώσουν ἔνα σύστημα ὄνομασιῶν,
 ὥστε νὰ ἐκφράζεται τὸ ἴδιαίτερον γνώρισμα τοῦ κάθε εἰ-
 δους μὲ τὸ παράξενον καὶ ἀσύνηθες ὄνομα, σὰν νὰ εἶνε τὰ
 δινόματα καυτῆρες⁸. Καὶ ἄλλα μὲν τὰ ὠνόμασαν σχιζό-
 πτερα, δπως τοὺς ἀετούς· ἄλλα δὲ δερμόπτερα, δπως τὰς
 νυκτερίδας· ἄλλα δὲ πτιλωτά, δπως τὰς σφῆκας· ἄλλα δὲ
 κολεόπτερα, δπως τοὺς κανθάρους· καὶ δσα γεννῶνται μέσα
 εἰς θήκας καὶ περιβλήματα καὶ ἔπειτα σκάει τὸ ἔλυτρον
 14 διὰ νὰ πετάξουν ἐλεύθερα⁹. Ἄλλ' ἔγὼ θὰ χρησιμοποι-
 ἤσω ὡς ἐπαρκῆ κριτήρια διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ἴδιωμά-
 των τῶν εἰδῶν τὴν κοινὴν χρῆσιν καὶ τὰς διακρίσεις τῆς
 Γραφῆς περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων¹⁰. Ἄλλο γένος εἶνε
 τὸ γένος τῶν σαρκοφάγων καὶ ἀνάλογος ἡ κατασκευὴ
 ἡ κατάλληλος διὰ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των· αἰχμαὶ ὀνύ-
 χων, δάμφιος ἀγκύλον, πτερὸν ταχύ, ὥστε νὰ συλλαμβά-
 νεται τὸ θήραμα εὐκόλως, καὶ ἀφοῦ κατασπαραχθῇ, νὰ
 γίνεται τροφὴ τοῦ συλλαβόντος. Ἄλλη εἶνε ἡ κατασκευὴ
 τῶν σπερμολόγων¹¹. ἄλλη τῶν παμφάγων. Ἄλλα καὶ
 μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν πολλαὶ ὑποδιαιρέσεις. Ἄλλα μὲν
 ἔξ αὐτῶν εἶνε ἀγελικά, πλὴν τῶν ἀρπακτικῶν¹². Ἐκ τῶν
 ἀρπακτικῶν δὲ κανένα δὲν εἶνε κοινωνικόν, ἄλλ' ἡ μόνη

10. «Καθαρὰ» ζῶα λέγει ἡ Γραφὴ δσα ἐπέτρεπεν δ Θεὸς πρὸ Χριστοῦ νὰ τρώγωνται, καὶ «ἀκάθαρτα» δσα δὲν ἐπέτρεπεν.

11. «Σπερμολόγα» πτηνὰ τὰ φυτοφάγα· δσα τρέφονται μὲ σπόρους.

12. «Ἀγελαῖα μὲν οὖν οἷον ἐν τοῖς πτηνοῖς τὸ τῶν περιστερῶν γένος καὶ γέρανος καὶ κύκνος· γαμψώνυχον δ' οὐδὲν ἀγελαῖον» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. ιστ. 1,1 (488α).

συνδυασμοῦ. μυρία δὲ ἄλλα τὸν ἀθροισματικὸν ἔρηται βίον, ὡς περιστεραὶ καὶ γέρανοι καὶ ψῆρες καὶ κολοιοί. πάλιν ἐν τούτοις τὰ μὲν ἄναρχά ἔστι καὶ οἶον αὐτόνομα, τὰ δὲ ὑφ' ἡγεμόνι τετάχθαι καταδεχόμενα, ὡς αἱ γέρανοι.
 15 ἥδη δέ τις καὶ ἐτέρα ἐν τούτοις ἔστι διαφορά, καθ' ἣν τὰ μὲν ἐπιδημητικά τέ ἔστι καὶ ἐγχώρια, τὰ δὲ ἀπαίρειν πέφυκε πορροτάτω καὶ χειμῶνος ἐγγίζοντος ἐκτοπίζειν ὡς τὰ πολλά. χειροήθη δὲ καὶ τιθασσὰ τὰ πολλὰ τῶν ὀρνέων ἐκτρεφόμενα γίνεται, πλήν γε δὴ τῶν ἀσθενῶν ἀ δι' ὑπερβάλλουσαν δειλίαν καὶ ἀναγδρίαν τὴν συνεχῆ τῆς χειρὸς ἐνόχλησιν οὐχ ὑφίσταται. ἄλλὰ καὶ συνανθρωπιστικοί τινες τῶν ὀρνίθων εἰσὶ τὰς αὐτὰς ἡμῖν οἰκήσεις καταδεχόμενοι.
 16 ἄλλοι δὲ ὅρειοι καὶ φιλέρημοι. μεγίστη δὲ διαφορὰ καὶ ἡ περὶ τὴν φωνὴν ἴδιότης ἐκάστον. οἱ μὲν γὰρ κωτίλοι καὶ λάλοι τῶν ὀρνίθων εἰσίν, οἱ δὲ σιγηλοί· καὶ τὰ μὲν φδικὰ καὶ πολύφωνα, τὰ δὲ ἄμουσα παντελῶς καὶ ψδῆς ἄμοιρα· καὶ τὰ μὲν μιμηλά, ἡ ἐκ φύσεως ἔχοντα τὸ μιμεῖσθαι ἡ ἐξ ἀσκήσεως προσλαβόντα· τὰ δὲ μονότροπον καὶ ἀμετάβλητον τὴν φωνὴν ἀφίέντα. γαῦρον δὲ ἀλεκτρωνῶν φιλόκαλον δ ταῦς· λάγνοι αἱ περιστεραὶ καὶ αἱ κατοικίδιοι ὅρεις,

13. «Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἔστιν ἀγελαῖα, τὰ δὲ μοναδικά, καὶ πεζά καὶ γῆτηνά καὶ πλωτά, τὰ δ' ἐπαμφοτερίζει» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. ιστ. 1,1 (487β - 488α). Δὲν φαίνεται κατά τί διακρίνει δ. Μ. Βασίλειος τὰ «ἀγελικά» διπό τὰ «ἀθροισματικά». Ἰσως «ἀγελικά» είνε δσα ζοῦν κατά ζεύγη εἰς πολυπληθῆ σμήνη, «ἀθροισματικά» δὲ δσα ζοῦν κατά σμήνη χωρὶς ἀντιστοιχίαν ἀρρένων καὶ θηλέων.

14. «Ψῆρες καὶ κολοιοί». Καὶ εἰς τὸν "Ομηρον ἀναφέρονται συνήθως μαζί· Ἰλιάς Π 582-3· P 755. Κολοιός είνε ἡ καλιακούδα. Ψῆρ ή Ψάρ (βλ. διμι. 5, 21) είνε τὸ ψαρόνι· τὸ ἐπιστημονικὸν του δνομα είνε sturnus vulgaris.

15. Δηλαδὴ ἡ ἀγέλη είνε πλήθος χωρὶς ἀρχηγόν· τὸ καθένα είνε ἐντὸς αὐτῆς ἀνεξάρτητον.

- κοινωνικότης των είνε δ συζυγικός συνδυασμός. Ἀναρίθμητα δὲ ἄλλα ἔξελεξαν τὴν δμαδικὴν ¹³ ζωὴν δπως αἱ περιστεραὶ, οἱ γέρανοι, τὰ ψαρόνια, καὶ αἱ καλιακοῦδες ¹⁴. Καὶ πάλιν μεταξύ αὐτῶν ἄλλα είνε χωρὶς ἀρχηγὸν καὶ τρόπου τινα αὐτόνομα ¹⁵. ἐνῷ δὲ ἄλλα δέχονται καὶ τάσσονται
 15 ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἡγεμόνος, δπως οἱ γέρανοι ¹⁶. Ὅπάρχει δὲ εἰς αὐτὰ καὶ ἄλλη διαφορά, ἥτοι ἄλλα μὲν είνε μόνιμα καὶ ἐγχώρια, ἄλλα δὲ ἀποδημοῦν πολὺ μακρὰν καὶ ἀλλάσσονται τόπον, ὅταν πλησιάζῃ δ χειμών. Τὰ περισσότερα δὲ πτηνά, δταν ἐκτρέφωνται ἀπὸ μικρά, ἔξημερώνονται, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀνίσχυρα τὰ δποῖα ἐξ αἰτίας τῆς ὑπερβολικῆς δειλίας καὶ φοβίας των δὲν ὑποφέρουν νὰ τὰ πιάνη κανεὶς εἰς τὸ χέρι του. Ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ πτηνὰ ποὺ δέχονται καὶ ζοῦν μαζὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰς ίδιας κατοικίας. Ἀλλα δὲ είνε τοῦ βουνοῦ, καὶ ἄλλα φιλέρημα.
 16 Σοβαρὰ ἐπίσης διαφορά είνε καὶ ἡ ίδιαζουσα φωνὴ τοῦ καθενός. Ἀλλα πτηνὰ είνε φλύαρα καὶ λαλίστατα, καὶ ἄλλα σιωπηλά. Καὶ ἄλλα μὲν φδικὰ καὶ πολύφωνα, ἄλλα δὲ ἐντελῶς ἀμουσα ¹⁷ καὶ ἀμοιρα καλῆς φωνῆς. Καὶ ἄλλα μὲν μιμηλὰ ποὺ ἔχουν τὸ ίδιωμα νὰ μιμοῦνται εἴτε ἐκ φύσεως εἴτε ἐπειδὴ τὸ ἀποκτοῦν μὲ ἔξασκησιν. Ἀλλα ἔχουν φωνὴν μονότονον καὶ ἀχρωμάτιστον. Ὅπερήφανον δ ἀλέκτωρ· φιλάρεσκον τὸ παγώνι ¹⁸. λάγνα τὰ περιστέρια ¹⁹

16. Καὶ τούτων (τῶν ζώων) τὰ μὲν ὑφ' ἡγεμόνα ἔστι, τὰ δ' ἀναρχα· οίον γέρανος μὲν καὶ τὸ τῶν μελιττῶν γένος ὑφ' ἡγεμόνα, μύρμηκες δὲ καὶ μυρία ἄλλα ἀναρχα» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. ιστ. 1,1 (488α).

17. «Οἱ μὲν γάρ κωτίλοι καὶ λάλοι τῶν δρνίθων εἰσὶν, οἱ δὲ σιγηλοί· καὶ τὰ μὲν φδικὰ καὶ πολύφωνα, τὰ δὲ ἀμουσα παντελῶς . . .». Πρβλ. Ἀριστοτέλη, Περὶ ζ. ιστ. 1,1 (488α), δπου λέγει· «Τὰ μὲν κωτίλα τὰ δὲ σιγηλά, τὰ δ' φδικά τὰ δ' ἀνωδα».

18. «Ο ταῶς οίδεν δρνίθων ὡραιότατος ὁν, . . καὶ ἐπ' αὐτῷ κομῷ καὶ σοβαρὸς (= δλαζών) ἔστιν . . .» ΑΙλιανὸς 5,21.

19. «Περιστεράν δὲ δρνίθων σωφρονεστάτην καὶ κεκολασμένην (=συκρατημένην) ἐς ἀφροδίτην μάλιστα ἀκόνιο λεγόντων· οὐ γάρ ποτε ἀλλήλων

ἐπὶ παντὸς καιροῦ τὸ συνουσιαστικὸν ἔχουσαι. δολερὸν δὲ πέρδιξ καὶ ζηλότυπον, κακούργως συμπράττων τοῖς θηραταῖς πρὸς τὴν ἄγραν.

17 δ'. Μυρίαι, ὡς ἔφαμεν, καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν βίων διαφοραί. ἔστι δέ τινα καὶ πολιτικὰ τῶν ἀλόγων, εἰπερ πολιτείας ἵδιον τὸ πρὸς ἐν πέρας κοινὸν συννεύειν τὴν ἐνέργειαν τῶν καθ' ἔκαστον, ὡς ἐπὶ τῶν μελισσῶν ἢν τις ἴδοι. καὶ γὰρ ἐκείνων κοινὴ μὲν ἡ οἰκησις κοινὴ δὲ ἡ πτῆσις, ἐργασία δὲ πάντων μία· καὶ τὸ μέγιστον, δτι ὑπὸ βασιλεῖ καὶ ταξιάρχῳ τινὶ τῶν ἔργων ἀπτονται, οὐ πρότερον καταδεχόμεναι ἐπὶ τοὺς λειμῶνας ἐλθεῖν, πρὶν ἢν ἴδωσι κατάρξαντα τὸν βασιλέα τῆς πτήσεως. καὶ ἔστιν αὐταῖς οὐ χειροτονητὸς δὲ βασιλεὺς (πολλάκις γὰρ ἀκρισία δήμου τὸν χείριστον εἰς ἀρχὴν προεστήσατο), οὐδὲ κληρωτὴν ἔχων τὴν ἐξουσίαν (ἄλογοι γὰρ αἱ συντυχίαι τῶν κλήρων ἐπὶ τὸν πάντων ἐσχατὸν πολλάκις τὸ κράτος φέρουσαι), οὐδὲ ἐκ πατρικῆς διαδοχῆς τοῖς βασιλείοις ἐγκαθεζόμενος (καὶ γὰρ καὶ οὗτοι ἀπαίδευτοι καὶ ἀμαθεῖς πάσης ἀρετῆς διὰ τρυφῆν καὶ κολακείαν ὡς τὰ πολλὰ γίνονται), ἀλλ' ἐκ φύσεως ἔχων τὸ κατὰ πάντων πρωτεῖον καὶ μεγέθει διαφέρων καὶ σχῆματι καὶ τῇ τοῦ ἥθους πραότητι. ἔστι μὲν γὰρ κέντρον τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' οὐ χρῆται τούτῳ πρὸς ἀμυναν. νόμοι τινές εἰσιν

διασπῶνται, οὔτε ἡ θήλεια, ἔὰν μὴ ἀφαιρεθῇ τύχῃ τινι τοῦ συννόμου (= συζύγου), οὔτε δὲ ἄρρην, ἔὰν μὴ χῆρος γένηται. Πέρδικες δὲ ἀκράτορες (= ἀκρατεῖς) εἰσιν ἀφροδίτης . . .» Αἰλιανός, Περὶ ζώων 3,5.

20. «Πέρδικες δὲ ἀκράτορες εἰσιν ἀφροδίτης· οὐκοῦν τὰ ὡὰ τὰ γεννώμενα ἀφανίζουσιν, ἵνα μὴ ἀγωσιν αἱ θήλειαι παιδοτροφοῦσαι τῆς πρὸς αὐτοὺς δμιλίας ἀσχολίαν» Αἰλιανός, Περὶ ζώων 3,5. «Ἀκολαστότατοι δρνίθων οἱ πέρδικες εἰσι. ταῦτα τοι καὶ τῶν θηλειῶν ἔρῶσι δριμύτατα καὶ τῆς λαγυνείας ἡττώμενοι συνεχέστατά εἰσιν οἶδε» Αύτόθι 4,1. (καὶ 3,16).

καὶ τὰ κατοικίδια κοτόπουλα, διότι κάθε ὥραν συνουσιάζονται. Δολερὸν καὶ ζηλότυπον δὲ πέρδιξ²⁰, διότι βοηθεῖ κακούργως τοὺς κυνηγοὺς νὰ πλήξουν τὸ θήραμα²¹.

- 17 δ'. Ἀναρίθμητοι διαφοραί, καθὼς εἶπα, καὶ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν τρόπων ζωῆς. Ὑπάρχουν δὲ καὶ μερικὰ ἄλογα ποὺ πολιτεύονται, ἐὰν φυσικὰ ἴδιον τοῦ πολιτεύεσθαι εἴνε τὸ νὰ συντείνουν εἰς ἔνα κοινὸν σκοπὸν αἱ ἐνέργειαι ὅλων, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς μελίσσας. Διότι αἱ μέλισσαι ἔχουν κοινὴν κατοικίαν, κοινὴν πτῆσιν, καὶ ὅλαι μίαν ἐργασίαν· καὶ τὸ σπουδαιότερον ὅτι ἐκτελοῦν τὰ ἔργα των ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν κάποιου βασιλέως καὶ ταξιάρχου, καὶ δὲν ἀποφασίζουν νὰ ἔλθουν εἰς ἔνα λειβάδι, πρὶν νὰ ἴδουν τὸν βασιλέα νὰ κάνῃ ἀρχὴν τῆς πρὸς τὰ ἔκει πτήσεως.
- 18 Καὶ δὲ βασιλεὺς αὐτῶν δὲν προέρχεται ἀπὸ ἐκλογάς· διότι πολλάκις ἡ ἀκρισία τοῦ λαοῦ ἀνεβάζει εἰς τὴν ἔξουσίαν τὸν χειρότερον ποὺ ὑπάρχει. Οὔτε λαμβάνει τὴν ἔξουσίαν μὲ κλῆρον· διότι ἡ συντυχία τῶν κλήρων εἴνε κάτι ποὺ δὲν κάτευθύνεται ἀπὸ τὸ λογικὸν καὶ πολλάκις παραδίδουν τὴν ἔξουσίαν εἰς τὸν τελευταῖον ὅλων. Οὔτε κάθεται εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον, ἐπειδὴ εἴνε υἱὸς βασιλέως· διότι καὶ αὐτοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γίνονται ἀμόρφωτοι καὶ ἀνίδεοι ἀπὸ κάθε ἀρετὴν ἐξ αἰτίας τῆς καλοπερασιᾶς καὶ τῆς κολακείας. Ἄλλ' ἔχει τὸ ἐπὶ πάντων πρωτεῖον ἀπὸ φυσικοῦ του, ἐφ' ὃσον διαφέρει καὶ εἰς τὸ μέγεθος καὶ εἰς τὸ σχῆμα
- 19 καὶ εἰς τὸν πρᾶον χαρακτῆρα. Ἐχει βέβαια δὲ βασιλεὺς κεντρί, ἀλλὰ δὲν τὸ χρησιμοποιεῖ πρὸς ἀμυναν. Αὐτὰ εἴνε

21. Ο Μ. Βασίλειος ἐννοεῖ αὐτὸν ποὺ γράφει δὲ Ἀριστοτέλης εἰς τὸ Περὶ ζ. Ιστ. 9,8 (614α), διτὶ οἱ πέρδικες εἴνε τόσον ζηλότυποι, ὡστε δταν φωνάζει ἡ θήλεια τοὺς ἄρρενας, ὅποιος προλάβῃ νὰ τὴν πλησιάσῃ, τὴν ἔξανταγκάζει νὰ μὴ φωνάζῃ καθόλου, διὰ νὰ μὴ διτιληφθοῦν οἱ ἄλλοι ἄρρενες καὶ πλησιάσουν καὶ αὐτοῖς· καὶ διτὶ συνουσιάζονται μὲ τόσην μανίαν καὶ τύφλωσιν (αὐτὸν ἐννοεῖ δὲ Μ. Βασίλειος μὲ τὸ «κακούργως»), ὡστε νὰ πίπτουν καὶ ἐπάνω εἰς τοὺς κυνηγούς.

οὗτοι τῆς φύσεως ἄγραφοι, ἀργοὺς εἶναι πρὸς τιμωρίαν τοὺς τῶν μεγίστων δυναστειῶν ἐπιβαίνοντας. ἀλλὰ καὶ ταῖς μελίσσαις, δσαι ἂν μὴ ἀκολουθήσωσι τῷ ὑποδείγματι τοῦ βασιλέως, ταχὺ μεταμέλει τῆς ἀβονλίας, δτι τῇ πληγῇ τοῦ κέντρου ἐπαποθνήσκουσιν. ἀκονέτωσαν Χριστιανοί, οἰς πρόσταγμά ἔστι Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόναι,
 20 ἀλλὰ νικᾶν ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν. μίμησαι τῆς μελίσσης τὸ ἰδιότροπον, δτι οὐδενὶ λυμανομένη οὐδὲ καρπὸν ἀλλότριον διαφθείρουσα, τὰ κηρία συμπήγνυται. τὸν μὲν γὰρ κηρὸν ἀπὸ τῶν ἀνθῶν φανερῶς συναγείρει, τὸ δὲ μέλι,
 τὴν δροσοειδῶς ἐνεσπαρμένην νοτίδα τοῖς ἀνθεσιν ἐπισπασμένη τῷ στόματι, ταύτην ταῖς κοιλότησι τῶν κηρίων ἐνίησιν. δθεν καὶ ὑγρὸν παρὰ τὴν πρώτην ἔστιν· εἴτα τῷ χρόνῳ συμπεφθέν, πρὸς τὴν οἰκείαν σύστασιν καὶ ἡδονὴν ἐπανέρχεται. καλῶν καὶ πρεπόντων αὕτη τῶν ἐπαίνων παρὰ τῆς Παροιμίας τετύχηκε, σοφὴ καὶ ἐργάτις ὀνομασθεῖσα· οὐτω μὲν φιλοπόνως τὴν τροφὴν συναγείρουσα (*"Ης τοὺς πόνους, φησί, βασιλεῖς καὶ ἴδιῶται πρὸς ὑγείαν προσφέρονται"*), οὔτω δὲ σοφῶς φιλοτεχνοῦσα τὰς ἀποθήκας τοῦ μέλιτος (*"εἰς λεπτὸν γὰρ ὑμένα τὸν κηρὸν διατείνασα, πυκνὰς καὶ συνεχεῖς ἀλλήλαις συνοικοδομεῖ τὰς κοιλότητας"*), ὡς τὸ πυκνὸν τῆς τῶν μικροτάτων πρὸς ἄλληλα δέσεως ἔρεισμα γίνεσθαι τῷ παντί. ἐκάστη γὰρ φρεατία τῆς ἐτέρας ἔχεται, λεπτῷ πρὸς αὐτὴν διειργομένη τε ὅμοῦ καὶ συναπτομένη τῷ διαφράγματι. ἔπειτα διώροφοι καὶ τριώρο-

22. «Λέγει μὲν τις λόγος ἀκέντρους εἶναι τοὺς τούτων (= μελισσῶν) βασιλέας· λέγει δὲ καὶ ἔτερος καὶ πάνυ ἔρρωμένα (= ἰσχυρά) τὰ κέντρα συμπεφυκέναι αὐτοῖς καὶ τεθηγμένα ἀνδρείτατα. οὔτε δὲ ἐπ' ἀνδρί ποτε χρῆσθαι αὐτοῖς οὔτε ἐπὶ ταῖς μελίτταις, ἀλλὰ συμπεπλάσθαι φόβον ἀλλως·

- κάτι νόμοι ἄγραφοι πού λέγουν, ὅτι αὐτοὶ πού ἔχουν τὴν
ἀνωτάτην ἔξουσίαν δὲν τιμωροῦν²². Ἀλλὰ καὶ αἱ (ἀπλαῖ)
μέλισσαι, ὅσαι δὲν ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμα τοῦ
βασιλέως, ταχέως μετανοοῦν διὰ τὴν ἀνοησίαν των, διότι,
ὅταν κεντρίσουν μὲ τὸ κεντρὶ των, ψιφοῦν. Αὔτα νὰ τ' ἀ-
κούσουν οἱ Χριστιανοί, ποὺ ἔχουν διαταγὴν «μηδενὶ κα-
κὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόναι», «ἀλλὰ νικᾶν ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ
20 κακόν» (Πωμ. 12,17· 21). Μιμήσου τὴν ἴδιορρυθμίαν
τῆς μελίσσης, ποὺ χωρὶς νὰ βλάπτῃ κανένα καὶ χωρὶς νὰ
καταστρέψῃ ἔνον καρπόν, κατασκευάζει τὰς κηρήθρας.
Καὶ τὸν μὲν κηρὸν συλλέγει ἀπὸ τὰ ἄνθη φανερῶς, τὸ δὲ
μέλι, ἀφοῦ ἀποσπάσῃ μὲ τὸ στόμα της ὑγρὸν ποὺ ἔνυπάρχει
εἰς τὰ ἄνθη ὡς δρόσος, τὸ χύνει εἰς τὰς κοιλότητας τῶν κηρη-
θρῶν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν εἶνε πολὺ ρευστόν·
ώριμάζει ἐπειτα μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ καὶ ἐπανέρ-
χεται εἰς τὴν ἴδικήν του πυκνότητα καὶ γλυκύτητα. Ἡ
μέλισσα ἐπῆρε καλοὺς καὶ πρέποντας ἐπαίνους εἰς τὸ βι-
βλίον τῶν Παροιμιῶν, ὅπου δονομάζεται «σοφὴ» καὶ «ἐρ-
γάτις» (Παρμ. 6,8α· 8γ). Καὶ συλλέγει μὲν τὴν τροφὴν
μὲ τέτοιαν ἐργατικότητα — «Ἡς τοὺς πόνους», λέγει,
«βασιλεῖς καὶ ἴδιῶται πρὸς ὑγείαν προσφέρονται» (Παρμ.
6,8β) —, φιλοτεχνεῖ δὲ τὰς ἀποθήκας τοῦ μέλιτος μὲ τέτοιαν
σοφίαν — διότι πλάθει καὶ τανύζει τὸν κηρὸν εἰς λεπτὸν
ὑμένα, καὶ οἰκοδομεῖ τὰς κοιλότητας πυκνάς καὶ κολλητάς —,
ῶστε ἡ πυκνὴ δέσις τῶν μικροτάτων αὐτῶν ἀποθηκῶν
μεταξύ των νὰ γίνεται στήριγμα τῆς ὅλης κηρήθρας.
21 Τὸ κάθε πηγαδάκι εἶνε κολλημένον μὲ τὸ ἄλλο, καὶ χωρίζεται
καὶ συνάμα συνδέεται πρὸς αὐτὸ μὲ λεπτὸν διάφραγμα.
“Ἐπειτα αἱ σύριγγες²³ αὐταὶ οἰκοδομοῦνται ἡ μία ἐπάνω
-
- μὴ γάρ θέμις είναι τὸν ἀρχοντα καὶ τῶν τοσούτων ἔφορον κακὸν ἐργάσασθαι»
ΑΙΛΙΑΝΔΣ, Περὶ ζῷων 1,60. «Τὸν βασιλέα αὐτῶν αἱ μέλιτται πρᾶσιν ὄντα
καὶ ἡμερον καὶ δμοῦ τι καὶ δικεντρον . . .» Αὔτοί 5,10.
23. «Σύριγγες» ἔτσι λέγονται αἱ ὅπαι τῆς φυσαρμόνικας. Ἐπειδὴ
τὰ πηγαδάκια τῆς κηρήθρας δμοιάζουν μὲ αὐτάς, λέγονται σύριγγες.

φοι αἱ σύριγγες αὗται ἀλλήλαις ἐπωκοδόμηνται. ἐφυλάξατο γὰρ μίαν ποιῆσαι διαμπερὲς τὴν κοιλότητα, ἵνα μὴ τῷ βάρει τὸ ὑγρὸν πρὸς τὸ ἔκτὸς διεκπίπτῃ. κατάμαθε πῶς τὰ τῆς γεωμετρίας εὐρέματα πάρεργά ἔστι τῆς σοφωτάτης μελίσσης. ἔξαγωνοι γὰρ πᾶσαι καὶ ἴσοπλευροι τῶν κηρίων αἱ σύριγγες, οὐκ ἐπ' εὐθείας ἀλλήλαις κατεπικείμεναι, ἵνα μὴ κάμνωσιν οἱ πιθμένες τοῖς διακένοις ἐφηρμοσμένοι· ἀλλ' αἱ γωνίαι τῶν κάτωθεν ἔξαγώνων βάθρον καὶ ἔρεισμα τῶν ὑπερχειμένων εἰσίν, ὡς ἀσφαλῶς ὑπὲρ ἑαυτῶν μετεωρίζειν τὰ βάρη καὶ ἴδιαζόντως ἐκάστη κοιλότητι τὸ ὑγρὸν ἐγκατέχεσθαι.

22 ε'. Πῶς ἂν σοι πάντα δι' ἀκριβείας ἐπέλθοιμι τὰ ἐν τοῖς βίοις τῶν ὁρνίθων ἴδιώματα; πῶς μὲν αἱ γέρανοι τὰς ἐν τῇ νυκτὶ προφυλακὰς ἐκ περιτροπῆς ὑποδέχονται· καὶ αἱ μὲν καθεύδουσιν, αἱ δὲ κύκλῳ περιιοῦσαι πᾶσαν αὐταῖς ἐν τῷ ὅπνῳ παρέχονται τὴν ἀσφάλειαν· εἴτα, τοῦ καιροῦ τῆς φυλακῆς πληρούμένου, ἡ μὲν βοήσασα πρὸς ὅπνον ἐτράπετο, ἡ δὲ τὴν διαδοχὴν ὑποδεξαμένη ἡς ἔτυχεν ἀσφαλείας ἀντέδωκεν ἐν τῷ μέρει. ταύτην καὶ ἐν τῇ πτήσει τὴν εὐταξίαν κατόψει. ἄλλοτε γὰρ ἄλλῃ τὴν δδηγίαν ἐκδέχεται καὶ τακτόν τινα χρόνον προκαθηγησαμένη τῆς πτήσεως, εἰς τὸ κατόπιν περιελθοῦσα, τῇ μεθ' ἑαυτῇ τὴν ἥγεμονίαν

24. Ἐννοεῖ δτὶ, δπως εἰνε τὰ σημερινὰ πετρελαιοφόρα αύτοκίνητα ἢ πλοϊσα χωρισμένα μέσα εἰς τὸ κῦτος ἢ τὸ βυτίον εἰς μικρὰ διαμερίσματα, διὰ νὰ μητατοπίζεται δποτόμως τὸ βάρος ὡς μονοκόμματος μᾶζα καὶ δσκεὶ μεγόλας πιέσεις ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων, ἔτσι εἰνε καὶ τὰ πηγαδάκια (κύτταρα) τῆς κηρτήθρας διὰ τὸν ἴδιον λόγον.

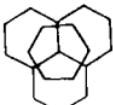
25. «Γεωμετρίαν δὲ καὶ κάλλῃ σχημάτων καὶ ὥραίας πλάσεις αύτῶν

εἰς τὴν ἄλλην διώροφοι καὶ τριώροφοι. Ἀποφεύγει νὰ κάνῃ τὴν κοιλότητα μίαν πέρα ὡς πέρα, διὰ νὰ μὴ χύνεται τὸ ὑγρὸν ἔξω λόγῳ τοῦ βάρους²⁴. Πρόσεξε δὲ αἱ ἐφευρέσεις τῆς γεωμετρίας διὰ τὴν σοφωτάτην μέλισσαν εἶνε πάρεργα²⁵. Διότι δὲ αἱ σύριγγες τῶν κηρηθρῶν εἶνε ἔξαγωνοι καὶ ισόπλευροι· καὶ δταν κτίζωνται ἡ μία ἐπάνω εἰς τὴν ἄλλην, δὲν κτίζονται ἐπ' εὐθείας, διὰ νὰ μὴ μειώνεται ἡ ἀντοχὴ τῶν πυθμένων καθὼς ἀν ἐφαρμόζωνται ἐπὶ τῶν κενῶν, ἀλλ' αἱ γωνίαι τῶν κάτω ἔξαγωνων γίνονται βάσις καὶ στήριγμα τῶν ἀνω, ὥστε νὰ σηκώνουν τὰ βάρη τὰ ὑπεράνω αὐτῶν μὲν ἀσφάλειαν, καὶ ἡ κάθε κοιλότης νὰ πιέζεται μόνον ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ ὑγροῦ ποὺ περιέχει ἡ ίδια²⁶.

22 ε'. Πῶς νὰ σοῦ ἔξιστορήσω μὲ ἀκρίβειαν δλα τὰ ίδιω- ματα τοῦ βίου τῶν πτηνῶν; Πῶς οἱ γέρανοι ἄλλαζουν βάρδιες σκοπιᾶς τὴν νύκτα μὲ τὴν σειράν· πῶς ἄλλοι μὲν κοιμοῦνται, ἄλλοι δὲ περιπολοῦν γύρω - γύρω καὶ ἀσφαλίζουν καλῶς αὐτοὺς ποὺ κοιμῶνται²⁷. ἔπειτα, δταν συμπληρωθῆ ἡ ὥρα τῆς βάρδιας, αὐτὸς μὲν ποὺ φυλάσσει φωνάζει καὶ πηγαίνει νὰ κοιμηθῇ, δὲν ἄλλος τὸν ἀντικαθιστᾷ καὶ φρουρεῖ μὲ τὴν σειράν του. Τὴν ίδίαν εύταξίαν θὰ ίδῃς καὶ εἰς τὴν πτῆσιν. Ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχηγίαν κάθε φοράν ἄλλος, καὶ ἀφοῦ δδηγήσῃ τὴν πτῆσιν ἐπὶ ἓνα ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα, παραδίνει τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν δεύ-

ἄνευ τέχνης τε καὶ κανόνων καὶ τοῦ καλουμένου ὑπὸ τῶν σοφῶν διαβήτου δποδείκινυνται αἱ μέλιτται» Αἴλιανός, Περὶ ζῷων 5,13.

26. «Ἐνοεῖ δὲ τὰ διώροφα ἔξαγωνα πηγαδάκια τῶν κηρηθρῶν δὲν εἶνε τὸ ἓνα ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ὥστε νὰ συναποτελοῦν μίαν κάνην, ἀλλ' δὲ αἱ ἀνω δροφος ἔχει τὸ κέντρον του εἰς τὸ σημεῖον δπου ἐφάπτονται τρία κάτω πηγαδάκια ὡς ἔξης.

27. «Γέρανοι . . . ἀναπαύονται νύκτωρ καὶ καθεύδουσι, τρεῖς δὲ ἡ τέσσαρες παραφυλάττουσι τῶν λοιπῶν» Αἴλιανός, Περὶ ζῷων 3,13.

23 τῆς ὁδοῦ παραδίδωσι. τὸ δὲ τῶν πελαργῶν οὐδὲ πόρρω ἐστὶ συνέσεως λογικῆς· οὕτω μὲν κατὰ τὸν ἔνα καιρὸν πάντας ἐπιδημεῖν τοῖς τῇδε χωρίοις· οὕτω δὲ ὑφ' ἐνὶ συνθήματι πάντας ἀπαίρειν. δορυφοροῦσι δὲ αὐτοὺς αἱ παρ' ἡμῖν κορῶναι καὶ παραπέμπουσιν, ἐμοὶ δοκεῖν, καὶ συμμαχίαν τινὰ παρεχόμεναι πρὸς δρυιθας πολεμίους. σημεῖον δέ, πρῶτον μὲν τὸ μὴ φαίνεσθαι ὑπὸ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον κορώνην παντάπασιν, ἔπειθ' ὅτι μετὰ τραυμάτων ἐπανερχόμεναι ἐναργῆ τοῦ συνασπισμοῦ καὶ τῆς ἐπιμαχίας τὰ σημεῖα κομίζουσι. τίς παρ' αὐταῖς τοὺς τῆς φιλοξενίας διώρισε νόμους; τίς αὐταῖς ἡπείλησε λιποστρατίου γραφήν, ὡς μηδεμίαν ἀπολείπεσθαι τῆς προπομπῆς; ἀκονέτωσαν οἱ κακόξενοι καὶ τὰς θύρας κλείοντες καὶ μηδὲ στέγης ἐν χειμῶνι καὶ νυκτὶ τοῖς ἐπιδημοῦσι μεταδιδόντες. ἡ δὲ περὶ τοὺς γηράσαντας τῶν πελαργῶν πρόνοια ἐξήρχει τοὺς παῖδας ἡμῶν, εἰ προσέχειν ἐβούλοντο, φιλοπάτορας καταστῆσαι. πάντως γὰρ οὐδεὶς οὕτως ἐλλείπων κατὰ τὴν φρόνησιν, ὡς μὴ αἰσχύνης ἄξιον κρίνειν τῶν ἀλογωτάτων δρνίθων ὑστερότερον κατὰ ἀρετήν. ἐκεῖνοι τὸν πατέρα ὑπὸ τοῦ γήρως πτεροφρούρησαντα περιστάντες ἐν κύκλῳ τοῖς οἰκείοις πτεροῖς διαθάλπουσι καὶ τὰς τροφὰς ἀφθόνως παρασκευάζοντες τὴν δυνατὴν καὶ ἐν τῇ πτήσει παρέχονται βοήθειαν, ἥρέμα τῷ πτερῷ κουφίζοντες ἐκατέρωθεν. καὶ οὕτω τοῦτο παρὰ πᾶσι διαβεβόηται, ὥστε ἥδη τινὲς τὴν τῶν εὐεργετημάτων ἀντίδοσιν ἀντιπελάργωσιν ὀνομάζουσι. μηδεὶς πενίαν ὀδυρέσθω· μηδὲ ἀπογινωσκέτω ἐαντοῦ τὴν ζωὴν ὁ μηδεμίαν οἴκοι περιουσίαν καταλιπών, πρὸς τὸ τῆς χελι-

28. «Τρέφειν μὲν τοὺς πατέρας πελαργοὶ γεγηρακότας καὶ ἐθέλουσι καὶ ἐμελέτησαν· κελεύει δὲ αὐτοὺς νόμος ἀνθρωπικὸς οὐδὲ εἰς τοῦτο, διλλά

- 23 τερον καὶ αὐτὸς πιάνει τὴν οὐράν τῆς φάλαγγος. Οἱ δὲ πελαργοὶ δλίγον ἀπέχουν ἀπὸ τὴν λογικὴν σύνεσιν. Ἐτσι ἔρχονται εἰς τὰ μέρη μας δλοι τὸν ἴδιον καιρὸν· ἔτσι σηκώνονται καὶ φεύγουν δλοι μὲ ἔνα σύνθημα. Τοὺς ἀκολουθοῦν δὲ σὰν φρουρὰ αἱ κουροῦνες τῶν τόπων μας, καὶ τοὺς προπέμπουν, νομίζω, καὶ τοὺς παρέχουν συμμαχίαν ἐναντίον ἔχθρικῶν πτηνῶν. Ἀπόδειξις δὲ τούτου πρῶτον μὲν ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον δὲν φαίνεται πουθενά καμμία κουρούνα, δεύτερον δὲ ὅτι ἐπιστρέφουν μὲ τραύματα ποὺ εἰνε δλοφάνερα σημεῖα τοῦ συνασπισμοῦ καὶ τῆς συμμαχίας. Ποῖος ἔβαλεν εἰς αὐτὰς τοὺς νόμους τῆς φιλοξενίας; Ποῖος τὰς ἡπείλησε μὲ κατηγορίαν περὶ ἀνυποταξίας εἰς τὸ στράτευμα; Ἄσ τ' ἀκοῦν αὐτὰ οἱ ἀφιλόξενοι, ποὺ κλείουν τὰς θύρας καὶ δὲν δίνουν εἰς τοὺς ξένους οὕτε στέγην τὸν χειμῶνα καὶ τὴν νύκτα. Ἡ δὲ φροντὶς τῶν πελαργῶν διὰ τοὺς γηρασμένους τῶν εἰνε ἀρκετή νὰ κάνῃ τὰ παιδιά μας ν' ἀγαποῦν τοὺς πατέρας τῶν, ἢν ἥθελαν νὰ προσέξουν. Ἐλλ' ὅπωσδήποτε κανεὶς δὲν εἰνε τόσον λειψός εἰς τὸ μαλόν, ὥστε νὰ μὴ καταλαβαίνῃ ὅτι εἰνε ἐπαίσχυντον νὰ φαίνεται εἰς τὴν ἀρετὴν κατώτερος ἀπὸ τὰ ἐντελῶς δλογα πτηνά. Οἱ πελαργοί, ὅταν δὲ γονεὺς τῶν γυμνωθῆτελείως ἀπὸ τὴν πτερόρροιαν τοῦ γήρατος, τὸν βάζουν ἀνάμεσά των καὶ τὸν ζεσταίνουν μὲ τὰ πτερά τῶν· καὶ τοῦ ἐτοιμάζουν τὰς τροφὰς ἐν ἀφθονίᾳ, καὶ τὸν βοηθοῦν δσον γίνεται ἀκόμη καὶ εἰς τὴν πτῆσιν, σηκώνοντάς τον ἀπαλῶς μὲ τὴν πτέρυγα ἔνας ἐκ δεξιῶν καὶ ἄλλος ἐξ ἀριστερῶν. Καὶ τοῦτο εἰνε τόσον πασίγνωστον, ὥστε μερικοὶ καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν εὐεργεσιῶν τὴν δνομάζουν ἀντιπελάργωσιν²⁸.
- 25 Κανεὶς νὰ μὴ κλαίῃ τὴν φτώχειαν του· μήτε ν' ἀπελπίζεται διὰ τὴν ζωὴν του αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει καθόλου περιουσίαν, ἀλλὰ νὰ παραδειγματίζεται ἀπὸ τὸ τί σοφίζεται ἡ χελι-

αἵτια τούτων φύσις» ΑΙΛΙΑΝΔΣ 3, 22. Καὶ Πλούταρχος, Πότερα τῶν ζώων . . . , 4 (962e).

δόνος εὐμήχανον ἀποβλέπων. ἐκείνη γὰρ τὴν καλιὰν πηγανυμένη, τὰ μὲν κάρφη τῷ στόματι διακομίζει πηλὸν δὲ τοῖς ποσὶν δραι μὴ δυναμένη, τὰ ἄκρα τῶν πτερῶν ὕδατι καταβρέξασα, εἴτα τῇ λεπτοτάτῃ κόνει ἐνειληθεῖσα, οὕτως ἐπινοεῖ τοῦ πηλοῦ τὴν χρείαν· καὶ κατὰ μικρὸν ἀλλήλοις τὰ κάρφη οἰον κόλλῃ τινὶ τῷ πηλῷ συνδήσασα, ἐν αὐτῇ τοὺς νεοττοὺς ἐκτρέφει· ὅν ἐάν τις ἐκκεντήσῃ τὰ δύματα, ἔχει τινὰ παρὰ τῆς φύσεως ιατρικήν, δι’ ἣς πρὸς ὑγείαν ἐπανάγει τῶν ἐκγόνων τὰς ὅψεις. ταῦτά σε νοοθετείτω μὴ διὰ πενίαν πρὸς κακονοργίαν τρέπεσθαι, μηδὲ ἐν τοῖς χαλεπωτάτοις πάθεσι πᾶσαν ἐλπίδα δίψαντα ἀπρακτον κεῖσθαι καὶ ἀνεργητον· ἀλλ’ ἐπὶ Θεὸν καταφεύγειν, δις εἰ χελιδόνι τὰ τηλικαῦτα χαρίζεται, πόσῳ μείζονα δώσει τοῖς ἐξ δλης καρδίας ἐπιβοωμένοις αὐτόν; ἀλκυών ἐστι θαλάττιον δρυεον. αὐτῇ παρ’ αὐτοὺς νοσσεύειν τοὺς αἰγιαλοὺς πέφυκεν, ἐπ’ αὐτῆς τὰ ὡὰ τῆς φάμμου καταθεμένη· καὶ νοσσεύει κατὰ μέσον πον τὸν χειμῶνα, δτε πολλοῖς καὶ βιαίοις ἀνέμοις ἡ θάλασσα τῇ γῇ προσαράσσεται. ἀλλ’ δμως κοιμίζονται μὲν πάντες ἀνεμοι, ἡσυχάζει δὲ κῦμα θαλάσσιον, δταν ἀλκυών ἐπωάζῃ τὰς ἐπτὰ ἡμέρας. ἐν τοσαύταις γὰρ μόναις ἐκλεπίζει τοὺς νεοττούς. ἐπεὶ δὲ καὶ τροφῆς αὐτοῖς χρεία, ἀλλὰς ἐπτὰ πρὸς τὴν τῶν νεοττῶν αὔξησιν ὁ μεγαλόδωρος Θεὸς τῷ μικροτάτῳ ζῷῳ παρέσχετο. ὥστε καὶ ναυτικοὶ

29. «Τὰς δὲ χελιδόνων πρὸ τῆς τεκνοποιίας παρασκευάς δρῶμεν, ως εὗ τὰ στερεὰ κάρφη προϋποβάλλονται δίκτην θεμελίων, εἴτα περιπλάττουσι τὰ κουφότερα· κάν πηλοῦ τινος ἔχειόλλου δεομένην αἰσθωνται τὴν νεοττιάν, λίμνης ἡ θαλάττης ἐν χρῷ παραπετόμεναι ψαύουσι τοῖς πτίλοις ἐπιπολῆς, δσον νοτερά, μὴ βαρεῖσαι γενέσθαι τῇ ὑγρότητι, συλλαβοῦσαι δὲ κονιορτόν, οὕτως ἐξαλείφουσι καὶ συνδέουσι τὰ χαλῶντα καὶ διολισθαίνοντα» Πλούταρχος, Πότερα τῶν ζῷων . . ., 10 (966de). «Ἡ χελιδὼν δτε

δών. Ἐκείνη, δταν κτίζῃ τὴν φωλεάν της, τὰ μὲν ξυλαράκια τὰ μεταφέρει μὲ τὸ στόμα, τὴν δὲ λάσπην, ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ τὴν πάρῃ μὲ τὰ πόδια, καταβρέχει εἰς τὸ ὄνδωρ τὰ ἄκρα τῶν πτερύγων της, ἐπειτα κυλίεται εἰς τὴν λεπτοτάτην σκόνην, καὶ ἔτσι κατασκευάζει τὴν λάσπην ποὺ τῆς χρειάζεται· καὶ κολλώντας σιγά - σιγά τὰ ξυλαράκια μεταξύ των ἔχοντας τὴν λάσπην σὰν κόλλαν, τρέφει μέσα εἰς τὴν φωλεάν αὐτὴν τοὺς νεοσσούς της²⁹. Καὶ ἀν κανεὶς κεντήσῃ (καὶ βγάλῃ) τοὺς ὀφθαλμούς τῶν νεοσσῶν, ἡ χελιδὼν ἔχει ἀπὸ τὴν φύσιν μίαν ιατρικὴν τέχνην, μὲ τὴν δποίαν ἐπαναφέρει εἰς τὴν ὑγείαν τοὺς ὀφθαλμούς τῶν παιδιῶν της. Αὔτὰ νὰ σὲ διδάσκουν νὰ μὴ ἐκτρέπεσαι εἰς τὸ ἔγκλημα ἐξ αἰτίας τῆς πτωχείας· καὶ ὅταν εἴσαι εἰς τὰς χειροτέρας συμφοράς, νὰ μὴ ἀπελπίζεσαι τελείως καὶ κάθεσαι ἀπρακτός καὶ ἀδρανής· ἀλλὰ νὰ καταφεύγῃς εἰς τὸν Θεόν, δ ὁποῖος, ἀφοῦ εἰς τὴν χελιδόνα χαρίζει τόσον μεγάλα πράγματα, θὰ δώσῃ πολὺ ἀνώτερα εἰς αὐτοὺς ποὺ τὸν καλοῦν εἰς βοήθειαν μὲ ίσχυρὰν κραυγὴν καὶ ἐξ ὀλης τῆς καρδίας 26 των. Ἡ ἀλκυών εἶνε πουλὶ θαλάσσιον. Αὔτῃ τὸ ἔχει ἐκ φύσεως νὰ κλωσῷ εἰς τὴν παραλίαν καὶ νὰ τοποθετῇ τὰ ἀγάρα της ἐπάνω εἰς τὴν ἀμμον· καὶ κλωσῷ εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ χειμῶνος, δταν ἡ θάλασσα κτυπιέται ἐπάνω εἰς τὴν γῆν ἀπὸ τοὺς πολλούς καὶ βιαίους ἀνέμους. Ἄλλ' ὅμως τὰς ἐπτὰ ἡμέρας ποὺ κλωσῷ ἡ ἀλκυών ἡσυχάζουν δλοι οἱ ἀνεμοί, ἡσυχάζει καὶ τὸ κῦμα τῆς θαλάσσης. Διότι ἐπτὰ μόνον ἡμέρας θέλει, διὰ νὰ βγάλῃ τοὺς νεοσσούς ἀπὸ τὸ τσόφλι. Ἐπειδὴ ὅμως χρειάζονται καὶ ἀνατροφήν, δ μεγαλόδωρος Θεὸς ἔνωκεν εἰς τὸ μικρότατον αὐτὸς ζῶον ἀλλας ἐπτὰ ἡμέρας, διὰ νὰ μεγαλώσουν οἱ νεοσσοί. Ἔτσι

εύποροίη πηλοῦ, τοῖς δυνατοῖς φέρει . . ., εἰ δὲ ἀπορία εἴη, ὡς Ἀριστοτέλης λέγει, ἔαυτὴν βρέχει καὶ ἐς κόνιν ἐμπεσοῦσαν φύρει τὰ πτερά, καὶ τοῦ πηλοῦ περιπαγέντος, ἔντεῦθεν . . . οἰκοδομίαν χειρουργεῖ» Αἰλιανός, Περὶ ζώων 3,24.

πάντες ἵσασι τοῦτο καὶ ἀλκυονίδας τὰς ἡμέρας ἐκείνας
 27 προσαγορεύουσι. ταῦτά σοι εἰς προτροπὴν τοῦ αἵτεν παρὰ
 Θεοῦ τὰ πρὸς σωτηρίαν διὰ τῆς περὶ τὰ ἄλογα τοῦ Θεοῦ
 προνοίας νενομοθέτηται. τί οὐκ ἀν γένοιτο τῶν παραδόξων
 ἐνεκεν σοῦ, διὸ καὶ εἰκόνα γέγονας τοῦ Θεοῦ, ὅπου γε ὑπὲρ
 ὅρνιθος οὗτω μικρᾶς ἡ μεγάλη καὶ φοβερὰ κατέχεται θά-
 λασσα, ἐν μέσῳ χειμῶνι γαλήνην ἄγειν ἐπιταχθεῖσα;

28 σ'. Τὴν τρυγόνα φασὶ διαζευχθεῖσάν ποτε τοῦ ὁμόζυ-
 γος, μηκέτι τὴν πρὸς ἔτερον καταδέχεσθαι κοινωνίαν, ἀλλὰ
 μένειν ἀσυνδύαστον, μνήμη τοῦ ποτὲ συζευχθέντος τὴν
 πρὸς ἔτερον κοινωνίαν ἀπαρνούμενην. ἀκονέτωσαν αἱ γυ-
 ναῖκες δπως τὸ σεμνὸν τῆς χηρείας καὶ παρὰ τοῖς ἀλόγοις,
 τοῦ ἐν ταῖς πολυγαμίαις ἀπρεποῦς προτιμότερον. ἀδικώ-
 τατος περὶ τὴν τῶν ἐκγόνων ἐκτροφὴν ὁ ἀετός. δύο γὰρ
 ἔξαγαγὼν νεοσσούς, τὸν ἔτερον αὐτῶν εἰς γῆν καταρρή-
 γνυσι ταῖς πληγαῖς τῶν πτερῶν ἀπωθούμενος· τὸν δὲ ἔτε-
 ρον μόνον ἀναλαβὼν οἰκειοῦται, διὰ τὸ τῆς τροφῆς ἐπίπονον

30. «Ἡ δὲ ἀλκυών τίκτει περὶ τροπὰς τὰς χειμερινάς. διό καὶ καλοῦνται,
 δταν εὔδιειναὶ γένωνται αἱ τροπαί, ἀλκυόνειοι ἡμέραι, ἐπτὰ μὲν πρὸ τῶν
 τροπῶν, ἐπτὰ δὲ μετὰ τὰς τροπὰς» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. Ιστ. 5,8 (542β).
 «Κυούστης δὲ ἀλκυόνος, Ισταται μὲν τὰ πελάγη, ειρήνην δὲ καὶ φιλίαν ἄγουσιν
 οἱ ἄνεμοι. κύει δὲ ἄρα χειμῶνος μεσοῦντος, καὶ δύμως ἡ τοῦ ἀέρος γαλήνη
 δίδωσιν εὔημερίαν, καὶ ἀλκυονείας τηνικάδε τῆς ὥρας ἄγομεν ἡμέρας» Αι-
 λιανός, Περὶ ζώων 1,36.

31. «Διαζευχθεῖσαν» δ. Μ. Βασίλειος δὲν ἔννοει διαζύγιον ἀλλὰ χη-
 ρείαν· ἔννοει τὴν διάζευξιν ποὺ ἐπιφέρει δ θάνατος. Αὔτο διαίνεται καὶ ἀπὸ
 τὰ παρακάτω. Αὔτο ποὺ λέγει διὰ τὴν τρυγόνα, δ Αιλιανὸς τὸ λέγει καὶ διὰ
 τὴν τρυγόνα καὶ διὰ τὴν κουροῦνταν. «Σώφρων ἔστιν ἡ τρυγών καὶ πλὴν τοῦ
 συννόμου (=συζύγου), δτῷ καὶ συνῆλθεν ἐξ ἀρχῆς, μὴ δν ποτε διμιλήσειν
 ἀσπαζομένη λέχος δθνεῖόν τε (= σύζυγον παράνομον) καὶ ἀλλότριον»
 Αιλιανός, Περὶ ζώων 10,33. «Κορῶναι ἀλλήλοις εἰσὶ πιστόταται, . . . λέ-
 γουσι δὲ . . . δτι, δν ἀποθάνῃ τὸ ἔτερον, τὸ λοιπὸν χηρεύει» Αὔτοθι 3,9.

- καὶ οἱ ναυτικοὶ τὸ ξέρουν αὐτὸ δλοὶ, καὶ ὀνομάζουν τὰς
 27 ἡμέρας ἐκείνας ἀλκυονίδας³⁰. Οἱ (φυσικοὶ) αὐτοὶ νόμοι
 ἔνομοθετήθησαν, διὰ νὰ σὲ προτρέπουν νὰ ζητῆς τὴν σωτη-
 ρίαν σου ἀπὸ τὸν Θεόν, ἀφοῦ τὸν βλέπεις πόσον προνοεῖ
 καὶ διὰ τὰ ὅλογα. Καὶ ποῖον ἀπὸ τὰ παράδοξα δὲν ἔγινε
 διὰ σὲ, ποὺ εἶσαι κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, δταν καὶ δι' ἔνα
 πουλὶ τόσον μικρὸν συγκρατῆται ἢ μεγάλη καὶ φοβερὰ
 θάλασσα, καὶ λαμβάνῃ διαταγὴν νὰ γαληνεύῃ εἰς τὸ μέσον
 τοῦ χειμῶνος;
- 28 s'. Λέγουν δτι ἡ τρυγών, ἀν ποτὲ χάσῃ τὸν σύζυγον
 καὶ χηρεύσῃ, δὲν δέχεται πλέον νὰ ὑπανδρευθῇ ἄλλον,
 ἄλλὰ μένει ἀνύπανδρος καὶ δρνεῖται νὰ ἐνωθῇ μὲ ἄλλον,
 ἐπειδὴ σέβεται τὴν μνήμην τοῦ πρώην συζύγου της³¹.
 "Ἄσ τὸ ἀκούσουν αἱ γυναῖκες, πῶς ἡ σεμνότης τῆς χηρείας
 ἀκόμη καὶ εἰς τὰ ὅλογα ζῷα θεωρεῖται προτιμοτέρα ἀπὸ
 τὴν ἀπρέπειαν τῆς πολυγαμίας³². 'Άδικώτατος ὁ ἀετὸς
 εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδιῶν τού. Διότι, ἐνῷ βγάζει
 δύο νεοσσούς, κατακρημνίζει τὸν ἔνα ἀπ' αὐτοὺς εἰς τὴν
 γῆν, ὠθώντας τὸν μὲ τὰ κτυπήματα τῶν πτερύγων· καὶ
 παίρνοντας μόνον τὸν ἄλλον τὸν δέχεται ὡς ἴδιον τοῦ·

32. «Πολυγαμίαν» ἐδῶ λέγει τὸν δεύτερον γάμον. 'Η Κ. Διαθήκη καὶ
 μάλιστα ὁ Παῦλος διδάσκουν δτι εἶνε μὲν ἡ χηρεία ἀνώτερον τοῦ δευτέρου
 γάμου (ἀφοῦ τὸν συνάψαντα δεύτερον γάμον δὲν ἐπιτρέπουν νὰ γίνῃ πρε-
 σβύτερος ἢ ἐπίσκοπος, καὶ δν εἶνε γυνὴ δὲν τὴν δέχονται ὡς διακόνισσαν),
 ἄλλὰ καθ' ἐστὸν τὸν δεύτερον γάμον τὸν θεωροῦν ἀνεπίληπτον καὶ ἀνιά-
 βλητον κατάστασιν. "Οπως ἀκριβῶς καὶ τὴν παρθενίαν διδάσκουν ὡς πολὺ³³
 ἀνωτέραν τοῦ γάμου, χωρὶς νὰ παύουν νὰ ἔχουν τὸν γάμον ὡς ἀδιάβλητον
 κατάστασιν καὶ πρέπουσαν τοῖς Χριστιανοῖς. 'Ομοίως φρονοῦν καὶ οἱ πλεῖ-
 στοι πατέρες συμμορφούμενοι πλήρως πρὸς τὴν ἀγίαν Γραφήν. 'Ο Μ. Βα-
 σίλειος, καθὼς φαίνεται καὶ ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἄλλου διέκειτο δυσμενῶς πρὸς
 τὸν δεύτερον γάμον καὶ ὠμίλει περὶ αὐτοῦ σκληρᾶς. Καὶ δὲν τὸν καταργεῖ
 μέν, ἄλλὰ τὸν δινομάζει «ἀπρέπειαν» καὶ «πολυγαμίαν» καὶ ἐπιβάλλει σο-
 βαρὰ ἐπιτίμια εἰς τοὺς συνάψαντας δεύτερον γάμον. (Βλ. καὶ 9,17 καὶ
 Ἐπιστ. 25,4).

ἀποποιούμενος δν ἐγέννησεν. ἀλλ' οὐκ ἐᾶ τοῦτον, ὡς φασι,
 διαφθαρῆναι ἡ φήνη· ἀλλ' ὑπολαβοῦσα αὐτὸν τοῖς οἰκείοις
 29 ἔαυτῆς νεοσσοῖς συνεκτρέφει. τοιοῦτοι τῶν γονέων οἱ
 ἐπὶ προφάσει πενίας ἐκτιθέμενοι τὰ νήπια, ἢ καὶ ἐν τῇ δια-
 νομῇ τοῦ κλήρου ἀνισότατοι πρὸς τὰ ἔκγονα. δίκαιον γάρ,
 ὥσπερ ἐξ ἵσου μεταδεδώκασιν ἐκάστῳ τοῦ εἶναι, οὗτοι καὶ
 τὰς πρὸς τὸ ζῆν ἀφορμὰς ἵσως αὐτοῖς καὶ διμοτίμως παρέ-
 30 χειν. μὴ μιμήσῃ τῶν γαμψωνύχων ὀρνίθων τὸ ἀπηνέσ-
 οι ἐπειδὰν ἴδωσι τὸν ἔαυτῶν νεοττοὺς κατατολμῶντας
 λοιπὸν τῆς πτήσεως, ἐκβάλλοντι τῆς καλιᾶς τύπτοντες
 τοῖς πτεροῖς καὶ ὠθοῦντες καὶ οὐδεμίαν ἐπιμέλειαν ποι-
 οῦνται πρὸς τὸ λοιπόν. ἐπαινετὸν τῆς κορώνης τὸ φιλότεκνον·
 ἢ καὶ πετομένοις ἥδη παρέπεται σιτίζοντα αὐτοὺς καὶ ἐκ-
 31 τρέφοντα μέχρι πλείστου. πολλὰ τῶν ὀρνίθων γένη οὐδὲν
 πρὸς τὴν κύησιν δεῖται τῆς τῶν ἀρρένων ἐπιπλοκῆς· ἀλλ'
 ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις ἄγονά ἔστι τὰ ὑπηρέμια, τοὺς δὲ γύπας
 φασὶν ἀσυνδυάστως τίκτειν ὡς τὰ πολλά, καὶ ταῦτα μακρο-
 βιωτάτους ὄντας· οἵς γε μέχρις ἑκατὸν ἐτῶν ὡς τὰ πολ-
 λὰ παρατείνεται ἡ ζωή. τοῦτό μοι ἔχε παρασεσημειωμένον
 ἐκ τῆς περὶ τὸν δρυιθας ἴστορίας, ἵν' ἐπειδάν ποτε ἴδης
 γελῶντάς τινας τὸ μυστήριον ἡμῶν, ὡς ἀδυνάτου ὄντος
 καὶ ἔξω τῆς φύσεως παρθένον τεκεῖν τῆς παρθενίας αὐ-
 τῆς φυλαττομένης ἀχράντου, ἐνθυμηθῆς δτι ὁ εὐδοκήσας

33. «Ἐκβάλλει δ' (δ ὀντός) αὐξανομένων τὸν ἔτερον τῶν νεοττῶν,
 ἀχθόμενος τῇ ἐδωδῆ (= διατροφῇ) . . . τὸν δ' ἐκβληθέντα δέχεται καὶ ἐκ-
 τρέφει ἡ φήνη» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. Ιστ. 6,6 (563α). πρβλ. καὶ 9,32 (618β).
 Ἡ φήνη είνε παραθαλάσσιος ὀντός· ἀλισάτεος, αίγυπτιός. Βλ. αὐτόθι 8,3
 (592β).

34. «Γῦπτα δὲ ἀρρενα οὐ φασι γίνεσθαι ποτε, ἀλλὰ θηλείας ἀπάσσας·

ἀρνεῖται αὐτὸν ποὺ ἐγέννησε, διότι χρειάζεται κόπος διὰ νὰ τὸν μεγαλώσῃ. Ἀλλά, καθὼς λέγουν, αὐτὸν ποὺ ἀπορρίπτεται δὲν τὸν ἀφήνει νὰ καταστραφῇ ἢ φήνη· τὸν περιμαζεύει καὶ τὸν μεγαλώνει μαζὶ μὲ τοὺς ίδικούς της νεοσούς³³. Τέτοιοι εἰνεὶ οἱ γονεῖς ποὺ πετάζουν τὰ βρέφη των μὲ τὴν πρόφασιν τῆς πτωχείας, ἢ καὶ αὐτοὶ ποὺ εἰς τὴν διανομὴν τῆς κληρονομίας εἰνεὶ ἀνισώτατοι πρὸς τὰ τέκνα των. Διότι τὸ δίκαιον λέγει ὅτι, ὅπως εἰς ὅλα ἔδωκαν τὴν ζωὴν ἔξισου, ἔτσι εἰς ὅλα νὰ δίνουν καὶ τὰ ἔφόδια τῆς ζωῆς ἔξισου. Μὴ μιμηθῆς τὴν σκληρότητα τῶν γαμψωνύχων ὀρνέων, ποὺ δταν ίδουν τοὺς νεοσσούς των νὰ τολμοῦν νὰ πετάξουν, τοὺς ἑκβάλλουν ἀπὸ τὴν φωλεάν, κτυπώντας αὐτοὺς καὶ σπρώχνοντάς τους μὲ τὰς πτέρυγας, καὶ δὲν τοὺς φρόντιζουν εἰς τὸ ἔξῆς καθόλου. Ἄξιέπαινος ἢ ἀγάπη τῆς κουρούνας πρὸς τὰ τέκνα της, ἀφοῦ καὶ δταν ἀκόμη δύνανται καὶ πετοῦν, τὰ ἀκολουθεῖ ταγίζοντας αὐτὰ καὶ τρέφοντάς τα μέχρι πολὺν καιρόν. Πολλὰ εἴδη τῶν πτηνῶν δὲν χρειάζονται καθόλου τὴν συνουσίαν τῶν ἀρσενικῶν διὰ νὰ ἐγγαστρωθοῦν. Καὶ ἐνῷ εἰς τὰ ὅλα (πτηνά) τὰ μὴ σπερματισμένα αὔγα εἰνε ἄγονα, οἱ γύπεις, καθὼς λέγουν, γεννοῦν (αὔγα γόνιμα) ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χωρὶς συνουσίαν, καὶ τοῦτο ἐνῷ εἰνε πολὺ μακρόβιοι. Διότι συνήθωσε ἡ ζωὴ των παρατείνεται μέχρι ἐκατὸν ἑτῶν³⁴. Αύτὸς σημείωσέ το ίδιαιτέρως ὅπ' ὅσα ἤκουσες περὶ τῶν πτηνῶν, ὥστε, δὴ ποτὲ ίδῆς μερικούς νὰ εἰρωνεύωνται τὸ μυστήριον τῆς πίστεώς μας καὶ νὰ λέγουν ὅτι εἰνε ἀδύνατον καὶ ἀφύσικον νὰ γεννήσῃ παρθένος, καὶ ἡ παρθενία της νὰ φυλαχθῇ ἀνέγγιχτος, νὰ σκεφθῆς ὅτι αὐτὸς ποὺ ηύδοκησε νὰ σώσῃ τοὺς πιστεύοντας μὲ τὴν μω-

ὅπερ ἐπιστάμενα τὰ ζῷα καὶ ἐρημίαν τέκνων δεδιότα, ἐς ἐπιγονὴν τοιαῦτα δρᾶ. ἀντίπρωροι τῷ νότῳ πέτονται· εἰ δὲ μὴ εἶη νότος, τῷ εὔρῳ κεχήνασι καὶ τὸ πνεῦμα ἐσρέον πληροῖ αὐτάς, καὶ κύουσι τριῶν ἑτῶν..., γῦπτας δὲ μὴ ὡδὲ τίκτειν πέπυσμαι, νεοττούς δὲ ὡδίνειν» Αἰλιανός, Περὶ ζῷων 2,46.

ἐν τῇ μωρίᾳ τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας μυρίας ἐκ τῆς φύσεως ἀφορμὰς πρὸς τὴν πίστιν τῶν παραδόξων προλαβὼν κατεβάλετο.

32 ζ'. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχᾶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. ἐπὶ μὲν τῆς γῆς ἐκελεύσθη πέτασθαι, διὰ τὸ πᾶσι τὴν τροφὴν ἀπὸ τῆς γῆς ὑπάρχειν, κατὰ δὲ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, ὡς προλαβόντες ἀποδεδώκαμεν, οὐρανοῦ ἐνταῦθα παρὰ τὸ ὄρασθαι τοῦ ἀέρος προσειρημένου· στερεώματος δέ, διὰ τὸ πυκνότερόν πως εἶναι συγκρίσει τοῦ αἰθερίου σώματος καὶ μᾶλλον πεπιλημένον ταῖς κάτωθεν ἀναφοραῖς τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν ἀέρα. ἔχεις οὖν οὐρανὸν διακεκοσμημένον, γῆν κεκαλλωπισμένην, θάλασσαν εὐθηνούμενην τοῖς οἰκείοις γεννήμασιν, ἀέρα πλήρη τῶν διπταμένων αὐτὸν ὀρνίθων. πάντα προστάγματι Θεοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραχθέντα καὶ δσα δ λόγος παρῆκε νῦν, τὴν ἐπὶ πλεῖον ἐν τούτοις διατριβὴν ἐκκλίνων, ὡς δὴ μὴ δόξῃ ὑπερεκπίπτειν τοῦ μέτρου, κατὰ σεαυτὸν συλλογισάμενος, δ γε φιλόπονος, τὴν ἐν ἅπασι τοῦ Θεοῦ σοφίαν καταμανθάνων, μὴ λήξῃς ποτὲ τοῦ θαύματος μῆδὲ τοῦ διὰ πάσης τῆς κτίσεως δοξάζειν τὸν ποιητήν. ἔχεις ἐν τῷ σκότει τὰ νυκτερόβια γένη τῶν ὀρνίθων· ἐν τῷ φωτὶ τὰ ἡμερόφοιτα. νυκτερίδες μὲν γὰρ καὶ γλαῦκες καὶ νυκτοκόρακες τῶν νυκτινόμων εἰσὶν. ὥστε σοὶ ποτε ἐν καιρῷ μὴ παρόντος τοῦ ὑπνου ἐξαρκεῖν καὶ τὴν ἐν τούτοις διατριβὴν καὶ τὴν τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς ἰδιωμάτων ἐξέτασιν πρὸς δοξολογίαν τοῦ ποιητοῦ. πῶς ἀγρυπνον ἡ ἀηδῶν, δταν ἐπωάζῃ, διὰ πά-

35. Τὸ αὐτὸ λέγει διὰ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐν 3,38.

ρίαν τοῦ κηρύγματος, προληπτικῶς ἐδημιούργησεν ἀπείρους φυσικάς ἀποδείξεις ποὺ ἐνισχύουν τὴν πίστιν εἰς τὰ παράδοξα.

- 32 ζ'. «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ». Διετάχθησαν νὰ πετοῦν «ἐπὶ τῆς γῆς» μὲν, διότι ὅλα τρέφονται ἀπὸ τὴν γῆν, «κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ» δέ, δπως ἐδιάβασα πρὸ δλίγου· καὶ ἐπωνομάσθη ἐδῶ «οὐρανὸς» μὲν ἀπὸ τὸ «ὅρασθαι» τοῦ ἀέρος³⁵, «στερέωμα» δὲ διότι δὲ οὐπεράνω τῶν κεφαλῶν μᾶς ἀήρ εἴνε κάπως πυκνότερος ἐν συγκρίσει μὲ τὸ σῶμα τοῦ αἰθέρος καὶ περισσότερον συμπεπηγμένος διὰ τὰς ἐκ τῶν κάτω ἀναθυμιάσεις. Ἐχεις λοιπὸν οὐρανὸν διακοσμημένον, γῆν καλλωπισμένην, θάλασσαν κατεστολισμένην μ' αὐτὰ ποὺ ἔχεις, ἀέρα γεμάτον ἀπὸ τὰ πουλιά ποὺ τὸν διασχίζουν. Σὺ λοιπὸν δὲ φιλόπονος, ἀφοῦ σκεφθῆς ὅτι μὲ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ἡλθαν ἐκ τοῦ μηδενὸς εἰς τὴν ὑπαρξιν τὰ πάντα, καὶ δσα παρέλειψα εἰς τὸν λόγον μου τώρα, ἀποφεύγοντας νὰ ἐνδιατρίψω εἰς αὐτὰ περισσότερον, διὰ νὰ μὴ νομισθῇ ὅτι ἔβγηκα πολὺ ἀπὸ τὰ δρια, μελετώντας τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ ποὺ φαίνεται μέσα εἰς δλα, μὴ παύστης ποτὲ νὰ θαυμάζῃς καὶ νὰ δοξάζῃς τὸν δημιουργὸν διὰ μέσου ὅλης τῆς κτίσεως. Ἐχεις εἰς τὸ σκότος τὰ νυκτόβια εἶδη τῶν πτηνῶν· εἰς τὸ φῶς τὰ ἡμερόβια³⁶. Αἱ μὲν νυκτερίδες καὶ αἱ κουκουβάγιες καὶ οἱ νυκτοκόρακες ἀνήκουν εἰς τὰ νυκτόβια. «Ωστε ἀν ποτὲ σοῦ συμβῇ νὰ μὴ ἔχῃς ὑπνον, σοῦ ἀρκεῖ ἡ μελέτη αὐτῶν καὶ ἡ ἔξετασις τῶν ἴδιωμάτων ποὺ ἔχουν, διὰ νὰ δοξολογήσης τὸν δημιουργόν. Πῶς ἡ ἀηδῶν, ὅταν κλωσῷ τὰ αὔγα της, ἀγρυπνος ὀλην τὴν νύκτα δὲν σταματᾷ τὴν μελωδίαν. Πῶς ἡ νυκτερὶς εἴνε

36. «Τὰ νυκτερόβια». «Καὶ τὰ μὲν νυκτερόβια, οἷον γλαύξ, νυκτερίς· τὰ δὲ ἐν τῷ φωτὶ ζῆ» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. Ιστ. 1,1 (488α).

σης νυκτὸς τῆς μελωδίας μὴ ἀπολήγουσα. πῶς τετράπονν
 τὸ αὐτὸν καὶ πτηνὸν ἡ νυκτερίς. πῶς μόνη τῶν δρυίθων ὁδοῦ-
 σι κέχρηται, καὶ ζωγονεῖ μὲν ὡς τὰ τετράποδα, ἐπιπολά-
 ζει δὲ τῷ ἀέρι, οὐχὶ πτερῷ κουφιζομένη ἀλλ' ὑμένι τινὶ
 δερματίνῳ. πῶς μέντοι καὶ τοῦτο ἔχει τὸ φιλάλληλον ἐν τῇ
 φύσει, καὶ ὥσπερ δρυμαθός ἀλλήλων αἱ νυκτερίδες ἔχονται
 καὶ μία τῆς μᾶς ἡρτηνται· δπερ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων
 οὐ ὁρδιον κατορθωθῆναι, τὸ γὰρ ἀπεσχισμένον καὶ ἴδιά-
 ζον τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἡνωμένου τοῖς πολλοῖς προτιμό-
 35 τερον. πῶς ἐοίκασι τοῖς δύμμασι τῆς γλαικὸς οἱ περὶ τὴν
 ματαίαν σοφίαν ἐσχολακότες. καὶ γὰρ ἐκείνης ἡ ὅψις νυ-
 κτὸς μὲν ἔρρωται, ἡλίου δὲ λάμψαντος ἀμαυροῦται. καὶ τού-
 των μὲν ἡ διάνοια δξυτάτη μέν ἔστι πρὸς τὴν τῆς ματαιό-
 τητος θεωρίαν, πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς κατάνθησιν
 ἐξημαύρωται. ἐν ἡμέρᾳ δέ σοι καὶ πάνυ ὁρδιον πανταχό-
 θεν συνάγειν τὸ θαῦμα τοῦ κτίσαντος. πῶς μὲν ἐπ' ἔργα σε
 διεγείρει ὁ σύνοικος δρυς, δξείᾳ τῇ φωνῇ ἐμβοῶν καὶ κατα-
 μηνύων πόρρωθεν ἔτι τὸν ἥλιον προσελαύνοντα, ὁδοιπόροις
 36 συνδιωρθοίζων, γεωργοὺς δὲ ἐξάγων πρὸς ἀμητόν. πῶς
 ἄγρουπνον τὸ τῶν χηρῶν γένος καὶ πρὸς τὴν τῶν λανθανόν-
 των αἰσθησιν δξύτατον, οἱ γέ ποτε καὶ τὴν βασιλίδα πό-
 λιν περιεσώσαντο, πολεμίους τινὰς ὑπὸ γῆς δι' ὑπονόμων
 ἀφανῶν ἥδη μέλλοντας τὴν ἄκραν τῆς Ῥώμης καταλαμβά-

37. Πρβλ. 1,15.

38. Οἱ Διόδωρος Σικελιώτης (Βιβλιοθ. Ἰστορ. 14, 116,6), Τίτος Λίβιος (Ab urbe condita 5, 47, 2 - 4), καὶ Αἴλιανδρος (Περὶ ζῷων 12,33) διηγοῦνται τὸ ἔξῆς Ἰστορικὸν ἐπεισόδιον. "Οταν τῷ 390 π.Χ. οἱ Κελτοὶ ἢ Γολάται ἐπολιόρκουν τὴν Ῥώμην, οἱ Ῥωμαῖοι, καίτοι ὑποφέροντες ἀπὸ ἐσχάτην πειναν, ἐσεβάσθησαν καὶ δὲν ἐφαγον τὰς ἱερᾶς χῆνας τῆς Ἡρας ποὺ ἐτρέ-
 φοντο εἰς τὸ Καπιτώλιον, δικρόπολιν τῆς Ῥώμης καὶ ναὸν τοῦ Διός. Διὰ τοῦ-

συνάμα καὶ τετράποδον καὶ πτηνόν. Πῶς εἰνε ἡ μόνη ἀπὸ τὰ πτηνὰ ποὺ ἔχει δδόντας, καὶ γεννᾷ μὲν ζωντανὰ ὅπως τὰ τετράποδα, πετῷ δὲ εἰς τὸν ἄέρα ὅχι μὲ πτερὸν ἀλλὰ μὲ ἐνα δερμάτινον ὑμένα. Πῶς μάλιστα καὶ αὐτὸ τὸ ζῷον ἔχει εἰς τὴν φύσιν του τὴν φιλαλληλίαν, καὶ αἱ νυκτερίδες κρατοῦνται ἡ μία ἀπὸ τὴν ἀλλην σὰν δρμαθός, καὶ ἡ μία κρέμεται ἀπὸ τὴν ἀλην· ἐνα πρᾶγμα ποὺ ἡμεῖς οἱ ἀνθρώποι δὲν εἶνε εὔκολον νὰ τὸ κατορθώσωμεν. Διότι οἱ περισσότεροι προτιμοῦν τὴν ἀπόσχισιν καὶ τὴν Ἰδιορρυθμίαν,

35 παρὰ τὴν κοινωνικότητα καὶ τὴν ἔνωσιν. Πῶς αὐτοὶ ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ματαίαν σοφίαν δμοιάζουν μὲ τὰ μάτια τῆς κουκουβάγιας. Διότι καὶ ἐκείνης ἡ ὁρασις τὴν μὲν νύκτα δυναμώνει, δταν δὲ λάμψῃ ὁ ἥλιος, θολώνει. Καὶ αὐτῶν λοιπὸν ἡ διάνοια εἶνε μὲν δξιτάτη, δταν πρόκηται διὰ τὴν θεωρίαν τῆς ματαιότητος, εἶνε δμως τελείως θολή, δταν πρόκηται διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ἀληθινοῦ φωτός³⁷. Κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν σοῦ εἶνε καὶ πολὺ εὔκολον ἀπὸ παντοῦ ν' αὐξάνης τὸν θαυμασμόν σου πρὸς τὸν δημιουργόν. Πῶς μὲν διὰ τὴν ἐργασίαν σου σὲ σηκώνει δ συγκάτοικος ἀλέκτωρ, λαλώντας μὲ δξεῖσαν τὴν φωνὴν καὶ ἀναγγέλλοντας δτι πλησιάζει ὁ ἥλιος, δταν αὐτὸς εύρισκεται ἀκόμη μακριά· σηκώνεται πολὺ πρωὶ μαζὶ μὲ τοὺς δδοιπόρους, καὶ βγάζει τοὺς γεωργοὺς νὰ πᾶν νὰ

36 θερίσουν. Πῶς τὸ γένος τῶν χηνῶν εἶνε ἔγρυπνον καὶ πολὺ ἔξυπνον εἰς τὸ νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰ κρυπτά, ἀφοῦ κάποτε ἔσωσαν καὶ τὴν πρωτεύουσαν, διότι κατεμήνυσαν δτι μερικοὶ ἔχθροι πρόκειται νὰ καταλάβουν τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ρώμης διὰ μέσου ἀφανῶν καὶ ὑπογείων ὑπονόμων³⁸. Εἰς ποιὸν εἶδος τῶν πτηνῶν δὲν ἔμφανίζει ἡ φύσις

το καὶ ἡ "Ἡρα τοὺς «ἔβράβευσεν»· δταν οἱ Κελτοὶ κατώρθωσαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ Καπιτώλιον νύκτα, ἔπεσαν ἐπάνω εἰς τὰς χῆνας καὶ τὰς ἐτρόμαξαν· αἱ χῆνες μὲ τὰς φωνάς των ἔξυπνησαν τοὺς φρουρούς, καὶ οἱ φρουροὶ κατώρθωσαν νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Κελτοὺς ἐγκαίρως. Τοῦτο συνέβη ἐπὶ Μάρκου Μανλίου.

νειν καταμηνύσαντες. ἐν ποίῳ γένει τῶν δρνίθων οὐκ ἵδιόν τι θαῦμα ἡ φύσις δείκνυσι; τίς δ τοῖς γυψὶ προαπαγγέλλων τῶν ἀνθρώπων τὸν θάνατον, δταν κατ' ἀλλήλων ἐπιστρατεύσωσιν; ἴδοις γὰρ ἀν μυρίας ἀγέλας γυπῶν τοῖς στρατοπέδοις παρεπομένας, ἐκ τῆς τῶν δπλῶν παρασκευῆς τεκμαιρομένων τὴν ἔκβασιν. τοῦτο δὲ οὐ μακράν ἐστι λογισμῶν ἀνθρωπίνων. πῶς σοι τὰς φοβερὰς ἐπιστρατιὰς τῆς ἀκρίδος διηγήσομαι, ἢ υφ' ἐνὶ συνθήματι πᾶσα ἀρθεῖσα καὶ στρατοπεδευσαμένη κατὰ τὸ πλάτος τῆς χώρας, οὐ πρότερον ἀπττεται τῶν καρπῶν, πρὶν ἐνδοθῆναι αὐτῇ τὸ θεῖον πρόσταγμα; πῶς ἡ σελευκὶς ἐφέπεται ἵαμα τῆς πληγῆς, ἀπέραντον ἔχονσα τοῦ ἐσθίειν τὴν δίναμιν, τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ἀκόρεστον αὐτῆς τὴν φύσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων κατασκευάσαντος; τίς δ τρόπος τῆς μελωδίας τοῦ τέττιγος; καὶ πῶς ἐν τῇ μεσημβρίᾳ ἑαυτῶν εἰσιν ὡδικώτεροι, τῇ δλῇ τοῦ ἀέρος, ἢν ἐν τῇ διαστολῇ ποιοῦνται τοῦ θώρακος, ἐκδιδομένου τοῦ φθόγγου; ἀλλὰ γὰρ ἔοικα πλεῖον ἀπολείπεσθαι τῷ λόγῳ τοῦ θαύματος τῶν πτηνῶν, ἢ εἰ τοῖς ποσὶν αὐτῶν ἐπειρώμην ἐφικνεῖσθαι τοῦ τάχους. δταν ἴδης τὰ ἔντομα λεγόμενα τῶν πτηνῶν, οἷον μελίσσας καὶ σφῆκας (οὗτω γὰρ αὐτὰ προσειρήκασι διὰ τὸ πανταχόθεν ἐντομάς τινας φαίνειν), ἐνθυμοῦ δτι τούτοις ἀναπνοὴ οὐκ ἐστιν οὐδὲ πνεύμων, ἀλλ' δλα δι' δλων τρέφεται τῷ ἀέρι. διόπερ καὶ ἐλαίῳ καταβραχέντα φθείρεται, τῶν πόρων ἀποφραγέντων δξονς δὲ εὐθὺς ἐπιβληθέντος πάλιν ἀναβιώσκεται, τῶν διεξόδων ἀγοιγομένων. οὐδὲν περιττότερον

39. «Γὺψ νεκρῷ πολέμιος. ἐσθίει γοῦν ἐμπεσὼν ὡς ἔχθρὸν καὶ φυλάσσει (= περιμένει) τεθνηξόμενον. καὶ μέντοι καὶ ταῖς ἐκδήμοις στρατιαῖς ἔπονται γῦπτες, καὶ μάλα γε μανικῶς, δτι ἐς πόλεμον χωροῦσιν εἰδότες καὶ

καὶ ἔνα ἴδιαίτερον θαῦμα; Ποῖος προαναγγέλλει τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων εἰς τοὺς γύπτας, ὅταν οἱ ἀνθρωποι ἐκστρατεύουσιν ἐναντίον ἀλλήλων; Διότι εἰνε δυνατόν νὰ Ἰδῆς ἀναρίθμητα σμήνη γυπτῶν ν' ἀκολουθοῦν τὰ στρατόπεδα, καὶ ἀπὸ τὴν ἐτοιμασίαν τῶν δπλων νὰ συμπεραινουν τί πρόκειται νὰ συμβῇ. Αὔτὸ μάλιστα δὲν ἀπέχει καθόλου ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον λογικόν³⁹. Πῶς νὰ σοῦ διηγηθῶ τὰς φοβερὰς ἐπιδρομὰς τῆς ἀκρίδος, ἢ ὅποια σηκώνεται ὅλη μὲν ἔνα σύνθημα καὶ, ἀφοῦ στρατοπεδεύσῃ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ κάμπου, δὲν πειράζει τοὺς καρπούς, πρὶν νὰ τῆς δοθῇ τὸ θεῖον πρόσταγμα; Πῶς ἡ σελευκὶς⁴⁰ ἀκολουθεῖ (τὰς ἀκρίδας) σὰν θεραπεία τῆς μάστιγος καὶ ἔχει ἀπεριόριστον τὴν δυνατότητα νὰ τρώγῃ, διότι ὁ φιλάνθρωπος Θεός κατεσκεύασε τὴν φύσιν τῆς ἀκόρεστον διὰ τὸ καλὸν τῶν ἀνθρώπων; Μὲ ποῖον τρόπον μελῶδει ὁ τζίτζικας; καὶ πῶς ἡ μελῶδία των αὐξάνει τὴν μεσημβρίαν, καθὼς ἡ μουσικὴ των παράγεται μὲ τὸ ρύθμημα τοῦ ἀέρος ποὺ δημιουργοῦν μὲ τὴν διαστολὴν τοῦ θώρακος;

38 Ἀλλὰ βέβαια εἶνε φανερόν, ὅτι μὲ τὸν λόγον μου ὑστερῶ εἰς τὸ νὰ ἐκφράσω τὰ θαυμάσια τῶν πτηνῶν πολὺ περισσότερον, ἀπὸ ὅσον θὰ ὑστεροῦσα ἀν εἴχα πόδια σὰν τὰ πόδια των καὶ ἐπροσπαθοῦσα νὰ τὰ φθάσω εἰς τὴν ταχύτητα. Ὁταν Ἰδῆς τὰ πτηνὰ ποὺ λέγονται ἔντομα, π.χ. τὰς μελίσσας καὶ τὰς σφῆκας (τὰ ἐπωνόμασαν ἔντομα, διότι ἀπὸ παντοῦ ἔχουν ἔντομάς), σκέψου, ὅτι αὐτὰ δὲν ἔχουν ἀναπνοήν, οὔτε πνεύμονα, ἀλλὰ ρουφοῦν τὸν ἀέρα μὲ δλον τὸ σῶμα των ἀπ' δλα τὰ σημεῖα. Διὰ τοῦτο καὶ ἀν κατατρεχθοῦν μὲ ἔλαιον, ψωφοῦν, διότι ἀποφράσσονται οἱ πόροι· ἀν δμως τοὺς περιχύσῃ κανεὶς μὲ ξίδι, ζωντανεύουν πάλιν, διότι οἱ πόροι ἀνοίγουν. Ὁ Θεός μας οὔτε ἐδημιούρ-

ὅτι μάχη πᾶσα ἐργάζεται νεκρούς καὶ τοῦτο ἐγνωκότες» ΑΙΓΑΙΑΝΟΣ, Περὶ ζῷων 1,46.

40. «Σελευκὶς» πτηνὸν ποὺ τρώγει τὰς ἀκρίδας.

τῆς χρείας οὕτε μήν ἐλλεῖπόν τινι τῶν ἀναγκαίων ὁ Θεὸς
 39 ήμῶν ἔκτισε. πάλιν τὰ φίλυδρα τῶν ζώων καταμαθών,
 ἐτέρᾳν ἐν αὐτοῖς κατασκευὴν εὑρήσεις· πόδας οὕτε διεσχι-
 σμένους ως τοὺς τῆς κορώνης, οὕτε ἀγκύλους ως τοὺς τῶν
 σαρκοφάγων, ἀλλὰ πλατεῖς καὶ ύμενώδεις, ἵνα ὁρδίως ἐπι-
 νήχωνται τῷ ὅδατι, οἰονεὶ κώπαις τισὶ τοῖς τῶν ποδῶν
 ύμέσι τὸ ὑγρὸν διωθούμενοι. ἐὰν δὲ καταμάθῃς, δπως εἰς
 βάθος δικύνος καθιεὶς τὸν αὐχένα, κάτωθεν ἔαντῷ τὴν τρο-
 φὴν ἀναφέρει, τότε εὑρήσεις τὴν σοφίαν τοῦ κτίσαντος,
 διὰ τοῦτο μακρότερον τῶν ποδῶν τὸν αὐχένα προσέθη-
 κεν, ἵνα ὥσπερ τινὰ δρυμίαν κατάγων τὴν ἐν τῷ βάθει κε-
 κρυμμένην τροφὴν ἐκπορίζηται.

40 η'. Ἀπλῶς ἀναγινωσκόμενα τὰ δῆματα τῆς Γραφῆς,
 συλλαβαὶ τινες εἰσὶ μικραί· Ἐξαγαγέτω τὰ ὅδατα πετεινὰ
 πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ· ἐρευ-
 νωμένης δὲ τῆς ἐν τοῖς δήμαις διανοίας, τότε ἐκφαντεῖται
 τὸ μέγα θαῦμα τῆς σοφίας τοῦ κτίσαντος. πόσας προείδετο
 διαφορὰς πτηνῶν; πῶς αὐτὰ κατὰ γένος διέστησεν ἀπ'
 ἀλλήλων; πῶς ἔκαστον κεχωρισμένοις ἔχαρακτήρισεν ἰδιώ-
 μασιν; ἐπιλείπει με νή ήμέρα τὰ ἐναέρια ύμεν θαύματα δι-
 ηγούμενον. καλεῖ ήμᾶς ή χέρσος πρὸς τὴν τῶν θηρίων καὶ
 ἐρπετῶν καὶ βοσκημάτων ἐπίδειξιν, ἐτοίμως ἔχουσα διό-
 τιμα τοῖς φυτοῖς καὶ τῷ πλωτῷ γένει καὶ τοῖς πτηνοῖς
 41 πᾶσιν ἀντεπιδείξασθαι. Ἐξαγαγέτω ή γῆ ψυχὴν ζῶσαν κτη-
 νῶν καὶ θηρίων καὶ ἐρπετῶν κατὰ γένος. τί φατε οἱ ἀπιστοῦν-
 τες τῷ Παύλῳ περὶ τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἀλλοιώσεως,
 ὁρῶντες πολλὰ τῶν ἀερίων τὰς μορφὰς μεταβάλλοντα;
 δποῖα καὶ περὶ τοῦ Ἰνδικοῦ σκώληκος ἴστορεῖται τοῦ κε-
 ρασφύρον· δις εἰς κάμπην τὰ πρῶτα μεταβάλών, εἴτα προ-
 ιῶν βομβυλίδις γίνεται, καὶ οὐδὲ ἐπὶ ταύτης ἴσταται τῆς
 μορφῆς, ἀλλὰ χαύνοις καὶ πλατέσι πετάλοις ύποπτεροῦ-
 ται. δταν οὖν καθέξησθε τὴν τούτων ἐργασίαν ἀναπηνιζό-
 μενα; αἱ γυναικες, τὰ νήματα λέγω ἀ πέμπονσιν ύμεν οἱ

γησε τίποτε περισσότερον ἀπ' δι, τι χρειάζεται, οὔτε παρέλειψε νὰ δημιουργήσῃ κάτι τὸ ἀναγκαῖον. Ἐπίστης δὲ παρατηρήσῃς τὰ ὑδροχαρῆ ζῷα, θὰ εὑρης δὲ ἔχουν διαφορετικὴν κατασκευήν. Πόδια οὔτε σχιστὰ σὰν τῆς κουρούνας, οὔτε ἀγκυλωτὰ σὰν τῶν σαρκοφάγων· ἀλλὰ πλατιὰ καὶ μεμβρανωτά, διὰ νὰ κολυμβοῦν εὐκόλως εἰς τὸ ὕδωρ, σπρώχνοντας τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον μὲ τὰς μεμβράνας τῶν ποδιῶν σὰν μὲ κουπιά. Καὶ δὲ παρατηρήσῃς πῶς ὁ κύκνος βυθίζει τὸν λαιμὸν βαθιὰ καὶ ἀνεβάζει τὴν τροφήν του ἀπὸ κάτω, τότε θὰ εὑρης δὲ ἡ σοφία τοῦ δημιουργοῦ διὰ τοῦτο ἔκανε τὸν λαιμὸν μακρύτερον ἀπὸ τὰ πόδια, διὰ νὰ τὸν κατεβάζῃ σὰν πετονιάν καὶ νὰ συλλαμβάνῃ τὴν τροφὴν ποὺ εἶνε κρυμμένη εἰς τὸ βάθος.

40 Τὴν λόγια τῆς Γραφῆς, δταν διαβάζωνται ἀπλῶς, εἶνε κάτι μικραὶ φράσεις: «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ»· δταν ὅμως ἐρευνηθῇ τὸ νόημα τῶν λόγων, τότε ἀποκαλύπτεται τὸ μέγα θαῦμα τῆς σοφίας τοῦ δημιουργοῦ. Πόσας ποικιλίας πτηνῶν προέβλεψε; πῶς τὰ διέκρινε μεταξύ των κατὰ εἶδος; πῶς ἔβαλεν εἰς τὸ καθένα χωριστὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα; Δὲν μοῦ φθάνει ἡ ἡμέρα νὰ σᾶς διηγοῦμαι τὰ ἐναέρια θαύματα. Μᾶς καλεῖ ἡ χέρσος νὰ μᾶς ἐπιδείξῃ τὰ θηρία καὶ τὰ ἐρπετὰ καὶ τὰ βοσκήματα, καὶ εἶνε ἐτοιμός νὰ μᾶς παρουσιάσῃ καὶ αὐτὴ πράγματα ἰσάξια μὲ τὰ φυτὰ καὶ μὲ τὸ γένος τῶν πλωτῶν καὶ μὲ ὅλα τὰ πτηνά. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κτηνῶν καὶ θηρίων καὶ ἐρπετῶν κατὰ γένος» (Γέν. 1,24). Τί λέγετε σεῖς ποὺ δὲν πιστεύετε εἰς τὸν Παῦλον, δταν λέγῃ διὰ τὴν ἀλλοίωσιν τῆς ἀναστάσεως, καθ' ἣν στιγμὴν βλέπετε δὲ πολλὰ ἐναέρια ἀλλάσσουν τὰς μορφάς; Σὰν αὐτὰ ποὺ διηγοῦνται καὶ διὰ τὸν ἴνδικὸν σκώληκα ποὺ ἔχει κέρατα· αὐτὸς πρῶτα γίνεται κάμπη, ἐπειτα προχωρεῖ καὶ γίνεται χρυσαλλίς, καὶ οὔτε εἰς αὐτὴν τὴν μορφὴν σταματᾷ, ἀλλὰ βγάζει μαλακὰ καὶ πλατιὰ πτερά. Οταν λοιπὸν σεῖς αἱ

41 τὰ πτηνά. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κτηνῶν καὶ θηρίων καὶ ἐρπετῶν κατὰ γένος» (Γέν. 1,24). Τί λέγετε σεῖς ποὺ δὲν πιστεύετε εἰς τὸν Παῦλον, δταν λέγῃ διὰ τὴν ἀλλοίωσιν τῆς ἀναστάσεως, καθ' ἣν στιγμὴν βλέπετε δὲ πολλὰ ἐναέρια ἀλλάσσουν τὰς μορφάς; Σὰν αὐτὰ ποὺ διηγοῦνται καὶ διὰ τὸν ἴνδικὸν σκώληκα ποὺ ἔχει κέρατα· αὐτὸς πρῶτα γίνεται κάμπη, ἐπειτα προχωρεῖ καὶ γίνεται χρυσαλλίς, καὶ οὔτε εἰς αὐτὴν τὴν μορφὴν σταματᾷ, ἀλλὰ βγάζει μαλακὰ καὶ πλατιὰ πτερά. Οταν λοιπὸν σεῖς αἱ

Σῆρες πρὸς τὴν τῶν μαλακῶν ἐνδυμάτων κατασκευήν, μεμνημέναι τῆς κατὰ τὸ ζῷον τοῦτο μεταβολῆς, ἐναργῆ λαμβάνετε τῆς ἀναστάσεως ἔννοιαν καὶ μὴ ἀπιστεῖτε τῇ ἀλλαγῇ,
 42 ἦν Παῦλος ἀπασι κατεπαγγέλλεται. ἀλλὰ γὰρ αἰσθάνομαι τοῦ λόγου τὴν συμμετρίαν ἐκβαίνοντος. δταν μὲν οὖν ἀπίδω πρὸς τὸ πλῆθος τῶν εἰρημένων, ἔξω ἐμαντὸν δρῶ τοῦ μέτρου φερόμενον· δταν δὲ πάλιν πρὸς τὸ ποικίλον τῆς ἐν τοῖς δημιουργήμασι σοφίας ἀποβλέψω, οὐδὲ ἡρχθαι νομίζω τῆς διηγήσεως. ἂμα δὲ καὶ τὸ παρακατέχειν ὑμᾶς ἐπὶ πλεῖον οὐκ ἄχρηστον. τί γὰρ ἀν τις καὶ ποιοῖ τὸν μέχρι τῆς ἐσπέρας χρόνον; οὐκ ἐπείγουσιν ὑμᾶς οἱ ἐστιάτορες· οὐκ ἀναμένει ὑμᾶς τὰ συμπόσια. δθεν, εἰ δοκεῖ, τῇ σωματικῇ νηστείᾳ
 43 εἰς τὴν τῶν ψυχῶν εὐφροσύνην ἀποχρησώμεθα. πολλάκις ὑπηρετήσας τῇ σαρκὶ πρὸς ἀπόλαυσιν, σήμερον τῇ διακονίᾳ παράμεινον τῆς ψυχῆς. Κατατρύφησον τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. εἰ φιλόπλουτος εἰ, ἔχεις πλοῦτον πνευματικόν, Τὰ κρίματα Κυρίου τὰ ἀληθινά, τὰ δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτό, τὰ ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον πολύν. εἰ ἀπολαυστικὸς καὶ φιλήδονος, ἔχεις τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ τῷ τὴν πνευματικὴν αἰσθησιν
 44 ἐρρωμένῳ γλυκύτερα ὅντα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρόν. ἐὰν ὑμᾶς

41. «Ἐκ δέ τίνος σκώληκος μεγάλου, δς ἔχει οίον κέρατα καὶ διαφέρει τῶν ἄλλων, γίνεται πρῶτον μέν, μεταβαλόντος τοῦ σκώληκος, κάμπη, ἔπειτα βομβυλίος, ἐκ δὲ τούτου νεκύδαλος . . ., ἐκ δὲ τούτου τοῦ ζῶου καὶ τὰ βομβύκια ἀναλύουσι τῶν γυναικῶν τινες ἀποπηνιζόμεναι, κατπείτα ύφαίνουσιν» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. Ιστ. 5,19 (551β). Βλέπε καὶ Ambrosius, Ηεχαëμερον 5, 23, 77 (PL 4, 252b), δπου σχεδόν μεταφράζει τὸν Μ. Βασίλειον.

42. «Σῆρες» οἱ κίτρινοι Ἀσιάται· Ἰάπωνες, Μογγόλοι, Κινέζοι. Αύτοὶ ἐπρομήθευον τότε τὴν μέταξαν εἰς τὸ Βυζάντιον. Μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐστάλησαν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα μοναχοί, οἱ δποῖοι, ἀφοῦ ἐξεπατειδεύθησαν εἰς

- γυναῖκες κάθεσθε καὶ κουβαριάζετε τὸ ἔργον αὐτῶν⁴¹, δηλαδὴ τὰ νήματα ποὺ προμηθεύεσθε ἀπὸ τοὺς Σῆρας⁴², διὰ νὰ κατασκευάσετε τὰ μαλακὰ ἐνδύματα, νὰ ἐνθυμῆσθε πῶς μεταβάλλεται τὸ ζῶον αὐτὸ καὶ νὰ λαμβάνετε σαφῆ Ιδέαν τῆς ἀναστάσεως, καὶ νὰ μὴ ἀπιστῆτε εἰς τὴν ἀλλαγὴν ποὺ μετὰ βεβαιότητος ὑπόσχεται εἰς ὅλους δὲ Παῦλος. 'Αλλὰ καταλαβαίνω ὅτι βγαίνω ἔξω ἀπὸ τὸ κανονικὸν μάκρος τοῦ λόγου. "Οταν μὲν ίδω πρὸς τὸ πλήθος τῶν λεχθέντων, βλέπω τὸν ἑαυτόν μου νὰ τρέχῃ ἔξω ἀπὸ τὸ κανονικὸν μῆκος, ὅταν ὅμως γυρίσω καὶ ίδω τὴν πολυπλοκότητα τῆς σοφίας ποὺ ἐγκρύπτεται εἰς τὰ δημιουργήματα, νομίζω ὅτι ἀκόμη δὲν ἥρχισα τὴν διήγησιν. 'Αλλ' ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ τὸ νὰ σᾶς κρατήσω περισσότερον δὲν εἶναι ἄχρηστον. Διότι τί ἔχετε νὰ κάνετε κατὰ τὴν ὥραν ποὺ μᾶς μένει μέχρι τὸ βράδυ; Δὲν σᾶς βιάζουν αὐτοὶ ποὺ καλοῦν εἰς τὰ τραπέζια· δὲν σᾶς περιμένουν τὰ συμπόσια. Διὰ τοῦτο, διὰ θέλετε, νὰ ἀξιοποιήσωμεν μέχρι τελευταίας ῥανίδος τὴν σωματικὴν νηστείαν διὰ νὰ εὐφράνωμεν τὰς ψυχάς.
- 43 'Αφοῦ πολλάκις ὑπηρέτησες εἰς τὴν σάρκα πρὸς ἀπόλαυσιν, σήμερον μεῖνε περισσότερον νὰ διακονήσῃς τὴν ψυχήν. «Κατατρύφησον τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου» (Ψαλ. 36,4). "Αν εἴσαι φιλόπλουτος, ἔχεις πλοῦτον πνευματικόν, «τὰ κρίματα τοῦ Κυρίου τὰ ἀληθινά, τὰ δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτό, τὰ ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθου τίμιον πολὺν» (Ψαλ. 18,10 - 11). "Αν εἴσαι φίλος τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῶν ἡδονῶν, ἔχεις τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ ποὺ διὰ τὸν ῥωμαλέον εἰς τὴν πνευματικὴν αἵσθησιν εἶνε «γύλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον» (Ψαλ. 18,11). "Αν σᾶς ἀφήσω καὶ διαλύσω τὴν συγκέντρωσιν,

τὴν καλλιέργειαν τοῦ μεταξοσκώληκος, ἐπέστρεψαν εἰς τὸ Βυζάντιον μεταφέροντες κρυφίως σπόρουν μεταξοσκώληκος εἰς τὰς κοίλας βάρδους των· διότι οἱ Σῆρες ἀπηγόρευον αύστηρῶς τὴν ἔξαγωγὴν σπόρου, διὰ νὰ μονοπωλοῦν τὴν μέταξαν.

διαφῶ καὶ διαλύσω τὸν σύλλογον, οἱ μὲν ἐπὶ τοὺς κύβους
 δραμοῦνται. δρκοὶ ἐκεῖ καὶ φιλονεικίαι χαλεπαὶ καὶ φι-
 λοχρηματίαι ὀδῆνες. δαίμων παρέστηκε διὰ τῶν κατεστι-
 γμένων δστέων τὴν μανίαν ἔξάπτων καὶ τὰ αὐτὰ χρήματα
 πρὸς ἑκάτερον μέρος μετατιθείς, νῦν τοῦτον ἐπαίρων τῇ
 45 νίκῃ κάκείνῳ κατήφειαν ἐμποιῶν, πάλιν δὲ ἐκεῖνον γαυριῶντα
 δεικνὺς καὶ τοῦτον κατησχυμμένον. τί ὅφελος νηστεύειν
 τῷ σώματι, τὴν δὲ ψυχὴν μυρίων κακῶν ἐμπεπλῆσθαι; ὁ
 μὴ κυβεύων, σχολὴν δὲ ἄλλως ἄγων, τί οὐ φθέγγεται τῶν
 ματαίων; τί οὐκ ἀκούει τῶν ἀτόπων; σχολὴ γὰρ ἄνευ φό-
 βου Θεοῦ πονηρίας διδάσκαλος τοῖς ἀκαιρουμένοις ἐστί.
 τάχα μὲν οὖν τι καὶ ὅφελος ἐν τοῖς λεγομένοις εὑρήσεται·
 εἰ δὲ μή, ἄλλὰ τὸ γε μὴ ἀμαρτάνειν ἐκ τῆς ἐνταῦθα ὑμῖν ἀσχο-
 λίας περίεστιν. ὥστε τὸ ἐπὶ πλέον κατέχειν ἐπὶ πλέον
 46 ἐστὶν ὑμᾶς τῶν κακῶν ὑπεξάγειν. ίκανὰ [καὶ] τὰ εἰρημένα
 εὐγνώμονι κριτῆ, ἐὰν μή τις πρὸς τὸν πλοῦτον τῆς κτίσεως
 ἀποβλέπῃ, ἄλλὰ πρὸς τὸ τῆς ἡμετέρας δυνάμεως ἀσθενὲς
 καὶ πρὸς τὸ αὐταρκες εἰς εὐφροσύνην τῶν συνεληλυθότων.
 ή γῆ ὑμᾶς ταῖς οἰκείαις βλάσταις ἐδεξιώσατο· ή θάλασσα
 47 τοῖς ἰχθύσιν, ὁ ἀήρ τοῖς πτηνοῖς. ἐτοίμη ή χέρσος ὅμοτιμα
 τούτοις ἀντεπιδείξασθαι. ἄλλὰ τοῦτο μέτρον ἔστω τῆς ἑωθι-
 νῆς ἐστιάσεως, ἵνα μὴ ὁ ὑπερβάλλων κόρος ἀμβλυτέρους
 ὑμᾶς πρὸς τὴν τῶν ἐσπερινῶν ἀπόλαυσιν καταστήσῃ. ὁ
 δὲ τὰ πάντα πληρώσας τῆς ἑαυτοῦ κτίσεως καὶ ἐν πᾶσιν
 ἡμῖν τῶν οἰκείων θαυμάτων ἐναργῆ τὰ ὑπομνήματα κα-
 ταλιπών, πληρούτω νῦμῶν τὰς καρδίας πάσης εὐφροσύνης
 πνευματικῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃ η δόξα
 καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

43. «Κατεστιγμένα δστέα» λέγει τοὺς κύβους, τὰ ζάρια, ποὺ εἶνε κοκ-
 κάλινα καὶ ἔχουν ἐπάνω ἀπὸ 1 μέχρι 6 στίγματα.

- οἱ μὲν θὰ τρέξουν εἰς τὰ ζάρια· ἔκει ὅρκοι καὶ φοβεραὶ φιλονεικίαι καὶ βάσανα φιλοχρηματίας. Στέκεται δίπλα ὁ δαιμῶν καὶ ἔξαπτει τὴν μανίαν μὲ τὰ στιγματισμένα κοκκαλάκια⁴³, καὶ μετατοπίζοντας τὰ ἴδια χρήματα μιὰ στὸν ἔνα καὶ μιὰ στὸν ἄλλον, τώρα ξεσηκώνει αὐτὸν μὲ τὴν νίκην καὶ φέρνει εἰς τὸν ἄλλον μελαγχολίαν, ἔπειτα πάλιν ἀναδεικνύει τὸν ἄλλον κομπαστὴν διὰ τὴν νίκην καὶ αὐτὸν κατησχυμένον. Τί ὄφελος νὰ νηστεύῃ κανεὶς σωματικῶς, καὶ ἡ ψυχὴ του νὰ εἴνε γεμάτη ἀπὸ ἀναρίθμητα κακά;
- 45 Αὔτὸς ποὺ δὲν παίζει μὲν ζάρια, ἀλλὰ κάθεται ἔτσι καὶ χαζεύει, τί σαχλὸν ἀφήνει ποὺ νὰ μὴ τὸ εἰπῆ; τί τὸ ἀσχημὸν δὲν ἀκούει; Διότι ἡ σχόλη χωρὶς φόβον Θεοῦ είνε διὰ τοὺς χασομέρηδες διδάσκαλος πονηρίας. Ἱσως λοιπὸν νὰ εύρῃτε καὶ κάποιον ὄφελος εἰς αὐτὰ ποὺ σᾶς λέγω· ἀλλὰ καὶ ἀν δὲν εύρῃτε, τούλαχιστον μὲ τὸ νὰ εἴσθε ἐδῶ δὲν θὰ ἀμαρτάνετε· εἴνε καὶ αὐτὸν ἔνα κέρδος. Ὡστε τὸ νὰ σᾶς κρατῶ περισσότερον, σημαίνει δτὶ σᾶς ἔχω ἔξω ἀπὸ 46 τὸ κακὸν περισσότερον. Εἴνε ἀρκετὰ αὐτὰ ποὺ σᾶς εἴπα δι' ἔνα εὔμενη κριτήν, ἐὰν κανεὶς λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν ὅχι τὸν πλοῦτον τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ τὴν μικρότητα τῆς δυνάμεως μου καὶ τὴν αὐτάρκειαν τῶν ἀκροατῶν ποὺ εύφραίνεται καὶ μὲ τὰ δλίγα. Μᾶς ἐδεξιώθη ἡ γῆ μὲ τὴν βλάστησίν της, ἡ θάλασσα μὲ τὰ ψάρια της, ὁ ἀήρ μὲ τὰ πτηνά. Εἴνε ἔτοιμος ἡ χέρσος νὰ μᾶς ἐπιδείξῃ καὶ αὐτὴ Ισάξια μ' αὐτά. Ἀλλὰ τὸ μῆκος τῆς πρωΐνης μας ἐστιάσεως ἀς φθάνη μόνον μέχρι ἐδῶ, διὰ νὰ μὴ παραχορτάσετε ἀπ' αὐτά, καὶ δὲν θὰ ἔχετε ὅρεξιν διὰ τὴν ἐσπερινὴν ἀπόλαυσιν. Αὔτὸς δὲ ποὺ ἐγέμισε τὸ σύμπαν μὲ τὰ δημιουργήματά του καὶ μᾶς ἀφῆκε παντοῦ δλοφώτεινα μνημόνια τῶν θαυμασίων του, εἴθε νὰ γεμίσῃ τὰς καρδίας σας μὲ κάθε πνευματικὴν εύφροσύνην ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ποὺ είνε ὁ Κύριος μας· εἰς αὐτὸν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Θ'

1 α'. Πῶς ὑμῖν ἡ ἐῳδινὴ τῶν λόγων τράπεζα κατεφάνη; ἔμοὶ μὲν γὰρ ἐπῆλθεν εἰκάσαι τὰ ἐμαυτοῦ πένητός τινος ἐστιάτορος φιλοφροσύνη, δις τῶν εὐτραπέζων τις εἶναι φιλοτιμούμενος, ἀπορίᾳ τῶν πολυτελεστέρων ἀποκραίει τοὺς δαιτυμόνας τὴν πενιχρὰν παρασκευὴν δαψιλῶς ἐπιφέρων τῇ τραπέζῃ· ὥστε περίστασθαι αὐτῷ εἰς ἀπειροκαλίας δῆνειδος τὸ φιλότιμον. τοιοῦτον δή τι καὶ τὸ ἡμέτερον, εἴ μή τι ὑμεῖς ἄλλο λέγετε. πλὴν ὅποιά ποτ' ἀνῇ, οὐκ ἐξουδενωτέον ὑμῖν. οὐδὲ γὰρ Ἐλισσαῖον ὡς φαῦλον ἐστιάτορα παρητοῦντο οἱ τότε, καὶ ταῦτα λαχάνοις ἀγρίοις ἐστιῶντα
2 τοὺς φίλους. οίδα νόμους ἀλληγορίας, εὶς καὶ μὴ παρ' ἐμαυτοῦ ἐξευρὼν ἄλλὰ τοῖς παρ' ἐτέρων πεπονημένοις περιτυχών. δις οἱ μὴ καταδεχόμενοι τὰς κοινὰς τῶν γεγραμμένων ἐννοίας τὸ ὕδωρ οὐχ ὕδωρ λέγοντες, ἄλλα τινα ἄλλην φύσιν, καὶ φυτὸν καὶ ἵθην πρὸς τὸ ἑαυτοῖς δοκοῦν ἐρμηνεύοντες, καὶ ἐρπετῶν γένεσιν καὶ θηρίων ἐπὶ τὰς οἰκείας ὑπονοίας πάρατρέψαντες ἐξηγοῦνται, ὥσπερ οἱ δῆνειδοκρίται τῶν φανέντων ἐν ταῖς καθ' ὑπνον φαντασίαις πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν τὰς ἐξη-

1. «Ἐστιάτωρ»· δχι μὲ τὴν σημερινὴν σημασίαν· ἀλλὰ δ οἰκοδεσπότης ποὺ φιλοξενεῖ καὶ παραθέτει τράπεζαν.

2. «Οίδα νόμους ἀλληγορίας»· δισήμαντον. Σημαίνει καὶ τοὺς κανόνας ἢ τὴν μέθιδον τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας, ὑπενθυμίζει καὶ τὸ κυριώτερον σύγγραμμα τοῦ κυριωτέρου ἀλληγοριστοῦ, τοῦ Φίλωνος τὸ «Νόμων ἱερῶν ἀλληγορία». «Νόμος» ἢ «Νόμοι ἱεροὶ» λέγεται ἡ Πεντάτευχος, καὶ «Νό-

ΟΜΙΛΙΑ Θ'

- 1 α'. Πῶς σᾶς ἔφανη, ἢ πρωῖνὴ τράπεζα τοῦ λόγου;
Ἐμένα βέβαια μοῦ ἤλθε νὰ παρομοιάσω τὴν θέσιν μου
μὲ τὴν φιλοφροσύνην ἐνὸς πτωχοῦ οἰκοδεσπότου ποὺ
κάνει τραπέζι¹. αὐτὸς φιλοδοξώντας νὰ είνε ἕνας ἀπ' ἐ-
κείμους ποὺ κάνουν σπουδαῖα τραπέζια, ἐπειδὴ δὲν ἔχει
νὰ ἐπιδείξῃ μεγάλην πολυτέλειαν, βουρτσίζει τοὺς συνδαι-
τημόνας, προσθέτοντας εἰς τὸ τραπέζι τὴν πενιχρὰν αύ-
τὴν ἑκδούλευσιν μὲ δαψίλειαν· καὶ τὸ κάνει αὐτὸ τόσον,
ῶστε ἡ φιλοτιμία του νὰ ἐκτροχιάζεται εἰς χονδροκοπιὰν
ποὺ τὸν ἔξευτελίζει. Ἐτσι περίπου είνε καὶ αὐτὸ ποὺ κά-
νω ἐγώ· ἑκτὸς ἀν σεῖς ἔχετε ἄλλην γνώμην. Ἐν πάσει
περιπτώσει δ, τι καὶ ἀν είνε, δὲν πρέπει νὰ μὲ περιφρονή-
σετε. Διότι καὶ τὸν Ἐλισσαῖον δὲν τὸν περιεφρόνησαν
οἱ τότε ὡς τιποτένιον ἐστιάτορα, καὶ μάλιστα ἐνῷ ἐφί-
λευε τοὺς φίλους μὲ ἀγρια λάχανα (Δ' Βασ. 4,38 - 40).
2 Γνωρίζω τοὺς νόμους τῆς ἀλληγορίας², ἀν καὶ δὲν τοὺς
ἀνεκάλυψα ἐγώ, ἀλλὰ τοὺς ἔγνωρισα ὅταν ἐδιάβασα αύ-
τὰ ποὺ συνέγραψαν ἄλλοι. Αὔτοὶ ποὺ δὲν καταδέχονται
τὰ συνηθισμένα νοήματα τοῦ κειμένου, λέγουν, ὅτι τὸ ὄ-
δωρ δὲν είνε ὄδωρ, ἀλλὰ κάποια ἄλλη φύσις, καὶ τὸ φυτὸν
καὶ τὸ ψάρι τὰ ἐρμηνεύουν ὅπως τοὺς καπνίσῃ, καὶ τὴν
δημιουργίαν τῶν ἐρπετῶν καὶ τῶν θηρίων τὰ ἔξηγοῦν
στρέφοντάς τα πρὸς τὰ ἴδια των φαντασιοκοπήματα,

μων Ἱερῶν ἀλληγορία» τὸ ὑπόμνημα ποὺ ἐρμηνεύει ἀλληγορικῶς τὴν Πεν-
τάτευχον· βραδύτερον δ τίτλος ἀπεδόθη μόνον εἰς τὸ κυριώτερον βιβλίον
τοῦ ὑπομνήματος τούτου.

γήσεις ποιούμενοι. ἐγὼ δὲ χόρτον ἀκούσας χόρτον νοῶ,
καὶ φυτὸν καὶ ἵχθὸν καὶ θηρίον καὶ κτῆνος, πάντα ὡς εἴ-
ρηται, οὕτως ἐκδέχομαι. καὶ γὰρ οὐκ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγ-
3 γέλιον. οὐδὲ ἐπειδὴ οἱ τὰ περὶ κόσμου γράψαντες πολλὰ περὶ¹
σχημάτων γῆς διελέχθησαν, εἴτε σφαιρά ἐστιν, εἴτε κύ-
λινδρος, εἴτε καὶ δίσκω ἐστὶν ἐμφερῆς ἡ γῆ καὶ ἐξ ἴσου πάν-
τοθεν ἀποτελούνται, ἡ λικνοειδῆς ἐστι καὶ μεσόκοιλος
(πρὸς πάσας γὰρ ταύτας τὰς ὑπονοίας οἱ τὰ περὶ τοῦ κόσμου
γράψαντες ὑπηρέχθησαν, τὰ ἀλλήλων ἔκαστος καταλύοντες),
οὐ παρὰ τοῦτο προαχθήσομαι ἀτιμοτέραν εἰπεῖν τὴν ἡμε-
τέραν κοσμοποιίαν, ἐπειδὴ οὐδὲν περὶ σχημάτων ὁ τοῦ Θε-
οῦ θεράπων Μωϋσῆς διελέχθη, οὐδὲ εἰπε δέκα καὶ ὀκτὼ
μυριάδας σταδίων τὸ περίμετρον ἔχειν τῆς γῆς, καὶ τὸ ἀπ’
αὐτῆς σκίασμα ἐν τῇ ὑπὸ γῆν τοῦ ἡλίου κινήσει ἐπὶ πόσον
χωρεῖ τοῦ ἀέρος οὐ διεμέτρησε· καὶ πῶς τοῦτο τῇ σελή-
4 νῇ προσενεχθὲν τὰς ἐκλείψεις ποιεῖ. ἐπειδὴ τὰ μηδὲν πρὸς

3. «'Ονειροκρίται». δχι τὰ σχετικὰ βιβλία, δπως ἐννοοῦμεν σήμερον,
ἀλλ' οἱ ἀνθρώποι ποὺ ἔξηγοῦν δνειρα. "Ησαν μάντεις καὶ ἀγύρται, δπως
ἄκριβῶς σήμερον αἱ τσιγγάνες ποὺ λέγουν τὴν μοῖραν. "Η φράσις «πρὸς
τὸ συμφέρον λέγειν» σημαίνει αὐτὸ ποὺ γίνεται καὶ σήμερον μὲ τὴν τσιγ-
γάναν· μίαν συνήθη ρυτίδα εἰς τὴν παλάμην τὴν ἐρμηνεύει γάμον εὔτυχη
διὰ τὸν ἔρωτευμένον, χρήματος συσσώρευσιν διὰ τὸν ἐπιχειρηματίαν, ἐπι-
τυχίαν διὰ τὸν φοιτητήν, κλπ., ἀρκεὶ νὰ διμιλήσῃ κατὰ τὴν καρδίαν τοῦ δει-
σιδαίμονος καὶ νὰ ἀμειφθῇ αὐτῇ καλῶς· ἐτοι ἡρμήνευον τὰ δνειρα καὶ οἱ ἀρ-
χαῖοι δνειροκρίται· τὸ ὄνδωρ ἥδυνατο κατὰ τὴν περίστασιν νὰ είνε πλού-
τος, πνιγμός, γονιμότης τῶν ἀγρῶν, κλπ. "Ἐτοι ἐρμηνεύουν καὶ οἱ ἀληγο-
ρισταὶ τὴν Γραφήν· δπως τοὺς συμφέρει.

4. «Σχῆμα δ» ἔχειν σφαιροειδὲς ἀναγκαῖον τὴν γῆν» Ἀριστοτέλης,
Περὶ οὐρ. 2,14 (297α). «... «Ωστε τὴν γῆν σφαιροειδῆ είναι πᾶσαν» Με-
τεωρολ. 1,3 (340β). «Δύο γάρ δντων τμημάτων τῆς δυνατῆς οἰκείσθαι
χώρας, τῆς μὲν πρὸς τὸν ἄνω πόλον τὸν καθ' ἡμᾶς, τῆς δὲ πρὸς τὸν ἔτερον
καὶ πρὸς μεσημβρίαν, καὶ οὖσης οἰον τυμπάνου» Αὐτόθι 2, 5 (362α). «Σχῆ-
μα τε τῆς γῆς τυμπανῶδες είναι (φησὶ Λεύκιππος)» Διογένης Λαέρτ., Βίοι

ὅπως ἀκριβῶς οἱ δύνειροκρίται ποὺ ἔξηγοῦν αὐτὰ ποὺ
ώνειρεύθηκε κανεὶς πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ σκοποῦ των³.

Ἐγὼ δὲ μως, δταν ἀκούω χόρτον, ἐννοῶ χόρτον· καὶ τὸ
φυτὸν καὶ τὸ ψάρι καὶ τὸ θηρίον καὶ τὸ κτῆνος, δλα τὰ
δέχομαι ἔτσι ὅπως λέγονται. «Καὶ γὰρ οὐκ ἐπαισχύνο-

- 3 μαι τὸ εὔαγγέλιον» (‘Ρωμ. 1,16). Ἐπίστης αὐτοὶ ποὺ συν-
έγραψαν τὰ περὶ κόσμου συγγράμματα εἰπαν πολλὰ περὶ
σχημάτων τῆς γῆς, ἀν εἰνε σφαῖρα ἢ κύλινδρος, ἢ ἀν δ-
μοιάζει μὲ· δίσκον καὶ εἰνε ἀπὸ γύρω - γύρω τορνευμένη
ώς ἀκριβής κύκλος, ἢ ἀν εἰνε λικνοειδής καὶ εἰς τὸ μέσον
κοίλη⁴, (διότι δλας αὐτὰς τὰς θεωρίας διετύπωσαν δσοι
ἔγραψαν συγγράμματα περὶ κόσμου⁵, καταρρίπτοντας
δ καθεὶς τὰς θεωρίας τῶν. ἀλλων) παρὰ ταῦτα δὲν πείθομαι
νά θεωρήσω ώς κατωτέραν τὴν ἴδικήν μας κοσμοποιίαν,
ἐπειδὴ δὲν εἴπε τίποτε περὶ σχημάτων δ δοῦλος τοῦ Θεοῦ
Μωϋσῆς, οὔτε εἴπεν δτι ἡ περιφέρεια τῆς γῆς ἔχει δεκαοκτώ
μυριάδας στάδια⁶. Οὔτε ἐμέτρησεν εἰς πόσην ἀπόστασιν
ἐντὸς τοῦ ἀέρος ἐκτείνεται ἡ σκιὰ τῆς γῆς, δταν δ ἥλιος
διέρχεται ὑποκάτω αὐτῆς, καὶ πῶς ἡ σκιὰ αὐτὴ πίπτει
4 ἐπὶ τῆς σελήνης καὶ κάνει τὰς ἐκλείψεις. Διότι δσα δὲν μᾶς

φιλ. 9, 30. «Περὶ σχήματος γῆς. Θαλῆς καὶ οἱ στοῖκοι καὶ οἱ ἀπ' αὐτῶν σφαι-
ροειδῆ τὴν γῆν. Ἀναξιμανδρος λίθῳ κίονι τὴν γῆν προσφερῇ τῶν ἐπιπέ-
δων. Ἀναξιμένης τραπεζοειδῆ. Λεύκιππος τυμπανοειδῆ. Δημόκριτος δι-
σκοειδῆ μὲν τῷ πλάτει κοίλην δὲ τῷ μέσῳ» Πλούταρχος, Ἀρέσκ. φιλοσ. 3,
10. «Λικνοειδῆς» σημαίνει σὰν λίκνου, σὰν κούνια παιδιοῦ, Ἑλλειψοειδῆς.
«Μεσόκοιλος» σημαίνει κοίλη εἰς τὸ μέσον. «Λικνοειδῆς καὶ μεσόκοιλος» ση-
μαίνει σὰν τὸ τμῆμα τοῦ κουταλιοῦ ποὺ συγκρατεῖ τὸ φαγητόν, σὰν ἐπι-
μήκης πιατέλα, σὰν ἀβαθῆς ἐπιμήκης πιατέλα ἢ λέμβος ἢ σκάφη.

5. «Περὶ κόσμου» ἀκριβῶς σύγγραμμα ἔγραψεν δ 'Αριστοτέλης, «Περὶ
φύσεως τῶν δντων» δ 'Ἐμπεδοκλῆς· καὶ σχεδὸν δλοι οἱ φιλόσοφοι ἔγρα-
ψαν συγγράμματα μὲ τὸ θέμα τοῦτο.

6. Τὸ «στάδιον» εἶνε 186 μέτρα· 18 μυριάδες εἶνε 180.000. 180.000X
186 = 33.480.000 μέτρα, ἢτοι 33,5 χιλιάδες χιλιόμετρα. Κατὰ τὰς σημερινὰς
μετρήσεις ἡ μὲν ισημερινὴ περιφέρεια τῆς γῆς εἶνε 40.076 χιλιόμετρα, ἢ
δὲ μεσημβρινὴ 40.009 χιλιόμετρα.

ήμας ώς ἄχρηστα ήμιν ἀπεσιώπησεν, δρα τούτου ἔνεκεν ἀτιμότερα ἡγήσομαι τῆς μωρανθείσης σοφίας τὰ τοῦ Πνεύματος λόγια; ἢ μᾶλλον δοξάσω τὸν μὴ ἀπασχολήσαντα τὸν νοῦν ήμῶν ἐπὶ τὰ μάταια, ἀλλὰ πάντα εἰς οἰκοδομὴν καὶ καταρτισμὸν τῶν ψυχῶν ήμῶν γραφῆναι οἰκονομήσαντα; δι μοι δοκοῦσι μὴ συνειδότες τινές, παραγωγαῖς τισι καὶ τροπολογίαις σεμνότητά τινα ἐκ τῆς οἰκείας αὐτῶν διαγοίας ἐπεχείρησαν τοῖς γεγραμμένοις ἐπιφημίσαι. ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ἑαυτὸν σοφώτερον ποιοῦντος τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐν προσποιήσει ἐξηγήσεως τὰ ἑαυτοῦ παρεισάγοντος. νοείσθω τοίνυν ώς γέγραπται.

- 5 β'. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κτηνῶν καὶ θηρίων καὶ ἐρπετῶν. νόησον δῆμα Θεοῦ διὰ τῆς κτίσεως τρέχον καὶ τότε ἀρξάμενον καὶ μέχρι νῦν ἐνεργοῦν καὶ εἰς τέλος διεξόν, ἔως ἂν δὲ κόσμος συμπληρωθῇ. ως γὰρ ἡ σφαῖρα, ἐπειδὴν ὑπό τινος ἀπωσθῇ είτα πρανοῦς τινος λάβηται, ὑπό τε τῆς οἰκείας κατασκευῆς καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ χωρίου φέρεται πρὸς τὸ κάταντες, οὐ πρότερον ίσταμένη, πρὸν ἀν τι τῶν ίσοπέδων αὐτὴν ὑποδέξηται· οὕτως ἡ φύσις τῶν δυντῶν ἐνὶ προστάγματι κινηθεῖσα, τὴν ἐν τῇ γενέσει καὶ φθορᾷ κτίσιν ὁμαλῶς διεξέρχεται, τὰς τῶν γενῶν ἀκολουθίας δι' ὅμοιότητος ἀποσώζουσα, ἔως ἂν πρὸς αὐτὸν καταντήσῃ τὸ τέλος. ἵππον μὲν γὰρ ἵππον ποιεῖται διάδοχον καὶ λέοντα λέοντος καὶ ἀετὸν ἀετοῦ. καὶ ἐκαστον τῶν ζώων ταῖς ἐφεξῆς διαδοχαῖς συντηρούμενον μέ-
- 6

7. «Παραγωγάς» λέγει τὴν παραγωγικὴν μέθοδον τῆς λογικῆς ἀποδείξεως· «τροπολογίας» λέγει τὴν ἀλληγορικὴν ἔμμηνείσαν τῶν κειμένων. Οἱ δυνθρωποι αὐτοί, νομίζοντες δτι αὐτοὶ μὲν εἶνε οἱ Ἡρακλεῖς τῆς Βίβλου, τὸ δὲ κείμενον τῆς Βίβλου δὲν στέκεται καλῶς καὶ χρειάζεται στήριγμα,

ἐνδιαφέρουν τὰ ἀπεσιώπησαν ὡς ἄχρηστα δι’ ἡμᾶς. Δι’ αὐτὴν λοιπὸν τὴν αἰτίαν νὰ θεωρήσω τὰ λόγια τοῦ Πνεύματος κατώτερα ἀπὸ τὴν μαρασθεῖσαν σοφίαν; "Ἡ νὰ δοξάσω περισσότερον αὐτὸν ποὺ δὲν ἀπησχόλησε τὸν νοῦν μας μὲ τὰ μάταια πράγματα, ἀλλ’ ἐφρόντισε νὰ γραφοῦν δλα πρὸς οἰκοδομὴν καὶ καταρτισμὸν τῶν ψυχῶν μας; Αὐτὸν νομίζω δὲν τὸ ἀντελήφθησαν μερικοί, καὶ ἐπεχείρησαν νὰ προσδώσουν εἰς τὸ κείμενον (τῆς Γραφῆς) κάποιαν δῆθεν «σοβαρότητα» προερχομένην ἀπὸ τὴν διάνοιάν των, καὶ χρῆσιμοποιοῦν σειράς παραγωγικῶν ἀποδείξεων καὶ ἀληγορικάς ἔρμηνείας⁷. 'Αλλ' αὐτὸν σημαίνει δτι θεωρεῖ κανεὶς τὸν ἑαυτόν του σοφώτερον ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Πνεύματος, καὶ μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἔξηγήσεως παρεισάγει τὰς ἴδιας του ἀντιλήψεις. 'Ἐπομένως νὰ ἐννοοῦνται ὅπως ἐγράφησαν.

- 5 β'. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κτηνῶν καὶ θηρίων καὶ ἐρπετῶν» (Γέν. 1,24). Κοίτα δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ πῶς διατρέχει τὴν κτίσιν, καὶ πῶς τότε ἥρχισε καὶ μέχρι τώρα ἐνεργεῖ καὶ μέχρι τέλους φθάνει, ἔως ὅτου συμπληρωθῇ ἡ διακόσμησις. "Ἡ σφαῖρα⁸, δν κανεὶς τὴν ὀθήσῃ καὶ πάρῃ τὸν κατήφορον, τόσον διότι τέτοιον εἰνε τὸ σχῆμα της, δσον καὶ διότι τέτοιον εἰνε καὶ τὸ δάπεδον, κυλᾶ πρὸς τὰ κάτω καὶ δὲν δύναται νὰ σταθῇ, δν δὲν φθάσῃ εἰς ἔνα Ισόπεδον· ἔτσι καὶ ἡ φύσις τῶν ὄντων, ἀφοῦ ἔλαβε τὴν ἀρχικὴν κίνησιν ἀπὸ ἔνα πρόσταγμα, διαπερνᾶ δμαλῶς τὴν αὐξανομένην καὶ φθειρομένην κτίσιν διατηρώντας δμοίας τὰς ἀλλεπαλλήλους γενεὰς τῶν εἰδῶν, ἔως ὅτου φθάσῃ εἰς τὸ τέλος της. Διάδοχον τοῦ Ἱππου κάνει τὸν Ἱππον, τοῦ λέοντος τὸν λέοντα, τοῦ ἀετοῦ τὸν ἀετόν· καὶ συνοδεύει τὸ κάθε ζῷον μέχρι τῆς συντελείας τοῦ σύμ-
- 6

τὸ «έστηριξαν» καὶ τὸ ἔκαναν «σοβαρόν», ἐπιστημονικὸν καὶ φιλοσοφικὸν μὲ τὴν κατάλληλον ἔρμηνείαν καὶ φιλοσοφικὴν ἐπένδυσιν.

8. 'Ἐννοεῖ τὴν μπάλαν.

χρι τῆς συντελείας τοῦ παντὸς παραπέμπει. οὐδεὶς χρόνος διεφθαρμένα ἡ ἐξίτηλα ποιεῖ τῶν ζώων τὰ ἴδιώματα, ἀλλ' ὥσπερ ἄρτι καθισταμένη ἡ φύσις ἀεὶ νεαρὰ τῷ χρόνῳ συμπαρατρέχει. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. τοῦτο ἔναπέμεινε τῇ γῇ τὸ πρόσταγμα, καὶ οὐ παύεται ἐξυπηρετουμένη τῷ κτίσαντι. τὰ μὲν γὰρ ἐκ τῆς διαδοχῆς τῶν προυπαρχόντων παράγεται· τὰ δὲ ἔτι καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς τῆς γῆς 7 ζωογονούμενα δείκνυνται. οὐ γὰρ μόνον τέττιγας ἐν ἐπομβρίαις ἀνίησιν οὐδὲ ἄλλα μυρία γένη τῶν ἐμφερομένων τῷ ἀέρι πτηνῶν, ὃν ἀκατονόμαστά ἐστι τὰ πλεῖστα διὰ λεπτότητα, ἀλλ' ἥδη καὶ μῆς καὶ βατράχους ἐξ αὐτῆς ἀναδίδωσιν. δπον γε περὶ Θήβας τὰς Αἰγυπτίας ἐπειδὰν ὅση λάβρως ἐν καύμασιν, εὐθὺς ἀρουραίων μυῶν ἡ χώρα καταπληροῦνται. τὰς δὲ ἐγχέλεις οὐδὲ ἄλλως ὁρῶμεν ἡ ἐκ τῆς Ἰλίου συνισταμένας· ὃν οὔτε ὡδὸν οὔτε τις ἄλλος τρόπος τὴν διαδοχὴν συνίστησιν, ἀλλ' ἐκ τῆς γῆς ἐστιν αὐτοῖς 8 ἡ γένεσις. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν. τὰ κτήνη γήινα καὶ πρός γῆν νενευκότα, ἀλλὰ τὸ οὐράνιον φυτὸν ὁ ἄνθρωπος δσον τῷ σχήματι τῆς σωματικῆς διαπλάσεως τοσοῦτον καὶ τῷ ἀξιώματι τῆς ψυχῆς διενήνοχε. τῶν τετραπόδων τὸ σχῆμα ποταπόν; ἡ κεφαλὴ αὐτῶν ἐπὶ γῆν προσσνένευκεν, ἐπὶ γαστέρα βλέπει, καὶ τὸ ταύτης ἥδιν ἐκ παντὸς τρόπου διώκει. ἡ σὴ κεφαλὴ πρός οὐρανὸν διανέστηκεν· οἱ δόφθαλμοί σου τὰ ἄνω βλέπουσιν, ὡς ἐάν ποτε καὶ σὺ τοῖς πάθεσι

9. Ἐννοεῖ τὰ ἔντομα.

10. Τὸ νόθμα εἶνε, δτι ἡ γῆ βγάζει δχι μόνον μικρὰ ἔντομα, ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερα ζῶα δπως τὰ ποντίκια καὶ οἱ βάτραχοι. Οἱ ἀρχαῖοι μὴ γνωρίζοντες μερικὰς λεπτομερείας τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν μικρῶν αὐτῶν ζώων καὶ ζωῦφίων, ἐνδόμιζον δτι γεννῶνται ἀπὸ τὴν γῆν δπως κατὰ τὴν ἡμέ-

παντος συντηρώντας αύτὸν ἀπαράλλακτον εἰς τὰς ἐπερχόμενας του γενεάς. Κανένα χρονικὸν διάστημα δὲν ἀλλοιώνει οὔτε ξεθωριάζει τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ζώων, ὅλλα ἢ φύσις τρέχει πάντοτε μαζὶ - μαζὶ μὲν τὸν χρόνον, νεαρά πάντοτε, σὰν νὰ ἔδημιουργήθη τώρα. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν». Αύτὸν τὸ πρόσταγμα εἶναι ποὺ ἀπέμεινε μέσα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἡ γῆ δὲν παύει νὰ ὑπηρετῇ τὸν δημιουργόν. Διότι ἀλλα μὲν γεννῶνται ἀπὸ τὰ προϋπάρχοντα ζῶα, ἀλλα ὅμως ἀκόμη καὶ τώρα ἀποδεικνύονται ὅτι βγαίνουν ζωντανὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ίδίαν τὴν γῆν. Διότι (ἡ γῆ) ὅχι μόνον βγάζει κατὰ τοὺς βροχεροὺς καιροὺς τζιτζίκια, ὅχι μόνον ἀλλα ἀναρίθμητα εἰδη τῶν πτηνῶν⁹ ποὺ πετοῦν εἰς τὸν ἄέρα, ἐκ τῶν διποίων τὰ πλεῖστα οὔτε ὅνομα ἔχουν διότι εἶναι πολὺ μικρά, ἀλλὰ βγάζει ἀπὸ τὰ σπλάγχνα της ἀκόμη καὶ ποντίκια καὶ βατράχους¹⁰. Μάλιστα δὲ εἰς τὰς Θήβας τῆς Αιγύπτου, ὅταν βρέξῃ βραγδαίως εἰς τὸν καιρὸν τοῦ καύσωνος, ἡ γῆ γεμίζει ἀμέσως ἀπὸ ἀρουράριους· βλέπομεν ἐπίστης ὅτι τὰ χέλια δὲν παράγονται ἀπὸ ἀλλοῦ παρὰ ἀπὸ τὴν λάσπην· διότι οὔτε ἀπὸ αὐγὸν βγαίνουν οὔτε μὲν ἀλλον κανένα τρόπον, ἀλλὰ γεννῶνται ἀπὸ τὴν γῆν.⁸ «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν». Τὰ κτήνη εἶναι γήινα καὶ βλέπουν τὴν γῆν, ἐνῷ τὸ οὐράνιον φυτὸν δὲ ἀνθρωπος ὑπερέχει κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς ψυχῆς τόσον, ὃσον εἰς τὸ σχῆμα τῆς σωματικῆς διαπλάσεως. Πᾶς εἶναι τὸ σχῆμα τῶν τετραπόδων; ‘Ἡ κεφαλὴ των εἶναι γυρισμένη πρὸς τὴν γῆν· βλέπει πρὸς τὴν κοιλίαν του, καὶ ἐπιδιώκει μὲν κάθε τρόπον ὅτι εὐχαριστεῖ αὐτὴν. ‘Ἡ ίδική σου κεφαλὴ εἶναι ὑψωμένη πρὸς τὸν οὐρανόν· οἱ δόφθαλμοί σου βλέπουν πρὸς τὰ

ραν τῆς δημιουργίας. Τὴν συνεχῆ γένεσιν κατ’ εὐθείαν ἀπὸ τὴν γῆν, ἀλλὰ χωρὶς Θεοῦ πρόσταγμα, ὑπεστήριζον κατὰ τὸν προηγούμενον αἰώνα οἱ ἀνθεῖοι καὶ ύλισται. Τοὺς κατεπολέμησεν δὲ Παστέρ, ἀποδείξας ὅτι «πᾶν ζῶον ἐκ ζῶντος» προέρχεται. Δηλαδὴ τὴν αὐτὴν σφαλεράν ἀντιληψιν δὲ μὲν Μ. Βασίλειος τὴν ἔχρησιμοποίησε διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, οἱ δὲ ύλισται διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀνυπαρξίας τοῦ Θεοῦ.

τῆς σαρκὸς ἔαντὸν ἀτιμάσης γαστρὶ δουλεύων καὶ τοῖς ὑπὸ γαστέρα, παρασυνεβλήθης τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ώμοιώθης αὐτοῖς. ἄλλῃ σοι μέριμνα πρέπουσα, τὰ ἄνω ζητεῖν, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν, ὑπὲρ τὰ γήινα εἶναι τῇ διανοίᾳ. ὡς διεσχηματίσθης, οὕτω διάθον σεαυτοῦ καὶ τὸν βίον. τὸ πολίτευμα ἔχε ἐν οὐρανοῖς. ἀληθινή σον πατρὶς ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ, πολίται καὶ συμφυλέται οἱ πρωτότοκοι, οἱ ἀπογεγραμμένοι ἐν οὐρανοῖς.

9 γ'. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. οὐ τοίνυν ἐναποκειμένη τῇ γῇ ἡ ψυχὴ τῶν ἀλόγων ἔξεφάνη, ἀλλ' δμοῦ τῷ προστάγματι συνυπέστη. μία δὲ ψυχὴ τῶν ἀλόγων. ἐν γὰρ αὐτὴν τὸ χαρακτηρίζον ἐστίν, ἡ ἀλογία. ἴδιωμασι δὲ διαφόροις ἔκαστον τῶν ζώων κέκριται. εὐσταθής μὲν γὰρ ὁ βοῦς, νωθής δὲ ὁ δηνος· θερμὸς δὲ ὁ ἵππος πρὸς ἐπιθυμίαν τοῦ θήλεος· ἀτιθάσσεντος ὁ λύκος, καὶ δολερὸν ἡ ἀλώπηξ· δειλὸν ἡ ἔλαφος· ὁ μύρμηξ φιλόπονος· εὐχάριστον ὁ κύων καὶ πρὸς φιλίαν μνημονικόν. δμοῦ τε γὰρ ἐκτίσθη ἔκαστον 10 καὶ συνεπηγάγετο ἔαντῷ τῆς φύσεως τὸ ἴδιωμα. συναπεγεννήθη διθυμὸς τῷ λέοντι, τὸ μοναστικὸν αὐτοῦ τῆς ζωῆς, τὸ ἀκοινώνητον πρὸς τὸ δμόφυλον. οἷον γάρ τις τύρannoς τῶν ἀλόγων διὰ τὴν ἐκ φύσεως ὑπεροψίαν τὴν πρὸς τοὺς πολλοὺς δμοτιμίαν οὐ καταδέχεται. δις γε οὐδὲ χθιζὴν τροφὴν προσίστεται, οὐδὲ ἀν τὰ λείψαντα τῆς ἔαντοῦ θήρας ἐπέλθοι· φὶ καὶ τηλικαῦτα τῆς φωνῆς τὰ δργανα ἡ φύ-

11. Εἰς τὸ χωρίον Φιλ. 3, 20 «τὸ πολίτευμα ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει», ἡ λέξις «πολίτευμα» σημαίνει «πολιτικὰ δικαιώματα», «πολιτικὴ ὑπόστασις», καὶ τὸ νόμημα εἶνε, διτὶ οἱ πιστοὶ εἰμεθα ἐγγεγραμμένοι εἰς τὰ δημοτολόγια τῶν οὐρανῶν, καὶ ἔκει εὑρίσκονται τὰ πολιτικά μας διακιώματα.

12. «Μόνας ἀκούω τῶν ζώων τὰς ἵππους καὶ κυούσας ὑπομένειν

δάνω. "Ετοι ἐδὲ ποτὲ καὶ σὺ ἀτιμάστης τὸν ἑαυτόν σου μὲ τὰ πάθη τῆς σαρκὸς καὶ γίνης δοῦλος τῆς κοιλίας καὶ αὐτῶν ποὺ εἶνε κάτω ἀπὸ τὴν κοιλίαν, «παρασυνεβλήθης τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ώμοιώθης αὐτοῖς» (Ψαλ. 48, 13). 'Εσὲ ἀλλη μέριμνα σοῦ πρέπει, νὰ «ζητῇς τὰ δάνω» (Κολ. 3,1), ὅπου εἶνε ὁ Χριστός, νὰ ἔχῃς τὴν σκέψιν σου ὑψηλότερ' ἀπὸ τὰ γήινα. Σὰν τὸ σχῆμα ποὺ σοῦ ἔδόθη, τέτοιαν νὰ ἔχῃς καὶ τὴν ζωὴν σου. "Εχε «τὸ πολίτευμά σου ἐν οὐρανοῖς» (Φιλ. 3,20)¹¹. Πραγματική σου πατρὶς εἶνε «ἡ δάνω Ἱερουσαλήμ», συμπολῖται σου καὶ δμοεθνεῖς «οἱ πρωτότοκοι», οἱ «ἀπογεγραμμένοι ἐν οὐρανοῖς» ('Ἐβρ. 12,22 - 23).

9 γ'. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν». 'Ασφαλῶς ἡ ψυχὴ τῶν ἀλόγων δὲν ἦτο κρυμμένη μέσα εἰς τὴν γῆν προτοῦ νὰ ἐμφανισθῇ, ἀλλ' ἥρχισε νὰ ὑπάρχῃ, μόλις ἔδόθη τὸ πρόσταγμα. Μία δὲ εἶνε ἡ ψυχὴ τῶν ἀλόγων· διότι ἔνα εἶνε αὐτὸ ποὺ τὴν χαρακτηρίζει, ἡ ἀλογία· μόνον ποὺ κάθε ζῷον διακρίνεται μὲ τὰ διαφορετικὰ γνωρίσματά του. 'Ο μὲν βοῦς εἶνε ὀκλόνητος εἰς τὸ πάτημά του, δὲ δύνος ὀκνηρός· δὲ ἵππος θερμὸς εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ θήλεος¹². δὲ λύκος δὲν ἔξημερώνεται· ἡ ἀλώπηξ δολερόν¹³. ἡ Ἐλαφος δειλόν· δὲ μύριης ἔργατικός· δὲ σκύλος εἶνε εὐγνώμων καὶ πολὺ ἐνθυμεῖται τὴν φιλίαν. Τὸ καθένα ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ἐπλάσθη ἐπῆρε καὶ τὸ φυσικόν του ἰδίωμα. Μαζὶ μὲ τὸν λέοντα ἔγεννήθησαν δὲ θυμός του, δὲ μοναστικὸς τρόπος τῆς ζωῆς του, ἡ ἀκοινωνησία του μὲ ἀλλούς λέοντας. Σὰν κανεὶς δικτάτωρ τῶν ἀλόγων ζώων δὲν καταδέχεται νὰ ἔχῃ καὶ ἀλλούς ίσοτίμους διὰ τὴν φυσικήν του ὑπεροψίαν. Δὲν δέχεται νὰ φάγη οὔτε χθεσινὴν τροφήν, δὲν γυρίζει δευτέραν φοράν οὔτε εἰς τὰ ἀπομεινάρια τοῦ ἴδικοῦ του θηράματος. 'Η φύσις τοῦ ἔδωκε τέτοια φωνητικά

τὴν τῶν ἀρρένων μίξιν· εἶναι γάρ λαγνιστάτας» Αἰλιανός, Περὶ ζῴων 4, 11.

13. «Δολερὸν χρῆμα ἡ ἀλώπηξ» Αἰλιανός, Περὶ ζῴων 6,24.

σις ἐνέθηκεν, ὥστε πολλὰ τῶν ζώων ὑπερβάλλοντα τῇ ταχύτητι, μόνῳ πολλάκις ἀλίσκεσθαι τῷ βρυχήματι. δαγδαῖον ἡ πάρδαλις καὶ δέξιόροπον ταῖς δόρμαις· ἐπιτήδειον αὐτῇ τό σῶμα συνέζευκται τῇ ὑγρότητι καὶ τῷ κούφῳ τοῖς τῆς ψυχῆς κινήμασι συνεπόμενον. νωθρὰ ἡ φύσις τῆς ἀρκτού, ἰδιότροπον καὶ τὸ ἥθος, ὅπουλον, βαθὺ ἐνδεδυκός. δμοιον ἡμφίεσται καὶ τὸ σῶμα, βαρύ, συμπεπηγός, ἀδιάρκειαν, πρέπον τῷ ὄντι φωλάδι κατεψυγμένη. ἐὰν ἐπερχόμεθα τῷ λόγῳ πόσῃ τοῖς ἀλόγοις τούτοις ἐνυπάρχει ἀδίδακτος καὶ φυσικὴ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς ἐπιμέλεια, ἢ πρὸς τὴν ἡμῶν φυλακὴν καὶ τῆς τῶν ψυχῶν σωτηρίας πρόνοιαν κινηθησόμεθα, ἢ ἐπὶ πλέον κατακριθησόμεθα, δταν ενρεθῶμεν καὶ τῆς μιμήσεως τῶν ἀλόγων ἀπολειπόμενοι. ἀρκτος πολλάκις βαθυτάταις κατατρωθεῖσα πληγαῖς, ἑαυτὴν ἰατρεύει..., πάσαις μηχαναῖς τῷ φλόμῳ τούτῳ ξηράν τὴν φύσιν ἔχοντι τὰς ὠτειλὰς παραβύνουσα. ἴδοις δ' ἀν καὶ ἀλώπεκα τῷ δακρύῳ τῆς πίτυος ἑαυτὴν ἰωμένην. χελώνη δὲ σαρκῶν ἔχιδνης ἐμφορηθεῖσα, διὰ τῆς τοῦ ὁριγάνου ἀντιπαθείας φεύγει τὴν βλάβην τοῦ ιοβόλου. καὶ δφις τὴν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς βλάβην ἔξιᾶται βοσκηθεὶς μάραθρον. αἱ δὲ προγνώσεις τῆς περὶ τὸν ἀέρα μεταβολῆς ποίαν οὐχὶ σύνεσιν λογικὴν ἀποκρύπτουσιν; δπου γε τὸ μὲν πρόβατον, χειμῶνος προσιόντος, λάβρως τὴν τροφὴν ἐπεμβάλλεται, ὥσπερ ἐπισιτιζόμενον πρὸς τὴν μέλλου-

14. «Ἐαυτὴν ἰατρεύει..., πάσαις μηχαναῖς τῷ φλόμῳ τούτῳ ξηράν τὴν φύσιν ἔχοντι τὰς ὠτειλὰς παραβύνουσα». Μετά τὸ «ἰατρεύει» πρέπει νὰ ἔχάθῃ ἀπὸ τὰ χειρόγραφα μία λέξις εὐρισκομένη εἰς πτῶσιν δοτικήν καὶ σημαίνουσα κάτι ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὴν ἀρκούδαν ὡς φλόμος (= γάζα), μὲ τὸν δριοῖον φλοιμώνει (= στουπώνει, ἐπιδένει) τὰς πληγάς της.

- ὅργανα, ὡστε πολλὰ ζῷα πού τὸν ξεπερνοῦν εἰς τὴν ταχύτητα τὰ αἰχμαλωτίζει πολλάκις καὶ μόνον μὲ τὸν βρυχηθμὸν του. Κεραυνοβόλον ἡ πάρδαλις καὶ εὐλύγιστον καὶ ἐλαστικὸν καὶ ἵκανὸν νὰ ἔκτελῇ τὰς πτερωτὰς ψυχικὰς δρμάς του. Νωθρὰ ἡ φύσις τῆς ἀρκούδας, καὶ ὁ χαρακτήρ της ἴδιόρρυθμος, ὑπουλος, κρυψίνους. Παρόμοιον εἶνε καὶ τὸ σῶμα της, βαρύ, γεροδεμένον, ἀλύγιστον, τέτοιον ποὺ χρειάζεται αὐτὴ πού διέρχεται τὸν χρόνον της εἰς τὴν φωλεάν της κατεψυγμένη. Ἐάν διηγούμεθα πόστην ἀδίδακτον καὶ φυσικὴν φροντίδα ἔχουν διὰ τὴν ζωὴν των τὰ ὅλογα αὐτὰ ζῷα, ἡ θὰ κοιτάξωμεν πῶς νὰ φυλαχθῶμεν ὅπ' αὐτὰ καὶ νὰ σώσωμεν τὴν ζωὴν μας, ἡ θὰ φανῶμεν περισσότερον ἀξιοκατάκριτοι, διότι ὑστεροῦμεν ἀκόμη καὶ εἰς τὴν μίμησιν τῶν ἀλόγων. Ἡ ἀρκούδα πολλάκις, ἀν τραυματισθῆ σοβαρῶς, θεραπεύει τὸν ἑαυτόν της μέ...¹⁴, στουπώνοντας μὲ κάθε τρόπον τὰ τραύματα μὲ τὴν γάζαν αὐτὴν πού εἶνε ξηρὰ εἰς τὴν φύσιν της. Εἶνε δυνατόν νὰ ἰδῆς ἀλώπεκα νὰ ιατρεύῃ τὸν ἑαυτόν της μὲ τὴν ρήτινην τοῦ πεύκου¹⁵. Ἡ χελώνη, ὅταν παραφάγῃ σάρκας ἔχίδνης, ἀποφεύγει τὴν βλάβην τοῦ δηλητηρίου τρώγοντας βίγανιν πού εἶνε ἀντιφάρμακον¹⁶. Καὶ τὸ φίδι θεραπεύει τὴν βλάβην τῶν δφθαλμῶν του, ἀν φάγη μάραθον.
- 12 Ἄλλα καὶ τὰ προγνωστικὰ (τῶν ζώων) διὰ τὰς ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολὰς τί λογικὴν σύνεσιν δὲν κρύβουν! Τὸ μὲν πρόβατον, ὅταν πλησιάζῃ ὁ χειμών, τρώγει πολὺ λαιμάργως, σὰν νὰ κάνῃ ἐπισιτισμὸν διὰ τὴν μέλλουσαν

15. Τέτοιαν φητίνην (τσιάμ τσακίζ) ἐσυνήθιζον νὰ βάζουν εἰς τὰς πληγὰς οἱ χωρικοὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

16. «Φαγοῦσα δφεως χελώνη καὶ ἐπιτραγοῦσα (= φαγοῦσα ἐπὶ πλέον) δριγάνου, ἔξαντης γίνεται κακοῦ, δ πάντως αὐτὴν ἀνελεῖν ἔμελλεν» ΑΙΔΙΑΝΩΣ, Περὶ ζώων 3,5. «Ἡ χερσαία χελώνη διατραγοῦσα δριγάνου, παρ' οὐδὲν ποιεῖται τὸν ἔχιν» Αὔτόθι 5,12. Οὔτε ἡ χελώνη τρώγει ἔχίδνας, φυτοφάγος οὖσα, οὔτε τὸ κρέας τῆς ἔχίδνης περιέχει δηλητήριον, οὔτε ἡ βίγανις εἶνε ἀντιφάρμακον τοῦ δηλητηρίου τῆς ἔχίδνης.

σαν ἔνδειαν. βέρες δὲ κατακεκλεισμένοι χρονίως ἐν ὥρᾳ
χειμερινῇ, ἥδη ποτε τοῦ ἕαρος προσιόντος, τῇ φυσικῇ αἰ-
σθήσει τὴν μεταβολὴν ἔκδεχόμενοι, ἐκ τῶν βοοστασίων
πρὸς τὰς ἔξόδους δρῶσι, πάντες ὑφ' ἐνὶ συνθήματι μετα-
βαλόντες τὸ σχῆμα. ἥδη δέ τινες τῶν φιλοπόνων καὶ τὸν χερ-
σαῖον ἔχīνον ἐτήρησαν διπλᾶς ἀναπνοὰς τῇ ἑαυτοῦ καταδύσει
μηχανησάμενον, καὶ μέλλοντος μὲν βορέου πνεῦν, ἀποφράσ-
σοντα τὴν ἀρκτώαν, νότου δὲ πάλιν μεταλαμβάνοντος,
13 εἰς τὴν προσάρκτιον μεταβαίνοντα. τί διὰ τούτων ἡμῖν
ὑποδείκνυται τοῖς ἀνθρώποις; οὐ μόνον τὸ διὰ πάντων διή-
κειν τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς τὴν ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὰ
τοῖς ἀλόγοις εἶναι τινα τοῦ μέλλοντος αἰσθησιν, ὥστε καὶ
ἡμᾶς μὴ τῇ παρούσῃ ζωῇ προστετηκέναι, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ
μέλλοντος αἰῶνος τὴν πᾶσαν ἔχειν σπουδήν. οὐ φιλοπο-
νήσεις περὶ σεαυτοῦ, ἀνθρωπε; οὐχ ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι
προαποθήσεις τὰς τοῦ μέλλοντος ἀναπαύσεις, πρὸς τὸ ὑπό-
δειγμα τοῦ μύρμηχος ἀποβλέψας; διὸ ἐν θέρει τὴν χειμέριον
τροφὴν ἔαντῳ θησαυρίζει, καὶ οὐχ δτι μήπω πάρεστι τὰ
τοῦ χειμῶνος λυπτηρά, διὰ δραθυμίας παραπέμπει τὸν χρόνον·
ἀλλὰ σπουδῇ τινι ἀπαραιτήτῳ πρὸς τὴν ἐργασίαν ἔαντὸν
κατατείνει, ἕως ἂν τὴν ἀρκοῦσαν τροφὴν ἐναπόθηται τοῖς
ταμιείοις· καὶ οὐδὲ τοῦτο δραθύμως, ἀλλὰ σοφῇ τινι ἐπινοίᾳ
14 τὴν τροφὴν ἐπὶ πλεῖστον διαφεῖν μηχανώμενος. διακόπτει
γὰρ ταῖς ἔαντοῦ χηλαῖς τῶν καρπῶν τὸ μεσαίτατον, ὡς ἂν
μὴ ἐκφυέντες ἄχοηστοι πρὸς τροφὴν αὐτῷ γένοιντο. καὶ
διαψύχει τούτους, δταν αἰσθηταὶ αὐτῶν διαβρόχων· καὶ οὐκ

δινέχεισαν. Τὰ δὲ βόδια ποὺ εἶνε κατάκλειστα ἐπὶ πολὺν καιρὸν κατὰ τὸν χειμῶνα, ὅταν κάποτε πλησιάζῃ ἡ ἄνοιξις, ἐπειδὴ μὲ τὴν φυσικήν των αἰσθησιν περιμένουν τὴν μεταβολήν, βλέπουν ἀπὸ τὰ βουστάσια πρὸς τὰς θύρας ἔξιδου, καὶ ἀλλάζουν τὴν στάσιν των ὅλα μὲ ἔνα σύνθημα. Μάλιστα δὲ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ποὺ δὲν λογαριάζουν κόπους, παρετήρησαν δτὶ δ σκαντζόχοιρος κατασκευάζει διπλᾶς ὀπάς εἰσόδου καὶ ἔξιδου εἰς τὴν ὑπόγειον φωλέαν του, καὶ ὅταν μὲν πρόκηται νὰ πινεύσῃ βορρᾶς, φράσσει τὴν βορεινὴν θύραν, ὅταν δὲ ἀντιθέτως πνέῃ μὲ τὴν σειράν του νότος, μεταποπίζεται πρὸς τὴν βορεινὴν. Τί ὑποδεικνύει μὲ τοῦτο εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους; Ὁχι μόνον δτὶ ἡ φροντὶς τοῦ δημιουργοῦ μας φθάνει μέχρι ὅλων τῶν λεπτομερειῶν, ἀλλὰ καὶ δτὶ καὶ τὰ ἀλογαζῆα ἔχουν κάποιαν ἴδεαν ἀπὸ μέλλον, ὥστε καὶ ἡμεῖς νὰ μὴ καταδαπανώμεθα εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, ἀλλὰ νὰ συγκεντρώνωμεν ὅλην τὴν φροντίδα μας εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Δὲν θὰ κοπιάστης ποτέ, ἀνθρωπε, καὶ διὰ τὸν ἑαυτόν σου; δὲν θὰ τοποθετήστης εἰς τὸν παφόντα αἰῶνα πιὸ μπροστὰ τὰς ἀναπταύσεις τοῦ μέλλοντος, παρακολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ μύρμηκος; Ὁ μύρμηξ εἰς καιρὸν θέρους ἀποθηκεύει διὰ τὸν ἑαυτόν του τὴν χειμερινὴν τροφήν, καὶ δὲν διαβάλλει ἀπὸ ῥάθυμίαν, ἐπειδὴ δὲν ἔφθασαν ἀκόμη αἱ δυσκολίαι τοῦ χειμῶνος· ἀλλὰ μὲ μία ἀκατάπταυστον φροντίδα πιέζει τὸν ἑαυτόν του νὰ ἐργάζεται, ἔως δου ἀποθηκεύσῃ εἰς τὰς ἀποθήκας του τὴν τροφήν ποὺ τοῦ χρειάζεται. Καὶ οὕτ' αὐτὸ τὸ κάνει ἀπροθύμως, ἀλλὰ μὲ ἔνα σοφὸν σχέδιον φροντίζει νὰ διατηρηθῇ ἡ τροφή του δσον τὸ δυνατὸν περισσότερον χρόνον. Μὲ τοὺς (ψαλλιδωτούς) δινυχάς του κόππει τοὺς καρποὺς εἰς τὰ δύο εἰς τὴν μέσην, ὥστε νὰ μὴ ἔφυτρώσουν καὶ τοῦ γίνουν ἀκατάλληλοι πρὸς βρῶσιν. Καὶ τοὺς στεγνώνει, δταν ἀντιληφθῇ δτὶ ὑγράνθησαν· καὶ δὲν τοὺς ἀπλώνει νὰ στεγνώσουν μὲ οἰονδήποτε καιρόν, ἀλλ'

13

14

ἐν παντὶ προβάλλει καιρῷ, ἀλλ' δταν προαίσθηται τοῦ ἀέρος
 ἐν εὐδινῇ καταστάσει φυλαττομένου. ἀμέλει ὡν̄ Ἰδοις
 διμβρον ἐκ νεφῶν ἐπιφρονέντα, παρ' δσον χρόνον ἐκ τῶν μυρ-
 μήκων ὁ σῖτος προβέβληται. τίς ἐφίκηται λόγος; ποία χω-
 ρήσει ἀκοή; τίς ἐξαρκέσει χρόνος πάντα εἰπεῖν καὶ διηγή-
 σασθαι τοῦ τεχνίτου τὰ θαύματα; εἴτωμεν καὶ ἡμεῖς μετὰ
 τοῦ προφήτου· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα
 15 ἐν σὸφίᾳ ἐποίησας. οὐ τοίνυν ἡμῖν πρὸς ἀπολογίαν αὐταρκες
 τὸ μὴ γράμμασι διδαχθῆναι τὰ συμφέροντα, τῷ ἀδιδάκτῳ
 τῆς φύσεως νόμῳ τὴν τοῦ λυσιτελοῦντος αἰρεσιν δεξαμένοις.
 οίδας τί ποιήσεις τῷ πλησίον καλόν; δ σεαυτῷ βούλει
 παρ' ἐτέρον γενέσθαι. οίδας δ τι ποτέ ἐστι τὸ κακόν; δ
 οὐκ ἀν αὐτὸς παθεῖν ἔλοιο παρ' ἐτέρον. οὐδεμία διζοτομικὴ
 τέχνη οὐδὲ ἐμπειρία βοτανικὴ τῶν ὠφελίμων τοῖς ἀλόγοις
 τὴν διδασκαλίαν ἐξεῦρεν, ἀλλὰ φυσικῶς ἐκαστον τῶν ζώων
 τῆς οἰκείας ἐστὶ σωτηρίας ποριστικόν, καὶ ἀρρητόν τινα κέ-
 κτηται τὴν πρὸς τὸ κατὰ φύσιν οἰκείωσιν.

16 δ'. Εἰσὶ δὲ καὶ παρ' ἡμῖν αἱ ἀρεταὶ κατὰ φύσιν, πρὸς Δς
 η οἰκείωσις τῆς ψυχῆς οὐκ ἐκ διδασκαλίας ἀνθρώπων, ἀλλ'
 ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἐνυπάρχει. ὡς γὰρ οὐδεὶς ἡμᾶς λόγος
 διδάσκει τὴν νόσον μισεῖν, ἀλλ' αὐτόματον ἔχομεν τὴν πρὸς
 τὰ λυποῦντα διαβολήν, οὕτω καὶ τῇ ψυχῇ ἐστὶ τις ἀδιδάκτος
 ἔκκλισις τοῦ κακοῦ. κακὸν δὲ πᾶν ἀρρωστία ψυχῆς, η δὲ
 ἀρετὴ λόγον ὑγιείας ἐπέχει. καλῶς γὰρ ὠρίσαντό τινες
 ὑγίειαν εἶναι τὴν εὐστάθειαν τῶν κατὰ φύσιν ἐνεργειῶν.

17. «Ριζοτομικὴ τέχνη» ἐλέγετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ φαρμακευτική,
 καὶ «φριζοτόμοι» οἱ φαρμακοποιοί, διότι τὰ φάρμακα ἦσαν σχεδὸν δλα βό-
 τανα, καὶ οἱ φαρμακοποιοὶ ἤσχολοῦντο μὲ τὸ νά τρέχουν εἰς τὴν ὑπαίθρον

- δταν προβλέψη δτι ή ἀτμόσφαιρα θὰ παραμείνη εἰς αἰθρίαν κατάστασιν. Καὶ φυσικὰ δὲν πρόκειται νὰ ἰδῆς βροχὴν ἀπὸ τὰ σύννεφα, δσον χρόνον εἰνε ἀπλωμένος δ σῖτος τῶν μυρμήκων. Ποῖος δύναται νὰ τὸ περιγράψῃ; Ποῖος νοῦς τὸ χωρεῖ, δταν τὸ ἀκούσῃ; Ποῖος χρόνος εἰνε δυνατὸν νὰ μοῦ φθάσῃ διὰ νὰ εἰπῶ καὶ νὰ διηγηθῶ δλα τὰ θαυμάσια τοῦ τεχνίτου; "Ἄσ εἶπωμεν καὶ ἡμεῖς μαζὶ μὲ τὸν προφήτην· «Ὦς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε,
- 15 πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας» (Ψαλ. 103,23). Δὲν μᾶς εἰνε λοιπὸν ἵκανοποιητικὴ δικαιολογία τὸ δτι δὲν ἐδιδάχθημεν μὲ γράμματα αὐτὰ ποὺ μᾶς ὠφελοῦν, ὀφοῦ μὲ τὸν ἀδίδακτον νόμον τῆς φύσεως ἀντιλαμβανόμεθα τὸ ὠφέλιμον. Ξέρεις ποῖον εἰνε τὸ καλὸν ποὺ θὰ κάνης εἰς τὸν πλησίον σου; αὐτὸ ποὺ θέλεις νὰ σοῦ τὸ κάνῃ δ ἄλλος (Ματθ. 7,12). Ξέρεις ποῖον εἰνε τὸ κακόν; αὐτὸ ποὺ σὺ δ ἴδιος δὲν θὰ ἤθελες νὰ τὸ πάθης ἀπὸ τὸν ἄλλον. Καμμία φαρμακευτικὴ¹⁷ τέχνη καὶ καμμία βοτανικὴ ἐμπειρία δὲν ἔπενόησε τὴν διδασκαλίαν τῶν ὠφελίμων εἰς τὰ ἄλογα ζῷα, ἀλλὰ τὸ κάθε ζῶν ἐκ φύσεως εύρισκει μόνον του τὴν σωτηρίαν του, καὶ ἔχει μίαν ἀνέκφραστον διαίσθησιν τῶν πραγμάτων ποὺ εύνοοῦν τὴν φύσιν του.
- 16 δ'. "Ἐχομεν δὲ καὶ ἡμεῖς φυσικὰς ἀρετάς, πρὸς τὰς δποίας κλίνει ἡ ψυχή, χωρὶς νὰ διδαχθῇ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὸ κάνει ἐκ φύσεως. Διότι ὅπως καμμία διδασκαλία δὲν μᾶς λέγει νὰ μισοῦμεν τὴν νόσον, ἀλλ' ἔχομεν αὐθόρμητον τὴν ἔχθραν πρὸς τὰ βλαβερά, ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ ἔχει μίαν ἀδίδακτον τάσιν ν' ἀποφεύγῃ τὸ κακόν. Κάθε κακὸν δὲ εἰνε ἀρρώστεια τῆς ψυχῆς, ἐνῷ ἡ ἀρετὴ εἰνε δ, τι εἰνε καὶ ἡ ύγεια. Ὁρθῶς λοιπὸν ἔδωκαν μερικοὶ τὸ δρισμόν, δτι ύγεια εἰνε ἡ ἰσορροπία τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν.

καὶ νὰ συλλέγουν διάφορα βότανα. "Ἐνα σχετικὸν βιβλίον τῆς ἀρχαιότητος εἰνε τὸ «Περὶ ὄλης ἱστρικῆς» τοῦ Πεδανίου Διοσκουρίδου, τὸ ὅποιον σημειώνεται εἰς τὸν κατάλογον τῆς βιβλιογραφίας (βλ. εἰσαγωγήν).

δ καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ ψυχὴν εὐεξίας εἰπών, οὐχ ἀμαρτήσει
 τοῦ πρέποντος. δθεν ὁρεκτικὴ τοῦ οἰκείου καὶ κατὰ φύσιν
 17 αὐτῇ ἀδιδάκτως ἔστιν ἡ ψυχή. διὸ ἐπαινετὴ πᾶσιν ἡ σωφρο-
 σύνη καὶ ἀποδεκτὴ ἡ δικαιοσύνη καὶ θαυμαστὴ ἡ ἀνδρία
 καὶ ἡ φρόνησις περισπούδαστος. ὃ οἰκειότερά ἔστι τῇ ψυ-
 χῇ μᾶλλον, ἡ τῷ σώματι ἡ ὑγίεια. τὰ τέκνα, ἀγαπᾶτε τοὺς
 πατέρας. οἱ γονεῖς, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα. μὴ καὶ ἡ φύ-
 σις ταῦτα οὐ λέγει; οὐδὲν κανὸν παρανεῖ Παῦλος, ἀλλὰ
 τὰ δεσμὰ τῆς φύσεως ἐπισφίγγει. εἰ ἡ λέαινα στέργει τὰ
 ἐξ αὐτῆς, καὶ λύκος ὑπὲρ σκυλάκων μάχεται, τί εἴπῃ ἄν-
 θρωπος καὶ τῆς ἐντολῆς παρακούων καὶ τὴν φύσιν παρα-
 χαράσσων, δταν ἡ παῖς ἀτιμάζῃ γῆρας πατόρες, ἡ πατήρ
 διὰ δευτέρων γάμων τῶν προτέρων παίδων ἐπιλανθάνηται;
 18 ἀμήχανός ἔστιν ἡ στοργὴ τοῖς ἀλόγοις τέκνων καὶ γονέων
 πρὸς ἄλληλα, διότι ὁ δημιουργός αὐτὰ Θεὸς τὴν τοῦ λό-
 γου ἔλλειψιν διὰ τῆς τῶν αἰσθητηρῶν περιουσίας παρεμνθή-
 σατο. πόθεν γὰρ ἐν μυρίοις προβάτοις ἀρνειός τῶν σηκῶν
 ἐξαλλόμενος οἴδε μὲν τὴν χροίαν αὐτὴν καὶ τὴν φωνὴν τῆς
 μητρὸς καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπείγεται, ἐπιζητεῖ δὲ τὰς οἰκείας
 πηγὰς τοῦ γάλακτος; κανὶ πενιχραῖς ταῖς μητρώαις περιτύχῃ
 θηλαῖς, ἐκείναις ἀρκεῖται, πολλὰ παραδραμῶν οὕθατα βα-
 ρυνόμενα. καὶ ἡ μητῆρ ἐν μυρίοις ἀρνασιν ἐπιγινώσκει τὸ
 ἴδιον; φωνὴ μία, χρόα ἡ αὐτή, δσμὴ παρὰ πάντων δμοία,
 δσον τῇ ἡμετέρᾳ δσφρήσει παρίσταται, ἀλλ' δμως ἔστι τις
 19 αὐτοῖς αἰσθησις τῆς ἡμετέρας καταλήψεως δξυτέρα, καθ'
 ἦν ἐκάστῳ πάρεστιν ἡ τοῦ οἰκείου διάγνωσις. οὕπω οἱ ὀδόν-
 τες τῷ σκύλακι, καὶ δμως διὰ τοῦ στόματος ἀμύνεται τὸν
 λυπήσαντα. οὕπω τὰ κέρατα τῷ μόσχῳ, καὶ οἴδε ποῦ τὰ

- Αύτὸ δὲ τὸ εἰπῆ καὶ διὰ τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς, δὲν θὰ κάνη λάθος. Ἐπομένως ἡ ψυχὴ ἀδιδάκτως τείνει πρὸς δ.τι
- 17 τῆς ἀνήκει καὶ τῆς εἰνε φυσικόν. Διὰ τοῦτο καὶ δλοὶ ἐπαινοῦν τὴν σωφροσύνην· καὶ παραδέχονται τὴν δικαιοσύνην· καὶ θαυμάζουν τὴν ἀνδρίαν· καὶ θέλουν νὰ ἔχουν φρόνησιν. Αύτὰ συγγενεύουν μὲ τὴν ψυχὴν περισσότερον ἀπ' δ.τι ἡ ὑγεία μὲ τὸ σῶμα. «Τὰ τέκνα, ὀγαπᾶτε τοὺς πατέρας. οἱ γονεῖς, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα» (*Ἐφεσ. 6,1-4*). Αύτὰ δὲν λέγει καὶ ἡ φύσις; Τίποτε τὸ καινούργιον δὲν συμβουλεύει δ. Παῦλος, ἀλλὰ σφίγγει περισσότερον τὰ δεσμὰ τῆς φύσεως. *“Ἄν ἡ λέσινα ὀγαπᾶτῷ τὸ παιδία της καὶ δ. λύκος μάχεται διὰ τὰ λυκόπουλά του, τί ν’ ἀπολογήθῃ δ. ἀνθρωπος ποὺ καὶ τὴν ἐντολὴν παρακούει καὶ τὴν φύσιν ἀλλοιώνει, δταν ἡ τὸ παιδὶ ἔξευτελίζῃ τὸ γῆρας τοῦ πατρός του, ἡ δ. πατέρας λησμονῇ τὰ προηγούμενα παιδιά του συνάπτοντας δεύτερον γάμον;*¹⁸
- 18 *“Ἄνεκδιήγητος εἰνε εἰς τὰ ζῷα ἡ στοργὴ μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων, διότι δ. Θεὸς ποὺ τὰ ἔδημιούργησεν ἀνεπλήρωσε τὴν Ἑλλειψιν τοῦ λογικοῦ μὲ τὴν ὑπερσχὴν τῶν αἰσθητηρίων. Πῶς, ἔνα ἀρνὶ μεταξὺ χιλιάδων προβάτων πηδᾷ ἀπὸ τὸ μαντρί, καὶ γνωρίζει τὸ χρῶμα καὶ τὴν φωνὴν τῆς μητρός του καὶ τρέχει κοντά της, καὶ ψάχνει νὰ εὕρῃ τὰς πηγὰς ἀπ' δπου βέει τὸ γάλα του; Καὶ δὰν εὕρη τοὺς μαστοὺς τῆς μητρός του πτωχούς, ἀρκεῖται εἰς ἐκείνους, καὶ προσπερνᾷ ἀδιάφορον πολλοὺς μαστοὺς φορτωμένους μὲ γάλα. Καὶ πῶς ἡ μητέρα ἀναγνωρίζει τὸ ἀρνί της μεταξὺ χιλιάδων ἀλλων; “Ολα ἔχουν μίαν φωνὴν, τὸ ἴδιον χρῶμα, δμοίσαν δσμήν, ἀπ' δ.τι καταλαβαίνει ἡ ἴδική μας δσφρησις, ἀλλ' δμως αὐτὰ ἔχουν μίαν αἰσθησιν δξυτέραν ἀπὸ τὴν ἴδικήν μας ἀντίληψιν, μὲ τὴν δποίαν τὸ καθένα δύναται νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ ἴδικόν του.*
- 19 *Τὸ σκυλάκι δὲν ἔχει ἀκόμη δδόντας, καὶ δμως ἀντιμετωπίζει αὐτὸν ποὺ τὸ ἐνώχλησε μὲ τὸ στόμα. Ο μόσχος ἀκόμη δὲν ἔχει κέρατα, καὶ γνωρίζει ποὺ θὰ τοῦ φυτρώ-*

δπλα αὐτῷ ἐμφυήσεται. ταῦτα ἀπόδειξιν ἔχει τοῦ ἀδιδάκτους εἶναι τὰς φύσεις ἀπάντων, καὶ μηδὲν εἶναι ἀτακτον μηδὲ ἀδριστον ἐν τοῖς οὖσιν, ἀλλὰ πάντα ἵχνη φέρειν τῆς τοῦ ποιήσαντος σοφίας, ἐν ἑαυτοῖς δεικνύντα διτι ἐμπαράσκενα πρὸς τὴν φυλακὴν τῆς οἰκείας αὐτῶν σωτηρίας παρήχθη. λόγου μὲν ἄμοιδος ὁ κύων, ἰσοδυναμοῦσαν δὲ δμως τῷ λόγῳ τὴν αἰσθησιν ἔχει. ἂ γὰρ οἱ κατὰ πολλὴν σχολὴν τοῦ βίου καθεζόμενοι μόλις ἐξεῦρον, οἱ τοῦ κόσμου σοφοί, τὰς τῶν συλλογισμῶν λέγω πλοκάς, ταῦτα δείκνυνται παρὰ τῆς φύσεως ὁ κύων πεπαιδευμένος. τὸ γὰρ ἵχνος τοῦ θηρίου διερευνώμενος, ἐπειδὴν εῦρῃ αὐτὸ πολυτρόπως σχιζόμενον, τὰς ἐκασταχοῦ φερούσας ἐκτροπὰς ἐπελθών, μονονονχὶ τὴν συλλογιστικὴν φωνὴν ἀφίσι δι' ὧν πράσσει. "Η τήνδε, φησίν, ἐτράπη τὸ θηρίον, η τήνδε, η ἐπὶ τόδε τὸ μέρος" ἀλλὰ μὴν οὔτε τήνδε, οὔτε τήνδε· λειπόμενόν ἐστι τῇδε ὡρμῆσθαι αὐτό. καὶ οὕτω τῇ ἀναιρέσει τῶν ψευδῶν εὑρίσκει τὸ ἀληθές. τί περισσότερον ποιοῦσιν οἱ ἐπὶ τῶν διαγραμμάτων σεμνῶς καθεζόμενοι καὶ τὴν κόντην καταχαράσσοντες, τριῶν προτάσεων ἀναιροῦντες τὰς δύο, καὶ 21 ἐν τῇ λειπομένῃ τὸ ἀληθές ἐξευρίσκοντες; τὸ δὲ μνημονικὸν τῆς χάριτος τοῦ ζώου τίνα τῶν ἀχαρίστων πρὸς εὐεργέτας οὐ καταισχύνει; δπον γε καὶ φονευθεῖσι δεσπόταις κατ' ἐρημίαν, πολλοὶ τῶν κυνῶν ἐπαποθανόντες μνημονεύονται. ηδη δέ τινες ἐπὶ θερμῷ τῷ πάθει καὶ δόηγοὶ τοῖς ἐκζητοῦσι τοὺς φονέας ἐγένοντο καὶ ὑπὸ τὴν δίκην ἀχθῆναι τοὺς κακούργους ἐποίησαν. τί εἴπωσιν οἱ τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς

19. Πολλαὶ κρίσεις ἀποτελοῦν ἔνα συλλογισμόν, πολλοὶ συλλογισμοὶ μίαν πλοκὴν συλλογισμῶν ἢ σωρείτην.

σουν τὰ δπλα. Αύτὰ είνε ἀπόδειξις δτι αἱ φύσεις δλων είνε
ἀδίδακτοι, καὶ τίποτε δὲν είνε ἀτακτον οὔτε ἀκαθόριστον
εἰς τὰ δντα, δλλ' δλα φέρουν σημάδια τῆς σοφίας τοῦ δη-
μιουργοῦ, καὶ ἀποδεικνύουν ἀφ' ἔαυτῶν, δτι ἐδημιουργή-
θησαν μὲν φυσικὴν ἐτοιμότητα διὰ τὴν αὐτοσυντήρησιν
20 των. Ὁ σκύλος δὲν ἔχει μὲν λογικόν, ἔχει δμως αἴσθησιν
ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ λογικόν. Διότι αύτὰ ποὺ μετὰ δυ-
σκολίας ἐφεῦρον οἱ σοφοὶ τοῦ κόσμου, ἀφοῦ ἐκάθησαν ἐ-
πὶ ἔνα μέγα μέρος τῆς ζωῆς των καὶ ἐμελέτησαν ἐπιμό-
νως, ἐννοῶ τὰς πλοκὰς τῶν συλλογισμῶν¹⁹, αύτὰ δ σκύ-
λος δείχνει δτι τὰ ἐδιδάχθη ἀπὸ τὴν φύσιν. Διότι δταν
διερευνᾶ τὰ ἵχνη ποὺ ἀφήνει τὸ ἀγρίμι, δν τὰ εύρη νὰ
διακλαδίζωνται πρὸς πολλὰς κατευθύνσεις, ἔχετάζει δ-
λας τὰς κατευθύνσεις ποὺ ἐπῆρε, καὶ μὲ δσα κάνει σχεδὸν
διατυπώνει μὲ λόγια τοὺς συλλογισμούς του· Ἡ πρὸς
τὰ ἐδῶ, λέγει, ἐτράβηξε τὸ ἀγρίμι, ἢ πρὸς τὰ ἐδῶ, ἢ πρὸς
αύτὸ τὸ μέρος· δλλὰ βέβαια οὔτε πρὸς τὰ ἐδῶ, οὔτε πρὸς
τὰ ἐδῶ· ἅρα κατηυθύνθη πρὸς αύτὴν τὴν κατεύθυνσιν·
καὶ ἔτσι μὲ τὴν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴν εύρίσκει τὴν ἀλήθειαν.
Τί παραπάνω κάνουν αύτοὶ ποὺ κάθονται σοβαροὶ - σο-
βαροὶ εἰς τὰ διαγράμματα²⁰ καὶ χαράσσουν συνεχῶς τὴν
δμμον, καὶ μὲ τὴν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴν εύρίσκουν τὴν
21 ἀλήθειαν; Τὸ δὲ μνημονικὸν τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ σκύ-
λου καταντροπιάζει δλους δσοι ἐδείχθησαν ἀχάριστοι
πρὸς τοὺς εὐεργέτας των. Ἀφοῦ καὶ δταν συνέβη νὰ φο-
νευθοῦν οἱ κύριοι εἰς ἔρημον τόπον, πολλὰ σκυλιά ἐκάθη-
σαν καὶ ἀπέθανον ἐκεὶ πλησίον τοῦ κυρίου, καθὼς ίστο-
ρεῖται. Μερικὰ μάλιστα είχον τόσον θερμὴν ἀφοσίωσιν,
ώστε ἔγιναν δδηγοὶ εἰς αύτοὺς ποὺ κατεζητοῦσαν τοὺς
φονεῖς, καὶ κατώρθωσαν νὰ εἰσαχθοῦν εἰς δίκην καὶ νὰ τι-

20. «Διαγράμματα» δμμοδόχοι ἢ δλλα παρόμοια σκεύη, ἐπὶ τῶν δποί-
ων ἔγραφον τὰ σχήματα οἱ ἐπιλύοντες προβλήματα γεωμετρίας.

καὶ τρέφοντα Κύριον οὐ μόνον οὐκ ἀγαπῶντες, ἀλλὰ καὶ φίλοις κεχρημένοι τοῖς λαλοῦσι κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν καὶ τῆς αὐτῆς αὐτοῖς τραπέζης μετέχοντες καὶ παρ' αὐτὴν τὴν τροφὴν τῶν κατὰ τοῦ τρέφοντος βλασφημῶν ἀνεχόμενοι;

- ε'. 'Αλλ' ἐπὶ τὴν θεωρίαν τῆς κτίσεως ἐπανίωμεν. τὰ ενάλιατότερα τῶν ζώων πολιγονώτερα. διὰ τοῦτο πολυτόκοι λαγωοί, καὶ αλγες ἄγριαι καὶ πρόβατα ἄγρια διδυμοτόκα, ἵνα μὴ ἐπιλείπῃ τὸ γένος ὑπὸ τῶν ὀμοβόρων ἐκδαπανώμενον. τὰ δὲ φθαρτικὰ τῶν ἄλλων ὀλιγοτόκα. δθεν λέοντος ἐνδει μόδις ή λέαινα μήτηρ γίνεται. ταῖς γάρ ἀκμαῖς τῶν ὄντων διασπαράξας τὴν μήτραν, οὕτω πρόεισιν, ὡς φασι· καὶ ἔχιδναι τὰς μήτρας ἐκφαγοῦσαι προέρχονται, πρέποντας 23 τῇ γεννησαμένῃ τοὺς μισθοὺς ἐκτινύουσαι. οὕτως οὐδὲν ἀπρονόητον ἐν τοῖς οὖσιν, οὐδὲ τῆς ἐπιβαλούσης αὐτοῖς ἐπιμελείας ἄμοιρα. καν αὐτὰ τὰ μέλη τῶν ζώων καταμάθης, ενρήσεις δτι οὔτε περιττόν τι δ κτίσας προσέθηκεν, οὔτε

21. 'Ο Αἰλιανὸς καὶ δ Πλούταρχος διηγοῦνται, δτι κάποτε δ βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου Πύρρος, περιπατῶν εἰς ἑρημίαν, εἶδε ἔνα νεκρὸν τὸν δποῖον ἐφύλασσεν ἔνας σκύλος. "Ἐθαψε τὸν νεκρὸν καὶ ἐπῆρε μαζὶ του τὸν σκύλον. Κάποτε δὲ τοσούτε, ἐνῷ ἔκανεν ἐπιθεώρησιν στρατοῦ ἔχων καὶ τὸν σκύλον μαζὶ του, δ σκύλος εἶδε τοὺς φονεῖς τοῦ παλαιοῦ κυρίου του καὶ ὅρμησε κατ' ἐπάνω των ύλαστῶν. 'Ο Πύρρος δινελήφθη δτι αὐτοὶ είνε οι φονεῖς καὶ τοὺς εισήγαγεν εἰς δίκην· ἐκεὶ ὀμολόγησαν τὸ ἔγκλημα καὶ ἐτιμωρήθησαν. Διηγοῦνται δὲ οἱ δύο οὗτοι καὶ δὲλα παρόμοια. Αἰλιανὸς Περὶ ζώων 7,10. Πλούταρχος, Πότερα τῶν ζώων..., 13 (969c - 970b).

22. «Τίκτει δ' ἐνίστοτε (δ λέων) καὶ ἐν. δ δὲ λεχθεὶς μῦθος περὶ τοῦ ἐκβάλλειν τὰς ὑστέρας τίκτοντα ληρώδης ἐστίν» Αριστοτέλης, Περὶ ζ. ιστ. 6,31 (579α). "Ἄν δπὸ ἔνα ζεῦγος λεόντων προήρχετο μόνον ἔνας, τὸ εἶδος των θὰ ἔξηφανίζετο ἔξι ἀρχῆς.

23. «Πρέποντας τῇ γεννησαμένῃ τοὺς μισθοὺς ἐκτινύουσαι» τὸ τι σημαίνει αὐτὴ ή ἐκδίκησις φαίνεται, δην ἔχῃ κανεὶς ὑπ' ὅψιν δλην τὴν σχετικὴν διήγησιν τοῦ Αἰλιανοῦ. 'Ο Αἰλιανὸς λέγει, δτι ή ἔχιδνα, δταν συ-

μωρηθοῦν οἱ κακοῦργοι²¹. Τί ἔχουν νὰ εἰποῦν αὐτοὶ ποὺ δχὶ μόνον δὲν ἀγαποῦν τὸν Κύριον ποὺ τοὺς ἐπλασε καὶ τοὺς τρέφει, ἀλλὰ καὶ πιάνουν φιλίαν μ' αὐτοὺς ποὺ λέγουν λόγια ἄδικα κατὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ συντρώγουν μαζί των, καὶ ἀκριβῶς ὅταν τρώγουν τὴν τροφὴν (ποὺ ἔδωκεν δὲ Θεός), ἀνέχονται νὰ ἀκούουν βλασφημίας στρεφομένας κατὰ τοῦ τρέφοντος Θεοῦ;

- 22 ε'. Ἀλλ' ἀς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἔξετασιν τῆς δημιουργίας. Τὰ ζῷα ποὺ κατατρώγονται περισσότερον, πολλαπλασιάζονται καὶ περισσότερον. Διὰ τοῦτο γεννοῦν πολλὰ οἱ λαγοί, διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἀγριόγιδα καὶ τὰ ἄγρια πρόβατα γεννοῦν δίδυμα, διὰ νὰ μὴ ἔξαφανισθοῦν τὰ εἶδη ποὺ τρώγουν τὰ σαρκοφάγα. Ἔνῳ ἔκεινα ποὺ τρώγουν τὰ ἄλλα γεννοῦν δλίγα. «Ἐτσι ή λέαινα γεννᾷ μόνον ἕνα. Διότι αὐτὸ τὸ ἕνα, καθὼς λέγουν, κατασπαράσσει μὲ τοὺς δυνχάς του τὴν μήτραν τῆς μητρός του καὶ ἔτσι βγαίνει²². Καὶ αἱ ἔχιδναι βγαίνουν κατατρώγοντας τὴν μήτραν, καὶ ἀνταποδίδονται ἔτσι εἰς τὴν μητέρα τὸν μισθὸν ποὺ τῆς ἀξίζει²³. »Ἐτσι τίποτε τὸ ἀπρόνότον δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ δυντα, οὔτε εἰνε χωρὶς τὴν φροντίδα ποὺ χρειάζονται. Καὶ ἀν παρατηρήσῃς τὰ ἴδια τὰ μέλη τῶν ζῴων, θὰ διαπιστώσῃς δτὶ δ πλάστης οὔτε προσ-

νουσιάζεται μὲ τὸν ἄρρενα, μόλις τελειώσῃ, δάκνει καὶ φονεύει αὐτόν· τὸν ἄδικον θάνατον τοῦ πατρός των ἐκδικοῦνται τὰ τέκνα, τὰ δόποια ἔξερχονται ἀπὸ τὴν κοιλίαν κατατρώγοντας τὸ ἐσωτερικόν της. «Τίκτει δὲ (ἢ ἔχιδνα) οὐκ ὡς, ἀλλὰ βρέφη, καὶ ἔστιν ἐνεργὰ ἥδη κατὰ τὴν αὐτῶν φύσιν τὴν κακίστην. διεσθίει γοῦν τὴν μητρόφων υηδὺν καὶ πρόεισι παραυτὰ τιμωροῦντα τῷ πατρὶ» Αἰλιανός, Περὶ ζῷων 1,24. «Οἱ Ἀριστοτέλης δικαίως γράφει: «Τῶν δὲ δψεων δὲν ἔχις ζωοτοκεῖ ἔξω, ἐν αὐτῷ πρῶτον ὡτοκήσας. . . Τίκτει δὲ μικρὰ ἔχιδνα ἐν ὑμέσιν, οἱ περιρρήγνυται τριταῖοι· ἐνίστε δὲ καὶ τὰ ἔσω διαφαγόντα αὐτὰ ἔξερχεται» Περὶ ζ. Ιστ. 5,34 (558α). Δηλαδὴ τὰ ἔχιδνα γεννῶνται ἐντὸς μεμβράνης καὶ ἔξερχονται ἐξ αὐτῆς τρώγοντας τὸ ἐσωτερικόν της. «Ἐκ παρεξηγήσεως αὐτοῦ τοῦ χωρίου ἔγραψεν δὲ Αἰλιανός δτὶ τρώγουν τὴν μητέρα των.

ἀφείλε τῶν ἀναγκαίων. τοῖς σαρκοφάγοις ζῷοις δέξεις τοὺς
δδόντας ἐνήρμοσε· τοιούτων γὰρ ἦν χρεία πρὸς τὸ τῆς τρο-
φῆς εἶδος. ἢ δὲ ἔξημισεις ὀπλισται τοῖς ὁδοῦσι, πολλαῖς
καὶ ποκέλαις ἀποθήκαις τῶν τροφῶν παρεσκεύασε. διὰ γὰρ
τὸ παρὰ τὴν πρώτην μὴ ἀρκούντως καταλεπτύνεσθαι τὴν
τροφήν, ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ καταποθὲν πάλιν ἀναπεμπά-
ζεσθαι, ὥστε καταλεανθὲν τῷ μηρυκισμῷ προσοικειοῦσθαι
24 τῷ τρεφομένῳ. στόμαχοι καὶ ἔχηνοι καὶ κεκρύφαλοι καὶ
ἐνυστρα οὐκ ἀργῶς ἔγκειται τῶν ζῶων τοῖς ἔχουσιν, ἀλλ’
ἀναγκαίων χρείαν ἔκαστον ἐκπληροῖ. μακρὸς δὲ τράχηλος
τῆς καμήλου, ἵνα τοῖς ποσὶν ἐξισάζηται καὶ ἐφικνῆται τῆς
βοτάνης ἔξη ἡς ἀποξῆ. βραχὺς καὶ τοῖς ὅμοις ἐνδεδυκὼς
δὲ τράχηλος τῆς ἄρκτου καὶ λέοντος δὲ καὶ τίγριδος καὶ
τῶν λοιπῶν, δσα τούτου τοῦ γένους· δτι οὐκ ἐκ τῆς πάσι
αὐτοῖς ἡ τροφή, οὐδὲ ἀνάγκη πρὸς τὴν γῆν κατακύπτειν,
σαρκοφάγοις οὐσι καὶ ἐκ τῆς ἄγρας τῶν ζῶων διαρκου-
25 μένοις. τί βούλεται ἡ προνομαία τῷ ἐλέφαντι; δτι μέγα τὸ
ζῶον καὶ τῶν χερσαίων τὸ μέγιστον, εἰς τὴν τῶν ἐντυγχα-
νόντων ἐκπληξιν παραχθέν, πολύσαρκον ἔχοην εἶναι καὶ
συμπεφροημένον τὸ σῶμα. τούτῳ εἰ μέγας καὶ ἀναλογῶν
τοῖς ποσὶν δὲ τράχηλος προσετέθη, δυσμεταχείριστος ἀνὴν, τῷ
ὑπερβάλλοντι βάρει καταρρέπων ἀεὶ πρὸς τὸ κάτω. νῦν δὲ
ἡ μὲν κεφαλὴ δι' ὀλίγων τῶν τοῦ αὐχένος σφονδύλων πρὸς
τὴν φάριν συνάπτεται· ἔχει δὲ τὴν προνομαίαν τὴν τοῦ τρα-
χήλου χρείαν ἀποκληροῦσαν, δι' ἡς καὶ τὴν τροφὴν προσά-
26 γεται καὶ τὸ ποτὸν ἀνιμᾶται. ἀλλὰ καὶ ἀδιάφρωτοι αὐτῷ

24. Ἐνοεῖ τὰ μηρυκαστικὰ ποὺ ἔχουν τέσσαρα στομάχια.

25. "Ἐτσι λέγονται τὰ τέσσαρα στομάχια τῶν μηρυκαστικῶν, βοὸς,
προβάτου, κλπ. «Πίνθάνομαι τῶν ζῶων τὰ μηρυκάζοντα τρεῖς ἔχειν κοι-

έθεσε τίποτε τὸ περιττόν, οὔτε ἀφήρεσε τίποτε τὸ ἀναγκαῖον. Εἰς τὰ σαρκοφάγα ζῷα ἔβαλεν δόδόντας αἷχμηρούς· διότι τέτοιους τοὺς ἔχρειάζοντο διὰ τὸ εἶδος τῆς τροφῆς ποὺ τρώγουν. Ἐνῷ εἰς αὐτὰ ποὺ ἔχουν δόδόντας μόνον εἴς τὴν μίαν σιαγόνα, ἔδωκε πολλάς καὶ διαφόρους ἀποθήκας τῶν τροφῶν²⁴. Ἐπειδὴ κατὰ τὸ πρῶτον φάγωμα δὲν ἀλέθουν τὴν τροφήν των ἐπαρκῶς, τὰ ἔκανε νὰ ἔσαναβγάζουν αὐτὸ ποὺ κατέπιαν, νὰ τὸ ἀλέθουν καλῶς μὲ τὸν μηρυκασμὸν καὶ νὰ τὸ κάνουν κατάλληλον

24 διὰ νὰ τραφοῦν. Εἰς τὰ ζῷα ποὺ ὑπάρχουν δ στόμαχος καὶ δ ἔχινος καὶ δ κεκρύφαλος καὶ τὸ ἔνυστρον²⁵, δὲν ὑπάρχουν ἀσκόπως, ἀλλὰ τὸ καθένα ἔξυπηρετεῖ μίαν ἀνάγκην. Μακρὺς δ λαιμὸς τῆς καμήλου, διὰ νὰ ἔξιώνεται μὲ τὰ (ύψηλὰ) πόδια καὶ νὰ φθάνῃ τὸ χόρτον μὲ τὸ διποίον ζῆ. Κοντὸς καὶ βυθισμένος εἰς τοὺς ὅμους δ λαιμὸς τῆς ἀρκούδας· καὶ τοῦ λέοντος ἐπίσης καὶ τῆς τίγρεως καὶ δλων τῶν ἄλλων δσα εἰνε αὐτῆς τῆς κατηγορίας. Διότι αὐτὰ δὲν τρέφονται μὲ χλόην, οὔτε χρειάζεται νὰ σκύβουν εἰς τὴν γῆν, ἀφοῦ εἰνε σαρκοφάγα καὶ ζοῦν μὲ τὰ

25 ζῷα ποὺ συλλαμ्बάνουν καὶ τρώγουν. Τί χρειάζεται ἡ προβοσκὶς εἰς τὸν ἔλέφαντα; Χρειάζεται, διότι τὸ ζῷον εἰνε μέγα, τὸ μεγαλύτερον ἀπ' δλα τὰ χερσαῖς· ἐφ' δσον ἐπλάσθη διὰ νὰ προκαλῇ ἔκπληξιν εἰς δσους τὸ βλέπουν, ἐπρεπε νὰ εἰνε πολύσαρκον καὶ μὲ πληθωρικὸν σῶμα. Εἰς αὐτὸ τὸ ζῷον ἀν ὑπῆρχε μέγας λαιμὸς καὶ ἀνάλογος μὲ τὰ πόδια, θὰ ἦτο δυσμεταχείριστος, καὶ μὲ τὸ ὑπερβολικὸν βάρος θὰ ἐκρέμετο συνεχῶς πρὸς τὰ κάτω. Τώρα δμως ἡ μὲν κεφαλὴ ἐνώνεται μὲ τὴν ράχιν μὲ δλίγους σπονδύλους τοῦ αὐχένος· ἔχει δὲ τὴν προβοσκίδα ποὺ παίζει τὸν ρόλον τοῦ (μακροῦ) λαιμοῦ, καὶ μ' αὐτὴν φέρνει εἰς

26 τὸ στόμα τὴν τροφήν καὶ ἀντλεῖ τὸ ὄνδωρ ποὺ πίνει. Ἀλ-

λίας (ἐννοεῖ πλὴν τοῦ κυρίως στομάχου), καὶ δνόματα αὐτῶν ἀκούω κεκρύφαλον, ἔχινον, ἔνυστρον» ΑΙΛΙΑΝΟΣ, Περὶ ζῷων 5,41.

οἱ πόδες, οἰονεὶ κλονεῖς ἡγωμένοι, τὸ βάρος ὑποστηρίζουσιν.
 εὶ γὰρ χαῦνα αὐτῷ καὶ δίνγρα ὑπετέθη τὰ κῶλα, συνεχεῖς
 ἀν ἐγίνοντο τῶν ἄρθρων αἱ ἐκτροπαί, συνοκλάζοντος καὶ
 διανισταμένου κονφίζειν τὸ βάρος μὴ ἔξαρχούντων. νῦν
 δὲ βραχὺς ἀστράγαλος ὑπόκειται τῷ ποδὶ τοῦ ἐλέφαντος,
 οὕτε μέντοι εἰς ἀγκύλην οὕτε εἰς γόνυ διήρθρωται. οὐ
 γὰρ ἀν ὑπῆρεγκε τὸ τῶν ἄρθρων ὀλισθηρὸν τὴν πολυσαρ-
 κίαν τοῦ ζώου πολλὴν αὐτῷ περικεχυμένην καὶ περιτρέ-
 μουσαν. δθεν χρεία γέγονε τοῦ μυκτῆρος ἐκείνου μέχρι
 27 ποδῶν καθιεμένου. οὐχ ὁρᾶς ἐν τοῖς πολέμοις, δτι οἰονεὶ
 πύργοι τινὲς ἔμψυχοι τῆς φάλαγγος προηγοῦνται, ἢ βου-
 νοὶ τινες σάρκινοι ἀντπόστατον ἔχοντες τὴν ὁρμὴν τῶν ἐναν-
 τίων τὸν συνασπισμὸν διακόπτουσιν; οἷς εὶ μὴ ἦν ἀναλο-
 γοῦντα τὰ κάτω, πρὸς οὐδένα ἀν χρόνον τὸ ζῷον διήρκεσε.
 νῦν δὲ ἥδη τινὲς ἴστοροῦσι καὶ τριακόσια ἔτη καὶ πλείω
 τούτων βιοῦν τὸν ἐλέφαντα διὰ τοῦτο συμπεπηγὸς καὶ οὐ
 28 διηρθρωμένον τὰ κῶλα. τὴν δὲ τροφήν, ὥσπερ ἔφαμεν,
 ἢ προνομαία χαμόθεν ἐπὶ τὸ ὕψος διακομίζει, δφιώδης τις
 οὖσα καὶ ὑγροτέρα τὴν φύσιν. οὕτως ἀληθῆς δ λόγος, δτι
 οὐδὲν περιττὸν οὐδὲ ἐλλεῖπον ἐν τοῖς κτισθεῖσι δυνατὸν
 ενδεθῆναι. τοῦτο μέντοι τοσοῦτον δν τῷ μεγέθει ὑποχείριον
 ἡμῖν κατέστησεν ὁ Θεός, ὥστε καὶ διδασκόμενον συνιέναι
 καὶ τυπτόμενον καταδέχεσθαι, ἐναργῶς ἡμᾶς ἐκδιδάσκων,

26. 'Ο ἐλέφας ἔχει γόνυ.

27. «Τὸν δ' ἐλέφαντα ζῆν οἱ μὲν περὶ ἔτη διακόσιά φασιν, οἱ δὲ τρια-
 κόσια» Ἀριστοτέλης, Περὶ ζ. ιστ. 8,9 (596α). Καὶ Αἴλιανός, Περὶ ζώων
 17,7.

28. «Τὸ δὲ νῦν ἔχον, ἔοικα ἐρεῖν περὶ τε τῆς εὔμουσίας αὐτῶν καὶ εύ-
 πειθείας καὶ τῆς ἐς τὰ μαθήματα εύκολίας . . . Οὕτως ἄρα ἡ φύσις μεγέθει

- λά καὶ τὰ πόδια του εἶνε χωρὶς ἀρθρώσεις, μονοκόμματα σὰν στῦλοι, διὰ νὰ ὑποβαστάζουν τὸ βάρος. Διότι ἀν αὐτὸ τὸ ζῷον εἶχεν ἀσθενῆ καὶ εὐλύγιστα πόδια, συνεχῶς θὰ τοῦ ἔβγαιναν αἱ ἀρθρώσεις, διότι δὲν θὰ ἡσαν ἱκαναὶ νὰ σηκώσουν τὸ βάρος του, ὅταν θὰ ἐγονάτιζε καὶ ὅταν θὰ ἐστηκώνετο. Τώρα δικαῖος τὸ πόδι τοῦ ἐλέφαντος ἔχει ἀπὸ κάτω του βραχὺν ἀστράγαλον, καὶ δὲν ἔχει οὔτε γόνυ²⁶ οὔτε δγκύλην. Διότι ἀν εἶχε, τότε τὰ εὔκαμπτα γόνατά του δὲν θὰ ἥδυναντο νὰ σηκώσουν τὴν πολυσαρκίαν τοῦ ζώου, ἢ δποία θὰ ἦτο πολλή, θὰ ἐκρέμετο, καὶ θὰ ἔτρεμε. Διὰ τοῦτο τοῦ ἔχρειάσθη ἢ μύτη ἐκείνη ποὺ
- 27 κατεβαίνει μέχρι τὰ πέλματα. Δὲν βλέπεις εἰς τοὺς πολέμους πῶς οἱ ἐλέφαντες πηγαίνουν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς φάλαγγος σὰν ἔμψυχοι πύργοι; "Ἡ πῶς διασποῦν τὴν ἐνότητα τῶν ἀντιπάλων σὰν βουνά σάρκινα μὲ δρμὴν ἀσυγκράτητον; Αὔτα τὰ ζῷα ἀν δὲν εἶχαν ἀνάλογα καὶ τὰ κάτω μέλη, δὲν θὰ ἥδυναντο νὰ ζήσουν καθόλου. Ἐνῷ τώρα, καθὼς μᾶς πληροφοροῦν μερικοί, δὲ λέφας ζῆται τριακόσια καὶ περισσότερα χρόνια²⁷. Διὰ τοῦτο τὰ πόδια του εἶνε συμπαγῆ καὶ δὲν ἔχουν γόνατα. Τὴν δὲ τροφήν, καθὼς εἶπα, τὴν ἀνεβάζει ἀπὸ κάτω μέχρι ἐπάνω εἰς τὸ στόμα ἢ προθοσκίς, ποὺ διοιάζει σὰν φίδι καὶ εἶνε περισσότερον εὐλύγιστος. "Ἐτσι ἀληθεύει δὲ λόγος, ὅτι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εύρῃ κανεὶς εἰς τὰ πλάσματα τίποτε τὸ περιττὸν οὔτε τὸ ἐλλιπές. Αὔτο λοιπὸν τὸ ζῷον ποὺ εἶνε τόσον μέγα, δὲ Θεὸς μᾶς τὸ ἔκανεν ὑπόδουλον, ὥστε καὶ ὅταν τὸ ἐκπαιδεύωμεν νὰ μαθαίνῃ²⁸, καὶ ὅταν τὸ κτυποῦμεν νὰ ὑπομένῃ, καὶ μᾶς διδάσκει ἔτσι δὲ Θεὸς σαφῶς ὅτι τὰ «πάντα ὑπέταξεν ἡμῖν» (Ψαλ. 8,7), διότι εἴ-

μὲν αὐτὸν μέγιστον είργαστο, μάθησις δὲ πράξτατον ἀπέφηνέ τε καὶ εὐάγωγον²⁹ ΑΙΓΑΙΑΝΟΣ, Περὶ ζῷων 2,11· λέγει δὲ δὲ ΑΙΓΑΙΑΝΟΣ (αὐτόθι), ὅτι οἱ ἐλέφαντες ἔμάνθανον χορόν, βυθιτικὸν βηματισμόν, διάφορα παίγνια, καὶ λατινικὰ γράμματα.

δτι πάντα ὑπέταξεν ἡμῖν, διὰ τὸ κατ' εἰκόνα ἡμᾶς πεποιῆ-
 29 σθαι τοῦ κτίσαντος. οὐ μόνον δὲ ἐν τοῖς μεγάλοις τῶν ζώων
 τὴν ἀνεξιχνίαστον σοφίαν ἔξεστι κατιδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς
 μικροτάτοις οὐδὲν ἐλαττον συναγεῖται τὸ θαῦμα. ὥσπερ,
 γὰρ οὐ μᾶλλον θαυμάζω τὰς μεγάλας τῶν δρῶν κορυφάς,
 αἱ τῷ πλησίον εἶναι τῶν νεφῶν τῇ συνεχεῖ περιπνοίᾳ δια-
 σώζουσι τὸ χειμέριον, η̄ τὴν ἐν ταῖς φάραγξι κοιλότητα
 οὐ μόνον τὸ δυσήνεμον τῶν ὑψηλῶν διαφεύγουσαν ἀλ-
 λὰ καὶ ἀλεεινὸν ἀεὶ τὸν ἀέρα συνέχουσαν· οὕτω καὶ ἐν ταῖς
 τῶν ζώων κατασκευαῖς οὐ μᾶλλον ἅγαμαι τὸν ἐλέφαντα
 τοῦ μεγέθους η̄ τὸν μῦν, δτι φοβερός ἔστι τῷ ἐλέφαντι·
 η̄ τὸ λεπτότατον τοῦ σκορπίου κέντρον, πῶς ἐκοίλανεν ὥσ-
 περ αὐλὸν ὁ τεχνίτης, ὥστε δι' αὐτοῦ τὸν ἵὸν τοῖς τρωθεῖσιν
 30 ἐνίεσθαι. καὶ μηδεὶς ἐγκαλείτω τούτου ἐνεκεν τῷ ποιητῇ
 δτι ἰοβόλα ζῷα καὶ φθαρτικὰ καὶ πολέμια τῇ ζωῇ ἡμῶν
 ἐπεισήγαγεν· η̄ οὕτω δ’ ἀν τις καὶ παιδαγωγῷ ἐγκαλοίη
 εἰς τάξιν ἀγοντι τὴν εὐκολίαν τῆς νεότητος καὶ πληγαῖς
 31 καὶ μάστιξι τὸ ἀκόλαστον σωφρονίζοντι. πίστεώς ἔστιν
 ἀπόδειξις τὰ θηρία. πέποιθας ἐπὶ Κύριον; Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ
 βασιλίσκον ἐπιβήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκον-
 τα. καὶ ἔχεις τὴν διὰ πίστεως ἔξουσίαν πατεῖν ἐπάνω δ-
 φεων καὶ σκορπίων. η̄ οὐχ ὁρᾶς δτι φρυγανιζομένῳ τῷ Παύ-

29. «... Τὸν μῦν, δτι φοβερός ἔστι τῷ ἐλέφαντι»· πρόκειται περὶ παραναγνώσεως εἰς τὸ κείμενον τοῦ Αἴλιανοῦ. 'Ο Αἴλιανδς γράφει: «Ορ-ρωδεῖ (=φοβείται) δ ἐλέφας κεράστην κριδὸν καὶ χοίρου βοήν» Περὶ ζώων 1,38· καὶ διηγείται πῶς οἱ 'Ρωμαῖοι ἐτρόμαξαν τοὺς ἐλέφαντας τοῦ Πύρ-ρου μὲ τοὺς γρυλλίζοντας χοίρους. Καὶ ἐπειτα γράφει: «Οτι δέδοικεν ὕν (=χοίρον) ἐλέφας, δινωτέρω εἴπον» Αὔτοῖ 16,36. Αὔτὸ τὸ «ὕν» δ M. Βα-σίλειος τὸ ἐδιάβασε «μῦν» (=ποντίκι), προφανῶς ἀπὸ λανθασμένουν

- μεθα πλασμένοι κατ' εἰκόνα τοῦ δημιουργοῦ (Γέν. 1,26).
- 29 Εἶνε δὲ δυνατὸν ὅχι μόνον εἰς τὰ μεγάλα ζῷα νὰ ίδῃ κανεὶς τὴν ἀνεξιχνίαστον σοφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ πολὺ μικρά νὰ καταθαιμάσῃ ἐξ Ἰσου. "Οπως ἀκριβῶς δὲν θαυμάζω περισσότερον τὰς πανυψήλους κορυφὰς τῶν βουνῶν, ποὺ εἶνε κοντὰ εἰς τὰ σύννεφα καὶ λόγῳ τοῦ δτι πνέουν ἔκει συνεχῶς ἀνεμοὶ ἔχουν συνεχῶς χειμῶνα, οὔτε θαυμάζω ὀλιγώτερον τό βάθος τῶν φαράγγων, ποὺ δχι μόνον ἀποφεύγουν τοὺς σφιδροὺς ἀνέμους τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν, ἀλλὰ καὶ κρατοῦν συνεχῶς τὸν ἀέρα θερμόν, ἔτσι καὶ εἰς τὴν καμωσιάν τῶν ζώων δὲν θαυμάζω τὸν ἐλέφαντα διὰ τὸ μέγεθος περισσότερον ἀπὸ τὸ ποντίκι, ποὺ εἶνε καὶ αὐτὸ φοβερὸν εἰς τὸν ἐλέφαντα²⁹. Οὔτε θαυμάζω ὀλιγώτερον τὸ λεπτότατον κεντρὶ τοῦ σκορπιοῦ ποὺ τὸ ἔκανεν δ τεχνίτης κούφιον σὰν σωλῆνα, ὥστε μ' αὐτὸ νὰ χύνῃ σὰν μὲ ἔνεσιν τὸ δηλητήριον εἰς δσους δαγκώνει.
- 30 Καὶ κανεὶς νὰ μὴ κατηγορῇ τὸν δημιουργόν, διότι ἔβαλεν εἰς τὴν ζωὴν μας ζῷα φαρμακερὰ καὶ καταστρεπτικὰ καὶ ἔχθρικὰ πρὸς αὐτήν. Διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπρεπε νὰ κατηγορῇ καὶ τὸν παιδαγωγὸν ποὺ ἐπαναφέρει εἰς τὴν τάξιν τοὺς χαλαροὺς νέους καὶ σωφρονίζει τὴν ἀχαλινωσίαν αὐτῶν μὲ βαπτίσματα καὶ κτυπήματα. Τὰ θηρία εἶνε ἀπόδειξις τῆς πίστεως. "Ἐχεις ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Κύριον; «Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα» (Ψαλ. 90,13)³⁰. Καὶ ἔχεις ἐκ τῆς πίστεως «τὴν ἔξουσίαν πατεῖν ἐπάνω δφεων καὶ σκορπίων» (Λουκ. 10,19). "Η δὲν βλέπεις τὸν Παῦλον

χειρόγραφον. "Άλλως τε πρὸ τῆς λέξεως «νῦν» ὑπάρχει τὸ γράμμα Ν («δέδοικεν»), ποὺ ήτο δυνατὸν νὰ διαβασθῇ καὶ ως Μ (ΔΕΔΟΙΚΕ ΜΥΝ).

30. "Η ἀσπὶς εἶνε φίδι τόσον ἄγριον, ώστε δὲν ἔχημερώνεται οὔτε μὲ μαγικὸν τραγούδι, κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἀντίληψιν δ βασιλίσκος εἶνε φίδι τόσον δηλητηριῶδες, ώστε, κατὰ τὸν Αἴλιανόν, «εὶ δινθρωπος κατέχοι βάρδον, είτα ταύτην δ βασιλίσκος ἐνδάκοι, τέθνηκεν δ κύριος τῆς λύγου (=βάρδου λυγαρίσιας)» Περὶ ζῷων 2,5.

λω ἐνάφας δ ἔχις οὐδεμίᾳν προσετρίψατο βλάβην, διὰ τὸ πλήρη πίστεως εὐρεθῆναι τὸν ἀγιον; εἰ δὲ ἀπιστος εἰ, φοβοῦ μὴ μᾶλλον τὸ θηρίον ἢ τὴν σεαυτοῦ ἀπιστίαν, δι' ἣς πάσῃ φθορᾷ σεαυτὸν ενάλωτον κατεσκεύασας.

32 ς'. Ἀλλὰ γὰρ αἰσθάνομαι πάλαι τὰ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως ἀπαιτούμενος καὶ μονονονχὶ ἀκούειν δοκῶ μοι τῶν ἀκροατῶν ἐν ταῖς καρδίαις καταβοῶνταν, ὅτι τὰ μὲν ἡμέτερα δποῖα τινα ἔστι τὴν φύσιν διδασκόμεθα, ἡμᾶς δὲ αὐτοὺς ἀγνοοῦμεν. ἀνάγκη οὖν εἰπεῖν, τὸν κατέχοντα ἡμᾶς ὅκνον παρωσαμένους. τῷ δοτὶ γὰρ ἔσικε πάντων εἶναι χαλεπώτατον ἑαυτὸν ἐπιγνῶναι. οὐ γὰρ μόνοι ὀφθαλμὸς τὰ ἔξω βλέπων ἐφ' ἑαυτὸν οὐ κέχρηται τῷ ὁρᾶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἡμῶν ὁ νοῦς, δξέως τὸ ἀλλότριον ἀμάρτημα καταβλέπων, βραδύς ἔστι πρὸς τὴν τῶν οἰκείων ἐλαττωμάτων ἐπίγνωσιν. διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὁ λόγος, δξέως ἐπελθὼν τὰ ἀλλότρια, νωθρός ἔστι καὶ ὅκνον πλήρης πρὸς τὴν τῶν οἰκείων ἔξετασιν· καίτοι οὐ μᾶλλον ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸν Θεὸν ἔστιν ἐπιγνῶναι ἢ καὶ ἐκ τῆς οἰκείας ἡμῶν κατασκευῆς τόν γε συνετῶς ἑαυτὸν ἔξετάσαντα· ὡς φησιν δ προφήτης· Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ· τούτεστιν ἐμαυτὸν καταμαθών, τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἐν σοὶ σοφίας ἔξεδιδάχθην. Καὶ εἰπεν δ Θεός· Ποιήσωμεν ἀνθρωπον. ποῦ μοι δ Ἰουδαῖος, δς ἐν τοῖς κατόπιν, ὥσπερ διὰ θυρίδων τινῶν τοῦ τῆς θεολογίας φωτὸς διαλάμποντος καὶ δευτέρου προσώπου τοῦ ὑποδεικνυμένου μὲν μυστικῶς οὕπω δὲ ἐναργῶς ἐκφανέντος, πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπεμάχετο, αὐτὸν ἑαυτῷ λέγων τὸν Θεὸν διαλέγεσθαι; αὐτὸς γὰρ εἶπε,

31. Ἀλληγορικὴ ἔρμηνεία.

πού μαζεύει φρύγανα, δτι ή ἔχιδνα δὲν τοῦ ἔκανε κανένα κακόν, διότι ὁ ἀγιος εὐρέθη πλήρης πίστεως; (Πράξ. 28, 3-6). Καὶ ἀν εἰσαι ἀπιστος, φοβοῦ ὅχι τόσον τὸ θηρίον δσον τὴν ἀπιστίαν σου, μὲ τὴν ὅποιαν ἔκανες τὸν ἐαυτόν σύ εὔάλωτον εἰς κάθε κακὸν ποὺ σὲ φθείρει.

- 32 s'. Ἀλλ' ἐδῶ καὶ ἀρκετὴν ὥραν καταλαβαίνω, δτι θέλετε νὰ σᾶς ἔξηγήσω τὰ σχετικὰ μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ σχεδὸν μοῦ φαίνεται δτι ἀκούω τοὺς ἀκροατὰς νὰ φωνάζουν ἀπὸ μέσα των, δτι διδασκόμεθα μὲν πῶς εἰνε εἰς τὴν φύσιν των τὰ πράγματα ποὺ μᾶς ἀνήκουν, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν ἡμᾶς τοὺς ίδίους. Εἰνε λοιπὸν ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν κάτι, διώχνοντας μακριὰ τὸν δισταγμὸν ποὺ μᾶς κατέχει. Πράγματι, καθὼς φαίνεται, τὸ δυσκολώτερον ἀπ' ὅλα εἰνε νὰ γνωρίσῃ κανεὶς καλῶς τὸν ἐαυτόν του. Διότι ὅχι μόνον ὁ ὀφθαλμὸς ποὺ βλέπει πρὸς τὰ ἔξω δὲν εἰνε κατάλληλος νὰ βλέπῃ τὸν ἐαυτόν του, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ νοῦς μας ποὺ βλέπει μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν τὸ ξένον ἀμάρτημα εἰνε βραδυκίνητος εἰς τὸ νὰ ἀντιληφθῇ τὰ ίδικά του ἑλαττώματα. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ὥραν αὐτὴν ὁ λόγος, ποὺ μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν μᾶς ἔξεθεσε τὰ τῶν ἀλλων, εἰνε νωθρὸς καὶ γεμάτος δκνηρίαν διὰ τὴν ἔξετασιν τῶν ίδικῶν μας. "Ἄν καὶ εἰνε βέβαιον δτι αὐτὸς ποὺ ἔξετάζει τὸν ἐαυτόν του μὲ σύνεσιν γνωρίζει τὸν Θεὸν ὅχι τόσον ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν δσον ἀπὸ τὴν ίδικήν μας κατασκευήν. "Οπως λέγει καὶ ὁ προφῆτης «Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἔξ ἐμοῦ» (Ψαλ. 138,6). δηλαδὴ παρετήρησα τὸν ἐαυτόν μου καὶ ἐδιδάχθην καλῶς τὴν ὑπερβολὴν τῆς σοφίας σου³¹. «Καὶ εἴπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἀνθρωπὸν» (Γέν. 1,26). Ποῦ εἰνε ὁ Ἰουδαῖος, ὁ ὅποιος εἰς τὰ προτιγούμενα, ἐνῷ τὸ φῶς τῆς θεολογίας διέλαμπε σὰν ἀπὸ παράθυρα καὶ ἐνῷ ὑπεδεικνύετο μυστικῶς ἔνα δεύτερον πρόσωπον, παρ' ὅλον δτι δὲν ἐφαίνετο ἀκόμη σαφῶς, αὐτὸς ἡναντιώνετο πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐλεγεν δτι ὁ ίδιος ὁ Θεός συζητεῖ μὲ τὸν ἐ-

φησί, καὶ αὐτὸς ἐποίησε. Γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς. ἦν μὲν οὖν καὶ τότε πρόχειρος ἐν τοῖς παρ' αὐτῶν λεγομένοις ἡ ἀτοπία. τίς γὰρ χαλκεὺς ἢ τέκτων ἢ σκυτοτόμος ἐπὶ τῶν δργάνων τῆς τέχνης μόνος καθήμενος, οὐδενὸς αὐτῷ συνεργοῦντος, λέγει αὐτὸς ἑαυτῷ Ποιήσωμεν τὴν μάχαιραν, ἢ Συμπήξωμεν τὸ ἄροτρον, ἢ Ἀπεργασώμεθα τὸ ὑπόδημα, ἀλλ' οὐχὶ σιωπῇ τὴν ἐπιβάλλουσαν ἐνέργειαν ἔκτελεῖ; φλυ-
 35 αρία γὰρ τῷ δητὶ δεινῇ ἀρχοντά τινα ἑαυτοῦ καὶ ἐπιστάτην καθῆσθαι, δεσποτικῶς ἑαυτοῦ καὶ σφοδρῶς κατασπεύδοντα. ἀλλ' δῆμος οἱ αὐτὸν τὸν Κύριον συκοφαντῆσαι μὴ κατο-
 κνήσαντες τί οὐκ ἀν εἴποιεν γεγυμνασμένην πρὸς τὸ ψεῦ-
 δος τὴν γλῶσσαν ἔχοντες; ἢ μέντοι παροῦσα φωνὴ παντελῶς αὐτῶν ἀποφράσσει τὸ στόμα. Καὶ εἰπεν δ Θεός· Ποιήσωμεν
 ἀνθρωπον. μὴ καὶ νῦν, εἰπέ μοι, μεμονωμένον ἐστὶ τὸ πρό-
 σωπον; οὐ γὰρ γέγραπται Γενηθήτω ἀνθρωπος, ἀλλὰ Ποιήσωμεν ἀνθρωπον. ἔως οὖπω διδασκόμενος παρεφαί-
 νετο, ἐν βάθει ἐκεκάλυπτο τῆς θεολογίας τὸ κήρυγμα· δτε λοιπὸν ἀνθρώπου γένεσις προσδοκᾶται, παραγυμνοῦται
 ἡ πίστις καὶ τρανότερον παραδηλοῦται τῆς ἀληθείας τὸ δόγμα. Ποιήσωμεν ἀνθρωπον. ἀκούεις, ὡς χριστομάχε, δτι τῷ κοινωνῷ τῆς δημιουργίας προσδιαλέγεται, δι' οὖ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, δς φέρει τὰ σύμπαντα τῷ δήματι
 36 τῆς δυνάμεως αὐτοῦ; ἀλλ' οὐ γὰρ ήσυχῇ παραδέχεται τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας· ὥσπερ δὲ τῶν θηρίων τὰ μισανθρω-
 πότατα, ἐπειδὰν τοῖς ζώγροις ἐναποκλεισθῇ, περιβρύχεται τοῖς κυλίνδροις, τὸ μὲν πικρὸν καὶ ἀνήμερον τῆς φύσεως
 ἐνδεικνύμενα, ἐκπληρῶσαι δὲ τὴν μανίαν οὐκ ἔχοντα, οὐ-

32. «Ἐν τοῖς ζώγροις»· ἐνοεῖ λάκκους καλυμμένους μὲ ἀσθενὲς κάλυμ-
 μα, μέσα εἰς τοὺς δποίους πίπτουν τὰ θηρία.

- αυτόν του; Αύτός, λέγει, είπε καὶ αὐτὸς ἐποίησε. «Γενηθήτω φῶς· καὶ ἔγένετο φῶς» (Γέν. 1,3). Βέβαια καὶ εἰς τοὺς προηγουμένους λόγους ἥτο εὔκολον ν' ἀποδειχθῆ τὴν ἀτοπίαν τῶν λεγομένων των. Διότι ποῖος χαλκεὺς ἢ ξυλουργὸς ἢ βυρσοδέψης κάθεται μόνος του εἰς τὰ ἔργαλεῖα τῆς τέχνης του, καὶ χωρὶς νὰ συνεργάζεται κανεὶς μαζὶ του, λέγει μόνος του εἰς τὸν ἑαυτόν του, «Ἄσ κανωμεν τὴν μάχαιραν», ἢ «Ἄσ κατασκευάσωμεν τὸ ἄροτρον», ἢ «Ἄσ τελειώσωμεν τὸ ὑπόδημα»; δὲν θὰ κάνῃ τὴν ἔργασίαν ποὺ πρέπει, χωρὶς νὰ διμιλῇ; Εἰνε δύντως φρικαλέα φλυαρία, νὰ κάθεται κανεὶς σᾶν προϊστάμενος καὶ ἐπιστάτης τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ νὰ παροτρύνῃ τὸν ἑαυτόν
- 35 του δεσποτικῶς καὶ αὐστηρῶς. Καὶ δύμως αὐτοὶ ποὺ δὲν ἔδιστασαν νὰ συκοφαντήσουν καὶ τὸν ἴδιον τὸν Κύριον, αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τὴν γλῶσσαν των γυμνασμένην εἰς τὸ ψεῦδος, καὶ τί δὲν εἴπαν; Ἡ τωρινὴ δύμως φράσις φράσσει ἐντελῶς τὸ στόμα των. «Καὶ εἶπεν δὲ Θεός· Ποιήσωμεν ἀνθρωπον». Πέξ μου λοιπόν; Μήπως καὶ τώρα τὸ πρόσωσσωπον είνε ἔνα; Δὲν γράφει «Γενηθήτω ἀνθρωπός», ἀλλὰ «Ποιήσωμεν ἀνθρωπόν». Ἔως δτου δὲν ἐνεφανίζετο ἀκόμη αὐτὸς ποὺ διδάσκεται, τὸ κήρυγμα τῆς θεολογίας ἥτο κεκαλυμμένον εἰς τὸ βάθος· δταν δύμως ἀναμένεται ἢ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, τότε ἐμφανίζεται γυμνὴ ἢ πίστις καὶ διατυπώνεται σαφέστερον τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας. «Ποιήσωμεν ἀνθρωπόν». Τ' ἀκοῦς, χριστομάχε, δτι συνομιλεῖ μὲ τὸν συνεργάτην τῆς δημιουργίας, «δι' οὐ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, δις φέρει τὰ σύμπαντα τῷ βήματι
- 36 τῆς δυνάμεως αὐτοῦ»; (Ἐφρ. 1,2-3). Ἄλλὰ δὲν παραδέχεται τὸν λόγον τῆς εὔσεβειας χωρὶς ἀντίρρησιν. Οπως ἀκριβῶς τὰ πολὺ μισάνθρωπα θηρία, δταν πιασθοῦν εἰς τὰς παγίδας³² γυρίζουν γύρω - γύρω εἰς τὸ τοίχωμα καὶ μουγκρίζουν, καὶ ἐπιδεικνύουν μὲν τὴν ὅγριαν καὶ ἀνήμερον φύσιν των, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ ἴκανοποιήσουν τὴν μανίαν των, ἔτσι καὶ τὸ γένος ποὺ ἔχθρεύεται τὴν

τω καὶ τὸ ἔχθρὸν τῆς ἀληθείας γένος, οἱ Ἰουδαῖοι, στενοχωρούμενοι, πολλά, φασίν, ἐστὶ τὰ πρόσωπα πρὸς οὓς δὲ λόγος γέγονε τοῦ Θεοῦ. τοῖς ἀγγέλοις γὰρ λέγει τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Ἰουδαϊκὸν τὸ πλάσμα· τῆς ἐκεῖθεν εὐκολίας τὸ μυθολόγημα· ἵνα τὸν ἐνα
 37 μὴ παραδέξωται, μυρίους εἰσάγοντι. καὶ τὸν Υἱὸν ἀθετοῦντες, οἰκέταις τὸ τῆς συμβονλίας ἀξιωμα περιάπτουσι· καὶ τοὺς διμοδούλους ἡμῶν κυρίους ποιοῦσι τῆς ἡμετέρας δημιουργίας. τελειούμενος ἄνθρωπος πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀξίαν ἀνάγεται. ποῖον δὲ δημιουργῆμα ἵσον δύναται εἶναι τῷ κτίσαντι; σκόπει δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς. Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. τί λέγεις πρὸς τοῦτο; μὴ καὶ εἰκὼν μία Θεοῦ καὶ ἀγγέλων; Υἱὸν μὲν γὰρ καὶ Πατρὸς πᾶσα ἀνάγκη τὴν αὐτὴν εἶναι μορφήν· θεοπρεπῶς δῆλον δτι τῆς μορφῆς νοούμενης, οὐκ ἐν σχήματι σωματικῷ ἀλλ' ἐν τῷ ἴδιώματι τῆς Θεότητος.
 38 ἀκούεις καὶ σὺ δὲ ἐκ τῆς νέας κατατομῆς, δ τὸν Ἰουδαϊσμὸν πρεσβεύων ἐν Χριστιανισμῷ προσποιήσει. τίνι λέγει Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν; τίνι ἀλλῷ γε ἢ τῷ ἀπανγάσματι τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρι τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, δς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀօράτου; τῇ ἰδίᾳ τοίνυν εἰκόνι τῇ ζώσῃ, τῇ εἰπούσῃ Ἐγώ καὶ δ Πατήρ ἐν ἐσμεν, καὶ Ὁ ἐωρακώς ἐμὲ ἐώρακε τὸν Πατέρα, ταύτῃ λέγει Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. δπον μία εἰκών, ποῦ τὸ ἀνόμοιον;
 39 Καὶ ἐποίησεν δ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. οὐχὶ Ἐποίησαν. ἐφυγεν ἐνταῦθα τὸν πληθυσμὸν τῶν προσώπων. δι' ἐκείνων μὲν

33. Ἡ λέξις «κατατομή» εἰς τὸ χωρίον τοῦ Παύλου Φιλ. 3,2 χρησιμοποιεῖται εἰρωνικῶς διὰ τὴν περιτομήν, τοὺς Ἰουδαίους. «Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν!». δηλαδὴ «Γιὰ δέστε τὰ σκυλιά, γιὰ δέστε τοὺς παλιανθρώπους, γιὰ δέστε τοὺς κομματιασμένους!». Λέγεται δὲ ἢ «κατατομή» μὲ δύο σημασίες ἐξ Ἰου εἰρωνικά· είνε «κομματιασμένοι», διότι κομματιάζονται μὲ τὴν περιτομήν καὶ διότι κομματιάζουν τὴν Ἐκκλησίαν μὲ τοὺς ἀνοήτους ἰσχυρισμούς των. Ὁ Μ. Βασίλειος ὡς «νέαν κατατομήν» καὶ «τὸν Ἰουδαϊσμὸν πρεσβεύοντας ἐν Χριστιανισμῷ προσποιήσει» ἐννοεῖ τοὺς ἀνόμοιούς, παραφυάδα τῶν

- ἀλήθειαν, οἱ Ἰουδαῖοι, δταν στριμωχθοῦν, λέγουν ὅτι εἰνε πολλὰ τὰ πρόσωπα πρὸς τὰ δποῖα ἀπευθύνεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Διότι δῆθεν λέγει τὸ «Ποιήσωμεν ἀνθρώπον» πρὸς τοὺς ἀγγέλους ποὺ παρίστανται ἐνώπιόν του. Αὐτὸ τὸ φαντασιοκόπημα εἰνε Ἰουδαϊκόν· αὐτὸ τὸ μυθολόγημα προέρχεται ἀπὸ τὰς εὔκόλους λύσεις ἔκεινων· διὰ νὰ μὴ παραδεχθοῦν τὸν ἥνα, εἰσάγουν μυριάδας ἀλλων. Καὶ μὴ ἀναγνωρίζοντες τὸν Υἱόν, δίδουν τὸ ἀξίωμα τοῦ συνέδρου (τοῦ Κυρίου) εἰς τοὺς δούλους· καὶ τοὺς δμοδούλους μας τοὺς κάνουν κυρίους τῆς δημιουργίας μας. ³⁷ “Οταν ὁ ἀνθρωπος γίνεται τέλειος, ἀνέρχεται εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν ἀγγέλων· ποῖον ὅμως δημιουργημα δύναται νὰ ἔξισθῇ μὲ τὸν δημιουργόν; Πρόσεξε δὲ καὶ τὰ παρακάτω· «Κατ’ εἰκόνα ἡμετέραν» (Γέν. 1,26). Τί λέγεις ἐπ’ αὐτοῦ; Μήπως εἰνε μία καὶ ἡ εἰκὼν Θεοῦ καὶ ἀγγέλων; Διότι τοῦ μὲν Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς κατ’ ἀνάγκην ἡ μορφὴ εἰνε μία· ἀν ἀσφαλῶς ἡ μορφὴ ἐννοηθῇ καθὼς πρέπει εἰς τὸν Θεόν, ὅχι μὲ σχῆμα σωματικὸν ἀλλὰ μὲ τὸν χαρακτῆρα τῆς Θεότητος. ³⁸ “Ἀκου τα καὶ σὺ ποὺ ἀνήκεις εἰς τὴν νέαν «κατατομὴν» (Φιλ. 3,2) ³⁸, ποὺ κάτω ἀπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ Χριστιανισμοῦ πρεσβεύεις τὸν Ἰουδαϊσμόν. Πρὸς ποῖον λέγει «Κατ’ εἰκόνα ἡμετέραν»; Πρὸς ποῖον ἀλλον ἀσφαλῶς, ἀν ὅχι πρὸς τὸ «ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ», «ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου»; (Ἐβρ. 1,3· Κολ. 1,15). Εἰς τὴν ίδιαν τὴν εἰκόνα του λοιπόν, τὴν ζῶσαν, ἔκεινην ποὺ εἴπεν «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν» καὶ «Ο ἔωρακώς ἐμὲ ἔώρακε τὸν Πατέρα» (Ιω. 10,30· 14,9), εἰς ἔκεινην λέγει· «Ποιήσωμεν ἀνθρώπον κατ’ εἰκόνα ἡμετέραν». ³⁹ “Οπου μία εἰκὼν, ποὺ τὸ ἀνόμοιον; «Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν ἀνθρωπὸν» (Γέν. 1,27). “Οχι «ἐποίησαν». Ἐδῶ ἀ-

ἀρειανῶν ποὺ ἐφρόνουν δτι ὁ Υἱὸς δὲν εἰνε Θεός, οὔτε καν δμοιάζει τὸν Πατέρα.

τὸν Ἰουδαῖον παιδεύων, διὰ τούτων δὲ τὸν ἐλληνισμὸν ἀποκλείων, ἀσφαλῶς ἀνέδραμεν ἐπὶ τὴν μονάδα, ἵνα καὶ Υἱὸν νοῆς μετὰ Πατρὸς καὶ τῆς πολυθείας ἐκφύγῃς τὸ ἐπικίνδυνον. Ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. πάλιν τοῦ συνεργοῦ τὸ πρόσωπον παρεισήγαγεν. οὐ γάρ εἰπεν Ἐν εἰκόνι ἔαντοῦ, ἀλλ' Ἐν εἰκόνι Θεοῦ. ἐν τίνι μὲν οὖν ἔχει τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὁ ἀνθρώπος καὶ πῶς μεταλαμβάνει τοῦ καθ' 40 δμοίωσιν, ἐν τοῖς ἐφεξῆς Θεοῦ διδόντος εἰρήσεται. νῦν δὲ τοσοῦτον λεγέσθω, δτι εἰ μία εἰκών, πόθεν σοι ἐπῆλθεν ἀφόρητα δυσσεβεῖν, ἀνόμοιον λέγοντι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ; ὡς τῆς ἀχαριστίας! ἡς μετέλαβες ὅμοιότητος, ταύτης οὐ μεταδίδως τῷ εὐεργέτῃ; καὶ σαντῷ μὲν κύρια μένειν τὰ ἐκ τῆς χάριτος παρασχεθέντα νομίζεις, τῷ δὲ Υἱῷ τὴν ἐκ φύσεως ὅμοιότητα πρὸς τὸν γεννήσαντα ἔχειν οὐκ ἐπιτρέπεις; 41 ἀλλὰ σιωπὴν γάρ ήμιν ἐπιτάσσει λοιπὸν ἡ ἐσπέρα πάλαι πρὸς δυσμὰς τὸν ἥλιον παραπέμψασα. ἐνταῦθα δὴ οὖν τὸν λόγον καὶ ἡμεῖς κατευνάσωμεν, ἀρκεσθέντες τοῖς εἰρημένοις. νῦν μὲν οὖν, δσον διεγεῖραι ὑμᾶν τὸν ζῆλον, τοῦ λόγου παρηψάμεθα· τὴν δὲ τελειοτέραν περὶ τῶν προκειμένων ἔξεταν ἐν τοῖς ἐξῆς ἀποδώσομεν τῇ συνεργίᾳ τοῦ Πνεύματος. ἀπιτέ μοι χαίροντες, ἡ φιλόχριστος ἐκκλησία, ἀντὶ παντὸς δψου πολυτελοῦς καὶ τῶν ποικίλων καρυκευμάτων τῇ μνήμῃ τῶν εἰρημένων τὰς σεμνὰς ὑμᾶν κατακοσμοῦντες τραπέζας. κατασχνύνεσθω δ ἀνόμοιος, ἐντρεπέσθω δ Ἰουδαῖος, ἀγαλλέσθω τοῖς δόγμασι τῆς ἀληθείας δ ἐνσεβής, δοξαζέσθω δ Κύριος, φήνα δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

34. «Ἐλληνισμὸν» ἔννοει τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν θρησκείαν μὲ τοὺς πολλοὺς θεούς· ἡ Γραφὴ μὲ τὸ «Ἐπ οἱ η σεν δ Θεδς» δεικνύει, δτι δ Θεδς εἶναι ἔνας, καὶ ἀποκλείει ἔτσι τὸν ἐλληνισμόν.

35. 'Ἐξ ἀφορμῆς αὐτοῦ τοῦ χωρίου ἐπλάσθησαν οἱ νόθοι λόγοι «Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου», ποὺ ἀποδίδονται εἰς τὸν Μ. Βασίλειον.

πέφυγε τὸν πληθυντικὸν τῶν προσώπων. Μὲ τὰ προηγούμενα ἐλέγχει τὸν Ἰουδαῖον, μ' αὐτὰ ἐδῶ ἀποκλείει τὸν ἐλληνισμόν³⁴, καὶ προχωρεῖ μὲ σιγουριάν πρὸς τὴν μονάδα, διὰ νὰ ἔννοησι καὶ τὸν Υἱὸν μᾶζι μὲ τὸν Πατέρα καὶ νὰ διαφύγῃς τὸν κίνδυνον τῆς πολυθείας. «Ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν» (Γέν. 1,27). Πάλιν παρεισάγει τὸ πρόσωπον τοῦ συνεργοῦ. Δὲν εἶπεν «ἐν εἰκόνι ἔσται», ἀλλ' «ἐν εἰκόνι Θεοῦ». Εἰς τί ἔχει τὸ «καθ' εἰκόνα» δὲ ἀνθρώπος, καὶ πῶς εἶνε μέτοχος τοῦ «καθ' ὅμοιωσιν» (Γέν. 1,26),

40 θὰ τὰ εἰπῶ εἰς τὸ μέλλον, ἃν μᾶς ἐπιτρέψῃ δὲ Θεός³⁵. Τώρα δὲ ἂς εἰπῶ τόσον μόνον, ὅτι ἀφοῦ ἡ εἰκὼν εἶνε μία, ἀπὸ ποὺ σοῦ ἤλθε νὰ ὑποστηρίζῃς τὴν ἀφόρητον δυσσέβειάν σου, καὶ νὰ λέγῃς τὸν Υἱὸν ἀνόμοιον πρὸς τὸν Πατέρα; «Ω τῆς ἀχαριστίας! Αὔτὴν τὴν ὅμοιότητα, τῆς ὅποιας ἔγινες μέτοχος ἀκόμη καὶ σύ, αὔτὴν δὲν τὴν παραχωρεῖς εἰς τὸν εὐεργέτην σου; Καὶ πιστεύεις μὲν ὅτι αὔτὰ ποὺ σοῦ ἐδόθησαν ἀπὸ χάριν μένουν εἰς σὲ ἔγκυρα, δὲν παραδέχεσαι δὲ ὅτι δὲ Υἱὸς ἔχει τὴν ἐκ φύσεως ὅμοιότητά του

41 πρὸς τὸν Πατέρα; Ἀλλ' ἡ ἐσπέρα, ποὺ πρὸ πολλῆς ὥρας προέπεμψε τὸ ἥλιον εἰς τὴν δύσιν του, μὲ προστάζει: νὰ σιωπήσω: Ἐδῶ λοιπὸν θὰ βάλω καὶ ἔγὼ τὸν λόγον νὰ κοιμηθῇ εἰς τὸ κρεββάτι του, καὶ θ' ἀρκεσθῶ εἰς δσα εἶπα. Καὶ τώρα μὲν εἶπα τόσα, δσα ἔχρειάζοντο διὰ νὰ διεγείρω τὸν ζῆλον σας· τὴν δὲ τελειοτέραν ἔξετασιν τοῦ θέματός μας θὰ σᾶς τὴν χαρίσω ἀργότερα μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Πνεύματος. Πηγαίνετε λοιπόν, ὃ φιλόχριστον ἐκκλησίασμα, καὶ ἀντὶ οἰουδήποτε πολυτελοῦς φαγητοῦ καὶ ἀντὶ τῶν ποικίλων καρυκευμάτων στολίσατε τὰ σεμνά σας τραπέζια μὲ τὴν ἀνάμνησιν τῶν δσων ἐλέχθησαν. Ἄσ καταισχυνθῇ δὲ ἀνόμοιος, ἄς ἔντραπτῇ δὲ Ἰουδαῖος, ἄς χαρῇ δὲ εὔσεβής μὲ τὰ δόγματα τῆς ἀληθείας, ἄς δοξασθῇ δὲ Κύριος· εἰς αὐτὸν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

- Διὰ τὰ χωρία καὶ τὰ δνόματα τοῦ κειμένου ἢ τῆς μεταφράσεως οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν εἰς διμήλιας (Α', Β', Γ', Δ', κλπ.) καὶ παρχγράφους (1, 2, 3, 4, κλπ.).
- Διὰ τὰ χωρία καὶ τὰ δνόματα τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῶν σχολίων οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν εἰς τὰς σελίδας τοῦ τόμου· εὑρίσκονται δὲ ἐντὸς παρενθέσεων.

1. Εύρετήριον χωρίων τῆς Γραφῆς

	Γένεσις		11	E 1, 2, 3, 5, 8, 9, 14, 15, 18, 23
1	1 - 6	Γ 6.		27, 29, 30, 51,
1	A 1, 6, 8, 9, 10, 13, 17, 21, 24, 25, 27, 28, 30, '45, B 12, 13, Γ 14, (42).	14 - 16	55, Σ 7, H 2.	
		14	Σ 8.	
			Σ 7, 9, 20, 24,	
			39, 44, 46.	
2	B 3, 13, 16, 19, 27, 28, 29, Γ 23, (87).	16	Σ 47.	
		18	Σ 19.	
		20 - 21	Z 1, 7, 9, 31, H 11.	
3	B 31, 34, Γ 4, Θ 34.	20	Γ 38, Z 3, 5, H 1, 3, 4, 9, 32, 40.	
4	B 35, 37, Σ 17.	21	Z 31.	
5	B 38, 39, 40, 41, 45, (11).	22	Z 7.	
6 - 7	Γ 15, 22.	24	H 1, 2, 3, 7, 9, 41, Θ 5, 6, 8, 9.	
6	Γ 4, 23, 31.	26 - 27	Θ 39, (14).	
8	Γ 38, 48.	26	Θ 28, 34, 35,	
9 - 10	Δ 5, 25.		36, 37.	
9	Δ 6, 10, 11, 12, 13, 16, 22, 23, 24.	(31) 3	140). 1	
10	Δ 31.	14	Z 18. 8	
			E 30.	
			Z 18.	

(17 - 19	191).	22	6	B 40.
18	E 30.	(23	1	98).
19	E 28.	23	2	A 35.
25	Z 18, (278).	28	7	S 14.
47	B 40.	33	8	E 34.
		36	4	H 43.
<i>*Eξοδος</i>		48	13	Θ 8.
		51	10	E 37.
2	A 3.	67	7	Z 18.
11 - 12	A 3.	74	4	A 35, Γ 17.
15	A 4.	89	10	B 40.
3	S 14.	90	13	Θ 31.
31	A 22.	94	4	A 37.
33	A 4.	103	15	E 32.
			23	Θ 14.
<i>Δευτερόν</i>		25		Z 18.
17	H 7.	106	26	Γ 39.
		110	10	A 22.
		118	103	Γ 1.
<i>'Αριθμοί</i>		135	8 - 9	S 44.
12	6 - 8	A 4.	138	6
			148	Θ 33.
				Γ 11, 44, 45, 47
<i>Δευτερονόμιον</i>			7	Γ 47.
28	23	Γ 39.	150	1
33	13 - 15	Γ 39.		Γ 17.
				<i>'Ιωβ</i>
<i>Βασιλεῖῶν Δ'</i>		36	27	Γ 26.
4	38 - 40	Θ 1.	38	A 35.
<i>Ψαλμοί</i>				<i>Παροιμίαι</i>
1	2	Z 35.	1	7
6	1	B 44.	6	8α
8	7	Θ 28.		8β
	9	Γ 38.		8γ
11	1	B 44.	13	9
17	3	Γ 17.	16	7
18	2	Γ 45.	22	28
10.- 11	H 43.		24	Z 20.
				H 37.

'Εκκλησίαστής			Ματθαῖος		
1	7	Δ 11.	1	9	Σ 36.
			7	12	Θ 15.
'Ἄσμα φ σμάτων			15		Z 17, (277).
5	2	Z 35.	8	12	B 26.
			13	3	Σ 20.
			(31 - 32)		(10).
'Ησατας			24	29	Σ 23.
				35	A 12.
1	3	H 5.			
5	1 - 2	E 33.			
0	6	E 10.			M αρχος
	22	A 31, Δ 4.	4	26 - 28	E 26.
	27	Γ 30.		(31 - 32)	(10).
1	6	A 31.			
'Ιερεμίας			Λουκᾶς		
5	22	Δ 12.	10	19	Θ 31.
1	6	E 54, (208).	(13	19	(10).
			(24	1	98).
'Ωσης			'Ιωάννης		
0	1	E 36, (194).	1	3	Z 33.
				9	B 45, Σ 11.
'Αμώς			8	12	Σ 11.
4	13	Γ 18.	10	30	Θ 38.
5	18	B 44.	14	9	Θ 38.
			15	1 - 6	E 33.
'Ιωῆλ			Πρᾶξεις		
2	11	B 44.	7	20	A 3.
Σοφία Σειράχ				22	A 3.
7	11	Σ 56.	(16	35	(78).
			20	29	B 17.
			28	3 - 6	Θ 31.
Τμνος τριῶν πατέδων			'Ρωμαίους		
41		Γ 46.	1	16	Θ 2.
48 - 49		Γ 46.			

20	A 23, Γ 50.		Κολασσαῖς		
21 - 22	A 14.	1	12	B 25.	
8	A 19.		15	Θ 38.	
12	H 19.		16	A 19.	
	H 19.	3	1	Θ 8.	
13	B 45.				

Κορινθίους Α'

2	4	A 5.	4	7	Γ 45.
	13	A 5.	6	17	Σ 55.
7	31	A 12.			
12	28	E 34.			
15	52	Σ 26.			

Τιμόθεου Α'

(3 10 - . . . 98).

Κορινθίους Β'

12	2	Γ 11.		'Εβραίους	
		'Εφεσίους	1	2 - 3	Θ 35.
				3	Θ 38.
1	21	A 19.	11	25	A 3.
5	25	Z 28.	12	22 - 23	Θ 8.
6	1 - 4	Θ 17.			
	12	Δ 44.			

Πέτρου Α'

Ψαλπησίους

			3	22	A 19.
2	15	Σ 11.			
	16	B 45.			
3	2	Θ 38, (370).			
	20	Θ 8, (346).	(8	10 - 11	204).

2. Εύρετηριον δνομάτων καὶ πραγμάτων

Α

- ('Αβησσουνία 125). βλ. Αιθιοπία.
 ἄβυσσος Β 18, 19, 27, Γ 23, 30, 47.
 ἀγαθόν, -ὰ Β 19, 20, 23, Σ 35,
 Η 19, (78).
 ἀγαθοποιὸς Σ 34.
 ἀγαθότης Θεοῦ Α 10, Β 16.
 ἀγάπη πρὸς Κτίστην Ε 3. ἀγ.
 σαρκίνη Ε 36.
 ἀγγελοι Α 5, 19, Β 25, Ε 34, Θ 36,
 37.
 ἀγέλαι Ιχθύων Ζ 9.
 ἀγελαῖα (ζῷα) Ζ 5, (267, 309 - 10).
 ἀγελικὰ (ζῷα) Η 14, (310).
 ἀγια Β 1, (64). ἀγια ἀγίων Β 1,
 (64).
 ἀγιοι Β 25, 45, Σ 11.
 ἀγκιστρον Ζ 13.
 ἀγκύλη Θ 26.
 ἀγνοια Σ 11.
 ἀγοραπωλησίαι ποδοσφαιριστῶν
 (145).
 ἀγραφοί νόμοι Η 19.
 ἀγρια Η 53, Θ 22. ἀγριαι συκαι Ε
 43.
 ἀγρωστις Ε 6, 14.
 ('Αδάμ 190).
 ἀδοξία Β 23.
 ἀειθαλές, -ῆ Ε 37, 53, (242).
 ἀεικίνητοι (ἀστέρες) Σ 34.
 ἀειφανεῖς (ἀστέρες) Α 15.
 ἀειφυλλα Ε 53, 54.
 ἀέριον ὅδωρ Γ 33, 39, Δ 34, Σ 21.
 ἀετὸς Η 13, 28, Θ 6, (308, 324).
 'Αζοφικὴ θάλασσα (122). βλ. Μαι-
 ῶτις.
 ἀηδών Η 34.

- ἀήρ Α 28, 29, 33, 41, Β 10, 13,
 14, 16, 18, 24, 27, 28, 31,
 38, Γ 6, 20, 38, 40, 50, Δ 4,
 17, 27 - 29, Σ 15, 18, 21 - 23,
 40, 42, 43, 45, 48, 52, 59,
 Ζ 5, 27, Η 11, 12, 32, 46,
 Θ 3, (31, 46, 57 - 59, 119,
 147, 162, 165). (ἀήρ πα-
 γωμένος 253). ἀέρος στυγνό-
 της Σ 23. ἀέρος τροπαί Σ 24.
 (ἀθεοι 345). ἀθεα δόγματα Β 17.
 ἀθεότης Α 8.
 ('Αθῆναι 18).
 ('Αθήναιος 288.)
 ἀθληταί Σ 1.
 ἀθροισματικός, -ὰ Η 14, (310).
 Αἰγαῖος πόντος Δ 20.
 αἰγειρος Ε 31.
 αἰγιαλώδη Ζ 5.
 (αἴγυπτις 324).
 αἴγυπτιακοι θόρυβοι Α 4.
 Αἰγύπτιοι σοφοι Α 3.
 Αἰγύπτιος κόλπος Ζ 10. Αἰγύπτιον
 πέλαγος Δ 13.
 Αἴγυπτος Γ 29, Δ 13, 18, Ε 47,
 (125, 152, 154).
 Αἰγάνων ποταμὸς Γ 29, (125).
 ἀιδία Σ 6. βλ. αἰώνια.
 αἰθέριον σῶμα Α 41, Η 32.
 αἰθήρ Β 32, Γ 13, 33, Δ 17, (128).
 Αιθιοπία Α 4, Γ 29, (125). βλ.
 'Αβησσουνία.
 (Αἰλιανὸς 18, 191, 266, 267, 274
 275, 286, 287, 289 - 294,
 311, 312, 315, 317, 319,
 321, 322, 325, 328, 331,
 347, 349, 358, 359, 361 -
 365).

- (Αἴδιος Διονύσιος 236 - 7).
αἴμα Η 7· αἴμα ταύριον Ε 19.
 αἰνιγμα φύσεως Ε 44.
 αἴξ Ε 20· αἴγες ἄγριαι Θ 22.
 αἴρα Ε 25.
 αἴρεσις Β 17, Ε 44, (170).
 αἱρετικοὶ λόγοι Δ 37.
 (αἱρετικοὶ 68, 299).
 αἰσθησις Α 11, 12, 20, 21, 30,
 45, Β 35, Γ 13, Δ 27, Ε 20,
 49, Ζ 3, 34, Η 36, Θ 12,
 18, 20· αἰσθήσεις Η 4·
 αἰσθησις ἀκαταλήπτων Γ 31·
 αἰσθ. μέλλοντος Θ 13· αἰσθ.
 πνευματικὴ Η 43.
 αἰσθητὰ Α 23, 45, Δ 27.
αἰσθητήρια Θ 18· βλ. αἰσθήσεις.
 αἰσχος ἀδιατύπωτον Β 7.
 αἰτία - αἰτίον Α 7, 14, 27, Σ 32,
 33, 35, 40, (108)· αἰτία
 τοῦ εἰναι Δ 30.
 Αἰτία προκαταρκτικὴ Γ 22, (118)·
 βλ. Θεός, Πατήρ, δημι-
 ουργός.
 αἰχματί Σ 20.
 αἰών B 43 - 44, Θ 35· αἰών αἰώ-
 νος B 43· αἰών παρών Θ 13·
 αἰών μέλλων B 45, Θ 13.
 αἰώνια Σ 6· βλ. ἀΐδια.
ἀκάθαρτα (ζῷα) Η 14, (309).
ἄκανθα Ε 30.
ἄκατάληπτος δύναμις Β 11· ἄκα-
ταλήπτων αἰσθησις Γ 31·
 βλ. Θεός.
ἄκοη Γ 6, Η 3.
ἄκουνώνητον Θ 10.
ἄκολασία Δ 1· ἄκολαστοι Ζ 17,
 29· ἄκολάστων πάθη Ζ 29·
ἄκολαστα θεάματα Δ 2.
 (ἄκολουθία Μ. Βασιλείου 13).
- ἀκόνιτος Ε 12.
 ἀκρέμων Ε 47, 50.
 ἀκρίς Η 37.
 ἀκροαταὶ Γ 49, Σ 3, Η 9, Θ 32,
 (17).
 (ἀκροβάτης 144).
ἄκρορριζα Ε 38.
 ('Ακύλας 19, 42, 160, 194, 208 - 9).
ἄλας Ζ 30.
ἄλεκτρυῶν Η 16· βλ. δρυς σύνοι-
 κος.
ἄλήθεια Α 15, Β 6, 9, 17, 45,
 Γ 30, 41, 42, 50, Σ 1, Ζ 17,
 Θ 34 - 36, 41.
ἄληθὲς Θ 20.
 (ἀλιαίετος 324).
ἄλκυονίδες ἡμέραι Η 26, (322).
ἄλκυων Η 26, (322).
ἄλληγορία Γ 43, Θ 2, (19, 338 - 9)·
 νόμοι ἄλληγορίας Θ 2· βλ.
 καὶ ἄλληγορικὴ ἐρμηνεία, ἀ-
 ναγωγή, τροπικὴ ἔξηγησις,
 τροπολογία, τροπικῶς.
 (ἄλληγορικὴ ἐρμηνεία 194, 220,
 278, 342, 366).
 (ἄλληγορικῶς 209).
ἄλληγοροιντες Γ 47· (ἄλληγο-
ρισταὶ 340).
ἄλληλοφάγοι ἰχθύες Ζ 12.
ἄλλοιώσεις Α 13.
ἄλογα Ε 21, Σ 5, 35, Ζ 25, Η 5,
 7, 17, 27, 28, Θ 9 - 11,
 13, 15, 18· ἄλογα πολιτικὰ
 Η 17.
ἄλογία Θ 9.
ἄλουργίς Ζ 30, (290).
 ('Αλπεις 124).
ἄλωες ἥλιου Σ 21.
ἄλωπηξ Θ 9, 11, (347).
 (ἄλωπηξ· εἶδος νυκτερίδος· 308).

- ἀλλότριον ἀμάρτημα Θ 32.
 ἀμαρτία Ε 28, 30, Σ 4, 38, Θ 32.
 ('Αμβρόσιος Μεδιολ. 13, 15, 132,
 334).
 ('Αμερική 280).
 ἀμορφία Β 12.
 ἀμπελος Ε 32, 33, 46, 48, 50.
 (ἀμπελών 193).
 ἀμπωτις Σ 59, (256 - 7).
 ἀμυγδαλαι πικραί Ε 41.
 ἀμφίβια Z 3.
 ἀμφίσκιοι Σ 43.
 ἀναβίωσις δένδρων Σ 41.
 ἀνάγκη, -αι Σ 37 - 38.
 ἀναγωγή Γ 43· βλ. ἀληγορία.
 ἀναδενθράδες Ε 35.
 ἀναθυμιάσεις ύγρατ Σ 40· βλ. ύγρον,
 ύγρασία.
 ἀνάκλασις ἀκτίνων Δ 34.
 ἀναλογία Γ 48.
 ἀνάνθη (φυτά) Ε 53.
 ('Αναξαγόρας 28, 50, 131).
 ('Αναξιανδρος 28, 341).
 ('Αναξιμένης 28, 50, 341).
 ἀναπαύσεις μέλλοντος Θ 13· βλ.
 διαγωγή, μέλλουσα.
 ἀναπνοή Σ 59, Z 5, 6, H 38.
 ἀναρχος (κύκλος) A 11.
 ἀναρχος (θεὸς δ κόσμος) A 12, 14.
 ἀναρχα (ζῷα τὰ ἄνευ ἡγεμόνος)
 H 14.
 ('Αναστάσιος πρεσβύτερος δ ἀλ-
 ληγοριστής 15).
 ἀνάστασις Κυρίου B 44· ἀνάστασις
 κοινὴ H 41.
 ἀνατολὴ Σ 18, 62· βλ. ἐῶα.
 ('Ανάχαρσις 236).
 ('Ανδρέας θύραθεν συγγρ. 287 - 8).
 ἀνδρία Θ 17.
 ἀνεμος, -οι Γ 40, Σ 53, Z 24,
 26, 27, H 26· βλ. πνεύ-
 ματα.
 ἀνήρ - ἄνδρες Z 28 - 29.
 ἀνθέρικες (σίτου) E 16 - 17, (182).
 ἀνθήλιοι Σ 21, (226).
 ἀνθοβάφοι Z 30.
 ἀνθος, -η E 10, 30, 50, Z 30, H 20.
 ἀνθοφοροῦντα (φυτά) E 53.
 ἀνθρώπινα Σ 55· ἀνθρωπίνη δόξα
 E 13· ἀνθρ. εὐημερία E 10·
 ἀνθρ. νεότης E 40.
 ἀνθρωπίνη φύσις B 8, E 10, 52,
 Σ 55.
 ἀνθρωπος Δ 26, E 4, 13, 32, 33,
 Σ 4, 31, 36, 38, 48, Z 13,
 22, 31, H 5, 34, 37, Θ 8,
 13, 16, 17, 32, 34, 35, 37 -
 39, (9)· ἀνθρώπου γένεσις
 Σ 4· ἀνθρ. θάνατος H 36·
 ἀνθρ. ψυχή H 7.
 (Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου·
 σύγγραμμα· 14).
 ἀνόμοιον (τὸ τοῦ Υἱοῦ κατ' ἀρει-
 ανοὺς) Θ 38· ἀνόμοιος (δ
 Υἱὸς κατ' ἀρειανοὺς) Θ 40.
 ἀνόμοιος, -οι (=ἀρειανοί) Θ 41,
 (118, 370).
 ἀνταποδόσεις Σ 14.
 ἀντέρεισμα (γῆς) A 34.
 ἀντίγραφα (ἀ. Γραφῆς) Δ 24.
 ἀντικείμεναι δυνάμεις B 19.
 (ἀντιλήψεις ἐπιστημονικαι 18· ἀν-
 τιλ. φιλοσοφικαι 18).
 ἀντιπελάργωσις H 24.
 ἀντιτυπία A 41, Γ 18, (114).
 ἀνω (χῶρος τοῦ σύμπαντος) A 29,
 39 (ἀνώτατον,) 41 - 43, Γ
 32, Δ 34.
 ἀδρατα A 21, 23, Σ 6· ἀδρατος
 κόσμος A 19· ἀδρ. φύσεις

Α 18, Γ 46· ἀοράτων θεωρία A 23.
 ἀπαγωγαὶ E 12, (179).
 ἀπάτη S 33.
 ἀπειρον A 34, (29, 52 - 53).
 ἀπιστία Θ 31.
 ἀπλανεῖς (ἀστέρες) S 28, (109).
 ἀπλότης Z 17.
 ἀποδεξεῖς λογικαὶ A 40, (342).
 (ἀποδεξ 306).
 ἀποδημητικὰ πτηνὰ H 15· ἀποδημητικοὶ λιχθύες Z 21.
 ἀποιος A 32.
 ἀποκλήρωσις S 24.
 ἀποκλίσεις ἀστέρων A 15.
 (ἀπόκρυφα 19, 96, 99, 221· βλ. ἀπόρρητα).
 ἀπόλαυσις Z 15, H 43.
 ἀπολαυστικὸς H 43.
 ἀπόρρητα· δὲ ἐν ἀπορρήτοις παραδιδόμενος λόγος B 42· λόγος ἐν ἀπορρήτῳ S 14; βλ. ἀπόκρυφα.
 ἀπόρρητος σοφία E 46· S 1· βλ. σοφία.
 (ἀποσπερίτης 90).
 ἀπόστολοι E 34, (246)· ἀπόστολος· βλ. Γραφή, Παῦλος.
 ἀποτελεσματικὰ S 30, (234).
 ἀποφύσεις E 31.
 ἀπροσιρέτως A 37.
 'Αραβικὴ ἔρημος Δ 18.
 'Αράζης ποταμὸς Γ 28, (122, 123).
 ἀράχνεια ὑφάσματα S 32· (ἀράχνης ιστὸς - ἀράχνια 236 - 7).
 ἀργία Z 25.
 (ἀρειανὸν 118, 371).
 ἀρέσκεια Z 17.
 ἀρετὴ A 22, B 16, 21, Γ 47, E 41,
 S 33, 37, 56, H 18, 24, Θ 16.

ἀρθρα (=ἀρθρώσεις) Θ 26.
 ἀριθμητικὰ μέθοδοι A 13.
 ('Αριστοτέλης 18, 28, 45, 50, 51,
 53, 55 - 61, 73, 106, 108,
 128 - 131, 133, 134, 136,
 154, 155, 159, 163 - 165,
 200, 254, 266, 267, 270,
 271, 273, 277, 282, 284,
 292, 293, 307 - 311, 313,
 321, 322, 324, 327, 334,
 340, 341, 358, 359, 362).
 ('Αριστοφάνης 261).
 ἀρκτος (τὸ κτῆνος) Θ 10, 11, 24,
 (348).
 ἀρκτος (δ ἀστερισμὸς) S 63.
 ἀρκτος (δ βορρᾶς) S 42.
 ἀρκτῷ (τῇ γῆς) S 43· ἀρκτῷ
 τόποι Γ 29· ἀρκτῷι κόλ-
 ποι Z 24· ἀρκτῷι ἀστέρες
 A 15· βλ. προσάρκτια.
 ('Αρμενία 122, 123).
 ἀρνείδς Θ 18.
 ἀροτῆρες S 50· βλ. γεωργοί.
 ἀρουραῖοι Θ 7· βλ. μῆνες, ποντίκια.
 ἀρπακτικὰ (πτηνὰ) H 12, 14.
 ἀρρένων ἐπιπλοκὴ H 31· ἀρρενα
 φυτὰ E 42· ἀρρην φοίνιξ
 E 42.
 ἀρρωστήματα E 21.
 ἀρρωστία ψυχῆς Θ 16.
 ἀρχή, -αι A 1, 8, 10, 13, 17,
 21 - 25, B 16, 21 - 23, E 56,
 S 2, 32, 37, (29, 30)· ἀρχὴ
 δυτῶν A 10.
 ἀρχέκακος - ἀρχηγὸς κακίας B 22,
 S 4.
 ἀρχηγὸς ζωῆς S 5.
 (ἀρχιερεὺς 65).
 ἀρωματοφόρος γῆ S 43· βλ. Ἰν-
 δία, Κεϋλάνη.

- ἀσθένεια Ζ 30.
- ἀσελγείας διδασκαλεῖον Δ 2.
('Ασιάται κίτρινοι 334).
- ('Ασκητικόν· σύγγραμμα 13 - 14).
- ἀσκοι Σ 43, (243).
- ἀσματα πορνικὰ Δ 2.
- ἀσπίς (=δφις) Θ 31, (365).
(ἀσταχοὶ 269).
- ἀστάχεις Ε 17, 27.
- ἀστέρεις - ἀστρα Α 44, Β 4, 36, Σ 3,
19, 23, 24, 32, 36, 48, 52,
Ζ 1, 27, (110, 128, 230).
- ἀστέρεις ἐπτά Γ 12· ἀστ.
κακοποιοὶ Σ 35· ἀστέρων
περίοδοι Σ 34· ἀστ. σχήματα
Σ 34· ἀστήρ ὡροσκοπῶν
Σ 28· βλ. ἀεικίνητοι, ἀει-
φανεῖς, ἀπλανεῖς, ἀρκτῶοι,
ἀστερισμός, διαστήματα, κύ-
κλοι ἐπτά, οὐρανοὶ, πλανῆται.
(ἀστερισμὸς 228· βλ. ἄρκτος, ἀστέ-
ρεις).
- ἀστράγαλος (ποδὸς) Θ 26.
(ἀστραπὴ 115).
- ἀστρολόγος, -οι Ζ 27, (228 - 9).
- ἀστρονομία Α 13, (18).
- 'Ασφαλτίτις λίμνη Δ 18, (158)·
βλ. Νεκρὰ θάλασσα.
- 'Ατλαντικὸς (ώκεανὸς) Ζ 31, (124,
155, 159, 257, 280)· βλ.
καὶ τὸ τὴν Βρετανικὴν πε-
ριπτυσσόμενον πέλαγος, ἡ
ἔξω τῶν Γαδείρων θάλασσα,
δυτικὸν πέλαγος, ἐσπέριον
πέλαγος, ἐσπερία θάλασσα,
ἔξω τῶν Στηλῶν θάλασσα.
ἀτμοειδῶς Γ 40.
- ἀτμός, -οι Α 29, Γ 33, Δ 34, 35,
Σ 21.
- ἀτομα (ὕλης) Α 7· (ἀτομοὶ 30-31).
- (ἀτραξιδὸν 144).
(αύγερινὸς 90).
(Αύγουστῖνος 15, 218).
αὐλητικὴ Α 26.
αὐλὸς Δ 2, (144).
αὐξησις (φυσικὴ) Ε 16, 27, 47·
αὐξησις σελήνης Σ 15.
αὐξητικὴ δύναμις Ζ 3.
αύτάρκεια Ζ 15, (276).
(αὐτοκίνητον 146 - 7).
αύχην (ζῷου) Η 39, Θ 25.
('Αφρικὴ 125, 202).
('Αφροδίτη ἀστήρ 90 - 91).
ἀφωνα (ἴνυδρα) Η 5.
ἀψινθος Ε 49, (204).
ἀψυχα Σ 5, 35, (214).
"Αχαζ Σ 36.
(ἀχιβάδες 268).
ἀχρόνως Α 25, Β 32.
- Β**
- (Βαθυλώνιοι 229).
βαδίζειν Η 12.
βαθύρριζα Ε 38.
Βάκτρος ποταμὸς Γ 28, (122).
βάλανοι Ε 49.
βάλσαμον Ε 47.
βάρβαροι Γ 29.
(βαρύτης 56).
βασιλεῖς Σ 36, Ζ 30· διαδοχὴ βα-
σιλέων Η 18.
βασιλεὺς μελισσῶν Η 17 - 19,
(314 - 5).
βασιλικαὶ γενέσεις Σ 36.
βασιλισκός (=δφις) Θ 31, (365).
(βάτος θαλάσσιος) 293.
βάτραχοι Ζ 2, 3, Θ 7, (344).
βεβιωμένα Α 16, Σ 14.
(Βέδας Αἰδέσιμος 15).

(βεντούζα κοφτή 126· βλ. σικύα).
 Βεσελεήλ Α 22.
 βίαια πνεύματα Σ 21· βιαία νό-
 του κίνησις Σ 22.
 (βιβλιογραφία 19 - 22).
 (Βίβλος 342· βλ. Γραφή).
 Βιθυνῶν χώρα Δ 18.
 βίος, -οι Γ 49, Δ 36, Ε 4, 19,
 Σ 20, 23, 24, 31, 44, 55,
 Ζ 10, 31, Η 5, 12, 13,
 17, 22, Θ 8, 20· βίος ἔθνι-
 κός (=ἄκολαστος) Ε 44·
 βίος σώφρων Ε 44· βίος
 μακάριος Α 22.
 βιοτικαὶ μέριμναι Α 1· βλ. κό-
 σμος, μέριμνα.
 βλάστη Η 46.
 βλάστησις Ε 2, 3, 6, 14, 54, Σ 41,
 (175, 160)· (βλαστήσεως δύ-
 ναμις 160)·
 βλαστός Ε 32.
 βλασφημία Β 7, 20, Θ 21.
 βαμβυλίδες Η 41.
 βοοστάσια Θ 12.
 βορεινὴ θάλασσα Z 21, 24· βόρει-
 ον πέλαγος Z 23· βλ. Εύ-
 ξεινος Πόντος.
 (βόρειον ἡμισφαίριον 243).
 (βόρειον μέρος Σ 43).
 βόρειον πλάτος Α 15.
 βοσκήματα Ε 4, 52, Σ 31, 32,
 40.
 βοτάνη Ε 1 - 3, 5, 10, 14, 17,
 23, 28, 55, Σ 7, 64, Ζ 12,
 Η 2, Θ 24.
 βοτανικὴ ἐμπειρία Θ 15.
 βότρυς Ε 32, 46, 50.
 βούλημα θεῖον Γ 6.
 βοῦς Ε 4, Σ 47, 50, Ζ 11, Η 5, Θ 9,
 12, (267, 360).

βούτομον Ε 6.
 βράγχια Ζ 6.
 Βρεττανική Δ 15.
 τὸ τὴν Βρεττανικὴν περιπτυσσόμε-
 νον πέλαγος Δ 15· βλ. καὶ
 Ἀτλαντικός.
 Βρεττανοί Σ 49, (249).
 βρόμος Ε 17.
 βροντὴ Γ 18, (114 - 5).
 βρύχημα Θ 10.
 (Βυζάντιον 334 - 5).
 βύθια Ζ 5.
 βυθοί Ζ 33.

Γ

Γάδειρα Δ 15, 19, (155).
 ἔξω τῶν Γαδείρων θάλασσα Δ 15·
 βλ. καὶ Ἀτλαντικός.
 Γαλάται Γ 29, (124, 328).
 γαλεώδη Ζ 8, (267).
 (γαλέως 267).
 γαλήνη Σ 59.
 (Γαλλία 123 - 4· Γάλλοι 124).
 γάμος Ζ 28, 29, Η 28, Θ 17,
 (323)· γάμοι δεύτεροι Θ 17,
 (323).
 γαμψώνυχοι δρνιθες Η 30, (309).
 γαστήρ Θ 8.
 γεγραμμένα Θ 4· βλ. Γραφή.
 γενεθλιαλογία Σ 24, 25, 29, (228,
 229, 233).
 γένεσις, -εις Α 7, 21, Γ 28, Ε 45,
 Σ 24, 25, 27, 34, 36, 37,
 Θ 5, 7, (254)· γένεσις ἀν-
 θρώπου Σ 4, Θ 32, 35·
 γένεσις κόσμου Α 18, 21,
 23· γ. τῶν δλων Α 7· γ. δν-
 των Β 9, 10· γ. φωτὸς Σ 9·

βλ. ἄνθρωπος, κόσμος, θντα,
φῶς.

(Γεννάδιος Α' Κων/λεως 15).

(γεννητική δύναμις 160).

γένος, -η Ε 8, 9, 24, 31, Σ 7, 41,
Ζ 1, 2, 4, 5, 7 - 10, 12,
18, 21, Η 1, 10, 11, 13,
14, 31, 36, 40, Θ 5, 7, 22,
(174). γένος πλωτὸν Η 40.
γένη φυτῶν Ε 38.

γέρανος Η 14, 22, (309, 311, 317).

γεῦσις Ε 49.

γεωγραφίαι Δ 19, (18, 168).

γεῶδες Α 43.

(γεωλογία 18).

γεωμέτρης Ζ 18.

γεωμετρία Α 13, Η 21, (357).

γεωργία Ε 23, 41.

γεωργοί Ε 28, 41, Σ 23, 38, Η 35.

βλ. ἀροτῆρες.

(Γεώργιος Πισιδης 15).

γῆ Α 1, 6, 8, 10, 12, 23, 28, 29,
32 - 34, 36 - 39, 41, Β 1,
3, 4, 10, 12 - 15, 18, 19,
28, Γ 6, 14, 23, 24, 28, 31,
36, 50, Δ 4, 5, 15, 16, 22,
23, 25 - 30, 33, 34, Ε 1,
3, 15, 16, 27, 30, 55, Σ 7-
9, 19, 22, 40 - 42, 47 - 49,
52, 53, 61, Ζ 1, Η 1, 3, 7,
11, 32, 46, Θ 3, 5, 9, 33,
(31, 46, 50, 52 - 54, 56,
58 - 60, 108, 109, 119, 124,
130, 147, 163 - 165, 246,
248 - 249, 257, 340, 341,
344, 345. οἰκουμένη γῆ 125.
γῆς κέντρον 56). γῆς περί-
μετρον Θ 3. γῆν περιοδεύ-
σαντες Δ 19. γῆς περίοδοι
Γ 28. γῆς πλάτος Σ 48. γῆς

σκίασμα Σ 18, Θ 3. γῆς
σχήματα Θ 3. βλ. καὶ θέ-
σις γῆς.

γήινα Θ 8.

γῆρας Ε 40. γηράσαντες Η 24.

(Γιβραλτάρ 124, 155).

(γλῶσσα ἡγ. Γραφῆς 218. γλῶσσα
Γενέσεως 19. γλ. Μ. Βασι-
λείου 17. γλῶσσα δημότική
218).

γλαῦξ Η 38, 35, (327).

γνῶσις Γ 30.

(γνωστικοί 68, 76).

(γόργηρος 267).

γονεῖς Η 29, Θ 17, 18

γόνων (ζώου) Θ 26. γόνατα (σίτου)
Ε 17.

Γραφὴ ἀγία Β 2, 5, 6, 24, 28,
29, 40, 43, Γ 6, 14, 17,
18, 21, 31, Δ 6, 25, 32,
Σ 24, 51, 58, Η 14, 40,
(9, 10, 18, 19, 174, 218,
309, 323, 340, 372. Ἐβδο-
μάχοντα 19, 98, 160, 194,
208, 209. Κ. Διαθήκη 98,
323. (Οκτάτευχος 13. Πεν-
τάτευχος 338, 339. Γένε-
σις 9, 16, 19, 146, 174).
Ψαλμοί Α 35. Ψαλμωδὸς
Β 44, Γ 1, 47, Σ 14. Ἰώβ
Α 35, Γ 26. Παροιμίαι
Η 20. Ἐκκλησιαστὴς Δ 11.
Ἡσαῖας Α 31, Γ 30, Ε 10.
Ἱερεμίας Ε 54, (208 - 9).
(Εὐαγγέλιον 10). Ἀπόστο-
λος Α 23, Σ 11, 25. βλ. ἀν-
τίγραφα, Βίβλος, γεγραμμέ-
να, γλῶσσα, ἐρμηνευτάι, με-
ταφρασταί, Παῦλος.

γρατίδια κωθωνιζόμενα Σ 61.

(Γρατιανὸς 13).
 γράψαντες τὰ περὶ κόσμου Θ 3.
 (Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς 9, 12 - 15,
 18).
 (Γρηγόριος Νύσσης 9, 11 - 15).
 γυμνούμενα (φυτὰ) Ε 53.
 γυναικεῖς Ζ 28, Η 8, 28, 41.
 γυναικωνίτης Σ 27, (232).
 γῦπες Η 31, 36, (324, 325, 330).
 (Γύρτος - Γύρτισσα 229· βλ. καὶ
 ταιγγάνες).

Δ

δαίμων Σ 4· (δαιμόνια 170).
 δάκρυον φυτοῦ Ε 47· δάκρυον
 πίτυος Θ 11.
 Δαντὴλ Γ 46.
 Δαρεῖος ὁ Μῆδος Δ 13, (154).
 (Δαυλίτης 187).
 δάφναι Ε 29.
 δεήσεις Δ 37.
 δελφῖνες Ζ 4, 8, (267).
 δένδρα Γ 27, 29, 30, 38, 42, 55,
 Σ 41, 42, 58, Ζ 3· δένδρων
 ἀναβίωσις Σ 41.
 δερμόπτερα Η 13.
 δεσμωτήρια Ε 12.
 Δεσπότης Γ 45, Δ 23, Σ 5· Δε-
 σπότου ἡ δεσποτικὸν πρόσ-
 ταγμα Δ 9, 23· βλ. Θεός,
 πρόσταγμα.
 δηλητήριον Ε 18 - 21.
 δήμευσις Ε 12, (179).
 δημιουργήματα Η 42.
 δημιουργία Α 24, Δ 3, 32, Ζ 4,
 33, Θ 35, 36, (345)· βλ.
 κτίσις.
 δημιουργὸς Α 9, 18, Β 7, 12, 15,
 Γ 10, Δ 6, 22, Ε 19, Σ 8,
 11, 35, 55· βλ. καὶ Θεός,
 κλπ.
 (Δημόκριτος 28, 30, 50, 107,
 229, 341).
 δῆμος Η 18.
 διαγράμματα Θ 20, (357).
 διαγωγὴ ψυχῶν μέλλουσα Α 16· βλ.
 ἀναπαύσεις.
 διάθεσις Β 21, Σ 56.
 διακεκαμένη Σ 63.
 διακονία λόγου Σ 65.
 (διακόνισσα 323).
 διακόσμησις Α 23, Γ 36, Ε 3, 14,
 Ζ 18, (130).
 διάλεκτος Γ 8.
 διάννοια Α 33, 35, 36, 45, Ε 17,
 Σ 6, 64, Ζ 33, Η 35, Θ 8·
 βλ. νοῦς.
 διανομὴ κλήρου Η 29.
 διάπτωσις Α 44.
 διαστήματα ἀστέρων Α 15, Σ 49, 63.
 διάταξις θελα Ζ 22· βλ. Θεός, θεῖ-
 ον, πρόσταγμα.
 διατάξεις τεχνικαὶ Ε 38· βλ. πρόσ-
 ταγμα.
 διαυγῆς λίθος Γ 20.
 διαυλωνίζειν Δ 32.
 διαφύσεις Γ 20, (117).
 διδάγματα Κυρίου Ε 25· διδ.
 σωτήρια Ζ 22.
 διδασκαλεῖον ἀσελγείας Δ 2.
 διδασκαλία θεόπνευστος Α 12·
 διδασκ. πονηροῦ Ε 25.
 διδάσκαλοι Ε 34· διδάσκαλος πο-
 νηρίας Η 45.
 (Διδύμος Ἀλεξανδρεὺς 15).
 διδύμοτόκα (ζῷα) Θ 22.
 δίκαιον Α 3.
 δίκαιος, -οι Σ 14, Ζ 18· δικαίων
 πράξεις Α 22.

δικαιοσύνη Σ 38, Θ 17.
 δικαιοσύνης ἥλιος Σ 6.
 δικασταὶ Σ 37.
 δίκτυον (ἀλιέων) Ζ 13.
 (Διογένης Λαέρτιος 18, 28, 30,
 31, 47, 107, 115, 129, 136,
 229, 236, 304, 340).

(Διόδωρος Σικελιώτης 18, 116,
 328).

(Διόδωρος Ταρσοῦ 15, 86 - 87).
 διολχὴ στοιχείων Α 44.

(Διοσκουρίδης Πεδάνιος 18, 185,
 186, 189, 204, 205, 353).

δόγμα, -τα Α 12, Σ 8, Θ 35, 41.
 δόξα Ε 13· δοξάριον Ε 36· βλ.
 ἀνθρώπινα.

δοξολογία Γ 45, 46, Η 33.

(Δούναβις 123· βλ. Ἰστρος).

δράκων - δράκοντες Ζ 8, Θ 21,
 (270).

δρεπανίς Η 12, (307).

δρόσος Γ 40, 46, Σ 53, (252).

δρυμῶνες Ε 40.

δρῦς Η 2.

Δύναμις δημιουργικὴ (=δ. γίδες)
 Γ 22, (118)· δύναμις ἀκα-
 τάληπτος Β 11· δύναμις Θεοῦ
 Β 12· βλ. Θεός, Ἰησοῦς,
 Κύριος, μονογενής, γίδες, Χρι-
 στός.

δυνάμεις ἀγαθαὶ Γ 44· δυνάμεις
 πνευματικαὶ Γ 43· δυν. ὑπερ-
 κόσμιοι Α 18· δυν. ἀντικε-
 μεναι Β 19· δυν. κακῇ Β 16·
 δυν. πονηραὶ Β 19, Γ 44.

δύναμις αὐξητικὴ Ζ 3· (δύν. γεν-
 νητικὴ 160· δυν. δημιουρ-
 γικαὶ 137)· δυν. ἐνεργείας
 Η 2· δυν. ζωτικὴ Β 30,
 Η 4· δυν. θεωρητικαὶ Γ

46, (138)· δύν. τοῦ καλείν
 Σ 13 - 14· δυν. πρακτικαὶ
 Γ 46· δύν. σπερματικὴ Ε 8,
 31· δύν. συνεκτικὴ τῆς γῆς
 Α 35.

δυναστεῖα πολιτικὴ Ε 12, Σ 55,
 Ζ 17, Η 19.

δυσκρασία Ε 28.

δυσμαὶ Σ 49.

(δυτικὸν πέλαγος 124· βλ. Ἀτλαν-
 τικός).

δωδεκατημόριον Σ 26, 28, 31.

Ε

Ἐαρ Σ 39, 41, Θ 12.

ἐβδομὰς Β 42· ἐβδοματικὸς χρό-
 νος Β 44.

(Ἐβδομήκοντα βλ. Γραφή).

(ἐβδομοὶς οὐρανὸς 230).

(ἐβραϊκὸν κείμενον Π. Δ. 160, 161·
 βλ. καὶ μασωριτικόν).

(ἐβραϊκὸν πάσχα 247).

Ἐβραῖοι Δ 24, Σ 46, (246 - 7)·

Ἐβραῖων χρῆσις Δ 24· βλ.
 καὶ Ἰουδαῖοι, Ἰσραήλ.

ἐβραῖς (γλῶσσα) Β 29.

Ἐγκαρπα Ε 38.

Ἐγκέφαλοι Σ 58.

Ἐγχέλυνες Ζ 8, Θ 7.

Ἐγχώρια (πτηνά) Η 15.

Ἐζεκίας Σ 36.

εἰδος Β 12, Ε 42, Σ 7, Ζ 9, Η 9,
 (174).

εἰκοσιτέσσαρες ὥραι Β 41.

εἰκὼν. Θεοῦ Θ 37 - 40.

εἰλικρίνεια Ζ 17.

εἱμαρμένη Σ 38.

(ἐκδόσεις Ἐξαημέρου 15 - 16).

Ἐκθεσις νηπίων Η 39.

Έκκλησία Α 30, Β 2, 17, Γ 43,
 Δ 37, Ε 25, 33, 34, 44,
 Ζ 29, Θ 41, (16, 19, 247,
 370).

έκκλησιαστικός λόγος Γ 13.

έκλειψις (σελήνης) Θ 3.

έκπνοιαι Σ 59.

(έκφυλος μουσική 144· βλ. μέλη).

έκφύσεις Ε 38.

έλατα Ε 8, 32, 37, 48.

έλαιον Ε 32, 48, Η 38.

έλάτραι Ε 29.

έλαττώματα οίκεια Θ 32.

έλαττωσις σελήνης Σ 15.

έλαφος Θ 9.

έλέφας Θ 25 - 29, (362 - 4).

έλικες Ε 32, 35.

Έλισσαίος Θ 1.

(Έλαξ 16, 247· Σ. Έλαξ 257).

έλλεβορος Ε 18, 21, 22.

“Έλληνες Α 6, Γ 10, Σ 46, (18,
 246). ‘Έλλήνων σοφοί Α 6,
 Γ 10.

έλληνικός τόπος Δ 18.

έλληνισμός Θ 39, (372).

Έλλήσποντος Δ 20.

(Έλξις γῆς 56· έλξις παγκόσμιος
 56).

έλπις Ε 37, Ζ 33, Η 25· έλπιδες
 Χριστιανῶν Σ 38.

Έλυτρον (τῶν ἐντόμων) Η 13·

έλυτρα (τῶν καρπῶν) Ε 45.

έμβολιμος μὴν Σ 46.

(Έμπεδοκλῆς 28, 46, 50, 54, 57,
 115, 302, 304, 341).

έμπικς Σ 64, Ζ 2.

έμποροι Δ 36, Σ 38.

έμψυχα Ζ 3, Η 1.

έναλλαγαλ ὡρῶν Σ 39· βλ. καὶ
 μεταβολαί, περιτροπαί.

ένεργειας δύναμις Η 2.

ένιαυτός Σ 43, 46· ἐν. ἡλιακός
 Σ 46.

έντεριώνη Ε 41, 47, Σ 58.

έντολή Θ 17.

έντομα Η 38, (308).

ένυδρα Γ 27, Σ 41, Ζ 3, Η 4,
 5, 10, (267)· βλ. ίχθύες,
 νηκτά, νηκτικά, πλωτά, ύ-
 δροβία.

ένυστρον Θ 24, (361).

έξαγωνα κηρίου (=κηρήθρας) Η
 21.

(έξαήμερος 9).

(Έξαήμεροι 16).

(Έξαπλᾶ Ὄριγένους 161).

έξήγησις Θ 2, 4· έξ. τροπική
 Β 24· βλ. ἀλληγορία.

έξηκοστά Σ 26 - 28.

έξουσα κληρωτή Η 18.

(έξωκκλησιαστικοί 218).

έπαγγελαι Ζ 25, Σ 5.

έπαιοιδή Σ 61.

έπιδεικτικῶς πολιτεύεσθαι Ε 36.

έπιδημητικά (πτηνά) Η 15· βλ.
 ἔγχώρια.

(έπισκοπος 323).

έπιστήμη ἀληθινή Β 29· (ἐπ.
 φυσική 44· έπιστημονικαὶ
 ἀντιλήψεις 18).

έπομβρία Σ 20, Θ 7.

(Ἐρατοσθένης 154).

έργα ἀγαθὰ Ε 44, 56.

έρέψιμα Ε 38.

(έρινεδς 200).

έριον χρυσοῦν Ζ 30.

έρμηνεῖς λοιποί Δ 24· έρμηνευ-
 ται ἔτεροι Α 25· (μετα-
 φρασταὶ 161)· βλ. Γραφή

(Ἐρνάλδος ἀββᾶς 15).

έρπετά Z 1, 3, 4, 8, 28, 29, Η
1, 3, 11, 40, Θ 5.

έρπυστικά Z 3.

Έρυθρά θάλασσα Δ 13, 19, (125,
154).

έσπερα B 39, 45.

έσπερία θάλασσα Δ 20, Σ 59·
έσπεριον πέλαγος Γ 29·
βλ. καὶ Ἀτλαντικός.

έσπερος B 36, (90).

έστιάτωρ Θ 1.

έτερογενή E 29, 38, 42.

έτεροσκοι Σ 43, (242).

(έτυμολόγησις - έτυμολογία 133,
326).

(Έτυμολογικόν Γουδιανόν 200).

(Έτυμολογικόν μέγα 200).

εύαγγέλιον Θ 2.

(Εδβοια 257).

εύδικα Σ 22· εύδινή κατάστασις
Θ 14.

εὐημερίαι E 10, Σ 55· βλ. ἀν-
θρώπινα.

εὐχαρασία Γ 32, 36, Σ 41.

(Κατὰ Εύνομου· σύγγραμμα 13-
14).

Εξέινος Πόντος Γ 29, Δ 20,
Ζ 21, 23, (122, 281, 284)·
βλ. βορεινή θάλασσα.

εῦριποι Σ 59.

Εύρωπη Γ 29.

εύσεβειας λόγος Θ 36.

εύσεβής Θ 41.

(Εύσεβιος Σαμοσατεύς 86).

(Εύστάθιος· Λατῖνος μεταφραστής
τῆς Ἐξαημέρου 13 - 14,
161).

(«Εύστάθιος Ἄντιοχείας» 15).

(Εύστάθιος Θεοσ/νίκης 236 - 7).

εὐχαριστεῖν Σ 65· Ζ 35.

(Εύχέριος 15).

(Ἐφραίμ Σύρος 86).

έχενητς Z 32, (292).

έχιδνα - έχις Z 28, 29, Θ 11, 22,
31, (286, 288, 349, 358,
359).

έχινος (χερσαῖος = σκαντζό-
χοιρος) Θ 12, (285)· βλ.
σκαντζόχοιρος.

έχινος θαλάσσιος (=άχινδς) Z
26, 27, (269, 285 - 6).

έχινος (στόμαχος προβάτου) Θ
24, (361).

έώα {γῆ} Σ 49· έώα θάλασσα
Δ 20.
(έωσφρός 90).

Z

· (Ζάρια 336).

(Ζαχαρίας Σχολαστικός 15).

(Ζεὺς 328).

ζῆλος Θ 41.

(Ζήνων 15, 115, 136).

ζιζάνια E 25, (128).

ζύγαινα Z 32, (293).

ζυγιανός Σ 30.

ζυγός (ἀστερισμός) Σ 30 - 31.

ζῷα A 20, 21, Γ 27, Σ 41, 56,
58, 64, Ζ 1, 3, Η 7, 10,
Θ 9, 15, 22, 24, (174)·

ζῷων ίδιωματα Θ 6, 9·

ζῷων μέλη Θ 23· ζῷα προ-
αιρετικά Σ 35· (ζῷα κα-
θαρὰ 309)· βλ. καὶ θηρία,
κτήνη.

ζῷγροι Θ 36, (368).

ζῷδιακός κύκλος A 15, Σ 24,
31, (230)· βλ. καὶ ζῷο-
φρός κύκλος.

(ζωδιον 228).

ζωὴ Α 10, 16, Β 21, 45, Γ 27,
Δ 2, Ε 3, 10, 19, 32, Σ
5, 24, Ζ 2, Η 3, 4, 25.
ζωὴ μέλλουσα Β 44. ζωὴ
παροῦσα Θ 13. ζωῆς ἀρ-
χηγὸς Σ 5.

ζωογονεῖν Η 34.

(ζωωλογία 18).

ζωτόκα - ζωτοκοῦντα Ζ 4, 8,
(267, 271).

ζωοφόρος κύκλος Σ 26. βλ. καὶ
ζωδιακὸς κύκλος.

ζωτικὴ δύναμις Β 30, Η 4.

H

ἡδονὴ Δ 2.

ἡθος - ηθη Ε 14, Σ 31, 32, Ζ
17, 28, Η 13, 18.

ἡλεκτρον Ε 48.

ἡλιακὸς ἐνιαυτὸς Σ 46.

ἥλιος Α 29, Β 4, 38, 41, 45, Γ
33, 34, 36, 37, 39, Δ 22,
34, Ε 3, 46, Σ 6, 8, 9,
11, 16, 17, 19, 20, 21,
23, 26, 31, 40, 42 - 46,
49, 54, 60, 64, Ζ 14, 23,
Θ 3, 41, (109, 110, 128 -
130, 230, 248, 249, 252,
253, 256). ἡλιακὸν σῶμα
Σ 10, 13. ἡλίου μερέθη Σ
63. ἡλίου τροπαί Β 41, Γ
39.

ἥλιος δικαιοσύνης Σ 6.

ἡμέρα Β 38 - 42, 44, 45, Ε 53,
Σ 7, 17 - 19, 41, 42, 45.
ἡμέρα μία Β 41 - 45, Γ 1.
(ἡμερολόγια, ίουλιανὸν - γρηγορια-
νὸν - ἑβραϊκὸν 246 - 247).

ἡμερονύκτιον Β 40 - 41, (94 - 95).

ἡμερόφοιτα Η 33

ἡμεροι συκαῖ Ε 43.

ἡμίονοι Ζ 10.

ἡμισφικτιον (οὐρανοῦ) Σ 45,
(246). βλ. καὶ βόρειον ἡμ.

ἥπειρος Δ 12, 32, 36, Ζ 20, 33.
(Ἡπειρος 358).

(Ἡρα 328 - 9. "Ἡρας χῆνες 328).

(Ἡράκλειοι Στῆλαι 124. βλ. καὶ
Στῆλαι, ἔξι τῶν Στηλῶν
θάλασσα).

(Ἡράκλειτος 28).

'Ησαΐας Α 31, Γ 30, Ε 10.

(Ἡσαῦ 278).

(Ἡσύχιος 70, 200, 293).

Θ

θάλασσα Α 8, Β 4, Γ 37, Δ 5,
8, 11, 12, 15, 18 - 21, 25,
31 - 34, 36, 37, Σ 47, 48,
50, Ζ 2, 18, 20, 21, 23,
27, 30, 33, Η 26, 27, 32,
46, (129). θάλασσα πλεομέ-
νη Γ 29, (125). θάλασσα
ἡ πρὸς ἡμᾶς Γ 29.

θάλασσα ἡ ἔξι τῶν Στηλῶν Γ
29, (124). θάλασσα ἡ ἔξι
τῶν Γαδείρων Δ 15, (155).
θάλασσα βόρειος Δ 20. θά-
λασσα νότιος Δ 20. βλ. καὶ
'Ατλαντικός, βόρειος θάλασ-
σα, Γάδειρα, Εὔξεινος Πόν-
τος, Μεσόγειος, Στῆλαι.

θαλάττια Σ 58, Η 6. θαλάττιον
ὅρνεον Η 26.

(Θαλῆς 28, 50, 51, 341).

θάμνος, -οι Ε 29, Η 8.

θάνατος Β 16, 21, 23, Σ 4, Η 36.

(Θαρσής 123).

θαῦμα, -ατα Α 6, 45, Γ 2, Ε
3, 10, 53, Σ 3, 4, Ζ 30,
33, 34, Η 33, 35, 36, 38,
40, 47, Θ 14, 29.

θαυματοποιοί Δ 1, 3, (144).

θεάματα Δ 1, Σ 1· θ. ἀκόλαστα
Δ 2.

θεατής Σ 1.

θέατρον Σ 3, Ζ 34.

θεῖον· βλ. Θεός.

θέλημα Ζ 4.

θεογνωσία Α 23.

(Θεοδοτίων 160).

(Θεοδώρητος 15).

(Θεόδωρος Μοψουεστίας 15).

(Θεόδωρος Πρόδρομος 15).

(Θεοτόκης Νικηφ. 87).

θεολογία Σ 8, Θ 34, 35.

θεόπνευστος διδασκαλία Α 12·
θεόπν. δήματα Σ 60.

θεοπρεπῶς Θ 37.

Θεός Α 1 - 10, 13, 14, 16, 22,
25, 27, 31, 40, 45, Β 2
- 4, 7 - 9, 12, 13, 16,
17, 21, 25, 26, 28, 31,
34, 35, 37, 38, 42, Γ 2,
4 - 6, 11, 15, 22, 30, 38,
44, 45, 47, 48, 50, Δ 5,
9, 15, 20 - 22, 25, 30
- 32, 34, 36, 37, Ε 1,
37, 56, Σ 2, 5, 7, 8, 14,
17, 19, 47, 64, Ζ 1, 2,
22, 27, 31, 33, Η 1, 2,
25 - 27, 33, 37, 38, 43,
45, Θ 3, 5, 18, 21, 28,
33 - 36, 39, (9, 12, 208,
298, 309, 345, 371, 372).
Θεοῦ ἡ θεῖον βούλημα Γ
6· θ. θέα Α 5· θ. λόγος

- λόγια Β 34, Η 2, 43, Θ
5· θ. μορφὴ Θ 37· θ. νόμος
Ζ 22· θ. ποίμνιον Β 17· θ.
πρόνοια Ε 52, Η 27· θ.
πρόσταγμα Δ 11, 14, 15,
Ζ 22 (διάταξις), Η 2 (ἐπι-
ταχῆ), 33, 37· (θεῖον πῦρ
116)· θ. σοφία Α 27, 40,
Γ 36, Σ 53, 64 (τεχνίτου),
Ζ 25, 27, 33· θ. φόβος
Η 45· θ. φωνὴ Δ 9· βλ.
καὶ Δεσπότης, δημιουργός,
Δύναμις, κριτής, κτίσας,
λόγος Θεοῦ, Μονάς, ποιη-
τής, πρόσταγμα, σοφία,
τεχνίτης, Τριάς, φωνή.

(θεοὶ 372).

θεότης Θ 37.

θεοπατέα φυτῶν Σ 23.

θεριναὶ τροπαὶ Γ 36, Σ 42.

θέρμη Γ 37, Ε 15, Σ 44.

θερμὸν (=θερμότης) Γ 27, 32,
34, 35, Δ 29, Ε 3, 16.

θερμότης Γ 34, Δ 26, Σ 53, 57.

θερμὸς (ἀκήρ) Δ 27.

θέρος Σ 39, Ζ 24, Θ 13.

θέσις (γῆς) Α 38 - 39· βλ. καὶ
γῆ.

θεσμοὶ πανηγυρικοὶ Σ 1.

θεωρία Α 30, Ε 51, Σ 1, 2, 64,
Ζ 31· θεωρία ἀσφάτων Α
23· θ. κτίσεως Θ 22· θ.
δυντῶν Α 4· θεωρητικαὶ δυ-
νάμεις Γ 46, (138).

θῆβαι Αἰγύπτιαι Θ 7.

θήκη (σίτου) Ε 16 - 17.

θήλεα φυτὰ Ε 42· θήλεια τοῦ
φοίνικος Ε 43.

θηρία Η 1, 40, Θ 5, 20, 31, 36.
(θηριοδαμαστής 144).

Θρηπτική δύναμις Z 3· βλ. καὶ δύναμις αὐξητική.
 (θρησκεία Ἰσραὴλ 64· θ. ἀρχαῖα ἐλληνική 372).
 (θύνος 271).
Θυννοσκόπος Z 9, (271)· (θυννοσκοπεῖον 271).
 (θύραθεν 112, 135· βλ. ἔξωεκκλησιαστικοί).
Θώραξ Z 6, H 37.

I

Ιακώβ B 40, Z 18, (278).
 (Ιάπωνες 334).
Ιατρική E 20 - 21, 52, H 25.
Ιατροί E 22.
Ιβηρες ἑσπέριοι Δ 15· βλ. καὶ Ισπανοί.
Ιδιώματα ζώων Θ 6, 9· ίδ. δριθῶν ἡ πτηγῶν H 13, 22.
 (ἱέραξ 308).
Ιερεμίας E 54, (208 - 9).
Ιερουσαλήμ ἄνω Θ 8.
 (Ιερώνυμος 13, 15).
Ιησοῦς Δ 38, E 56, Σ 65, H 47· βλ. καὶ Δύναμις, Κύριος, μονογενής, Υἱός, Χριστός.
Ιλύς Θ 7.
 (Ινδία 122, 244· βλ. καὶ ἀρωματοφόρος γῆ).
Ινδική θάλασσα Z 10· Ινδικὸν πέλαγος Δ 13· (Ινδικὸς ὥκεανος 125, 153).
Ινδικὸς σκώληξ (=μεταξόσκωληξ) H 41.
Ινδοί Σ 49, (249).
Ινδὸς ποταμὸς Γ 28, (122).
Ιοβόλα ζῷα Θ 30.

'Ιόνιος πόντος Δ 20.
 'Ιουδαια Δ 18.
Ιουδαϊκὸν πλάσμα Θ 36.
 'Ιουδαιοί Θ 34, 36, 39, 41, (118, 370)· βλ. καὶ 'Ἐβραῖοι,
 'Ισραὴλ.
Ιουδαισμὸς Θ 38, (370).
 ('Ιούλιος Καΐσαρ 246).
 ('Ιουστινιανὸς 334).
 (πεμπτουσία 57· βλ. οὐσία πέμπτη, φύσις πέμπτη).
 ('Ιππαρχος 250).
 ('Ιππόλυτος 13, 15, 18, 233).
Ιππομανοῦντες (=μανιώδεις φέλοι τῶν ιπποδρομιῶν) Δ 2.
Ιππος Δ 26, E 4, Σ 47, Θ 6, 9, (346).
Ιπποι ποτάμιοι Z 3.
Ιριδος δάβδοι Σ 21.
Ισημερινοί τόποι Σ 63· Ισημερινὰ σημεῖα Γ 36· (Ισημερινὸς 242· Ισημερινοῦ κάτοικοι 243· Ισημ. περιφέρεια 341).
 ('Ισθιδωρος 'Ισπάλεως 15).
 ('Ισπανία 123, 155· 'Ισπανοί 156· βλ. 'Ιβηρες).
Ισραὴλ Γ 39, (64)· βλ. 'Ἐβραῖοι,
 'Ιουδαιοί.
Ιστορία Σ 8.
Ιστρος ποταμὸς Γ 29, (123)· βλ. καὶ Δούναβις.
Ιτέα E 31.
 (ἰχθυολογία 18).
Ιχθὺς -ες Z 4 - 6, 8 - 13, 16, 18, 19, 21, 22, 25, H 5, 8, 11, 13, 46· Ιχθ. ἀλληλοφάγοι Z 12· Ιχθ. ἀποδημητικοὶ Z 21· Ιχθύων ἀγέλαι Z 9· Ιχθ. κύησις

Ζ 21· βλ. καὶ ἔνυδρα, νητά, νηκτικά, πλωτά, ύδροβια.

Ίωάθαμ Σ 36.

(Ίωάννης Χρυσόστομος 15, 16 - 17, 86).

Ίωβ Α 35, Γ 26.

Ίωνᾶς Ζ 33.

Ίωσήφ φυλὴ Γ 39

K

(καβούρια 269, 274· βλ. κάραράβοι, καρχῖνος).

(καγκουρώ 271).

καθαρὰ ζῷα Η 14, (309).

καθεύδοντες ὑπὸ σελήνην Σ 58.

(καθρέφτης 116).

καιροί Σ 39.

(Καισάρεια 9, 13, 86).

κακία Γ 44, Ε 41, Σ 33, 37, Ζ 15.

κακοδαιμόνημα Σ 34.

κακὸν Β 16, 20 - 23, Σ 35, Η 19, Θ 15, 16, (78)· κακὴ δύναμις Β 16.

κακόποδες δρυιθες Η 12.

κακοποιὸς ἀστήρ Σ 34.

κακουργία Ζ 25, Η 25.

κακοῦργοι Ζ 14, Θ 21.

(καλαμαράκι 270).

καλάμη Ε 14, 16, 17.

κάλαμος Ε 6 - 8, 15.

καλιά Η 25, 30.

(καλιακούδα 310· βλ. κολοιός).

κάλλος Δ 37, Σ 6.

καλὸν Β 21, Γ 48, Δ 31, 32, Σ

56, Ζ 26, Θ 15.

κάμηλος Η 6, Θ 24.

κάμπη Η 41.

κάνθαροι Η 13.

(Καπιτώλιον 328 - 9).

(Καππαδοκία 9, 285· Καππαδόκαι 13, 285).

(καραβίδες 269).

κάραβοι Ζ 7, (269)· βλ. καὶ καβούρια, καρχῖνος.

καρκίς Ζ 31, (269).

καρχῖνος Ζ 3, 7, 14, 15, (269)·

καρχίνου χηλαὶ Ζ 14· βλ. καὶ καβούρια, κάραβοι.

(καρχίνου τροπικὸς 242).

κάρπιμα φυτὰ Ε 42.

καρπογόνα Ε 9, 42.

καρπός, -οι Ε 14, 17, 23, 31
32, 42 - 45, 47 - 50, 52.

καρύα Ε 45, 49.

κάρφη (=κλαράκια) Ε 48, 52.

(καρχαροειδῆ 270).

Κασπία Δ 19, (158 - 9).

(Κασσιόδωρος 13 - 14, 17).

καταδίκη πρωτοπλάστων Ε 28.

κατάκρισις Α 15.

κατάστασις, -εις Α 18, Β 43· κατ. ἀγγέλων Β 25· κατ.

ψυχῶν Α 16.

κατατομὴ νέα Θ 38.

κατεψυγμένη Σ 63.

κατοικίδιοι δρυεις Η 16.

κάτω (χῶρος τοῦ σύμπαντος) Α 29, 39, 41 - 43, Γ 32.

Καυκάσια δρη Γ 29, (123)· (Καύκασος 123).

καῦμα Γ 46.

καῦσις Σ 14.

καυστικὴ δύναμις ἡ δύν. τοῦ κατειν Σ 13 — 14.

καυτῆρες Η 13, (308).

κέδρος Ε 29.

κεκρύφαλος Θ 24, (361)

Κελτοί Γ 29, (124, 328 - 9).
 (κενδύ 29 - 30).
 (κέντρον γῆς καὶ κόσμου 56).
 κέρατα Θ 19.
 (Κέρδων 76).
 (Κεύλάνη 244· βλ. καὶ ἀρωματοφόρος γῆ).
 κεφαλὴ Θ 8, 25.
 (κεχριμπάρι 202).
 (κηρήθρα 315 - 7· βλ. καὶ κηρία).
 κηρία (=κηρήθραι) Η 20 - 21·
 κηρίου ἐξάγωνα ἢ σύριγγες ἢ φρεατίαι Η 21· βλ.
 καὶ κηρήθρα.
 κηρὸς Η 20.
 κήρυγμα Η 31, Θ 35.
 κήρυξ Ε 12.
 κήτη Ζ 5, 8, 20, 31, (271, 291, 293).
 κητώδη Ζ 9, (267, 271).
 (Κικέρων 110).
 (Κινέζοι 334).
 κινήματα ψυχικὰ Η 4.
 κίνησις Α 12, 15, 21, 41, 42, 43,
 (58 - 60)· κίνησις πρώτη Α
 22 - 23· (πρῶτον κινοῦν 106)·
 κίνησις οὐρανοῦ Α 42· κίνησις πνευμάτων Σ 20· βιαία κίνησις νότου Σ 22.
 (κλάδευμα 198).
 κλάδος, -οι Ε 39, 43, 47.
 (κλαρῖνον 144).
 κλέπτης Σ 37.
 κλήματα Ε 32.
 (Κλήμης Ἄλεξανδρεὺς 15).
 κλήρου διανομὴ Η 29.
 κληρωτὴ ἔξουσία Η 18.
 (Κόγκος ποταμὸς 125).
 κόργχαι Ζ 7· (κόργχοι 268· κοργύλιον 274).

(κοκκαλάκι υυχτερίδας 293).
 κόκκιος (σίτου) Ε 17.
 κολαζόμενοι Σ 14.
 κολακεία Η 18· κόλακες Ε 11.
 κολοιδὲς Η 14, (310).
 κολεόπτερα Η 13.
 κόδη φυτοῦ Ε 43.
 κορώνη Η 23, 30, (322).
 (Κοσμικὸν 64).
 κοσμοποιία Α 9, Δ 16, Θ 3.
 κόδσμος Α 1, 7, 9, 10, 12, 13,
 16, 17, 19, 20, 23, 25,
 27, 45, Β 8, 10, 11, 13,
 24, 25, 28, 31 - 33, 41,
 Γ 26, 27, 42, 48, Σ 2, 11,
 Θ 5, (9, 13, 34, 46, 136, 137)· κόδσμοι Γ 10, (29, 30)· κόδσμοι ἀπειροι 107)·
 κόδσμου γένεσις Α 18, 21,
 23· κόδσμου συντέλεια Α
 16· κ. φθορὰ Γ 42· κ. μέριμναι Ε 35· κ. σοφία Α
 15, Β 29, Σ 2· κ. σοφοὶ Α 41, Θ 20· βλ. καὶ διναρχος, βιοτικὴ μέριμνα, μέριμνα, σοφία.
 (κουκούλια 308).
 κουράλλιον Ζ 30.
 κοχλίαι Ζ 7, (104, 268)· κόχλοι Ζ 30.
 κρανεία Ε 49.
 κρέα νεοσφαγῆ Σ 58.
 κριανὸς Σ 31.
 κριός (ἀστερισμὸς) Σ 30 - 31, (364).
 κρίσις Α 16.
 κριτής Α 16· βλ. Θεός.
 κροκόδειλοι Ζ 3.
 κρόκος Ε 6, 14.
 κρυμὸς Σ 40.
 κρύσταλλος Γ 19, (116).

κτένες Ζ 7, (268).
 κτήνη Η 7, Θ 5, 8· κτήνους ψυ-
 χὴ Η 7· βλ. καὶ ζῷα.
 κτίσας (τὸν κόσμον Θεός) Α 45,
 Γ 44, 50, Ε 22, Σ 12, Ζ
 22, 32, Η 35, Θ 6, 37·
 κτίσαντος ἐπιμέλεια Θ 13· κτ.
 νόμοι Ε 27· κτ. σοφία
 Η 39, 40· βλ. καὶ Θεός,
 κτίστης.

κτίσματα Γ 50.

κτίσις Γ 28, 47, Δ 31, Ε 10,
 18, 51, Σ 5, 6, 64, Ζ 31,
 34, Η 33, 46, 47, Θ 5,
 22· βλ. καὶ δημιουργία, θε-
 ωρία.

κτίστης Ζ 33· βλ. καὶ κτίσας.
 κυβεύειν Η 45· κῦβοι Η 44,
 (336).

κύησις Η 31· κύησις ἰχθύων Ζ 21.
 κύκλος Α 11, (58, 108)· κύκλοι
 ἐπτά Γ 12· βλ. ἀστέρες,
 πλανῆται.

κύκλωφ περιφορὰ Α 42,

κυκλικὴ περιθίνησις Α 42· κυ-
 κλικὸν σχῆμα Β 42· κυ-
 κλιοφορικὰ σώματα Α 11,
 Γ 9.

κύκνος Η 39, (309).

κυνέσκοι Ζ 8, (270).

κυπάρισσος Ε 29, Η 2.

Κύριος Α 4, 18, Β 44, Γ 3, 17,
 Δ 3, 12, 20, 38, Ε 25, 26,
 33, 34, 56, Σ 14, 20, 23,
 65, Ζ 17, 18, 27, 35, 43,
 47, Θ 14, 21, 31, 35, 41·
 Κυρίου διδάγματα Ε 25·
 Κ. νόμος Ζ 35· βλ. καὶ Δύ-
 ναμις, Θεός, Ἰησοῦς, μονο-
 γενῆς, Υἱός, Χριστός.

κυριακὴ Β 44
 (Κύριλλος Ἀλεξανδρεῖας 15).
 κύρτος Ζ 13.
 κύων (χερσαῖος) Θ 9, 20 - 21.
 κύων (θαλάσσιος) Ζ 32, (293).
 κώνειον Ε 18, 21, 22.
 κώνωψ Σ 32, Ζ 2, (260).

Λ

λαγωοί Θ 22.
 λαγωδὲς θαλάσσιος Ζ 32, (294)
 λαμπρότης φωτὸς Σ 12 - 14.
 (Λατīνοι 15).
 λάχανα Ε 4· λαχανηρὸν Ε 28· λα-
 χανώδη Ε 16.

λειμῶνες Ε 27.

λειόφλοια Ε 39.

λεπιδωτὰ Ζ 4.

λεύκη Ε 31.
 (Λεύκιππος 28, 107, 340 - 1).
 λέων Θ 6, 10, 22, 24, 31· λέαινα
 Θ 17, 22.

(λέων θαλάσσιος 293).
 (Λέων Πατρίκιος 15).
 (Λίβιος Τίτος 328).
 (Λιβύη Ε 47, 202).
 λίθος, -οι Α 28, Ε 48· λίθος διαυ-
 γῆς Γ 20.

λίμναι Γ 33, Δ 18, 19, Ζ 2, 8.

λιποστράτιον Η 23.

λογικὸν Δ 26· βλ. καὶ λόγος.
 λογικαὶ ἀποδεῖξεις Α 40, (342)·
 λογικὴ σύνεσις Η 23, Θ 12·
 λογικαὶ φύσεις Α 18, Β 25.

λογισμός, -οι Α 32, 33, 44, Β 9,
 11, 34, Δ 27, Σ 3, 60, 61,
 Η 36.

λόγος· λόγου διακονία Σ 65· λόγος
 ἐκκλησιαστικὸς Γ 13· λ.

εύσεβειας Θ 36· λόγος θεῖος
ἢ Θεοῦ ἢ λόγια ἢ φήματα
Θεοῦ Β 34, Η 2, 43, Θ 5.
λόγος (=λογικὸν) Ε 20, Σ 5, Ζ
25, Θ 18, 20.
λόγοι σπερματικοί Γ 42, (137).
λόγος σπέρματος Ε 31. λό-
γοι τεχνικοί Α 26, Γ 48· λό-
γος φυσικὸς Ζ 26.
λουτρά Γ 16, (112).
λόχμαι Ε 29.
λύκος Ζ 17, Θ 9, 17.
λύπη Η 5.
(λωθός φυτικοῦ καρποῦ 182).

Μ

μαγγανεῖαι Σ 61.
(Μάγαχα 13, 14).
μαθηματικὸν σῶμα Γ 18.
μαῖα Σ 27.
μαινὶς Ζ 31, (290).
Μαιῶτις λίμνη Γ 28, (122).
μακάριος βίος Α 22· μακάρια
φύσις Α 10.
μακαριότης Α 18.
Μακεδονία Δ 18.
μαλάκια Ζ 7, (270).
μαλαχοστραχα Ζ 7, (269 - 270).
μανδραγόρας Ε 18, 22.
(Μάνης 77).
μανιχαῖοι Β 17, Η 1, (77, 299).
(Μάνιος Μᾶρχος 329).
(μαντεῖα 228· μάντεις 340).
μάραθρον Θ 11.
μαργαρίτης Ζ 30.
(Μαρχίων 76).
Μαρχίωνες Β 17· (μαρκιωνῖται 76).
(Μᾶρχος Μάνιος 329).
(Μαρόκον 272).

(μαρσιποφόρα 271).
(μασωριτικὸν κείμενον 208· βλ.
καὶ ἐβραϊκόν).
μάταια Θ 4.
ματαιότης Η 35.
(Μαυριτανὸν 272).
Μαυρούσιοι Ζ 10, 272).
μέγας Σ 47.
μέγεθος Σ 47 - 49· μεγέθη ἡλίου
Σ 63· μ. σελήνης Σ 62 - 63.
(μέδουσα 270).
(μέθοδος παραγωγικὴ 342).
μέλη ζώων Θ 23.
μέλη διεφθαρμένα Δ 1· βλ. καὶ
μελῳδία, μουσική.
μέλι Η 20.
μέλισσαι Η 17, 19 - 21, 38, (308,
311, 314 - 5)· μελισσῶν κέν-
τρον Η 19.
(Μελίτων Σάρδεων 15).
μέλλον Α 20· μέλλων αἰώνιον Β 45,
Θ 13· μέλλοντος αἰσθησίες
Θ 13· μελλ. ἀναπαύσεις Θ
13· μέλλουσα διαγωγὴ ψυ-
χῶν Α 16· μέλλουσα ζωὴ
Β 44.
μελῳδία Η 34, 37· μελῳδία τοῦ
σύμπαντος Γ 13· βλ. καὶ
μέλη.
μέριμνα Γ 3, 49· βιοτικαὶ μέριμναι
Α 1· μέριμναι κόσμου Ε 35·
βλ. κόσμος.
μεσημβρία Σ 42, 43, 63.
μεσημβρινὰ χωρία Σ 41.
μεσόγεια (ἡ) Δ 33.
(Μεσογειακὸν 125).
(Μεσόγειος θάλασσα 124, 125,
152, 154, 272)· ἡ πρὸς ἡμᾶς
θάλασσα Γ 29· (ἡ πλεομένη
θάλασσα 125).

μέσον (γῆς καὶ σύμπαντος) Α 39.
 μεσουράνημα Σ 49.
 μεταβολαι ὡρῶν Σ 24· βλ. καὶ
 ἐναλλαγαῖ, περιτροπαῖ.
 (μεταλλικὰ ὅδατα 166).
 μέταλλα Δ 33
 (μέταξα 334 - 5· μεταξοσκώληξ
 334 - 5· βλ. καὶ Ἰνδικὸς
 σκώληξ).
 (μεταφρασταὶ Π. Διαθήκης 161·
 βλ. καὶ ἐρμηνεῖς).
 (μετεγγραφαὶ ποδοσφαιριστῶν 145).
 (μετεμψύχωσις 302).
 μετεωρολογία 18).
 μετόπωρον Σ 39, 44.
 μήκων ἡ δοιάς Ε 18, (186).
 μηλέα Ε 48.
 (μηλολόνθη 308).
 (Μηναῖον Ἱανουαρίου 13).
 μῆνες Γ 39· μὴν ἔμβολιμος Σ 46.
 μηνοειδῆς Σ 15.
 (μηρυκαστικὰ 360).
 (μηρυκίζειν Ζ 11, (272)· μηρυκε-
 σμὸς Θ 23.
μήτρα Θ 22.
 (Μ. Ἀστία 16, 86, 156· Μικρασια-
 τικὴ χερσόνησος 122).
 (μικτὰ σώματα 164).
 (μίλια 97· βλ. σημεῖα).
 μιμηλὰ (πτηνά) Η 16.
 μίνθη Ε 6.
 μίσχος Ε 31.
 μνήμη Η 3.
 μνημονικὸν Θ 21.
 μνησικακία Η 6.
 (Μογγόλοι 334).
 μοῖρα (μονάς μετρήσεως τόξων) Σ
 26, 28.
 μοιχεία φύσεως Ζ 29.
 (μοναδικὰ ζῷα 310).

Μονάς (ἡ Θεότης) Θ 39.
 μοναστικὸν (ζῷον) Θ 10.
 (μοναχοὶ 334).
 μονογενής Γ 6, 22.
 μονόλοπα Ε 39.
 μονοστέλεχα Ε 38.
 μορφὴ Β 8, 12.
 μορφὴ Θεοῦ Θ 37.
 μόσχος Θ 19.
 (μουσικὴ ἔκφυλος 144· βλ. μέλη).
 μῦθοι Β 16, Γ 45, Σ 61, (258).
 μυθολόγημα Θ 36.
 μυθοποίεια Γ 10.
 μυῖα Σ 32.
 μυκτήρ Θ 26.
 μύραινα Ζ 8, 28 - 29, (267, 270,
 286 - 288).
 μυρίκη Ε 54, (208).
 μύρμηξ Σ 47, 50, 64, Θ 9, 13,
 14, (311).
 μυρσίναι Ε 29.
 μύς Θ 7, 29, (364)· βλ. ἀρουραῖος,
 ποντίκια.
 μυστήριον ἡμῶν (=ἡ πίστις ἡμῶν)
 Η 31.
 μυστικῶς Θ 34.
 (Μωαβῖται 208 - 9).
 Μωύσης Α 3, 4, 9, 21, 27, 45,
 Γ 39, Σ 2, 14, Θ 3, (9, 10,
 76, 212)· βλ. καὶ προφήτης,
 συγγραφεύς.

Ν

νάρθηκες Ε 47.
 νάρκη Ζ 4, (266, 267).
 ναυπηγία Ε 38.
 ναυτικοὶ Ζ 27, Η 26· ναυτιλλό-
 μενοὶ Δ 35, 36, Ζ 34.
 (Νεῖκος 47).

- Νεῖλος Γ 29.
 (Νεχρὰ θάλασσα 155, 158· βλ.
 'Ασφαλτίτις λίμνη).
 νεοσφαγῆ χρέα Σ 58.
 νεότης Ε 40, Θ 30.
 νεοττοὶ Η 30.
 νέφος, -η Γ 18, 40, Δ 34, Σ 21,
 22, 59, Θ 14, 29.
 νηκτὰ Ζ 5, 6, Η 3, 10, 11· νηκτι-
 κὰ Ζ 3, (266)· βλ. ἔνυδρα,
 ἵθινες, πλωτά, ὑδρόβια.
 νηνεμία Σ 59.
 νηπίων ἔκθεσις Η 29.
 νῆσοι Δ 33, 36, Σ 50, Ζ 20, 31.
νηστεῖα Η 42, (16)· βλ. Τεσσαρο-
 κοστή.
 νηστεύειν Η 45.
νῆσεσθαι Η 11.
 (Νίκαιανδρος 288).
 νιφάς Σ 40.
 νοητὰ - νοούμενα Α 18, 21.
 νόθα σπέρματα (=ζιζάνια) Ε 25.
 νομοθέται Σ 37.
 νόμος Θεοῦ Ζ 22· ν. Κυρίου Ζ 35·
 ν. κτίσαντος Ε 27· ν. μωσα-
 κὸς Ζ 25· (ν. ἀστικὸς 236 -
 7)· ν. φύσεως Ζ 19, 21, 22,
 Θ 15, (72)· ν. ἄγραφοι Η 19.
 νόσος Β 23, Ε 11, 24, Θ 16.
νότια μέρη Σ 40, 43, 44· νότιος
 πόλος Α 15.
 νοτὶς Ε 15, 16, 48.
 νότου βιατὰ κίνησις Σ 22.
 νουμηνία Σ 59.
 νοῦς Α 23, 26, Β 13, Γ 24, Ε 46,
 Σ 2, 6, Θ 4, 32· βλ. καὶ
 διάνοια.
νυκτερίς Η 13, 33, 34, (308,
 327)· (νυκτερίδας κοκκαλάρι
 308)· βλ. καὶ ἀλώπηξ.
- νυκτερόβια Η 33, (327).
 νυκτινόμοι (ὅρνιθες) Η 33.
 νυκτοχόρακες Η 33.
 νὺξ Β 38 - 41, 45, Σ 7, 17 - 19,
 41, 45, 52.
 Νύσης ποταμὸς Γ 29, (125).
- Ξ
- (Ξενοφάνης 28, 34, 50, 53).
 Ξηρὰ Δ 5, 6, 22, 25, 27, 30, Σ 7.
 Ξηρὸν (=Ξηρότης) Δ 26, 29.
 Ξιφίας Ζ 32, (293).
 Ξύλον Ε 1, 47, Η 2.
- Ο
- δβελδὸς Δ 24.
 δγδόη Β 44.
δγκοι Α 7.
 δδμαὶ Ε 50· βλ. καὶ δσμῆ.
 δδοὶ Ζ 11.
 δδοιπόρος, -οι Σ 23, Η 10, 35.
δδόντες Η 34, Θ 19, 23.
'Οζίας Σ 36.
 οίκοδομὴ Θ 4.
 οίκοδομικὴ Α 26.
 οίκουμένη Γ 30, Σ 43, 62.
 (οίκουμενικὴ Α' Σύνοδος 247).
 οίνος Ε 32, 48.
 δλειγοτόκα (ζῷα) Θ 22.
 δλκὰς Σ 51.
 δλυνθός Ε 43, (201).
 δμβρος Σ 21, 40, Θ 14· βλ. ἐ-
 πομβρία.
 ("Ομηρος 310).
 ('Ομιλίαι 13).
 δμοιούτης Θεοῦ Θ 40.
 δμοίωσις Θεοῦ Θ 39.
 δμφαξ Ε 32.

- δνειροχρίται Θ 2, (340).
 (δνειροχριτικά 234).
 δνος Η 5, Θ 9.
 δντα Α 4, 10, 19, 30, Β 9, Γ 33,
 Θ 5· ἀρχὴ τῶν δντων Α 10·
 γένεσις τῶν δντων Β 9, 10·
 θεωρία τῶν δντων Α 4· φύ-
 σις τῶν δντων Β 12, Θ 5,
 (13).
 δνυχες Η 12, 14.
 ('Ονώριος Αύγουστούνου 15).
 δξος Η 38.
 δπδς Ε 18, 47, 48, 50, 52.
 ('Οππιανδς 18, 284, 285, 292).
 δρασις Η 3.
 δρατὰ Α 21, Σ 49, 50· δρώμενα
 Σ 6.
 δρειοι (δρυιθες) Η 15.
 δρέξεις Ε 22.
 δρη Ε 51, Σ 51, Θ 29· δρη ἐν-
 δοτάτω Σκυθίας Γ 29.
 δρθοφυῆ Ε 38.
 δργανον Θ 11, (349).
 δρζων Σ 45, 52.
 δρνεα Η 15· δρνεον θαλάττιον
 Η 26.
 δρνιθες Ζ 10, Η 12, 13, 15, 16,
 23, 24, 30 - 34, 36, (311).
 δρνιθων ίδιωματα Η 22· δρ-
 νεις κατοικίδιοι Η 16· βλ.
 καὶ κακόποδες, πετεινά, πτη-
 νά, συνανθρωπιστικολ.
 δρνις σύνοικος Η 35· βλ. καὶ
 ἀλεκτρυών.
 δροθέσια Ζ 18.
 δρτυγες Ε 21.
 δρχησις Α 26.
 δσμὴ Θ 18· βλ. καὶ δδματ.
 δσπρια Ε 28.
 δστραχόδερμα Ζ 7, 14.
- δστραχον Ζ 14.
 δστρεα Ζ 7, 14, 30, (269 - 270).
δσφρησις Θ 18.
 (Ούαλεντινιανοί 76).
 (Ούαλεντίνος 76).
 Ούαλεντηνοι Β 17.
 (Ούγων Rothomagensis 15)
 (Ούραλια ৢৰ্ষ 124).
 ούράνια Γ 20, Σ 24, 33· ούρ. σώ-
 ματα Α 38, Γ 9· ούράνιος
 φύσις Α 41· ούρ. φυτὸν Θ 8·
 ούρ. φῶς Β 45.
 ούρανδς Α 1, 6, 8, 10 - 12, 14, 23,
 28, 29, 31, 41, 42, 44, Β 3,
 4, 10, 12, 13, 26, 28, 31, 32,
 41, Γ 6, 10, 14, 38 - 41, 50,
 Δ 4, 5, Σ 3, 5 - 7, 20, 31, 32,
 47, 48, 52, Ζ 1, Η 11, 32,
 Θ 8, 33, (54, 57 - 59, 106,
 108, 109, 115, 132, 133,
 147, 246, 326)· ούρανοι
 Γ 9, 10, 44 - 47, Θ 8, (108)·
 ούρανδς δεύτερος Γ 9, 14·
 ούρανδς τρίτος 9, 11· (ούρα-
 νδς έβδομος 230)· ούρανοῦ
 ούσια Α 31, βλ. καὶ ἀστέ-
 ρες, κύκλοι ἐπτά, πλανῆ-
 ται.
 ούσια Α 30, 31, 42, 45, 88, Β 10,
 12, Σ 12· ούσια γῆς Α 32·
 ούσ. κόσμου Α 19· ούσ.
 τῶν δλων Α 27· ούσ. τῶν
 δντων Α 30· (ούσια πέμπτη
 59)· ούσ. ούρανίου σώματος
 Γ 9· βλ. πεμπτουσία, πέμ-
 πτη φύσις.
δφθαλμοι Β 35, 37, Δ 31, 37,
 Σ 61, Θ 8, 32.
 δψις Ζ 18, Θ 11, 31, (349).
 δψις Σ 50, 51.

Π

- πάθη χρόνια Ε 22.
- πάθη ἀκολάστων Ζ 29· π. σαρκός Α 1, Γ 44, Θ 8· παθήματα ψυχῆς Η 5.
(παῖκται ποδοσφαίρου 145).
- παῖς Θ 17.
- Παλαιστίνη Δ 18.
- Παλαιστινὸς Δ 18.
- παλιγγενεσία κόσμου Γ 42· παλιγγενεσία ἡμῶν Α 16. παλίρροια Σ 59, (256 - 7).
- πᾶν (=σύμπαν) Α 9, 16, 28, Β 13, Γ 25, Δ 3, Ε 56, Σ 2, 6, Θ 6.
- πανηγυρικοὶ θεσμοὶ Σ 1.
- πανσέληνος Σ 15, 19· βλ. σελήνη.
- παραγωγὴ Θ 4· (παραγωγικὴ μέθοδος 342).
- παράδεισοι Ε 51, (206).
- παραχαράσσοντες τὰ τοῦ Κυρίου διδάγματα Ε 25.
- πάρδαλις Θ 10.
(πάρδαλις θαλασσία 293).
- παρελθόν Α 20.
- παρθενία Η 31, (323).
- παρθένος (ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου) Η 31.
- παρὸν Α 20· παρὼν αἰών Θ 13· παροῦσα ζωὴ Θ 13.
(Παστὲρ 345).
- (πάσχα 16, 246 - 7· πάσχα ἐβραϊκὸν 247).
- Πατὴρ (Θεὸς) Β 25, 45, Ε 33, Σ 5, Θ 37 - 40, (118, 371).
- πατέρες (=γονεῖς) Θ 17· (πατέρες τῆς Ἐκκλησίας 9, 323).
- πατρὶς ἀληθινὴ Θ 8.
- Παῦλος ἀπόστολος Α 19, Γ 11,
- Η 41, Θ 17, 31, (323, 370)· βλ. ἀπόστολος, Γραφὴ.
(Παῦλος Ἄλεξανδρεὺς 234).
- πάχνη Γ 46.
(πεζὰ 310).
- πεῖρα Ε 52.
- πελάγια (νηκτὰ) Ζ 5.
- πέλαγος, -η Γ 30, 33, Δ 14, 20, 21, Σ 50, Ζ 32· πέλαγος βρόειον (=Εξ. Πόντος) Ζ 23· θάλασσα βορεινὴ (=Εξ. Πόντ.) Ζ 21, 24· πέλαγος περιπτυσσόμενον τὴν Βρεττανικὴν (=Ἄτλαντικὸς) Δ 15· βλ. θάλασσα, Ἄτλαντικός, (Εξ.) Πόντος.
- πελαργοὶ Η 23 - 24, (318)· βλ. ἀντιπελάργωσις.
- πέμπτη φύσις Α 41, 44· βλ. οὐσία, πεμπτουσία.
- πενία Β 23, Ζ 15, Η 25, 29.
- πέρδιξ Η 16, (312 - 3).
- περιδίνησις κυκλικὴ Α 42.
- περιλιμνάζειν Σ 21.
- περίμετρον γῆς Θ 3· βλ. γῆ.
- περιοδεύσαντες γῆν Δ 19.
- περίοδοι γῆς Γ 28· περ. σελήνης Σ 59· περ. πλανητῶν Α 19.
- περιπνευμονία Ε 13.
- περιστερὰ Σ 50, Η 14, 16, (309, 311).
(περιτομὴ 370· βλ. κατατομή).
- περιτροπαὶ ὡρῶν Σ 44· βλ. ἐναλλαγαὶ, μεταβολαὶ, ὡραι.
- περιφορὰ κύκλω Α 42· βλ. κύκλος, περιδίνησις.
(Πέρσης 77).
- (Περσία 122).
- πετεινὰ Ζ 1, Η 11, 13· βλ. πτηνά, δρυιθες.

(πετρελαιοφόρα 316).
 (Πέτρος ἀδελφὸς Μ. Βασιλείου
 9 - 10).
 (Πέτρος Ἀβαιλάρδος 15).
 πετρώδη Ζ 5.
 πεύκη Ε 29, 41· βλ. πίτυς.
 πηγαὶ Γ 28.
 πιθανότης Σ 32.
 πικρότης Ε 48.
 πίννα Ζ 30, (274 - 5, 290).
 (πινωτήρας 274).
 πιστεύοντες Η 31.
 πίστις Α 40, Ε 33, 37, 44, Σ 65,
 Θ 31, 35.
 πίτυς Ε 40, Θ 11· βλ. πεύκη· πί-
 τυος δάκρυον Θ 11.
 πλανῆται Σ 28, 34, (36, 91, 109,
 230)· πλανώμενοι Α 15·
 πλανητῶν περίοδος Α 15· βλ.
 ἀστέρες ἐπτά, χύκλοι ἐπτά.
 πλάτος βρειλον Α 15· πλ. γῆς Σ 48.
 (Πλάτων 90, 108, 110).
 (Πλάτων κωμικὸς 237).
 (πλατωνικὸς 77).
 πλεομένη Γ 29· βλ. Μεσόγειος, ἡ
 πρὸς ἡμᾶς θάλασσα.
 πλεονεξία Ζ 13.
 πλευρῖτις Ε 13.
 (πλήμμυραι 256· πλημμυρὶς 257).
 (πλῆρες 29).
 πλοῖα Ζ 32· βλ. δλκάς.
 (Πλούταρχος 18, 34, 36, 37, 57,
 59, 90, 110, 114 - 115, 131,
 236, 251, 274, 275, 290,
 292, 294, 319, 320, 341,
 358).
 πλοῦτος Ε 12, Σ 55, Η 43.
 πλῶτηρ Σ 23, Ζ 20.
 πλωτὰ Ζ 2, 5, (310)· βλ. ἔνυδρα,
 ἰχθύες, νηκτά, ὄδροβια.

πνεύματα (=ἀνεμοί) Γ 18, 40·
 πν. βλασια Σ 21· πνευμάτων
 κίνησις Σ 20· βλ. ἄνεμος.
 Πνεῦμα ἀγίου (δ Θεός) Α 5, Β 2,
 28, 30, Γ 3, 22, Δ3 , Σ
 65, Ζ 25, Θ 4, 41, (87)·
 Πνεύματος λόγια Θ 4· βλ.
 Θεός, λόγος.
 (Περὶ Πνεύματος ἀγίου σύγγραμ-
 μα 13 - 14).
 πνεύματα πονηρὰ ἢ πονηρίας Δ
 37, (170)· πνευματικὰ τῆς
 πονηρίας Γ 44.
 πνευματικὴ αἰσθησις Η 43· πνευ-
 ματικαὶ δυνάμεις Γ 43· πνευμ.
 τροφαὶ Σ 65.
 πνεύμων Ζ 6, Η 38.
 πόλις Ε 4, 14, Θ 24.
 πόδες (ζῷων) Η 12, 39, Θ 24,
 26· βλ. κακόποδες.
 (ποδοσφαίρικαὶ διμάδες 145· βλ.
 παῖκται, μετεγγραφαὶ, ἀγω-
 ραπτωλησίαι.)
 ποιήσας (τὸν κόσμον· δ Θεός) Δ 37,
 Ε 10· σοφία τοῦ ποιήσαντος
 Θ 19· βλ. Θεός, ποιητής.
 ποιητής (τοῦ κόσμου) Α 10, 16,
 Β 8, 33, Γ 47, Δ 31, Σ 13,
 64, Η 33, Θ 30· βλ. δημι-
 ουργός, Θεός, ποιήσας.
 ποιάτης, -ες Α 32, Δ 26 - 28, 33,
 Ε 41, 48 - 50, Σ 12.
 πόλεις Σ 62.
 πόλεμοι Θ 27· πόλεμος καλοῦ
 καὶ κακοῦ Β 19 - 20.
 πολιτεία Η 17.
 πολιτεύεσθαι ἐπιδεικτικῶς Ε 36.
 πολίτευμα Θ 8· βλ. καὶ πολιτεία.
 πολιτικὰ δλογα (=κοινωνικὰ ζῷα)
 Η 17.

- πόλοις νότιος Α 15.
 πολυγαμία Η 28, (323).
 πολύγονα (ζῷα) Θ 22.
 πολυθεῖα Θ 39.
 πολυκαρπία Ε 33.
πολύπους (=χταπόδι) Ζ 7, 16,
 (270, 276).
 πολύπτυχα (δένδρα) Ε 39.
 πολυσαρκία Θ 26.
 πολυτόχα (ζῷα) Θ 22.
 πονηρία Β 22, Σ 35, 37, Ζ 17·
 πονηρίας διδάσκαλος Η 45·
 πονηροῦ διδασκαλία Ε 25·
 πονηροὶ δυνάμεις Β 19, Γ
 44· πονηρίας πνεύματα Δ
 37· πονηρίας πνευματικά Γ
 44.
 (ποντίκια 344· βλ. ἀρουραῖος, μῆν).
 Πόντος Εξεινος· βλ. Εξεινος
 Πόντος, πέλαγος.
 πορευτικά (ἴνυδρα) Ζ 3.
 πορνικά φύματα Δ 2· βλ. μέλη
 διεφθαρμένα.
 πόροι Α 7.
 ποταμοί Γ 28, 30, 33, 37, Δ 34,
 Ε 51, Ζ 2, 8.
 πραγματεῖαι περὶ στερεῶν Α 13.
 πρακτικαὶ δυνάμεις Γ 46.
 πράξεις δικαίων Α 22.
 (πρεσβύτερος 323).
 πρίων Ζ 32, (293).
προάιρεσις Γ 44, Σ 33, 35, 38,
 Ζ 17.
 προαιρετικὰ ζῷα Σ 35.
 (Προαύλια 64· βλ. ἄγια).
 πρόβατον Ε 20, Σ 31, Ζ 11, 17,
 Θ 12, 18, (360)· πρόβατα
 ἄγρια Θ 22.
 προβοσκίς· βλ. προνομαία.
 προγνώσεις Θ 12.
 προκαταρκτική Αἰτία Γ 22· βλ.
 Θεός.
 (Προκόπιος Γαζαῖος 15).
 πρόνοια Θεοῦ Ε 52, Η 27.
 προνομαία Θ 25, 28.
 Προποντὶς Δ 20, Ζ 21.
 προσάρκτια Σ 44· βλ. ἀρκτος, ἀρ-
 κτῶα.
 πρόσκαιρα Σ 6.
 πρόσταγμα Θεοῦ Δ 9 - 11, 13 - 15,
 23, Ε 1, 9, 23, 25, 55, 56,
 Ζ 2, 4, 5, 10, 22, Η 1, 2,
 33, 37, Θ 6, 9.
 πρόσωπα (Θεοῦ) Σ 8, Θ 39.
 προφήτης, -αι Β 16 (δ Μωυσῆς),
 Ε 34, Θ 14 (δ Δαυΐδ), 33
 (δ Δαυΐδ)· βλ. Μωυσῆς,
 συγγραφεὺς.
 πρωτα B 39, 45.
 πρῶτα σώματα Α 42· βλ. κίνησις.
 πρωτεῖον Η 18.
 (πρωτόπλαστοι 190).
 πρωτότοχοι Θ 8.
 πρωτοπλάστων καταδίκη Ε 18.
 πτελέα Ε 31.
πτερόν Η 14, 34.
 (πτηνολογία 18).
 πτηνόν, -ᾶ Η 10 - 12, 38, 40,
 46, Θ 7, (174, 308, 310)·
 βλ. ἰδίωμα.
 πτῆσις Η 24, 30.
 πτιλωτὰ Η 13.
 (Πυθαγόρας 28).
 (πυθαγορικὸς 77).
 (Πυθέας Μασσαλιώτης 256).
 πῦρ Α 28, 41, Β 10, 13, Γ 25 -
 27, 30, Δ 17, 27, 29, Σ
 10, 13, 14, (31, 46, 57,
 58, 60, 115, 119, 147, 162,
 165, 220· πῦρ θεῖον 116).

πυρετός Ε 13.

Πυρηναῖον δρος Γ 29, (123).

πυρὸν Ε 24.

(Πύρρος 358, 364).

πυρῶδες Α 43.

P

φάβδοι Ἱριδος Σ 21.

φαβδοῦχοι Ε 12, (178).

('Ραμσῆς Β' 154).

φάχις Θ 25.

φηξίφλοια Ε 39.

(φηγτίνη 349).

φίζα Ε 7, 14 - 16, 23, 31, 32, 38, 39, 41, 47.

φίζοτομικὴ τέχνη Θ 15, (352).

(φίζοτόμοι 352).

'Ριπαὶ Γ 29, (124).

'Ροδανὸς Γ 29, (124).

φόδον Ε 30.

φοδωνία Ε 29.

φοιὰ δξεῖα Ε 41.

('Ρουμανία 124).

('Ρουφίνος 14).

φυμοτομίαι Σ 62.

('Ρωμαϊκὸς 246).

('Ρωμαῖοι 246, 328, 364).

'Ρώμη Η 36, (76, 77, 328).

('Ρωσία 122, 124).

S

(σαλάχι 293).

(σαλιγκάρια 268· βλ. κοχλίας).

(Σαμόσατα 86).

Σαρδονικὸν πέλαγος Δ 20.

σαρκὸς πάθη Α 1, Θ 8· βλ. πάθη.

σαρκοφάγα Η 14, 39, Θ 23, 24.

σάρξ Σ 55, Η 7, 8, 43, Θ 8.

(Σεβηριανὸς Γαβάλων 15).

σελάχη Ζ 4, 8, (267, 270, 293).

σελευκίς Η 37, (331).

σεληναῖον φῶς Σ 19, 62.

σελήνη Β 4, Σ 8, 15 - 17, 19, 21,

23, 45, 46, 54 - 61, Σ 64, Θ

3, (109, 110, 129, 230,

252, 254, 256, 259)· σελ.

αὐξανομένη ἢ λήγουσα Σ

22· σελ. αὔξησις ἢ ἐλάττωσις

Σ 15· σελ. ἔκλειψις Θ 3· ὑπὸ

σελήνην καθεύδοντες Σ 58·

σελήνης μέγεθος Σ 62 - 63·

σελ. πάθη Σ 15· σελ. περί-

οδοις Σ 59· σελ. σχήματα

Σ 59· σεληνιακὸν σῶμα Σ

63· βλ. πανσέληνος.

Σερβωνῖτις λίμνη Δ 18.

Σέσωστρις ὁ Αἰγύπτιος Δ 13,

(154).

σηκοὶ (=μαντριὰ) Θ 18.

σημεῖα Σ 20, 21, 23, 39, (96 - 97).

σημειώθη Σ 22.

σημείωσις, -εις Σ 23, 24.

σηπία (=σουπιὰ) Ζ 7, (270).

Σῆρες Η 41, (335).

σίδηρος Α 28.

Σικελικὸν πέλαγος Δ 21, (292).

σικύα Γ 32.

σιτηρὰ Ε 16.

σῖτος Ε 16 - 18, 24, 25, Θ 14.

σκαμμανία Ε 49, (205).

(σκαντζόχοιρος 285· βλ. ἔχῖνος).

σκάρος Ζ 11, (273).

σκηνὴ (τοῦ μαρτυρίου) Α 22.

σκιὰ Σ 18, 42, 43· σκίασμα γῆς

Σ 18, Θ 3.

σκόρδον Ε 6.

σκορπιανὸς Σ 30.

σκορπίος Σ 30, Θ 29, 31.

σκότος Β 5, 16, 19, 21, 24 - 27,
31, 38, 39, 44, Σ 17 - 19, 45,
52· σκότος ἔξωτερον Β 26.
(Σκύθης 236).
Σκυθίας δρη Γ 29, (124).
σκύλαξ Θ 17, 19.
(σκύλος 358· βλ. κύων).
(σκυλόψαρα 270).
Σολομών Β 25.
(Σόλων 236).
σομφώδεις Δ 32.
(Σουέζ 154 - 155).
(Σουίδας 13 - 14, 97, 237).
σοφία Α 10, Δ 31, Ε 51, Η 42,
Θ 14, 33· σοφ. ἀνεξιχνί-
αστος Θ 29· σοφ. ἀπόρρητος
Ε 46, Σ 1· σοφ. ματαία
Η 35· σοφ. μωρανθεῖσα
Γ 30, Θ 4· βλ. καὶ δημιουρ-
γός, Θεός, κόσμος, κτίσας,
ποιήσας.
σοφοὶ Αἰγύπτιοι Α 3· σοφοὶ "Ελ-
ληνες Α 6, Γ 10.
(σουπιὰ βλ. σηπία).
σπέκλον Γ 19, (116)· βλ. καθρέ-
φτης.
σπέρμα, -ατα Ε 2, 4 - 8, 14, 15,
23, 24, 26, 30, 31, 43, 55,
Σ 23, 42· σπέρματος δύ-
ναμις Ε 31· σπέρμ. λόγος
Ε 31· σπέρμ. νόθα Ε 25·
σπερματική δύναμις Ε 8·
σπερματικοὶ λόγοι Γ 42.
σπερμολόγοι (δρνιθες) Ε 17, Η 14,
(309).
σπλάγχνον Ζ 6.
σποραδικά (ἴνυδρα) Ζ 5.
σταγόνες Γ 40.
στάδιον Σ 1, (341).
(στάθμη ὄδατος παγκόσμιος 119).

στάχυς· βλ. ἀσταχυς.
στέλεχος Ε 41, 47.
στερεά· στερεὸν σῶμα Γ 18· πρα-
γματεῖαι περὶ στερεῶν Α 13.
στερέωμα Γ 4, 6, 9, 15, 17, 20 -
22, 31, 38, 43, 45, Σ 7,
Ζ 1, Η 11, 32.
στεφανωματικά (φυτά) Ε 29.
Στῆλαι Γ 29, (124, 155)· βλ.
'Ατλαντικός, Γάδειρα, Ἡρά-
κλειοι Στῆλαι.
στηριγμὸς (πλανήτου) Α 15, (36).
(στοιχοὶ 76, 114, 128, 136, 137,
341).
στοιχεῖα (τὰ νομιζόμενα 4 στοι-
χεῖα τῆς ὥλης) Α 7, 28,
41, 42, 44, Γ 23, Δ 17,
26 - 29, (29, 46, 147, 165)·
στοιχείων διολκὴ Α 44.
στόμαχος Θ 24.
(Στράβων 154 - 5).
(στρατηγοὶ 178).
στρατόπεδα Η 36.
(στρεῖδια 268).
στρόβιλοι Ε 56.
στρόμβοι Ζ 7, (268).
συγγραφεῖς (=δ Μωϋσῆς) Β 28·
βλ. Μωϋσῆς, Γραφή, προ-
φήτης.
συκῆ Ε 43, 45, 50· συκαῖ ἄγριοι
καὶ ἤμεροι Ε 43.
σύκον Ε 48, (201).
συλλογισμοὶ Θ 20· συλλογιστικὴ
φωνὴ Θ 20.
(Σύμμαχος 19, 160, 194, 208·
βλ. καὶ ἐρμηνεῖς).
συμπάθεια Β 11.
σύμπαν, -αντα Α 8, Θ 35, (13,
108, 214)· σύμπαντος με-
λωδίαι Γ 13· βλ. καὶ πᾶν.

συμπόσια Η 42.
 συμπτώματα Σ 24.
 συνανθρωπιστικοί δρυνθες Η 15.
 σύνδεσμοι (σίτου) Ε 17.
 συνεκτική τῆς γῆς δύναμις Α 35.
 σύνεσις λογική Γ 50, Η 23, Θ 12.
 (Σύνοδος Α' οἰκουμενική 247).
 (συνομοταξία 174).
 σύνταξις Ε 5· (συντακτική ἀνωμαλία τῆς Γραφῆς 175).
 συντέλεια Ε 56, Θ 6· συντ. τοῦ κόσμου Α 16.
 (συντομογραφίαι 22).
 Σύρος ἀνήρ Β 29.
 Σύρων φωνή (=γλῶσσα) Β 29.
 σφῆκες Η 13, 38.
 σφόνδυλοι Θ 25.
 (σφυρίδα 293).
 σχήματα Β 12· σχήματα γῆς Θ 3· σχῆμα κυκλικὸν Β 42.
 σχιζόπτερα Η 13.
 σχίνος Ε 47.
 σχολὴ Η 45.
 (Σωκράτης δὲ εκκλησιαστικὸς 13-14).
 σῶμα, -ατα Α 28, Σ 57, ..Η 4,
 8· σῶμα αἰθέριον Α 41,
 Η 32· σῶμα ἀνθρώπου Γ 3·
 σώματα κυκλοφορικὰ Α 11,
 Γ 9· σῶμα μαθηματικὸν Γ 18·
 (σώματα μικτὰ 164)· σῶμα οὐράνιον Α 38, Γ 9· σώματα πρῶτα Α 42.
 (Σωσιγένης 246).
 σωτηρία Ε 37, Η 27.
 σωτήρια διδάγματα Ζ 22.
 (Σωφρόνιος 13).
 σώφρων βίος Ε 44.
 σωφροσύνη Ζ 17, Θ 17.

Τ

Τάνατος Γ 28, (122).
 τάξις φυομένων Ε 14.
 ταραχαὶ (καιρικαὶ) Σ 59.
 Ταρτησσός Γ 29, (123).
 ταυριανὸς Σ 30.
 ταύριον αἴμα Ε 19.
 ταῦρος Ε 19, Σ 30, 31.
 ταῦρος (δὲ ἀστερισμὸς) Σ 30 - 31.
 (ταχυδακτυλουργὸς 144).
 ταῦδε Η 16, (311).
 τηλαυγῶς Σ 16.
 τέκνα Θ 17, 18.
 τεκτονική Α 26.
 τέλειον Σ 55.
 (τελειώσεις 254).
 τέλος Α 13, 22, 26, Γ 48.
 τερέβινθος Ε 49, (205).
 (τεσσαρακοστὴ μεγάλη - μικρὰ
 16· βλ. καὶ νηστεῖα).
 τετράποδα Η 1, 4, 34, Θ 8.
 τέττιξ Η 37, Θ 7.
 τέχνη, -αι Α 26, Β 8, 9, 12, Γ 27,
 48, Σ 38.
 τεχνικαὶ διατάξεις Ε 38· τεχνικοὶ λόγοι Α 26, Γ 48.
 τεχνίτης Γ 48, Δ 3· τεχνίται Γ 2.
 τίγρις Θ 24.
 (Τίτος Αἰθιος 328).
τράχηλος Θ 24 - 25.
 Τριάς ἀγία Β 28.
 (τρίγλαι 294).
 τροπαὶ ἀέρος Σ 24· τροπαὶ ἡλίου
 Β 41, Γ 39· τρ. θεριναὶ
 Γ 36, Σ 42· τρ. χειμεριναὶ
 Γ 36.
 τροπικὴ ἐξήγησις Β 24· βλ. ἀλληγορία.

(τροπικός τοῦ καρκίνου 242).
 τροπικῶς Γ 43· βλ. ἀλληγορία.
 τροπολογία Θ 4, (342)· βλ. ἀλληγορία, τροπικὴ ἐξήγ., τροπικῶς.
 τρόφιμα Ε 18, Ε 25.
 τρυγῶν Η 28, (322).
 τρυγῶν θαλασσία Ζ 32, (267, 293).
 τρυφή Η 18.
 (τσιγγάνες 340· βλ. καὶ Γύφτος).
 (τύμπανον ὡτὸς 104).
 Τυρρηνικὸν πέλαγος Δ 21.
 (τύχη 228).

Υ

(ὑβρίδια 272).
ὑγίεια Θ 16, 17.
ὑγρασία Γ 28, 32.
 ὑγρὸν Γ 27, 32, 34, 40, Δ 27,
 Σ 21.
 ὑγρότης Δ 26, 28, 29, Σ 57, 58.
 ὑγραῖ αναθυμίσεις Σ 40.
 ὕδωρ, -άτα Α 28, 29, 33, 35, 36,
 41, Β 5, 10, 13, 14, 18,
 24, 27 - 30, Γ 4, 15, 17, 19,
 23 - 26, 28, 31, 32, 34, 35,
 40, 43 - 45, 47, 50, Δ 4 - 8,
 10 - 12, 14 - 17, 20 - 23,
 25 - 29, 32, 33, Ε 1, 47,
 49, 50, Σ 7, Ζ 1 - 3, 5, 10,
 12, 23, 30, Η 1, 9, 11, (31,
 46, 50, 58, 59, 116, 130,
 131, 147, 163 - 165)· ὕδωρ
 ἀέριον Γ 33, 39, Δ 34, Σ 21·
 δ. λάβρον Σ 22· (ὕδατα με-
 ταλλικὰ 166· ὕδατος στάθμη
 παγκοσμία 119).
 (ὕδροβια 174, 266· βλ. ἔνυδρα,
 ἴχθυες, νηκτά, πλωτά).

ὑετὸς Γ 40.
Ὕδως (Θεοῦ) Θ 36, 37, 39 - 40,
 (118, 371)· βλ. Θεός, μο-
 νογενῆς.
 Ὕλη Β 6 - 10, 12, Γ 35.
 (Ὕλισται 345).
 Ὕπαντροι γαῖαι Δ 32.
 Ὕπερκρότημοι δυνάμεις Α 18· Ὕπερ-
 κόσμιον φῶς Β 26.
 Ὕπερουράνιον φῶς Β 25.
 Ὕπηνέμια Η 31· βλ. καὶ ὁδόν.
 Ὕπογάστρια Θ 9.
 Ὕπόνομος, -οι Δ 33, Η 36.
 Ὕπόποδα Ζ 3.
 Ὅρκαντα Δ 19, (158).
 (ὅς 364· βλ. καὶ χοῖρος).
 Ὅφαντικὴ Α 26.

Φ

(φακίρης 144).
 φάλαινα Ζ 32, (267, 280, 293).
 φαντασία Η 3· φαντασία ὅπνου Θ 2.
 φαραὼ θυγάτηρ Α 3.
 (φαρμακευτικὴ 18, 352· φαρμακο-
 λογία 184· βλ. καὶ βιζοτο-
 μικὴ τέχνη).
 (φαρμακοποιοὶ 352· βλ. καὶ βιζο-
 τόμοι).
 Φάσις ποταμὸς Γ 29, (123).
 φαῦσις Σ 9 - 10.
 φήνη Η 28, (324).
φθορά, -αί Α 7, 13, 21, Β 20,
 Γ 28, Θ 5· φθορὰ κόσμου
 Γ 42.
 φιλήδονος Η 43.
 Φιλία Ζ 17, (46).
 φιλέρημοι (δρυιθες) Η 15.
 φιλοθεάμονες Σ 2.
 (φίλοι 278).

φιλονεικία Η 44.
 φιλοξενία Η 23.
 φιλοπάτορες Η 24.
 φιλοπλουτία Ζ 13.
 (φιλοσοφία - φιλοσοφικαὶ ἀντιλήψεις 18).
 φιλόσοφοι Η 8· φιλοσοφήσαντες Γ 41, (341· φυσικοὶ φιλόσοφοι 50, 165).
 φιλοχρηματία Η 44.
 (φιλτρα 292· βλ. νυκτερίς).
 φίλυδρα Ε 53, 54, Η 39.
 (Φίλων δ Ἰουδαῖος 18, 338).
 φλοιός Ε 16, 39, 40, 47, 52.
 φλόμος Θ 11, (348).
 φόβος Θεοῦ Η 45.
 φοίνιξ Ε 42, 48, 54, Η 2, (201).
 φ. ἄρρην Ε 42· φ. θήλεια Ε 43.
 φοιλιδωτὰ Ζ 4.
 φονεύς, -εῖς Σ 37, Θ 21.
 φρόνησις Θ 17.
 φρύγανα Ε 28.
 φρυγανικὰ Ε 16.
 φύκια Ζ 12.
 φυλὴ Ἰωσῆφ Γ 39.
 φυλλοβόλα Ε 53· φυλλοβολεῖν Ε 54.
 φύλλον Ε 31, 45, 47, 54.
 φυομένων τάξις Ε 14.
 (φύσαλος 293).
 (φυσικὴ 18).
 φυσικοὶ (ἐπιστήμονες - φιλόσοφοι) Α 38.
 φυσικός λόγος Ζ 26.
 φύσις Α 16, 20, 42, 45, Β 10,
 Γ 24, Δ 30, Ε 5, 23, 56,
 Σ 5, 12, Ζ 20, 29, 30, Η 5,
 25, 31, 36, Θ 6, 10, 17, 19,
 40· φύσεως αἰνιγμα Ε 44·

φύσις ἀνθρωπίνη Β 8, Ε 10,
 52, 55· φύσεις ἀδρατοι Α 18,
 Γ 46· φ. λογικαὶ Α 18,
 Β 25· φ. μακαρία Α 10·
 φύσεως νόμοι Ζ 19, 21, 22,
 Θ 15· (φυσικοὶ νόμοι 72).
 φύσις οὐράνιος Α 41· φύσις τῶν δητῶν Β 12, Θ 5, (13).
 φύσις οὐρανοῦ Α 31· φύσις πέμπτη Α 41, 44· βλ. καὶ πεμπτουσία.
 φυτόν, -α Α 20, 21, Β 3, Ε 40, 41,
 51, Σ 7, 41, Ζ 3, Η 40·
 φυτῶν θεραπεία Σ 23· φυτὰ θήλεα Ε 42· φυτὰ κάρπιμα Ε 42· φυτὸν οὐράνιον Θ 8.
 φυτοκόμοι Ε 31.
 (φυτολογία 18).
 φῶκαι Ζ 3 - 4, 8, (267).
 φωνὴ Β 34, Γ 5, 6, Θ 18, (90).
 φωνὴ Θεοῦ Δ 9.
 φωνητικὰ δργανα Γ 5, Θ 10.
 φῶς Β 5, 16, 21, 24 - 26, 31 - 33,
 35 - 39, Β 44, Γ 4, 6, Σ 7,
 8, 10 - 14, 17 - 19, 45,
 52, Θ 34· φ. ἀληθινὸν Β 45,
 Σ 6, 11, Η 35· φ. ξυλον Σ 10· φ. νοητὸν Α 18· φ.
 νοερὸν Β 45· φ. οὐράνιον Β 45· φ. ὑπερκόσμιον Β 26· φ. ὑπερουράνιον Β 25· φωτὸς γένεσις Σ 9· φ. λαμπρότης Σ 12.
 φωστῆρες Σ 7 - 11, 19, 20, 39,
 45, 47, 51, 60, Ζ 1.
 (φωσφόρος 90)..

- Χαλδαῖος, -οι Σ 24, 27, Ζ 27, (228 - 9, 286).
 χαλκευτική Α 26.
 χαμαίζηλα Ε 38.
 χαρά Η 5.
 χάρις Β 2, Θ 40· χάρις (=εὐγνωμοσύνη) Θ 21.
 χεδροπά Ε 16· (χέδροπες 182).
 χεῖλος ἀγκύλων Η 14.
 χειμερινή ὥρα Θ 12.
 χειμών Σ 20, 21, 39, 40, 44, Ζ 24, Θ 13, Η 26, 27.
 (χειρόγραφα τῆς Ἐξαημέρου 9, 15 - 17).
 χελιδών Η 12, 25, (307, 320 - 1).
 χελώνη Θ 11, (349).
 χερσαῖα (ζῷα) Ε 53, Σ 41, Ζ 5, Η 4, 5, 10, Θ 25.
 χέρσος (ἢ γῆ) Η 40, 46.
 χηλαὶ Θ 14· χηλαὶ καρκίνου Ζ 14.
 χῆνες Η 36, (328 - 9).
 χηρεῖα Η 28, (322 - 3).
 χιλὸς Ε 4.
 χιῶν Γ 40, (134).
 χλωτὴ Ε 6· χλόη Ζ 30, (175).
 Χοάσπης ποταμὸς Γ 28, (122).
 (χοῖρος 364).
 χόρτος Ε 2, 3, 6, 10, 14, 17, 27, Η 2.
 Χρεμέτης ποταμὸς Γ 29, (125).
 χρήματα Ε 11, 36, Η 44.
 Χριστιανισμὸς Θ 38, (370).
 Χριστιανοὶ Η 19, (246, 323).
 Χριστιανῶν ἐλπίδες Σ 38.
 χριστομάχος Θ 35.
 Χριστὸς Β 45, Δ 38, Ε 56, Σ 65, Η 47, Θ 8, (246)· βλ. Ἰησοῦς
 Κύριος, Υἱός, Θεός.
 (Χριστούγεννα 16).
 χρόα Ε 50, Θ 18.
- χρόνος Α 13, 17, 20, 21, 23, 24, 40, 42, 43, Ε 11, 27, 56, Σ 25, 28, 36, 41, Θ 6· χρόνος ἐβδοματικὸς Β 44.
 χρυσὸς Β 36.
 (χταπόδι· βλ. πολύπους).
 χυλὸς Ε 52.
 χυμὸς Ε 41.
 χώρα Α 29, 38, 39.
- Ψ
- ψαλμῳδός· βλ. Γραφή.
 ψάμμος Ζ 24, Η 26.
 ψᾶρες Ε 21· ψᾶρες Η 14, (310)· (ψαρόνι 310).
 ψεῦδος Θ 35.
 ψῆλη Ε 43, (200 - 1).
 ψῆρες· βλ. ψᾶρες.
 ψυχή, -αί Α 16, 19, 23, Β 16, 17, 21, Γ 1 - 3, 49, Δ 1, 2, Ε 33 - 35, 41, Σ 11, 55, 56, Ζ 1, Η 1 - 5, 8, 11, 42, 45, Θ 4, 5, 8, 9, 11, 16· ψ. ἀνθρώπου Η 7· ψυχῆς ἀρρωστία Θ 16· ψυχῶν παθήματα Η 5· ψυχῶν μέλλουσα διαγωγὴ Α 16· ψυχῆς κτήνους Η 7.
 ψῦχος Γ 46.
 ψυχρόν, -ά Δ 27.
 ψυχρότης Δ 26, 28.
- Ω
- φδικὰ (πτηνὰ) Η 16, (311).
 ὠκεανός, -οι Σ 59, (124, 256 - 7, 280).
 ὡμοβόρα Θ 22.
 ὠόν, -ά Ζ 10, Η 26, Θ 7· βλ. καὶ ὑπηγέμια.

ώστόκα - ώστοκοῦντα Ζ 4, 8.
ώρα χειμερινή Θ 12· ωραι εἰκο-
σιτέσσαρες Β 41· ωρῶν ἐν-
αλλαγαῖς Σ 39· ω. περιτρο-

παι Σ 44.
(Ωριγένης 15, 18, 42, 161, 195, 208-
'Ωριγένος 'Εξαπλᾶ 161).
ωροσκοπεῖα Σ 27.

A

(Alcuinus 15).
(Ambrosius 13, 15, 132, 334).

P

(Petrus Damianus 15).
(Petrus Commestor 15).

B

(Bruno Astensis 15).

R

(Rabanus Maurus 15).
(Remigius 15).
(Richardus de Dumelis 15).
(Rupertus 15).

D

(Ducaeus 86).

S**G**

(Garnier 14, 16, 161).
(Giet 16).

(sturnus vulgaris 310).

H

(Hugo de s. Victore 15).

T

(Tillemont 86).

M

(Migne 14).
(Montfaucon 86).

V

(vulgata 160).

W

(Walafridus Strabus 15).
'Wicbodus 15).

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή	σελ.	9
Κείμενον και μετάφραστις	»	24
‘Ομιλία Α’	»	24
‘Ομιλία Β’	»	64
‘Ομιλία Γ’	»	100
‘Ομιλία Δ’	»	144
‘Ομιλία Ε’	»	172
‘Ομιλία Σ’	»	212
‘Ομιλία Ζ’	»	264
‘Ομιλία Η’	»	298
‘Ομιλία Θ’	»	338
 Εύρετήρια	»	375
Εύρετήριον χωρίων τῆς Γραφῆς	»	375
Εύρετήριον δημόσιων και πραγμάτων	»	379
 Πίναξ περιεχομένων	»	411